

श्री शार्दूलकर्मी

ज्ञानेश्वरीः—अध्याय पहिला—अर्जुनविषादयोग

श्रीगणेशाय नमः ।

ॐ नमोजी आद्या । वेदप्रतिपाद्या । जय जय स्वसंवेद्या । आत्मरूपा ॥१ । देवा तूंचि गणेश । सकलमतिप्रकाश । म्हणे निवृत्तिदास । अवधारिजो जी ॥२ । हैं शब्दब्रह्म अशेष । तेचि मूर्ति सुवेष । तेथ वर्णवपु निर्दोष । मिरवत असे ॥३ । स्मृती तेचि अवयव । देखा आंगीक भाव । तेथ लावण्याची ठेव । अर्थशोभा ॥४ । अष्टादश पुराणे । तींचि मणिभूषणे । पदपद्धती खेवणे । प्रमेयरत्नांची ॥५ । पदबंध नागर । तेचि रंगाथिले अंबर । जेथ साहित्य वाणे सपूर । उजाळाचे ॥६ । देखा काव्यनाटका । जे निर्धारितां सकातुका । त्याचि रुणझुणती क्षुद्रघंटिका । अर्थव्याप्ति ॥७ । नाना प्रमेयांची परी । निपुणपणे पाहतां कुसरी । दिसती उचित पदे माझारी । रत्ने भर्ली ॥८ । जेथ व्यासादिकांची मती । तेचि मेखला मिरवती । चोखालपणे झालकती । पल्लवसङ्कडका ॥९ । देखा षड्दर्शने म्हणिपती । तेचि भुजांची आकृती । म्हणऊनि विसंवाद धरिती । आयुधे हाती ॥१० । तरी तर्क तोचि फरशु । नीतिभेद अंकुशु । वेदात तो महारसु । मोदक मिरवे ॥११ । एके हातीं दंत । जो स्वभावता खंडित । तो बौद्धमत संकेत । वातिकाचा ॥१२ । मग सहजे सत्कारवाद । तो पच्चकर वरद । धर्मप्रतिष्ठा तो सिद्ध । अभयहस्त ॥१३ । देखा विवेक तंव सुविमळ । तेचि शुंडांड सरळ । जेथ परमानंद केवळ । महासुखाचा ॥१४ । तरी संवाद तोचि दशन । जो समताशुभ्रवर्ण । देव उन्मेषसूक्ष्मेक्षण । विघ्नराज ॥१५ । मज अवगमलिया दोनी । मीमांसा श्रवणस्थार्णी । बोधमदामृत मुनी । अलि सेविती ॥१६ । प्रमेयप्रवाल सुप्रभ । द्वैताद्वैत तेचि निकुंभ । सरिसे एकवटी इभ— । मस्तकावरी ॥१७ । उपरि वेदोपनिषदे । जिये उदारज्ञानमकरंदे । तिये कुसुमे मुकुटी सुगंधे । शीभती भली ॥१८ । अकार चरणयुगल । उकार उदर विशाल । मकार महामंडल । मस्तकाकारे ॥१९ । हे तिन्ही एकवटले । तेथ शब्दब्रह्म कवळले । तें मियां श्रीगुरुकृपा नमिले । आदिबीज ॥२० । आतां अभिनव वाग्विलासिनी । जे चातुर्यार्थकलाकामिनी । ते श्रीशारदा विश्वमोहिनी । नमिली मियां ॥२१ । मज हृदयी सदगुरु । जेणे तारिलों हा संसारपूरु । म्हणऊनि विशेषे अत्यादरु । विवेकावरी ॥२२ । जैसे डोळ्यां अंजन भेटे । ते वेळीं दृष्टीसी फांटा फुटे । मग वास पाहिजे तेथ प्रगटे । महानिधी ॥२३ । कां चिंतामणी आलिया हातीं । सदा विजयवृत्ति मनोरथी । तैसा मी पूर्णकाम श्रीनिवृत्ति । ज्ञानदेव म्हणे ॥२४ । म्हणोनि जाणतेने गुरु भजिजे । तेणे कृतकार्य होइजे । जैसे मूळसिंचने सहजे । साखापल्लव संतोषती ॥२५ । कां तीर्थे जिये त्रिभुवनी । तिये घडती समुद्रावगाहनीं । ना तरी अमृतरसस्वादार्णी । रस सकळ ॥२६ । तैसा पुढतपुढती तोचि । मियां अभिवंदिला श्रीगुरुचि । अभिलषित मनोरुचि पुरविता तो ॥२७ । आतां अवधारा कथा गहन । जे सकळ कथां जन्मस्थान । कीं अभिनव उद्यान । विवेकतरुचे ॥२८ । ना तरी सर्वं सुखाचि आदि । जे प्रमेयमहानिधि । नाना नवरससुधाब्धि । परिपूर्ण हे ॥२९ । कीं परमधाम प्रगट । सर्वं विद्यांचे मूळपीठ । शास्रजातां वसौठ । अशेषांचे ॥३० । ना तरी सकळ धर्मांचे माहेर । सज्जनांचे जिव्हार । लावण्यरत्नभांडार । शारदेचे ॥३१ । नाना कथारूपे भारती । प्रगटली असे त्रिजगती । आविष्करोनि महामती । व्यासाचिये ॥३२ । म्हणोनि हा काव्यां रावो । ग्रंथगुरुवतीचा ठावो । एथूनि रसां ज्ञाला आवो । रसाळपणाचा ॥३३ । तेवींचि आइका आणीक एक । एथूनि शब्दश्री सच्छांग्रिक । आणि महाबोर्धीं कोंवळीक । दुणावली ॥३४ । एथ चातुर्थ शाहणे झाले । प्रमेय रुचीस आले । आणि सौभाग्य पोखले । सुखाचे एथ ॥३५ । माधुर्यीं मधुरता । शृंगारीं सुरेखता । रुढपण उचिता । दिसले भले ॥३६ । एथ कलाविदपण कला । पुण्यासि प्रताप आगळां । म्हणऊनि जनमेजयाचे अवलीळा । दोष हरले ॥३७ । आणि पाहतां नावेक । रंगीं सुरंगतेची आगळिक । गुणां सगुणपणांचे बिक । बहुवस एथ ॥३८ । भानुतेजे धवळले । जैसे त्रैलोक्य दिसे उजळिले । तैसे व्यासमती कवळिले । मिरवे विश्व ॥३९ । कां सुक्षेत्रीं बीज घातले । तें आपुलियापरी विस्तारले । तैसे भारतीं सुरवाडले । अर्थजात ॥४० । ना तरी नगरांतरी वसिजे । तरी नागरचि होइजे । तैसे व्यासोक्तितेजे । धयळत सकळ ॥४१ । कीं प्रथमवयसाकाळीं । लावण्याची नव्हाळी । प्रगटे जैसी आगळी । अंगनांगी ॥४२ । ना तरी उद्यानीं माधवी घडे । तेथ वनशोभेची खाणी उघडे । आदिलापासोनि अपाडे । जियापरी ॥४३ । नाना घनीभूत सुवर्ण । जैसे न्याहाळितां साधारण । मग अळकारीं बरवेपण । निवाड दावी ॥४४ । तैसे व्यासोक्ति अळकारिले । आवडे ते बरवेपण पातले । तें जाणोनि आश्रयिले । इतिहासीं ॥४५ । नाना पुरतिये प्रतिष्ठेलागीं । सानीव धरूनि आंगीं । पुराणे आख्यानरूपे जगीं । भारता आली ॥४६ । म्हणऊनि महाभारतीं नाहीं । तें नोहे लोकीं तिहीं । येणेकारणे म्हणिपे पाहीं । व्यासोच्छिष्ट जगत्रय ॥४७ । ऐसीं जगीं सुरस कथा । ते जन्मभूमि परमार्था । मुनि सांगे नृपनाथा । जनमेजया ॥४८ । जें अद्वितीय उत्तम । पवित्रैक निरुपम । परम मंगळधाम । अवधारिजो ॥४९ । आतां भारतकमळपराग । गीताख्य प्रसंग । जो संवादला श्रीरंग । अर्जुनेसीं ॥५० । ना तरी शब्दब्रह्माब्धि । मथियला व्यासबुद्धि । निवडिले निरवधि । नवनीत हैं ॥५१ । मग ज्ञानाग्निसंपर्क । कडसिले विवेके । पद आले परिपाके । आमोदासी ॥५२ । जें अपेक्षिजे विरक्तीं । सदां अनुभविजे संतीं । सोहंभावे पारंगतीं । रमिजे जेथ ॥५३ । जें आकर्णिजे भक्तीं । जें आदिवंद्य त्रिजगतीं । ते भीष्मपर्व संगती ।

सांगिजेल ।५४ । जें भगवद्गीता म्हणिजे । जें ब्रह्मेशांनी प्रशंसिजे । जें सनकादिकी सेविजे । आदरेसी ।५५ । जैसे शारदियचिये चंद्रकळे— । माजि अमृतकण कोंवळे । ते वेचिती मने मवाळे । चकोरतलगें ।५६ । तियापरी श्रोतां । अनुभवावी हे कथा । अति हळुवारपण चित्ता । आणूनियां ।५७ । हें शब्देवीण संवादिजे । इंद्रियां नेणतां भोगिजे । बोलाआदि झांबिजे । प्रमेयाशी ।५८ । जैसे भ्रमर पराग नेती । परी कमळदळे नेणती । तैसी परी आहे सेविती । ग्रंथीं इये ।५९ । कां आपुला ठाय न सांडितां । आलिगिजे चंद्र प्रगटां । हा अनुराग भोगितां । कुमुदिनी जाणे ।६० । ऐसेनि गंभीरपणे । स्थिरावलेनि अंतःकरणे । आथिला तोचि जाणे । मानूं इये ।६१ । अहो अर्जुनाचिये पांती । जें परिसणया योग्य होती । तिहीं कृपा करूनि संतीं । अवधान घावे ।६२ । हें सलगी म्यां म्हणितले । चरणां लागोनि विनविले । प्रभू सखोल हृदय आपुले । म्हणऊनियां ।६३ । जैसा स्वभाव मायबापांचा । अपत्य बोले जरी बोबडी वाचा । तरी अधिक तयाचा । संतोष आर्थी ।६४ । तसा तुम्हीं मी अंगीकारिला । सज्जनीं आपुला म्हणितला । तरी उणे सहजे उपसाहला । प्रार्थू काई ।६५ । परी अपराध तो आणीक आहे । जें मी गीतार्थ कवळूं पाहें । ते अवधारा विनवूं लाहें । म्हणऊनियां ।६६ । हें अनावर न विचारितां । वायांचि धिंवसा उपनला चित्ता । येरवीं काय भानुतेजीं खद्योता । शोभा आर्थी ।६७ । कीं टिटिभू चांचुवरी । माप सूये सागरीं । मी नेणत त्यापरी । प्रवर्ते एथ ।६८ । आयका आकाश गिंवसावे । तरी आणीक त्याहूनि थोर होआवे । म्हणऊनि अपाड हें आधवे । निर्धारितां ।६९ । तया गीतार्थाची थोरी । स्वयें शंभू विवरी । जेथ भवानी प्रश्न करी । चमत्करोनी ।७० । तेथ हर म्हणे नेणिजे । देवी जैसे कां स्वरूप तुळे । तसे हैं नित्य नूतन देखिजे । गीतातच्च ।७१ । हा वेदार्थसागर । ज्या निद्रिताचा घोर । तो स्वयें श्रीसर्वेश्वर । प्रत्यक्ष अनुवादला ।७२ । ऐसे जें अगाध । जेथ वेडावति वेद । तेथ अल्प मी मतिमंद । काय होय ।७३ । हें अपार कैसेनि कवळावे । महातेज कवणे धवळावे । गगन मुठीं सुवावे । मशके कवीं ।७४ । परी एथ असे एक आधारु । तेणेचि बोलें मी सधरु । जैं सानुकूळ श्रीगुरु । ज्ञानदेवा म्हणे ।७५ । येन्हवीं तरी मी मूर्ख । जरी जाहला अविवेक । तळी संतकृपादीपक । सोज्जवल असे ।७६ । लोहाचे कनक होये । हें सामर्थ्य परिसिचिं आहे । कां मृत्ही जीवित लाहे । अमृतसिद्धि ।७७ । जरी प्रगटे सिद्धसरस्वती । तळी मुकुया आथि भारती । एथ वस्तुसामर्थ्यशक्ती । नवल कायी ।७८ । कां जयाते कामधेनु माये । तयासी अप्राप्य कांहीं आहे । म्हणऊनि मी प्रवर्ते लाहें । ग्रंथीं इये ।७९ । तरी न्यून तें पुरतें । अधिक तें सरतें । करूनि घ्यावे हें तुमतें । विनवित असे ।८० । आतां देइजे अवधान । तुम्हीं बोलविला मी बोलेन । जैसे चेष्टे सूत्राधीन । दारुलंयंत्र ।८१ । तैसा मी अनुगृहीत । साधूंचा निरूपित । ते आपला अलंकारित । भलतयापरी ।८२ । तंव श्रीगुरु म्हणती राहीं । हें तुज बोलावे न लगे कांहीं । आतां ग्रंथा चित्त देई । झडकरी वेगी ।८३ । या बोला निवृत्तिदास । पावूनि परम उल्हास । म्हणे परिसा मना सावकाश । देवूनियां ।८४ ।

धृतराष्ट्र उवाचः—धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।

मासका: पांडवाश्चैव किमकुर्वत संजय ।१ ।

तरी पुत्रस्नेहे मोहित । धृतराष्ट्र असे पुसत । म्हणे संजया सांगे मात । कुरुक्षेत्रीची ।८५ । जें धर्मालय म्हणिजे । तेथ पांडव आणि माझे । गेले असति व्याजे । जुंझाचेनि ।८६ । तरी तिंहीं येतुला अवसरीं । काय किजत असे येरयेरीं । तें झडकरी कथन करीं । मजप्रती ।८७ ।

संजय उवाचः— दृष्ट्वा तु पांडवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।

आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत् ।२ ।

पश्यैतां पांडुपुत्राणामाचार्यं महतीं चमूम् ।

व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ।३ ।

तिये वेळीं तो संजय बोले । म्हणे पांडवसैन्य उचलले । जैसे महाप्रळ्यीं पसरले । कृतांतमुख ।८८ । तैसे ते घनदाट । उठावले एकवट । जैसे उसळले काळकूट । धरी कवण । ना तरी वडवानळ सादुकला । प्रलयवाते पोखला । सागर शोषूनि उधवला । अबरासी ।८० । तैसे दळ दुर्धर । नानाव्यूहीं परिकर । अवगमले भयासुर । तिये काळी ।८१ । तें देखोनि दुर्योधने । अळ्वेरिले कोणे माने । जैसे न गणिजे पचानने । गजघटाते ।८२ । मग द्रोणापासीं आला । तयाते म्हणे हा देखिला । कैसा दळभार उचलला । पांडवांचा । गिरिदुर्ग जैसे चालते । तैसे विविध व्यूह भंवते । रचिले आथि बुद्धिमंते । द्रुपदकुमरे ।८४ । जो कां तुम्हीं शिष्य आपुला । विद्येसि वसौटा केला । तेणे हा सेन्यसिद्धु पाखरिला । देखदेख ।८५ ।

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।

युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ।४ ।

आणीकही असाधारण | जे शख्ताखीं प्रवीण | क्षात्रधर्मी निपुण | वीर आहाती |६६ | जे बळे प्रौढी पौरुखें | भीमार्जुनासारिखे | ते सागेन कौतुके | प्रसंगेंची |६७ | एथ युयुधान सुभट | आला असे विराट | महारथी श्रेष्ठ | द्रुपद वीर |६८ |

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।

पुरुजित्कुर्तिभोजश्च शेष्यश्च नरपुणवः ।५ ।

युधामन्युश्च विक्रांत उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ।

सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथा: ।६ ।

चेकितान धृष्टकेतु | काशिराज विक्रांतु | उत्तमौजा नृपनाथु | शेष्य देख |६६ | हा कुर्तिभोज पाहें | एथ युधामन्यु आला आहे | आणि पुरुजितादि राय हे | सकळ देख |१०० | हा सुभद्राहृदयनंदन | जो अपर नवार्जुन | तो अभिमन्यु म्हणे दुर्योधन | देखें द्रोणा |७ | आणीकही द्रौपदीकुमर | हे सकळही महारथी वीर | मिती नेणिजे परि अपार | मिनले असती |२ |

अस्माकं तु विशिष्टा ये तात्रिबोध द्विजोत्तमः ।

नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते ।७ ।

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिंजयः ।

अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ।८ ।

आतां आमच्या दळीं नायक | जे रुढ वीर सैनिक | ते प्रसंगे आइक | सांगिजती |३ | उद्देशें एक दोनी | जायिजती बोलोनि | तुम्ही आदिकरुनी | मुख्य जे जे |४ | हा भीष्म गंगानंदनु | जो प्रतापतेजस्वी भानु | रिपुगजपंचाननु | कर्ण वीर |५ | एकेकाचेनि मनोव्यापारें | हें विश्व होय संहरे | हा कृपाचार्य न पुरे | एकलाचि |६ | एथ विकर्ण वीर आहे | हा अश्वत्थामा पैल पाहें | याचा अडदर सदां वाहे | कृतांत मनीं |७ |

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थं त्यक्तजीविताः ।

नानाशक्तप्रहरणाः सर्व युद्धविशारदाः ।८ ।

समितिंजय सौमदत्ति | ऐसे आणीकही बहुत आहाती | जयांचिया बळा मिती | धाताही नेणे |८ | जे शख्तविद्यापारंगत | मंत्रावतार मूर्त | हो कां जें अख्जात | एथूनि रुढ |८ | हे अप्रतिमल्ल जगी | पुरता प्रताप आंगी | परी सर्वप्राणे मजचिलागी | आरायिले असती |१०० | पतिव्रतेचें हृदय जैसें | पतीवांचूनि न स्पर्शे | मी सर्वस्व यां तैसें | सुभटांसी |११ | आमुचिया काजाचेनि पाडें | देखती आपुले जीवित्व थोकडें | ऐसे निरवधि चोखडे | स्वामिभक्त |१२ | जुंझती कुळकणी जाणती | कळे कीर्तीसी जिती | हे बहु असो क्षात्रनीती | एथोनियां |१३ | ऐसें सर्वांपरी पुरते | वीर दळीं आमुतें | आतां काय गणूं यातें | अपार हे |१४ |

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम् ।१० ।

पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम् ।१० ।

वरी क्षत्रियांमाजि श्रेष्ठ | जो जगजेठी जगा सुभट | तथा दळवैपणाचा पाट | भीष्मासि पैं |१५ | आतां याचेनि बळे गवसले | हें दुर्ग जैसें पन्नासिले | येणे पाडे थेंकुले | लोकत्रय |१६ | आधीच समुद्र पाहीं | तेथ दुवाडपण कवणा नाहीं | मग वडवानळ तैसेयाही | विरजा जैसा |१७ | ना तरी प्रलयवह्नि महावात | या दोघां जैसा सांघात | तैसा हा गंगासुत | सेनापति |१८ | आतां येणेसीं कवण भिडे | हें पांडवसैन्य कीर थोकडे | वरचिलेनि पाडे | दिसत असे |१६ | परी भीमसेन बेथु | तो जाहला असे सेनानाथु | ऐसे बोलोनियां मातु | सांडिली तेणे |१२० |

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।

भीष्ममेवाभिरक्षितं भवतः सर्व एव हि ।११ ।

मग पुनरपि काय बोलें | सकळ सैनिकांते म्हणितले | आतां दळभार आपुलाले | सरसे करा |२१ | जया जिया अक्षौहिणी | तेणे तिया आरणी | वरगण कवणकवणी | महारथिया |२२ | तेणे तिया आवरिजे | भीष्मातळीं राहिजें | द्रोणांते म्हणे पाहिजे | तुम्ही सकळ |२३ | हाचि एक रक्षावा | मी तैसा हा देखावा | येणे दळभार आघवा | साच आमुचा |२४ |

तस्य संजनयन् हर्ष कुरुवृद्धः पितामहः ।
सिंहनादं विनद्योच्चैः शंखं दध्मौ प्रतापवान् ॥२२ ।

या राजयाचिया बोला । सेनापति संतोषला । मग तेणे केला । सिंहनाद ॥२५ । तो गाजत असे अद्भुत । दोहीं सैन्यांआंत । प्रतिध्वनि न समात । उपजत असे ॥२६ । तयाचि तुलगासवे । वीरवृत्तीचेनि थांवे । दिव्य शंख भीष्मदेवे । आस्फुरिला ॥२७ । ते दोहीं नाद मिनले । तेथ त्रैलोक्य बधिरीभूत जाहले । जैसे आकाश कां पडिले । तुटोनिया ॥२८ । घडघडीत अंबर । उचंबळत सागर । क्षोभले चराचर । कांपत असे ॥२९ । तेणे महाघोषगजरे । दुमदुमिताती गिरिकंदरे । तंव दलामाजि रणतुरे । आस्फुरिली ॥३० ।

ततः शंखाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।
सहसैवाभ्यह्यन्यं स शब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥३१ ।

उदंड सैध वाजते । भयानके खाखाते । महाप्रळय जेथें । धोकडांसी ॥३१ । भेरी निशाण मांदळ । शंख काहळा भोंगळ । आणि भयासुर रणकोल्हाळ । सुभटांचे ॥३२ । आवेशे भुजा त्राहाटिती । विसणेले हांका देती । जेथ महामद भद्रजाती । आवरती ना ॥३३ । तेथ भेडांची कवण मात । कांचया केर फिटत । जेणे दचकला कृतांत । आंग नेघे ॥३४ । एकां उभयांचि प्राण गेले । चांगाचे दांत बैसले । बिरुदाचे दादुले । हिवताती ॥३५ । ऐसा अद्भुत तूरबंबाळ । ऐकोनि ब्रह्मा व्याकुळ । देव म्हणती प्रलयकाळ । वोढवला आजी ॥३६ ।

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यंदने स्थितौ ।
माधवः पांडवश्चैव दिव्यो शंखो प्रदध्मतुः ॥३८ ।
पांचजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः ।
पौण्ड्रं दध्मो महाशंखं भीमकर्मा वृकोदरः ॥३९ ।
अनंतविजयं राजा कुरीपुत्रो युधिष्ठिरः ।
नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥४० ।

ऐसी स्वर्गी मात । देखोनि तो आकांत । तंव पाडवदल्लाआंत । वर्तले कायी ॥३७ । हो कां निजसार विजयाचे । कीं ते भांडार महातेजाचे । जेथ गरुडाचिये जावळिचे । कांतले चाढी ॥३८ । कीं पाखांचा मेरु जैसा । रहंवर मिरवतसे तैसा । तेणे कोंदाटलिया दिशा । जयाचेनि ॥३९ । जेथ अश्ववाहक आपण । वैकुंठीचा राणा जाण । तया रथाचे गुण । काय वर्ण ॥४० । ध्यजस्तंभावरी वानर । तो मूर्तिमंत शंकर । सारथी शाडर्गधर । अर्जुनेसी ॥४१ । देखा नवल तया प्रभूचे । अद्भुत प्रेम भक्ताचे । जे सारथ्यपण पार्थाचे । करीत असे ॥४२ । पाइक पाठीसीं घातला । आपण पुढां राहिला । तेणे पांचजन्य आस्फुरिला । अवलीळाचि ॥४३ । परी तो महाघोष थोरु । गर्जत असे गंहिरु । जैसा उदेला लोपी दिनकरु । नक्षत्रांते ॥४४ । तैसे तूरबंबाळ भंवते । कौरवदळीं गाजत होते । ते हारपोनी नेणों केउते । गेले तेथ ॥४५ । तैसाचि देखें येऱे । निनादें अतिगजरे । देवदत्त धनुधरे । आस्फुरिला ॥४६ । ते दोनी शब्द अचाट । मिनले एकवट । तेथ ब्रह्मकटाह शतकूट । हों पाहत असे ॥४७ । तंव भीमसेन विसणेला । जैसा महाकाळ खवळला । तेणे पौण्ड्र आस्फुरिला । महाशंख ॥४८ । तो महाप्रलयजलधर । जैसे गडगडित गंहिर । तंव अनंतविजय युधिष्ठिर । आस्फुरित असे ॥४९ । नकुळे सुघोष । सहदेवे मणिपुष्पक । जेणे नादें अंतक । गजबजला ठाके ॥५० ।

काश्यश्च परमेश्वासः शिखडी च महारथः ।
धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः ॥५१ ।
द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ।
सौभद्रश्च महाबाहुः शंखान्दध्मः पृथक् पृथक् ॥५२ ।
स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत् ।
नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलो व्यनुनादयन् ॥५३ ।

तेथ भूपती होते अनेक। द्रुपद द्रौपदेयादिक। हा काशीपति देख। महाबाहू।५१। तेथ अर्जुनाचा सुत। सात्यकि अपराजित। धृष्टद्युम्न नृपनाथ। शिखंडी हन।५२। विराटादि नृपवर। जे सैनिक मुख्य वीर। तिंहीं नाना शंख निरंतर। आस्फुरिले।५३। तेणे महाघोषनिर्धार्ते। शेष कूर्म अवचिते। गजबजोनि भूभाराते। सोऱ्हुं पाहती।५४। तेथ तिन्हीं लोक डहमळित। मेरु मांदार आंदोलित। समुद्रजळ उसळत। कैलासवरी।५५। पृथ्वीतळ उलथों पहात। आकाश असे आसुडत। तेथ सडा होत। नक्षत्रांचा।५६। सृष्टि गेली रे गेली। देवां मोकळवादी जाहली। ऐसी एक टाळी पिटिली। सत्यलोकी।५७। दिहाचि दिन थोकलां। जैसा प्रलयकाळ मांडला। तैसा हाहाकार जाहला। तिंहीं लोकी।५८। ते देखांनि आदिपुरुष विस्मित। म्हणे झाणे होय पां अंत। मग लोपवला अद्वृत। संप्रम तो।५९। म्हणोनि विश्व सांवरले। ए-हवीं युगान्त होतें वोडवले। जैं महाशंख आस्फुरिले। कृष्णादिकीं।६०। तो घोष तरी उपसंहरला। परी पडसाद होता राहिला। तेणे दळभार विधंसिला। कौरवांचा।६१। जैसा गजघटाआंत। सिंह लीला विदारित। तैसा हृदयाते भेदित। कौरवांचिया।६२। तो गाजत जंव आइकती। तंव उभेचि हियें घालती। एकमेकाते म्हणती। सावध रे सावध।६३।

अथ व्यवस्थितान्दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान्कपिध्वजः।

प्रवृत्ते शळसंपाते धनुरुद्यम्य पांडवः।२०।

तेथ बळप्रौढीपुरते। महारथी वीर होते। तिंहीं पुनरपि दळातें। आवरिलें।६४। मग सरिसेपणे उठावले। दुणवटोनि उचलले। तया दंडी क्षोभले। लोकत्रय।६५। तेथ बाणवरी धनुर्धर। वर्षताति निरंतर। जैसे प्रळयांत जळधर। अनिवार कां।६६। ते देखलिया अर्जुनें। संतोष घेऊनि मनें। मग संप्रमें सेनें। दिठी घालीतसे।६७। तंव संग्रामीं सज्ज जाहले। सकळ कौरव देखिले। तंव लीला धनुष्य उचलिले। पांडुकुमरे।६८।

हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते।

अर्जुन उवाचः— सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत ॥२१॥

ते वेळीं अर्जुन म्हणतसे देवा। आतां झाडकरी रथ पेलावा। नेऊनि मध्ये घालावा। दोहीं दळीं।६६।

यावदेतात्रिरीक्षेऽहं योऽङ्कुकामानवस्थितान्।

कैर्मया सह योद्धव्यमिस्मन्नरणसमुद्यमे।२२।

योत्स्यमानानवेक्षेऽहं य एतेऽत्र समागताः।

धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः।२३।

जंव मी नावेक। हे सकळ वीर सैनिक। न्याहाळीन अशेख। जुङ्गाते जे।७०। एथ आले असती आघवे। परी कवणेसीं म्यां जुङ्गावें। हें रणीं लागे पहावें। म्हणऊनियां।७१। बहुतकरुनि कौरव। हे आतुर दुःस्वभाव। वाटिवावीण हांव। बांधिती जुङ्गी।७२। जुङ्गाची आवड धरिती। परी संग्रामीं धीर नव्हती। हें सांगोनि रायाप्रती। काय संजयो म्हणे।७३।

संजय उवाचः— एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत।

सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥२४॥

आइका अर्जुन इतुके बोलिला। तंव श्रीकृष्णे रथ पेलिला। दोहीं सैन्यांमाजि केला। उभा तेणे।७५।

भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षेताम्।

उवाच पार्थं पश्यैतान्समवेतान्कुरुनिति।२५।

तत्रापश्यत्स्थितान्पार्थः पितृनथं पितामहान्।

आचार्यान्मातुलान्मातृन्युत्रान्मौत्रान्सर्वीस्तथा।२६।

श्वशुरान्मुहूदश्चैव सेनयोरुभयोरपि।

तान्समीक्ष्य स कौन्तेय सर्वान्बन्धूनवस्थितान्।२७।

जेथ भीष्मद्रोणादिक । जवळिकेचि सन्मुख । पृथिवीपति आणिक । बहु आहाती ॥७५ । तेथ रिथर करुनियां रथ । अर्जुन असे पाहत । तो दळभार समस्त । संप्रमेसी ॥७६ । मग देवा म्हणे देख देख । हे गोत्रगुरु अशेख । तंव कृष्ण मर्नी नावेक । विस्मो जाहला ॥७७ । तों आपणयां आपण म्हणे । एथ कायी कवण जाणे । हें मर्नीं धरिलें येणे । परी कांहीं आश्चर्य असे ॥७८ । ऐसी पुढील से घेत । तो सहजे जाणे हृदयसी । परि उगा असे निवांत । तिये वेळीं ॥७९ । तंव तेथ पार्थ सकळ । पितृ पितामह केवळ । गुरु बंधु मातुळ । देखता जाहला ॥८० । इष्ट मित्र आपुले । कुमरजन देखिले । हे सकळ असती आले । तयांमाजी ॥८१ । सुहृज्जन सासरे । आणीकही सखे सोइरे । कुमर पौत्र धनुर्धरें । देखिले तेथ ॥८२ । जयां उपकार होते केले । कीं आपर्दीं जे रक्षिले । हें असो वडिल धाकुले । आदिकरुनी ॥८३ । ऐसे गोत्रचि दोहीं दळीं । उदित जालें असे कळी । हें अर्जुनें तिये वेळीं । अवलोकिलें ॥८४ ।

कृपया परयाऽविष्टो विषीदन्त्रिदमब्रवीत् ।

तेथ मर्नीं गजबज जाहली । आणि आपैसी कृपा उपजली । तेणे अपमाने निघाली । वीरवृत्ति ॥८५ । जिया उत्तमकुळीचिया होती । आणि गुणलावण्य आथी । तिया आणिकीते न साहती । सुतेजपणे ॥८६ । नविये आवडीचेनि भरें । कामुक निजवनिता विसरे । मग पाडेविण अनुसरे । भ्रमला जैसा ॥८७ । कीं तपोबळे ऋद्धी । पातलिया भ्रंशे बुद्धी । मग तया विरक्ततासिद्धी । नाठवे ती ॥८८ । तैसें अर्जुना तेथ जाहले । असते पुरुषत्व गेले । जे अंतःकरण दिधले । कारुण्यासी ॥८९ । देखा मंत्रज्ञ बरळ जाये । तेथ कां जैसा संचार होये । तैसा तो धनुर्धर महामोहे । आकळिला ॥९० । म्हणोनि असता धीर गेला । हृदया द्रव आला । जैसा चंद्रकरीं शिंपिला । सोमकांत ॥९१ । तयापरी पार्थ । अतिसन्नेहे मोहित । मग सखेद असे बोलत । श्रीअच्युतेसी ॥९२ ।

अर्जुन उवाचः— दृष्टवेम स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपरिथ्तम् ॥८१ ।

सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्पति ।

वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥८२ ।

गांडोवं संसरे हस्तात्त्वक्यैव परिदह्यते ।

न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥८३ ।

तो म्हणे अवधारीं देवा । म्यां पाहिला हा मेळावा । तव गोत्रवर्ग आघवा । देखिला एथ ॥८३ । हे संग्रामीं उदित । जाहाले असती कीर समस्त । पण आपणयां उचित । केवीं होय ॥८४ । येणेनावेचि नेणों कायी । मज आपणपै सर्वथा नाहीं । मन बुद्धी ठायीं । रिथर नोहे ॥८५ । देखें देह कांपत । तोंड असे कोरडे होत । विकळता उपजत । गात्रांसी ॥८६ । सर्वांगा कांटाळा आला । अति संताप उपजला । तेणे बोंबळ हात गेला । गांडीवाचा ॥८७ । तें न धरताचि निष्टले । परि नेण्यि हातेनि पडिले । ऐसे हृदय असे व्यापिले । मोहें येणे ॥८८ । जें वज्रापासोनि कठिण । दुर्धर अतिदारुण । तयाहून असाधारण । हें स्नेह नवल ॥८९ । जेणे संग्रामीं हर जितिला । निवातकवचांचा ठाव फेंडिला । तो अर्जुन मोहें कवळिला । क्षणामाजीं ॥९० । जैसें भ्रम भेदी कोडे । भलतैसे काळ कोरडे । परि कळिकेमाजि सांपडे । कोंवळिये ॥९१ । तेथ उत्तीर्ण होईल प्राणे । परि ते कमळदळ चिरुं नेणे । तैसे कठिण कोंवळेपणे । स्नेह देखा ॥९२ । हे आदिपुरुषाची माया । ब्रह्मेयाही न येचि आया । म्हणज्ञनि भुलविला । ऐके राया । संजयो म्हणे ॥९३ । अवधारीं मग तो अर्जुन । देखोनि सकळ स्वजन । विसरला अभिमान । संग्रामींचा ॥९४ । कैसी नेणो सदयता । उपनली तेथ चित्ता । मग म्हणे कृष्ण आतां । नसिजे एथ ॥९५ । माझें अतिशये मन व्याकुळ । होतसे वाचा बरळ । जे वधावे हे सकळ । येणे नावें ॥९६ ।

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।

न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहये ॥९७ ।

या कौरवां जरी वधावें । तरी युधिष्ठिरादिकां कां न वधावें । हे येरयेर आघवे । गोत्रज आमुचे ॥९८ । म्हणोनि जळो हें जुळा । प्रत्यया न ये मज । येणे काय काज । महापापे ॥९९ । देवा बहुतांपरी पाहातां । एथ वोखटे होईल जुळतां । वरी कांहीं चुकवितां । लाभ आथी ॥१०० ।

न कांक्षो विजय कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ।

किं नो राज्येन गोविंद किं भोगैर्जीवितेन वा ॥१०१ ।

येषामर्थं कांक्षितं नो राज्यं भोगा: सुखानि च ।

त इमेऽवरिथता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्या धनानि च ॥१०२ ।

तथा विजयवृत्ती काहीं। मज सर्वथा काज नाहीं। एथ राज्य तरी कायी। पावोनियां ।२१०। या सकळांते वधावें। मग जे भोग भोगावे। ते जळोत आघवे। पार्थ म्हणे ।११। तेण सुखेवीण होईल। ते भलतैसे साहिजेल। वरी जीवितही वेचिजेल। याचिलागी ।१२। परी यांसी घात कीजे। मग आपण राज्यसुख भोगिजे। हें स्वर्जीही मन माझे। करु न शके ।१३। तरी आम्ही कां जन्मावें। कवणालागीं जियावें। जरी वडिलां यां चिंतावें। अहित मने ।१४। पुत्रांते इच्छी कुळ। तयाचें कायि हेंचि फळ। जे निर्दिल्लिजे केवळ। गोत्र आपुले ।१५। हे मनीचि केविं धरिजे। आपण वजाचेंया होईजे। वरी घडे तरी कीजे। भले इर्या ।१६। आम्हीं जे जे जोडावें। ते समर्तीं इहीं भोगावें। हें जीवितही उपकारावें। काजीं इयांच्या ।१७। आम्हीं दिगंतीचे भूपाळ। विभांडूनि सकळ। मग संतोषविजे कुळ। आपुले जे ।१८। तेचि हे समर्त। परी कैसे कर्म विपरीत। जे जहाले असती उद्यत। जुऱ्हावया ।१९। अंतोरिया कुमरे। सांडोनियां भांडारे। शख्ताग्रीं जिहारे। आरोपुनी ।२२०। ऐसियांते कैसेनि मारुं। कवणारी शस्त्र धरूं। निजहदया करुं। घात केवीं ।२१।

आचार्या: पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः।

मातुला: श्वशुराः पौत्राः श्यालाः संबधिनस्तथा ।४।

हे नेणसी तूं कवण। परी पैल भीष्मदोण। जयांचे उपकार असाधारण। आम्हां बहुत ।२२। एथ शालक सासरे मातुल। आणि बंधु कीं हे सकळ। पुत्र नातू केवळ। इष्टही असती ।२३। अवधारीं अति जवळिकेचे। हे सकळहीं सोयरे आमुचे। म्हणोनि दोष आथि वाचे। बोलतांचि ।२४।

एतात्र हंतुमिच्छामि ज्ञतोऽपि मधुसूदन्।

अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ।३५।

हे वरी भलतें करितु। आतांचि एथें मारितु। परी आपण मने घातु। न चिंतावा ।२५। त्रैलोक्यीचे अनकळित। जरी राज्य होईल प्राप्त। तरी हें अनुचित। नाचें मी ।२६। जरी आजि एथ ऐसें कीजे। तरी कवणाच्या मनीं उरिजे। सांगे मुख केवीं पाहिजे। तुझे कृष्णा ।२७।

निहत्य धर्तराष्ट्रान्नार्दनः ।३६।

पापमेवाश्रयेदस्मान्हत्वैतानाततायिनः ।३६।

जरी वध करी गोत्रजांचा। तरी वसौठा होऊनि दोषांचा। मज जोडिलासि तूं हातींचा। दूर होसी ।२८। कुलहरणीं पातकें। तियें आंगीं जडती अशेखें। तये वेळीं तूं कवणें कें। देखावासी ।२९। जैसा उद्यानामाजि अनळ। संचरला देखोनि प्रबळ। मग क्षणभरी कोकिळं। स्थिर नोहे ।२३०। कां सकर्दम सरोवर। अवलोकुनी चकोर। न सेवित अळ्हेर। करुनि निधे ।३१। तयापरी तूं देवा। मज झकळन न येसी मावा। जरी पुण्याचा वोलावा। नाशिजैल ।३२।

तस्मान्नार्हा वयं हंतुं धार्तराष्ट्रान्स्ववांधवान्।

स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ।३७।

म्हणोनि मी हें न करीं। इये संग्रामी शस्त्र न धरीं। हें किडाळ बहुतीं परीं। दिसतसे ।३३। तुजसीं अंतराय होईल। मग सांगे आमुचे काय उरेल। तेणे दुःखें हिये फुटेल। तुजवीण कृष्णा ।३४। म्हणोनि कौरव हे वधिजती। मग आम्ही भोग भोगीजती। हे असो मात अघडती। अर्जुन म्हणे ।३५।

यद्यप्येते न पश्यति लोभोपहतचेतसः ।

कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ।३८।

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मात्रिवतितुम् ।

कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्विर्जनार्दनं ।३६।

हें अभिमानमदें भुललें। जन्हीं पां संग्रामा आले। तन्हीं आम्हां हित आपुलें। जाणावें लागे ।३६। हें ऐसें कैसे करावें। जे आपुले आपण मारावे। जाणतजाणतांचि सेवावें। काळ्कूट ।३७। हां जी मार्ग चालतां। पुढां सिंह जाहला अवविता। तो तंव चुकविता। लाभ आथि ।३८। असता प्रकाश सांडावा। मग अंधकूप आश्रावा। तरी तेथ कवण देवा। लाभ सांगे ।३९। कां समोर अग्नि देखोनी। जरी न वचिजे वोसंडोनी। तरी क्षणीं एक कवळुनी। जाळूं शके ।२४०। तैसे दोष हे मूर्त। अंगी वाजों असती पाहात। हें जाणतांही केवि एथ। प्रवर्तावै ।४१। ऐसें पार्थ तिये अवसरीं। म्हणे देवा अवधारीं। या कल्माषाची थोरी। सांगेन तुज ।४२।

कुलक्षये प्रणश्यंति कुलधर्मः सनातना: |
धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत ।४०।

जैसें काष्ठे काष्ठ मथिजे । तेथ वहि एक उपजे । तेणे काष्ठजात जाळिजे । प्रज्वललेनी ।४३। तैसा गोत्रींचि परस्परे । जरी वध घडे मत्सरे । तरी तेणे महादोषे घोरे । कुळचि नाशे ।४४। म्हणवूनि एणे पापे । वंशजधर्म लोपे । मग अधर्मचि आरोपे । कुळामाजि ।४५।

अधर्माभिभवात्कृष्ण प्रदुष्यंति कुलस्थियः |
स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्ण्य जायते वर्णसंकरः ।४९।

एथ सारासार विचारावे । कवणे काय आचारावे । आणि विधिनिषेध आघावे । पारुषती ।४६। असता दीप दवडिजे । मग अंधकारीं राहाटिजे । तरी उजूचि कां अडखुळिजे । जयापरी ।४७। तैसा कुळीं कुलक्षय होय । तये वेळीं तो आद्यधर्म जाय । मग आन कांहीं आहे । पापावांचुनी ।४८। जैं यमनियम ठाकती । तेथ इंद्रिये सैरा राहटती । म्हणौनि व्यभिचार घडती । कुळस्थिया ।४६। उत्तम अधर्मीं संचरती । ऐसे वर्णावर्ण मिसळती । तेथ समूळ उपडती । जातिधर्म ।२५०। जैसी चोहटाचिये बळी । पाविजे सैरा काउळीं । तैसीं महापापे कुळीं । संचरती ।४९।

संकरो नरकायैव कुलधनानां कुलस्य च ।
पतति पितरो ह्योषां लुप्तपिण्डोदकक्रिया: ।४२।

मग कुळा तया अशेखा । आणि कुळघातकां । येरयेरां नरका । जाणे आथि ।५२। देखे वंशवृद्धि समस्त । यापरी होय पतित । मग वोवांडिती स्वर्गस्थ । पूर्वपुरुष ।५३। जेथ नित्यादि क्रिया ठाके । आणि नैमित्तिक क्रिया पारुखे । तेथ कवणा तिळोदके । कवण अर्पी ।५४। तरी पितर काय करिती । कैसेनी स्वर्गीं वसती । म्हणोनि तही येती । कुळापासी ।५५। जैसा नखाग्रीं व्याळ लागे । तो शिखांत व्यापी वेगे । तेवी आब्रह्य कुळ अवधे । आप्लविजे ।५६।

दोषरेतैः कुलधनानां वर्णसंकरकारकैः ।
उत्साद्यते जातिधर्माः कुलधर्मांश्च शाश्वताः ।४३।
उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।
नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ।४४।
अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।
यद्राज्यसुखलोभेन हंतु स्वजनमुद्यताः ।४५।

देवा अवधारीं आणीक एक । एथ घडे महापातक । जे संगदोषे हा लौकिक । भ्रंश पडे ।५७। जैसा घरीं आपुला । वानिवसे अग्नि लागला । तो आणिकांहीं प्रज्वळिला । जाळूनि घाली ।५८। तैसिया तया कुळसंगती । जे जे लोक वर्तती । तेही बाधा पावती । निमित्ते येणे ।५६। तैसे नाना दोषे सकल । अर्जुन म्हणे तें कुळ । मग महाघोर केवळ । निरय भोगी ।२६०। पाडेलिया तिये ठायीं । मग कल्पांतीही उकल नाहीं । येसणे पतन कुळक्षीयी । अर्जुन म्हणे ।६१। देवा हें विधिं कानीं ऐकिजे । परी अझुनिवरी त्रास नुपजे । हृदय वजाचे हें काय कीजे । अवधारीं पां ।६२। अपेक्षिजे राज्यसुख । जयालागीं तें तव क्षणिक । ऐसे जाणतांही दोख । अद्वेरुं ना ।६३। जे हे वडिल सकल आपुले । वधावया दिठी सूदले । सांग पां काय थेंकुले । घडले आम्हा? ।६४।

यदि मामप्रतीकारमशास्त्रं शस्त्रपाणयः ।
धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्ने क्षेमतरं भवेत् ।४६।

आतां यावरी जें जियावे । तयापासूनि हें बरवें । जे शस्त्रे सांडूनि साहावे । बाण यांचे ।६५। तयावरी होय जितुके । तें मरणही वरी निके । परी येणे कल्मषे । चाड नाहीं ।६६। ऐसे देखून सकळ । अर्जुने आपुले कुळ । मग म्हणे राज्य तें केवळ । निरयभोग ।६७।

संजय उवाचः— एवमुक्त्वार्जुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।
विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ।४७।

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अर्जुनविषादयोगो नाम प्रथमोऽध्यायः ।९।

ऐसें तिये अवसरीं। अर्जुन बोलिला समरीं। संजय म्हणे अवधारीं। धृतराष्ट्रातें। ६८। मग अत्यंत उद्वेगला। न धरत गहिवर आला। तेथ उडी घातली खालां। रथौनियां। ६६। जैसा राजकुमार पदच्युत। सर्वथा होय उपहत। कां रवि राहग्रस्त। कळाहीन। २७०। ना तरी महासिद्धिसंभ्रमें। जिंतिला तापस भ्रमें। मग आकळूनि कामें। दीन कीजे। ७१। तैसा तो धनुर्धर। अत्यंत दुखें जर्जर। दिसे जेथ रहंवर। त्यजिला तेण। ७२। मग धनुष्यबाण सांडिलें। न धरत अश्रुपात आले। ऐसें ऐक राया वर्तलें। संजयो म्हणे। ७३। आतां यावरी तो वैकुंठनाथ। देखोनि सखेद पार्थ। कवणे परी परमार्थ। निरुपील। ७४। ते सविस्तर पुढारी कथा। अति सकौतुक ऐकतां। ज्ञानदेव म्हणे आतां। निवृत्तिदास। २७५।

इति श्रीज्ञानदेवकृतभावार्थदीपिकायां प्रथमोऽध्यायः। ७। श्लोक ४७, ओव्या २७५

ज्ञानेश्वरी:-अध्याय दुसरा:-सांख्ययोग

संजय उवाचः— तं तथा कृपयाविष्टमशुपूर्णकुलेक्षणम् ।
विपीदतमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥१॥

मग संजयो म्हणे रायातें । आइकें तो पार्थ तेथें । शोकाकुळ रुदनातें । करीत असे ॥१॥ तें कुळ देखोनि समस्त । स्नेह उपनलें अद्भुत । तेणे द्रवलें असे चित । कवणोपरी ॥२॥ जैसें लवण जळें झळळबलें । ना अभ्र वातें हाले । तैसें सधीर परी विरमलें । हृदय तयाचें ॥३॥ म्हणोनि कृपा आकळिला । दिसतसे अति कोमाइला । जैसा कर्दमीं रुपला । राजहंस ॥४॥ तयापरी तो पांडुकुमर । महामोहे अति जर्जर । देखोनि श्रीशाङ्गर्घर । काय बोले ॥५॥

श्रीभगवानुवाचः— कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम् ।
अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥२॥

म्हणे अर्जुना आर्द्दीं पाहीं । हें उचित काय इये ठायीं । तूं कवण हें कायी । करीत आहासी ॥६॥ तुज सांगे काय झालें । कवण उणे आलें । करितां काय ठेलें । खेद कायिसा ॥७॥ तूं अनुचिता चित नेदिसी । धीर कंहीं न साडिसी । तुझेनि नामें अपयशीं । दिशा लंधिजे ॥८॥ तूं शूरवृत्तीचा ठावो । क्षत्रियामाजि रावो । तुझिया लाठेपणाचा आवो । तिहीं लोकीं ॥९॥ तुवां संग्रामीं हर जिंकिला । निवातकवचांचा ठाय फेडिला । पवाडा तुवां केला । गंधर्वासीं ॥१०॥ पाहतां तुझेनि पाडें । दिसे त्रैलोक्यही थोकडें । ऐसें पुरुषत्व चोखडें । पार्था तुझें ॥११॥ तो तूं कीं आजि येथें । सांडूनियां वीरवृत्तीतें । अधोमुख रुदनातें । करीत आहासी ॥१२॥ विचारीं तूं अर्जुनु । कीं कारुण्ये किजसी दीनु । सांग पां अंधकारे भानु । ग्रासिला आथी ॥१३॥ ना तरी पवन मंधासि बिठे । कीं अमृतासी मरण आहे । पाहे पां इंधनचि गिळोनि जाये । पावकातें ॥१४॥ कीं लवणेचि जळ विरे । संसर्ग काळकूट मरे । सांग पां महाफणी दर्दुरें । गिळिजे कायी ॥१५॥ सिंहासि झांबें कोल्हा । ऐसा अपाड आथि कें जाहाला । परी तो त्वां साच केला । आजि एथ ॥१६॥ म्हणोनि अझुनीं अर्जुना । झाणे चित देसी या हीना । वेगीं धीर करुनियां मनां । सावध होई ॥१७॥ सांडी हें मूर्खपण । उठीं घे धनुष्प्रबाण । संग्रामी हें कवण । कारुण्य तुझें ॥१८॥ हां गां तूं जाणता । तरी न विचारिसी कां आतां । सांगे जुंझावेळे सदयता । उचित कायी ॥१९॥ हें असतिये कीर्तीसी नाश । आणि पारत्रिकासी अपभ्रंश । म्हणे जगन्निवास । अर्जुनातें ॥२०॥

कलैव्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते ।
क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परतंप ॥३॥

म्हणोनि शोक न करी । तूं पुरता धीर धरीं । हे शोच्यता अव्हेरी । पांडुकुमरा ॥२१॥ तुज नव्हे हें उचित । येणे नासेल जोडलें बहुत । तूं अझुनि तरी हित । विचारीं पां ॥२२॥ येणे संग्रामाचेनि अवसरें । एथ कृपालुपण नुपकरे । हे आताचि काय सोयरे । जाहले तुज ॥२३॥ तूं आर्धीचि काय नेणसी । कीं हे गोत्रज नोळखसी । वायांचि काय करिसी । अतिशय आतां ॥२४॥ आजिचे हें जुळा । काय जन्मा नवल तुज । हें परस्परें तुम्हां व्याज । सदांचि आथि ॥२५॥ तरी आतां काय जाहालें । कायि स्नेह उपनलें । हें नेणिजे परी कुडें केलें । अर्जुना तुवां ॥२६॥ मोह धरिलिया ऐसें होईल । जे असती प्रतिष्ठा जाईल । आणि परलोकही अंतरेल । ऐहिकेसीं ॥२७॥ हृदयाचें ढिलेपण । एथ निकयासि नव्हे कारण । हें संग्रामीं पतन जाण । क्षत्रियांसी ॥२८॥ ऐसेनि तो कृपावंत । नानापरी असे शिकवित । हें ऐकोनि पांडुसुत । काय बोले ॥२९॥

अर्जुन उवाचः— कथं भीष्ममहं संख्ये द्रोणं च मधुसूदन ।
इषुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन ॥४॥

देवा हे येतुलेवरी । बोलावें न लगे अवधारीं । आर्द्दीं तूंचि विचारीं । संग्राम हा ॥३०॥ हे जुंझ नव्हे प्रमाद । एथ प्रवर्तलिया दिसतसे बाध । हा उघड लिंगभेद । वोडवला आम्हां ॥३१॥ देखें मातापितरें अर्द्धिजती । सर्वस्वें तोषु पावविजती । तियें पाठीं केविं वधिजती । आपुलिया हातीं ॥३२॥ देवा संतवृदं नमस्कारिजे । कां घडे तरी पूजिजे । हें वांचुनि केवीं निंदिजे । स्वयें वाचा ॥३३॥ तैसे गोत्रगुरु आमुचे । पूजनीय आम्हां नेमाचे । मज बहुत भीष्मद्रोणांचें । वर्ततसे ॥३४॥ जयांलार्दीं मनें विरु । आम्ही स्वर्जीही न शकों धरू । तयां प्रत्यक्ष केवीं करूं । घात देवा ॥३५॥ वरि जळें हें जियालें । एथ अवघेयांसि हेंचि काय जाहलें । जे यांच्या वर्धीं अभ्यासिले । मिरविजे आम्हीं ॥३६॥ मी पार्थ द्रोणाचा केला । येणे धनुर्वेद मज दिघला । तेणे उपकारें काय आभारैला । वर्धीं तयातें ॥३७॥ जेथीचिया कृपा लाहिजे वर । तेथेंचि मनें व्यभिचार । तरी काय मी भस्मासुर । अर्जुन म्हणे ॥३८॥

गुरुनहत्वा हि महानुभावान्

**श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके ।
 हत्वार्थकामांस्तु गुरुनिहैव
 भुजीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ।५ ।**

देवा समुद्र गंभीर आइकिजे । वरी तोहि आम्हाच देखिजे । परी क्षोभ मनी नेणिजे । द्रोणाचिये ।३६ । हें अपार जे गगन । वरी तयाही होईल मान । परी अगाध भले गहन । हृदय याचें ।४० । वरी अमृतही विटे । कीं काळवशें वजही फुटे । परी मनोधर्म न लोटे । विकरविलाही ।४१ । स्नेहालागी माये । म्हणिपे तें कीर होये । परी कृपा ते ते मूर्त आहे । द्रोणी इये ।४२ । हा कारुण्याची आदी । सकलगुणांचा निधी । विद्यासिंधु निरवधि । अर्जुन म्हणे ।४३ । हो येणे मानें महंत । वरी आम्हांलागी कृपावंत । आतां सांग पां येथें घात । चिंतूं येईल ।४४ । ऐसें हे रणीं वधावे । मग आपण सुखे राज्य भोगावे । तें मना न ये आघावे । जीवितेसि ।४५ । हें येणे मानें दुर्धर । जे याहीहूनि भोग सधर । ते असतु एथवर । भिक्षा मागतां भली ।४६ । ना तरी देशत्यागे जाइजे । कां गिरिकंदर सेविजे । परी शस्त्र आतां न धरिजे । इयांवरी ।४७ । देवा नवनिशितीं शरीं । वावरोनि यांच्या जिव्हारीं । भोग गिंवसावे रुधिरीं । बुडाले जे ।४८ । ते काढूनि काय किजती । लिप्त केंवीं सेविजती । मज नये हे उपपत्ती । याचिलागी ।४९ । ऐसें अर्जुन ते अवसरीं । म्हणे श्रीकृष्णा अवधारीं । परी ते मना नयेचि मुरारी । आइकीनियां ।५० । हें जाणोनि पार्थ भ्याला । मग पुनरपि बोलो लागला । म्हणे देवो कां चित या बोला । देतीचि ना ।५१ ।

**न चैतद्विद्यः कतरन्नो गरीयो
 यद्या जयेम यदि वा नो जयेयुः ।
 यानेव हत्वा न जिजीविषाम—
 स्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ।६ ।**

येन्हीं माझ्या चित्तीं जें होतें । तें मी विवरुनि बोलिलो एर्थे । परी निके काय यापरौतें । तें तुम्ही जाणा ।५२ । पैं विरु जयांसि ऐकिजे । आणि या बोलींचि प्राण सांडिजे । ते एथ संग्रामव्याजे । उमे आहाती ।५३ । आतां ऐसें यातें वधावे । कीं अहेरुनियां निघावे । या दोहींमाजि बरवें । तें नेणो आम्ही ।५४ ।

**कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः
 पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढवेताः ।
 यच्छ्रेयः स्यात्रिश्चितं ब्रूहि तन्मे
 शिष्पस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम् ।७ ।**

आम्हां काय उचित । तें पाहतां न स्फुरे येथ । जे मोहें येणे चित । व्याकूळ माझें ।५५ । तिमिराविरुद्ध जैसें । दृष्टीचें तेज भ्रंशे । मग पासींच असतां न दिसे । वस्तुजात ।५६ । देवा तैसें मज जाहलें । जे मन हें भ्रांती ग्रासिले । आतां काय हित आपुले । तेंही नेणे ।५७ । तरी श्रीकृष्णा तुवां जाणावे । निके तें आम्हां सांगावे । जे सखा सर्वस्व आघावे । आम्हांसि तूं ।५८ । तूं गुरुं बंधुं पिता । तूं आमुची इष्ट देवता । तूची सदा रक्षिता । आपदी आमुते ।५९ । जैसा शिष्पातें गुरु । सर्वथा नेणे अहेरु । कीं सारितांतें सागरु । त्यजी केवीं ।६० । नातरी अपत्याते माये । सांडूनि जरी जाये । तरी तें कैसेनि जिये । ऐके कृष्णा ।६१ । तैसा सर्वापरी आम्हांसी । देवा तूची एक आहासी । आणि बोलिले जरी न मनिसी । मागील माझें ।६२ । तरी उचित काय आम्हां । जें व्यभिचरेना धर्मा । तें झडकरी पुरुषोत्तमा । सांग आतां ।६३ ।

**न हि प्रपश्यामि ममापनुद्या—
 द्यच्छोकमुच्छोषणमिद्रियाणाम् ।
 अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं
 राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम् ।८ ।**

हें सकळ कुळ देखोनी । जो शोक उपनलासे मनी । तो तुझिया वाक्यावांचुनी । न जाय आणिके ।६४ । एथ पृथ्वीतल आप होईल । हें महेंद्रपदही पाविजेल । परी मोह हा न फिटेल । मानसींचा ।६५ । जैसीं सर्वथा बीजे आहाळलीं । तीं सुक्षेत्रीं जन्हीं पेरिलीं । तरी न विरुद्धती सिचलीं । आवडेतैसी ।६६ । ना तरी आयुष्य पुरलें आहे । तरी औषधे काहीं नोहे । एथ एकचि उपेगा जाये । परमामृत ।६७ । तैसें राज्यभोगसमृद्धी । उज्जीवन नोहे इये बुद्धी । एथ जिव्हाळा कृपानिधी । कारुण्य तुझें ।६८ । ऐसे-

अर्जुन तेथे बोलिला | तंव क्षण एक भ्रांती सांडिला | मग पुनरपि व्यापिला | उर्मी तेणे ।६६। कीं मज पाहतां उर्मी नोहे | हें अनारिसें गमत आहे | तो ग्रासिला महामोहे | काळसर्पे ।७०। सवर्म हृदयकलहारीं | तेथ कारुण्यवेळेच्या भरीं | लागला म्हणोनि लहरी | भांजेचि ना ।७१। हे जाणोनि ऐसी प्रौढी | जो दृष्टिसवेचि विष फेडी | तो धांवया श्रीहरी गारुडी | पातला कीं ।७२। तैसिया पंडुकुमारा व्याकुळा | मिरवतसे श्रीकृष्ण जवळा | तो कृपावशें अवलीळा | रक्षील आतां ।७३। म्हणोनि तो पार्थु | मोहफणिग्रस्तु | म्यां म्हणितला हा हेतू | जाणोनियां ।७४। मग देखा तेथ फालगुनु | घेतला असे भ्रांती कवळूनु | जैसा घनपडळीं भानु | आच्छादिजे ।७५। तयापरी तो धनुर्धर | जाहलासे दुःखे जर्जर | जैसा ग्रीष्मकाळीं गिरिवर | वणवला कां ।७६। म्हणोनि सहजे सुनीळ | कृपामृते सजळ | तो वोळला श्रीगोपाळ | महामेघ ।७७। तेथ सुदशनांची द्युती | तेची विद्युल्लता झळकती | गंभीर वाचा ते आयती | गर्जनेची ।७८। आतां तो उदार कैसा वर्षेल | तेणे अर्जुनाचळ निवेल | मग नवी विरुड्डी फुटेल उन्मेषाची ।७९। ते कथा आइका | मनाचिया आराणुका | ज्ञानदेव म्हणे देखा | निवृत्तिदास ।८०।

संजय उवाचः— एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतप ॥

न योत्स्य इति गोविंदमुक्त्वा तूर्णीं बभूव ह ॥६॥

ऐसे संजय असे सांगत | म्हणे राया तो पार्थ | पुनरपि शोकाकुळित काय बोले ।८१। आइके सखेद बोले श्रीकृष्णांते | जातां नाळवावें तुम्हीं मातें | मी सर्वथा न जुङें एथे | भरंवसेनी ।८२। ऐसे येकिहेळा बोलिला | मग मौन धरूनि ठेला | तेथ श्रीकृष्ण विस्मयो पावला | देखोनि तयातें ।८३।

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ॥

सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदंतमिदं वचः ।९०॥

मग आपुला चिर्तीं म्हण | एथ हें कायि आदरिलें येणे | अर्जुन सर्वथा कांहीं नेणे | काय कीजे ।८४। हा उमजे आतां कवणेपरी | कैसेनि धीर स्वीकारी | जैसा ग्रहातें पंचाक्षरी | अनुमानी कां ।८५। नातरी असाध्य देखेनि व्याधि | अमृतासम दिव्य औषधि | वैद्य सूची निरवधि | निदानींची ।८६। तैसे विवरीत असे श्रीअनंत | तया दोन्हीं सैन्याआंत | जयापरी पार्थ | भ्रांति सांडी ।८७। तें कारण मनें धरिलें | मग सरोष बोलों आदरिले | जैसे मातेच्या कोपीं थोकलें | स्नेह आथी ।८८। कीं औषधाचिया कडवटपणी | जैसी अमृताची पुरवणी | ते आहाच न दिसे परी गुणी | प्रकट होय ।८९। तैसीं वरीवरी पाहतां उदासें | आत तरी अतिसुरसें | तियं वाक्यं हृषीकेशं | बोलों आदरिलों ।९०।

श्रीभगवानुवाचः— अशोक्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ॥

गतासूनगतासंश्च नानुशोचति पंडिताः ।९१॥

मग अर्जुनातें म्हणितले | आम्ही आजी हें नवल देखिलें | जे तुवां एथ आदरिले | माझारीचि ।९१। तूं जाणता तरी म्हणविसी | परी नेणिवेते न सांडिसी | आणि शिकवूं म्हणों तरी बोलसी | बहुसाल नीति ।९२। जात्यंधा लागे पिसें | मग तें सैरा धावे जैसें | तुझें शाहाणपण तैसें | दिसतसे ।९३। तूं आपणें तरी नेणसी | परी या कौरवातें शोचूं पाहासी | हा बहु विस्मय आम्हांसी | पुढतपुढती ।९४। तरी सांग पां अर्जुना | तुजपासूनि रिस्थी या त्रिभुवना | हे अनादि विश्वरचना | तें लटके कायी ।९५। एथ समर्थ एक आथी | तयापासूनि भूते होती | तरी हें वायांचि काय बोलती | जगामाजीं ।९६। हो कां सांप्रत ऐसे जाहाले | जे हे जन्ममृत्यू तुवां सृजिले | आणि नाश पावे नाशिले | तुझेनि कायी ।९७। तूं भ्रमलेपणे अहंकृती | यांसी धात न धरिसी चिर्तीं | तरी सांगे कायी हे होती | चिरंतन ।९८। कीं तूं एक वधिता | आणि सकळ लोक हा मरता | ऐसी भ्रांति झाणे चित्ता | येवों देसी ।९९। अनादिसिद्ध हे आघवे | होत जात स्वभावे | तरी तुवां कां शोचावे | सांगे मज ।१००। परी मूर्खपणे नेणसी | न चिंतावे तें चिंतिसी | आणि तूचि नीति सांगसी | आम्हांप्रति ।१। देख विवेकी जे होती | ते दोहीतेही न शोचिती | जे होय जाय हे भ्रांती | म्हणऊनियां ।१।

न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः ॥

न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परम् ।१२॥

अर्जुना सांगेन आइक | एथ आम्ही तुम्ही देख | आणि हे भूपति अशेख | अदिकरुनी ।३। नित्यां ऐसेचि असोनी | नातरी निश्चित क्षया जाऊनी | हें भ्रांति वेगळी करूनी | दोन्ही नाही ।४। हे उपजे आणि नाशे | तें मायावशें दिसे | येन्हवीं तत्त्वां वस्तु जें असें | तें अविनाशचि ।५। जैसें पवने तोय हालविले | आणि तरंगाकार जाहाले | तरी कवण कें जन्मले | म्हणों ये एथ ।६। तेंची वायुचे स्फुरण ठेले | आणि उदक सहज सपाट जाहाले | तरी आतां काय निमाले | विचारीं पां ।७।

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ॥

तथा देहांतरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुहृति ।१३।

आइके शरीर तरी एक । परी वयसामेदे अनेक । हें प्रत्यक्षचि देख । प्रमाण तूँ । एथ कौमारत्व दिसे मग तारुण्यों ते भ्रंशे । परी देहचि न नाशे । एकेकासवे ।६ ।
तैसीं चैतन्याच्या ठारीं । इथें शरीरांतरे होती जाती पाही । ऐसे जाणे तया नाहीं । व्यामोहदुःख ।११० ।

मात्रास्पर्शास्त्रु कौतेय शीतोष्णसुखदुःखदा: ।

आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ।१४।

एथ नेणावया हेंचि कारण । जें इंद्रियां आधीनपण । तिहीं आकळिजे अंतःकरण । म्हणज्ञनि भ्रम ।११ । इंद्रिये विषय सेविती । तेथ हर्ष शोक उपजती । ते अंतर आप्लविती । संगे येणे ।१२ । जयां विषयांच्या ठारीं । एकनिष्ठता कर्हीं नाहीं । तेथ दुःख आणि कांहीं । सुखही दिसे ।१३ । देखे शब्दाची व्याप्ति । निंदा आणि स्तुति । तेथ द्वेषाद्वेष उपजती । श्रवणद्वारे ।१४ । मृदु आणि कठिण । हे स्पर्शाचे दोनी गुण । जे वपूचेनि संगे कारण । संतोषखेदा ।१५ । भ्यासुर आणि सुरेख । हें रूपाचे स्वरूप देख । जें उपजवी सुखदुःख । नेत्रद्वारे ।१६ । सुरंध आणि दुर्गंध । हा परिमळाचा भेद । जो घाणसंगे विषाद— । तोष देता ।१७ । तसाचि द्विविध रस । उपजवी प्रीतित्रास । म्हणूनि हा अपभ्रंश । विषयसंग ।१८ । देखे इंद्रियांआधीन होइजे । तें शीतोष्णांते पाविजे । आणि सुखदुःखी आकळिजे । आपणें ।१९ । या विषयांवांचूनि कांहीं । आणीक सर्वथा रम्य नाहीं । ऐसा स्वभावचि पाहीं । इंद्रियांचा ।१२० । हे विषय तरी कैसे । रोहिणीचे जळ जैसे । कां स्वप्नीचा आभासे । भद्रजाति ।२१ । देखे अनित्य तें यापरी । म्हणज्ञनि तूं अळ्हेरीं । हा सर्वथा संग न धरी । धनुर्धरा ।२२ ।

यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।

समदुःखसुखं धीरं सोऽनित्याव्य कल्पते ।१५।

हे विषय जयाते नाकळिती । तया सुखदुःखे न पवती । आणि गर्भवाससंगती । नाहीं तया ।२३ । तो नित्यरूप पार्था । वोळखावा सर्वथा । जो या इंद्रियार्था । नागवेचि ।२४ ।

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।

उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिणः ।१६।

आतां अर्जुना कांहीं एक । सांगेन मी आइक । जें विचारपर लोक । वोळखती ।२५ । या उपाधिमाजी गुप्त । चैतन्य असे सर्वगत । तें तत्त्वज्ञ सतत । स्वीकारिती ।२६ । सलिलीं पय जैसे । एक होऊनि मिनले असे । परी निवडूनि राजहंसे । वेगळे कीजे ।२७ । कीं अग्निमुखे किडाळ । तोडोनियां चोखाळ । निवडिती केवळ । बुद्धिमंत ।२७ । नातरी जाणिवेच्या आयणीं । करितां दधिकडसणीं । मग नवनीत निर्वाणीं । दिसे जैसे ।२८ । कीं भूस बी एकवट । उपणितां राहे घनवट । तेथ उडे ते फळकट । जाणों आले ।१३० । तैसे विचारितां निरसले । तें प्रपंच सहजे सांडवले । मग तत्त्वां तत्त्व उरले । ज्ञानियांसी ।२९ । म्हणोनि अनित्याच्या ठारीं । तयां आस्तिक्यबुद्धि नाहीं । निष्कर्ष दोहींही । देखिला असे ।३२ ।

अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम् ।

विनाशमव्ययस्यास्य न कर्षिच्चकर्तुर्मर्हति ।१७।

देखे सारासार विचारितां । भ्रांति ते पाहीं असारता । तरी ते सार स्वभावतां । नित्य जाणे ।३३ । हा लोकत्रयाकार । तो जयाचा विस्तार । तेथ नाम वर्ण आकार । चिह्न नाहीं ।३४ । जो सर्वदा सर्वगत । जन्मक्षयातीत । तया केलियाहि घात । कदा नोहे ।३५ ।

अंतवंतं इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।

अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यस्व भारत ।१८।

आणि शरीरजात आघवे । हें नाशवंत स्वभावे । म्हणोनि तुवां जुङ्जावे । पांडुकुमरा ।२६ ।

य एनं वेति हंतारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।

उभौं तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ।१९।

तूं धरुनि देहाभिमानातें। दिठी सूनि शरीरातें। मी मारिता हे मरत। म्हणत आहासी। ३७। तरी अर्जुना तूं हें नेणसी। जरी तत्त्वतां विचारिसी। तरी वधिता तूं नव्हसी। ते वध्य नव्हती। ३८।

न जायते प्रियते वा कदाचि—

ब्रायं भूत्वा भविता वा न भूयः।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणा

न हन्यते हन्यमाने शरीरे। २०।

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजव्ययम्।

कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हंति कम्। २१।

जैसें स्वप्नामार्जीं देखिजे। तें स्वर्जीचि साच आपजे। मग चेऊनियां पाहिजे। तंव कांहीं नाहीं। ३६। तैसी हे जाण माया। तूं भ्रमत आहासी वायां। शस्त्रे हाणितलिया छाया। जैसी आंगीं न रुपे। १४०। कां पूर्ण कुंभ उलंडला। तेथ बिंबाकार दिसे ब्रंशला। परी भानु नाहीं नासला। तयासवें। ४९। नातरी मठीं आकाश जैसें। मठाकृती अवतरलें असे। तो भंगलिया आपैसें। स्वरूपचि। ४२। तैसें शरीराच्या लोपीं। सर्वथा नाश नाहीं स्वरूपीं। म्हणऊनि तूं हे नारोपीं। भ्रांति बापा। ४३।

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय

नवानि गृहणाति नरोऽपराणि

तथा शरीराणि विहाय जीर्ण—

न्यन्यानि संयाति नवानि देही। २२।

जैसें जीर्ण वस्त्र सांडिजे। मग नूतन वेढिजे। तैसें देहांतरातें स्वीकारिजे। चैतन्यनाथें। ४४।

नैनं छिंदति शक्षाणि नैनं दहति पावकः।

न चैनं क्लेदयंत्यापो न शोषयति मारुतः। २३।

अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च।

नित्यः सर्वगतः रथाणुरचलोऽयं सनातनः। २४।

हा अनादि नित्यसिद्ध। निरुपाधि विशुद्ध। म्हणऊनि शक्षादिकीं छेद। न घडे यथा। ४५। हा प्रळयोदकें नाप्लवे। हा अग्निदाह न संभवे। एथ महाशोष न प्रभवे। मारुताचा। ४६। अर्जुना हा नित्य। अचळ हा शाश्वत। सर्वत्र सदोदित। परिष्पूर्ण हा। ४७।

अव्यक्तोऽयमचिंत्योऽयमविकार्योऽयमच्यते।

तस्मादेवं विदित्यैनं नानुशोचितुमहसि। २५।

हा तर्काचिये दिठी। गोचर नोहे किरीटी। ध्यान याचिये भेटी। उत्कंठा वाहे। ४८। हा सदा दुर्लभ मना। आप नोहे साधना। निस्सीम हा अर्जुना। पुरुषोत्तम। ४६। हा गुणत्रयारहित। अनादि अविकृत। व्यक्तीसी अतीत। सर्वरूप। १५०। अर्जुना ऐसा हा जाणावा। सकळात्मक देखावा। मग सहजें शोक आघावा। हरेल तुझा। ५१।

अथ चैन नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम्।

तथापि त्वं महाबाहो नैनं शोचितुमर्हसि। २६।

अथवा ऐसा नेणसी। तूं अंतवंतचि मानिसी। तन्ही शोचूं न पवसी। पांडुकुमरा। ५२। जे आदि स्थिति अंत। हा निरंतर असे नित्य। जैसा प्रवाह अनुस्यूत। गंगाजळाचा। ५३। तें आदि नाहीं खंडलें। समुद्रीं तरी असे मिनलें। आणि जाताचि मध्ये उरलें। दिसे जैसें। ५४। इथें तीन्हीं तयापरी। सरसींच सदा अवधारीं। भूतांसी कवणीं अवसरीं। ठाकती ना। ५५। म्हणोनि हे आघवें। एथ तुज न लगे शोचावें। जे स्थितीचि हे स्वभावें। अनादि ऐसी। ५६। नातरी हे अर्जुना। नयेचि तुझिया मना। जे देखोनि लोक अधीना। जन्मक्षया। ५७। तरी एथें कांहीं। तुज शोकासी कारण नाहीं। हे जन्म मृत्यु पाहीं। अपरिहर। ५८।

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्धूवं जन्म मृतस्य च।
तस्मादपरिहार्यऽर्थं न त्वं शोचितुमहसि ॥२७॥

उपजे तें नाशे। नाशिले पुनरपि दिसे। हें घटिकायंत्र तैसें। परिभ्रमे गा ॥५६। नातरी उदोअस्त अपैसे। अखंडित होत जात जैसे। हें जन्ममरण तैसें। अनिवार जगी ॥५६०। महाप्रलयअवसरे। हें त्रैलोक्यही संहरे। म्हणोनि हा न परिहरे। आदिअंत ॥५९। तूं जरी हें ऐसें मानिसी। तरी खेद कां करिसी। काय जाणतचि नेणसी। धनुर्धरा ॥६२। एथ आणिकही एक पार्था। तुज बहुतीं परी पाहतां। दुःख करावया सर्वथा। विषी नाहीं ॥६३।

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत।

अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥२८॥

जिये समस्तें इयें भूतें। जन्माआदि अमूर्ते। मग पातलीं व्यक्तीतें। जन्मलेया ॥६४। तियें क्षयासि जेथ जाती। तेथ निप्रांत आनें नहती। देखें पूर्वस्थितीच येती। आपुलिये ॥६५। येर मध्यें जे प्रतिभासे। तें निद्रिता स्वप्न जैसें। तैसा आकार हा मायावशें। सत्स्वरुपी ॥६६। नातरी पवनें स्पर्शिलैं नीर। पढियासे तरंगाकार। कां परापेक्ष अलंकार। व्यक्ती कनकीं ॥६७। तसें सकळ हें मूर्ते। जाण पां मायाकारित। जैसें आकाशीं बिबत। अभ्रपटळ ॥६८। तैसें आदिचि जें नाहीं। तयालागीं तूं रुदसी कायी। तूं अवीट तें पाहीं। चैतन्य एक ॥६६। जयाची आर्तीचि भोगित। विषयीं त्यजिले संत। जयालागीं विरक्त। वनवासिये ॥६७०। दृष्टी सूनि जयातें। ब्रह्मचर्यादि व्रतें। मुनीश्वर तपातें। आचरताती ॥७१।

आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदेन-

माश्चर्यवद्वदति तथैव चान्यः।

आश्चर्यवच्चैवमन्यः शृणोति

श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥२९॥

एक अंतरीं निश्चल | जें निहाळितां केवळ | विसरले सकळ | संसारजात ॥७२। एकां गुणानुवाद करितां। उपरती होऊनि चित्ता। निरवधि तल्लीनता। निरंतर ॥७३। एक ऐकतांचि निवाले। ते देहभावीं सांडिले। एक अनुभवें पातले। तद्रूपता ॥७४। जैसे सरिताओघ समस्त। समुद्रामार्जीं मिळत। परी माघोते न समात। परतले नाहीं ॥७५। तैसिया योगीश्वरांचिया मती। मिळीसवें एकवट्ठी। परी जे विचारले पुनरावृती। भजतीचिना ॥७६।

देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत।

तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमहसि ॥३०॥

जें सर्वत्र सर्वही देहीं। जया करिताही घात नाहीं। तें विश्वात्मक तूं पाहीं। चैतन्य एक ॥७७। इयाचेनि स्वभावें। हें होत जात आघवें। तरी सांग काय शोचावें। एथ तुवां ॥७८। एन्हर्वीं तरी पार्था। तुज कां नेणों न मने चित्ता। परी किडाळ हें शोचितां। बहुतांपरी ॥७६।

स्वधर्मसपि चावेक्ष्य न विकंपितुमर्हसि।

धर्म्याद्वि युद्धाच्छ्रेयोन्यत्क्षत्रियस्य न विद्यते ॥३१॥

तूं अझुनी कां न विचारिसी। काय हें चिंतित आहासी। स्वधर्म तो विसरलासी। तरावें जेणे ॥७०। या कौरवां भलतें जाहालें। अथवा तुजचि काहीं पातलें। कीं युगचि हें बुडालें। ज-हीं एथ ॥७१। तरी स्वधर्म एक आहे। तो सर्वथा त्याज्य नोहे। मग तरिजेल काय पाहे। कृपाळपणे ॥७२। अर्जुना तुझें चित्त। ज-हीं जाहालें द्रवीभूत। त-हीं हें अनुचित। संग्रामसमयीं ॥७३। अगा गोक्षीर जरी जाहालें। तरी पथ्यासि नाहीं घेतलें। ऐसेनिहि विष होय सूदलें। नवज्वरीं देतां ॥७४। तैसें आर्नीं आन करितां। नाश होईल स्वहिता। म्हणजनि तूं आतां। सावध होई ॥७५। वायांचि व्याकुळ कायी। आपुला निजधर्म पाही। जो आचरितां बाध नाहीं। कवणे काळीं ॥७६। जैसें मागवि चालतां। अपावो न पवे सर्वथा। कां दीपाधारें वर्ततां। नाडळिजे ॥७७। तयापरी पार्था। स्वधर्म राहाटतां। सकळ कामपूर्णता। सहजें होय ॥७८। म्हणोनि यालागीं पाहीं। तुम्हां क्षत्रिया आणिक काहीं। संग्रामावांचूनि नाहीं। उचित जाणे ॥७९। निष्कपट होआवें। उसिणा घाई जुझावें। हें असो काय सांगावें। प्रत्यक्षावरी ॥७०।

यदृच्छ्या चोपपत्रं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।

सुखिनः क्षत्रियाः पार्थं लभन्ते युद्धमीदृषम् ॥३२ ।

अर्जुना जुङ्ग देख आतांचे । हें हो कां दैव तुमचे । की निधान सकल धर्माचे । प्रकटले असे ॥६१ । हा संग्राम काय म्हणिये । कीं स्वर्गचि येणे रूपे । मूर्त कां प्रतापे । उदय केला ॥६२ । नातरी गुणाचेनि पतिकरें । आर्तीचेनि पडिभरें । हे कीर्तीचि स्वयंवरें । आली तुज ॥६३ । क्षत्रिये बहुत पुण्य कीजे । तें जुङ्ग ऐसें लाहिजे । जैसें मार्ग जातां आडळिजे । चिंतामणीसी ॥६४ । नातरी जांभया पसरे मुख । तेथ अवचटे पडे पीयूख । तैसा संग्राम हा देख । पातला असे ॥६५ ।

अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यं संग्रामं न करिष्यसि ।

ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्यसि ॥३३ ।

आतां हा ऐसा अव्हेरिजे । मग नाथिले शोचूं बैसिजे । तरी आपण आहाणा होईजे । आपणपेयां ॥६६ । पूर्वजांचे जोडले । आपणचि होय धाडिले । जरी आजी शस्त्र सांडिले । रणी इये ॥६७ । तरी असती कीर्ति जाईल । जगचि अभिशाप देईल । आणि गिवसित पावतील । महादोष ॥६८ । जैसी भर्तरिंहीन वनिता । उपहती पावे सर्वथा । मग तैसी दशा जीविता । स्वधर्मवीण ॥६९ । ना तरी रणी शव सांडिजे । तें चौमेरीं गिर्धीं विदारिजे । तैसें स्वधर्महीना अभिभविजे । महादोषी ॥२०० ।

अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यति तेऽव्ययाम् ।

संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥३४ ।

म्हणोनि स्वधर्म हा सांडशील । तरी पापा वरपडा होसील । आणि अपेश तें न वचेल । कल्पांतवरी ॥१ । जाणतेनि तंवचि जिवावे । जंव अपकीर्ति आंगा न पवे । आणि सांग पां केंवि निगावे । एथोनियां ॥२ । तूं निर्मत्सर सदयता । एथूनि निघसील कीर माघौता । परी तें गति समस्तां । न मनेल ययां ॥३ । हें चहूंकडूनि कवळितील । बाणवरीं घेतील । तेथ पार्था न सुटिजेल । कृपाळूपणे ॥४ । ऐसेनिहि प्राणसंकटे । जरी विपायें पां निघणे घटे । तरी ते जियाले वोखटे । मरणाहुनी ॥५ ।

भयाद्रणादुपरते मंस्यंतं त्वा महारथाः ।

येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥३५ ।

तूं आणिकही न विचारिसी । एथ संप्रेमं जुङ्गां आलासी । आणि सकणवपणे निघालासी । मागुता जरी ॥६ । तरी तुङ्गे तें अर्जुना । या वैरियां दुर्जनां । कां प्रत्यया येईल मना । सांगे मज ॥७ ।

अवाच्यवादांश्च बहून्दिष्यन्ति तवाहिताः ।

निंदंतस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥३६ ।

हे म्हणती गेला रे गेला । अर्जुन आम्हां बिहाला । हा सांगे बोल उरला । निका कायी ॥८ । लोक सायासेंकरुनि बहुतें । वेंचिती आपुलीं जीवितें । परी वाढविती कीर्तिं । धनुर्धरा ॥६ । ते तुज अनायासे । अनकळित जोडिली असे । हें अद्वितीय जैसें । गगन आहे ॥२९० । तैसी कीर्ति निःसीम । तुझ्या ठायीं निरूपम । तुङ्गे गुण उत्तम । तिहीं लोकीं ॥९ । दिगंतींचे भूपति । भाट होउनि वाखाणिती । जे ऐकिलिया दचकती । कृतांतादिक ॥१२ । ऐक ऐसी महिमा घनवट । गंगा तैसी चोखट । जिया देखीं जगीं सुभट । वांठ जाहाले ॥१३ । तें पौरुष तुङ्गे अद्भुत । आइकोनियां हे समस्त । जाले अतिविरक्त । जीवितेंसी ॥१४ । जैसा सिंहाचिया हांका । युगांत होय मदमुखा । तैसा कौरवां अशेखा । धाक तुङ्गा ॥१५ । जैसे पर्वत वजातें । नातरी सर्प गरुडातें । तैसे अर्जुना हे तूतें । मानिती सदा ॥१६ । तें अगाधणपण जाईल । मग हीनत्व अंगा येईल । जरी मागुता निघसील । न जुङ्गतचि ॥१७ । आणि हे पळतां पळों नेदिती । धरूनि अवकळा करिती । न गणित कुटी बोलती । आइकतां तुज ॥१८ । मग ते वेळीं हियें फुटावे । आतां लाठेपणे कां न जुङ्गावे । हें जिंतले तरी भोगावे । महीतळ ॥१९ ।

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ।

तस्मादुत्तिष्ठ कौतैय युद्धाय कृतमिश्वयः ॥३७ ।

नातरी रणी एथ । जुङ्गातां वेंचले जीवित । तरी स्वर्गसुख अनकळित । पावसील ॥२२० । म्हणोनि ये गोठी । विचार न करी किरीटी । आतां धनुष्य घेऊनि उठी । जुङ्ग वेगीं ॥२१ । देखें स्वधर्म हा आचरतां । दोष नाशे असतां । तुज भ्रांति हे कवण वित्ता । पातकाची ॥२२ । सांगे प्लवेंचि काय बुडिजे । का मार्गीं जातां आडळिजे । परी

विपायें चालों नेणिजे । तरी तेही घडे ॥२३ । अमृतें तरीचि मरिजे । जरी विषेसी सेविजे । तैसा स्वधर्मी दोष पाविजे । हेतुकपणे ॥२४ । म्हणोनियां पार्था । हेतु सांडूनि सर्वथा । तुज क्षात्रवृत्ती जुंगतां । पाप नाहीं ॥२५ ।

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।
ततो युद्धाय युज्यस्व नैनं पापमवाप्यसि ॥२६ ।

सुखीं संतोषा न यावे । दुःखीं विषादा न भजावे । आणि लाभालाभ न धरावे । मनामाजीं ॥२६ । एथ विजयपण होईल । कीं सर्वथा वेह जाईल । हें आधीचि काहीं पुढील । चिंतावे ना ॥२७ । आपणायां उचिता । स्वधर्मे राहाटतां । जें पावे तें निवांता । साहोनि जावे ॥२८ । ऐसेया मने होआवे । तरी दोष न घडे स्वभावे । म्हणोनि आतां जुंगावे । निश्रांत तुवां ॥२९ ।

एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु ।
बुद्ध्या युक्तो यथा पार्थ कर्मबंधं प्रहास्यसि ॥२६ ।

हें सांख्यस्थिति मुकुल्ति । सांगितली तुज एथ । आतां बुद्धिर्योग निश्चित । अवधारीं पां ॥२३० । जया बुद्धियुक्ता जालिया पार्था । कर्मबंध सर्वथा । बाधू न पवे ॥२१ । जैसें वज्रकवच लेइजे । मग शास्त्रांचा वर्षाव साहिजे । परी जैतसी उरिजे । अचंवित ॥२२ ।

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।
स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥४० ।

तैसें आहिक तरी न नशे । आणि मोक्ष तो उरला असे । जेथ पूर्वानुक्रम दिसे । चोखाळत ॥३३ । कर्माधारे राहाटिजे । परी कर्मफळा न निरक्षिजे । जैसा मंत्रज्ञ न बधिजे । भूतबाधा ॥३४ । तियापरी जे सुबुद्धि । आपु जालिया निरवधि । हा असताचि उपाधि । आकळूं न सके ॥३५ । जेथ न संचरे पुण्यापाप । जें सूक्ष्म अति निष्कंप । गुणत्रयादि लेप । न लगती जेथ ॥३६ । अर्जुना ते पुण्यवशें । जरी अल्पचि हृदयीं बुद्धि प्रकाशे । नरी अशेषही नाशे । संसारभय ॥३७ ।

व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन ।
बहुशाखा हृनंताश्च बुद्ध्योऽव्यवसायिनाम् ॥४१ ।

जैसी दीपकळिका धाकुटी । परी बहु तेजातें प्रगटी । तैसीं सदबुद्धि हे थेंकुटी । म्हणो नये ॥३८ । पार्था बहुतीं परी । हें अपेक्षिजे विचारशूरीं । जे दुर्लभ चराचरीं । सद्वासना ॥३६ । आणिकासारिखा बहुवस । जैसा न जोडे परिस । का अमृताचा लेश । दैवगुणे ॥४० । तैसी दुर्लभ सदबुद्धि । जिये परमात्माचि अवधि । जैसा गंगेसी उदधि । निरंतर ॥४१ । तैसें ईश्वरावांचुनि काहीं । जिये आणिक लाणीं नाहीं । ते एकचि बुद्धि पाहीं अर्जुना जनीं ॥४२ । येर ते दुर्मती । जे बहुधा असे विकरती । तेथ निरंतर रमती । अविवेकिये ॥४३ । म्हणोनि तया पार्था । स्वर्ग संसार नरकावस्था । आत्मसुख सर्वथा । दृष्ट नाहीं ॥४४ ।

यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदंत्यविष्णित्वातः ।

वेदावादरतः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥४२ ।

वेदाधारे बोलती । केवळ कर्म प्रतिष्ठिती । परी कर्मफळीं आसक्ती । धरूनियां ॥४५ । म्हणती संसारीं जन्मिजे । यज्ञादिक कर्म कीजे । मग स्वर्गसुख भोगिजे । मनोहर ॥४६ । एथ हेंवांचूनि काहीं । आणीक सर्वथा सुखचि नाहीं । ऐसें अर्जुना बोलती पाहीं । दुर्बुद्धि ते ॥४७ ।

कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकम्फलप्रदाम् ।

क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यर्गतिं प्रति ॥४३ ।

देखें कामनाअभिभूत । होऊनि कर्मे आचरत । ते केवळ भोगीं चित्त । देऊनियां ॥४८ । क्रियाविशेषे बहुतें । न लापिती विधीतें । निपुण होऊनि धर्मातें । अनुष्ठिती ॥४६ । भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयापहृतवेतसाम् ।

व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥४४ ।

परी एकचि कुडे करिती । जे स्वर्गकाम मनीं धरिती । यज्ञपुरुषा चुकती । भोक्ता जो ॥४० । जैसा कर्पूराचा राशि कीजे । मग अग्नि लाऊनि दीजे । का मिष्टानीं संचरविजे । काळकूट ॥५१ । दैवें अमृतकुंभ जोडला । तो पायें हाणोनि उलंडिला । तैसा नासिती धर्म निपजला । हेतुकपणे ॥५२ । सायासें पुण्य अर्जिजे । मग संसार का-

अपेक्षिजे । परा नेणती ते काय कीजे । अप्राप्त देखे । ५३ । जैसीं रांधवणी रससोय निकी । करुनियां मोलैं विकी । तैसा भोगासाठीं अविवेकी । धाडिती धर्म । म्हणोनि हे पार्था । दुर्बुद्धि देख सर्वथा । तयां वेदवादरतां । मर्नी वसे । ५५ ।

त्रैगुण्यविषया वेदा निष्ठैगुण्यो भवार्जुन ।
निर्द्वद्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्यागक्षेम आत्मवान् । ५६ ।

तिहीं गुणीं आवृत । हे वेद जाण निश्चांत । म्हणोनि उपनिषदादि समस्त । सात्त्विक ते । ५६ । येर रजतमात्मक । जेथ निरुपिजे कर्मादिक । जे केवळ स्वर्गसूचक । धनुर्धरा । ५७ । म्हणोनि तूं जाण । हे सुखदुखांसीच कारण । एथ ज्ञाणे अंतःकरण । रिघों देसी । ५८ । तूं गुणत्रयातें अव्हेरीं । मी माझे हें न करीं । एक आत्मसुख अंतरीं । विसंब ज्ञाणी । ५९ ।

यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लुतोदके ।
तावान्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः । ५६ ।

जरी वेदें बहुत बोलिले । विविध भेद सूचिले । तन्ही आपण हित आपुले । तेंचि घेपे । २६० । जैसा प्रगटलिया गभर्स्ती । अशेषही मार्ग दिसती । तरी तेतुलेही काय चालिजती । सांगे मज । ६१ । उदकमय सकळ । जन्ही जाहले असे महीतळ । तरी आपण घेपे केवळ । आर्तीचजोगे । ६२ । तैसें ज्ञानी जे होती । ते वेदार्थातें विवरिती । मग अपेक्षित तें स्वीकारिती । शाश्वत जें । ६३ ।

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।
मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते संगोऽस्त्वकर्मणि । ५७ ।

म्हणोनि आइके पार्था । याचिपरी पाहतां । तुज उचित होय आतां । स्वकर्म हें । ६४ । आम्ही समस्तही विचारिले । तंव ऐसेचि हें मना आले । जे न सांडिजे तुवां आपुले । विहित कर्म । ६५ । परी कर्मफळीं आस न करावी । आणि अकर्मीं संगती न व्हावी । हे सत्क्रियाचि आचरावी । हेतूविण । ६६ ।

योगस्थः कुरु कर्माणि संगं त्यक्त्वा धनंजय ।
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते । ५८ ।

तूं योगयुक्त होउनी । फळाचा संग टाकुनि । मग अर्जुना चित देउनी । करी कर्म । ६७ । परी आदरिले कर्म दैवे । जरी समाप्तीतें पावे । तरी विशेषें तेथ तोषावें । हेही नको । ६८ । कीं निमित्ते कोणे एके । तें सिद्धी न वचतांचि ठाके । तरी तेर्थींचे अपरितोखे । क्षोभावेना । ६९ । आचरतां सिद्धी गेलें । तरी काजाचि कीर आले । परी ठेलयाही सगुण जाहले । ऐसेंचि मानीं । ७० । देखें जेतुलालें कर्म निपजे । तेतुले आदिपुरुषीं समर्पिजे । तरी परिपूर्ण सहजे । जाहले जाणे । ७१ । देख सतासत कर्मी । हें जें सरसेपण मनोधर्मी । तेचि योगस्थिती उत्तमी । प्रशंसिजे । ७२ ।

दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय ।
बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणः फलहेतवः । ५८ ।
बुद्धियुक्तो जहातीह उमे सुकृतदुष्कृते ।
तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् । ५९ ।

अर्जुना समत्व चित्ताचें । तेंचि सार जाण योगाचे । जेथ मन आणि बुद्धीचे । ऐक्य आथि । ७३ । तो बुद्धियोग विवरितां । बहुते पाडे पार्था । दिसे हा अरुता । कर्मयोग । ७४ । परी तेचि कर्म आचरिजे । तरीच हा योग पाविजे । जे कर्मशेष सहजे । योगस्थिती । ७५ । म्हणोनि बुद्धियोग सधर । तेथ अर्जुना होई रिथर । मने करी अव्हेर । फहहेतूचा । ७६ । जे बुद्धियोग योजिले । तेचि पारगत जाहले । इंहीं उभयसंबंधी सांडिले । पापपुण्यीं । ७७ ।

कर्मज बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।
जन्मबन्धविनिरुक्ताः पदं गच्छत्यनामयम् । ५९ ।

तें कर्मीं तरी वर्तती । परी कर्मफळा नातळती । आणि यातायाती लोपती । अर्जुना तयां । ७८ । मग निरामयभरित । पावती पद अच्युत । ते बुद्धियोगयुक्त । धनुर्धरा । ७९ ।

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्वृत्तिरिष्टि ।
तदा गंतासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥५२ ।

तूं ऐसा तैं होसी । जैं मोहते यथा सांडिसी । आणि वैराग्य मानसी । संचरेल ॥२० । मग निष्कळंक गहन । उपजेल आत्मज्ञान । तेणे निचाड होईल मन । अपैसे तुझे ॥२१ । तेथ आणिक काहीं जाणावे । का मागील तैं स्मरावे । हें अर्जुना आघवे । पारुषेल ॥२२ ।

श्रुतिविप्रतिपत्रा ते यदा स्थास्यति निश्चला ।
समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि ॥५३ ।

इंद्रियांचिया संगती । जिये पसर होतसे मती । ते स्थिर होईल मागुती । आत्मस्वरूपी ॥२३ । समाधिसुखीं केवळ । जैं बुद्धि होईल निश्चल । तैं पावसी तूं सकळ । योगस्थिति ॥२४ ।

अर्जुन उवाचः— स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थरस्य केशव ।

स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत व्रजेत किम् ॥५४ ।

तेथ अर्जुन म्हणे देवा । हाचि अभिप्रावो आघवा । मी पुसेन आतां सांगावा । कृपानिधि ॥५ । मग अच्युत म्हणे सुखें । जैं किरीटी तुज निकें । ते पूस पां उन्मेखें । मनाचेनि ॥६ । या बाला पार्थ । म्हणीतले सांग पां श्रीकृष्णा तें । काय म्हणिये स्थितप्रज्ञातें । वोळखों केवों ॥७ । आणि स्थिरबुद्धि जो म्हणिजे । तो कैसिया चिह्नीं जाणिजे । जो समाधिसुख भुजे । अखंडित ॥८ । तो कवणे स्थिती असे । कैसेनि रूपीं विलसे । देवा सांगावे हें ऐसें । लक्ष्मीपति ॥९ । तंव परब्रह्मावतरण । जो षड्गुणाधिकरण । तो काय तेथ श्रीनारायण । बोलत असे ॥२६ ।

श्रीभगवानुवाचः— प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थं मनोगतान् ।

आत्मचेवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥५५ ।

म्हणे अर्जुना परियेसी । जो हा अभिलाष प्रौढ मानसी । तो अंतराय स्वसुखेसी । करीत असे ॥६१ । जो सर्वदा नित्य तृप्त । अंतःकरणभरित । परी विषयामार्जीं पतित । जेणे संगे कीजे ॥६२ । तो काम सर्वथा जाये । जयाचें आत्मसंतोषीं मन राहे । तोचि स्थितप्रज्ञ होये । पुरुष जाणे ॥६३ ।

दुःखेष्वनुद्विग्नमना: सुखेषु विगतस्यृः ।

वीतरागभयक्रोधः स्थितधीमुनिरुच्यते ॥५६ ।

नाना दुःखीं प्राप्तीं । जया उद्वेग नाहीं चित्तीं । आणि सुखाचिया आर्ती । अडपैचिजेना ॥६४ । अर्जुना तयाच्या ठारीं । कामक्रोध सहजे नाहीं । आणि भयाते नेणे कंहीं । परिपूर्ण तो ॥६५ । ऐसा जो निरवधी । तो जाण पां स्थिरबुद्धी । जो निरसूनि उपाधी । भेदरहित ॥६६ ।

यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशूभम् ।

नाभिनंदति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥५७ ।

जो सर्वदा सदा सरिसा । परिपूर्ण चंद्र का जैसा । अधमोत्तम प्रकाशा । माजि न म्हणे ॥७ । ऐसी अनवच्छिन्न समता । भूतमात्रीं सदयता । आणि पालट नाहीं चित्ता । कवणे वेळे ॥८ । गोमटे काहीं पावे । तरी संतोषे तेणे नाभिवे । जो ओखटेनि नागवे । विषादासी ॥६६ । ऐसा हरिखशोकरहित । जो आत्मबोधभरित । तो जाण पां प्रज्ञायुक्त । धनुर्धरा ॥३०० ।

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः ।

इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥५८ ।

का कूर्म जियापरी । उवाइला अवेव पसरी । नातरी इच्छावर्षे आवरी । आपले आपण ॥९ । तैरीं इंद्रिये आपैतीं । जयाचें म्हणितले करिती । तयाची प्रज्ञा जाण स्थिती । पावली असे ॥१२ ।

विषया विनिवर्तते निराहारस्य देहिनः ।

रसवर्ज रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥५९ ।

अर्जुना आणिकही एक। सांगेन ऐके कवतिक। जैं विषयाते साधक। त्यजिती नियमे।३। श्रोत्रादि इंद्रिये आवरिती। परी रसने नियम न करिती। ते सहस्रधा कवळजिती। विषयी इर्ही।४। जैसी वरिवरी पालवी खुडिजे। आणि मुळीं उदक घालिजे। तरी कैसेनि नाश निपजे। तथा वृक्षा।५। तो उदकाचेनि बळे अधिके। जैसा आडवेनि आंगे फांके। तैसा मानसीं विषय पोखे। रसनाद्वारे।६। येणा इंद्रियां विषय तुटे। तैसा नियमूं न ये रस हटें। जे जीवनचि हें न घटे। येणेविण।७। मग अर्जुना स्वभावे। ऐसियाही नियमाते पावे। जैं का परब्रह्म अनुभवे। होऊनि जाइजे।८। तैं शरीरभाव नासता। इंद्रिये विषय विसरती। जैं सोहंभवप्रतीती। प्रगट होय।९।

यततो ह्यपि कौतेय पुरुषस्य विपश्चितः।

इंद्रियाणि प्रमाथीनि हरंति प्रसम्भं मनः।१०।

येन्हवीं तरी अर्जुना। हें आया न ये साधना। जे राहाटताति जतना। निरंतर।३०। जयाते अभ्यासाची घरटी। यमनियमांची ताटी। जे मनाते सदा मुठी। धरूनि आहाती।११। तेही किजती कासाविसी। या इंद्रियांची प्रौढी ऐसी। जैसी मंत्रज्ञाते विवसी। भुलवी का।१२। देखें विषय हें तैसें। पावती ऋद्धिसिद्धीचेनि मिषें। मग आकळिती स्पर्शे। इंद्रियांचेनि।१३। तिये संधी मन माये। मग अभ्यासीं ठोठावले ठाये। ऐसें बळकटपण आहें इंद्रियांचे।१४।

तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः।

वशो हि यस्येंद्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता।१५।

म्हणोनि आइके पार्था। याते निर्दक्षी जो सर्वथा। सर्वविषयीं आस्था। सांदूनियां।१५। तोचि तूं जाण। योगनिषेसि कारण। जयाचे विषयसुखे अंतःकरण। झाकवेना।१६। जो आत्मबोधयुक्त। होऊनि असे सतत। जो माते हृदयाआंत। विसंबेना।१७। येन्हवीं बाह्य विषय तरी नाहीं। परी मानसीं होईल जरी कांहीं। तरी सायंतचि पाहीं। संसार असे।१८। जैसा का विषाचा लेश। घेतलिया होय बहुवस। मग निप्रांत करी नाश। जीवितासी।१९। तैसी विषयाची शंका। मनीं वसति देखा। घात करी अशेखा। विवेकाजाता।३२०।

ध्यायतो विषयान्पुंसः संगस्तेषूपजायते।

संगात्संजायते कामः कामाक्तोऽधिजायते।१६।२।

क्रोधाद्रवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः।

स्मृतिप्रशंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशत्प्रणश्यति।६।३।

जरीं हृदयीं विषयस्मृति। तरी निःसंगाही आपजे संगती। संगें प्रगटे मूर्ती। अभिलाषाची।२१। जेथ काम उपजला। तेथ क्रोध आधींचि आला। क्रोधीं असे ठेविला। संमोह जाणे।२२। संमोहा जालिया व्यक्ती। तरी नाश पावे स्मृती। चंडवाते ज्याती। हत जैसी।२३। का अस्तमानीं निशी। जैसी सूर्यतेजाते ग्रासी। तैसी दशा स्मृतिप्रशंशी प्राणियासी।२४। मग अज्ञानांध केवळ। तेणे आप्लविजे सकळ। तेथ बुद्धि होय व्याकुळ। हृदयामार्जी।२५। जैसे जात्यंधा पळणी पावे। मग तें काकुळती सैरा धावे। तैसी बुद्धिसि होती भंवे। धनुर्धरा।२६। ऐसा स्मृतिप्रशंश घडे। मग सर्वथा बुद्धि अवघडे। तेथ समूळ हे उपडे। ज्ञानजात।२७। चैतन्याच्या भंशीं। शरीरा दशा जैसी। तैसें पुरुषा बुद्धिनाशीं। होय देखें।२८। म्हणोनि आइके अर्जुना। जैसा विस्फुलिंग लागे इंधना। मग तो प्रौढ जालिया त्रिभुवना। पुरुं शके।२९। तैसें विषयांचे ध्यान। जरी विपायें वाहे मन। तरी येसणे हें पतन। गिंवसीत पावे।३३०।

रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिंद्रियैश्चरन्।

आत्मवश्यैविधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति।६।४।

म्हणोनि विषय आधवे। सर्वथा मनौनि सांडावे। मग रागद्वेष स्वभावे। नाशतील।३। पार्था आणिकही एक। जरी नाशले हे रागद्वेष। तरी इंद्रियां विषयीं बाधक। रमतां नाहीं।२। जैसा सूर्य आकाशगत। रशिमकरें जगाते स्पर्शत। तरी संगदोषे काय लिंपत। तेथींचेनि।३। तैसा इंद्रियार्थी उदासीन। आत्मरसेचि निर्भिन्न। जो कामक्रोधविहीन। होऊनि असे।४। तरी विषयांतही कांहीं। आपणपेवांचूनि नाहीं। मग विषय कवण कांहीं। बाधितील कवण।५। जरी उदकीं उदक बुडिजे। का अग्नि आर्गी पोळिजे। तरी विषयसंगे आप्लविजे। परिपूर्ण तो।६। ऐसा आपणचि केवळ। होऊनि असे निखिळ। तयाची प्रज्ञा अचळ। निप्रांत मार्नी।७।

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते।

प्रसन्नचेतसो हाशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते।६।५।

देखें अखंडित प्रसन्नता । आथी जेथ चित्ता । तेथ रिगणे नाहीं समस्तां । संसारदुःखां ।३८ । जैसा अमृताचा निझर । प्रसवे जयाचा जठर । तया क्षुधेतृष्णेचा अडदर । कांहीची नाहीं ।३६ । तैसे हृदय प्रसन्न होये । तरी दुःख कैचे के आहे । तेथ आपैसी बुद्धि राहे । परमात्मरूपां ।३४० । जैसा निर्वातींचा दीप । सर्वथा नेणे कंप । तैसा स्थिरबुद्धि स्वस्वरूप । योगयुक्त ।४१ ।

**नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चाऽयुक्तस्य भावना ।
न चाभावयतः शांतिरशांतस्य कुरुतः सुखम् ।६६ ।**

ये युक्तीची कडसणी । नाहीं जयाच्या अंतःकरणीं । तो आकळिला जाण गुणीं । विषयादिकीं ।४२ । तया स्थिरबुद्धि पार्था । कहीं नाहीं सर्वथा । आणि स्थैर्याची आस्था । तेही नुपजे ।४३ । निश्चलत्वाची भावना । जरी नव्हेची देखें मना । तरी शांति केवीं अर्जुना । आप होय ।४४ । जेथ शांतीचा जिहाळा नाहीं । तेथ सुख विसरोनि न रिघे कांहीं । जैसा पापियाच्या ठारीं । मोक्ष न वसे ।४५ । देखें अग्निमार्जीं घापती । तियें बीजें जरी विरुढती । तरी अशांता सुखप्राप्ती । घडों शके ।४६ । म्हणोनि अयुक्तपण मनाचें । तेचि सर्वस्व दुःखाचें । याकारणे इंद्रियाचें । दमन कीजे ।४७ ।

**इंद्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ।
तदस्य हरति प्रज्ञां वायुनर्वमिवाभसि ।६७ ।**

इंद्रियें जें जें म्हणती । तें तेचि जे पुरुष करिती । ते तरलेचि न तरती । विषयसिंधु ।४८ । जैसी नाव थडिये ठाकितां । वरपडी होय दुर्वाता । तरी चुकलाही मागौता । अपावो पावे ।४६ । तैसीं प्राप्तेही पुरुषें । इंद्रिये लालिली जरी कौतुके । तरी आक्रमिला जाण दुःखें । सांसारिके ।३५० ।

तस्मादस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।

इंद्रियाणींद्रियार्थभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ।६८ ।

म्हणोनि आपुली आपणपया । जरी इंद्रियें येती आया । तरी अधिक कांहीं धनंजया । सार्थक असे ।५१ । देखें कूर्म जियापरी । उवाइला अवयव पसरी । नातरी इच्छावशें आवरी । आपणपेचि ।५२ । तैसीं इंद्रियें अपैती होती । जयाचें म्हणितलें करिती । तयाची प्रज्ञा जाण स्थिती । पातली असे ।५३ । आतां आणिक एक गहन । पूर्णाचें चिह्न । अर्जुना तुज सांगेन । परिस पां ।५४ ।

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।

यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुने: ।६६ ।

देखें भूतजात निदेलें । तेथेचि जया पाहलें । आणि जीव जेथ चेइले । तेथ निद्रित जो ।५५ । तोचि तो निरुपाधि । अर्जुना तो स्थिरबुद्धि । तोचि जाणे निरवधि । मुनीश्वर ।५६ ।

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं

समुद्रमापः प्रविशंति यद्वत् ।

तद्वत्कामा यं प्रविशति सर्वे

स शांतिमान्जोति न कामकामी ।७० ।

पार्था आणीकही परी । तो जाणो येईल अवधारी । जैसी अक्षोभता सागरी । अखंडित ।५७ । जन्ही सरितावोध समस्त । परिपूर्ण होऊनि मिळत । तन्ही अधिक नोहे इषत । मर्यादा न सांडी ।५८ । नातरी ग्रीष्मकाळीं सरिता । शोषूनि जाती समस्ता । परी न्यून नव्हे पार्था । समुद्र जैसा ।५९ । तैसा प्राप्तीं ऋद्धि सिद्धि । तयासि क्षोभ नाहीं बुद्धी । आणि न पवतां न बाधी । अधृति तयातें ।३६० । सांगें सूर्याच्या घरीं । प्रकाश काय वातीवेहीं । का न लाविजे तरी अंधकारी । कोंडेल तो ।६१ । देखें ऋद्धि सिद्धि तयापरी । आली गेली से न करी । तोविं गुतला असे अंतरीं । महासुखीं ।६२ । जो आपुलेनि नागरपणे । इंद्रभुवनाते पाबळे न्हणे । तो केवीं रंजे पालवणे । भिल्लांचेनि ।६३ । जो अमृतातें ठी ठेवी । तो जैसा कांजी न सेवी । तैसा स्वसुखानुभवी । न भोगी ऋद्धि ।६४ । पार्था नवल हें पाहीं । जेथ स्वर्गसुखा लेखणी नाहीं । तेथ ऋद्धिसिद्धि कायी । प्राकृता होती ।६५ ।

विहाय कामान्यः सर्वान्युमांश्चरति निस्पृहः।
निर्ममो निरहंकारः स शांतिमधिगच्छति ॥७१॥

ऐसा आत्मबोधें तोषला । जो परमानंदें पोखला । तोचि रिथतप्रज्ञ भला । वोळख तूं ॥६६ । तो अहंकारातें दवडुनी । सकळ काम सांडुनी । विचरे विश्व होऊनी । विश्वामाजी ॥६७ ।

एषा ब्राह्मी रिथतिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुद्घाति ।
रिथत्वाऽस्यामंतकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥७२ ।

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशाले श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२ ।

हे ब्राह्मस्थिति निःसीम । जे अनुभविती निष्काम । ते पावले परब्रह्म । अनायासें ॥६८ । जे चिदूपीं मिळतां । देहांतींची व्याकुळता । आड ठाकों न सके चित्ता । प्राज्ञा जया ॥६६ । तेचि हे रिथति । स्वमुखें श्रीपति । सांगत अर्जुनाप्रति । संजयो म्हणे ॥३७० । ऐसे कृष्णवाक्य ऐकिले । तेथ अर्जुनें मनीं म्हणितले । आतां आमुचिया काजा आले । उपपत्ती इया ॥७१ । जें कर्मजात आघवें । एथ निराकारिले देवें । तरी पारुषले म्यां जुङ्गावें । म्हणूनियां ॥७२ । ऐसा श्रीअच्युतचिया बोला । चित्तीं धनुर्धर उवायिला । आतां प्रश्न करील भला । आशंकोनी ॥७३ । तो प्रसंग असे नागर । जो सकळ धर्मासि आगर । कीं विवेकामृतसागर । प्रांतहीन ॥७४ । जो आपण सर्वज्ञनाथ । निरूपिता होईल श्रीअनंत । ज्ञानदेव सांगेल मात । निवृत्तिदास ॥७५ ।

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां द्वितीयोऽध्यायः ॥२ । श्लोक ७२, ओव्या ३७५

ज्ञानेश्वरीः अध्याय तिसरा—कर्मयोग

अर्जुन उवाच— ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनादन् ।
तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥१॥

मग आइका अर्जुने म्हणितले । देवा तुम्हीं जें वाक्य बोलिले । तें म्या निके परिसले । कृपानिधी ॥१॥ तेथ कर्म आणि कर्ता । उरेचिना पाहतां । ऐसे मत तुझे श्रीअनंता । निश्चित जरी ॥२॥ तरी मातें केवीं श्रीहरी । म्हणसी पार्था संग्राम करीं । इये लाजसीना महाघोरीं । कर्मीं सुतां ॥३॥ हां गा कर्म तूचि अशेष । निराकरिसी निःशेष । तरी मजकरवीं हैं हिंसक । कां करविसी ॥४॥ तार हेचि विचारीं श्रीहृषीकेशा । तूं मानु नेदसि कर्मलेशा । आणि येसणी है हिंसा । करवीत आहासी ॥५॥

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे ।

तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमान्युयाम् ॥२॥

देवा तुवांचि ऐसे बोलावे । तरी आम्हीं नेणतीं काय करावे । आतां संपले म्हणों पां आघवे । विवेकाचे ॥६॥ हां गा उपदेश जरी ऐसा । तरी अपभ्रंश तो कैसा । आतां पुरला आम्हां धिंवसा । आत्मबोधाचा ॥७॥ वैद्य पथ्य वारुनि जाये । मग जरी आपणचि विष सुये । तरी रोगिया कैसेनि जिये । सांगे मज ॥८॥ जैसें आंधळे सुझे अव्हांटा । कां माजवण दीजे मर्कटा । तैसा उपदेश हा गोमटा । वोढवला आम्हा ॥९॥ मी आधीचि काहीं नेणे । वरी कवळिलों मोहें येणे । श्रीकृष्णा विवेक याकारणे । पुसिला तुज ॥१०॥ तंव तुझी एकेक नवाई । एथ उपदेशामार्जीं गोवाई । तरी अनुसरलिया काई । ऐसे कीजे ॥११॥ आम्हीं तनुमनजीवे । तुझिया बोला वोठंगावे । आणि तुवांचि ऐसे करावे । तरी सरले म्हणे ॥१२॥ आतां ऐसियापरी बोधिसी । तरी निके आम्हां करिसी । एथ ज्ञानाची आस कायसी । अर्जुन म्हणे ॥१३॥ तरी ये जाणिवेचे कीर सरले । परी आणीक एक असे जाहले । जे थितें डहुलले । मानस माझे ॥१४॥ तेर्वीचि श्रीकृष्णा हैं तुझे । चरित्र काहीं नेणिजे । जरी चित्त पाहसी माझे । येणे मिषे ॥१५॥ नातरी झाकवीत आहासी मातें । कीं तत्त्वचि कथिसी ध्वनितें । हैं अवगमितां निरुतें । जाणवेना ॥१६॥ म्हणोनि आइके देवा । हा भावार्थ आतां न बोलावा । मज विवेक सांगावा । मन्हाटा जी ॥१७॥ मी अत्यंत जड असे । परी ऐसाहि निके परियेसे । श्रीकृष्णा बोलावे तुवां तैसें । एकनिष्ठं ॥१८॥ देखें रोगातें जिणावे । औषध तरी देयावे । परी तें अतिरुच्य व्हावे । मधुर जैसे ॥१९॥ तैसें सकलार्थभरित । तत्त्व सांगावे उचित । परी बोधे माझे चित्त । जयापरी ॥२०॥ देवा तुजऐसा निजगुरु । आजि आर्तीधणी कां न करूं । एथ भीड कवणाची धरूं । तूं माय आमुची ॥२१॥ हां गा कामधेनूचे दुभतें । दैवे जाहले आपैतें । तरी कामनेची कां तेथें । वाणि कीजे ॥२२॥ जरी चिंतामणी हाता चढे । वरी वांच्छेचे कवण सांकडे । कां आपुलेनि सुरवाडे । इच्छावे ना ॥२३॥ देखें अमृतसिंधूतें ठाकावे । मग ताहानाचि जरी फुटावे । तरी सायास कां करावे । मागील ते ॥२४॥ तैसा जन्मांतरीं बहुतीं । उपासितां श्रीकमळापती । तो तूं दैवे आजी हातीं । जाहलासि जरी ॥२५॥ तरी आपुलेया सवेसा । कां न मागावासि परेशा । देवा सुकाळ हा मानसा । पाहला असे ॥२६॥ देखें सकलार्तीचे जियाले । आजि पुण्य यशासि आले । हे मनोरथ जाहाले । विजयी माझे ॥२७॥ जी जी परमंगळधामा । सकळदेवदेवोत्तमा । तूं स्वाधीन आजी आम्हां । म्हणऊनिया ॥२८॥ जैसे मातेच्या ठारीं । अपत्या अनवसर नाही । स्तन्यालागूनि पाही । जियापरी ॥२९॥ तैसे देवा तूते । पुसिजतसे आवडे तें । आपुलेनि आर्ते । कृपानिधि ॥३०॥ तरी पारत्रिकीं हित । आणि आचरितां तरी उचित । तें सांगे एक निश्चित । पार्थ म्हणे ॥३१॥

श्रीभगवानुवाच— लोकेऽस्मिन्द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयाऽनघ ।
ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम ॥३॥

या बोला श्रीअच्युत । म्हणत असे विस्मित । अर्जुना हा ध्वनित । अभिप्रावो ॥३२॥ जे बुद्धियोग सांगतां । सांख्यमतसंस्था । प्रकटिली स्वभावतां । प्रसंगे आम्हीं ॥३३॥ तो उद्देश तूं नेणसीचि । म्हणोनि शिणलासि वायांचि । तरी आतां जाणे मीचि । उक्त दोन्ही ॥३४॥ अवधारीं वीरश्रेष्ठा । ये लोकीं या दोनी निष्ठा । मजचीपासूनि प्रगटा । अनादिसिद्धा ॥३५॥ एक ज्ञानयोग म्हणिजे । जो सांख्यीं अनुष्ठिजे । जेथ वोळखीसवे पाविजे । तद्रूपता ॥३६॥ एक कर्मयोग जाण । जेथ साधकजन निपुण । होउनिया निर्वाण । पावती वेळे ॥३७॥ हे मार्ग तरी दोनी । परी एकवटती निदानी । जैसी सिद्धसाध्यभोजनी । तृप्ति एक ॥३८॥ का पूर्वापरसरिता । भिन्न दिसती वाहता । मग सिंधूमिळणीं ऐक्यता । पावती शेखीं ॥३९॥ तैसी दोनीही मते । सूचिती एका कारणाते । परी उपासित ते योग्यते । अधीन असे ॥४०॥ देखे उत्प्लवनासरिसा । पक्षी फळासि झांबे जैसा । सांगे नर केवीं तैसा । पावे वेगा ॥४१॥ तो हळू हळू ढाळें ढाळें । केतुलेनि एके वेळे । मार्गाचेनि बळें । निश्चित ठाकी ॥४२॥ तैसें देख पां विहंगममते । अधिष्ठूनि ज्ञानाते । सांख्य सद्य मोक्षाते । आकळी ॥४३॥ येर योगिये कर्मधारे । विहिंतेचि निजाचारे । पूर्णता अवसरे । पावते होती ॥४४॥

न कर्मणामनारंभात्रैकमर्य पुरुषोऽनुते ।

न च सन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥४॥

वांचोनि कर्मारंभ उचित । न करितां सिद्धवत । कर्महीना निश्चित । होइजेना ॥४५ । कीं प्राप्त कर्म सांडिजे । येतुलेनि नैष्कर्म्य होइजे । हे अर्जुना वायां बोलिजे । मूर्खपणे ॥४६ । सांगे पैलतीरा नावे । ऐसे व्यसन का जेथ पावे । तेथ नावेते त्यजावे । घडे केवी ॥४७ । नातरी तृप्ति इच्छिजे । तरी कैसेनि पाक न कीजे । कीं सिद्धही न सैविजे । केवी सांगे ॥४८ । जंव निरार्तता नाहीं । व्यापार असे पाही । मग संतुष्टीच्या ठायीं । कुंठे सहजे ॥४९ । म्हणोनि आइके पार्था । जया नैष्कर्म्यपदीं आस्था । तया उचित कर्म सर्वथा । त्याज्य नोहे ॥५० । आणि आपुलालिये चाडे । आपादिलें हे मांडे । कीं त्यजिलें कर्म सांडे । ऐसे आहे ॥५१ । हे वायांचि सैरा बोलिजे । उकल तरी देखोनि पाहिजे । परी त्यजितां कर्म न त्यजें । निप्रांत मानीं ॥५२ ।

न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।

कार्यते हावशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्णुणैः ॥५॥

जंव प्रकृतीचें अधिष्ठान । तव सांडी मांडी हे अज्ञान । जे चेष्टा ते गुणाधीन । आपैसी असे ॥५३ । देखें विहित कर्म जेतुले । तें सगळे जरी वोसंडिले । तरी स्वभाव काय निमालें । इंद्रियांचे ॥५४ । सांगे श्रवणी ऐकावे ठेलें । कीं नेत्रीचें तेज गेलें । हें नासारंध्र बुझालें । परिमळ नेघे ॥५५ । ना तरी प्राणापानगति । कीं निर्विकल्प झाली मति । कीं क्षुधातृषुदि आर्ति । खुंटलिया ॥५६ । हे स्वभावबोध ठेले । कीं चरण चालो विसरले । हें असो काय निमाले । जन्ममृत्यू ॥५७ । हे न ठकेचि जरी कांहीं । तरी सांडिले तें कायी । म्हणोनि कर्मत्याग नाहीं । प्रकृतिमां ॥५८ । कर्म पराधीनपणे । निपजत असे प्रकृतिगुणे । येरी धरीं मोकली अंतःकरणे । वाहिजे वायां ॥५९ । देखें रथीं आरुढिजे । मग जरी निश्चल बैसिजे । तरी चळ होऊनि हिडिजे । परतंत्रा ॥६० । कां उचलिले वायुवेशें । चळे शुष्क पत्र जैसें । निचेष्ट आकाशें । परिभ्रमे ॥६१ । तैसे प्रकृतिआधारें । कर्मद्वियविकारें । निष्कर्मही व्यापारे । निरंतर ॥६२ । म्हणऊनि संग जंव प्रकृतीचा । तव त्याग न घडे कर्माचा । ऐसियाही करूं म्हणती तयांचा । आग्रहचि उरे ॥६३ ।

कर्मन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।

इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥६॥

जे उचित कर्म सांडिती । मग नैष्कर्म्य हों पाहती । परी कर्मद्वियप्रवृत्ति । निरोधुनी ॥६४ । तयां कर्म त्याग न घडे । जें कर्तव्य मनीं सांपडे । वरी नटती तें फुडे । दरिद्र जाण ॥६५ । ऐसे ते पार्था । विषयासक्त सर्वथा । वोळखावे तत्त्वता । भ्राति नाहीं ॥६६ । आतां देई अवधान । प्रसंगे तुज सांगेन । या नैराश्याचें चिन्ह । धनुर्धरा ॥६७ ।

यस्त्वन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभेऽर्जुन ।

कर्मन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥७॥

जो अंतरी दृढ । परमात्मरूपीं गूढ । बाह्य तरी रुढ । लौकिक जैसा ॥६८ । तोऽन्द्रियां आज्ञा न करी । विषयांचे भय न धरी । प्राप्त नाव्हेरी । उचित जें जें ॥६९ । तो कर्मद्वियें कर्मी । राहटतां तरी न नियमी । परी तेथिंचेनि ऊर्मी । झांकोळेना ॥७० । तो कामनामात्रे न धेपे । मोहमळे न लिंपे । जैसे जळीं जळें न शिंपे । पद्मपत्र ॥७१ । तैसा संसर्गामाजि असे । सकळांसारिखा दिसे । जैसें तोयसंगे आभासे । भानुबिंब ॥७२ । तैसें सामान्यतें पाहिजे । तरी साधारणचि देखिजे । येरवीं निर्धारतां नेणिजे । सोय जयाची ॥७३ । ऐशा चिन्हीं चिह्नित । देखसी तोचि मुक्त । आशापाशरहित । वोळख पां ॥७४ । अर्जुना तोचि योगी । विशेषिजे जो जगीं । म्हणोनि ऐसा होय यालागीं । म्हणिषे तूतें ॥७५ । तू मानसा नियम करी । निश्चल होयें अंतरी । मग कर्मद्विये व्यापारी । वर्ततु सुखे ॥७६ ।

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।

शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥८॥

म्हणोनि नैष्कर्म्य होआवे । तरी एथ तें न सभवे । आणि निषिद्ध केवीं राहाटावें । विचारीं पां ॥७७ । म्हणोनि जें जें उचित । आणि अवसरेकरूनि प्राप्त । तें कर्म हेतुरहित । आचरें तूं ॥७८ । पार्था आणिकही एक । नेणसी तूं हें कवतिक । जें ऐसे कर्ममोचक । आपैसे असे ॥७९ । देखें अनुक्रमाधारें । स्वधर्म जो आचरे । तो मोक्ष तेणे व्यापारें । निश्चित पावे ॥८० ।

यज्ञार्थात्कर्मणोन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः ।

तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसंगः समाचर ।६।

स्वधर्मं जो बापा । तो नित्यज्ञं जाण पां । म्हणोनि वर्ततां तेथ पापा । संचार नाहीं ।६१ । हा निजधर्मं जैं सांडे । आणि कुकर्मी रति घडे । तैंचि बंध पडे । सांसारिक ।६२ । म्हणोनि स्वधर्मानुष्ठान । तें अखंड यज्ञायाजन । जो करीं तया बंधन । कंहींच न घडे ।६३ । हा लोक कर्म बांधिला । जो परतंत्रा भुलला । तो नित्यज्ञातें चुकला । म्हणोनियां ।६४ । आतां येचि विषयीं पार्था । तुज सांगेन एक मी कथा । सृष्ट्यादि संरथा । ब्रह्मनें केली ।६५ ।

सहयज्ञः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।

अनेन प्रसविष्यद्यमेष वोऽस्त्विष्टकामधुक् ।१० ।

तैं नित्ययागसहितें । सृजिलीं भूतें समस्तें । परी नेणतीचि तियें यज्ञातें । सूक्ष्म म्हणउनी ।६६ । ते वेळीं प्रजी विनविला ब्रह्मा । देवा काय आश्रयो एथ आम्हां । तंव म्हणे तो कमळजन्मा । भूतांप्रति ।६७ । तुम्हां वर्णविशेषवशें । आम्हीं हा स्वधर्म विहिला असे । यातें उसासा मग आपैसे । पुरती काम ।६८ । तुम्हीं व्रत नियम न करावें । शरीरातें न पीडावें । दूरि कंहींच न वचावें । तीर्थांसि गा ।६९ । योगादिकें साधनें । साकांक्ष आराधनें । मंत्रयंत्रविधानें । झणीं करा ।६० । देवतांतरा न भजावें । हें सर्वथा कांहींच न करावें । तुम्हीं स्वधर्मयज्ञीं यजावें । अनायासें ।६१ । अहेतुकें चित्तें । अनुष्ठा पां यातें । पतिव्रता पतीतें । जियापरी ।६२ । तैसा स्वधर्मरूप मख । हाचि सेव्य तुम्हां एक । ऐसे सत्यलोक नायक । बोलता जाहला ।६३ । देखा स्वधर्मतीं भजाल । तरी कामधेनु हा होईल । मग प्रजा हो न सांडील । तुमतें कदा ।६४ ।

देवान्भावयताऽनेन ते देवा भावयन्तु वः ।

परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्यथ ।११ ।

जैं येणेंकरूनि समस्तां । परितोष होईल देवतां । मग ते तुम्हां ईस्तितां । अर्थातें देती ।६५ । या सधर्मपूजा पूजितां । देवतागणां समस्तां । योगक्षेम निश्चिता । करिती तुमचा ।६६ । तुम्हीं देवातें भजाल । देव तुम्हां तुष्टील । ऐसी परस्परें घडेल । प्रीति जेथ ।६७ । तेथ तुम्हीं जें करूं म्हणाल । तें आपैसे सिद्धि जाईल । वांचित्तही पुरेल । मानसींचें ।६८ । वाचासिद्धी पावाल । आज्ञापक होआल । म्हणियें तुमतें मागतील । महात्रद्विंशि ।६९ । जैसें ऋतुपतींचें द्वार । वनश्री निरंतर । वोळगे फळभार । लावण्यर्सी ।१०० ।

इष्टान्भोगान् हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः ।

तैर्दत्तानप्रदायैम्यो यो भुद्धके स्तेन एव सः ।१२ ।

तैसें सर्वं सुखेंसहित । दैवचि मूर्तिमंत । येईल देखा काढत । तुम्हांपाठी ।१ । ऐसे समस्त भोगभरित । होआल तुम्हीं अनार्त । जरी स्वधर्मेकनिरत । वर्ताल बापा ।२ । कीं जालिया सकळ संपदा । जो अनुसरेल इंद्रियमदा लुब्ध होऊनियां स्वादा । विषयांचिया ।३ । तीहीं यज्ञावितीं सुरीं । जे हे संपत्ति दिधली पुरी । तयां स्वधर्मीं सर्वेश्वरीं । न भजेल जो ।४ । अग्निमुखीं हवन । न करील देवतापूजन । प्राप्तवेळें भोजन । ब्राह्मणाचें ।५ । विमुख होईल गुरुभक्ती । आदर न करील अतिथी । संतोष नेदील ज्ञाती । आपुलिये ।६ । ऐसा स्वधर्मक्रियारहित । आथिलेपणे गर्वित । केवळ भोगासक्त । होईल जो ।७ । तया मग अपावो थोर आहे । जेणें ते हातींचें सकळ जाये । देखा प्राप्तही न लाह । भोग भोगू ।८ । जैसें गतायुशीरीं । चैतन्य वास न करी । कां निर्देवाच्या घरीं । न राहे लक्ष्मी ।९ । तैसा स्वधर्मं जरी लोपला । तरी सर्वं सुखाचा थारा मोडला । जैसा दीपासवें हरपला । प्रकाश जाय ।१० । तैसी निजवृत्ति जेथ सांडे । तेथ स्वतंत्रते वस्ती न घडे । आइका प्रजा हो फुडें । विरंचि म्हणे ।११ । म्हणऊनि स्वधर्मं जो सांडील । तयातें काळ दंडील । चोर म्हणूनि हरील । र्सवर्स तयाचें ।१२ । मग सकळ दोष भंवते । गिंवसोनि घेती तयातें । रात्रिसमर्यीं शमशानातें । भूतें जैसीं ।१३ । तैसीं त्रिभूवनीची दुःखे । आणि नानाविधे पातकें । देव्यजात तितुकें । तेथेचि वसे ।१४ । ऐसें होय तया उन्मता । मग न सुटे बापा रुदतां । कल्पांतीही सर्वथा । प्राणिगण हो ।१५ । म्हणऊनि निजवृत्ति हे न सांडावी । इंद्रियें बरळो नेदावीं । ऐसें प्रजातें शिकवी । चतुरानन ।१६ । जैसें जळचरां जळ सांडे । मग तत्क्षणीं मरण मांडे । हा स्वधर्म तेणे पाडे । विसंबो नये ।१७ । म्हणोनि तुम्हीं समस्तीं । आपुलालिया कर्मी उचितीं । निरत व्हावें पुढतपुढती । म्हणिपत असें ।१८ ।

यज्ञशिष्टाशिनः सतो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषे ।

भुंजते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात् ।१३ ।

देखा विहितक्रियाविधि । निर्हेतुका बुद्धि । जो असतिये समृद्धि । विनियोग करी ।१६ । गुरु गोत्र अग्नि पूजी । अवसरीं भजे द्विजीं । निमित्तादिकीं यजी । पितरोद्देशें ।१२० । या यज्ञक्रिया उचिता । यज्ञेंसी हवन करितां । हुतशेष स्वभावता । उरे जें जें ।११ । तें सुखें आपुले घरीं । कुटुंबेरीं भोजन करी । कीं भोग्यचि तें निवारी ।

कल्पषाते ।२२। तें यज्ञावशिष्ठ भोगी । म्हणोनि सांडिजे तो अधीं । जयापरी महारोगी । अमृतसिद्धी ।२३। कीं तत्त्वनिष्ठ जैसा । नागवे भ्रांतिलेशा । तो शेषभोगी तैसा । नाकळे दोषा ।२४। म्हणोनि स्वधर्मे जें अर्जे । तें स्वधर्मचि विनियोगिजे । मग उरे तें भोगिजे । संतोषेंसी ।२५। हेवाचूनि पार्था । राहाटों नये अन्यथा । ऐसी आद्य हे कथा । श्रीमुरारि सांगे ।२६। जे देहचि आपणें मानिती । आणि विषयांते भोग्य म्हणती । यापरतें न स्मरती । आणिक कांही ।२७। हें यज्ञोपकरण सकळ । नेणतसाते बरळ । अहंबुद्धी केवळ । भोग्य पाहती ।२८। इन्द्रियरुचीसारिखे । करविती पाक निकें । ते पापिये पातकें । सेविती जाण ।२९। हे संपत्तिजात आघवे । हवनद्रव्य मानावें । मग स्वधर्मयज्ञे अर्पावें । आदिपुरुषीं ।३०। हें सांडोनियां मूर्ख । आपणपेयालागीं देख । निपजविती पाक । नानाविध ।३१। जिहीं यज्ञ सिद्धी जाये । परेशा तोष होये । तें हें सामान्य अन्न न होयं । म्हणोनिया ।३२। हे न म्हणावें साधारण । अन्न ब्रह्मरूप जाण । हें जीवनहेतु कारण । विश्वायथा ।३३।

अन्नाद्वावन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ।

यज्ञाद्वावति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्ध्रवः ।१४।

अन्नास्तव भूतें । प्ररोह पावली समसर्ते । मग पर्जन्य या अन्नातें । सर्वत्र प्रसवे ।३४। तया पर्जन्या यज्ञीं जन्म । यज्ञाते प्रकटी कर्म ।—

कर्म ब्रह्मद्वावं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्ध्रवम् ।

तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ।१५।

कर्मासि आदि ब्रह्म । वेदरूप ।३५। मग वेदांते परात्पर । प्रसवतसे अक्षर । म्हणऊनि हें चराचर । ब्रह्मबद्ध ।३६। परी कर्माचिये मूर्ति । यज्ञीं अधिवास श्रुति ।ऐके सुभद्रापति । अखंड गा ।३७।

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।

अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ।१६।

ऐसी हे आदि परंपरा । संक्षेपे तुज धनुधरा । सांगीतली या अध्वरा । लागूनियां ।३८। म्हणोनि समूळ हा उचितु । स्वधर्मरूप ऋतु । नानुष्ठी जो मत्तु । लोकीं इये ।३६। तो पातकांची राशी । जाण भार भूमीसी । जो कुर्कमे इन्द्रियांसी । उपेगा गेला ।१४०। तें जन्मकर्म सकळ । अर्जुना अति निष्कळ । जैसें कीं अप्रपतल । अकाळींचे ।१९। कांगळां स्तन अजेचे । तैसें जियाले देखें तयाचें । जया अनुष्ठान स्वधर्माचें । घडेचि ना ।४२। म्हणोनि ऐके पाडवा । हा स्वधर्म कवणे न संडावा । सर्वभावे भजावा । हाचि एक ।४३। हां गा शरीर जरी जाहले । तरी कर्तव्य वोघें आले । मग उचित कां आपले । वोसंडावे ।४४। परिस पां सव्यसाची । मूर्ति लाहोनि देहाची । खंती करिती कर्माची । ते गांवढे गा ।४५।

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।

आत्मन्येव च संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ।१७।

देखें असतेनि देहधर्मे । एथ तोचि एक न लिंपे कर्मे । जो अखंडित रमे । आपणें ।४६। जे तो आत्मबोधे तोषला । तरी कृतकार्य देख जाहला । म्हणोनि सहज सांडवला । कर्मसंगा ।४७।

नैन तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।

न चास्य सर्वभूतोऽु कर्मिचदर्थव्यपाश्रयः ।१८।

तृप्ति जालिया जैसीं । साधने सरती आपैसीं । देखें आत्मतुष्टीं तैसी । कर्म नाहीं ।४८। जंववरी अर्जुना । तो बोध भेटेना मना । तंवचि या साधना । भजावें लागे ।४६।

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।

असत्तो ह्याचरन्कर्म परमाज्ञाति पूरुषः ।१९।

म्हणऊनि तूं नियत । सकळ कामनारहित । होउनिया उचित । स्वधर्म राहाटे ।१५०। जें स्वधर्म निष्कामता । अनुसरले पार्था । ते कैवल्यपद तत्त्वता । पावले जर्गी ।५१।

कर्मणेव हि संसिद्धिमारिथता जनकादयः ।

लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन्कर्तुर्महसि ।२०।

देख पां जनकादिक | कर्मजात अशेख | न सांडितां मोक्षसुख | पावतें जाहलें ।५२। याकारणे पार्था | होआवी कर्मी आस्था | हे आणिकाही एका अर्था | उपकारेल ।५३। जे आचरातां आपणपयां | देखी लागेल लोकायाया | तरी चुकेल हा अपाया | प्रसंगेचि ।५४। देखे प्राप्तार्थ जाहलें | जे निष्कामता पावले | तयांही कर्तव्य असे उरले | लोकांलागी ।५५। मार्गी अंधासरिसा | पुढे देखणाहीं चाले जैसा | अज्ञाना प्रकटावा धर्म तैसा | आचरोनी ।५६। हां गा ऐसे जरी न कीजे | तरी अज्ञाना काय उमजे | तिहीं कवणेपरी जाणिजे | मार्गाते या ।५७।

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।

स त्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ।२१।

एथ वडील जें जें करिती | तया नाम धर्म ठेविती | तेचि येर अनुष्ठिती | सामान्य सकळ ।५८। हें ऐसें असे स्वभावे | म्हणोनि कर्म न संडावे | विशेषे आचरावे | लागे संती ।५९।

न मे पार्थाऽस्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन ।

नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि ।२२।

आतां आणिकाचिया गोठी | कायशा सांगो किरीटी | देखें मीचि इये राहाटी | वर्तत असे ।६०। काय सांकडें कांहीं मातें | कीं कवणे एके आर्ते | आचरे मी धर्मातें | म्हणसी जरी ।६१। तरी पुरतेपणालागीं | आणिक दुसरा नाहीं जर्गी | ऐसी सामग्री माझ्या अंगी | जाणसी तूं ।६२। मृत गुरुपुत्र आणिला | तो तुंवा पवाडा देखिला | तोही मी उगला | कर्मी वर्ते ।६३।

यदि हायं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतन्त्रितः ।

मम वर्त्मानुवर्तत्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ।२३।

परी स्वधर्मी वर्ते कैसा | साकांक्ष का होय जैसा | तयाचि एका उद्देशान् | ज्ञानोनियां ।६४। जें भूतजात सकळ | असे आम्हां आधीनचि केवळ | तरी न व्हावें बरळ | म्हणोनियां ।६५।

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्या कर्म चेदहम् ।

संकरस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिः प्रजाः ।२४।

आम्ही पूर्णकाम होउनी | जरी आत्मस्थिति राहुनी | तरी प्रजा हे कैसेनी | निस्तरेल ।६६। इंहीं आमुची वास पाहावी | मग वर्तीपरी जाणावी | ते लोकस्थिति आघवी | नासिली होईल ।६७। म्हणोनि समर्थ जो एथें | आथिला सर्वज्ञते | तेणे विशेषे कर्मातें | त्यजावें ना ।६८।

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।

कुर्याद्विद्वांस्तथाऽसक्तश्चिकीर्तुर्लोकसंग्रहम् ।२५।

देखे फळाचिया आशा | आचरे कामुक जैसा | कर्मी भर होआवा तैसा | निराशाही ।६६। जे पुढतपुढतीं पार्था | हे सकळ लोकसंस्था | रक्षणीय सर्वथा | म्हणऊनियां ।७०। मार्गाधारे वर्तावें | विश्व हें मोहरे लावावें | अलौकिक नोहावें | लोकांप्रति ।७१।

न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनाम् ।

जोषयेत्सर्वकर्मणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ।२६।

जें सायासें स्तन सेवीं | तें पकवान्ने केवी जेवी | म्हणोनि बाळका जैसीं नेदावीं | धनुर्धरा ।७२। तैसीं कर्मी जयां अयोग्यता | तयांप्रति नैषकर्म्यता | न प्रगटावी खेळतां | आदिकरुनी ।७३। तेथें सक्लियाची लावावी | तेची एकी प्रशंसावी | निष्कर्मीही दावावी | आचरोनी ।७४। तया लोकसंग्रहालागीं | वर्ततां कर्मसंगीं | तो कर्मबंध आंगीं | वाजेल ना ।७५। जैसी बहुरूपियाची रावो राणी | स्त्रीपुरुषभावो नाहीं मर्नीं | परी लोकसंपादणी | तैसीच करिती ।७६।

प्रकृते: क्रियमाणानि गुणे: कर्मणि सर्वशः ।

अहंकार विमूढात्मा कर्ताऽहमिति मन्यते ।२७।

देखें पुढिलांचे वोझें। जरी आपुला माथां घेइजे। तरी सांगे का न दाटिजे। धनुर्धरा ।७७। तैसीं शुभाशुभे कर्मे। जिये निपजती प्रकृतिधर्मे। तियें मूर्ख मतिप्रमें। मी कर्ता म्हणे ।७८। ऐसा अहंकारारूढ। एकदेशी मूढ। तया हा परमार्थ गूढ। प्रगटावा ना ।७६। हे असो प्रस्तुत। सागिजेल तुज हित। तें अर्जुना देऊनि चित्त। अवधारी पां ।९८।

तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः।

गुणा गुणेषु वर्तन्ते इति मत्वा न सज्जते ।२८।

जे तत्त्वज्ञानियांच्या ठारीं। तो प्रकृतिभाव नाहीं। जेथ कर्मजात पाही। निपजत असे ।८१। ते देहाभिमान सांडुनी। गुणकर्म वोलांडुनी। साक्षिभूत होउनी। वर्तती देहीं ।८२। म्हणोनि शरीरी जरी होती। तरी कर्मबंधा नाकळती। जैसा कां भूतचेष्टा गमरस्ती। घेपवेना ।८३।

प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु ।

तानकृत्सविदो मन्दान्कृत्सविन्न विचालयेत ।२६।

एथ कर्मे तोचि लिंपे। जो गुणसंभ्रमे घेपे। प्रकृतीचेनि आटोपे। वर्तत असे ।८४। इन्द्रिये गुणाधारे। राहाटती निजव्यापारे। ते परकर्म बलात्कारे। आपदी जो ।८५।

मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ।

निराशीर्निममो भूत्वा युद्ध्यस्व विगतज्वरः ।२०।

तरी उचिते कर्मे आघवी। तुवा आचरोनि मज अर्पावी। परी चित्तवृत्तीं विन्यसावी। आत्मरूपी ।८६। आणि हें कर्म मी कर्ता। कां आचरेन या अर्था। ऐसा अभिमान झणें चित्ता। रिहों देसी ।८७। तुवां शरीरपरा नोहावें। कामनाजात सांडावें। मग अवसरोचित भोगावें। भोग सकळ ।८८। आतां कोदंड घेऊनि हातीं। आरूढ पां इये रथीं। देई आलिंगन वीरवृत्ती। समाधाने ।८६। जर्गी कीर्ति रुढवीं। स्वधर्माचा मान वाढवी। इया भारापासोनि सोडवी। मेदिनी हे ।९६०। आतां पार्था निःशंक होई। या संग्रामा चित्त देई। एथ हेवाचूनि कांहीं। बोलो नये ।८९।

ये मे मतमिद नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः।

श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ।३१।

हे अनुपरोध मत माझें। जिहीं परमादरें स्वीकारिजें। श्रद्धापूर्वक अनुष्ठिजे। धनुर्धरा ।६२। तेही सकळ कर्मे वर्तत। जाण पां कर्मरहित। म्हणोनि हे निश्चित। करणीय गा ।६३।

ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम्।

सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि नष्टानचेतसः ।३२।

ना तरी प्रकृतिमंत होउनी। इन्द्रियां लळ देउनी। जे हे माझे मत अव्हेरूनी। वोसंडिती ।६४। जे सामान्यत्वे लेखिती। अवज्ञा करूनि देखिती। कां हा अर्थवाद म्हणीती। वाचाळपणे ।६५। ते मोहमदिरा भुलले। विषयविषे घेरिले। अज्ञानपंकीं बुडाले। निप्रांत मानीं ।६६। देखें शवाच्या हातीं दिघलें। जैसे कां रत्न वायां गेलें। ना तरी जात्यंधा पाहले। प्रमाण नोहे ।६७। कां चंद्राचा उदय जैसा। उपयोगा न वचे वायसा। मूर्खा विवेक हा तैसा। रुचेल ना ।६८। तैसे जे पार्था। विमुख या परमार्था। तयासी भाषण सर्वथा। करावें ना ।६६। म्हणोनि ते न मानिती। आणि निंदाही करूं लागती। सांगे पतंग काय साहाती। प्रकाशायतें ।२००। पतंगा दीपीं आलिंगन। तेथ त्यासी अचुक मरण। तेवीं विषयाचरण। आत्मघाता ।९।

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्जानवानपि ।

प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ।३३।

म्हणोनि इन्द्रिये एके। जाणतेनि पुरुखे। लाळारीं ना कौतुके। आदिकरुनी ।२। हां गा सर्पेसीं खेळें येर्ईल। कीं व्याघ्रसंसर्ग सिद्धि जाईल। सांगे हालाहल जिरेल। सेविलिया काई ।३। देखें खेळतां अग्नि लागला। मग तो न सांवरे जैसा उधवला। तैसा इन्द्रियां लळा दिघला। भला नोहे ।४। येरवी तरी अर्जुना। या शरीरा पराधीना। कां नाना भोगरचना। मेळवावी ।५। आपण सायासेंकरूनि बहुतें। सकळही समृद्धिजातें। उदोअस्त या देहातें। प्रतिपाळावे कां ।६। सर्वस्वे शिणोनि येथें।

आर्जवार्दी संपत्तिजाते । तेण स्वधर्म सांङूनि देहाते । पोखावे काई ॥७ । मग हें तंव पांचमेळावा । शेखीं अनुसरेल पंचत्वा । ते वेळीं केला के गिंवसावा । शीण आपुला ॥८ । म्हणूनि केवळ देहभरण । ते जाणे उघडी नागवण । यालागीं एथ अंतःकरण । देवावे ना ॥९ ।

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थं रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।

तयोर्न वशमागच्छेत्तो हास्य परिपन्थिनौ ॥१० ।

येहवीं इन्द्रियाचिया अर्था । सारिखा विषय पोषितां । संतोष कीर चित्ता । आपजेल ॥२१० । परी तो संवचोराचा सांगात । जैसा नावेक स्वस्थ । जंव नगराचा प्रांत । सांडिजेना ॥११ । बापा विषयाची मधुरता । झाणे आवडी उपजे चित्ता । तो परिणाम विचारितां । प्राण हरी ॥१२ । देखें इन्द्रियीं काम असे । तो लावी सुखदुराशे । जैसा गळीं मीन आमिषे । भुलविजे गा ॥१३ । परी तयांमाजी गळु आहे । जो प्राणातें घेऊनि जाये । तो जैसा ठाउवा नोहे । झांकलेपणे ॥१४ । तैसे अभिलाषे येणे कीजेल । विषयांची आशा धरिजेल । तरी वरपडा होइजेल । क्रोधानळा ॥१५ । जैसा कवळोनियां पारधी । घातेचिये संधी । आणी मृगाते बुद्धी । साधावया ॥१६ । एथ तैसीचि परी आहे । म्हणूनि संग हा तुज नोहे । पार्था दोन्ही काम क्रोध हे । घातक जाणे ॥१७ । म्हणऊनि हा आश्रयोचि न करावा । मनेही आठवो न धरावा । एक निजवृतीचा वोलावा । नासो नेदीं ॥१८ ।

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्यनुष्ठितात् ।

स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥१९ ।

अगा स्वधर्म हा आपुला । जरी कां कटिण जाहला । तरी हाचि अनुष्ठिला । भला देखें ॥१९ । येक आचार जो परावा । तो देखतां कीर बरवा । परी आचरतेनि आचरावा । आपुलाचि ॥२२० । सांगे शूद्रघरीं आघवीं । पकवाशें आहाति बरवी । तीं द्विजे कीर्वीं सेवावी । दुर्बल जरी जाहला ॥२१ । हें अनुचित कैसेनि कीर्जे । अग्राह्य कीर्वीं इच्छिजे । अथवा इच्छिलेही पाविजे । विचारीं पां ॥२२ । तरी लोकांची धवळारें । देखोनियां मनोहरे । असती आपुली तणारे । मोडावी कीर्वीं ॥२३ । हें असो वनिता आपुली । कुरुप जरी जाहाली । तन्ही भोगितां तेचि भली । जियापरी ॥२४ । तेवीं आवडे तैसा सांकड । आचरतां जरी दुवाड । तन्ही स्वाधर्मचि सुरवाड । परत्रींचा ॥२५ । हां गा साकर आणि दूध । हें गोल्यं कीर प्रसिद्ध । परी कूमिदोर्पीं विरुद्ध । घेपे कीर्वी ॥२६ । ऐसेनिहीं जरी सेविजेल । तरी ते आलुकीचि उरेल । जे तें परिणामीं पथ्य नव्हेल । धनुर्धरा ॥२७ । म्हणोनि आणिकासी जे विहित । आणि आपणपेयां अनुचित । तें नाचरावे जरी हित । विचारिजे ॥२८ । या स्वधर्मातें अनुष्ठितां । वेंचु होईल जीविता । तोही निका वर उभयतां । दिसत असे ॥२९ । ऐसे समस्त सुरशिरोमणी । बोलिजे जेथ शारंगपाणी । तेथ अर्जुन म्हणे विनवणी । असे देवा ॥२३० । हें जें तुम्हीं सांगितलें । तें सकळ कीर म्यां परिसिलें । तरी आतां पुसेन कांहीं आपुलें । अपेक्षित ॥३१ ।

अर्जुन उवाच । अथ केन प्रयुक्तोऽप्यं पापं चरति पूरुषः ।

अनिच्छन्नपि वार्ष्ण्यं बलादिव नियोजितः ॥३२ ।

तरी देवा हें ऐसें कैसें । जे ज्ञानियांचीही रिथ्ती भ्रंशे । मार्ग सांङूनि अनारिसे । चालत देखें ॥३२ । सर्वज्ञही जे होती । हे उपायही जाणती । तेही परधर्मे व्यभिचरती । कवणे गुणे ॥३३ । बीजा आणि भुसा । अंध निवाड नेणे जैसा । नावेक देखणाही तैसा । बरळे कां पां ॥३४ । जे असता संग सांडिती । तेचि संसर्ग करितां न धाती । वनवासीही सेविती । जनपदातें ॥३५ । आपण तरी लपती । सर्वस्वं पाप चुकविती । परी बलात्कारे सुइजती । तयाचिमाजी ॥३६ । जयाची जीवे घेती विवसी । तेचि जडोनि ठाके जीवेसी । चुकविता ते गिंवसी । तयातेचि ॥३७ । ऐसा बलात्कारु एक दिसे । तो कवणाचा एथ आग्रहो असे । हें बोलावे हृषीकेशें । पार्थ म्हणे ॥३८ ।

श्रीभगवानुवाच । काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।

महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥३९ ।

तंव हृदयकमळआराम । जो योगियांचा निष्कामकाम । तो म्हणतसे पुरुषोत्तम । सांगेन आळक ॥३६ । तरी हे काम क्रोध पाही । जयांते कृपेची साठवण नाही । हे कृतांताच्या ठावी । मानिजती ॥४० । हे ज्ञाननिहीचे भुज्रंग । विषयदरीचे वाघ । भजनमार्गीचे मांग । मारक जे ॥४१ । हे देहदुर्भार्गीचे धोउ । इंद्रियग्रामीचे कोड । यांचे व्यामोहादिक बंड । जगावरी ॥४२ । हे रजोगुण मानसाचे । समूळ आसुरियेचे । धायपण ययांचे । अविद्या केले ॥४३ । हे रजाचे कीर जाहले । परी तमासी पढियते भले । तेणे निजपद यां दिघलें । प्रमाद मोह ॥४४ । हे मृत्यूच्या नगरीं । मानिजती निकियापरी । जे जीविताचे वैरी । म्हणऊनिया ॥४५ । जयांसी भुक्तेलिया आमिषा । हें विश्व न पुरेचि घांसा । कुळवाडी यांची आशा । चाळीत असे ॥४६ । कौतुके कवळितां मुठी । जिये चवदा भुवने थेंकुटी । तिये भ्राति ही धाकटी । वाल्हीदुल्ली ॥४७ । जे लोकत्रयाचें भातुके ।

खेळताचि खाय कवतिके। तिच्या दासीपणाचेनि बिके। तृष्णा जिये। ४८। हें असो मोहे मानिजे। यातें अहंकारें घेपे दीजे। जेणे जग आपुलिया भोजें। नाचवीत असे। ४९। जेणे सत्याचा भोकसा काढिला। मग असत्य तृणकुटा भरिला। तो दंभ रुढविला। जर्गी इंहीं। ५०। साधी शांति नागविली। मग माया मांगी श्रंगारिली। तियेकरवीं विटाळविलीं। साध्यवृद्धे। ५१। इंहीं विवेका त्राय फेडिली। वैराग्याची साल काढिली। जितया मान मोडिली। उपशमाची। ५२। इंहीं संतोषवन खांडिले। धैर्यदुर्ग पाडिले। आनंदरोप सांडिले। उपदूनियां। ५३। इंहीं बोधाची रोपे लुंचिली। सुखाची लिपिही पुसिली। जिब्हारी आगी सूदली। तापत्रयाची। ५४। हे आंगा तव घडले। जीवीचि आथि जडले। परी नातुडती गिंवसिले। ब्रह्मादिकां। ५५। हे चैतन्याचे शेजारी। बसती ज्ञानाच्या एका हारी। म्हणोनि प्रवर्तती महामारी। सांवरती ना। ५६। हें जळेवीण बुडविती। आगीवीण जाळिती। न बोलतां कवळिती। प्राणियांते। ५७। हे शखेवीण साधिती। दोरेवीण बांधिती। ज्ञानियासी तरी वधिती। पैज घेऊनि। ५८। हे चिखलेवीण रोविती। पांशेवीण गोविती। हे कवणाजोगे न होती। आंतुवटपणे। ५९।

धूमेनावियते वहिर्यथाऽऽदर्शो मलेन च।

यथोल्बेनावृतो गर्भस्थाथा तेनेदमावृतम्। ३८।

जैसी चंदनाची मुळी। गिवसोनि घेपे व्याळीं। ना तरी उल्बाची खोळी। गर्भस्थासी। ३६०। कां प्रभावीण भानु। धूमेवीण हुताशनु। जैसा दर्पण मळ्हीनु। कंहीच नसे। ६१। तैसें इंहींवीण एकले। आम्ही ज्ञान नाहीं देखिले। जैसें कोंडेनि पांगुतले। बीज निपजे। ६२।

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिण।

कामरूपेण कौतेय दुष्पूरेणाऽनलेन च। ३९।

तैसें ज्ञान तरी शुद्ध। परी इंहीं असे प्ररुद्ध। म्हणोनि तें अगाध। होऊनि ठेले। ६३। आधीं यांतें जिणावें। मग तें ज्ञान पावावें। तंव पराभव न संभवे। रागद्वेषां। ६४। यांतें साधावयालागीं। जें बळ आणिजे आंगी। तें इंधनें जैसी आगी। सावावो होय। ६५।

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते।

एतैविमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम्। ४०।

तैसे उपाय कीजती जे जे। ते यांसीच होती विरजे। म्हणोनि हटियांतें जिणिजे। इंहींचि जर्गी। ६६। ऐसियाही सांकडां बोला। एक उपाय आहे भला। तो करितां जरी आंगवला। तरी सांगेन तुज। ६७।

तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियत्य भरतर्षम्।

पापानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम्। ४१।

इयांचा पहिला कुरुठा इन्द्रियें। एथूनि प्रवृत्ति कर्मातें विये। आधीं निर्दन्तूं घालीं तिथें। सर्वथैव। ६८।

इद्वियाणि पराण्याहुरिद्रियेभ्यः परं मनः।

मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः। ४२।

मग मनाची धांव पारुषेल। आणि बुद्धीची सोडवण होईल। इतुकेनि थारा मोडेल। या पापियांचा। ६६।

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना।

जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम्। ४३।

इति श्रीमद्रगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन संवादे कर्मयोगोनाम तृतीयोऽध्यायः।

हे अंतरींहूनि जरी फिटले। तरी निप्रांत जाण निवटले। जैसे रशमीवीण उरले। मृगजळ नाहीं। ७०। तैसे रागद्वेष जरी निमाले। तरी ब्रह्मींचे स्वराज्य आले। मग तो भोगी सुख आपुले। आपणवि। ७१। ते गुरुशिष्यांची गोठी। पिंडपदांची गांठी। तेथ स्थिर राहोनि नुठी। कवणे काळी। ७२। ऐसे सकळ सिद्धांचा रावो। देवी लक्ष्मीयेचा नाहो। राया एके देवदेवो। बोलता जाहला। ७३। आतां पुनरपि तो अनंत। आद्य एकी मात। सांगेल तेथ पंडुसुत। प्रश्न करील। ७४। तया बोलाचा हन पाड। कीं रसवृत्तीचा निवाड। येणे श्रोतयां होईल सुरवाड। श्रवणसुखाचा। ७५। ज्ञानदेवो म्हणे निवृत्तीचा। चांग उठावा करूनि उन्मेषाचा। मग संवाद श्रीहरिन्पार्थाचा। भोगावा बापा। ७६।

ज्ञानेश्वरी: अध्याय चौथा—ज्ञानकर्मसन्यासयोग

आजि श्रवणेद्रिया पाहले । जे येणे गीतानिधान देखिले । आतां स्वप्नचि हैं तुकले । साचासरिसे ।९ । आर्धीचि विवेकाची गोठी । परी प्रतिपादी श्रीकृष्ण जगजेठी । आणि भक्तराज किरीटी । परिसत असे ।२ । जैसा पंचमालाप सुगंध । कीं परिमळ आणि सुस्वाद । भला जाहला विनोद । कथेचा इये ।३ । कैसी आगळिक दैवाची । जे गंगा जोडिली अमृताची । हो कां जे तपे श्रोतयांची । फणा आलो ।४ । आतां इन्द्रियजात आघवे । तिंहीं श्रवणाचे घर रिघावे । मग संवादसुख भोगावे । गीताख्य हैं ।५ । हा अतिसो अति प्रसंगे । सांझूनि कथाचि ते सांगे । जे कृष्णार्जुन दोघे । बोलत होते ।६ । ते वेळीं संजयो रायातें म्हणे । अर्जुन अधिष्ठला दैवगुणे । जे अतिप्रीती श्रीनारायणे । बोलिजत असे ।७ । जें न सांगेचि पितया वसुदेवासी । जें न सांगेचि माते देवकीसी । जें न सांगेचि बंधु बळिभद्रासी । तें गुह्य अर्जुनेसी बोलत ।८ । देवी लक्ष्मीयेएवढी जवळिक । तेही न देखे या प्रेमाचे सुख । आजि श्रीकृष्णप्रेमाचे विक । यांतेचि आर्थी ।९ । सनकादिकांचिया आशा । वाढीनल्या कीर बहुवसा । परी त्याही येणे मानें यशा । येतीचिना ।१० । या जगदीश्वराचे प्रेम । एथ दिसतसे निरूपम । कैसे पर्थे येणे सर्वोत्तम । पुण्य केले ।११ । हो कां जयाचिया प्रीती । अमूर्त हा आला व्यक्ती । मज एकवंकी याची स्थिती । आवडत असे ।१२ । येन्हवीं हा योगियां नाडळे । वेदार्थासी नाकळे । जेथ ध्यानाचेही डोळे । पावती ना ।१३ । तो हा निजस्वरूप । आनादि निष्कंप । परी कवणे मानें स्कृप । जाहला आहे ।१४ । हा त्रैलोक्यपटाची घडी । आकाराची पैलथडी । कैसा याचिये आवडी । आवरला असे ।१५ ।

श्री भगवानुवाच—इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।

विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेभ्रवीत् ।१ ।

मग देव म्हणे पंडुसुता । हाचि योग आम्ही विवस्वतां । कथिला परी ते वार्ता । बहुता दिवसांची ।१६ । मग तेणे विवस्वते रवी । हे योगस्थिती आघवी । निरूपली बरवी । मनूप्रती ।१७ । मनूने आपण अनुष्ठिली । मग इक्ष्वाकुवा उपदेशिली । ऐसी परंपरा विस्तारिली । आद्य हे गा ।१८ ।

एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।

स कालेनेह महता योगे नष्टः परतप ।२ ।

मग आणिकही या योगाते । राजर्षि जाहले जाणते । परी तेथोनि आतां सांप्रते । नेणिजे कोण्ही ।१६ । जें प्राणियां कासी भर । देहाचिवरी आदर । म्हणोनि पडिला विसर । आत्मबोधाचा ।२० । अळांटलिया आस्था बुद्धि । विषयसुखचि परमावधि । जीव तैसा उपाधि । आवडे लोकां ।२१ । येन्हवीं तरी खवणेयांच्या गांवीं । पाटावे काय करावीं । सांगे जात्यंधा रवि । काय आर्थी ।२२ । का बहिरयांच्या आस्थानी । कवण गीतातें मानी । कीं कोल्हेया चांदणी । आवडी उपजे ।२३ । पैं चंद्रादया आरौतें । जयांचे डोळे फुटती असते । ते कावळे केवीं चंद्रातें । वोळखती ।२४ । तैसीं वैराग्याची शिंव न देखती । जे विवेकाची भाषा नेणती । ते मूर्ख कर्वीं पावती । मज ईश्वरातें ।२५ । कैसा नेणों मोह वाढिनला । तेणे बहुतेक काळ व्यर्थ गेला । म्हणोनि योग हा लोपला । लोकीं इये ।२६ ।

स एवाऽऽयं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ।

भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ।३ ।

तोचि हा आजीं आतां । तुजप्रति कुंतीसुता । सांगीतला आम्हीं तत्त्वातां । भांति न करीं ।२७ । हे जीवींचे निज गुज । परी कर्वीं राख्यों तुज । जे पढियेसी तूं मज । म्हणऊनियां ।२८ । तूं प्रेमाचा पुतळा । भक्तिचा जिळ्हाळा । मैत्रियेची चित्कळा । धनुर्धरा ।२९ । तूं अनुसंगाचा ठावो । आतां तुज काय वंचों जावो । जही संग्रामारूढ आहों । जाहलों आम्ही ।३० । तरी नावेक हैं साहावे । गाजाबज्यही न धरावे । परी तुझें अज्ञानत्व हरावे । लागे आर्धी ।३१ ।

अर्जुन उवाच— अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः।
कथमेतद्वीजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥४॥

तंव अर्जुन म्हणे श्रीहरी। माय अपुलेयाचा स्नेह करी। तेथ विस्मय काय अवधारी। कृपानिधे ॥३२। तूं संसारश्रांतांची साऊली। अनाथ जीवांची माऊली। आमुते कीर प्रसवली। तुझीच कृपा ॥३३। देवा पांगुळ एकाधें विइजे। तरी जन्मानि जोजार साहिजे। तें बोलूं काय तुझें। तुजचि पुढां ॥३४। आतां पुसेन जे मी काही। तेथें निके चित देई। तेवीचि देवें कोपावें नाहीं। बोला एका ॥३५। तरी मागील जे वार्ता। तुवां सांगितली होती अनंता। ते नाविक मज चित्ता। मानेचिना ॥३६। जे तो विवस्वत म्हणजे कायी। ऐसें हें वडिलां ठाउवें नाहीं। तरी तवांचि केवी कहीं। उपदेशिला ॥३७। तो आइकिजे बहुतां काळांचा। आणि तूं तव श्रीकृष्ण सांपेचा। म्हणोनि गा इये मातुचा। विसंवाद ॥३८। तेवीचि देवा चृत्रि तुझें। आपण काहींचि नेणिजे। हें लटिके केवी म्हणिजे। एकिहेळां ॥३९। परी हेचि मातु आघवी। मी परियेसे ऐसी सांगावी। जे कां तुवां तया रवी उपदेश केला ॥४०।

श्रीभगवानुवाच— बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन।
तन्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्य परन्तप ॥५॥

तंव श्रीकृष्ण म्हणे पंडुसुता। तो विवस्वत जें होता। तैं आम्ही नसों ऐसी चित्ता। भ्रांति जरी तुज ॥४१। तरी तूं गा हें नेणसी। पै जन्में आम्हां तुम्हासी। बहुतें गेली परी न स्मरसी। आपुली तूं ॥४२। मी जेणें जेणें अवसरे। जें जें होऊनि अवतरे। तें तें समस्तही स्मरे। धनुर्धरा ॥४३।

अजोऽपि सन्त्रय्यात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन् ॥६॥
प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय संभवाम्यात्माया ॥६॥

म्हणोनि हें आघवें। मागील मज आठवे। मी अजही परी संभवें। प्रकृतियोगे ॥४४। माझें अव्ययत्व तरी न नसे। परी होणे जाणे एक दिसे। तें प्रतिबिंवे भाग्यवशें। माझ्याचि ठायी ॥४५। माझी स्वतंत्रा तरी न मोडे। परी कर्माधीन ऐसा आवडे। तेंही भ्रांतिबुद्धी तरी घडे। येन्हवी नाहीं ॥४६। कीं एकचि दिसे दुसरें। तें दर्पणाचेनि आधारे। येन्हवी काय वस्तुविचारे। दुजें आहे ॥४७। तैसा अमूर्तचि मी किरीठी। परी प्रकृति जें अधिष्ठी। तैं साकारपणे नटनटी। कार्यालागी ॥४८।

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ॥७॥
अन्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजास्यहम् ॥७॥

जे धर्मजात आघवें। युगायुर्गीं म्यां रक्षावें। ऐसा ओघ हा ख्वभावें। आद्य असे ॥४९। म्हणोनि अजत्व परतें ठेवीं। मी अव्यक्तपणही नाठवीं। जे वेळीं धर्माते अभिभवी। अर्धम हा ॥५०।

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ॥८॥
धर्मसंस्थापनाथाय संभवामि युगे युगे ॥८॥

तें वेळीं आपुल्याचेनि कैवारें। मी साकार होऊनि अवतरें। मग अज्ञानाचें आंधारें। गिळूनि घालीं ॥५१। अधर्माची अवधी तोडीं। दोषांची लिहिलीं फाडीं। सज्जनाकरवी गुढी। सुखाची उभर्वी ॥५२। दैत्यांचीं कुळे नाशीं। साधूंचा मान गिंवशी। धर्मासीं नीतीसीं। शेंस भरीं ॥५३। मी अविवेकाची काजळी। फेडूनि विवेकदीप उजळीं। तैं योगियां पाहे दिवाळी। निरंतर ॥५४। स्वसुखें विश्व कोंदें। धर्मचि जर्गी नांदे। भक्तां निघती दोंदें। सात्विकांचीं ॥५५। तैं पापांचा अंचल फिटे। पुण्याची पहांट फुटे। जैं मूर्ति माझी प्रगटे। पंडुकुमरा ॥५६। ऐसेया काजालागीं। अवतरे मी युगीं युगीं। परी हेचि वोळखे जो जर्गीं। तो विवेकिया ॥५७।

जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेति तत्त्वतः ॥९॥
त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥९॥

माझें अजत्वे जन्मणे। अक्रियताचि कर्म करणे। हें अविकार जो जाणे। तो परममुक्त ॥५८। तो चालिला संगें न चळे। देहींचा देहीं नाकळे। मग पंचत्वीं तंव मिळे। माझ्याचि रुपीं ॥५९।

वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ॥१०॥
बहवो ज्ञानतपसा पृता मद्वावमागताः ॥१०॥

येन्हवीं परापर न शोचिती। जे कामनाशून्य होती। वाटा कोणे वेळीं नवचती। क्रोधाचि या ।६०। सदा मियांचि आथिले। माझिया सेवा जिवाले। कीं आत्मबोधें तोषले। वीतराग जे ।६१। जे तमोतेजाचिया राशी। कीं एकायतन ज्ञानासी। जे पवित्रता तीर्थासी। तीर्थरूप ।६२। ते मद्रावा सहजे आले। मी तेचि ते होऊनि ठेले। जे मज तया उरले। पदर नाहीं ।६३। सांगे पितळेची गंधिकाळिक। जैं फिटली होय निःशेख। तैं सुर्वं काङ आणिक। जोडूं जाइजे ।६४। तैसे यमनियमीं कडसले। जे तपोज्ञाने चोखाळले। मी तेचि ते जाहाले। एथ संशयो कायसा ।६५।

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजास्यहम् ।

मम वर्त्मान्निर्वर्तन्ते मनुष्याः पार्थं सर्वशः ।१९९।

येन्हवीं तरी पाहीं। जे जैसे माझ्या ठायीं। भजती तया मीही। तैसाचि भजें ।६६। देखें मनुष्यजात सकळ। हें स्वभावता भजनशीळ। जाहाले असे केवळ। माझ्या ठायीं ।६७। परी ज्ञानेवीण नाशिले। जे बुद्धिभेदासि आले। त्यांनी एकाचि यया कल्पिले। अनेकत्वे ।६८। म्हणऊनि अभेदीं भेद देखती। यया अनामया नामें ठेविती। देवी देवो म्हणती। अचर्चाते ।६९। जें सर्वत्र सदा सम। तेथे विभाग अधमोत्तम। मतिवशं संप्रम। विवचिती ।७०।

कांक्षतः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवता ।

क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ।१२।

मग नाना हेतुप्रकारे। यथोचितें उपचारे। मानिलीं देवतांतरे। उपासिती ।७१। एथ जें जें अपेक्षित। तें तैसेचि पावती समस्त। परी तें कर्मफळ निश्चित। वोळख तूं ।७२। वाचूनि देतें घेतें आणिक। निप्रांत नाहीं सम्यक। एथ कर्मचि फलसूचक। मनुष्यलोकीं ।७३। जैसें क्षेत्रीं जें पेरिजे। तेंवाचूनि आन न निपजे। कां पाहिजे तेंचि देखीजे। दर्पणाधारे ।७४। ना तरी कडेयातळवटीं। जैसा आपलाचि बोल किरीटी। पडिसाद होऊनि उठी। निमित्योगे ।७५। तैसा समस्तां या भजनां। मी साक्षिभूत पैं अर्जुना। एथ प्रतिफळे भावेना। आपुलाली ।७६।

चातुर्वणं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।

तस्य कर्तारमपि मां विद्यकर्तारमव्ययम् ।१३।

आतां याचिपरी जाण। चान्ही हे वर्ण। सृजिले म्यां गुण। कर्म विभागे ।७७। जे प्रकृतीचेनि आधारे। गुणाचेनि व्यभिचारे। कर्म तदनुसारे। विवंचिलीं ।७८। एथ एकचि हें धनुष्यपाणी। परी जाहाले गा चहूं वर्णी। ऐसी गुणकर्मकडसणी। केली सहजे ।७९। म्हणोनि आइकं पार्था। हें वर्णभेदसंस्था। मी कर्ता नव्हे सर्वथा। याचिलार्गी ।८०।

न मां कर्माणि लिंपति न मे कर्मफळे स्पृहा ।

इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ।१४।

हें मजचिस्तव जाहाले। परी म्यां नाहीं केले। ऐसें जेणे जाणितले। तो सुटला गा ।८१।

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुमिः ।

कुरु कर्मव तस्मात्चं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् ।१५।

मागील मुमुक्षु जे होते। तिहीं ऐसिया जाणोनि मातें। कर्म केली समस्ते। धनुर्धरा ।८२। पेरितां बीजें जैसी दग्धलीं। नुगवतीचि पेरिलीं। तैसी कर्मचि परि तयां जाहालीं। मोक्षहेतु ।८३। एथ आणिकही एक अर्जुना। हे कर्मकर्मविवंचना। आपुलिये चाडे सज्जाना। योग्य नोहे ।८४।

किं कर्म किमकर्मति कर्वयोऽप्यत्र मोहिताः ।

तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यजात्वा मोक्षसेऽशुभात् ।१६।

कर्म म्हणिये तें कवण। अथवा अकर्मीं काय लक्षण। ऐसें विचारितां विचक्षण। गुंफोनि ठेले ।८५। जैसें कां कुडे नाणें। खन्याचेनि सारखेपणे। डोळ्याचेचि देखणे। संशयी घालीं ।८६। तैसें नैष्कर्म्यतेचेनि भ्रमें। गिंवसिजत आहाती कर्म। जे दुजी सृष्टी मनोधर्मै। करूं सकती ।८७। वांचूनि मूर्खाची गोठी कायसी। एथ मोहले गा दीर्घदर्शी। म्हणोनि आतां तेंचि पेरियेसीं। सांगेन तुजे ।८८।

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।

अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ।१७।

तरीं कर्म म्हणिजे स्वभावे । जेणे विश्वाकार संभवे । तें सम्यक आधीं जाणावे । लागे एथ ।८६। मग वर्णश्रमासि उचित । जें विशेष कर्म विहित । तेंही वोळखावे निश्चित । उपयोगेसी ।६०। पाठीं जें निषिद्ध म्हणिपे । तेंही बुझावे स्वरूपे । येतुलेनि काहीं न गुंफे । आपैसेचि ।६१। येन्हवीं जग हें कर्माधीन । ऐसियाची व्याप्ती गहन । परी तें असो आइके चिन्ह । प्राप्ताचे ।६२।

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः ।

स बुद्धिमान्ननुष्टेषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ।१८।

जो सकळ कर्मा वर्ततां । देखे आपुली नैकर्म्यता । कर्मसंगं निराशता । फळाचिया ।६३। आणि कर्तव्यतेलागी । जया दुसरें नाहीं जर्गी । ऐसिया नैकर्म्यता तरी चांगी । बोधला असे ।६४। तरी क्रियाकलाप आघवा । आचरत दिसे बरवा । तोचि तो ये चिन्हीं जाणावा । ज्ञानिया गा ।६५। जैसा कां जळापाशीं उभा ठाके । तो जरी आपणें जळामाजि देखे । तरी तो निश्चित वोळखे । म्हणे मी वेगळा आहें ।६६। अथवा नावे हन जो रिगे । तो थडियेचे रुख जाता देखें वेगे । तेचि साचोकारें पाहो जो लागे । तंव रुख म्हणे अचळ ।६७। तैसें सर्वकर्मी असणें । तें फुडे मानूनि वायाणें । मग आपण जो जाणे । नैकर्म्य ऐसा ।६८। आणि उदोअस्ताचेनि प्रमाणें । जैसें न चालता सूर्याचे चालणें । तैसें नैकर्म्यतत्त्व जाणे । कर्मीचि असतां ।६६। तो मनुष्यासारिखा तरी आवडे । परी मनुष्यत्व तया न घडे । जैसें जळामाजीं न बुडे । भानुबिंब ।१००। तेणे न पाहतां विश्व देखिले । न करितां सर्व केलें । न भोगितां भोगिले । भोग्यजात ।१। एकेचि ठारीं बैसला । परि सर्वत्र तोचि गेला । हें असो विश्व जाहाला । आंगेंचि तो ।२।

यस्य सर्वे समारंभाः कामसंकल्पवर्जिताः ।

ज्ञानानिनिदग्धकर्मणं तमाहुः पण्डितं बुधाः ।१६।

जया पुरुषाच्या ठारीं । कर्माच्या तरी खेद नाहीं । तरी फळापेक्षां काहीं । संचरेना ।३। आणि हें कर्म मी करीन । अथवा आदरिले सिद्धी नेईन । येणे संकल्पेही जयावे मन । विटाळे ना ।४। ज्ञानाग्नीचेनि मुखें । जेणे जाळिली कर्म अशेखे । तो परब्रह्मचि मनुष्यवेखे । वोळख तू ।५।

त्यक्त्वा कर्मफलासंगं नित्यं तृप्तो निराश्रयः ।

कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किञ्चित्करोति सः ।२०।

जो शरीरीं उदास । फळभोगीं निरास । नित्यता उल्हास । होऊनि असे ।६। जो संतोषाच्या गाभारां । आत्मबोधाचिया वोगरां । पुरें न म्हणोचि धनुर्धरा । आरोंगितां ।७।

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।

शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ।२१।

यदृच्छालाभसंतुष्टो द्वद्वातीतो विमत्सरः ।

समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबद्ध्यते ।२२।

कैसी अधिकाधिक आवडी । घेत महासुखाची गोडी । सांडोनियां आशा कुरोडी । अहंभावेतीं ।८। म्हणोनि अवसरें जें जें पावे । तेणेचि ता सुखावे । जया आपुले आणि परावें । दोन्ही नाहीं ।६। तो दिठी जें पाहे । तें आपणचि होऊन जाये । आइके तें आहे । तोचि जाहला ।११०। चरणीं हन चाले । मुखे जें जें बोले । ऐसे चेष्टजात तेतुले । आपणचि जो ।११। हें असो विश्व पाही । जयासी आपणपेवाचूनि नाहीं । आतां कवण तें कर्म कायी । बाधी तयातें ।१२। हा मत्सर जेथ उपजे । तेतुले नुरेचि जया दुजे । तो निर्मत्सर काइ म्हणिजे । बोलवरी ।१३। म्हणोनि सर्वापरी मुक्त । तो सकर्मचि कर्मरहित । सगुण परी गुणातीत । एथ भ्रांति नाहीं ।१४।

गतसंगस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितव्येतसः ।

यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ।२३।

तो देहसंगे तरी असे । परि चैतन्यासारिखा दिसे । पाहतां परब्रह्माचेनि कर्से । चोखाळ भला । १५ । ऐसाही परी कौतुके । जरी कर्म करी यज्ञादिके । तरी तिये लया जाती निःशेषे । तयाच्याचि ठारी । १६ । अकाळींची अभ्रे जैशीं । उर्मीवीण आकाशीं । हरपती आपैशीं । उदयली सार्ती । १७ । तैसीं विधिविधाने विहिते । जरी आचरे तो समस्ते । तरी तियें ऐक्यभावे ऐक्याते । पावतीचि गा । १८ ।

**ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।
ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥२४॥**

हें हवन मी होता । कां इये यज्ञीं हा भोक्ता । ऐसिया बुद्धीसि नाहीं भिन्नता । म्हणउनियां । १६ । जे इष्टयज्ञ यजावे । तें हविमंत्रादि आघवे । तो देखतसे अविनाशभावे । आत्मबुद्धि । १२० । म्हणउनि ब्रह्म तेचि कर्म । ऐसे बोधा आले जया सम । तया कर्तव्य तें नैष्कर्म्य । धनुर्धरा । २१ । आतां अविवेक कुमारत्वा मुकले । जया विरक्तीचे पाणिग्रहण जाहाले । मग उपासन जिहीं आणिले । योगाग्नीचे । २२ ।

**दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते ।
ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुहवति ॥२५॥**

जे यजनशील अहर्निशी । जिहीं अविद्या हविली मनेसीं । गुरुवाक्यहुताशीं । हवन केले । २३ । तिहीं योगाग्निकीं यजिजे । तो दैवयज्ञ म्हणिजे । जेणे आत्मसुख कामिजे । पंडुकुमरा । २४ । दैवास्तव पाळण । जो वितीना देहभरण । तो महायोगी जाण । दैवयोगे । २५ । आतां अवधारी सांगेन आणिक । जे ब्रह्माग्नि साग्निक । तयाते यज्ञेचि यज्ञ देख । उपासिजे । २६ ।

**श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुहवति ।
शब्दादीन्विषयानन्य इन्द्रियाग्निषु जुहवति ॥२६॥**

एक संयमाग्निहोत्री । ते युक्तित्रयाच्या मंत्री । यजन करिती पवित्री । इन्द्रियद्रव्यीं । २७ । एकां वैराग्य रवि विवळे । तंव संयती विहार केले । तेथ अपावृत जाहाले । इन्द्रियानळ । २८ । तिहीं विरक्तीची ज्वाळा घेतली । तंव विकारांची इंधने पल्लिपलीं । तेथ आशाधूमे साडिलीं । पांचही कुऱ्ऱे । २९ । मग वाक्यविधीचिया निरवडी । विषयी आहुती उंदंडी । हवन केले कुऱ्ऱीं । इन्द्रियाग्नीच्या । १३० ।

**सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।
आत्मसंयमयोगाग्नौ जुहवति ज्ञानदीपिते ॥२७॥**

एकीं ययापरी पार्था । दोष क्षाळिले सर्वथा । एकीं हृदयारणीं मंथा । विवेक केला । ३१ । तो उपशम निहटिला । धैर्यभारे दाटिला । गुरुवाक्ये काढिला । बळकटपणे । ३२ । ऐसें समरसें मंथन केले । तेथ झाडकरी काजा आले । जे उज्जीवन जाहाले । ज्ञानाग्नीचे । ३३ । पहिला ऋद्धिसिद्धीचा संभ्रम । तो निवर्तोनि गेला धूम । मग प्रगटला सूक्ष्म । विस्फुलिंग । ३४ । तया मनाचे मोकळे । तेंचि पेटवण घातले । जें यमनियमीं हळवारले । आइते होते । ३५ । तेणे सादुकपणे ज्वाळा समृद्धा । मग वासनांतराचिया समिधा । स्नेहेसीं नानाविधा । जाळिलिया । ३६ । तेथ सोहंसंत्रे दीक्षितीं । इंद्रियकर्माचिया आहुती । तिये ज्ञानानळी प्रदीपीं । दिधलिया । ३७ । पाठी प्राणकर्माचिये सुवेनिशीं । पूर्णाहुती पडलिया हुताशीं । तेथ अवभूथ समरसीं । सहजे जाहले । ३८ । मग आत्मबोधीचे सुख । जें संयमाग्नीचे हुतशेष । तोचि पुरोडाश देख । घेतला तिहीं । ३९ । एक ऐशिया इहीं यजनीं । मुक्त तें जाहाले त्रिभुवनीं । या यज्ञक्रिया तरी आनानी । परी प्राप्य तें एक । १४० ।

**द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथाऽपरे ।
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यत्यः संशितव्रताः ॥२८॥**

एक द्रव्ययज्ञ म्हणिपती । एक तपसामग्रिया निपजविती । एक योगयागही आहाती । जे सांगितले । ४१ । एकीं शब्दीं शब्द यजिजे । तो वाग्यज्ञ म्हणिजे । ज्ञाने ज्ञेय गमिजे । तो ज्ञानयज्ञ । ४२ । हें अर्जुना सकळ कुवाडे । जे अनुष्ठितां अतिसांकडे । परी जितेद्रियासीचि घडे । योग्यतावशे । ४३ । ते प्रवीण तेथ भले । आणि योगसमृद्धि आथिले । म्हणोनि आपणां तिहीं केले । आत्महवन । ४४ ।

**अपाने जुहवति प्राणं प्राणेऽपानं तथाऽपरे ।
प्राणापानगती रुद्धवा प्राणायामपरायणः ॥२९॥**

मग अपानाग्नीचे मुखीं। प्राणद्रव्ये देखीं। हवन केले एकीं। अभ्यासयोगे ॥४५। एक अपान प्राणी अर्पिती। एक दोहोंतेही निरुधिती। ते प्राणायामी म्हणिपती। पंडुकुमरा ॥४६।

अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुहवति ।
सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥३०॥

एक वज्रयोगक्रमे। सर्वाहारसंयमे। प्राणी प्राण संभ्रमे। हवन करिती ॥४७। ऐसे मोक्षकाम सकळ। समस्त हे यजनशीळ। जिहं यज्ञद्वारा मनोमळ। क्षाळण केले ॥४८। जया अविद्याजात जाळितां। जें उरलेन निजस्वभावता। जेथ अग्नि आणि होता। उरेचि ना ॥४९। जेथ यजितयाचा काम पुरे। यज्ञीचे विधान सरे। मागुते जेथोनि वोसरे। क्रियाजात ॥५०। विचार जेथ न रिगे। हेतु जयाते नेघे। जें द्वैतदोषसंगें। लिंपेचि ना ॥५१।

यज्ञशिष्टामृतमुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम् ।
नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोन्यः कुरुसत्तम ॥३१॥

ऐसें अनादिसिद्ध चोखट। जें ज्ञान यज्ञावशिष्ट। ते सेविती ब्रह्मनिष्ठ। ब्रह्माहंमत्रे ॥५२। ऐसें शोषामृते धालें। कीं अमत्यीावा आले। म्हणोनि ब्रह्म ते जाहलें। अनायासे ॥५३। येरां विरक्ति माळ न घालीचि। जयां संयमाग्नीची सेवा न घडेचि। जे योगयाग न करितीचि। जन्मले साते ॥५४। जयां ऐहिक धड नाहीं। तयांचे परत्र पुससी काई। म्हणोनि असो हे गोष्टी पाहीं। पंडुकुमरा ॥५५।

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ।
कर्मजात्तिद्वि तान्स्वर्वनेवं ज्ञात्वा विमोक्षसे ॥३२॥

ऐसें बहुतीं परी अनेग। जे सांगीतले तुज कां याग। ते विस्तारुनि वेदें चांग। म्हणितले आहाती ॥५६। परी तेणे विस्तारें काय करावें। हेचि कर्मसिद्ध जाणावें। येतुलेनि कर्मबंध स्वभावें। पावेल गा ॥५७।

श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ञानयज्ञः परन्तप ।
सर्वं कर्माखिलं पार्थं ज्ञाने परिसमाप्तते ॥३३॥

अर्जुना वेद जयांचे मूळ। जे क्रियाविशेष रथूळ। जया नक्षाळियें फळ। स्वर्गसुख ॥५८। ते द्रव्यादियाग कीर होती। परी ज्ञानयज्ञाची सरी न पवती। जैसी तारातेजसंपत्ती। दिनकरापार्शी ॥५९। देखें परमात्मसुखनिधान। साधावया योगीजन। जे न विसंबिती अजन। उन्मेषनेत्री ॥६०। जें धावतयां कर्पची लाणी। नैष्कर्म्यबोधाची खाणी। जें मुकेलिया धणी। साधानाची ॥६१। जेथ प्रवृत्ति पांगुळ जाहाली। तर्काची दृष्टी गेली। जेणे इन्द्रियें विसरली। विषयसंग ॥६२। मनाचं मनपण गेले। जेथ बोलाचे बोलकेपण ठेलें। जयामार्जीं सांपडलें। ज्ञेय दिसे ॥६३। जेथ वैराग्याचा पांग फिटे। विवेकाचाहीं सोस तुटे। जेथ न पाहतां सहज भेटे। आपणपै ॥६४।

तद्विद्वि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तच्चदर्शिनः ॥३४॥

ते गा ज्ञान पैं बरवें। जरी मनीं आधि जाणावें। तरी संताते भजावें। सर्वस्वेसी ॥६५। जे ज्ञानाचा कुरुठा। तेथ सेवा हा दारवटा। तो स्वाधीन करिती सुभटा। वोळगोनि ॥६६। तरी तनुमनजीवें। चरणांसी लागावें। आणि अगर्वता करावें। दास्य सकळ ॥६७। मग अपेक्षित जें आपुलें। तेंही सांगतील पुसिलें। जेणे अंतःकरण बोधले। संकल्पा न ये ॥६८।

यजात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पांडव ।
येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि ॥३५॥

जयाचेनि वाक्य उजिवडे। जाहालें चित्त निधडे। ब्रह्माचेनि पाडें। निःशंक होय ॥६९। तेवेळीं आपणपेयासहितें। इयें अशेषेही भूते। माझ्या स्वरूपीं अखंडितें। देखसी तू ॥७०। ऐसे ज्ञानप्रकाशे पाहेल। तै मोहांधकार जाईल। जैं श्रीगुरुकृपा होईल। पार्था गा ॥७१।

अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः।
सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरिष्यसि ॥३६॥

जरी कल्पषाचा आगर। तूं भ्रांतीचा सागर। व्यामोहाचा डोंगर। होऊनि अससी ॥७२। तरी ज्ञानशक्तीचेनि पाडें। हें आघवेचि गा थोकडें। ऐसे सामर्थ्य असे चोखडें। ज्ञानीं इये ॥७३। देखे विश्वरंभमारेसा। जो अमृताचा कडवसा। तो जयाचिया प्रकाशा। पुरेचिना ॥७४। तया कायसे हे मनोमळ। हें बोलताचि अति किडाळ। नाहीं येण पाडें ढिसाळ। दुजें जर्गी ॥७५।

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ।
ज्ञानान्तिः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा ॥३७॥

सांगें भुवनत्रयाची काळजी। जे गगनामाजी उधवली। तिये प्रलयींचे वावटुळी। काय अभ्र पुरे ॥७६। कीं पवनाचेनि कोपें। पाणियेंचि जो पळिपे। तो प्रलयानल दडपे। तृणकाळे काई ॥७७।

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।
तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति ॥३८॥

म्हणोनि असो हें न घडे। तें विचारितांचि असंगडे। पुढती ज्ञानाचेनि पाडें। पवित्र न दिसे ॥७८। एथ ज्ञान हें उत्तम होये। आणिकही एक तैसें कें आहे। जैसे चैतन्य कां नोहे। दुसरें गा ॥७६। या महातेजाचेनि कसें। जरी चोखाळ प्रतिबिंब दिसे। कां गिंवसिलें गिंवसे। आकाश हे ॥७०। ना तरी पृथ्वीचेनि पाडें। कांटाळें जरी जोडे। तरी उपमा ज्ञानी घडे। पंडुकुमरा ॥८१। म्हणूनि बहुतीं परी पाहतां। पुढतपुढति निर्धारितां। हे ज्ञानाची पवित्रता। ज्ञानीची आधी ॥८२। जैसा अमृताची चवी निवडिजे। तरी अमृताचिसारखी म्हणिजे। तैसें ज्ञान हे उपमिजे। ज्ञानेसीचि ॥८३। आतां यावरी जे बोलणे। तें वायाचि वेळ फेडणे। तंव साचचि हे पार्थ म्हणे। जे बोलत असां ॥८४। परी तेंचि ज्ञान केवी जाणावें। ऐसे अर्जुनें जंव पुसावे। तव तें मनोगत देवें। जाणीतले ॥८५। मग म्हणतसे किरीटी। आतां चित देई इये गोठी। सांगेन ज्ञानाचिये भेटी। उपाय तुज ॥८६।

श्रद्धावाँलभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ।
ज्ञानं लङ्घ्या परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥३९॥

आत्मसुखाचिया गोडिया। विटे जो कां सकळ विषयां। जयाच्या ठार्यां इंद्रियां। मान नाही ॥८७। जो मनासी चाड न सांगे। जो प्रकृतीचें केलें नेधे। जो श्रद्धेचेनि संभोगें। सुखिया जाहला ॥८८। तयातेंचि गिंवसित। तें ज्ञान पावे निश्चित। जयामाजी अचुंबित। शांति असे ॥८६। तें ज्ञान हृदयीं प्रतिष्ठे। आणि शांतिचा अंकुर फृटे। मग विस्तार बहु प्रगटे। आत्मबोधाचा ॥८०। मग जेउती वास पाहिजे। तेउती शांतीचि देखिजे। तेथ आपपर नेणिजे। निर्धारितां ॥८१। ऐसा हा उत्तरोत्तर। ज्ञानबीजाचा विस्तार। सांगतां असे अपार। परी असो आतां ॥८२।

अज्ञश्चाश्रद्धानश्च संशयात्मा विनश्यति ।

नायं लोकोऽरितं न परो न सुखं संशयात्मनः ॥४०॥

ऐके जया प्राणियाच्या ठार्यां। इया ज्ञानाची आवडी नाहीं। तयाचें जियालें म्हणों काई। वरी मरण चांग ॥८३। शून्य जैसे गृह। कां चैतन्येवीण देह। तैसें जीवित तें समोह। ज्ञानहीन ॥८४। अथवा ज्ञान कीर आपु नोहे। परी ते चाड एकी जरी वाहे। तरी तेथ जिव्हाळा काहीं आहे। प्राप्तीचा पै ॥८५। वांचूनि ज्ञानाची गोठी कायसी। परी ते आस्थाही न धरी मानसी। तरी तो संशयरूप हुताशी। पडिला जाण ॥८६। जे अमृतही परी नावडे। ऐसे सांवियाची अरोचक जैं पडे। तैं मरण आलें असें फुडें। जाणो ये कीं ॥८७। तैसा विषयसुखें रंजे। जो ज्ञानेसीचि माजे। तो संशयें अंगिकारिजे। एथ भ्रांति नाहीं ॥८८। मग संशयीं जरी पडिला। तरी निप्रांत जाणें नासला। तो ऐहिकपरत्रा मुकला। सुखासि गा ॥८९। जया काळज्वर आर्गी वाणे। तो शीतोष्णे जैशी नेणे। आगी आणि चांदिणे। सरिसेवि मारी ॥२००। तैसें साच आणि लटिके। विरुद्ध आणि निकें। संशयीं तो नोळखे। हिताहित ॥१। हा रात्री दिवस पाही। जैसा जात्यंधा ठाउवा नाहीं। तैसें संशयीं असतां कांहीं। मना न ये ॥२। म्हणजूनि संशयाहूनि थोर। आणिक नाहीं पाप घोर। हा विनाशाची वागुर। प्राणियांसी ॥३। येणेकारणे तुवां त्यजावा। आधीं हाचि एक जिणावा। जो ज्ञानाचिया अभावान्। माजि

असे ।४। जैं अज्ञानाचे गडद पडे। तैं हा बहुवस मर्नी वाढे। म्हणोनि सर्वथा मार्ग मोडे। विश्वासाचा ।५। हृदयीं हाचि न समाये। बुद्धीतें गिंवसूनि ठाये। तेथे संशयात्मक होये। लोकत्रय ।६।

योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयम् ।

आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय ।७।

ऐसा जरी थोरावे। तरी उपायें एकें आंगवे। जरी हातीं होय बरवें। ज्ञानखड्ग ।७। तरी तेणे ज्ञानशस्त्रे तिखटें। निखळ हा निवटे। मग निःशेष खता फिटे। मानसींचा ।८।

तस्मादज्ञानसंभूतं हृत्थं ज्ञानासिनात्मनः ।

छित्त्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ।८।

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्तु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

ज्ञानकर्मसंन्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ।

याकारणे पार्था। उठीं वेगीं वरीता। नाश करोनि हृदयस्था। संशयासी ।६। ऐसे सर्वज्ञाचा बाप। जो श्रीकृष्ण ज्ञानदीप। तो म्हणतसे सकृप। एकें राया ।२१०। तंव या पूर्वापार बोलाचा। विचार करूनि कुमर पंडूचा। कैसा प्रश्न अवसरीचा। करिता होईल ।११। ते कथेची संगती। भावाची संपत्ती। रसाची उत्तीर्णी। म्हणिपेल पुढां ।१२। जयाचिया बरवेपणी। कीजे आठा रसांची वोवाळणी। जो सज्जनाचिये आयणी। विसांवा जर्गी ।१३। जो शांतचि अभिनवेल। ते परियेसा मन्हाटे बोल। जे समुद्राहूनि सखोल। अर्थभरित ।१४। जैसें बिब तरी बचकेचि एवढें। परी प्रकाशासी त्रिभुवन थोकडे। शब्दाची व्याप्ति तेणे पाडें। अनुभवावी ।१५। ना तरी कामितयाचिया इच्छा। फळे कल्पवृक्ष जैसा। बोल व्यापक होय तैसा। तरी अवधान द्यावें ।१६। हें असों काय म्हणावें। सर्वज्ञ जाणती स्वभावें। तरी निके चित्त द्यावें। हे विनंती माझी ।१७। जेथ साहित्य आणि शांति। हे रेखा दिसे बोलती। जैसी लावण्यगुण कुळवती। आणि पतिग्रता ।१८। आधींचि साखर आवडे। तेचि जरी ओखदीं जोडे। तरी सेवावी ना कां कोडे। नावानावा ।१९। सहजे मलयानिल मंद सुांध। तया अमृताचा होय स्वाद। आणि तेथेचि जोडे नाद। जरी दैवगत्या ।२२०। तरी स्पर्श सर्वांग निववी। स्वादें जिव्हतें नाचवी। तेवींचि कानाकरवीं म्हणवी। बाप माझा ।२१। तैसें कथेचें इये ऐकणे। एक श्रवणासि होय पारणे। आणि संसारदुःख मूळवणे। विकृतीविणे ।२२। जरी मंत्रेचि वैरी मरे। तरी वायां कां बांधावे कटारे। रोग जाय दुर्धे साखरें। तरी निंब का पियावा ।२३। तैसा मनाचा मार न करितां। आणि इंद्रिया दुःख न देतां। एथ मोक्ष असे आयता। श्रवणाचिमाजि ।२४। म्हणोनि आथिलिया आराणुका। गीतार्थ हा निका। ज्ञानदेव म्हणे आइका। निवृत्तिदास ।२२५।

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां चतुर्थोऽध्यायः ।४।

श्लोक ४२, ओव्या २२५

ज्ञानेश्वरी अध्याय पाचवा—कर्मसंन्यासयोग

अर्जुन उवाच— संन्यासं कर्मण् कृष्ण पुनर्योगं च शंससि ।
यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिष्ठितम् ॥१॥

मग पार्थ श्रीकृष्णाते म्हणे । हांहो हैं कैसे तुमचे बोलणे । एक होय तरी अंतःकरणे । विचारूं ये ॥१॥ मागां सकळ कर्माचा संन्यास । तुम्हींच निरोपिला होता बहुवस । तरी कर्मयोगीं कर्वीं अतिरस । पोखीतसां पुढती ॥२॥ ऐसे व्यर्थ हैं बोलतां । आम्हां नेणतयांच्या चित्ता । आपुलिये चाडे श्रीअनंता । उमज नोहे ॥३॥ ऐके एकसाराते बोधिजे । तरी एकनिष्ठचि बोलिजे । हैं आणिकीं काय सांगिजे । तुम्हांप्रति ॥४॥ तरी याचिलागीं तुमते । म्या राउळासी विनविले होते । जे हा परमार्थ ध्वनिते । न बोलावा ॥५॥ परी मागील असो देवा । आतां प्रस्तुती उकल देखावा । सांगे दोहींमाजि बरवा । मार्ग कवण ॥६॥ जो परिणामींचा निर्वाळा । अचुंबित ये फळा । आणि अनुष्ठिता प्रांजळा । सावियाचि ॥७॥ जैसे निद्रेचे सुख न मोडे । आणि मार्ग तरी बहुसाल सांडे । तैसे सुखासना सांगडे । सोहपे होय ॥८॥ येणे अर्जुनाचेनि बोले । देवो मनीं रिझले । मग होईल ऐके म्हणितले । संतोषीनियां ॥९॥ देखा कामधेनुरेसी माये । सदैवा जया होये । तो चंद्रही परी लाहे । खेळावया ॥१०॥ पाहे पां श्रीशंभूची प्रसन्नता । तया उपमन्यूचिया आर्ता । काय क्षिराढ्यि दूधभाता । देइजेचिना ॥११॥ तैसा औदार्याचा कुरुठा । श्रीकृष्ण आपु जाहालिया सुभटा । कां सर्व सुखाचा वसौटा । तोचि नोहावा ॥१२॥ एथ चमत्कार कायसा । गोसावी श्रीलक्ष्मीकांताएसा । आतां आपुलिया सवेसा । मागावा कीं ॥१३॥ म्हणोनि अर्जुने म्हणितले । तें हासोनि येरें दिघले । तेंचि सांगेन बोलिले । काय कृष्णे ॥१४॥

श्रीभगवानुवाच— संन्यासः कर्मयोगश्च निश्रेयसकरावुभौ ।
तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते ॥२॥

तो म्हणे गा कुंती सुता । हे संन्यास योग विचारितां । मोक्षकर तत्त्वां दोनीही होती ॥५॥ तरी जाणांनेणां सकळां । हा कर्मयोग कीर प्रांजळा । जैसी नाव खियां बाळां । तोयतरणी ॥६॥ तैसे सारासार पाहिजे । तरी सोहपा हाचि देखिजे । येणे संन्यासफळ लाहिजे । अनायासे ॥७॥ आतां याचिलागीं सांगेन । तुज संन्यासियाचे चिह्न । मग सहजे हे अभिन्न । जाणसी तू ॥८॥

ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न कांक्षति ।
निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात्प्रमुच्यते ॥३॥

तरी गेलीयाची से न करी । न पवतां चाड न धरी । जो सुनिष्ठल अंतरी । मेरु जैसा ॥९॥ आणि मी माझे ऐसी आठवण । विसरले जयाचे अंतःकरण । पार्था तो संन्यासी जाण । निरंतर ॥१०॥ जो मने ऐसा जाहला । संगीं तोचि सांडिला । म्हणोनि सुखे सुख पावला । अर्खंडित ॥११॥ आतां गृहादिक आघवे । तें कांहीं न लगे त्यजावे । जें धेते जाहले स्वभावे । निःसंग म्हणऊनि ॥१२॥ देखे अग्नि विज्ञानि जाये । मग जे राखोंडी केवळ होये । तैं तें कापुसे गिवसूं ये । जियापरी ॥१३॥ तैसा असतेनि उपाधी । नाकळिजे तो कर्मबंधीं । जयाचिये बुद्धि । संकल्प नाहीं ॥१४॥ म्हणोनि कल्पना जै सांडे । तैचि गा संन्यास घडे । इये कारणे दोनी सांगडे । संन्यास योग ॥१५॥

सांख्ययोगौ पृथग्बालाः प्रवदन्ति न पण्डिताः ।
एकमप्यास्रिथतः सम्यगुभयोर्विन्दते फलम् ॥४॥

येहवीं तरी पार्था । जे मूर्ख होती सर्वथा । ते सांख्ययोगसंस्था । जाणती केवी ॥२६॥ सहजे ते अज्ञान । म्हणोनि म्हणती ते भिन्न । येहवीं दीपाप्रति काइ आनान । प्रकाश आहाती ॥२७॥ पैं सम्यक ऐके अनुभवे । जिहीं देखिले तत्त्व आघवे । दोहींतेहीं ऐक्यभावे । मानिती गा ॥२८॥

यत्सांख्ये: प्राप्यते रथान तद्योगेरपि गम्यते ।
एकं सांख्यं च योगं च य: पश्यति स पश्यति ॥५॥

आणि सांख्यीं जे पाविजे । तेंचि योगीं गमिजे । म्हणोनि ऐक्य दोहींते सहजे । इयापरी ॥२६॥ देखे आकाशा आणि अवकाशा । भेद नाहीं जैसा । तैसे ऐक्य योगसंन्यासा । वोळखे जो ॥३०॥ तयांसीचि जगीं पाहले । आपणपै तेणेचि देखिले । जया सांख्य योग जाणवले । भेदेविण ॥३१॥

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तमयोगतः ।
योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म नचिरेणाऽधिगच्छति ॥६॥

जो युक्तिपंथे पार्था । चढे मोक्षपर्वता । तो महासुखाचा निमथा । वहिला पावे । येरा योगस्थिती जया सांडे । तो वायांची गा हव्यासी पडे । परी प्राप्ति कंहीं न घडे ।
संन्यासाची ॥३॥

योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेन्द्रियः ।
सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥७॥

जें भ्रांतिपासूनि हिरतले । गुरुवाक्ये मन धुतले । मग आत्मस्वरूपीं घातले । रोजनिया ॥४॥ जैसे समुद्री लवण न पडे । तंव वेगळे अल्प आवडे । मग होय सिंधूचियेवढे । मिळे तेव्हां ॥५॥ तैसे संकल्पोनि काढिले । जयाचे मनचि चैतन्य जाहाले । तें एकदेशिये परी व्यापिले । लोकत्रय ॥६॥ आतां कर्ता कर्म करावे । हें खुंटले तया स्वभावे । आणि करी जन्ही आघावे । तन्ही अकर्ता तो ॥७॥

नैव किंचित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ।
पश्यंशृण्वन्स्पृशंजिघ्रन्नन्नाच्छ्वपंश्वसन् ॥८॥
प्रलपन्विसृजन्नृहणन्नुम्पिषत्रिमिषत्रपि ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥९॥

जे पार्था तया देहीं । मी ऐसा आठवू नाहीं । तरी कर्तृत्व कैवे कांई । उरे सांगे ॥३॥ ऐसे तनुत्यागेविण । अमूर्ताचे गुण । दिसती संपूर्ण । योगयुक्तां ॥६॥ येहीं आणिकांचिये परी । तोही एक शरीरी । अशेषाही व्यापारी । वर्तत दिसे ॥१०॥ तोही नेत्री पाहे । श्रवणीं ऐकत आहे । परी तेथिंचा सर्वथा नोहे । नवल देखे ॥११॥ स्पर्शासी तरी जाणे । परिमळ सेवी घाणे । अवसरोचित बोलणे । तयाहि आथी ॥१२॥ आहारातें स्वीकारी । त्यजावे ते परिहरी । निद्रेचिया अवसरां । निदिजे सुखे ॥१३॥ आपुलेनि इच्छावशें । तोही गा चालत दिसे । पैं सकळ कर्म ऐसें । राहाटे कीर ॥१४॥ हें सांगां काइ एकैक । देखें श्वासोच्छ्वासादिक । आणि निमिषोन्निमिष । आदिकरूनि ॥१५॥ पार्था तयाचे ठायीं । हें आघावेचि आथि पाहीं । परी तो कर्ता नवे कांहीं । प्रतीतिबळे ॥१६॥ जे भ्रांतिसेजे सुतला । तैं स्वजसुखे भुतला । मग तो ज्ञानोदयीं चेझला । म्हणोनिया ॥१७॥

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि संगं त्यक्त्वा करोति यः ।

लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाभसा ॥१०॥

आता अधिष्ठानसंगती । अशेषाही इन्द्रियवृती । आंपुलालिया अर्थी । वर्तत आहाती ॥१८॥ दीपाचेनि प्रकाशें । गृहींचे व्यापार जैसे । देही कर्मजात तैसे । योगयुक्ता ॥१६॥ तो कर्म करी सकळे । परी कर्मबन्धा नाकळे । जैसे न सिंपे जळीं जळें । पद्मपत्र ॥५०॥

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।

योगिनः कर्म कुर्वन्ति संगं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥११॥

देखें बुद्धीची भाष नेणिजे । मनाचा अंकुर नुदैजे । ऐसा व्यापार तो बोलिजे । शारीर गा ॥५॥ हेंच मराठे परियेसी । तरी बाळकाची चेष्टा जैसी । योगिये कर्म करिती तैसी । केवळा तनु ॥५२॥ मग पांचभौतिक संचले । जेव्हां शरीर जसे निदेले । तेथे मनचि राहाटे एकले । स्वप्नीं जेवी ॥५३॥ नवल ऐकैं धनुर्धरा । कैसा वासनेचा संसारा । देहा हों नेदी उजगरा । परी सुखदुःखे भोगी ॥५४॥ इन्द्रियांच्या गांवीं नेणिजे । ऐसा व्यापार जो निषजें । तो केवळ गा म्हणिजे । मानसाचा ॥५५॥ योगिये तोही करिती । परी कर्म ते न बधिजती । जे साडिली आहे संगती । अहंभावाची ॥५६॥ आतां जाहालिया भ्रमहत । जैसे पिशाचाचे चित्त । मग इन्द्रियांचे चेष्टित । विकळ दिसे ॥५७॥ स्वरूप तरी देखे । आळविले आइके । शब्द बोले मुखे । परी ज्ञान नाही ॥५८॥ हें असो काजेविणे । जें जें कांहीं करणे । तें केवळ कर्म जाणे । इन्द्रियांचे ॥५६॥ मग सर्वत्र जे जाणते । तें बुद्धीचे कर्म निरुते । वोळखे अर्जुनाते । म्हणे श्रीहरी ॥६०॥ ते बुद्धि धुरे करूनी । कर्म करिती चित्त देऊनि । परी ते कर्मापासुनी । मुक्त दिसती ॥६१॥ जे बुद्धीचिये ठावूनि देहीं । तया अहंकाराची सेचि नाहीं । म्हणोनि कर्म करितां पाहीं । चोखाळले ॥६२॥ अगा करितेनवीण कर्म । तेंचि तें निष्कर्म । हें जाणती सुवर्म । गुरुगम्य जें ॥६३॥ आतां शांतरसाचे भरिते । सांडीत आहे पात्राते । जें बोलणे बोलापरौते । बोलविले ॥६४॥ एथ इन्द्रियांचा पांग । जया फिटला आहे चांग । तयासीचि

आधि लाग | परिसावया ।६५ | हा असो अति प्रसंग | न संडी पां कथालाग | होईल श्लोकसंगतीभंग | म्हणुनियां ।६६ | जें मना आकळितां कुवाडे | घाघुसितां बुद्धीसी नातुडे | तें दैवाचेनि सुरवाडे | सांगवले तुज ।६७ | जें शब्दातीत ख्वभावे | तें बोलीचि जरी फावे | तरी आणिके काय करावे | कथा सांगे ।६८ | हा आर्तिविशेष श्रोतयांचा | जाणोनि दास निवृत्तीचा | म्हणे संवाद दोघांचा | परिसोनि परिसा ।६९ | मग श्रीकृष्ण म्हणे पार्थतें | आतां प्राप्ताचे चिह्न पुरतें | सांगेन तुज निरुतें | चित देई ।७० |

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शांतिमाप्नोति नैषिकीम् ।

अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते ।७२ ।

तरी आत्मयोगे आधिला | जो कर्मफळांसी विटला | तो घर रिघोनि वरिला | शांती जर्गी ।७१ | येर कर्मबंधे किरीटी | अभिलाषाचिया गांठी | कळासला खुंटीं | फळभोगाच्या ।७२ ।

सर्वकर्माणि मनसा संन्यसास्ते सुखं वशी ।

नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कारयन् ।७३ ।

जैसा फळाचिये हावे | तैसें कर्म करी आधवे | मग न कीजेचि येणे भावे | उपेक्षी जो ।७३ | तो जयाकडे वास पाहे | तेउची सुखाची सृष्टि होये | तो म्हणे तेथ राहे | महाबोध ।७४ | नवद्वार देहीं | तो असतचि परी नाहीं | करीतचि न करी कांहीं | फळत्यागी ।७५ ।

न कर्तृत्वं न कर्मणि लोकस्य सृजति प्रभु ।

न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ।७६ ।

जैसा कां सर्वेश्वर | पाहिजे तंव निर्व्यापार | परी तोचि रचि विस्तार | त्रिभुवनाचा ।७६ | आणि कर्ता ऐसें म्हणिये | तरी कवणे कर्मी न शिंपे | जे हातपायो न लिंपे | उदासवृत्तीच्या ।७७ | योगनिद्रा तरी न मोडे | अकर्तेपणा सळु न घडे | परी महाभूतांचे दळवाडे | उभारी भले ।७८ | जगाच्या जीवीं आहे | परी कवणाचा कंहीं नोहे | जगचि हे होय जाये | तो शुद्धीही नेणे ।७६ ।

नादते कस्यवित्पापं न चैव सुकृतं विभुः ।

अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः ।७५ ।

पापपुण्ये अशें | पासीचि असतु न देखे | आणि साक्षीही होऊं न ठाके | येरी गोष्टी कायसी ।८० | पैं मूर्तीचेनि मेळे | तो मूर्तचि होऊनि खेळे | परी अमूर्तपण न मैले | दाढुलयाचे ।८१ | तो सृजी पाळी संहारी | ऐसे बोलती जे चराचरी | तें अज्ञान गा अवधारी | पंडुकुमरा ।८२ ।

ज्ञानेन तु तदज्ञानं येणां नाशितमात्मनः ।

तेषामादित्यवज्जनानं प्रकाशयति तत्परम् ।७६ ।

तें अज्ञान जैं समूल तूटे | तैं भ्रांतीचे मसेंरे फिटे | मग अकर्तृत्व प्रगटे | मज ईश्वराचे ।८३ | एथ ईश्वर एक अकर्ता | ऐसे मानले जरी चित्ता | आणि तोचि मी हे स्वभावता | आदीचि आहे ।८४ | ऐसेनि विवेके उदो चित्ती | तयासी भेद कैसा त्रिजगतीं | देखे आपुलिया प्रतीती | जगचि मुक्त ।८५ | जैसी पूर्वदिशेच्या राउळीं | उदया येतांचि सूर्य दिवाळी | कीं येरीही दिशां तियेचि काळीं | काळिमा नाहीं ।८६ ।

तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।

गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मणः ।७७ ।

बुद्धिनिश्चये आत्मज्ञान | ब्रह्मरूप भावी आपणा आपण | ब्रह्मनिष्ठा राखे पूर्ण | तत्परायण अहर्निशी ।८७ | ऐसे व्यापक ज्ञान भले | जयांचिया हृदया गिंवसित आले | तयांची समतादृष्टि बोले | विशेषु काई ।८८ | एक आपणपेंचि जैसे | ते देखती विश्व तैसे | हें बोलणे कायसे | नवल एथ ।८९ | परी दैव जैसे कवतिके | कहींचि दैन्य न देखे | कां विवेक हा नोळखे | भ्रांतीं जेवीं ।८० | ना तरी अंधकाराची वानी | जैसा सूर्य न देखे खवजीं | अमृत नायके काळीं | मृत्युकथा ।८१ | हें असो संताप कैसा | चंद्र न स्मरे जैसा | भूतीं भेद नेणती तैसा | ज्ञानिये ते ।८२ ।

विद्याविनयसंपत्रे ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।

शुनि चैव श्वपाके च पणिताः समदर्शिनः ।८८ ।

मग हा मशकु हा गज। कीं श्वपच हा द्विज। पैल इतर हा आत्मज। हें उरले कें। ६३। ना तरी हे धेनु हें श्वान। एक गुरु एक हीन। हें असो कैचे स्वप्न। जागतया। ६४। एथ भेद तरी कीं देखावा। जरी अहंभाव उरला होआवा। तो आधीचि नाहीं आघवा। आतां विषम काई। ६५।

इहैव तैर्जितः सर्गो येणां साम्ये स्थितं मनः ।

निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थितः। १६।

म्हणोनि सर्वत्र सदा सम। तें आपणचि अद्वय ब्रह्म। हें संपूर्ण जाणे वर्म। समदृष्टीचें। ६६। जिहीं विषयसंग न सांडितां। इंद्रियातें न दंडितां। परी भोगिली निःसंगता। कामनेविण। ६७। जिहीं लोकांचेनि आधारें। लौकिकेंचि व्यापारें। परी सांडिलें निदसुरें। लौकिक हें। ६८। जैसा जनामाजि खेचर। असतूचि जना नव्हे गोचर। तैसा शरीरीं परी संसार। नोळखे तयातें। ६९। हें असो पवनाचेनि मेळें। जैसें जळीचि जाळ लोळें। तें आणिके म्हणती वेगळे। कल्लोळ हे। १००। तैसें नामरूप तयाचें। येन्हवीं ब्रह्मचि तो साचें। मन साम्या आलें जयाचें। सर्वत्र गा। १। ऐसेनि समदृष्टी जो होये। तया पुरुषा लक्षणही आहे। अर्जुना संक्षेपें सांगेन पाहें। अच्युत म्हणे। २।

न प्रहृष्टेत्रियं प्राप्य नोद्विजेत्राप्य चाऽप्रियम् ।

स्थिररुद्धिरसमूढो ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः। २०।

जरी मृगजळाचेनि पूरें। जैसें न लोटिजे कां गिरिवरें। तैसा शुभाशुभीं न विकरे। पातलिया जो। ३। तोचि तो निरुतां। समदृष्टि तत्त्वतां। हरि म्हणे पंडुसुता। तोचि ब्रह्म। ४।

बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विन्दत्यात्मनि यत्सुखम् ।

स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षयमनुते। २१।

जया आपणें सांडूनि कर्हीं। इंद्रियग्रामावरी येणे नाहीं। तो विषय न सेवी हें काई। विचित्र येथ। ५। सहजे स्वसुखाचेनि अपारें। सुरवाडलेनि अंतरें। रचिला म्हणउनि बाहिरें। पाउल न घली। ६। सांगें कुमुददळाचेनि ताटें। जो जेविला चंद्रकिरणे चोखवें। तो चकोर कायि वाळुवरें। चुंबित असे। ७। तैसें आत्मसुख उपाइलें। जयासि आपणपेचि फावलें। तया विषय सहज सांडवले। म्हणों काई। ८। येन्हवीं तरी कौतुकें। विचारूनि पाहें पां निकें। या विषयांचेनि सुखें। झकविजती कवण। ९।

ये हि संसर्पर्जा भोगा दुःखयोनय एव ते ।

आद्यन्तवन्तः कौतेय न तेषु रमते बुधः। २२।

जिहीं आपणें नाहीं देखिलें। तेचि इहीं इंद्रियार्थी रंजले। जैसें रंक कां आलुकैले। तुषातें सेवी। १०। ना तरी मृगे तृषापीडितें। संभ्रें विसरेनि जळातें। मग तोयबुद्धी बरडीतें। ठाकूनि येती। ११। तैसें आपणें नाहीं दिठें। जयांते स्वसुखाचे सदा खरांटे। तेयांसीचि विषय हे गोमट। आवडती। १२। येन्हवीं विषयीं सुख आहे। हें बोलणेचि सारिखें नोहे। तरी विद्युत्स्फुरणे कां न पाहे। जगामाजी। १३। सांगें वातवर्षआतप धरे। ऐसी अभ्रायाचि जरी सरे। तरी त्रिमाळिकें धवलारें। करवीं कां। १४। म्हणोनि विषयसुख जें बोलिजे। तें नेणतां गा वायां जल्पिजे। जैसें महुर कां म्हणिजे। विषकंदातें। १५। ना तरी भौमा नाम मंगळ। रोहिणीतें म्हणती जळ। सुखप्रवाद बरळ। वैषयिक हा। १६। हे असो आधवी बोली। सांग पां सर्पफणीचि साउली। ते शीतल होईल केतुली। मूषकासी। १७। जैसा आमिषकवळ पांडवा। मीन न सेवी तंवचि बरवा। तैसा विषयसंग आघवा। निर्भ्रांत जाणें। १८। हें विरक्ताचिये दृष्टी। जै न्याहाळिजे किरीटी। तैं पांडुरोगाचिये पुष्टी। सारिखे दिसे। १९। म्हणोनि विषयभोगीं जे सुख। तें साद्यांतचि जाण दुःख। परी काय करिती मूर्ख। न सेवितां न सरे। २०। तें अंतर नेणती बापुडे। म्हणोनि अगत्य सेवणे घडे। सांगें पूयपंकीचे किडे। काय चिळसी घेती। २१। तयां दुःखिया दुःखचि जिव्हार। ते विषयकर्दमीचे दुर्दुर। ते भोगजळीचे जळचर। सांडिती केवी। २२। आणि दुःखयोनी जिया आहाती। तिया निरर्थका तरी नव्हती। जरी विषयांवरी विरक्ती। धरिती जीव। २३। ना तरी गर्भवासादि संकट। कां जन्ममरणीचे कष्ट। हे विसावेवीण वाट। वाहावी कवणे। २४। जरी विषयीं विषयो सांडिजेल। तरी महादोषीं के वसिजेल। आणि संसार हा शब्द नव्हेल। लटिका जगी। २५। म्हणोनि अविद्याजात नाथिलें। तें तिहींचिं साच दाविलें। जिहीं सुखबुद्धी घेतले। विषयदुःख। २६। याकारणे गा सुभटा। हा विचारितां विषय वोखटा। तूं झाणे कर्हीं या वाटा। विसरोनि जाशी। २७। पैं यारें विरक्त पुरुष। त्यजिती कां जैसें विष। निराशा तयां दुःख। दाविलें नावडे। २८।

शक्नोति हैव यः सोऽुं प्राक् शरीरविमोक्षणात् ।

कामक्रोधोद्वं वेगं स युक्तः स सुखी नरः। २९।

ज्ञानियांच्या हन ठारीं। याची मातही कीर नाहीं। देहीं देहभाव जिहीं। स्ववश केलें। २६। जयाते बाह्याची भाष। नेणिजेचि निःशेष। अंतरी सुख। एक आथी। १३०। परी ते वेगळेपणे भोगिजे। जैसे पक्षियें फळ चुंबिजे। तैसे नव्हे तेथ विसरीजे। भोगितेपणहीं। ३१। भोगीं अवस्था एक उठी। ते अहंकाराचा अंचळ लोटी। मग सुखेंसि घे आंठी। गाढेपणे। ३२। तिये आलिंगनमेळीं। होय आपेंआप कवळी। तेथ जळ जैसे जळी। वेगळे न दिसे। ३३। कां आकाशीं वायों हरपे। तेथ दोही हे भाष लोपे। तैसे सुखचि उरे स्वरूपे। सुरती तिये। ३४। ऐसी द्वैताची भाष जाय। मग म्हणो जरी एकचि होय। तरी तेथ साक्षी कवण आहे। जाणते जें। ३५।

योऽन्तः सुखोऽन्तरारामस्तथान्तर्ज्योतिरेव यः।

स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति। २४।

लभते ब्रह्मनिर्वाणमृष्यः क्षीणकल्पाः।

चित्रद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रतः। २५।

म्हणोनि असो हें आघवें। एथ न बोलणे काय बोलावें। ते खुणाचि पावेल स्वभावें। आत्माराम। ३६। जे ऐसेनि सुख मातले। आपणपांचि आपण राहिले। ते मी जाणे निखिळ वोतले। सामरस्याचे। ३७। ते आनंदाचे अनुकार। सुखाचे अंकुर। कीं महाबोधें विहार। केले जैसे। ३८। ते विवेकाचे गांव। कीं परब्रह्मीचे स्वभाव। ना तरी अळंकारले अवयव। ब्रह्मविद्याचे। ३८। ते सत्त्वाचे सात्त्विक। कीं चैतन्याचे आंगिक। हें बहु असो एकैक। वानिसी काई। १४०। तूं संतस्तवर्णीं रतसी। तरी कथेची से न करिसी। कीं निराळीं बोल देखसी। सनागर। ४१। परी तो रसातिशयो मुकुळीं। मग ग्रंथार्थदीप उजळीं। करीं साधुहृदयराउळीं। मंगळउखा। ४२। ऐसा गुरुचा उवायिला। निवृत्तिदासासी पातला। मग तो म्हणे कृष्ण बोलिला। तेंचि आइका। ४३। अर्जुना अनंतसुखाच्या डोहीं। एकसरां तळजि घेतला जिहीं। मग स्थिरावूनि तेही। तेंचि जाहाले। ४४। अथवा आत्मप्रकाशे चोखें। जो आपणपेचि विश्व देखें। तो देहींचि परब्रह्म सुखें। मानूं येर्इल। ४५। जे साचोकारें परम। ना तें अक्षर निःसीम। जिये गांवींचे निष्काम। अधिकारिये। ४६। जें महर्षीं वाढलें। विरक्तां भागा फिटलें। जें निसंशयां पिकलें। निरंतर। ४७।

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम्।

अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम्। २६।

जिहीं विषयांपासेनि हिरतलें। चित्त आपुलें आपण जिंतिलें। ते निश्चित जेथ सुतले। चेतीचिना। ४८। तें परब्रह्म निर्वाण। जें आत्मविदांचे कारण। तेंचि ते पुरुष जाण। पंडुकुमरा। ४६। ते ऐसे कैसेनि जाहाले। जें देहींचि ब्रह्मत्वा आले। हे पुससी तरी भलें। संक्षेपे सांगों। १५०।

स्पर्शान्कृत्या बहिर्बाहांश्चक्षुश्चैवान्तरे भ्रुवोः।

प्राणापानो समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ। २७।

तरी वैराग्याचेनि आधारें। जिहीं विषय दवडूनि बाहिरें। शरीरी एकंदरें। केलें मन। ५१। सहजे तिहीं संधी भेटी। जेथ भ्रूपल्लवां पडे गांठी। तेथ पाठिमोरी दिठी। पारुखोनियां। ५२। सांडुनि दक्षिणवाम। प्राणापानसम। चित्तेसी व्योम—। गामिये करिती। ५३।

यतेन्द्रियमनोबुद्धिमुर्निर्मोक्षपरायणः।

विगतेच्छाभयक्रोधो यःसदा मुक्त एव सः। २८।

तेथ जैसी रथ्योदकें सकळें। घेऊनि गंगा समुद्रीं मिळे। मग एकेक वेगळें। निवळूं न ये। ५४। तैसी वासनांतराची विवंचना। मग आपैसी पारुखे अर्जुना। जे वेळी गगनीं लयो मना। पवने कीजे। ५५। जेथ हें संसारचित्र उमटे। तों मनोरूप पट फाटे। जैसे सरोवर आटे। मग प्रतिभा नाहीं। ५६। तैसे मन एथ मुदल जाय। मग अहंभावादिक कें आहे। म्हणोनि शरीरेचि ब्रह्म होयें। अनुभवी तो। ५७।

भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम्।

सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति। २६।

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मसंन्यासयोगो नाम पंचमोऽध्यायः।।

आम्ही मागां हन सांगितले। जे देहींचि ब्रह्मत्व पावले। ते येणे मार्गे आले। म्हणउनियां। ५८। अणि यमनियमांचे डोंगर। अभ्यासाचे सागर। क्रमोनि हें पार। पातले ते। ५६। तिहीं आपणपे करूनि निलेप। प्रपंचाचे घेतलें माप। साच शांतीचेच रूप। होऊनि ठेले। ६०। ऐसा योगयुक्तीचा उद्देश। जेथ बोलिला हृषीकेश। तेथ

अर्जुन सुदंश। म्हणोनि चमत्कारिला ।६१। तें देखिलिया कृष्णे जाणितलें। मग हांसोनि पार्था म्हणितलें। काइ पां चित्त उवाइलें। इये बोलीं तुझे ।६२। तंव अर्जुन म्हणे देवो। परचित्तलक्षणाचा रावो। भला जाणितला जी भावो। मानस माझा ।६३। म्यां जे कांहीं विवरूनि पुसावें। तें आर्धीचि जाणितले देवें। तरी बोलिले तेंचि सांगावे विवळ करुनि ।६४। येन्ह्वीं तरी अवधारा। जो दाविला तुम्ही अनुसारा। तो पळण्याहूनि पायउतारा। सोहपा जैसां ।६५। तैसा सांख्याहूनि प्रांजळा। आम्हांसारिखिया अबळां। एथ आथि कांहीं परी काळा। तो साहो ये वर ।६६। म्हणोनि एक वेळ देवा। तोचि पडताळा घेयावा। विस्तारेल तरी सांगावा। साद्यांतचि ।६७। तंव श्रीकृष्ण म्हणती हो कां। तुज हा मार्ग गमला निका। तरी काय जाहाले आइके जो कां। सुखें बोलों ।६८। अर्जुना तूं परिससी। परिसोनि अनुष्ठिसी। तरी आम्हांसीचि वाणि कायसी। सांगावयाची ।६९। आर्धीच चित्त मायेवें। वरी मिष जाहालें पढियंताचें। आतां तें अद्रुतपण स्नेहाचे। कवण जाणे ।७०। तें म्हणो कारुण्यरसाची वृष्टी। कीं नवया स्नेहाची सृष्टी। हें असो नेणिजे दृष्टी। हरीची वानू ।७१। जे अमृताची वोतली। कीं प्रेमचि पिऊन मातली। म्हणोनि अर्जुनमोहे गुंतली। निघो नेण ।७२। हें बहु जें जें जल्पिजेल। तेथे कथेसि फांक होईल। परी तें स्नहरूपा न येल। बोलवरी ।७३। म्हणोनि विसुरा काय येणे। तो इश्वर कवळावा कवणे। जो आपुलें मान नेणे। आपणचि ।७४। तरी मार्गील ध्वनीआंत। मज गमला सावियाचि मोहित। जे बळात्काऱे असे म्हणत। परिस बापा ।७५। अर्जुना जेणे जेणे भेदें। तुझे कां चित्त बोधे। तैसें तैसें विनोदे। निरूपिजेल ।७६। तो काइसया नांव योग। तयाचा कवण उपेग। अथवा अधिकारप्रसंग। कवणा एथ ।७७। ऐसें जें जें कांहीं। उक्त असे इये ठायीं। तें आघवेचि पाहीं। सांगेन आतां ।७८। तूं चित्त देऊनि अवधारीं। ऐसें म्हणोनि श्रीहरी। बोलिजेल ते पुढारी। कथा आहे ।७९। श्रीकृष्ण अर्जुनासी संग। न सांडोनि सांगेल योग। तो व्यक्त करूं प्रसंग। म्हणे निवृत्तिदास ।७१०।

इति श्रीज्ञानदेवकृतायां भावार्थदीपिकायां पंचमोऽध्यायः ॥ श्लोक २६, ओव्या १८०

ज्ञानेश्वरी अध्याय सहावा—आत्मसंयमयोग

मग रायाते संजयो म्हणे जो। तोचि अभिप्राय अवधारिजो। श्रीकृष्ण सांगती आतां जो। योगरूप।१। सहजे ब्रह्मरसाचे परगुणे। केले अर्जुनालागी नारायणे। कीं तेचि अवसरीं पाहुणे। पातलों आम्ही।२। कैसी दैवाची थोरी नेणिजे। जैसें तान्हेलिया तोय सेविजे। कीं तेचि चवी करूनि पाहिजे। तंव अमृत आहे।३। तैसें आम्हां तुम्हां जाहाले। जें आडमुठी तत्त्व फावले। तंव धृतराष्ट्रे म्हणितले। हें न पुसें तूतें।४। तया संजया येण बोलें। रायाचे हृदय चोजवले। जे अवसरी आहे घेतले। कुमरांचिया।५। हें जाणोनि मनीं हांसिला। म्हणे म्हातारा मोहें नाशिला। येन्हवीं बोल तरी भला जाहाला। अवसरी इये।६। परी तें तैसें कैसेनि होईल। जात्यंधा कैसें पाहेल। तेवीचि येरु रोष घेईल। म्हणोनि विहे।७। परी आपण चित्तीं आपुला। निकियापरी संतोषला। जे तो संवाद फावला। श्रीकृष्णार्जुनांचा।८। तेणे आनंदाचेनि धालेपणे। साभिप्राय अंताकरणे। आतां आदरेसी बोलणे। घडेल तया।९। तो गीतेमाजि पष्ठीचा। प्रसंग असे आयणीचा। जैसा क्षीराणवीं अमृताचा। निवाड जाहाला।१०। तैसें गीतार्थाचें सार। जें विवेकसिंधूचे पार। नाना योगविभवांडार। उघडलें कां।११। जें आदिप्रकृतीचे विसवणे। जें शब्दब्रह्मासी न बोलणे। जेथूनि गीतावल्लीचे ठारें। प्ररोह पावे।१२। तो अध्याय साहावा। वरी साहित्याचिया बरवा। सागिजेल म्हणोनि परिसावा। चित्त देउनी।१३। माझा म-हाठाचि बोल कौतुके। परी अमृतातेही पैजा जिंके। ऐसीं अक्षरे रसिके। मेळवीन।१४। जिये कोवळिकेचेनि पाडे। दिसरीं नादींचे रंग थोडे। वेदें परिमळाचे बीक मोडे। जयाचेनि।१५। एका रसाळपणाचिया लोभा। कीं श्रवणीचि होती जिभा। बोलें इंद्रियां लागे कळंभा। एकमेकां।१६। सहजे शब्द तरी विषो श्रवणाचा। परी रसना म्हणे रस हा आमुचा। घाणासि भाव जाय परिमळाचा। हा तोचि होईल।१७। नवल बोलेती रेखेची वहाणी। देखतां डोळा पुरें लागे धणी। ते म्हणती उघडली खाणी। रूपाची हे।१८। जेथ संपूर्ण पद उभारे। तेथ मनचि धांवे बाहिरें। बोल भुजांहीं आविष्करे। आलिंगावया।१९। ऐसीं इंद्रिये आपुलालिया भावीं। झोंबती परी तो सरिसेपणेचि बुझावी। जैसा एकला जग चेवी। सहस्रकर।२०। तैसें शब्दाचे व्यापकपण। देखिजे असाधारण। पाहातयां भावज्ञा फावती गुण। विंतामणीचे।२१। हें असो तयां बोलांचीं ताटें भलीं। वरी कैवल्यरसें वोगरली। ही प्रतिपत्ति मियां केली। निष्कामासी।२२। आतां आत्मप्रभा नित्य नवी। तेचि करूनि ठाणदिवी। जो इंद्रियाते चोरून जेवी। तयासीचि फावे।२३। तेथ श्रवणाचेनि पांगें- वीण श्रोतयां व्हावें लागे। हे मनाचेनि निजांगें। भोगिजे गा।२४। अहाच बोलाची वालीफ फेडिजे। आणि ब्रह्माचियाचि आंगा घडिजे। मग सुखेसीं सुरवाडिजे। सुखाचिमाजि।२५। ऐसें हलुवारपण जरी येईल। तरीच हें उपयोगा जाईल। येन्हवीं आघवी गोष्ठी होईल। मुक्या बहिरयाची।२६। परी तें असो आतां आघवें। नलगे श्रोतयांते कडसावें। जे अधिकारिये एथ स्वभावें। निष्कामकाम।२७। जिहीं आत्मबोधाचिया आवडी। केली स्वर्गसंसाराची कुरोंडी। तेवांचूनि एर्थींची गोडी। नेणती आणिक।२८। जैसा वायसी चंद्र नोळखिजे। तेसा प्राकृतीं ग्रंथ हा नेणिजे। आणि तो हिमाशुचि जेविं खाजें। चकोराचें।२९। तैसा सज्जानासी तरी हा ठावो। आणि अज्ञानासी आन गांवो। म्हणोनि बोलावया विषय पहा हो। विशेष नाही।३०। परी अनुवादलों मी प्रसंगे। तें सज्जनीं उपसाहावें लागे। आतां सांगेन काय श्रीरंगें। निरोपिलें जें।३१। तें बुद्धीही आकळितां सांकडें। म्हणऊनि बोली विपायें सांपडे। परी श्रीनिवृत्तिकृपादीपउजियेडें। देखेन मी।३२। जें दिठीही न पविजे। तें दिठीवीण देखिजे। जी अर्तींद्रिय लाहिजे। ज्ञानबळ।३३। ना तरी जें धातुवादाही न जोडे। तें लोहीचि पंधरे सांपडे। जरी दैवयोगे चढे। परिस हाता।३४। तैसी सद्गुरुकृपा होये। तरी करितां काय आपु नोहे। म्हणऊनि ते अपार मातें आहे। ज्ञानदेव म्हणे।३५। तेणेकारणे मी बोलेन। बोलीं अरुपाचे रूप दावीन। अर्तींद्रिय परी भोगवीन। इंद्रियांकरवीं।३६। आइका यश श्री औदार्य। ज्ञान वैराग्य ऐश्वर्य। हे साही गुणवर्य। वसती जेथे।३७। म्हणोनि तो भगवंत। जो निःसंगाचा सांगात। तो म्हणे पार्था दत्तचित्त। होई आतां।३८।

श्रीभगवानुवाच— अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं करोति यः।

संन्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः।१।

आइके योगी आणि संन्यासी जर्नी। हे एकचि सिनाने झार्णीं मार्नी। येन्हवीं विचारिजती जंव दोन्ही। तंव एकचि ते।३६। सांडिजे दुजया नामाचा आभास। तरी योग तोचि सन्यास। पाहतां ब्रह्मीं नाहीं अवकाश। दोर्हीमाजि।४०। जैसें नामाचेनि अनारिसेपणे। एका पुरुषातों बोलावणे। कां दोर्हीं मार्हीं जाणें। एकाचि ठाया।४१। ना तरी एकचि उदक सहजे। परी सिनाना घटीं भरिजे। तैसें भिन्नत्व जाणिजे। योगसंन्यासांचें।४२। आइके सकळ संमतें जर्नी। अर्जुना पाहें तोचि योगी। जो कर्म करूनि रागी। नोहेचि फळी।४३। जैसी मही हे उद्घिजें। जनी अहंबुद्धिवीण सहजें। आणि तेथींचीं तियें बीजें। अपेक्षीना।४४। तैसा अन्वयाचेनि आधारें। जातीचेनि अनुकारें। जें जेणे अवसरें। करणे पावे।४५। तें तैसेंचि उचित करी। परी साटोप नोहे शरीरीं। आणि बुद्धीही करोनि फळवेरी। जायेचि ना।४६। ऐसा तोचि संन्यासी।

पार्था गां परियेसीं। तोचि भरंवसेनिसीं। योगीश्वर ।४७। वांचूनि उचित कर्मप्रासांगिक। तयाते म्हणे हें सांडावे बद्धक। तरी टांकोटाकीं आणिक एक। मांडीचि तो ।४८। जैसा क्षाळूनियां लेप एक। सरेचि लाविजे आणिक। तैसेनि आग्रहाचा पाइक। विचंबे वाया ।४९। गृहस्थाश्रमाचे वोझे। कपाळीं आर्धीचि आहे सहजे। कीं तेंचि संन्यासे वाढविजे। सरिसे पुढती ।५०। म्हणूनि अग्निसेवा न सांडितां। कर्माची रेखा नोलांडितां। आहे योगसुख स्वभावता। आपणपांचि ।५१।

यं संन्यासमिति प्राहुयोगं तं विद्धि पाण्डव।

न ह्यसंन्यस्तसंकल्प्य योगी भवति कश्चन ।२।

ऐके संन्यासी तोचि योगी। ऐसी एकवाक्यतेची जगी। गुढी उभविली अनेगी। शास्त्रांतरी ।५२। जेथ संन्यासिला संकल्प तुटे। तेथेचि योगाचे सार भेटे। ऐसे हें अनुभवाचेनि धटे। साचे जया ।५३।

आरुरुक्षोर्मुर्नेयोगं कर्म कारणमुच्यते ।

योगारुदस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ।३।

आतां योगाचलाचा निमथा। जरी ठाकावा आणि पार्था। तरी सोपाना या कर्मपथा। चुका झारी ।५४। येणे यमनियमाचेनि तळवटे। रिंगे आसनाचिये पाऊलवाटे। येई प्राणायामाचेनि आडकाठे। वरौता गा ।५५। मग प्रत्याहाराचा अधाडा। जो बुद्धीचियाहि पायां निसरडां। जेथ हटिये सांडिती होडा। कडेलग ।५६। तरी अभ्यासाचेनि बळे। प्रत्याहारीं निराळे। नखी लागेल ढाळेंदाळे। वैराग्याची ।५७। ऐसा पवनाचेनि पांठारे। येतां धारणचेनि पैसारे। क्रमी ध्यानाचे चवरे। सांडे तंव ।५८। मग तया मार्गाची धांव। पुरेल प्रवृत्तीची हांव। जेथ साध्य साधनां खेंव। समरसे होय ।५९। जेथ पुढील पैस पारुखे। मागील स्मरावें तें ठाके। ऐसिये सरिसीये भूमिके। समाधि राहे ।६०। येणे उपाये योगारुढ। जो निरवधि जाहाला प्रौढ। तयाचिया विन्हाचा निवाड। सांगेन आइके ।६१।

यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ।

सर्वं संकल्पसंन्यासीं योगारुदस्तदोच्यते ।४।

तरी जयाचिया इद्वियाचिया घरा। नाहीं विषयाचिया येरझारा। जो आत्मबोधाच्या वोवरां। पहुडला असे ।६२। जयाचे सुखदुःखाचेनि आंगे। झागटले मानस चेवो नेघे। विषयपासींही आलिया से न रिघे। हें काय म्हणउनि ।६३। इंद्रिये कर्माच्या ठारीं। वाढीनली परी कंहीं। फळहेतूची चाड नाहीं। अंतःकरणी ।६४। असतेनि देहे एतुला। जो चेतुचि दिसे निदेला। तोचि योगारुढ भला। वोळखे तूं ।६५। तेथ अर्जुन म्हणे अनंता। हें मज विस्मो बहु आइकां। सांगे तया ऐसी योग्यता। कवणे दिजे ।६६।

उद्धरेदात्मनात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ।५।

तंव हासोनि कृष्ण म्हणे। तुझे नवल ना हें बोलें। कवणासि काय दीजेल कवणे। अद्वैतीं एथ ।६७। पैं व्यामोहाचिये शेजे। बळिया अविद्या निद्रित होइजे। ते वेळीं दुःखज्ञ हा भोगिजे। जन्ममृत्युचा ।६८। पाठीं अवसांत ये चेवां। तैं तैं अवघंचि होय वावो। ऐसा उपजे नित्य सद्वावो। तोही आपणपांचि ।६९। म्हणउनि आपणचि आपणयां। घात किजत असे धनंजया। चित देऊनि नाथिलिया। देहाभिमाना ।७०।

बन्धुरात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ।

अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्ततात्मैव शत्रुवत् ।६।

हा विचारूनि अहंकार सांडिजे। मग असतीच वस्तु होइजे। तरी आपली स्वस्ति सहजे। आपण केली ।७१। येन्हवीं कोशकीटकाचिया परी। तो आपणयां आपण वैरी। जो आत्मबुद्धि शरीरीं। चारुसळी ।७२। कैसे प्राप्तीचिये वेळे। निदैवां आंधळेपणाचे डोहळे। कीं असते आपुले डोहळे। आपण झांकी ।७३। कां कवण एक भ्रमलेपणे। मी तीं नक्हे गा चोरलों म्हणे। ऐसा नाथिला छद अंतःकरणे। घेऊन ठाके ।७४। येऱीं होय तें तोचि आहे। परी काइ कीजे बुद्धि तैसी नोहे। देखा स्वर्णीचेनि घायें। कीं मरे साचे ।७५। जैसी ते शुकाचेनि आंगभारें। नळिका भोविन्ली एरी मोहरें। तरीं तेणे उडावें परी न पुरे। मनशंका ।७६। वायांचि मान पिळी। अटुवे हियें आंवळी। टिटांतु नर्भी। धरूनि ठाके ।७७। म्हणे बांधला मी फुडा। ऐसिया भावनेचिया पडे खोडां। कीं मोकळिया पायांचा चवडा। गोंवी अधिके ।७८। ऐसा

काजेंवीण आतुडला। तो सांग पां काय आणिके बांधला। मग न सोडीच जन्ही नेला। तोडुनि अर्धा ।७६। म्हणजेच आपणयां आपणचि रिपु। जेणे वाढविला हा संकल्पु। येर स्वयंबुद्धी म्हणे बापु। जो नाथिले नेघे ।८०।

**जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः।
शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ।७।**

तया स्वान्तःकरणजिता। सकळकामोपशांता। परमात्मा परैता। दूर नाही ।८१। जैसा किडाळाचा दोष जाये। तरी पंधरे तेंचि होये। तैसें जीवा ब्रह्मत्व आहे। संकल्पलोर्णी ।८२। हा घटाकार जैसा। निमालिया तया अवकाशा। नलगे मिळों जाणे आकाशा। आना ठाया ।८३। तैसा देहाहंकार नाथिला। हा समूळ जयाचा नाशिला। तोचि परमात्मा संचला। आधीचि आहे ।८४। आतां शीतोष्णांचिया वाहणी। तेथ सुखदुःखांची कडसणी। इयें न समाती कांहीं बोलणी। मानापमानांची ।८५। जे जिये वाटा सूर्य जाये। तेऊ तें तेजाचें विश्व होये। तैसें तया पावे तें आहे। तोचि म्हणजेचि ।८६। देखें मेघौनि सुटती धारा। तिया न रूपती जैसिया सागरा। तैसीं शुभाशुभे योगीश्वरा। नव्हती आर्ने ।८७।

**ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः।
युक्त इत्युच्यते योगी समलोप्ताशकांचनः ।८।**

जो हा विज्ञानात्मक भावो। तया विवरितां जाहला वावो। मग लागला जंव पाहों। तंव ज्ञान तें तोचि ।८८। आतां व्यापक कीं एकदेशी। ऊहापोहो जे ऐसी। ते करावी ठेली आपैसी। दुजेनवीण ।८९। ऐसा शरीरीचि परी कौतुके। परब्रह्माचेनि पाडे तुके। जेणे जिंतलीं एके। इन्द्रिये गा ।९०। तो जितेन्द्रिय सहजें। तोचि योगयुक्त म्हणिजे। जेणे सानें थोर नेणिजे। कवणे काळी ।९१। देखें सोनयाचे निखळ। मेरुयेसणे ढिसाळ। आणि मातियेचे डिखळ। कीं सरिसेचि मानी ।९२। पाहातां पृथ्वीचे मोल थोडे। ऐसे अनर्ध रन्न चोखडे। देखे दगडाचेनि पाडे। निचाड ऐसा ।९३।

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु।

साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिविशिष्यते ।९।

तेथ सुहृद आणि शत्रु। कां उदास आणि मित्रु। हा भावभेदे विचित्रु। कल्पू कींचा ।९४। तया बन्धु कोण काह्याचा। द्वेषिया कवण तयाचा। मीचि विश्व ऐसा जयाचा। बोध जाहाला ।९५। मग तयाचिये दृष्टी। अधमोत्तम असे किरीटी। काय परिसाचिये कसवटी। वानिया कीजे ।९६। ते जैसी निर्वाण सुवर्णचि करी। तैसी जयाचि बुद्धि चराचरी। होय सास्यचि उजरी। निरंतर ।९७। जे ते विश्वाळळकाराचे विसुरे। जरी आहाती आनाने आकारे। तरी घडले एकचि भांगारे। परब्रह्मे ।९८। ऐसे जाणणें जें बरवें। तें फावलें तया आघवें। म्हणोनि अहाचवाहाचे न झाकवे। येजें आकारचित्रे ।९९। घापे पटामाजी दृष्टी। दिसे तंतूची सैंध सृष्टी। परी तो एकवांचूनि गोष्टी। दुजी नाही ।१००। ऐसेनि प्रतीती हे गवसे। ऐसा अनुभव जयातें असे। तोचि समबुद्धी हें अनारिसें। नव्हे जाणें ।१। जयाचें नांव तीर्थरावो। दर्शनें प्रशस्तीसी ठावो। जयाचेनि संगें ब्रह्मभावो। भ्रांतासही ।२। जयाचेनि बोले धर्म जिये। देखें स्वर्गसुखादि इयें। खेळ जयाचा ।३। विपायें जरी आठवला चित्ता। तरी दे आपुली योग्यता। हें असो तयातें प्रशंसितां। लाभ आधी ।४।

योगी युंजीत सततमात्मानं रहसि स्थितः।

एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ।१०।

पुढती अस्तवेना ऐसे। जया पाहलें अद्वैतदिवसें। मग आपणयाचि आपण असे। अखडित ।५। ऐसिया दृष्टी जो विवेकी। पार्था तो एकाकी। सहजे अपरिग्रही जो तिहीं लोर्णी। तोचि म्हणउनी ।६। ऐसिये असाधारणे। निष्पत्राचीं लक्षणे। आपुलेनि बहुवसपणे। श्रीकृष्ण बोले ।७। जो ज्ञानियांचा बाप। देखणेयांचे दिठीचा दीप। जया दादुलयाचा संकल्प। विश्व रची ।८। प्रणवाचिये पेठे। जाहांलें शब्दब्रह्म माजिठें। तें जयाचिये यशा धाकुठें। वेढू न पुरे ।९। जयाचेनि आंगिकें तेजें। आवो रविशशीर्णचिये वणिजे। म्हणजेचि जग हें वेसजे। वीण असे तया ।१०। हां गा नामवि एक जयाचे। पाहातां गगनही दिसे टांचे। गुण एकेक काय तयाचें। कलिशील तूं ।११। म्हणोनि असो हें वानणें। सांगो नेणो कवणाची लक्षणे। दावावी मिषें येणे। कां बोलिलों तें ।१२। ऐके द्वैताचा ठावोचि फेडी। ते ब्रह्मविद्या किजेल उघडी। अर्जुन पढिये हे गोडी। नासेल हन ।१३। म्हणोनि तें तैसें बोलणें। नव्हे सपातळ आड लावणे। केलें मनवि वेगळवाणे। भोगावया ।१४। जया सोहंभाव अटक। मोक्षसुखालागोनि रंक। तयाचिये दिठीचा झाणे कलंक। लागेल तुझिया प्रेमा ।१५। विपायें अहंभाव जयाचा जाईल। मी तेंचि हा जरी होईल। तरी मग काय कीजेल। एकलेया ।१६। दिठीचि

पाहतां निविजे । कां तोऽ भरोनि बोलिजे । ना तरी दाटूनि खेव दीजे । ऐसे कोण आहे । १७ । आपुलिया मना बरवी । असमाई गोठी जीवीं । ते कवणेसि चावळावी । जरी ऐक्य जाहले । १८ । इया काकुळ्यांती जनार्दने । अन्योपदेशाचेनि हातासने । बोलामाजि मन मने । आलिंगू सरले । १९ । हें परिसतां जरी कानडे । तरी जाण पां पार्थ उघडे । श्रीकृष्ण सुखाचेनि रूपडे । वोतले गा । २० । हें असो वयसेचिये शेवटीं । जैसे एकचि विये वांझोटी । मग ते मोहाचि त्रिपुटी । नाचों लागे । २१ । तैसे जाहले श्रीअनंता । ऐसे तरी मी न म्हणतां । जरी तयाचा न देखतां । अतिशय एथ । २२ । पाहां पां नवल कैसे चोज । के उपदेश केउतें झुंज । परी पुढे वालभाचे भोज । नाचत असे । २३ । आवडी आणि लाजवी । व्यसन आणि शिणवी । पिसे आणि न भुलवी । तरी तें काइ । २४ । म्हणज्ञनि भावार्थ तो ऐसा । अर्जुन मैत्रियेचा कुवसा । कीं सुखे शृंगारलिया मानसा । दर्पण तो । २५ । यापरी बाप पुण्यपवित्र । जगीं भक्तिबीजासि सुक्षेत्र । तो श्रीकृष्णकृपे पात्र । याचिलागीं । २६ । हो कां आत्मनिवेदनातबींची । जे पीठिका होय सख्याची । पार्थ अधिष्ठात्री तेथिंची । मातृका गा । २७ । पासीचि गोसांवीवर न वानिजे । मा गा पाइकाचा गुण घेइजे । ऐसा अर्जुन तो सहजे । पढिये हरी । २८ । पाहां पां अनुरागे भजे । जे प्रियोत्तमे मानिजे । ते पतीहूनि काय न वानिजे । पतिव्रता । २९ । तैसा अर्जुनचि विशेषे स्तवावा । ऐसे आवडले मम जीवा । जे तो त्रिभुवनींचिया दैवां । एकायतन जाहला । ३० । जयाचिया आवडीचेनि पांगे । अमूर्तही मूर्ति आवगे । पूर्णाहि परी लागे । अवस्था जयाची । ३१ । तंव श्रोते म्हणती दैव । कैसी बोलाची हवाव । काय नादाते हन बरव । जिणोनि आली । ३२ । हांहो नवल नोहे देशी । महाटी बोलिजे तरी ऐशीं । वाणे उमटात हां आकाशी । साहित्य रंगाचे । ३३ । कैसे उन्नेखचांदिणे तार । आणि भावार्थ पडे गार । हेचि श्लोकार्थकुमुदिनी फार । साविया होती । ३४ । चाडचि निचाडां करी । ऐसी मनोरथीं ये थोरी । तेणे विवळले अंतरी । तेथ डोल आला । ३५ । तें निवृत्तिदासे जाणितले । मग अवधान द्या म्हणितले । नवल पांडवकुळी पाहले । कृष्णदिवसे । ३६ । देवकीया उदरीं वाहिला । यशोदा सायासे पाळिला । शेखीं उपेगा गेला । पांडवांसी । ३७ । म्हणज्ञनि बहुदिवस वोळगावा । कां अवसरु पाहोनि विनवावा । हाही सोस तया सदैवा । पडेचिना । ३८ । हें असो कथा सांगे वेगीं । मग अर्जुन म्हणे सलगी । देवा इयें संतविन्हें आंगी । न ठकती माझ्या । ३९ । येन्हवीं या लक्षणांचिया निजसारा । मी अपाडे कीर अपुरा । परी तुमचेनि बोले अवधारा । थोरावे जरी । ४० । जी तुम्ही चित्त देयाल । तरी ब्रह्म मियां होइजेल । काय जाहाले अभ्यासिजेल । सांगाल जें । ४१ । हांहो नेणो कवणाची काहाणी । आइकोनि श्लाघिजत असों अंतःकरणी । ऐसी जाहालेंपणाची शिरयाणी । कायसी देवा । ४२ । हें आंगें म्यां होइजो कां । येतुले गोसावी आपुलेपणे कीजो कां । तंव हांसोनि श्रीकृष्ण हो कां । करुं म्हणती । ४३ । देखा संतोष एक न जोडे । तंवचि सुखाचं सेंघ सांकडे । मग जोडलिया कवणेकडे । अपुरे असे । ४४ । तैसा सर्वेश्वर बळिया सेवके । म्हणोनि ब्रह्मही होय तो कौतुके । परि कैसा भारे आतला पिके । दैवाचेनि । ४५ । जो जन्मसहस्रांचियासाठीं । इंद्रादिकांही महाग भेटी । तो अधीन केतुला किरीटी । जे बोलही न साहे । ४६ । मग ऐका जे पांडवे । म्हणितले म्यां ब्रह्म होआवे । तें अशेषही देवे । अवधारिले । ४७ । तेथ ऐसेंचि एक विचारिले । जे या ब्रह्मत्वाचे डोहळे जाहले । परी उदरा वैराग्य आहे आले । बुद्धीचिया । ४८ । येन्हवीं दिवस तरी या अपुरे । परी वैराग्यवसंताचेनि भरे । जे सोहंभाव महुरे । मोडोनि आला । ४९ । म्हणोनि प्राप्ताफळीं फळतां । ययासि वेळ न लागेल आतां । होय विरक्त ऐसा अनंता । भरंवसा जाहाला । ५० । म्हणे जें जें हा अधिष्ठील । तें आरंभीच यया फळेल । म्हणोनि सांगितला नवचेल । अभ्यास वायां । ५१ । ऐसे विवरानियां श्रीहरी । म्हणितले तिये अवसरी । अर्जुना हा अवधारी । पंथराज । ५२ । तेथ प्रवृत्तितरुंच्या बुडीं । दिसती निवृत्तिफळाचिया कोडी । जिये मार्गाचा कापडी । महेश आङ्गुनी । ५३ । पैं येगिवृदे वहिलीं । आडवीं आकाशीं निघालीं । कीं तेथ अनुभवाच्या पाउली । धोरेण पडिला । ५४ । तिही आत्मबोधाचेनि उजुकारे । धांव घेतली एकसरे । कीं येर सकळ मार्ग निदसुरे । सांजूनियां । ५५ । पाठीं महर्षी येणे आले । साधकांचे सिद्ध जाहाले । आत्मविद थोरावले । येणेचि पर्थे । ५६ । हा मार्ग जें देखिजे । तें तहान भूक विसरिजे । रात्रिदिवस नेणिजे । वाटे इये । ५७ । चालतां पाउल जेथ पडे । तेथ अपवर्गाची खाणी उघडे । आळांटलिया तरी जोडे । स्वर्गसुख । ५८ । निगिजे पूर्वीलिया मोहरा । कीं येइजे पश्चिमेचिया घरा । निश्चलपणे धनुर्धरा । चालणे एथिंचे । ५९ । येणे मार्ग जयां ठाया जाइजे । तो गांव आपणचि होइजे । हें सांगो काय सहजे । जाणसी तू । ६० । तेथे पार्थे म्हणितले देवा । तरी तेंचि मग केव्हां । कां आर्तिसमुद्रौनि न काढावा । बुडतु जी मी । ६१ । तंव कृष्ण म्हणती ऐसे । हें उत्संखळ बोलणे कायसे । आम्ही सांगतसों आपैसे । वरी पुशिले तुवा । ६२ ।

शुचौ देशो प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।

नात्युद्धिर्त नातिनीवै वैलाजिनकुशोत्तरम् ।१९ ।

तरी विशेषे आतां बोलिजेल । परी तें अनुभवे उपगा जाईल । म्हणोनि तैसे एक लागेल । स्थान पाहावे । ६३ । जेथ आराणुकेचेनि कोडे । बैसलिया उठो नावडे । वैराग्यासी दुपीव चढे । देखलिया जें । ६४ । जो संती वसविला ठावो । संतोषासि सावावो । मना होय उत्सावो । धैर्याचा । ६५ । अभ्यासचि आपण यातें करी । हृदयाते अनुभव वरी । ऐसी रम्यपणाची थोरी । अखंड जेथ । ६६ । जया आड जातां पार्थ । तपश्चर्या मनोरथा । पाखांडियाही आस्था । समूळ होय । ६७ । स्वभावे वाटे येतां । जरी

वरपडा जाहाला अवयिता। तरी सकामही परी माघौता। निघो विसरे ।६८। ऐसेनि न राहतयातें राहावी। भ्रमतयातें बैसवी। थापटूनि चेववी। विरक्तीतें ।६६। हें राज्य वर सांडिजे। मग निवांता एथेंचि असिजे। ऐसें शृंगारियांहि उपजे। देखतखेवो ।७०। जें येणेमानें बरवंट। आणि तैसेचि अति चोखट। जेथ अधिष्ठान प्रगट। डोळां दिसे ।७१। आणिकही एक पहावें। जें साधकीं वसतें होआवें। आणि जनाचेनि पायरवे। रुलेचिना ।७२। जेथ अमृताचेनि पाडें। मुळाहीसकट गोडें। जोडती दाठें झाडें। सदा फहती ।७३। पाउला पाउला उदकें। वर्षकाळावीण अतिचोखें। निझरें कां विशेष। सुलभें जेथें ।७४। हा आतपाही अलुमाळ। जाणिजे तरी शीतळ। पवन अति निश्चळ। मंद झुळके ।७५। बहुतकरुनि निःशब्द। दाट न रिघे श्वापद। शुक हन षट्पद। तेउतें नाहीं ।७६। पाणिलगें हंसें। दोनी चारी सारसें। कवणें एके वेळ बैसे। कोकिलही हो कां ।७७। निरंतर नाहीं। तरी आलीं गेलीं कांहीं। होतु कां मयूरेहीं। आम्ही ना न म्हणो ।७८। परी आवश्यक पांडवा। ऐसा ठाव जोडावा। तेथ निगूढ मठ होआवा। कां शिवालय ।७९। दोहींमाजी आवडे तें। जें मानवलें होय चित्तें। बहुतकरुनि एकातें। वैसिजे गा ।७०। म्हणोनि तैसें तें जाणावें। मनराहतें पाहावें। राहेल तेथ रचावें। आसन ऐसे ।८१। वरी चोखट मृगसेवडी। माजि धूतवस्त्राची घडी। तळवटीं अमोडी। कुशांकुर ।८२। सकोमळ सरिसे। सुबद्ध राहती आपैसे। एकपाडे तैसें। वोजा घाली ।८३। परी सावियाचि उच होईल। तरी आंग हन डोलेल। नीच तरी पावेल। भूमिदोष ।८४। म्हणोनि तैसें न करावे। समभाव धरावें। हें बहु असो होआवें। आसन ऐसे ।८५।

तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः।
उपविश्यासने युञ्ज्याद्योगामात्मविशुद्धये ।९२।

मग तेथ आपण। एकाग्र अंतःकरण। करुनि सद्गुरुस्मरण। अनुभविजे ।८६। जेथ स्मरतेनि आदरें। सबाह्य सात्विकें भरे। जंव काठिण्य विरे। अहंभावाचें ।८७। विषयांचा विसर पडे। इंद्रियांची कसमस मोडे। मनाची घडी घडे। हृदयामाजी ।८८। ऐसें ऐक्य हें सहजें। फावे तंव राहिजे। मग तेणेचि बोधें बैसिजे। आसनावरी ।८८। आतां आंगातें आंग वरी। पवनातें पवन धरी। ऐसी अनुभवाची उजरी। होंचि लागे ।८९०। प्रवृत्ति माघौती मोहरे। समाधि ऐलाडी उतरे। आघवे अभ्यासूं सरे। बैसतखेवो ।८९। मुद्रेची प्रौढी ऐसी। तेचि सांगिजेल आतां परियेसीं। तरी उर या जघनासी। जडोनि घाली ।९२। चरणतळे देहडीं। आधारद्रुमाच्या बुडीं। सुधटिते गाढी। संचरीं पां ।९३। सव्य तो तळीं ठेविजे। तेणे सिवणीमध्य पीडिजे। वरी बैसे तो सहजें। वामचरण ।९४। गुदमेद्राअंतौतीं। चारी अंगुळे निगुतीं। तेथ सार्ध सार्ध प्रांतीं। सांडूनियां ।९५। माजि अंगुळ एक निगे। तेथ टांचेचेनि उत्तरभागें। नेहेटिजे वरी आंगें। पेललेनी ।९६। उचलिले कां नेणिजे। तैसें पृष्ठांत उचलिजे। गुल्फद्वय धरिजे। तेणेचि मानें ।९७। मग शरीर संचु पार्था। पार्ष्णवा माथा। स्वयंभू होय ।९८। अर्जुना हें जाण। मूळबंधाचे लक्षण। वज्ञासन गौण। नाम यासी ।९९। ऐसी आधारीं मुद्रा पडे। आणि अर्धींचा मार्ग मोडे। तेथ अपान आंतुलेकडे। वोहोटों लावे ।२००।

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः।
संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ।९३।

तंव करसंपुट आपैसें। वामचरणीं बैसे। बाहुमूळीं दिसे। थोरीव आली ।९। माजि उभारिलेनि दंडे। शिरकमळ होय गाडें। नेत्रद्वारींची कवाडें। लागूं पाहती ।२। वरचिली पातीं न ढळती। तळींची तळीं पुंजाळती। तेथ अर्धोन्मीलित स्थिती। उपजे तया ।३। दिठी राहेनि आंतुलेकडे। बाहेर पाउल घाली कोडें। ते ठायी ठावो पडे। नासाग्रपीठीं ।४। ऐसें आंतच्या आंतचि रचे। बाहेरी मागुतें नवचे। म्हणोनि राहणे आधिये दिठीचे। तेणेचि होय ।५। आतां दिशांची भेटी घ्यावी। कां रुपाची वाट पहावी। हे चाड सरे आघवी। आपसया ।६। मग कंठनाळ आटे। हनुवटी हडौती दाटे। ते गाढी होऊनि नेहटे। वक्षस्थर्णी ।७। माजि घटिका लोपे। वरी बंध जो आरोपे। तो जाळधर म्हणिपे। पंडुकुमरा ।८। नाभी वरी पोखे। उदर हें थोके। अंतरीं फांके। हृदयकोश ।९। स्वाधिष्ठानावरीचिले काठीं। नाभिस्थानातळवटी। बंध पडे किरीटी। वोढियाणा तो ।२१०। ऐसी शरीराबाहेरलीकडे। अभ्यासाची पाखर पडे।

प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारित्रते स्थितः।
मनः संयम्य मच्यितो युक्त आसीत मत्परः ।९४।

तंव आंत त्राय मोडे। मनोधर्माची ।९९। कल्पना निमे। प्रवृत्ति शमे। आंग मन विरमे। सावियाची ।१२। क्षुधा काय जाहाली। निद्रा केउती गेली। हे आठवणही हारपली। न दिसे वेगां ।१३। जो मूळबंधें कोऱ्डला। अपान माघौत मुरडला। तो सवेचि वरी सांकडला। धरी फुगू ।१४। क्षोभलेपणे माजे। उवाइका ठायी गाजे। मणिपुरेसीं झुंजे। राहोनियां ।१५। मग थांबलिये वाहटुळी। संघ घेऊनि घर डहुळी। बाळपणींची कुहीटुळी। बांहेर घाली ।१६। भीतरी वळी न धरे। कोठयामाजी संचरे।

कफपितांचे थारे। उरंने नेदी। १७। धातूचे समुद्र उलंडी। मेदाचे पर्वत फोडी। आंतली मज्जा काढी। अस्थिगत। १८। नाडीतैं सोडवी। गात्रांतैं बिघडवी। साधकांते भेडसावी। परी बिहावे ना। १९। व्याधीतैं दावी। सवेंचि हारवी। आप पृथ्यी कालवी। एकवाट। २०। तंव येरीकडे धनुर्धरा। आसनाचा उबारा। शक्ति करी उजगरा। कुंडलिनी ते। २१। नागिणीचें पिले। कुंकुमें नाहलें। वळण घेऊनि आलें। सेजे जैसे। २२। तैसी ते कुंडलिनी। मोटकी औंठ वळणी। अधोमुख सर्पिणी। निदेली असे। २३। विद्युल्लतेची विडी। वन्हिज्वाळांची घडी। पंधरेयाची चोखडी। घोंटीव जैसी। २४। तैसी सुंध आटली। पुटी होती दाटली। ते वज्जासने चिमुटली। सावध होय। २५। तेथ नक्षत्र जैसे उलंडले। कीं सूर्याचे आसन मोडलें। तेंजाचें बीज विरुद्धलें। अंकुरेशी। २६। तैसी वेदियांतैं सोडिती। कवतिकं आंग मोडिती। कंदावरी शक्ती। उठिली दिसे। २७। सहजें बहुतां दिवसांची भूक। वरी चेवविली तें होय मिष। मग आवेशें पसरी मुख। ऊर्ध्व उजू। २८। तेथ हृदयकोशातळवर्टी। जो पवन भरे किरीटी। तया सगळेयाची मिठी। देऊन घाली। २९। मुखींच्या ज्वाळी। तर्भी वरी कवळी। मांसाची वडवळी। आरोग्य लागे। ३०। जे जे ठाय समांस। तेथ आहाच जोडे घाउस। पाठी एक दोनी घास। हियाही भरी। ३१। मग तळवे तळहात शोधी। ऊर्ध्वीचे खंड भेदी। झाडा घे संधी। प्रत्यंगाचा। ३२। अधोभाग तरी न सांडी। परी नखींचेही सत्व काढी। त्वचा धुवूनि जडी। पांजरेशी। ३३। अस्थीचे नळे निरपे। शिरांचे हीर वोरपे। तंव बाहेरी विरुद्धी करपे। रोमबीजांची। ३४। मग सप्तधातूंच्या सागरी। ताहानेली घोट भरी। आणि सवेंचि उन्हाळा करी। खडखडीत। ३५। नासापुटौनि वारा। जो जातसे अंगुळे बारा। तो गचिये धरूनि माघारा। आंत घाली। ३६। तेथ अध वरैतैं आकुंचे। ऊर्ध्व तळौतैं खाचे। तया खेवामाजी चक्राचे। पदर उरती। ३७। येन्हवीं तरी दोन्ही तेव्हाचि मिळती। परी कुंडलिनी नावेक दुचित होती। ते तयांतैं म्हणे परौती। तुम्हीचि काय एथे। ३८। आइकं पार्थिव धातु आघवी। आरोगितां कांहीं नुरवी। आणि अपातें तंव ठेवी। पुसोनियां। ३९। ऐसीं दोनी भूतें धाये। ते वेळीं संपूर्ण धाये। मग सौम्य होऊनि राहे। सुषुम्नेंपाशी। ४०। तेथ तृप्तीचेनि संतोषे। गरळ जें वमी मुखें। तेणे तियेचेनि पीयूषे। प्राण जिये। ४१। तो अग्नि आंतून निघे। परी सबाह्य निववूंचि लागे। ते वेळीं कसु बाधिती आंगे। साडिली पुढती। ४२। मार्ग सोडती नाडीचे। नवविधपण वायूचे। जाय म्हणउनि शरीराचे। धर्म नाही। ४३। इडा पिंगळा एकवटती। गांठी तिन्हीं सुट्टी। साही पदर फुटती। चक्रांचे हे। ४४। मग शशी आणि भानु। ऐसा कल्पिजे जो अनुमानु। तो वातीवरी पवनु। गिंवसितां न दिसे। ४५। बुद्धीची फुलिका विरे। परिमळ घाणीं उरे। तोही शक्तीसवे संचरे। मध्यमेमाजी। ४६। तंव वरिलेकडोनि ढाळें। चंद्रामृताचें तळें। कानवडोनि मिळें। शक्तिमुखीं। ४७। तेणे नाळकं रस भरे। तो सर्वांगामाजि संचरे। जेथिंचा तेथ मुरे। प्राणपवने। ४८। तातलिये मुसें। मेण निघोनि जाय जैसें। मग कोंदली राह रसें। वोतलेनी। ४९। तैसें पिंडाचेनि आकारे। ते कळाचि कां अवतरे। वरी त्वचेचेनि पदरें। पांगुरली असे। ५०। जैसी आभाळाची बुंधी। करूनि राहे गमस्ती। मग फिटलिया दीप्ती। धरून ये। ५१। तैसा आहाचवरि कोरडा। त्वचेचा लसे पातोडा। तो झडोनि जाय कोंडा। जेसा होय। ५२। मग काश्मीरीचे स्वयंभ। कां रत्नबीजा निघालें कोंभ। अवयवेकांतीचा भांव। तैसी दिसे। ५३। ना तरी संध्यारांगीचे रंग। काढूनि वळिले तें आंग। कीं अंतरज्योतीचे लिंग। निर्वाळिले। ५४। कुंकुमाचे भरीव। सिद्ध रसाचे वोरींग। मज पाहतां सावेव। शांतीचि ते। ५५। तें आनंदचिरींचे लेप। ना तरी महासुखाचें रूप। कीं संतोषतरुंचे रोप। थांबले जैसें। ५६। तो कनकचंपकाचा कळा। कीं अमृताचा पुतळा। ना ना सासिंला मळा। कोंवळिकेचा। ५७। हो कां जे शारदियेचेनि बोलें। चंद्रबिंब पाल्हेले। कां तेजचि मूर्त बैसलें। आसनावरी। ५८। तैसें शरीर होये। जे वेळीं कुंडलिनी चंद्र पिये। मग देहाकृति विहे। कृतांत गा। ५९। वार्धक्य तरी बहुडे। तारुण्याची गांठी विघडे। लोपली उघडे। बाळदशा। ६०। वयसा तेरी येतुलेवरी। येन्हवीं बाळाचा बळार्थ करी। धैर्याची थोरी। निरुपम। ६१। कनकद्रुमाच्या पालवीं। रत्नकलिका नित्य नवी। नखें तैसी बरवीं। नवी निघती। ६२। दांतही आन होती। परि अपाडे सानेजती। जैसी दुबाहीं बैसे पाती। हिरेयांची। ६३। मणिकुलियांचिया कणिया। सावियाची अनुप्राणिया। तैसिया सर्वांगीं उधवती आणिया। रोमाचिया। ६४। करचरणतेळें। जैसी कां रातोत्पलें। पाखाळींव होती डोळे। काय सांगो। ६५। निडाराचेनि कोंदाटें। मौतियें नावरती संपुटें। मग शिवणी जैसी उतटे। शुकिपल्लवांची। ६६। तैसी पातियांचिये कवळिये न समाये। दिढी आकळोनि निघां पाहे। आधिलीचि परी होये। गगना कवळिती। ६७। आइकं देह होय सोनियाचें। परि लाघव घे वायूचे। जे आप आणि पृथ्यीचे। अंश नाही। ६८। मग समुद्रपैलीकडील देखे। सर्वगांचा आलोच आइके। मनोगत ओळखें। मुंगियेचे। ६९। पवनाचा वारिका वळधे। चाळे तरी उदकीं पाउल न लागे। येणे येणे प्रसंगें। येती बहुता सिद्धि। ७०। आइकं प्राणाचा हात धरूनि। गगनाची पाउटी करूनि। मध्यमेचेनि दादराहुनी। हृदय आली। ७१। ते कुंडलिनी जगदंबा। जे वैतन्यचक्रवर्तीची शोभा। जया विश्वबीजाचिया कोभा। साउली केली। ७२। जे शून्यसिंगाची पिंडी। जे परमात्मया शिवाची करंडी। जे प्रणवाची उघडी। जन्मभूमी। ७३। हें असो ते कुंडलिनीबाळी। हृदयआंत आली। तंव अनाहताची बोली। चावळे ते। ७४। शक्तीचिया आंगा लागलें। बुद्धीचे चैतन्य होतें जाहलें। तें तेणे आइकिलें। अलुमाळ। ७५। घोषाच्या कुंडीं। नादचित्रांची रूपडीं। प्रणवाचिया मोडी। रेखिली ऐसी। ७६। हेंचि कल्पावें तरी जाणिजे। परि कल्पितैं कैंचे आणिजे। तरी नेणो काय गाजे। तिये ठायी। ७७। विसरेनि गेलो अर्जुना। जंव नाश नाहीं पवना। तंव वाचा आथि गगना। म्हणउनि धुमे। ७८। तया अनाहताचेनि मेघे। आकाश

दुमदुमो लागे । तंव ब्रह्मस्थानीचे बेगें । सहज फिटे ।७६ । आइके कमळगर्भाकारे । जें महदाकाश दुसरे । जेथ चैतन्ये आधातुरे । होऊनि असिजे ।२८० । तया हृदयाच्या परिवरीं । कुंडलिनिया परमेश्वरी । तेजाची शिदोरी । विनियोगिली ।८१ । बुद्धीचेनि शाके । हातबोने निके । द्वैत तेथ न देखे । तैसे केले ।८२ । निजकांती हारविली । मग प्राणचि केवळ जाहाली । तें वेळीं कैसी गमली । म्हणावी पां ।८३ । हो कां जे पवनाची पुतळी । पांधुरली होती सोनेसळी । ते फेडूनिया वेगळी । ठेविली तिया ।८४ । ना तरी वायूचेनि आंगे झागटली । दीपाची दृष्टी निमटली । कां लखलखोनि हारपली । वीज गगर्नी ।८५ । तैसी हृदयकमळवेन्ही । दिसे जैसी सोनियाची सरी । ना तरी प्रकाशजळाची झारी । वाहत आली ।८६ । मग ते हृदयभूमी पोकळे । जिराली कां एके वेळे । तैसे शक्तीचे रूप मावळे । शक्तीचिमाजी ।८७ । तेन्हां तरी शक्तीचि म्हणिजे । येन्हवी तो प्राण केवळ जाणिजे । आतां नादविंदु नेणिजे । कळाज्योति ।८८ । मनाचा हन मार । कां पवनाचा आधार । ध्यानाचा आदर । नाहीं परी ।८९ । हे कल्पना घे सांडी । ते नाहीं इये परवडी । हे महाभूतांची फुडी । आटणी देखां ।२६० । पिढे पिंडाचा ग्रास । तो हा नाथसंकेतींचा दंश । परि दाऊनि गेला उद्देश । श्रीमहाविष्णु ।८१ । तया ध्वनियाचें केणे सोडुनि । यथार्थाची घडी झाडुनि । उपलविली म्यां जाणुनि । ग्राहीक श्रोते ।८२ ।

युजन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ।

शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ।९५ ।

ऐके शक्तीचे तेज जेव्हां लोपे । तेथ देहाचे रूप हारपे । मग तो डोळ्यांमाजी लपे । जगाचिया ।६३ । येन्हवीं आधिलाचिएसे । सावयव तरी दिसे । परी वायूचे जैसे । वळिले होय ।६४ । ना तरी कर्दळीचा गाभा । बुधी सांडेनि उभा । कां अवयवचि नभा । उदयला तो ।६५ । तैसे होय शरीर । तैं तें म्हणिजे खेचर । हें पद होता चमत्कार । पिंडजनीं ।६६ । देखें साधक निघोनि जाये । मागां पाउलांची वोळ राहे । तेथ ठार्यीं ठार्यीं होये । अणिमादिक ।६७ । परी तेणे काय काज आपण्यां । अवधारीं ऐसा धनंजया । लोप आधी भूतत्रया । देहींच्या देहीं ।६८ । पृथ्वीतें आप विरवी । आपातें तेज जिरवी । तेजातें पवन हरवी । हृदयामाजी ।६९ । पाठी आपण एकला उरे । परी शरीराचेनि अनुकारे । मग तोही निगे अंतरे । गगना मिळे ।३०० । ते वेळीं कुंडलिनी हे भाष जाये । मारुत ऐसे नाम होये । परी शक्तिपण तें आहे । जंव न मिळे शिवीं ।१ । मग जालंधर सांडी । ककारांत फोडी । गगनाचिये पाडीं । पैठी होय ।२ । ते !काराचिये पाठी । पाय देत उठाउठी । पश्यंतीचिये पाठठी । मागां घाली ।३ । पुढे तन्मात्रा अर्धवरी । आकाशाच्या अंतरी । भरती गमे सागरी । सरिता जेर्वी ।४ । मग ब्रह्मरँडीं स्थिरावेनी । सोहंभावाच्या बाह्या पसरुनीं । परमात्मलिंगा धांवोनि । आंगा घडे ।५ । तंव महाभूतांची जवनिक फिटे । मग दोहींसि होय झाटे । तेथ गगनासकट आटे । समरसीं तिये ।६ । पैं मेघाचेनि मुखीं निवडला । समुद्र कां वोर्धीं पडिला । तो मागुता जैसा आला । आपणपयां ।७ । तेवीं पिंडाचेनि मिषें । पर्दीं पद प्रवेशे । तें एकत्व होय तैसे । पंडुकुमरा ।८ । आतां दुजे हन होते । कीं एकचि हें आइते । ऐसिए विवचनेपुरते । उरेचिना ।९ । गगनीं गगन लया जाये । ऐसे जे कांहीं आहे । तें अनुभवें जो होये । तो होऊनि ठाके ।३१० । म्हणोनि तेर्थींची मात । न चढेचि बोलाचा हात । जेणे संवादाचिया गांवाआंत । पैठी कीजे ।११ । अर्जुना येन्हवीं तरी । इया अभिप्रायाचा जे गर्व धरी । ते पाहें पां वैखरी । दुरी ठेली ।१२ । भ्रूलता मागलीकडे । तेथ मकाराचेचि आंग न मांडे । सडेया प्राणा संकडे । गगना येता ।१३ । पाठीं तेथेचि तो भेसळला । तैं शब्दा दिवो मावळला । मग तयाहिवरी आटु भविन्नला । आकाशाचा ।१४ । आतां महाशून्याचिया डोहीं । जेथ गगनासीचि थावो नाहीं । तेथ तागा लागेल काई । बोलाचा इया ।१५ । म्हणूनि आखरामाजि सांपडे । कीं कानावरी जोडे । हें तैसे नव्हे फुडे । त्रिशुद्धी गा ।१६ । जैं कांहीं दैवे । अनुभविले फावे । तैं आपणचि हे ठाकावे । होऊनिया ।१७ । पुढती जाणणे तें नाहींचि । म्हणोनि असो किती हेचि । बोलावे आतां वायांचि । धनुर्धरा ।१८ । ऐसे शब्दजात माधौते सरे । तेथ संकल्पाचे आयुष्य पुरे । वाराही जेथ न शिरे । विचाराचा ।१९ । जें उन्मनियेचे लावण्य । जे तुर्येचे तारुण्य । अनादि जे अगण्य । परमतत्त्व ।२० । जें विश्वाचे मूळ । जें योगदुमाचे फळ । जें आनंदाचे केवळ । चैतन्य गा ।२१ । जें आकाशाचा प्रांत । जो मोक्षाचा एकांत । जेथ आदि आणि अंत । विरोनि गेले ।२२ । जे महाभूतांचे बीज । जे महातेजाचे तेज । एवं पार्था जे निज । स्वरूप माझे ।२३ । ते हे चतुर्भुज कोभेली । जयाचि शोभा रूपासी आली । देखोनि नास्तिकीं नोकिलीं । भक्तवृद्दे ।२४ । तें अनिर्वाच्य महासुख । पैं आपणचि जाहले जे पुरुष । जयांचे कां निष्कर्ष । प्राप्तीवरीं ।२५ । आम्हीं साधन हें जें सागितले । तेंचि शरीरा जिही केले । ते आमुचेनि पाडे आले । निर्वाळलेया ।२६ । परब्रह्माचेनि रसे । देहाकृतीचिये मुसें । वोतीव जाहाले तैसे । दिसती आंगे ।२७ । जरी हे प्रतीति हन अंतरी फाके । तरी विश्वचि हे अवधे झाके । तंव अर्जुन म्हणे निके । साचवि जी हें ।२८ । कां जे आपण आतां देव । हा बोलिले जो उपाव । तो प्राप्तीचा ठाव । म्हणोनि घडे ।२९ । इयें अभ्यासीं जे दृढ होती । ते भरंवसेनि ब्रह्मत्वा येती । हें सांगतियाचि रीती । कळले मज ।३३० । देवा गोठीचि हे ऐकतां । बोध उपजतसे वित्ता । मा अनुभवे तल्लीनता । नोहेल केवी ।३१ । म्हणउनि एथ कांहीं । अनारिसे नाहीं । परी नावभरी चित्त देई । बोला एका ।३२ । आतां कृष्णा तुवां सांगीतला योग । तो मना तरी आला चांग । परी न शकेकरूं पांग । योग्यतेचा ।३३ । सहजे आंगिक जेतुले आहे । तेतुलियाचि जरी सिद्धि जाये । तरी हाचि मार्ग सुखोपायें । अभ्यासीन ।३४ । ना तरी देव जैसे

सांगतील | तैसें आपणें जरी न ठकेल | तरी योग्यतेवीण होईल | तेंचि पुसों |३५ | जीवींची ऐसी धारण | म्हणोनि पुसावया जाहाले कारण | मग म्हणे तरी आपण | रिक्त देइजो |३६ | हांहो जी अवधारिलें | जें हें साधन तुम्ही निरूपिलें | तें आवडतयाहि अभ्यासिलें | फावो शके |३७ | कीं योग्यतेवीण नाहीं | ऐसें हन आहे काहीं | तेथ श्रीकृष्ण म्हणती काई | धनुर्धरा |३८ | हें काज कीर निर्वाण | परी आणिकही जें काहीं साधारण | तेंही अधिकाराचे वोडवेविण | काय सिद्धी जाय |३९ | पैं योग्यता जे म्हणिजे | ते प्राप्तीचि अधीन जाणिजे | कां जें योग्य होऊनि कीजे | तें आरंभिलें फळे |३४० | तरी तैसी एथ काहीं | सावियाची केणी नाहीं | आणि योग्यतेची काई | खाणी असे |४१ | नावेक विरक्त | जाहला देहधर्मी नियत | तरी तोचि नव्हे व्यवस्थित | अधिकारिया |४२ | येतुलालिये आयणीमाजिवडे | योग्यपण तुतेही जोडे | ऐसें प्रसंगे सांकडे | फेडिलें तयाचें |४३ | मग म्हणे पार्था | ते हे ऐसी व्यवस्था | अनियतासि सर्वथा | योग्यता नाहीं |४४ |

**नात्यश्नतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनश्नतः ।
न चातिस्पञ्चशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन |१६ |**

जो रसनेद्रियाचा अंकिला | कां निद्रेसि जीवें विकला | तो नाही येथ म्हणितला | अधिकारिया |४५ | अथवा आग्रहाचिये बांदोडी | क्षुधा तृष्णा कोंडी | आहारातें तोडी | मारुनियां |४६ | निद्रेचिया वाटा न वचे | ऐसा दृढिवेचेनि अवतरणें नाचे | तें शरीराचि नव्हे तयाचें | मग योग कवणाचा |४७ | म्हणोनि अतिशयें विषय सेवावा | ऐसा बोध नोहावा | कां सर्वथा निरोधावा | हेंही नको |४८ |

**युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।
युक्तस्यप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा |१७ |**

आहार तरी सेविजे | परी युक्तिचेनि मापें मविजे | क्रियाजात आचरिजे | तयाचि स्थिति |४६ | मापितला बोल बोलिजे | मितलिया पाउलीं चालिजे | निद्रेही मान दीजे | अवसरें एकें |४५० | जागणें जरी जाहलें | तरी व्हावें तें मितलें | येतुलेनि धातुसाम्य संचलें | असेल सुख |४९ | ऐसें युक्तिचेनि हातें | जैं इंद्रियां वोपिजे भातें | तैं संतोषासी वाढतें | मनचि करी |५२ |

**यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ।
निस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा |१८ |**

बाहेर युक्तीची मुद्रा पडे | तंव आंत आंत सुख वाढें | तेथें सहजचि योग घडे | नाभ्यासितां |५३ | जैसें भाग्याचिये भडसें | उद्यमाचेनि मिषें | मग समृद्धिजात आपैसें | घर रिधे |५४ | तैसा युक्तिमंत कौतुकें | अभ्यासाचिया मोहरा ठाके | आणि आत्मसिद्धीचि पिके | अनुभव तयाचा |५५ | म्हणोनि युक्ति हे पांडवा | घडे जया सदैवा | तो अपवर्गीचिये राणिवा | अलंकरिजे |५६ |

**यथा दीपो निवातस्थो नेंगते सोपमा स्मृता ।
योगिनो यतचित्तस्य युंजतो योगमात्मनः |१९ |**

युक्ति योगाचें आंग पावे | ऐसें प्रयाग जेथ होय बरवें | तेथ क्षेत्रन्यासें स्थिरावे | मानस जयाचें |५७ | तयातें योगयुक्त तूं म्हण | हेंही प्रसंगें जाण | हें दीपाचें उपलक्षण | निर्वातीचिया |५८ | आतां तुझे मनोगत जाणोनी | काहीं एक आम्ही म्हणोनी | तें निकें चित्त देऊनि परिसावें गा |५८ | तूं प्राप्तीची चाड वाहसी | परी अभ्यासी दक्ष न होसी | तें सांग पां कां विहसी | दुवाडपणे |३६० | तरी पार्था हें झाणें | सायास घेशी हो मनें | वाया बागूल इयें दुर्जनें | इंद्रियें करिती |६१ | पाहें पां आयुष्यातें अढळ करी | जें सरतें जीवित वारी | तया औषधातें वैरी | काय जिव्हा न म्हणे |६२ | ऐसें हितासि जें जें निके | तैं सदाचि या इंद्रियां दुखे | येन्हवीं सोपें योगासारिखें | काहीं आहे |६३ |

**यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।
यत्र वैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति |२० |
सुखमात्यन्तिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम् ।
वेति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः |२१ |**

म्हणोनि आसनाचिया गाढिका। जो आम्हीं अभ्यास सांगितला निका। तेणे होईल तरी हो कां। निरोध ययां।६४। येन्हवीं तरी येणे योगे। जैं इंद्रियां विंदाण लागे। तैं चित्त भेटों रिगे। आपणेयां।६५। परतोनि पाठिमोरे ठाके। आणि आपणियाते आपण देखे। देखतखेंवो वोळखे। म्हणे तत्व हैं मी।६६। तिये वोळखीचि सरिसे। सुखाचिया साम्राज्यीं बैसे। मग आपणां समरसें। विरोनि जाय।६७। जयापरते आणिक नाहीं। जयाते इंद्रिये नेणती कंहीं। तें आपणचि आपुलिया ठायीं। होऊन ठाके।६८।

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः।

यस्मिंस्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते।२२।

मग मेरुपासूनि थोरे। देह दुःखाचेनि डांगरे। दाटिजो पां परी भारे। चित्त न दाटे।६६। कां शक्के वरी तोडिलिया। देह अग्नीमाजि पडलिया। चित्त महासुखीं पहुडलिया। चेवो न ये।३७०। ऐसे आपणां रिगोनि ठाये। मग देहाची वास न पाहे। आणिकचि सुख होऊनि जाये। म्हणूनि विसरे।७७।

तं विद्यादुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितम्।

स निश्चयेन योक्तव्यो योगो निर्विण्णतेत्सा।२३।

जया सुखाचिया गोडी। मन आर्तीचि सेचि सोडी। संसाराचे तोडी। गुंतले जें।७२। जें योगाची बरव। संतोषाची राणिव। ज्ञानाची जाणीव। जयालागी।७३। ते अभ्यासिलेनि योगे। सावयव देखावें लागे। देखिले तरी आंगे। होइजेल गा।७४।

संकल्पप्रभवान्कामांस्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः।

मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः।२४।

तरी तोचि योग बापा। एके परी आहे सोपा। जरी पुत्रशोक संकल्पा। दाखविजे।७५। हा विषयाते निमालिया आइके। इन्द्रिये नेमाचिया धारणीं देखे। तरी हिये घालूनि मुके। जीवित्वासी।७६। ऐसे वैराय हैं करी। तरी संकल्पाची सरे वारी। सुखे धृतीचिया धवळारीं। बुद्धि नांदे।७७।

शनैः शनैरुपरमेदबुद्ध्या धृतिगृहीतया।

आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किंचिदपि चिन्तयेत्।२५।

यतो यतो निश्चलति मनश्चंचलमस्थिरम्।

ततस्ततो नियम्यैतदात्मचेव वशं नयेत्।२६।

बुद्धि धैर्या होय वसौटा। तरी मनाते अनुभवाचिया वाटा। हळु हळु आणूनि करी प्रतिष्ठा। आत्मभुवनी।७८। याही एके परी। प्राप्ति आहे विचारी। हैं न ठके तरी सोपारी। आणिक ऐके।७६। आतां नियमचि हा एकला। जीवे करावा आपुला। जैसा कृतनिश्चयाचिया बोला। बाहेरा नोहे।३८०। जरी येतुलेनि चित्त स्थिरावे। तरी काजा आले स्वभावे। नाहीं तरी घालावे। मोकलुनी।८१। मग मोकलिले जेथ जाईल। तेथूनि नियमूचि घेऊन येईल। ऐसेनि स्थैर्याची होईल। सवेचि यया।८२।

प्रशांतमनसं ह्येन योगिनं सुखमुत्तमम्।

उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्पम्।२७।

पाठीं केतुलेनि एके वेळे। तया स्थैर्याचेनि मेळे। आत्मस्वरूपा जवळे। येईल सहजे।८३। तयाते देखोनि आंगा घडेल। तेथ अद्वैती द्वैत बुडेल। आणि ऐक्यतेजे उघडेल। त्रैलोक्य हैं।८४। आकाशीं दिसे दुसरे। तैं अभ्र जैं विरे। तैं गगनचि कां भरे। विश्व जैसे।८५। तैसे चित्त लया जाये। आणि चैतन्यचि आघवे होये। ऐसी प्राप्ति सुखोपाये। आहे येणे।८६।

युंजन्त्रेवं सदात्मानं योगी विगतकल्पः।

सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते।२८।

या सोपया योगस्थिती। उकल देखिला गा बहुतीं। संकल्पाचिया संपत्ती। रुसोनियां।८७। तें सुखाचेनि सांगाते। आले परब्रह्मा आंतौते। तेथ लवण जैसे जळाते। सांडूं नेणे।८८। तैसे होय तिये मेळीं। मग सामरस्याचिया राउळीं। महासुखाची दिवाळी। जगेसीं दिसे।८९। ऐसे आपले पायवरी। चालिजे आपुले पाठीवरी। हैं पार्थ नागवे तरी। आन ऐके।३६०।

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।
 ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥२६॥
 यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।
 तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥३०॥

तरी मी तंव सकळ देहीं। असें एथ विचार नाहीं। आणि तैसेचि माझ्या ठारीं। सकळ असे ॥६१॥ हें ऐसेंचि संचलें। परस्परें मिसळलें। बुद्धी घेपे एतुलें। होआवेंगा ॥६२॥ येन्हीं तरी अर्जुना। जो एकवटलिया भावना। सर्वभूतीं अभिन्ना। मातें भजे ॥६३॥ भूतांचेनि अनेकपणे। अनेक नोहे अंतःकरणे। केवळ एकत्वचि माझें जाणे। सर्वत्र जो ॥६४॥ मग तो एक हा मियां। बोलतां दिसतसे वायां। येन्हीं न बोलिजे तरी धनंजया। तो मीचि आहे ॥६५॥ दीपा आणि प्रकाशा। एकवंकीचा पाड जैसा। तो माझ्या ठारीं तैसा। मी तयामाजी ॥६६॥ जैसा उदकाचेनि आयुष्ये रस। कां गगनाचेनि माने अवकाश। तैसा माझेनि रूपे रूपस। पुरुष तो गा ॥६७॥

सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ।
 सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥३१॥

जेणें ऐक्याचिये दिठी। सर्वत्र मातेंचि किरीटी। देखिला जैसा पटीं। तंतु एक ॥६८॥ कां स्वरूपे तरी बहुतें आहाती। परी तैसी सोनीं बहुवें न होती। ऐसी ऐक्याचलाची स्थिती। केली जेणे ॥६६॥ ना तरी वृक्षांचीं पाने जेतुलीं। तेतुलीं रोपे नाहीं लाविलीं। ऐसी अद्वैतदिवसें पाहली। रात्री जया ॥४०॥ तो पंचात्मकीं सांपडे। तरी मग सांग पां कैसेनि अडे। तो प्रतीतीचेनि पाडे। मज्जसीं तुके ॥७॥ माझें व्यापकपण आघवें। गवसलें तयाचेनि अनुभवें। तरी न म्हणतां स्वभावें। व्यापक जाहला ॥२॥ आतां शरीरी तरी आहे। परी शरीराचा तो नोहे। ऐसे बोलवरी होये। तें करूं ये ॥२॥

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।

सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥३२॥

म्हणोनि असो तें विशेषे। अथवा आपणपेयासारिखें। जो चराचर देखे। अखडित ॥४॥ सुखदुःखादि वर्मे। कां शुभाशुभे कर्मे। दोनी ऐसी मनोधर्मे। नेणेचि जो ॥५॥ हे समविषम भाव। आणिकही विचित्र जें सर्व। तें मानी जैसे अवयव। आपुले होती ॥६॥ हें एकैक काय सांगावें। जया त्रैलोक्यचि आघवें। मी ऐसें स्वभावें। बोधा आले ॥७॥ तयाही देह एक कीं आथी। लौकिकी सुखदुःखी तयातें म्हणती। परी आम्हातें ऐसी प्रतीती। परब्रह्मचि हा ॥८॥ म्हणोनि आपणपां विश्व देखिजे। आणि आपण विश्व होइजे। ऐसे साम्याचि एक उपासिजे। पांडवा गा ॥९॥ हें तूतें बहुतीं प्रसंगीं। आम्ही म्हणों याचिलागीं। जे साम्यापरौती जर्गी। प्राप्ति नाहीं ॥४९०॥

अर्जुन उवाच- योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साच्येन मधुसूदन ।

एतस्याहं पश्यामि चंचलत्वात्थितिं स्थिराम् ॥३३॥

चंचलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवृद्धम् ।

तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥३४॥

तंव अर्जुन म्हणे देवा। तुम्ही सांगा कीर आमुचिया कणवा। परी न पुरो जी स्वभावा। मनाचिया ॥९॥ हें मन कैसें केवळे। ऐसें पाहो म्हणों तरी न सांपडे। येन्हीं राहटावया थोडे। त्रैलोक्य यया ॥१२॥ म्हणोनि ऐसें कैसे घडेल। जें मर्कट समाधी येईल। कां राहा म्हणितलिया राहेल। महावात ॥१३॥ जें बुद्धीतें सळी। निश्चयातें टाळी। धैर्येसीं हातफळी। मिळजनि जाय ॥१४॥ जें विवेकातें भुलवी। संतोषासीं चाड लावी। बैसिजे तरी हिंडवी। दाही दिशा ॥१५॥ जें निरोधलें घे उवावो। जया संयमचि होय सावावो। तें मन आपुला स्वभावो। सांडील काई ॥१६॥ म्हणोनि मन एक निश्चल राहेल। मग आम्हासि साम्य होईल। हें विशेषेंही न घडेल। याचिलागी ॥१७॥

श्रीभगवानुवाच- असंशयं महाबाहो मनो दुर्मिग्रहं चलम् ।

अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥३५॥

तंव श्रीकृष्ण म्हणती साचचि । बोलत आहासि तें तैसेचि । यया मनाचा कीर चपळचि । स्वभावो गा ।१८ । परी वैराग्याचेनि आधारें । जरी लाविले अभ्यासाचिये मोहरें । तरी केतुलेनि एके अवसरें । स्थिरावेल ।१६ । कां जें यया मनाचें एक निकें । जें देखिले गोडीचिया ठाया सोके । म्हणोनि अनुभवसुखचि कवतिकें । दावीत जाइजे ।४२० ।

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।

वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ।३६ ।

येन्हवीं विरक्ति जयासीं नाहीं । जें अभ्यासीं न रिघती कंहीं । तयां नाकळे हें आम्हीही । न मनूं कायी ।२१ । परी यमनियमांचिया वाटा न वचिजे । कंहीं वैराग्याची से न करिजे । केवळ विषयजळीं ठाकिजे । बुडी डेऊन ।२२ । यया जालिया मानसा कंहीं । युक्तीची कांबी लागली नाहीं । तरी निश्चल होइल काई । कैसेनि सांगे ।२३ । म्हणोनि मनाचा निग्रह होये । ऐसा उपाय जो आहे । तो आरंभी मग नोहे । कैसा पाहों ।२४ । तरी योगसाधन जितुकें । तें अवघेचि काय लटिकें । परि आपण्यां अभ्यासे न टके । हेचि म्हणे ।२५ । आंगीं योगाचे होय बळ । तरी मन केतुले चपळ । काय महदादि हें सकळ । आपु नोहे ।२६ । तेथ अर्जुन म्हणे निकें । देवो बोलती तें न चुके । साचचि योगबळेसीं न तुके । मनोबळ ।२७ । तरि तोच योग कैसा केविं जाणो । आम्ही येतुले दिवस याची मातुही नेणो । म्हणोनि मनाते जी म्हणो । अनावर ।२८ । हा आतां आधवेया जन्मा । तुझेनि प्रसादें पुरुषोत्तमा । योगपरिचय आम्हां । जाहला आजी ।२९ ।

अर्जुन उवाच— अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्छलितमानसः ।

अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ।३७ ।

कच्चिन्नोभयविप्रस्त्रिष्ठाप्रमिव नश्यति ।

अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ।३८ ।

एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्येषतः ।

त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते ।३९ ।

परी आणीक एक गोसांविया । मज संशय असे साविया । तो तूंवांचूनि फेडावया । समर्थ नाहीं ।४३० । म्हणोनि सांगे श्रीगोविंदा । कवण एक मोक्षपदा । झोंबत होता श्रद्धा । उपायेविण ।३१ । इंद्रियग्रामोनि निगला । अरथेचिये वाटा लागला । आत्मसिद्धीचिया पुढिला । नगरा यावया ।३२ । तंव आत्मसिद्धि न ठकेचि । आणि मागुतें न येववेचि । ऐसा अस्तु गेला माझारीचि । आयुष्यभानु ।३३ । जैसें अकाळी आभाळ । अलुमाळ सपातळ । विपायें आलें केवळ । वसे ना वर्ष ।३४ । तैसीं दोन्ही दुरावलीं । जे प्राप्ती तंव अलग ठेली । आणि अप्राप्तिही सांडवली । श्रद्धा तया ।३५ । ऐसा दोहोला अंतरला कां जी । जो श्रद्धेच्या समाजीं बुडाला तया हो जी । कवण गति ।३६ ।

श्रीभगवानुवाच— पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ।

न हि कल्याणकृत्कृष्णदुर्गतिं तात गच्छति ।४० ।

तंव श्रीकृष्ण म्हणती पार्था । जया मोक्षसुखीं आस्था । तया मोक्षावाचूनि अन्यथा । गति आहे गा ।३७ । परी एतुलें हेंचि एक घडे । जें माझारीं विसावावें पडे । तेंहीं परी ऐसेनि सुरवाडें । जो देवां नाहीं ।३८ । येन्हवीं अभ्यासाचा उचलता । पाउलीं जरी चालता । तरी दिवसा आधीं ठाकता । सोहंसिद्धीतें ।३९ । परी तेतुला वेग नव्हेचि । म्हणऊनि विसावा तरी निकाचि । पाठीं मोक्ष तंव तैसाचि । ठेविला असे ।४० ।

प्राप्य पुण्यकृतॉल्लोकानुपित्वा शाश्वतीः समाः ।

शुचीनां श्रीमतां गेहे योगप्रस्त्रोऽभिजायते ।४१ ।

एकें कवतिक हें केसें । जे शतमळा लोक सायासें । ते तो पावे अनायासें । कैवल्यकाम ।४१ । मग तेथिंचे जे अमोघ । अलौकिक भोग । भोगितांही सांग । कांटाळे मन ।४२ । हा अंतराय अवविता । कां वोढवला श्रीभगवता । दिविभोग भोगिता । अनुतापी नित्य ।४३ । पाठीं जन्मे संसारी । परी सकळ धर्माचिया माहेरी । लांबा उगवे आगरीं । विभवश्रियेचा ।४४ । जयातें नीतिपंथे चालिजे । सत्यधूत बोलिजे । देखावें तें देखिजे । शास्त्रदृष्टी ।४५ । वेद तो जागेश्वरु । जया व्यवसाय निजाचारु । सारासार विचारु । मंत्री जया ।४६ । जयाच्या कुळीं चिंता । जाली ईश्वराची पतिव्रता । जयातें गृहदेवता । आदि ऋद्धि ।४७ । ऐसी निजपुण्याची जोडी । वाढिवली सर्वसुखाची कुळवाडी । तिये जन्मे तो सुरवाडी । योगच्युत ।४८ ।

अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमताम् ।
एतद्वि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥४२॥
तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौरवदेहिकम् ।
यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥४३॥

अथवा ज्ञानाग्निहोत्री । जे परब्रह्मश्रोत्री । महासुखक्षेत्री । आदिवंत ॥४६॥ जे सिद्धांताचिया सिंहासनी । राज्य करिती त्रिभुवनी । जे कूजती कोकिल वनी । संतोषाच्या ॥४५०॥ जे विवेकद्वामाचे मुळी । बैसले आहाती नित्य फळी । तयां योगियांचिया कुळी । जन्म पावे ॥५१॥ मोटकी देहाकृति उमटे । आणि निजज्ञानाची पाहांट फुटे । सूर्यापुढे प्रगटे । प्रकाश जैसा ॥५२॥ तैसी दशेची वाट न पाहतां । वयसेचिया गावां न येता । बाळपणीच सर्वज्ञता । वरी तयाते ॥५३॥ तिये सिद्धप्रज्ञेचेनि लाभे । मनचि सारस्वते दुभे । मग सकल शास्त्रे स्वयंभं । निघती मुखे ॥५४॥ ऐसें जें जन्म । जयालागीं देव सकाम । स्वर्गीं ठेले जप होम । करिती सदा ॥५५॥ अमरीं भाट होईजे । मग मृत्युलोकातें वानिजे । ऐसें जन्म पार्था गा जें । तें तो पावे ॥५६॥

पूर्वाच्यासेन तेनैव हित्यते ह्यवशोऽपि सः ।
जिज्ञासुरापि योगस्य शब्दब्रह्मातिर्वत्ते ॥४४॥

आणि मागील जे सदबुद्धि । जेथ जीवित्या जाहाती होती अवधि । मग तेचि पुढती निरवधि । नवी लाहे ॥५७॥ तेथ सदैवा आणि पायाळा । वरी दिव्यांजन होय डोळां । मग देखे जैसी अवलीळा । पाताळधनें ॥५८॥ तैसे दुर्भेद जे अभिप्राय । कां गुरुगम्य हन ठाय । तेथ संसरेवीण जाय । बुद्धि तयाची ॥५९॥ बळियें इंद्रियें येती मना । मन एकवटे पवना । पवन सहजे गगना । मिळेचि लागे ॥६०॥ ऐसें नेणो काय आपैसें । तयातेचि कीजे अभ्यासें । समाधि घर पुसे । मानसाचे ॥६१॥ जाणिजे योगपीठीचा भैरव । काय हा आरंभभरेचा गौरव । कीं वैराग्यसिद्धीचा अनुभव । रूपा आला ॥६२॥ हा संसार उमाणिते माप । कां अष्टांगसामग्रीचे द्वीप । जैसें परिमळेचि धरिजे रूप । चंदनाचे ॥६३॥ तैसा संतोषाचा काय घडिला । कीं सिद्धिभांडारींहुनि काढिला । दिसे तेणेमानें रुढला । साधकदशे ॥६४॥

प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकित्विषः ।

अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम् ॥४५॥

जे वर्षशतांचिया कोडी । जन्मसहस्रांचिया आडी । लंघितां पातला थडी । आत्मसिद्धीची ॥६५॥ म्हणोनि साधनजात आघवे । अनुसरे तया स्वभावे । मग आयतिये बैसे राणिवे । विवेकाचिये ॥६६॥ पाठी विचारितया वेगां । तो विवेकही ठाके मागां । मग अविचारणीय ते आंगा । घडोनि जाय ॥६७॥ तेथ मनाचें मेहुडे विरे । पवनाचे पवनपण सरे । आपणां आपण मुरे । आकाशही ॥६८॥ प्रणवाचा माथा बुडे । येतुलेनि अनिर्वाच्य सुख जोडे । म्हणोनि आर्थीचि बोल बहुडे । तयालागीं ॥६९॥ ऐसी ब्रह्मींची स्थिती । जे सकळा गर्तीसी गती । तया अमूर्तीची मूर्ती । होऊन ठाके ॥७०॥ तेणे बहुर्तीं जन्मीं मागिलीं । विक्षेपांची पाणिवळे झाडिलीं । म्हणोनि उपजतखेवो बुडाली । लग्नघटिका ॥७१॥ आणि तद्रूपतेसीं सुलग्न । लागोनि ठेले अभिन्न । जैसें लोपले अभ्र गगन । होऊनि ठाके ॥७२॥ तैसे विश्व जेथ होये । मागौते जेथ लया जाये । तें विद्यमानेंचे देहें । जाहाल तो गा ॥७३॥

तपस्यिभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः ।
कर्मश्चाऽधिको योगी तस्माद्योगी भवाऽर्जुन ॥४६॥

जया लाभाचिया आशा । करूनि धैर्यबाहूचा भरंवसा । घालीत षट्कर्माचा धारसा । कर्मनिष्ठ ॥७४॥ कां जिये एक वस्तुलागी । बाणोनि ज्ञानाची वज्रांगी । जुळात प्रपंचेसीं समरंगीं । ज्ञानिये गा ॥७५॥ अथवा निलागे निसरडा । तपोदुर्गाचा आडकडा । झोऱतीं तपिये चाडा । जयाचिया ॥७६॥ जें भजतिया भज्य । याज्ञिकांचे याज्य । एवं जें पूज्य । सकळां सदा ॥७७॥ तेंची तो आपण । स्वयं जाहाला निवाण । जे साधकांचे कारण । सिद्ध तत्व ॥७८॥ म्हणोनि कर्मनिष्ठां वंद्य । तो ज्ञानियांसि वेद्य । तापसांचा आद्य । तपोनाथ ॥७९॥ वैं जीवपरमात्मासंगमा । जयाचे येणे जाहाले मनोधर्मा । तो शरीरीची परी महिमा । ऐसी पावे ॥८०॥ म्हणोनि याकारणे । तूते मी सदा म्हणे । योगी होई अंतःकरणे । पंडुकुमरा ॥८१॥

योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना ।
श्रद्धावान्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥४७॥

| इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अभ्यासयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः |

आगा योगी जो म्हणिजे। तो देवाचा देव जाणिजे। आणि सुखसर्वस्व माझें। चैतन्य तो।८२। तेथ भजता भजन भजावें। हें भक्तिसाधन जें आघवें। तो मीचि जाहालों अनुभवें। अखंडित।८३। मग तया आम्हां प्रीतीचे। स्वरूप बोलीं निर्वचे। ऐसें नव्हे गा तो साचें। सुभद्रापती।८४। तया एकवटलिया प्रेमा। जरी पाडे पाहिजे उपमा। तरी मी देह तो आत्मा। हेचि होय।८५। ऐसें भक्तचकोरचंद्रे। बोलिले गुणसमुद्रें। त्रिभुवनैकनरेंद्रें। संजय म्हणे।८६। तेथ आदिपासूनि पार्था। ऐकिजे ऐसीचि आस्था। दुणावली हें यदुनाथा। भावां सरले।८७। कीं सावियाचि मर्नीं संतोषला। जे बोला आरिसा जोडला। तेणे हरिखें आतां उपलवला। निरुपील।८८। तो प्रसंग आहे फुडां। जेथ शांत दिसेल उघडा। तो पालविजेल मुडा। प्रमेयबीजाचा।८९। जे सात्विकाचेनि वडपें। गेले आध्यात्मिक खरपें। सहजे निडारले वाफे। चतुरचित्ताचे।९०। वरी अवधानाचा वाफसा। लाधला सोनयाएसा। म्हणोनि पेरावया धिंवसा। श्रीनिवृत्तीसी।९१। ज्ञानदेव म्हणे मी चाडें। सदगुरुंनी केले कोडें। माथां हात ठेविला तें फुडें। बीजचि वाइले।९२। म्हणऊनि येणे मुखे जें जें निगे। तें संतांच्या हृदयीं सावेचि लागे। हें असो सांगे श्रीरगे। बोलिले जें।९३। परी तें मनाच्या कानीं ऐकावें। बोल बुद्धीच्या डोळां देखावें। हे साटोवाटी आघवें। चित्ताचिया।९४। अवधानाचेनि हातें। नेयावें हृदयाअंतौते। हें रिज्जवील आयीतें। सज्जनांचिये।९५। हें स्वहितातें निविती। परिणामातें जीविती। सुखाची वाहती। लाखोली जीवां।९६। आतां अर्जुनेंसीं श्रीमुकुंदें। नागर बोलिजेल विनोदें। तें वोवियेचेनि प्रबंधें। सांगेन मी।९७।

| इति श्रीज्ञानदेववृत्तायां भावार्थदीपिकायां षष्ठोऽध्यायः |

श्लोक ४७, ओव्या ४६७.

ज्ञानेश्वरीः अध्याय सातवा—ज्ञानविज्ञानयोग

श्रीभगवानुवाच— मम्यासक्तमनः पार्थ योगं युजन्मदाश्रयः।
असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु॥१॥
ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः।
यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ञातव्यमवशिष्यते॥२॥

आइका मग तो श्रीअनंत | पार्थातिं असे म्हणत | पैं गा तूं योगयुक्त | जालासि आतां॥१॥ मज समग्राते जाणसी ऐसे | आपलिया तळहातींचे रत्न जैसे | तुज ज्ञान सांगेन तैसे | विज्ञानेसी॥२॥ एथ विज्ञाने काय करावे | ऐसे घेसी जरी मनोभावे | तरी पै आधीं जाणावे | तेंचि लागे॥३॥ मग ज्ञानाचिये वेळे | झांकती जाणिवेचे डोळे | जैसी तीरीं नाव न ढळे | टेंकलीसांती॥४॥ तैसी जाणीव जेथ न रिगे | विचार मागुतापाउलीं निघे | तर्क आयणी नेघे | आंगीं जयाच्या॥५॥ अर्जुना तया नांव ज्ञान | येर प्रपंच हे विज्ञान | तेथ सत्यबुद्धि तें अज्ञान | हेहि जाण॥६॥ आतां अज्ञान अवघं हारपे | विज्ञान निःशेष करपे | आणि ज्ञान तें स्वरूपे | होऊनि जाइजे॥७॥ जेणे सांगयताचे बोलणे खुंटे | ऐकतयाचे व्यसन तुटे | हें जाणणे साने मोठे | उरों नेदी॥८॥ ऐसे वर्म जें गूढ | तें किजेल वाक्यारूढ | जेणे थोडेनि पुरे कोड | बहुत मनींचे॥९॥

मनुष्याणां सहस्रेषु कर्त्त्वात्तिं सिद्धये।
यत्तामपि सिद्धानां कर्त्त्वम् वेति तत्त्वतः॥३॥

पैं गा मनुष्यांचिया सहस्रशां | माजि विपाइलेचिया येथ धिंवसा | तैसे या धिंवसेकरां बहुवसां | माजि विरळा जाणे॥१०॥ जैसा भरलेला त्रिभुवना- | आंत एक एक चांग अर्जुना | निवङ्गुनि कीजे सेना | लक्ष्वरी॥११॥ कीं तयाहीपाठीं | जें वेळीं लोह मांसातें घांटी | ते वेळीं विजयश्रियेच्या पाटीं | एकचि बैसे॥१२॥ तैसे आस्थेच्या महापुरीं | रिघताती कोटीवरी | परी प्राप्तीच्या पैलतीरीं | विपाइला निगे॥१३॥ म्हणउनि सामान्य गा नोहे | हें सांगतां वडिल गोठि गा आहे | परी तें बोलो येईल पाहें | आतां प्रस्तुत ऐके॥१४॥

भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च।
अहंकार इतीय मे भिन्ना प्रकृतिरष्ट्धा॥४॥

तरी अवधारीं गा धनंजया | हे महदादिक माझी माया | जैसी प्रतिबिंबे छाया | निजांगाची॥१५॥ आणि इयेते प्रकृति म्हणिजे | जे अष्टधा भिन्न जाणिजे | लोकत्रय निफजे इयेस्तव॥१६॥ हे अष्टधा भिन्न कैसी | ऐसा धवनि धरिसी जरी मानसी | तरी तेचि गा आतां परियेसीं | विवंचना॥१७॥ आप तेज गगन | मही मारुत मन | बुद्धि अहंकार हे भिन्न | आठै भाग॥१८॥

अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम्।
जीवभूतां महाबाहो यंयेदं धार्यते जगत्॥५॥

या आठांची जे साम्यावस्था | ते माझी परम प्रकृति पार्था | तिये नाम व्यवस्था | जीव ऐसी॥१९॥ जें जडातें जीववी | चेतनेते चेतवी | मनाकरवीं मानवी | शोक मोहो॥२०॥ पैं बुद्धीच्या अंगीं जाणणे | तें जिये जवळिकेचे करणे | जिया अहंकाराचे विंदाणे | जगचि धरिजे॥२१॥

एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय।

अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा॥६॥

ते सूक्ष्म प्रकृति कोडे | जैं स्थूलाचिया आंगा घडे | तैं भूतसृष्टीची पडे | टांकसाळ॥२२॥ चतुर्विध ठसा | उमटो लागे आपैसा | मोला तरी सरिसा | परी थरचि आनान॥२३॥ होती चौन्यासीं लक्ष थरा | येरा मिती नेणिजे भांडारा | भरे आदिशून्याचा गाभारा | नाणेयांसी॥२४॥ ऐसे एकतुके पांचभौतिक | पडती बहुवस टांक | मग तिये समृद्धीचे लेख | प्रकृतीचि धरी॥२५॥ जें आखूनि नाणे विस्तारी | पाठीं तयाची आटणी करी | माजी कर्माकर्माचिया व्यवहारीं | प्रवर्तु दावी॥२६॥ हें रूपक परी

असो। सांगों उघड जैसें ये परियेसों। तरी नामरूपाचा अतिसो। प्रकृतीच कीजे।^{२७} आणि प्रकृति तंव माझ्या ठार्यो। बिबे येथ आन नाहीं। म्हणोनि आदि मध्य अवसान पाहीं। जगासि मी।^{२८}

मतः परतरं नान्यत्किंचिदस्ति धनंजय।

मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव।^{२९}

हे रोहिणीचे जळ। तयाचें पाहातां येईजे मूळ। तैं रशिम नव्हती केवळ। होय तें भानु।^{२६} तयाचिपरी किरीटी। इया प्रकृती जालिये सृष्टी। जैं उपसंहरूनि कीजेल ठी। तैं मीचि आहे।^{३०} ऐसें होय दिसे न दिसे। हें मजचिमाजी असे। मियां विश्व धरिजे। जैसें सूत्रे मणि।^{३१} सुवर्णाचे मणी केले। तें सोनियाचे सुतीं वोचिले। तैसे म्यां जग धरिले। सबाह्याभ्यंतरी।^{३२}

रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः।

प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु।^{३३}

पुण्यो गंधः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ।

जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु।^{३४}

म्हणोनि उदकीं रस। कां पवर्नीं जो स्पर्श। शशिसूर्यीं जो प्रकाश। तो मीचि जाण।^{३३} तैसाचि नैसर्गिक शुद्ध। मी पृथ्यीच्या ठार्यो गंध। गगर्नीं मी शब्द। वेदीं प्रणव।^{३४} नराच्या ठार्यो नरत्व। जें अहंभाविये सत्व। तें पौरुष मी हे तत्व। बोलिजत असे।^{३५} अग्नि ऐसे अहाच। तेजीं नामाचें आहे कवच। तें परतें केलिया साच। निजतेज तें मी।^{३६} आणि नानाविध योनी। जन्मोनीं भूतें त्रिभुवनीं। वर्तत आहाती जीवनी। आपुलाल्या।^{३७} ऐके पवनचि पिती। एकें तृणास्तव जिती। एकें अन्नाधारें राहती। जळें एकें।^{३८} ऐसें भूतप्रति आनान। जें प्रकृतिवशें दिसे जीवन। तें आघवाठार्यों अभिन्न। मीचि एक।^{३९}

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थं सनातनम्।

बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्तिनामहम्।^{३०}

बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितम्।

धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्थम्।^{३१}

यैं आदिचेनि अवसरें। विरुद्धे गगनाचेनि अंकुरे। जें अंतीं गिळी अक्षरे। प्रणवपीठीची।^{४०} जंव हा विश्वाकार असे। तंव जे विश्वाचिसारिखें दिसे। मग महाप्रळयदशे। कैसेनि नव्हे।^{४१} ऐसें अनादि जें सहज। तें मी गा विश्वबीज। हें हातातर्भीं तुज। देङ्जत असे।^{४२} मग उघड करूनि पांडवा। जैं हें आणिसी सांख्याचिया गांवा। तैं यथाचा उपेग बरवा। देखसील।^{४३} परी हे अप्रासंगिक आलाप। आतां असतु बोलो संक्षेप। जाण तपियांच्या ठार्यो तप। तें रूप माझे।^{४४} बळियांमाजी बळ। तें मी जाण अढळ। बुद्धिं ते मी।^{४५} भूतांच्या ठार्यों काम। तो मी म्हणे आत्माराम। जेणे अर्थस्तव धर्म। थोर होय।^{४६} ये-हवीं विकाराचेनि पैसें। करी कीरी इंद्रियांच्याचि ऐसें। परी धर्मासि वेखासें। जावो नेदी।^{४७} जो अप्रवृत्तीचा अव्हांटा। सांडूनि विघीचिया निघे वाटा। तेवींचि नियमाचा दिवटा। सर्वे चाले।^{४८} काम ऐशिया वोजा प्रवर्ते। म्हणोनि धर्मासि होय पुरते। मोक्षतीर्थीचे मुक्ते। संसार भोगी।^{४९} जो श्रुतिगौरवाच्या मांडवी। काम सृष्टीचा वेल वाढवी। जंव कर्मफळेसीं पालवी। अपवर्गी टेके।^{५०} ऐसा नियत का किरदर्प। जो भूतां या बीजरूप। तो मी म्हणे बाप। योगियांच्या।^{५१} हें एकेक किती सांगावें। आतां वस्तुजातचि आघवें। मजपासूनि जाणावें। विकारलें असे।^{५२}

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये।

मत एवेति तान्त्रिद्विं न त्वं हं तेषु ते मयि।^{५३}

जे सात्त्विक हन भाव। कां रजतमादि सर्व। ते ममरूपसंभव। वोळखें तू।^{५४} ते हे जाले तरी माझ्या ठार्यो। परी तयांमाजी मी नाहीं। जैसीं स्वर्जींच्या डोहीं। जागृती न बुडे।^{५५} जैसी रसाचीच सुधट। बीजकर्णिका घनवट। परी तियेस्तव होय काष्ट। अंकुरद्वारे।^{५६} मग तया काष्टाच्या ठार्यो। सांग पां बीजपण असे काई। तैसा मी विकारी नाहीं। जरी विकारला दिसें।^{५७} यैं गगर्नीं उपजे आभाळ। परी तेथ गगन नाहीं केवळ। अथवा आभाळीं होय सलिल। तेथ अभ्र नाहीं।^{५८} मग त्या

उदकाचेनि आवेशें। प्रगटलें तेज जें लखलखीत दिसे। तिये विजूमाजि असे। सलिल कायि।^{५८} | सांगे अग्नीस्तव धूम होये। तिये धूमीं काय अग्नि आहे। तैसा विकार हा मी नोहे। जरी विकारला असे।^{५६} |

त्रिभिर्गुणमयैभर्वैरेभिः सर्वमिदं जगत् ।

मोहितं नाभिजानाति मासेभ्यः परमव्ययम् ।१३ ।

परी उदकीं जाली बाबुळी। ते उदकातें जैसी झांकोळी। कां वायांचि आभाळी। आकाश लोपे।^{६०} | हां गा स्वप्न लटिके म्हणों ये। परी निद्रावशे बाणले होये। तंव आठव काय देत आहे। आपणपेण।^{६१} | हें असों डोळ्यांचें। डोळाचि पडळ रचे। तेणे देखणेपण डोळ्यांचे। न गिळजे कायि।^{६२} | तैसी हे माझीच बिंबली। त्रिगुणात्मक साउली। कीं मजचि आड वोडवली। जवनिका जैसी।^{६३} | म्हणऊनि भूते मातें नेणती। माझीच परी मी नव्हती। जैसी जळींची जळीं न विरती। मुक्ताफळे।^{६४} | पैं पृथ्वीयेचा घट कीजे। सर्वेचि पृथ्वीसी मिळे जरी मेळविजे। येन्हवीं तोचि अग्निसंगे सिजे। तरी वेगळा होय।^{६५} | तैसें भूतजात सर्व। हे माझेचि कीर अवयव। परी मायायोगे जीव। दशे आले।^{६६} | म्हणोनि माझेचि मी नव्हती। माझेचि मज नोळखती। अहंममताभ्रांती। विषया जाले।^{६७} |

दैवी हृषा गुणमयी मम माय दुरत्यया ।

मासेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ।१४ ।

आतां महदादि हे माझी माया। उत्तरेनियां धनंजया। मी होइजे हें आया। कैसेनि ये।^{६८} | जिये ब्रह्माचळाचा आधाडां। पहिल्या संकल्पजळाचा उभडा। सर्वेचि महाभूतांचा बुड्बुडा। साना आला।^{६९} | जे सृष्टिविस्ताराचेनि वोघं। चढत काळकलनेचेनि वोंगे। प्रवृत्तिनिवृत्तीचीं तुंगे। तटे सांडी।^{७०} | जे गुणघनाचेनि वृष्टिभरे। भरली मोहाचेनि महापुरे। घेऊनि जात नगरे। यमनियमाची।^{७१} | जे द्वेषाच्या आवर्ती दाटत। मत्सराचे वळसे पडत। माजि प्रमादादि तळपत। महामीन।^{७२} | जेथ प्रपंचाचीं वळणे। कर्माकर्माचीं वोभाणे। वरी तर्ताती वोसाणे। सुखदुःखांची।^{७३} | रतीचिया बेटा। आदळति कामाचिया लाटा। जेथ जीवफेन संघाटा। सेंध दिसे।^{७४} | अहंकाराचिया चळिया। वरी मदत्रयाचिया उकळिया। जेथ विषयोर्मीच्या आकळिया। उल्लाळ घेती।^{७५} | उदयास्तांचे लोंडे। पाडित जन्ममरणांचे चोंडे। जेथ पांचभौतिक बुड्बुडे। होती जाती।^{७६} | संमोह विभ्रम मासे। गिळिताती धैर्याचीं असिषे। तेथ देव्हडे भोंवत वळसे। अज्ञानाचे।^{७७} | भ्रांतीचेनि खडुळे। रेवले आस्थेचे अवगाळे। रजोगुणाचेनि खळाळे। स्वर्ग गाजे।^{७८} | तमाचे धारसे वाड। सत्वाचे रिथरपण जाड। किंवहना हे दुवाड। मायानदी।^{७९} | पैं पुनरावृत्तीचेनि उभडे। झळवंती सत्यलोकीचे हुडे। घांये गडबडती धोंडे। ब्रह्मगोळकाचे।^{८०} | तया पाणियाचेनि वहिलेपणे। अज्ञुनी न धरती वोभाणे। ऐसा मायापूर हा कवणे। तरिजेल गा।^{८१} | येथ एक नवलावो। जो जो कीजे तरणोपावो। तो तो अपावो। होय तें ऐक।^{८२} | एक स्वयंबुद्धीच्या बार्ही। रिगाले तयांची शुद्धीचि नाही। एक जाणिवेचे डोर्ही। गर्वेचि गिळिले।^{८३} | एकीं वेदत्रयाचिया सांगडी। घेतल्या अहंभावाचिया धोंडी। ते मदमीनाच्या तोंडीं। सगळेचि गेले।^{८४} | एकीं वयसेचे जाड बांधले। मग मन्थाचिये कांसे लागले। ते विषयमगरीं सांडिले। चघळूनिया।^{८५} | आतां वार्धक्याच्या तरंगां। माजि मतिश्रंशाचा जरंगा। तेणे कवळिजताति पैं गा। चहूंकडे।^{८६} | आणि शोकाचा कडा उपडत। क्रोधाच्या आवर्ती दाटत। आपदागिर्धीं चुंबिजत। उधवलाटार्यी।^{८७} | मग दुःखाचेनि बरबरें बोबले। पार्हीं मरणाचे रेंवे रेवले। ऐसे कामाचे कांसे लागले। ते गेले वायां।^{८८} | एकी यजनक्रियेची पेटी। बांधोनि घातली पोटीं। ते स्वर्गसुखाच्या कपाटीं। शिरकोनि ठेले।^{८९} | एकीं मोक्षीं लागावयाचिया आशा। केला कर्मबाह्यांचा भरंवसा। परी ते पडिले वळसां। विधिनिषेधांच्या।^{९०} | जेथ वैराग्याची नाव न रिगे। विविकेच्या तागा न लगे। वरि कांहीं तरों ये योगे। तरी विपाय तो।^{९१} | ऐसे तरी जीवाचिये आंगवणे। इये मायानदीचे तरणे। हें कासयासारिखे बोलणे। म्हणावे पां।^{९२} | जरी अपथशीळा व्याधी। आंकळे साधूंसि दुर्जनाची बुद्धी। कीं रागी सांडी सिद्धी। आली सांती।^{९३} | जरी चोरा सभा दाटे। अथवा मीना गळ घोटे। ना तरी भेडा उलटे। विवसी जरी।^{९४} | पाडस वागुर करांडी। का मुगी मेरू वोलांडी। तरी मायेची पैलथडी। देखती जीव।^{९५} | म्हणऊन गा पंडुसुता। जैसी सकामा न जिणवेचि वनिता। तेवीं मायामर्यों हे सरिता। न तरवे जीवां।^{९६} | येथ एकचि लीला तरले। जे सर्वभावे मज भजले। तयां ऐलीच थडी सरले। मायाजळ।^{९७} | जयां सदगुरु तारु फुडे। जे अनुभवाचे कांसे गाढे। जयां आत्मनिवेदन तरांडे। आकळें।^{९८} | जे अहंभावाचे वोळे सांडुनी। विकल्पाचिया झुळका चुकाउनि। अनुरागाचा निरुता होउनि। पाणिढाळ।^{९९} | जया ऐक्याविया उतारा। बोधाचा जोडला तारा। मग निवृत्तीचिया पैलतीरा। झेंपावले जे।^{१००} | ते उपरतीच्या वांवीं सेलत। सोहंभावाचेनि थावे पेलत। मग निघाले अनकळित। निवृत्तितर्टी।^{११} | येणे उपाये मज भजले। ते हे माझी माया तरले। परी ऐसे भक्त विपाइले। बहुवस नाहीं।^{१२} |

न मां दुष्कृतिनो मूढा: प्रपद्यन्ते नराधमाः ।
माययापहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥५ ।
चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन ।
आर्ता जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥६ ।

जे बहुतां एकां अवांतर । अहंकाराचा भूतसंचार । जाहाला म्हणोनि विसर । आत्मबोधाचा ॥३ । तें वेळीं नियमाचें वस्त्र नाठवे । पुढील अधोगतीची लाज नेणवे । आणि करितात जें न करावें । वेद म्हणे ॥४ । पाहें पां शरीराचिया गांवा । जयालागीं आले पांडवा । तो कार्यार्थ आघवा । सांझूनियां ॥५ । इंद्रियग्रामींचे राजबिंदीं । अहंमतेचिया जल्पवादी । विकारांतरांची मांदी । मेळवूनियां ॥६ । दुःखशोकांच्या घाई । मारिलियाची सेचि नाहीं । हें सांगावया कारण काई । जे ग्रासिले माया ॥७ । म्हणोनि ते मातें चुकले । एक चतुर्विध मज भजले । जिहीं आत्महित केले । वाढतें गा ॥८ । तो पहिला आर्त म्हणिजे । दुसरा जिज्ञासु बोलिजे । तिजा अर्थार्थी जाणिजे । ज्ञानिया चौथा ॥९ ।

तेषां ज्ञानी नियुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ।

प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च सम प्रियः ॥१० ।

तेथ आर्त तो आर्तीचेनि व्याजें । जिज्ञासु तो जाणावयालागीं भजे । तिजेनि तेणे इच्छिजे । अर्थसिद्धि ॥१० । मग चौथियाच्या ठारीं । कांहींच करणे नाहीं । म्हणोनि भक्त एक पाहीं । ज्ञानिया जो ॥११ । जे तथा ज्ञानाचेनि प्रकाशे । फिटले भेदाचे कवडसे । मग मीचि जाहला समरसे । आणि भक्तही तेवीचि ॥१२ । परी आणिकांचिये दिठी नावेक । जैसा स्फटिकचि भासे उदक । तैसा ज्ञानी नव्हे कौतुक । सांगतां तो ॥१३ । जैसा वारा कां गगनीं विरे । मग वारेपण वेगळे नुरे । तेवीं भक्त हे पैज न सरे । जरी ऐक्या आला ॥१४ । जरी पवन हालवूनि पाहिजे । तरी गगनावेगळा देखिजे । येन्हवीं गगन तों सहजें । असे जैसे ॥१५ । तैसे शरीरी हन कर्म । तो भक्त ऐसा गमे । परी अंतरप्रतीतिधर्मे । मीचि जाला ॥१६ । आणि ज्ञानाचेनि उजिडलेपणे । मी आत्मा ऐसे तो जाणे । म्हणऊनि मीही तैसेचि म्हणे । उचंबळलासांता ॥१७ । हां गा जीवापैलीकडिली खुणे । जो पावोनि वावरों जाणे । तो देहाचेनि वेगळेपणे । काय वेगळा होय ॥१८ ।

उदारा सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम् ।

आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम् ॥१९ ।

म्हणोनि आपुलाल्या हिताचेनि लोभें । मज आवडे तोही भक्त झांबे । परी मीचि करी वालभें । ऐसा ज्ञानिया एक ॥१६ । पाहें पां दुभतेयाचिया आशा । जग धेनूसि करीतसे फांसा । परी दोरेवीण कैसा । वत्सा चाबळी ॥२० । कां जे तनुमनप्राणे । तें आणिक कांहींचि नेणे । देखतसांते म्हणे । हे माय माझी ॥२१ । तें येणेमानें अनन्यगती । म्हणऊनि धेनूही तैसीचि प्रीती । तयालागीं लक्ष्मीपती । बोलिले साचे ॥२२ । हें असो मग म्हणितले । जे कां तुज सांगितले । तेहो भक्त भले । पढियते आम्हां ॥२३ । परी जाणोनिया मातें । जे पाहीं विसरले माघौतें । जैसे सागरा येऊनि सरिते । मुरडावे ठेले ॥२४ । तैसी अंतःकरणकुहरी जन्मली । जयाची प्रतीतिगंगा मज मीनली । तो मी हे काय बोली । फार करू ॥२५ । येन्हवीं ज्ञानिया जो म्हणिजे । तो चैतन्यचि कवळ माझे । हें न म्हणावे परी काय कीजे । न बोलणे बोलों ॥२६ ।

बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ।

वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥२६ ।

जे तो विषयाची मोठी ज्ञाडी । माजि कामक्रोधां सांकडीं । चुकवूनि आला पाडी । सद्वासनेचिया ॥२७ । मग साधुसगे सुभटा । उजू सत्कर्माचिया वाटा । अप्रवृत्तीचा अळ्हांटा । डावलूनी ॥२८ । आणि जन्मशतांचा वाहतवणा । तेवीं आस्थेचिया न लेचि वाहणा । तेथ फळहेतूचा उगाणा । कवण चाळी ॥२९ । ऐसा शरीरसंयोगाचिये राती । माजि धावतां सळिया आयती । तंव कर्मक्षयाची पाहाती । पाहांट जाली ॥३० । तैसीच गुरुकृपा उखा उजळली । ज्ञानाची वोतपली पडली । तेथ साम्याची ऋद्धि उघडली । तयाचिये दृष्टी ॥३१ । तें वेळीं जयाकडे वास पाहे । तेउता मीचि तया एक आहे । अथवा निवात जरी राहे । तरी मीचि तया ॥३२ । हें असो आणिक काहीं । तया सर्वत्र मीवांचूनि नाहीं । जैसे सबाह्य जळ डोहीं । बुडालिया घटा ॥३३ । तैसा जो मजभीतरी । मी तया आंतवाहरी । हें सांगिजेल बोलवरी । तैसे नव्हे ॥३४ । म्हणोनि असो हें इयापरी । तो देखे ज्ञानाची बाखारी । तेणे संसरलेनि करी । आप विश्व ॥३५ । हें समस्तही वासुदेव । ऐसा प्रतीतिरसाचा वोतला भाव । म्हणोनि भक्तांमाजी राव ।

आणि ज्ञानिया तोचि ।३६। जयाचिये प्रतीतीच्या वाखारां। पवाड होय चराचरा। तो महात्मा धनुर्धरा। दुर्लभ आथी ।३७। येर बहुत जोडती किरीटी। जयांची भजने भोगासार्ठी। जे आशातिमिरे दुष्टी। मंद जाले ।३८।

कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः प्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः ।

तं तं नियममारथाय प्रकृत्या नियताः स्वया ।२०।

आणि फळाचिया हांवा। हृदयीं कामा ज्ञाला रिगावा। कीं तयाचिये घसणी दिवा। ज्ञानाचा गेला ।३६। ऐसे उभयतां आंधारीं पडले। म्हणोनि पासीचि मातें चुकले। मग सर्वभावे अनुसरले। देवतांतरां ।१४०। आर्धीच प्रकृतीचे पाइक वरी। भोगालागीं तंव रंक। मग तेणे लोलुपत्वे कौतुक। कैसेनि भजती ।४१। कवणी तिया नियमबुद्धि। कैसिया हन उपचारसमृद्धि। कां अर्पण यथाविधि। विहित करणे ।४२।

यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति ।

तस्य तस्याऽचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ।२१।

पै जो जिये देवतांतरीं। भजावयाची चाड करी। तयाची ते चाड पुरी। पुरविता मी ।४३। देवोदेवीं मीचि पाहीं। हाही निश्चय त्यासी नाहीं। भाव ते ते ठायीं। वेगळाला धरी ।४४।

स तया श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीहते ।

लभते च ततः कामान्मृयैव विहिताहि तान् ।२२।

मग तिया श्रद्धायुक्त। तेथिंचे आराधना जे उचित। तें सिद्धिवरी समस्त। वर्तीं लागे ।४५। ऐसें जेणे जें भाविजे। तें फळ तेणे पाविजे। परी तेंही सकळ निपजे। मजचिस्तव ।४६।

अंतवत्तु फलं तेषां तद्रवत्यल्पमेधसाम् ।

देवान्देवयजो यान्ति मद्रक्ता यान्ति मामपि ।२३।

परी ते भक्त मातें नेणती। जे कल्पनेबाहेरी न निघती। म्हणोनि कल्पित फळा पावती। अंतवतं ।४७। किंबहुना ऐसे भजन। तें संसाराचेचि साधन। येर फळभोग तो स्वप्न। नावभरी दिसे ।४८। हें असो परौतें। मग हो कां आवडतें। परी यजी जो देवतांतें। तो देवत्वासीचि ये ।४९। येर तनुमनप्राणीं। जे अनुसरले माझेयाचि वाहणीं। ते देहाच्या निर्वाणीं। मीचि होती ।५०।

अव्यक्तं व्यक्तिमापत्रं मन्यन्ते मामबुद्ध्या ।

परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम् ।२४।

परी तैसे न करिता प्राणिये। वांयां आपल्या हितीं वाणिये। जे पोहताती पाणिये। तळहातिंचेनि ।५१। नाना अमृताच्या सागरीं बुडिजे। मग तोंडा कां वज्रमिठी पाडिजे। आणि मनीं तरी आठविजे। थिल्लरोदकातें ।५२। हें ऐसे कासया करावें। जें अमृतींहीं रिगोनि मरावें। तें सुखें अमृत होऊनि कां नसावें। अमृतामाजी ।५३। तैसा फळहेतूचा पांजरा। सांडूनिया धनुर्धरा। कां प्रतीतिपाखीं चिंदंबरा। गोसाविया नोहावें ।५४। जेथ उंचावलेनि पवाडें। सुखाचा पैसार जोडे। आपुलेनि सुरवाडें। उडों ये ऐसा ।५५। तया उमपा माप कां सुवावें। मज अव्यक्ता व्यक्त कां मानावें। सिद्ध असतां कां निमावें। साधनवरी ।५६। परी हा बोल आघवा। जरी विचारिजतसे पाडवा। तरी विशेषे या जीवा। न चोजवे गा ।५७।

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ।

मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम् ।२५।

कां जे योगमायापडें। हे जाले आहाती आंधळे। म्हणोनि प्रकाशाचेनि देहबळे। न देखती मातें ।५८। येहीं मी नसे ऐसें। काय वस्तुजात असे। पाहें पां लवण जळरसें। रहित आहे ।५९। पवन कवणातें न शिवेचि। आकाश कें न समायेचि। हें असो एक मीचि। विश्वीं आहें ।६०।

वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चाऽर्जुन ।

भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ।२६।

येथें भूते जियें अतीतलीं। तियें मीचि होऊनि ठेलीं। आणि वर्तत आहाति जेतुली। तींही मीचि। ६१। कां भविष्यमाणें जियें हीं। तींही मजवेगळी नाहीं। हा बोलचि येन्हवीं काहीं। होय ना जाय। ६२। दोराचिया सापासी। डोंबा बडिया ऐसी। संख्या न करवे कोण्हासी। तेवीं भूतांसि मिथ्यत्वे। ६३। ऐसा मी पंडुसुता। अनुस्यूत सदा असतां। या संसार जो भूतां। तो आने बोलें। ६४। तरी तेचि आतां थोडीसी। गोठी सांगिजेल परियेसी। जेथ अहंकारतनूंसी। वालभ पडिलें। ६५।

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत।

सर्वभूतानि समोहं सर्ग यान्ति परतप। २७।

तेथ इच्छा हे कुमारी जाली। मग ते कामाचिया तारुण्या आली। तेथ द्वेषेसीं मांडिली। वराडिक। ६६। तया दोघांस्तव जन्मला। ऐसा द्वन्द्वमोह जाला। मग तो आजेयाने वाढविला। अहंकारे। ६७। तो धृतीसि सदा प्रतिकूळ। नियमाही नागवे स्थूळ। आशारसे दौदिल। जालासांता। ६८। असंतुष्टचिया मदिरा। मत्त होवोनि धनुर्धरा। विषयाचे वोवरां। विकृतीसीं असे। ६९। तेणे भावशुद्धीचिया वाटे। विखुरले विकल्पाचे कांटे। मग चिरिले अव्हांटे। अप्रवृत्तीचे। ७०। तेणे भूते भांबावलीं। म्हणोनि संसाराचिया आडवामाजि पडिली। मग महादुःखाच्या घेतलीं। वोझेवरी। ७१।

येणां त्वन्तगतं पावं जनानं पुण्यकर्मणाम्।

ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः। २८।

ऐसे विकल्पाचे वायाणे। कांटे देखोनि सिसाणे। जे मतिप्रमाचे पासावणे। घेतीचिना। ७२। उजू एकनिष्ठेंच्या पाउलीं। रगडूनि विकल्पाचिया भाली। महापातकांची सांडिली। अटवी जिही। ७३। मग पुण्याचे धावा घेतले। आणि माझी जवळीक पावले। किंबहुना ते चुकले। वाटवधेयां। ७४।

जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये।

ते ब्रह्मतटिदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाऽखिलम्। २९।

येन्हवीं तरी पार्था। जन्ममरणाची निमे कथा। ऐसिया प्रयत्नाते आस्था। विये जयांची। ७५। तयां तो प्रयत्नचि एके वेळे। मग समग्र परब्रह्म फळे। जया पिकलेया रस गळे। पूर्णतेचा। ७६। तें वेळीं कृतकृत्यता जग भरे। तेथ अध्यात्माचे नवलपण पुरे। कमची काम सरे। विरमे मन। ७७। ऐसा अध्यात्मलाभ तया। होय गा धनंजया। भांडवल जया। उद्यमीं मी। ७८। तयाते साम्याचिये वाढी। ऐक्याची सांदे कुळवाडी। तेथ भेदाचिया दुबळवाडी। नेणिजे तया। ७९।

साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः।

प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तयेतसः। ३०।

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यार्या योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः।

जिहीं साधिभूता मातें। प्रतीतीचेनि हातें। धरूनि अधिदैवातें। शिवतले गा। ७०। जया जाणिवेचेनि वेगें। मी अधियज्ञ दृष्टि रिगे। ते तनूचेनि वियोगें। विन्हये नव्हती। ७१। येन्हवीं आयुष्याचे सूत्र विघडता। भूतांची उमटे खडाडता। काय न मरतयाहि चित्ता। युगांत नोहे। ७२। परी नेणो कैसे पैं गा। जे जडेनि गेले माझिया आंगा। ते प्रयाणीचिया लगबगा। त सांडितीच मातें। ७३। येन्हवीं तरी जाण। ऐसे जे निपुण। तेचि अंतःकरण। युक्त योगी। ७४। तंव इये शब्दकुपिकेतळी। नोडवेचि अवधानाची अंजुळी। जे नावेक अर्जुन तये वेळीं। मागांचि होता। ७५। जेथ तद्ब्रह्मवाक्यफळे। जियें नानार्थरसे रसाळे। बहकतें आहाति परिमळे। भावाचेनि। ७६। सहज कृपामंदानिले। श्रीकृष्णद्रुमाची वचनफळे। अर्जुनश्रवणाचिये खोळे। अवचित पडली। ७७। तियें प्रमेयांची हो कां वळलीं। कीं ब्रह्मरसाच्या सागरीं चुबुकळिली। मग तैसीच का घोळिली। परमानंदे। ७८। तेणे बरवेपणे निर्मळे। अर्जुना उन्मेषाचे डोहळे। घेताती गळाळे। विस्मयामृताचे। ७९। तिया सुखसंपत्ती जोडलिया। मग स्वर्गा वाये वांकुलिया। हृदयाच्या जीवीं गुतकुलिया। हीत आहाती। ८०। ऐसे वरचिलीचि बरवा। सुख जावो लागले फावा। तंव रसास्वादाचिया हांवा। लाहो केला। ८१। झडकरी अनुमानाचेनि करतळें। घेऊनि तियें वाक्यफळे। प्रतीतिमुखीं एकेवेळे। घालू पाहे। ८२। तव विचाराचिया रसना न दाटती। परी हेतूच्या दशनीं न फुटती। ऐसें जाणोनि सुभद्रापती। चुंबीचिना। ८३। मग चमत्कारला म्हणे। इये जळीवीं मा तारागणे। कैसा झाकविलो असलागपणे। अक्षरांचेनि। ८४। इये पदें नव्हती फुडिया। गगनाचिया घडिया। येथ आमुची मती बुडालिया। थाव न निघे। ८५। वांचूनि जाणावयाचि कें गोठी। ऐसें जीवीं कल्यूनि किरीटी। तिया पुनरपि केली दृष्टी। यादवेंद्रा। ८६। मग विनविले सुभटें। हा हो जी ये एकवाटे। सातही पदें अनुच्छिष्टे। नवलें आहाती। ८७। येन्हवीं अवधानाचेनि वहिलेपणे। नाना प्रमेयाचे उगाणे। काय श्रवणाचेनि आंगवणे। बोलो राहती। ८८। परी तैसें हें नोहेचि देवा। देखिला अक्षरांचा मेळावा। आणि विस्मयाचिया जीवा। विस्मयो जाला। ८९। कानाचेनि गवाक्षद्वारे। बोलाचे रशमी अभ्यंतरे।

पाहेना तंव चमत्कारे । अवधान ठाकले ।२०० । तेवीचि अर्थाची चाड मज आहे । ते सांगताही वेळ न साहे । म्हणूनि निरुपण लवलाहे । कीजो देवा ।१ । असा मागील पडताळा घेऊनी । पुढां अभिप्राय दृष्टी सूनी । तेवीचिमाजि शिरउनी । आर्ती आपुली ।२ । कैसी पुसती पाहें पां जाणिव । भिडेचि तरी लंघो नेदी शींव । ये-हवीं श्रीकृष्णहृदयासि खेंव । देवों सरला ।३ । अहो श्रीगुरुतें जैं पुसावें । तें येणेमानें सावध घ्वावें । हें एकचिं जाणें आघवे । सव्यसाची ।४ । आतां तयाचें तें प्रश्न करणें । वरी सर्वज्ञ श्रीहरीचे बोलणे । हें संजयो आवडलेपणे । सांगेल कैसें ।५ । तिये अवधान द्यावे गोठी । बोलिजेल नीट म-हाठी । जैसीं कानाचे आधी दृष्टी । उपेगा जाये ।६ । बुद्धीचिया जिभा । बोलाचा न चाखता गाभा । अक्षरांचिया भांवा । इंद्रिये जिती ।७ । पाहा पां मालतीचे कळे । घाणासि कीर वाटले परिमळे । परी वरचिया बरवा काइ डोळे । सुखिवे नव्हती ।८ । तैसें देशियेचिया हवावा । इंद्रिये करिती राणिवा । मग प्रमेयाचिया गांवा । लेसां जाइजे ।९ । ऐसेनि नागरपणे । बोल निमे तें बोलणे । ऐका ज्ञानदेव म्हणे । निवृत्तीचा ।२१० ।

इति श्रीज्ञानेश्वरविरचितायां भावार्थदीपिकायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ६्लोक ३०, ओव्या २१०.

ज्ञानेश्वरीः अध्याय आठवा: अक्षरब्रह्मयोग

अर्जुन उवाच— किं तद्ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम् ।
अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥१॥

मग अर्जुने म्हणितले । हां हो जी अवधारिले । जें म्यां पुसिले । तें निरुपिजे ॥१॥ सांगा कवण तें ब्रह्म । कायसया नाम कर्म । अथवा अध्यात्म । काय म्हणिचे ॥२॥ अधिभूत तें कैसें । एथ अधिदैवत तें कवण असे । हें उघड मी परियेसें । ऐसें बोला ॥३॥

अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन्नधुसूदनः ॥

प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः ॥२॥

देवा अधियज्ञ तो काई । कवण पां इये देहीं । हे अनुमानासि काहीं । दिठी न भरे ॥४॥ आणि नियता अंतःकरणीं । तूं जाणिजसी देहप्रयाणीं । तें कैसेनि हे शार्डगपाणी । परिसवा माते ॥५॥ देखा लधवारीं चिंतामणीचा । जरी पहुडला होय दैवाचा । तरी वोसणताही बोल तयाचा । सोप न वचे ॥६॥ तैसें अर्जुनाचिया बोलासवे । आले तेंचि म्हणितले देवे । परियेसें गा बरवे । जें पुसिले तुवां ॥७॥ किरीटी कामधेनच्या पाडां । वरी कल्यतरुचा आहे मांदोडा । म्हणोनि मनोरथसिद्धीचिया चाडा । तो नवल नोहे ॥८॥ श्रीकृष्ण कोपोनि ज्यासि मारी । तो पावे परब्रह्मसाक्षत्कारीं । मा कृपेने उपदेश करी । तो कैशापरी न पवेल ॥९॥ जें कृष्णचि होइजे आपण । तैं कृष्ण होय आपुले अंतःकरण । तेघवां संकल्पाचें आंगण । वोळंगती सिद्धी ॥१०॥ परी ऐसें जें प्रेम । तें अर्जुनीचि आथि निःसीम । म्हणऊनि तयाचें काम । सदा सफळ ॥११॥ याकारणे श्रीअनंते । तें मनोगत तयाचें पुसते । होईल जाणूनि आइते । वोगरुनि ठेविले ॥१२॥ जें अपत्य थानीं निगे । तयाची भूक तें मातेसीचि लागे । येन्हवीं तें शब्दे काय सांगे । मग स्तन्य दे येरी ॥१३॥ म्हणवोनि कृपाळुवा गुरुचिया ठार्यी । हें नवल नोहें काहीं । परी तें असो आइका काई । जें देव बोलते जाहाले ॥१४॥

**श्रीभगवानुवाच— अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्मं उच्यते ।
भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञिः ॥३॥**

मग म्हणितले सर्वश्वरे । आकारीं इये खोंकरे । कोंदले असत न खिरे । कवणे काळीं ॥१५॥ येन्हवीं सपुरपण तयाचें पाहावे । तरी शून्यचि नव्हे स्वभावे । वरी गगनाचेनि पालवे । गाळूनि घेतले ॥१६॥ जें ऐसेही परी विरुळे । इयें विज्ञानाचिया खोळे । हालवलेही न गळे । ते परब्रह्म ॥१७॥ आणि आकाराचेनि जालेपणे । जन्मधर्माते नेणे । आकारलोपी निमणे । नाहीं कंही ॥१८॥ ऐसिया आपलियाचि सहजस्थिती । जया ब्रह्माची नित्यता असती । तया नाम सुभद्रापर्तीं । अध्यात्म गा ॥१९॥ मग गगर्नी जेवीं निर्मळे । नेणो कैचीं एक वेळे । उठती घनपठळे । नानावर्ण ॥२०॥ तैसें अमूर्तीं तिमे विशुद्धे । महदादि भूतभेदे । ब्रह्मांडाचे बांधे । होंचि लागती ॥२१॥ वै निर्विकल्पाचिये बरडी । फुटे आदिसंकल्पाची विरुढी । आणि ते सवेचि मोडोनि ये ढोंढी । ब्रह्मगोळकांच्या ॥२२॥ तया एकैकाचें भीतरीं पाहिजे । तंव बीजाचाचि भरिला देखिजे । माजि होतिया जातियां नेणिजे । लेख जीवां ॥२३॥ मग तया ब्रह्मगोळकांचे अंशाश । प्रसवती आदिसंकल्प असमास । हें असो ऐसी बहुवस । सूष्टी वाढे ॥२४॥ परी दुजेनवीण एकला । परब्रह्मचि संचला । अनेकत्वाचा आला । पूर जैसा ॥२५॥ तैसें समविषमत्व नेणों कैचें । वायांचि चराचर रचे । पाहातां प्रसवतिया योनीचे । लक्ष दिसती ॥२६॥ येरी जीवभावाचिये पालविये । काहीं मर्यादा करूं न ये । पाहिजे कवण हें आघवें विये । तंव मूळ तें शून्य ॥२७॥ म्हणूनि कर्ता मुदल न दिसे । आणि सेखीं कारणही काहीं नसें । माजि कार्यचि आपैसें । वाढोचि लागे ॥२८॥ ऐसा करितेनवीण गोचर । अव्यर्तीं हा आकार । निपजे जो व्यापार । तया नाम कर्म ॥२९॥

**अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ।
अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभूतं वर ॥४॥**

आतां अधिभूत जें म्हणिपे । तेही सांगो संक्षेपे । तरी होय आणि हारपे । अभ्र जैसें ॥३०॥ तैसें असतेपण आहाच । नाहीं होइजे हें साच । जयाते रूपा आणिती पाचपांच । मिळोनियां ॥३१॥ भूताते अधिकरुनि असे । आणि भूतसंयोगे तरी दिसे । जे वियोगवेळे भ्रंशे । नामरूपादिक ॥३२॥ तयाते अधिभूत म्हणिजे । मग अधिदैवत पुरुष जाणिजे । जेणे प्रकृतीचे भोगिजे । उपार्जिले ॥३३॥ जो चेतनेचा चक्षु । जो इंद्रियदेशीचा अध्यक्षु । जो देहास्तमानी वृक्षु । संकल्पविहंगमाचा ॥३४॥ जो परमात्माचि परि दुसरा । जे अहंकारनिद्रा निदसुरा । म्हणोनि स्वप्नाचिया वोरबारा । संताषे शिणे ॥३५॥ जीव येणे नावें । जयाते आलविजे स्वभावे । तें अधिदैवत जाणावें । पंचायतनीचे ॥३६॥ आतां इयेचि शरीरभावाते उपशमी । जो शरीरग्रामी । तो अधियज्ञ येथ गा मी । पंडुकुमरा ॥३७॥ येर अधिदैवाधिभूत । तेही मीचि कीर समस्त । परी पधरे

किडाळा मिळत | तें काय साकें नोहे |३८| तरी तें पंधरेपण न मैळे | आणि किडाळाचियाही अंशा न मिळे | परी जंव असे तयाचेनि मैळे | तंव सांकेचि म्हणिजे |३९| तैसें अधिभूतादि आघवें | हें अविद्येचेनि पालवें | झांकलें तंव मानावें | वेगळें ऐसें |४०| तेचि अविद्येची जवनिक फिटे | आणि भेदभावाची अवधी तुटे | मग म्हणों एक होऊनि जरी आटे | तरी दोनी काय होती |४१| पै केशांचा गुंडाळा | वरी ठेविली खफिकशिळा | ते जंव पाहिजे डोळां | तंव भेदली गमती |४२| पाठीं केश परैते नेले | आणि भेदलेपण काय नेणों जाहालें | तरी डांक देऊनि सांदिलें | शिळेते काई |४३| ना ते अखंडचि आयती | परी संगे भिन्न गमली होती | ते सारिलिया मागौती | जैसी कां तैसी |४४| तेवीचि अहंभाव जाये | तरी ऐक्य तें आर्थिंचि आहे | हेंचि साचें जेथ होये | तो अधियज्ञ मी |४५| पैं गा आम्ही तुज | सकळ यज्ञ कर्मज | सांगीतलें जे काज | मनीं धरूनि |४६| तो हा सकळ जीवांचा विसावा | नैष्कर्म्यसुखाचा ठेवा | परी उघड करूनि पांडवा | दाविजत असे |४७| पहिले वैराग्यइंधनपरिपूर्ती | इंद्रियानळीं प्रदीप्ती | विषयद्रव्यांचिया आहुती | देऊनियां |४८| मग वजासन तेचि उर्वा | शोधूनि आधारमुद्रा बरवी | वेदिका रचे मांडवी | शरीराच्या |४९| तेथ संयमाग्नीचीं कुठें | इंद्रियद्रव्याचेनि पवाढें | पूजिजती उदंडें | युक्तिवोपे |५०| मग मनप्राणसंयम | हाचि हवनसंपदचा संभ्रम | येणे संतोषविजे निर्धूम | ज्ञाननळ |५१| ऐसेनि हें सकळ ज्ञानी समर्पे | मग ज्ञान तें झेयीं हारपे | पाठीं झेयचि स्वरूपे | निखिल उरे |५२| तया नंव गा अधियज्ञ | ऐसे बोलिला जंव सर्वज्ञ | तंव अर्जुन अतिप्राज्ञ | तया पातलें तें |५३| हें जाणोनि म्हणितले देवें | पार्थी परिसत आहासि बरवें | या कृष्णाचिया बोलासवें | येऱे सुखाचा जाहाला |५४| देखा बाळकाचिया धणी धाइजे | कां शिष्याचेनि जाहालेपणे होइजे | हे सदगुरुचि एकलेनि जाणिजे | कां प्रसवतिया |५५| म्हणोनि सात्विक भावांची मांदी | कृष्णाआंगीं अर्जुनाआधीं | न समातसे परी बुद्धी | सांवरुनि देवें |५६| मग पिकलिया सुखाचा परिसळ | कीं निवालिया अमृताचा कल्लोळ | तैसा कोवळा आणि रसाळ | बोल बोलिला |५७| म्हणे परिसणेयाच्या राया | आइकें बापा धनंजया | ऐसी जळों सरलिया माया | तेथ जाळितें तेंही जळे |५८|

अन्तकाले च मासेव स्मरन्मुक्त्वा कलेवरम् ।

यः प्रयाति स मद्रावं याति नास्त्यत्र संशयः ।५ ।

जें आतांचि सांगीतलें होतें | अगा अधियज्ञ म्हणितला जयातें | जे आदिचि तया मातें | जाणोनि अंतीं |५६| ते देह झोळ ऐसे मानुनी | ठेलें आपणें आपण होउनी | जैसा मठ गगना भरूनी | गगर्नीचि असे |६०| ये प्रतीतीचिया माजघरीं | तया निश्चयाची वावरी | आली म्हणोनि बाहेरी | नवेचि से |६१| ऐसे सबाह्य ऐक्य संचलें | मीचि होऊनि असतां रचिलें | बाहेरी भूतांचीं पांचही खवळें | नेणतांचि पडिलीं |६२| आतां उभेया उभेपण नाहीं जयाचें | मा पडिलिया गहन कवण तयाचें | म्हणोनि प्रतीतीचिये पोटींचे | पाणी न हाले |६३| ते ऐक्याची आहे वोतिली | कीं नित्यतेचिया हृदयीं घातली | जैसी समरससमुद्री धुतली | रुळेचिना |६४| पैं अथावीं घट बुडाला | ती अंतबाहेरी उदके भरला | पाठीं दैवगेत्या जरी फुटला | तरी उदक काय फुटे |६५| ना तरी सर्पे कवच सांडिलें | कां उबारेने वस्त्र फेडिलें | तरी सांग पां काय मोडलें | अवेवामाजीं |६६| तैसा आकार हा आहाच भ्रंशे | वांचूनि वस्तु ते सांचलीचि असे | तेचि बुद्धि जालिया विसुकुसे | कैसेनि आतां |६७| म्हणोनि यापरी मातें | अंतकाळीं जाणसतासे | जे मोकलिती देहातें | ते मीचि होती |६८| येन्हवीं तरी साधारण | उरीं आदललिया मरण | जो आठव धरीं अंतःकरण | तेचि होइजे |६९| जैसा कवण ऐक काकुळती | पळतां पवनगती | दुपावलीं अवचितीं | कुहामाजीं पडियेला |७०| आतां तया पडण्याआरातें | पडण चुकवावया परैतें | नाहीं म्हणोनि तेथें | पडावेचि पडे |७१| तेवीं मृत्यूचेनि अवसरें एके | जे येऊनि जीवासमोर ठाके | तें होणें मग न चुके | भलतयापरी |७२| आणि जागता जंव असिजे | तंव जेणे ध्यानें भावना भाविजे | डोळा लागतखेंवो देखिजे | तेचि स्वर्णीं |७३|

यं यं वापि स्मरन्मावं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ।

तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्वावभावितः ।६ ।

तेवीं जितेनि अवसरे | जे आवडेनि जीवीं उरे | तेचि मरणाचिये मेरे | फार हों लागे |७४| आणि मरणीं जया जें आठवें | तो तेचि गतीतें पावे |—

तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च ।

मय्यपितमनाबुद्धिमामेवैष्यस्यसंशयः ।७ ।

म्हणोनि सदा स्मरावें | मातोंच तुवां |७५| डोळां जें देखावें | कां कानीं हन ऐकावें | मनीं जें भावावें | बोलावें वाचे |७६| तें अंतबाहेरी आघवें | मीचि करूनि घालावें | मग सर्वीं काळीं स्वभावें | मीचि आहे |७७| अर्जुना ऐसे जाहालिया | मग न मरिजे देह गेलिया | मा संग्राम केलिया | भय काय तुजे |७८| **तूं मन बुद्धि**

साचेंसीं। जरी माझिया स्वरूपीं अर्पिसी। तरी मातेचि गा पावसी। हे माझी भाक ॥७६॥ हेचि कायिसयावरी होये। ऐसा जरी संदेह वर्तत आहे। तरी अभ्यासून आदीं पाहें। मग नव्हे तरी कोपे ॥८०॥

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ।

परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थाऽनुचिन्तयन् ॥८१॥

येणेचि अभ्यासेसी योगू। चित्तासि करी पां चांगू। अगा उपायबळे पंगू। पहाड ठाकी ॥८१॥ तेवीं सदभ्यासें निरंतर। चित्तासि परमपुरुषाची मोहर। लावीं मग शरीर। राहो अथवा जावो ॥८२॥ जें नाना गतीतें पाववितें। तें चित्त वरील आत्मयातें। मग कवण आठवीं देहातें। गेलें कीं आहे ॥८३॥ पैं सरितेचेनि ओघें। सिंधुजळा मीनले घोंघे। ते काय वर्तत आहे मागे। म्हणोनि पाहों येती ॥८४॥ ना ते समुद्रचि होऊन ठेलें। तेवीं चित्ताचें चैतन्य जाहालें। जेथ यातायात निमालें। घनानंद जें ॥८५॥

कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः ।

सर्वस्य धातारमविन्त्यरूपमादित्यर्वणं तमसः परस्तात् ॥८६॥

जयाचें आकारावीण असणें। जया जन्म ना निमणें। जें आघवेचि आघवेपणें। देखत असे ॥८६॥ जें गगनाहूनि जुनें। जें परमाणूहूनि सानें। जयाचेनि सन्निधानें। विश्वं चळे ॥८७॥ जें सर्वातें यया विये। विश्वं सर्वं जेणे जिये। हेतु जया विहे। अचिन्त्यं जें ॥८८॥ देखे वोळंबा इंगळ न चरे। तेजीं तिसिर न शिरे। जें दिहाचि आंधारे। चर्मचक्षुसीं ॥८९॥ सुसडा सूर्यकणांच्या राशी। जो नित्य उदो ज्ञानियांसी। अस्तमानाचें जयासी। आडनांव नाहीं ॥९०॥

प्रयाणकाले मनसाचलेन भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव ।

भ्रुवोमध्ये प्राणमावेश्य सम्यक् संतं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥९०॥

तया अव्यंगवाणेया ब्रह्मातें। प्रयाणकाले प्राप्ते। जो रिथरावलेनि चित्तें। जाणोनि स्मरे ॥९१॥ बाहेर पद्मासन रचुनी। उत्तराभिमुख बैसोनी। जीवीं सुख सूनी। कर्मयोगाचे ॥९२॥ आंतु मिनलेनि मनोधर्मे। स्वरूपप्राप्तीचेनि प्रेमें। आपेआप संभ्रमें। मिळावया ॥९३॥ आकळलेनि योगें। मध्यमा मध्यमार्गे। अग्निस्थानोनि निगे। ब्रह्मरंगा ॥९४॥ तेथ अचेत चित्ताचा सांगात। आहाचवाणा दिसे मांडत। जेथ प्राण गगनाआंत। संचरे कां ॥९५॥ परि मनाचेनि स्थेर्यं धरिला। भक्तिचिया भावना भरला। योगबळे आवरला। सज्ज होउनी ॥९६॥ तो जडाजडाते विरचितू। भ्रलतामाजी संचरतु। जैसा घंटानाद लयस्तु। घंटेसीच होय ॥९७॥ कां झांकलिये घटींचा दिवा। नेणिजे काय जाहला केंद्वा। या रीती जो पांडवा। देह ठेवी ॥९८॥ तो केवळ परब्रह्म। जया परमपुरुष ऐसें नाम। तें माझे निजधाम। होऊनि ठाके ॥९९॥

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः ।

यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं संग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥९१॥

सकळा जाणणेया जे लाणी। तिये जाणिवेची जे खाणी। तया ज्ञानियाचिये आयणी। जयातें अक्षर म्हणिये ॥९००॥ चंडवातेही न मोडे। तें गगनचि कीं फुडे। वांचूनि जरी होईल मेहुडे। तरी उरेल कैचें ॥९॥ तेवीं जाणणेया जें आकळलें। तें जाणिवलेंपणेचि उमाणलें। मग नेणवेचि तया म्हणितलें। अक्षर सहजें ॥२॥ म्हणोनि वेदविद नर। म्हणतीं जयातें अक्षर। जें प्रकृतीसी पर। परमात्मरूप ॥३॥ आणि विषयांचे विष उलंडूनि। जे सर्वेद्रियां प्रायश्चित्त देऊनि। आहाति देहाचिया बैसोनि। झाडातळी ॥४॥ ते यापरी विरक्त। जयाची निरंतर वाट पहात। निष्कामासि अभिप्रेत। सर्वदा जें ॥५॥ जयाचिया आवडी। न गणती ब्रह्मचर्याचीं सांकडी। निष्टुर होऊनि बापुडी। इंद्रियें करिती ॥६॥ ऐसें जें पद। दुर्लभ आणि अगाध। जयाचिये थडिये वेद। चुबुकळिले ठेले ॥७॥ तें ते पुरुष होती। जे यापरी लया जाती। तरी पार्था हेचि स्थिती। एक वेळ सांगो ॥८॥ तेथ अर्जुनें म्हणितले स्वामी। हेचि म्हणावया होतो पां मी। तव सहजे कृपा केली तुम्हीं। तरी बोलिजो कां ॥९॥ परी बोलावें ते अति सोहोपें। तेथें म्हणितले त्रिभुवनदीपें। तुज काय नेणों संक्षेपें। सांगेन ऐक ॥९०॥ तरी मना बाहेरिलीकडे। येयाची साविया सवे मोडे। हे हवदयाचिया डोहीं बुडे। तैसें कीजे ॥९१॥

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुद्ध्य च ।

मूर्ध्याधायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥९२॥

परी हें तरीच घडे। जरी संयमाचीं अखंडे। सर्वद्वारीं कवाडे। कळासती ।१२। तरी सहजे मन कोंडलें। हृदयीचि असेल उगलें। जैसे करचरणीं मोडलें। परिवर न संडी ।१३। तैसे चित्त राहिल्या पांडवा। प्राणांचा प्रणवचि करावा। मग अनुवृत्तिपंथे आणावा। मूर्धन्वरी ।१४। तेथ आकाशीं मिळे न मिळे। तैसा धरावा धारणाबळे। जंव मात्रात्रय मावळे। अर्धबिंबीं ।१५। तंवरी तो समीरु। निराळीं कीजे स्थिरु। मग लग्नीं जेवीं औकारु। बिंबींचि विलसे ।१६।

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन्।

यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम् ।१३।

तैसें ओम् हें स्मरों सरे। आणि तेथेचि प्राण पुरे। मग प्रणवातीत उरे। पूर्णघन जें ।१७। म्हणोनि प्रणवैकनाम। हें एकाक्षर ब्रह्म। जो माझें स्वरूप परम। स्मरतसाता ।१८। यापरी त्यजी देहाते। तो त्रिशुद्धी पावे मातें। जया पावण्यापराते। आणिक पावणे नाहीं ।१९। तेथ अर्जुना जरी विषयाये। तुझ्या जीवीं अन ऐसे जाये। ना हे स्मरण मग होये। कायसयावरी अंतीं ।२०। इंद्रियां अनघड पडिलिया। जीविताचें सुख बुडलिया। आंतबाहेरि उघडलिया। मृत्युचिन्हे ।२१। तें वेळीं बैसावेचि कवणे। मग कवण निरोधी करणे। तेथ काह्याचेनि अंतःकरणे। प्रणव स्मरावा ।२२। तरी गा ऐशिया हो ध्वनी। झाणे थारा देशी गा मर्नी। पैं नित्य सेविला मी निदानी। सेवक होय ।२३।

अनन्यचेता: सततं यो मां स्मरति नित्यशः ।

तस्याहं सुलभं पार्थं नित्ययुक्तस्य योगिनः ।१४।

मासुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम् ।

नानुवृत्तिं महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ।१५।

जे विषयांसि तिळांजली देउनी। प्रवृत्तीवरी निवड वाटुनी। मातें हृदयीं सूनी। भोगिताती ।२४। परी भोगितया नाराणुका। भेटणे नाहीं क्षुधादिकां। तेथ चक्षुरादि रंका। कवण पाड ।२५। ऐसे निरंतर एकघटले। जे अंतःकरणीं मजशीं लिगटले। मीचि होऊनि आंतले। उपासिती ।२६। तया देहावसान जें पावे। तैं तिहीं मातें स्मरावें। मग म्यां जरी न पावावें। तरी उपासित ते कायसी ।२७। पैं रंक एक आडलेपणे। काकळतीं धांव गा धांव म्हणे। तरी तयाचिये ग्लानी धांवणे। काय न घडे मज ।२८। आणि भक्तांही तेचि दशा। तरी भक्तीचा सोस कायसा। म्हणऊनि हा ध्वनी ऐसा। न वाखाणावा ।२९। तिहीं जे वेळी मी स्मरावा। ते वेळी स्मरिला कीं पावावा। तो आभारही जीवा। साहावेचि ना ।३०। तें ऋणवैपण देखोनि आंगीं। मी आपुलियाचि उत्तीर्णत्वालागीं। भक्तांचिया तनुत्यागीं। परिचर्या करीं ।३१। देहवैकल्याचा वारा। झाणे लागेल या सुकुमारा। म्हणोनि आत्मोधाचे पांजिरां। सुयें तयातें ।३२। वरी आपुलिया स्मरणाची उवाइली। हींव ऐसी करी साउली। ऐसेनि नित्य बुद्धि संचली। मी आंगीं तयातें ।३३। म्हणोनि देहांतीचे सांकडे। माझिया कहीचि न पडे। मी आपुलियाते आपुलीकडे। सुखेचि आंगीं ।३४। वरचील देहाची गवसणी फेडुनी। आहाच अहंकाराचे रज झाडुनी। शुद्ध वासना निवडुनि। आपणां मेलवीं ।३५। आणि भक्तां तरी देहीं। विशेष एकवंकीचा ठाव नाहीं। म्हणऊनि अव्हेर करितां काहीं। वियोग ऐसा न वाटे ।३६। ना तरी देहांतीचि मियां यावें। मग आपणपै यातें न्यावें। हेंही नाहीं जें स्वभावें। जे आधीचि मज मिनले ।३७। येरी शरीराचिया सलिलीं। असतेपण हेचि साउली। वांचूनि चंद्रिका ते ठेली। चंद्रीच आहे ।३८। ऐसे जे नित्ययुक्त। तयांसि सुलभ मी सतत। म्हणऊनि देहांती निश्चित। मीचि होती ।३९। मग क्लेशतरुची वाडी। जे तापत्रयांगनीची सगडी। जे मृत्युकाकासि कुरोडी। साडिली आहे ।३१०। जें दैन्याचे दुभतें। जे महाभयातें वाढवितें। जें सकळ दुःखांचे पुरतें। भांडवल ।४१। जें दुर्मतीचे मूळ। जें कुकर्माचे फळ। जें व्यामोहाचे केवळ। स्वरूपचि ।४२। जें संसाराचे बैसणे। जें विकाराचे उद्याने। जें सकळ रोगांचे भाणे। वाढिले आहे ।४३। जें काळाचा खिच उशिटा। जें आशेचा आंगवठा। जन्ममरणाचा वोलिंवटा। स्वभावें जें ।४४। जें भुलीचे भरीव। जें विकल्पाचे वोतीव। किंबहुत पेव। विचुवांचे ।४५। जें व्याघ्राचे क्षेत्र। जें पण्यांगनांचे मित्र। जें विषयविज्ञानयंत्र। सुपूजित ।४६। जें लावेचा कळवळा। निवालिया विषेदकाचा गळाळा। जें विश्वासु आंगवळा। संवचोराचा ।४७। जें कोढियाचे खेव। जें काळसर्पाचे मार्दव। गोरियाचे स्वभाव। गायन जें ।४८। जें वैरियाचा पाहुणेर। जें दुर्जनाचा आदर। हें असो जें सागर। अनर्थाचा ।४९। जें स्वर्जीं देखिले स्वज। जें मृगजळे सासिन्हले वन। जें धूप्ररजाच गगन। ओतले आहे ।५०। ऐसे जें हें शरीर। तें ते न पवतीवि पुढती नर। जें होऊनि ठेले अपार। स्वरूप माझें ।५१।

आब्रह्माभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुनः ।

मासुपेत्य तु कौतेय पुनर्जन्म न विद्यते ।५६।

येन्हीं ब्रह्मपणाचिये भडसे। न चुकतीचि पुनरावृत्तीचे वळसे। परी निवटलियाचे जैसे। पोट न दुखे। ५२। ना तरी चैइलियानंतरे। न बुडिजे स्वजीचेनि महापूरे। तेवीं मातें पावले ते संसारे। लिंपतीचि ना। ५३। येरवीं जगदाकाराचे सिरे। जे चिरस्थाईयाचे धुरे। ब्रह्मभुवन गा चवरे। लोकाचाळाचे। ५४। जिये गांवींचा पहार दिवावरी। एका अमरेंद्राचे आयुष्य नधरी। विळोनि पांती उठी एकसरी। चवदा जणांची। ५५।

सहस्रयुगपर्यन्तमहर्यदब्रह्मणो विदुः।

रात्रि युगसहस्रां तां तेऽहोरात्रविदो जनाः। १७।

जे चौकडिया सहस्र जाये। तैं ठायेठावो विळचि होये। आणि तैसेंचि सहस्रवरिये पाहे। रात्री जेथ। ५६। येवढे अहोरात्र जेथींचे। तेणे न लोटती जे भाग्याचे। देखती ते स्वर्गीचे। चिरंजीव। ५७। येरां सुरगणांची नवाई। विशेष सांगावी तेथ काई। मुदल इंद्राचीचि दशा पाहीं। जे दिहाचे चौदा। ५८। परी ब्रह्मयाचियाही आठां प्रहरांते। आपुलिया डोळा देखते। जे आहाति गा तयांते। अहोरात्रविद् म्हणिजे। ५९।

अव्यक्ताद्वयक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे।

रात्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके। १८।

भूतग्रामः स एवाऽयं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते।

रात्यागमेऽवशः पार्थं प्रभवत्यहरागमे। १९।

तये ब्रह्मभुवनीं दिवसे पाहे। ते वेळीं गणना केंही न समाये। ऐसें अव्यक्तांचे होये। व्यक्त विश्व। १६०। पुढती देहाची चौपाहारी फिटे। आणि हा आकारसमुद्र आटे। पाठीं तैसाचि मग पाहांटे। भरों लागे। ६१। शारदीयेचिये प्रवेशीं। अभ्रे जिरती आकाशीं। मग ग्रीष्मांतीं जैसीं। निगती पुढती। ६२। तैसी ब्रह्मदिनाचिये आदी। हे भूतसृष्टीची मांदी। मिळे जंव सहस्रावधी। निमित्त पुरे। ६३। पाठी रात्रीचा अवसर होये। आणि विश्व अव्यक्तीं लया जाये। तोही युगसहस्र मोटका पाहे। आणि तैसेचि रचे। ६४। हें सांगावया काय उपपत्ती। जे जगाचा प्रलयो आणि संभूती। इये ब्रह्मभुवनींचिया होती। अहोरात्रामाजी। ६५। कैसे थोरियेचे मान पाहें पां। तो सृष्टिबीजाचा सांटोपा। परी पुनरावृत्तीचिया मापा। शीग जाहाला। ६६। येन्हीं त्रैलोक्य हें धनुर्धरा। तिये गावींचा गा पसारा। तो हा दिनोदर्यीं एकसरां। मांडत असे। ६७। पाठीं रात्रीचा समो पावे। आणि आपैसाचि सांठवे। म्हणिये जेथींचे तेथ स्वभावे। साम्यासि ये। ६८। जैसें वृक्षपण बीजासि आलें। कीं मेघ हें गगन जाहालें। तैसें अनेकत्व जेथ सामावले। तें साम्य म्हणिपे। ६९।

परस्तस्मात् भावोऽन्यो व्यक्तोऽव्यक्तात्सनातनः।

यः स सर्वेषु भूतेषु न नश्यति। २०।

तेथ समविषम न दिसे कांहीं। म्हणोनि भूतें ही भाष नाहीं। जेवीं दूधचि जाहालिया दहीं। नामरूप जाय। १७०। तेवीं आकारलोपासरिसे। जगाचे जगपण भ्रंशे। परी जेथें जाहालें ते जैसे। तैसेंचि असे। ७१। तै तया नांव सहज अव्यक्त। आणि आकार ये तेचि व्यक्त। हें एकास्तव एक सूचित। येन्हीं दोनी नाहीं। ७२। जैसे आटलिया रूपे। आटलेपण ते खोटे म्हणिपे। पुढती तो घनाकार हारपे। जे वेळीं अळंकार होती। ७३। हीं दोन्हीं जैसीं होणीं। एकीं साक्षिभूत सुवर्णी। तैसी व्यक्ताव्यक्ताची कडसणी। वस्तूच्या ठारीं। ७४। तें तरी व्यक्त ना अव्यक्त। नित्य ना नाशवंत। या दोहीं भावांअतीत। अनादिसिद्ध। ७५। जें हें विश्वचि होऊनि असे। परी विश्वपण नासलेनि न नासे। अक्षरे पुसिल्या न पुसे। अर्थ जैसा। ७६। पाहें पां तरंग तरी होत जात। परि तेथ उदक तें अखंड असत। तेवीं भूताभावीं न नाशत। अविनाशी जें। ७७। ना तरी आटतिये अळंकारी। नाटते कनक असे जयापरी। तेवो मरतिये जीवाकारी। अमर जें आहे। ७८।

अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम्।

यं प्राप्य न निर्वतन्ते तद्वाम परमं मम। २१।

पुरुषः स परः पार्थं भवत्या लभ्यस्त्वनन्यथा।

यस्यान्तस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम्। २२।

जयातें अव्यक्त म्हणों ये कोडे। म्हणतां स्तुति हे ऐसे नावडे। जें मन बुद्धी न सांपडे। म्हणऊनियां। ७६। आणि आकारा आलिया जयाचें। निराकारपण न वचे। आकारलोपे न विसंचे। नित्यता गा। ७०। म्हणोनि अक्षर जे म्हणिजे। तेवींचि म्हणतां बोधही उपजे। जयापरौता पैस न देखिजे। या नाम परमगती। ८१। परी आघवा

इहीं देहपुरीं। आहे निजेलियाचे परी। जे व्यापार करवी ना करी। म्हणऊनियां।८२। येन्हवीं जे शारीरचेष्टा। त्यामाजी एकिही न ठके गा सुभटा। दाही इंद्रियांचिया वाटा। वाहतचि आहाती।८३। उकलूनि विषयांचा पेंटा। होत मनाचा चोहटा। तो सुखदुःखांचा राजवांटा। भितराही पावे।८४। परी रावो पहुडलिया सुखें। जैसा देशींचा व्यापार न ठके। प्रजा आपुलालेनि अभिलाखें। करितीच असती।८५। तैसें बुद्धीचे हन जाणणें। कां मनाचें घेणें देणें। इंद्रियांच करणें। स्फुरण वायूचें।८६। हे देहक्रिया आघवी। न करितां होय बरवी। जैसा न चलवितेनि रवी। लोक चाले।८७। अर्जुना तया परी। सुतला ऐसा आहे शरीरी। म्हणोनि पुरुष गा अवधारी। म्हणिपे जयातें।८८। आणि प्रकृति पतिव्रते। पडिला एकपत्नीव्रते। येणेही कारणें जयातें। पुरुष म्हणो ये।८९। पैं वेदाचे बहुवसपण। देखेचिना जयाचें आंगण। हें गगनाचें पांघुरण। होय देखा।९०। ऐसें जाणूनि योगीश्वर। जयातें म्हणती परात्पर। जें अनन्यगतीचें घर। गिंवसीत ये।९१। जे तनू वाचां चित्तें। नाइकती दुजिये गोष्टीतें। तयां एकनिष्ठांचे पिकतें। सुक्षेत्र जे।९२। हें त्रैलोक्यचि पुरुषोत्तम। ऐसा साचा जयाचा मनोधर्म। तया आस्तिकाचा आश्रम। पांडवा गा।९३। जें निर्गवाचें गौरव। जें निर्गुणाची जाणिव। जें सुखाची राणिव। निराशांसी।९४। जें संतोषिया वाढिलें ताट। जें अर्चिता अनाथाचें मायपोट। भक्तीसी उजू वाट। जया गांवा।९५। हें एकैक सांगोनि वायां। काय फार करूं धनंजया। पैं गेलिया जया ठाया। तो ठावोचि होइजे।९६। हिंवाचिया झुलुका। जैसें हिंवचि पडे उष्णोदका। कां सामोरा जालिया अर्का। तमचि प्रकाश होये।९७। तैसा संसार जया गांवा। गेलासांता पांडवा। होउन ठके आघवा। मोक्षाचाचि।९८। तरी अग्निमाजी आलें। जैसें इंधनचि अग्नि जाहालें। पाठीं न निवडेचि कांहीं केलें। काष्ठपण।९९। ना तरी साखरेचा माघौता। बुद्धिमंतपणेही करितां। परी ऊंस नव्हे पंडुसुता। जियापरी।२००। लोहाचे कनक जाहालें। हें एके परिसेंचि केलें। आतां आणिक कैचें तें गेलें। लोहत्व आणी।१। म्हणोनि तूप होउनि माघौतें। जेवीं दूधपणा न येचि निरुतें। तेवीं पावोनियां जयातें। पुनरावृत्ति नाहीं।२। तें माझीं परम। साचोकारें निजधाम। हें अंतुवट तुज वर्म। दाविजत असे।३।

यत्र काले त्वनावृत्तिमावृतिं चैव योगिनः ।

प्रयाता यान्ति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥२३॥

तेवींचि आणिकेही एके प्रकारें। हें जाणतां आहे सोपारें। तरी देह सांडितेनि अवसरें। जेथें मिळती योगी।४। अथवा अवचर्टें ऐसें घडे। जे अनवसरें देह सांडे। तरी माघोते येणे पडे। देहासीचि।५। म्हणोनि काळशुद्धी जरी देह ठेविती। तरी ठेवतखेंवी ब्रह्मचिं होती। एरवीं अकाळीं तरी येती। संसारा पुढती।६। तैसें सायुज्य आणि पुनरावृत्ती। या दोन्ही अवसरा आहाती। तोचि अवसर तुजप्रती। प्रसंगें सांगो।७। तरी ऐके गा सुभटा। पातलिया मरणाचा माजिवटा। पांचे आपुलिया वाटा। निघती अंती।८। ऐसा वरि वरिपडिला प्रयाणकाळीं। बुद्धितें भ्रम न गिळी। सृति नव्हे आंधळी। न मरे मन।९। हा चेतनावर्ग आघवा। मरणीं दिसे टवटवा। परि अनुभवलिया ब्रह्मभावा। गंवसणी होउनी।२९०। ऐसा सावध हा समभावो। आणि निर्वाणवेंही निर्वाहो। हें तरीच घडे सागवो। अग्नीचा आथी।२९। पाहा पां वारेने कां उदकें। जैं दिवियाचें दिवेपण झांके। तैं असतीच काय देखे। दिठी आपुली।२२। तैसें देहांतीचेनि विषमवातें। देह आंत बाहेरि श्लेष्माआते। तैं विझोनि जाय उजितें। अग्नीचें जेव्हा।२३। ते वेळीं प्राणासि प्राण नाहीं। तेथ बुद्धि असोनि करील काई। म्हणोनि अग्निवीण देहीं। चेतना न थारे।२४। अगा देहींचा अग्नि जरी गेला। तरी देह नव्हे चिखल ओला। वायां आयुष्यवेळ आपुला। आंधारें गिंवसी।२५। आणि मागील स्मरण आधवें। तें तेणे अवसरें सांभाळवें। मग देह त्यूनि मिळावें। स्वरूपीं कीं।२६। तंव तया देहश्लेष्माचे चिखलीं। चेतनाचि बुडोनि गेली। तेथ मागिली पुढिलीही ठेली। आठवण।२७। म्हणोनि आधीं अभ्यास जो केला। तो मरण न येतां निमोनि गेला। जैसें ठेवणे न दिसतां मालवला। दीप हातींचा।२८। आतां असो हें सकळ। जाण पां ज्ञानासि अग्नि मूळ। तया अग्नीचें प्रयाणीं बळ। संपूर्ण आथी।२९।

अग्निज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम् ।

तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥२४॥

आंत अग्निज्योतीचा प्रकाश। बाहेरी शुक्लपक्ष आणि दिवस। आणि सामासांमाजि मास। उत्तरायण।२२०। ऐसिया समयोगाची निरुती। लाहोनी जे देह ठेविती। ते ब्रह्मचिं होती। ब्रह्मविद।२१। अवधारीं गा धनुर्धरा। येथवरी सामर्थ्य यया अवसरा। तेवींचि हा उजू मार्ग स्वपुरा। यावया पैं।२२। एथ अग्नी हें पहिलें पायतरें। ज्यातिरिम्य हें दुसरें। दिवस जाणे तिसरें। चौथीं शुक्लपक्ष।२३। आणि सामास उत्तरायण। तें वरचील गा सोपान। येणे सायुज्यसिद्धिसदन। पावरी योगी।२४। हा उत्तम काळ जाणिजे। यातें अर्चिरादि मार्ग म्हणिजे। आतां अकाळ तोहीं सहजें। सांगेन आइक।२५।

धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम् ।

तत्र चांद्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निर्वर्तते ॥२५॥

तरी प्रयाणाचिया अवसरे। वातश्लेषां सुभरे। तेणे अंतःकरणी आंधारे। कौदले ठाके।२६। सर्वेद्रियां लांकुड पडे। स्मृति भ्रमामाजि बुडे। मन होय वेडे। कोडे प्राण।२७। अग्नीचे अग्निपण जाये। मग तो धूमचि अवघा होये। तेणे चेतता गिवसिली ठाये। शरीरींची।२८। जैसे चंद्राआडे आभाळ। सदट दाटे सजळ। मग गडद ना उजाळ। ऐसे झांबळे होय।२९। कां मरे ना सावध। ऐसे जीवितासि पडे स्तब्ध। आयुष्य मरणाची मर्याद। वेळ ठाकी।२३०। ऐसी मनबुद्धिकरणी। सभोवतीं धूमाकुळाची कौडणी। तेथ जन्मे जोडलिये वाहणी। युगाचि बुडे।३१। हां गा हातींचे जे वेळी जाये। ते वेळीं आणिका लाभाची गोठी के आहे। म्हणऊनि प्रयाणी तंव होये। येतुली दशा।३२। ऐसी देहाआंत स्थिती। बाहेरि कृष्णपक्ष वरि राती। आणि सामासही वोडवती। दक्षिणायन।३३। इये पुनरावृत्तीचीं घराणी। आघवीं एकवटती जयाचिया प्रयाणी। तो स्वरूपसिद्धिची कहाणी। कैसेनि आइके।३४। ऐसा जयाचा देह पडे। तया योगी म्हणोनि चंद्रवरी जाणे घडे। मग तेथूनि मागुता बहुडे। संसारा ये।३५। आम्हीं अकाळ जो पांडवा। म्हणितला तो हा जाणावा। आणि हाचि धूम्रमार्ग गांवा। पुनरावृत्तीचिया।३६। येर तो अर्चिरादि मार्ग। तो वसता आणि असलग। साविया स्वस्त चांग। निवृत्तीवरी।३७।

शुक्लकृष्णे गती होते जगतः शाश्वते मते ।

एकया यात्यनावृत्तिमन्ययाऽवर्तते पुनः।२६।

ऐसिया अनादिया दोनी वाटा। एकी उजू एकी अव्हांटा। म्हणवूनि बुद्धिपूर्वक सुभटा। दाविलिया तुज।३८। कां जे मार्गामार्ग देखावे। साच लटिके वोळखावे। हिताहित जाणावे। हिताचिलागी।३९। पाहे पां नांव देखतां बरवी। कोणी आड घाली काय अथावी। कां सुपंथ जाणोनि अडवी। रिगवत असे।२४०। जो विष अमृत वोळखे। तो अमृत काय सांडू शके। तेवीं जो उजू वाट देखे। तो अव्हांटा न वचे।४१। म्हणोनि पुढे। पारखावे खरें कुडे। पारखिले तरी न पडे। अनवसरे कांही।४२। एन्हवीं देहांतीं थोर विषम। या मार्गाचं आहे संप्रेम। जन्मे अभ्यासिलियांचे हन काम। जाईल वायां।४३। जरी अर्चिरादि मार्ग चुकलिया। अवचटे धूम्रपंथीं पडिलिया। तरी संसारपांथीं जुंतलिया। भंवतचि असावे।४४। हे सायास देखोनि मोठे। आता कैसेनि पां एकवेळ फिटे। म्हणोनि योगमार्ग गोमटे। शोधिले दोन्ही।४५। तंव एके ब्रह्मत्वा जाइजे। आणि एके पुनरावृत्ती येइजे। परी दैवगत्या जो लाहिजे। देहांतीं जेणे।४६।

नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन ।

तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवाऽर्जुन।२७।

ते वेळीं म्हणितले हैं नक्हे। वायां अवचटे काय पावे। देह त्यजुनि वस्तु होआवे। मार्गेच की।४७। तरी आतां देह असो अथवा जावो। आम्ही तो केवळ वस्तूचि आहों। कां जें दोरी सर्पत्व वावो। दोराचिकडूनी।४८। मज तरंगपण असे की नसे। ऐसे हैं उदकाप्रति कंहीं भासे। तें भलतेळां जैसे तैसे। उदकचि की।४९। तरंगाकरे न जन्मेचि। ना तरंगलोपे निमेचि। तेवीं देही जे देहेचि। वस्तु जाहाले।२५०। आतां शरीरांचे तयांचिया ठाई। आडनांवी उरले नाहीं। तरी कोणे काळे काई। निमे ते पाहे पां।४१। मग मार्गाते कायसा शोधावे। कोणे कोटूनि के जावे। जरी देशोकाळादि आधवे। आपणचि असे।४२। आणि हां गा घट जे वेळीं फुटे। ते वेळीं तेथिंचे आकाश लागे नीट वाटे। वाटा लागले तरी गगना भेटे। येरवीं चुके।४३। पाहे पां ऐसे हन आहे। कीं तो आकारुचि जाये। येर गगन तें गगर्नीचि आहे। घटत्वाहीं आधीं।४४। ऐसिया बोधाचेनि सुरवाडे। मार्गामार्गाचे सांकडे। तया सोहंसिद्धां न पडे। योगियांसी।४५। या कारणे पंडुसुता। तुवां होआवे योगयुक्ता। तेतुलेनि सर्वकाळीं साम्यता। आपैसया होईल।४६। मग भलतेथ भलतेळां। देह असो अथवा जावा। परी अबंधा नित्य ब्रह्मभावा। विघड नाही।४७। तो कल्पादि जन्मा नागवे। कल्पांतीं मरणे नाप्लवे। माजि स्वर्गसंसाराचेनि लाघवे। झकवेना।४८। येणे बोधे जो योगी होये। तयासीचि या बोधाचे नीटपण आहे। कां जे भोगांते पेलून पायें। निजरूपा ये।४९। पैं गा इद्रादिका देवां। जयां सर्वस्वे स्वर्गीं गाजती राणिवा। तें सांडणे मानूनि पांडवा। डावली जो।२६०।

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टम् ।

अत्यति तत्सर्वमिदं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति चाद्यम्।२८।

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यार्था योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अक्षरब्रह्मयोगो नाम अष्टमोऽध्यायः।

जरी वेदाध्ययनाचे जाले। अथवा यज्ञाचे शेत पिकले। कीं तपदानांचे जोडले। सर्वस्व हन जें।६१। तया अघवां पुण्याचा मेळा। भार आतौनि जया ये फळ। तें परब्रह्मा निर्मळा। सांटी न सरे।६२। जें नित्यानंदाचेनि मानें। उपमेचा कांटाळां न दिसे सानें। पाहा पां वेदयज्ञादिसाधनें। जया सुखा।६३। जें विटे ना सरे। भोगितयाचेनि पवाडे पुरे। पुढती महासुखाचे सोयरे। भावंडचि।६४। ऐसे दृष्टीचेनि सुखपणे। जयासी अदृष्टाचे बैसणे। जें शतमखाही आंगवणे। नोहेचि एका।६५।

तयांते योगीश्वर अलौकिकें | दिठीचेनि हाततुकें | अनुमानती कौतुकें | तंव हळुवार आवडे |६६| मग तया सुखाची किरीटी | करुनिया गा पाउठी | परब्रह्माचिये पाठीं | आरुढती |६७| ऐसे चराचरैक भाग्य | जें ब्रह्मेशां आराधने योग्य | योगियांचे भोग्य | भोगधन जें |६८| जो सकळा कळांची कळा | जो परमानंद पुतळा | जो जीवाचा जिह्वाळा | विश्वाचिया |६९| जो सर्वज्ञतेचा वोलावा | जो यादवकुळींचा कुळदिवा | तो श्रीकृष्णजी पांडवा— | प्रती बोलिला |२७०| ऐसा कुरुक्षेत्रींचा वृत्तांत | संजयो रायासि असे सांगत | तेचि परियेसा पुढारी मात | ज्ञानदेव म्हणे |२७१|

इति श्रीज्ञानेश्वरकृतायां भावार्थदीपिकायां अष्टमोऽध्यायः |८| श्लोक २८ ओव्या २७१.

ज्ञानेश्वरीः अध्याय नववा—राजविद्याराजगृह्ययोग

तरी अवधान येकले दीजे। मग सर्वसुखासि पात्र होइजे। हैं प्रतिज्ञोत्तर माझें। उघड आइका।१। परी प्रौढी न बोलें हो जी। तुम्हां सर्वज्ञांच्या समाजी। देवीचे अवधान हे माझी। विनवणी सलगीची।२। कां जे लळेयांचे लळे सरती। मनोरथांचे मनोरथ पुरती। जरी माहें श्रीमंतें होती। तुम्हांऐसी।३। तुमचे या दिठिवेयाचिये बोले। सासिन्नले प्रसन्नतेचे मळे। ते साउली देखोनी लोळे। श्रांत जी मी।४। प्रभू तुम्ही सुखामृताचे डोहो। म्हणोनि आपुलिया स्वेच्छा वोलावा लाहों। तेथही जरी सलगी करूं बिहों। तरी निवों कें पां।५। ना तरी बालक बोबडां बोतीं। वांकुडां विचुकां पाउलीं। ते चोज करूनि माउली। रिझे जेवीं।६। तेवीं तुम्हां संतांचा पढियावो। कैसेनि तरी आम्हावरी हो। या बहुवा आलुकिया जी आहों। सलगी करीत।७। वांचूनि माझिये बोलतिये योग्यते। सर्वज्ञ भवादृश श्रोते। काय धड्यावरी सारस्वते। पढो सिकिजे।८। अवधार आवडे तेसणां धुंधुरु। परी महातेजीं न मिरवे काय करूं। अमृताचिया ताटीं वोगरूं। ऐसी रससोय कैची।९। हां हो हिमकरासी विंजणे। कीं नादापुढे आइकवणे। लेणियासी लेणे। हैं कंहीं आथी।१०। सांगों परिमळे काय तुरंबावे। सागरे कवणे ठायीं नाहावे। हे गगनचि आडे आघवे। ऐसा पवाडु कैचा।११। तैसे तुमचे अवधान धाये। आणि तुम्ही म्हणां हैं होये। ऐसें वक्तृत्व कवणा आहे। जेणे रिझा तुम्ही।१२। तरी विश्वप्रगटितिया गभरस्ती। काय हातिवेन न कीजे आरती। कां चुळोदकें अपांपती। अर्ध्य नेदिजे।१३। प्रभु तुम्ही महेशाचिया मूर्ती। आणि मी दुबळा अर्चितसे भक्ती। म्हणोनि बोल जन्ही गंगावती। तन्ही स्वीकाराल कीं।१४। बालक बापाचिये ताटीं रिगे। आणि बापातेच जेवऱूं लागे। कीं तौ संतोषलेनि वेगे। मुखचि वोढवी।१५। तैसा मी जरी तुम्हांप्रती। चावटी करीतसे बाळमती। तरी तुम्ही संतोषिजे ऐसी जाती। प्रेमाची असे।१६। आणि तेणे आपुलेणाचेनि मोहे। तुम्ही संत घेतले असा बौहै। म्हणोनि कोलिये सलगीचा नोहे। आभार तुम्हां।१७। अहो तान्हयाचें लागता झाटें। तेणे अधिकचि पान्हा फुटे। रोषें प्रेम दुणवटे। पढियंत्याचेनि।१८। म्हणऊनि मज लेंकुरवाचेनि बोले। तुम्हचे कृपालुपण निदैलें। ते चैइलें ऐसें जी जाणवले। यालार्गी बोलिलो मी।१९। येन्हवीं चांदिंण पिकविजत आहे चेपणी। कीं वारस्या घापत आहे वाहणी। हां हो गगनासि गवसणी। घालिजे केवीं।२०। आइका पाणी वेथिजावे न लगे। नवनीतीं माथुला न रिगे। तेवीं लाजिले व्याख्यान निगे। देखोनि जयातें।२१। हैं असो शब्दब्रह्म जिये बाजे। शब्द मावळलेया निवांत निजे। तो गीतार्थ मन्हाठिया बोलिजे। हा पाड काई।२२। परी ऐसियाही मज धिवसा। तो पुढतीं याचि येकि आशा। जे धिटींवा करून भवादृशां। पढियंत्या होआवे।२३। तरी आतां चंद्रापासोनि निवितें। जे अमृताहूनि जीववितें। तेणे अवधाने कीजे वाढतें। मनोरथा माझिया।२४। कां जैं दिठिवा तुमचा वरुषे। तैं सकलार्थसिद्धि मती पिके। येन्हवीं कोंभेला उन्नेष सुके। जरी उदास तुम्ही।२५। सहजे तरी अवधारा। वक्तृत्वा अवधानाचा होय चारा। तरी दोर्दे पेलती अक्षरां। प्रमेयाची।२६। अर्थ बोलाची वाट पाहे। तेथ अभिप्रायावेचि अभिप्रायातें विये। भावाचा फुलोरा होत जाये। मतिवरी।२७। म्हणूनि संवादाचा सुवावो ढळे। तन्ही हृदयाकाशा सारस्वत वोळे। आणि श्रोता दुष्कृत तरी वितुळे। मांडला रस।२८। अहो चंद्रकांत द्रवता कीर होये। परि ते हातवटी चंद्रीं कीं आहे। म्हणऊनि वक्ता तो वक्ता नोहे। श्रोतेनिविं।२९। परी आतां आमुंते गोड करावे। ऐसें तांदुळीं कासया विनवावे। साइखडियाने काइ प्रार्थवीं। सूक्रधारातें।३०। तो काय बाहुलियांचिया काजा नाचवी। कीं आपुलिये जणिवेची कळा वाढवी। म्हणऊनि आम्हा या ठेवाठेवी। काय काज।३१। तंव श्रीगुरु म्हणती काइ जाहाले। हैं समस्तही आम्हां पावले। आतां सांगे जे निरोपिले। श्रीकृष्णदेवे।३२। तेथ संतोषेनि निवृत्तीदासें। जी जी म्हणऊनि उल्हासें। अवधारा श्रीकृष्ण ऐसें। बोलते जाहाले।३३।

श्रीभगवानुवाच— इदं तु ते गृह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयते।

ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ञात्वा मोक्षसेऽश्वात्।१।

ना तरी अर्जुना हैं बीज। पुढती सांगिजेल तुज। जें हैं अंतःकरणींचे गुज। जिवाचिये।२। येणे माने जिवाचे हियें फोडावे। मग गुज कां पां मज सांगावे। ऐसे काहीं स्वभावे। कलिपशी जरी।३। तरी परियेसी गा प्राज्ञा। तूं आरथेचीच संज्ञा। बोलिलिये गोष्टीची अवज्ञा। नेणसी करूं।४। म्हणोनि गूढपण आपुले मोडो। वरी न बोलणेही बोलावे घडो। परी आमुचिये जीवींचे पडो। तुझ्या जीवीं।५। अगा थानी कीर दूध गूढ। परी थानासीचि नव्हे कीं गोड। म्हणोनि सरो कां सेवितयाची चाड। जरी अनन्य मिळे।६। मुडाहूनि बीज काढिले। मग निर्वाळलिये भूमी पेरिले। तरी ते साडिविखुरी गेले। म्हणो हे काय।७। यालार्गी सुमन आणि शुद्धमती। जो अनिंदक अनन्यगती। पैं गा गौप्यही परी तयाप्रती। चावळिजे सुखें।८। तरी प्रस्तुत आतां गुणीं इहीं। तूंवाचून आणिक नाहीं। म्हणोनि गुज तरी तुझ्या ठायीं। लपवू नये।९। आतां किती नावानावा गुज। म्हणतां कानडे वाटेल तुज। तरी सांगेन ज्ञान सहज। विज्ञानेसीं।१०। परी तेंचि ऐसेनि निवाडें। जैसे भेसळले खरें कुडें। मग

काढिजे फाडोवाडें। पारखुनियां।४३। कां चांचूचेनि सांडसें। सांडिजे पय पाणी राजहंसें। तुज ज्ञान विज्ञान तैसें। वांटुनि देऊं।४४। मम वारयाचिया धरसां। पडिन्हला कोंडा कां नुरेचि जैसा। आणि कणाचा आपैसा। राशिवा जोडे।४५। तैसें जें जाणितलेयासाठीं। संसार संसाराचिये गांठीं। लाऊनि बैसवी पाठीं। मोक्षश्रियेच्या।४६।

राजविद्या राजगृहां पवित्रमिदमुत्तमम् ।

प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम् ।२।

जें जाणणेयां सुविद्येच्या गांवीं। गुरुत्वाची आचार्य पदवी। जें सकळ गुह्यांचा गोसावी। पवित्रां रावो।४७। आणि धर्माचें निजधाम। तेवींचि उत्तमाचें उत्तम। पैं जया येता नाहीं काम। जन्मांतराचें।४८। **मोटकें गुरुमुखें उदैजत दिसे।** आणि हृदयीं स्वयंभूचि असे। प्रत्यक्ष फावों लागे तैसें। अपैसयाचि।४९। तेवींचि गा सुखाच्या पाउटीं। चढतां येइजे जयाच्या भेटीं। मग भेटल्या कीर मिठी। भोगणेयाहि पडे।५०। परी भोगाचिये ऐलीकडलिये मेरे। चित्त उमें ठेलें सुखभरें। ऐसें सुलभ आणि सोपारें। वरि परब्रह्म।५१। पैं गा आणिकही एक याचें। जें हाता आलिया तरी न वेचे। आणि अनुभवितां कांहीं न वेचे। वरी विटेहि ना।५२। येथे जरी तूं तार्किका। ऐसी हन घेसी शंका। ना येवढी वस्तु हे लोकां। उरली केवी पां।५३। जे एकोत्तरेयाचिया वाढी। जळतिये आरीं घालिती उडी। तें अनायासें स्वगोडी। सांडिती केवीं।५४। तरी पवित्र आणि रम्य। तेवींचि सुखोपाय सुगम्य। आणि सुसुख परम धर्म्य। वरी आपणां जोडे।५५। ऐसा आघवाचि हा सुरवाड आहे। तरी जनाहातीं केवीं उरो लाहे। हा शंकेचा ठाव कीर होये। परी न धरावी तुवां।५६।

अश्रद्धानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परन्तप ।

अप्राप्य मां निर्वरत्तेऽ मृत्युसंसारवर्तमनि ।३।

पाहें पां दूध पवित्र आणि गोड। पासीं त्वचेचिया पदराआड। परी तें अळ्हेरुनि गोचिड। अशुद्धचि सेवी।५७। कां कमलकंदा आणि दर्दुरी। नांदणूक एकेचि घरीं। परी पराग सेविजे भ्रमरीं। येरा चिखलचि उरे।५८। ना तरी निदैवाच्या परिवर्णी। लोहा रुतलिया आहाति सहस्रवरी। परि तेथ बसोनि उपवास करी। कां दरिद्रें जिये।५९। तैसां हृदयामध्ये मी राम। असतां सर्वसुखाचा आराम। कीं भ्रांतासी काम। विषयांवरी।६०। बहु मृगजळ देखोनि डोळां। थुंकिजे अमृताचा गिळितां गळाळा। तोडिला परिस बांधिला गळा। शुक्तिकालाभें।६१। तैसी अहंमतेचिये लवदसवडी। मातें न पवतीचि बापुडीं। म्हणानि जन्ममरणाचिये दुथर्डीं। डहुळितें ठेलीं।६२। येन्हवीं मी तरी कैसा। मुखाप्रति भानु कां जैसा। केंद्री नसे न दिसे ऐसा। वाणीचा नोहें।६३।

मया तत्मिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना ।

मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाऽहं तेष्ववस्थितः ।४।

माझेया विस्तारलेपणाचेनि नांवें। हें जगाचि नोहे आघवें। जैसें दूध मुरालें स्वभावें। तरी तेंचि दही।६४। कां बीजचि जाहलें तरु। अथवा भांगारचि अळंकारु। तैसा मज एकाचा विस्तारु। तें हें जग।६५। हें अव्यक्तपणे यिजलें। तेंचि मग विश्वाकारे वोथिजलें। तैसें अमूर्त मूर्तिमय विस्तारलें। त्रैलोक्य जाणें।६६। महदादि देहातें। इयें अशेषेही भूतें। पैं माझ्या ठायीं बिंबितें। जैसे जर्भीं फेण।६७। परी तया फेनाआंत पाहतां। जेवीं जळ न दिसे पंडुसुता। ना तरी स्वर्जींची अनेकता। चेइलिया नोहिजे।६८। तैसीं भूतें इयें माझ्या ठायीं। बिंबती तयामाजि मी नाहीं। इया उपपत्ती तुज पाहीं। सांगितलिया मगां।६९। म्हणऊनि बोलिलिया बोलाचा अतिसो। न कीजे यालागीं हे असो। परी मज आंत पैसो। दिठी तुझी।७०।

न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम् ।

भूतभूत च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः ।५।

आमुच्या प्रकृतीपैलीकडील भावो। जरी कल्पनेवीण लागसी पाहों। तरी मजमाजि भूतें हेंही वावो। जें मी सर्व म्हणउनी।७१। येन्हवीं संकल्पाचिये सांजवेळे। नावेक तिमिरेजतो बुद्धीचे डोळे। म्हणोनि अखंडितचि परी झावळे। भूतभित्र ऐसें देखे।७२। तेचि संकल्पाची सांज जैं लोपे। तें अखंडितचि आहे स्वरूपें। जैसें शंका जातखेवो लोपे। सापपण माळेवे।७३। येन्हवीं तरी भूमीआंतूनि स्वयंभ। काय घडेयांगाडगेयांचे निघती कोंभ। परी ते कुलालमतीं गर्म। उमटलें कीं।७४। ना तरी सागरीच्या पाणीं। काय तरंगांचिया आहाती खाणी। ते अवातर करणी। वारयाची नव्हे।७५। पाहें पां कापसाच्या पोटीं। काय कापडाची होती पेटी। तो वेढितयाचिया दिठी। कापड जाहला।७६। जरी सोनें लेणे होऊनि घडे। तरी तयाचें सोनेपण न मोडे। येर अलंकार हे वरचिलीकडे। लेतयाचेनि भावे।७७। सांगें पडिसादाची प्रत्युत्तरें। कां आरिसा जें आविष्करें। ते आपले कीं साचोकारें। तेथेचि होतें।७८। तैसी इये निर्मळ माझ्या स्वरूपीं। जो भूतभावना आरोपी। तयासि तयाच्या संकल्पीं। भूताभास

असे।७६। तेचि कल्पिती प्रकृति पुरे। तरी भूताभास आधींच सरे। मग स्वरूप उरे एकसरे। निखळ माझे।८०। हे असो आंगीं भरलिया भवंडी। जैशा भोवत दिसती अरडीदरडी। तैसीं आपुलिया कल्पना अखंडी। मग ती भूते।८१। तेचि कल्पना सांडूनि पाही तरी। मी भूतीं भूते माझिया ठारीं। स्वप्नीही परी नाहीं। कल्पावयाजोगे।८२। आतां मीच एक भूतांते धर्ता। अथवां भूतांमाजि मी असतां। या संकल्पसत्रिपातां। आंतुलिया बालिया।८३। म्हणोनि परियेसीं गा प्रियोत्तमा। यापरी मी विश्वेसीं विश्वात्मा। जो इया लटकिया भूताग्रामा। भाव्य सदा।८४। रश्मीचेनि आधारे जैसे। नव्हतेंचि मुगजळ आभासे। माझ्या ठारीं भेदजात तैसे। आगि मातोंही भावी।८५। मी येपरीचा भूतभावनु। परी सर्व भूतासि अभिन्नु। जैसे प्रभा आणि भानु। एकचि ते।८६। हा आमुचा ऐश्वर्ययोग। तुवां देखिला कीं चांग। आतां सांगे काहीं एथ लाग। भूतभेदाचा असे।८७। यालागीं मजपासूनि भूते। आनें नव्हती हे निरुत्तें। आणि भूतांवेगळिया माते। कंहींच न मनीं हो।८८।

यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान्।
तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय।६।

ऐं गगन जेवढे जैसे। पवनहि गगनी तेवढाचि असे। सहजे हालविया वेगळा दिसे। येहवीं गगन तेचि तो।८६। तैसे भूतजात माझ्या ठारीं। कल्पिजे तरी आभासे काहीं। निर्विकल्पीं तरी नाहीं। तेथ मीचि मी आधवे।८०। म्हणजानि नाहीं आणि असे। हे कल्पनेचेनि सौरसे। जैं कल्पनालोंपै भ्रंशे। आणि कल्पनेसवें होय।८१। तेचि कल्पिते मुदल जाये। तैं असे नाहीं हे के आहे। म्हणजानि पुढती तूं पाहें। हा ऐश्वर्ययोग।८२। ऐसिया प्रतीतिबोधसागरीं। तूं आपणेयाते कल्लोळ एक करी। मग जंव पाहासी चराचरी। तंव तुचि आहासी।८३। या जाणणेयाचा चेवो। तुज आला ना म्हणती देवो। तरी आतां द्वैत स्वप्न वावो। जालें कीं ना।८४। तरी पुढती जरी विपायें। बुद्धीसि कल्पनेची झोप ये। तरी अभेदबोधे जाये। जैं स्वप्नीं पडिजे।८५। म्हणोनि ये निद्रेची वाट मोडे। निखिल उद्घोषाचेंचि आपणपै घडे। ऐसे वर्म जैं आहे फुडे। तैं दावों आतां।८६। तरी धनुर्धरा धैर्या। निकैं अवधान देर्दी बा धनंजया। पैं सर्व भूतांते माया। करी हरी गा।८७।

सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामिकाम्।
कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम्।७।

जिये नांव गा प्रकृती। जे द्विविध सांगितली तुजप्रती। एकी अष्टधा भेदव्यक्ती। दुजी जीवरूपा।८८। हा प्रकृतीविष्यो आधवा। तुवां मागा परिसिलासे पांडवा। म्हणोनि असो काइ सागावा। पुढतपुढती।८६। तरी ये माझिये प्रकृती। महाकल्पाच्या अंती। सर्व भूते अव्यक्तीं। ऐक्यासि येती।१००। ग्रीष्माच्या अतिरिसीं। सबीजे तृण जैसी। मागुती भूमीसी। सुलीने होती।९। कां वार्षिये ढेंडे फिटे। जेव्हां शारदीयेचा अनुघडु फुटे। जेव्हां घनजात आटे। गगनीचे गगनी।२। ना तरी आकाशाचे खौपै। वायु निवांतचि लोपे। कां तरंगाकां हारपे। जळीजेवी।३। अथवा जागिनलिये वेळे। स्वप्न मर्नीचे मर्नी मावळे। तैसे प्राकृत प्रकृती मिळे। कल्पक्षयों।४। मग कल्पादि पुढती। मीचि सृजी ऐसी वदंती। तरी इयेविषयीं निरुत्ती। उपपत्ती आइक।५।

प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः।
भूतग्राममिमं कृत्स्नमवरं प्रकृतेवर्शात्।८।

तरी हेचि प्रकृती किरीटी। मी स्वकीया सहजे अधिष्ठी। तेथ तंतुसमवाय पटीं। जेवीं विणावणी दिसे।६। मग तिये विवावणीचेनि आधारे। लाहाना चौकडिया पटत्व भरे। तैसी पंचात्मके आकारे। प्रकृतीचि होय।७। जैसे विरजणियाचेनि संगें। दूधचि आटेजों लागे। तैसी प्रकृती आंगा रिगे। सृष्टीपणाचिया।८। बीज जळाची जवळीक लाहे। आणि तेचि शाखोपशाखीं होये। तैसे मज करणे आहे। भूतांचे हे।६। अगा नगर हें रायें केले। या म्हणण्या साचपण कीर आले। परी निरुते पाहातां काय सिणले। रायाचे हात।११०। आणि मी प्रकृती अधिष्ठी ते कैसे। जैसा स्वप्नीं जो असे। मग तोचि प्रवेश। जागृतावस्थे।११। तरी स्वप्नोनि जागृती येतां। काय पाय दुखती पंडुसुता। कीं स्वप्नामाजी असतां। प्रवास होय।१२। या आधवियाचा अभिप्रावो कायी। जे हे भूतसृष्टीचे काहीं। मज एकही करणे नाहीं। ऐसाचि अर्थ।१३। जैसी राये अधिष्ठिली प्रजा। व्यापारे आपुलालिया काजा। तैसा प्रकृती संग माझा। येर करणे तें इयेचें।१४। पाहें पां पूर्णचंद्राचिये भेटी। समुद्री अपार भरते दाटी। तेथ चंद्रासि काय किरीटी। उपखा पडे।१५। जड परी जवळिका। लोह चळे तरी चळो कां। तरी कवण शीण ब्रामका। संविधानाचा।१६। किंबहुना यापरी। मी निजप्रकृती अंगिकारी। आणि भूतसृष्टी एकसरी। प्रसवोचि लागे।१७। जो हा भूतग्राम आधवा। असे प्रकृतीअधीन पांडवा। जैसी बीजाचिया वेलपालवा। समर्थ भूमी।१८। ना तरी बाळादिकां वयसां। गोसावी देहसंग जैसा। अथवा घनावळी आकाशा। वार्षिये जेवी।१९। कां स्वप्नासि कारण निद्रा। तैसी प्रकृति हे नरेंद्रा। या अशेषाहि भूतसमुद्रा।

गोसाविणी गा।१२०। स्थावरा आणि जंगमा। स्थूळा आणि सूक्ष्मा। हे असो भूतग्रामा। प्रकृतीचि मूळ।२९। म्हणोनि भूतें हन सृजावीं। कां सृजिलीं प्रतिपाळावीं। इयें करणीनें येती आघवी। आमुचिया आंगा।२२। जळीं चंद्रिकेचिया पसरती वेली। तें वाढी चंद्रे नाहीं केली। तेवीं मातें पावोनी ठेलीं। दूरी कर्म।२३।

न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय।

उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु।६।

आणि सुटलिया सिंधुजळाचा लोट। न शके धरूं सैंधवाचा घाट। तेवीं सकळ कर्मा मीच शेवट। तीं काय बांधतीं मातें।२४। धूमरजांची पिंजरी। वाजतिया वायूते जरी होकारी। कां सूर्यविबामाझारीं। आंधारें शिरे।२५। हें असो पर्वताचिये हृदयीचे। जेवीं पर्जन्यधारास्तव न खोचे। तेवीं कर्मजात प्रकृतीचे। न लगे मज।२६। येन्हवीं इयें प्रकृतिविकारीं। एक मीचि असें अवधारीं। परी उदासीनाचिया परी। करीं ना करवी।२७। जैसा दीप ठेविला परिवर्णी। कवणातें नियमी ना निवारी। आणि कवण कवणियं व्यापारीं। राहाटे तेही नेणे।२८। तो जैसा कां साक्षिभूतु। गृहव्यापारप्रवृत्तिहेतु। तैसा भूतकर्मी अनासक्तु। मी भूतीं असें।२९। हा एकचि अभिप्रावा पुढतपुढती। काय सांगो बहुतां उपपत्ती। येथे एकहेळा सुभद्रापती। येतूले जाण पां।१३०।

मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूर्यते सचराचरम्।

हेतुनानेन कौतेयं जगद्विपरिवर्तते।१०।

जे लोकचेष्टां समस्ता। जैसा निमित्तमात्र का सविता। तैसा जगत्प्रभवीं पंडुसुता। हेतु मी जाणें।३१। कां जें मिया अधिष्ठिलिया प्रकृती। होती चराचराचिया संभूती। म्हणोनि मी हेतु हें उपपत्ती। घडे यया।३२। आतां येणे उजियेडे निरुतें। न्याहाळीं पां ऐश्वर्ययोगातें। जे माझ्या ठायीं भूतें। परी भूतीं मी नसे।३३। अथवा भूतें ना माझ्या ठायीं। आणि भूतांमाजि मी नाहीं। या खुणा तूं कंहीं। चुकों नको।३४। हें सर्वस्व आमुचे गूढ। परीं दाखविलें तुज उघड। आतां इंद्रियां देऊनि कवाड। हृदयीं भोगी।३५। हा दंश जंव न ये हाता। तंव माझ्यों साचोकारपण पार्था। न सापडे गा सर्वथा। जेवीं तुषीं कण।३६। येन्हवीं अनुमानाचेनि पैसें। आवडे कीर कळले ऐसे। परी मृगजळाचेनि वोलांशे। काय भूमी तिसे।३७। जें जाळ जळीं पांगिलें। तेथे चंद्रबिंब दिसे आनुदलें। परी थडिये काढूनि झाडिलें। तेव्हां बिंब कें सांगें।३८। तैसे बोलवरी वाचाबळें। वायांचि झकविजती प्रतीतीचे डोळे। मग साचोकारे बोधावेळें। आथि ना होइजे।३९।

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम्।

परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम्।११।

किंबहुना भवा बिहाया। आणि साचे चाड आथि जरी मियां। तरी तूं गा उपपत्ती इया। जतन कीजे।१४०। येन्हवीं दिठी वेधली कवळे। तै चांदिणियाते म्हणे पिवळे। तेवीं माझ्या स्वरुपीं निर्मळे। देखिती दोष।११। ना तरी ज्वरें विटाळलें मुख। तें दुधातें म्हणे कडु विख। तेवीं अमानुषा मानुष। मानिती मातें।४२। म्हणऊनि पुढतपुढती धनंजया। झाणे विसंबसी या अभिप्राया। जे इया स्थूलदृष्टीं वायां। जाइजेल गा।४३। पैं सूलिदृष्टी देखती मातें। तेंचि न देखणें जाण निरुतें। जैसें स्वर्णीचेनि अमृतें। अमर नोहिजे।४४। एन्हवीं स्थूलदृष्टीं मूढ। माते जाणती कीर दृढ। परी तें जाणणेंचि जाणेण्या आड। रिगोनि ठाकें।४५। जैसा नक्षत्राचिया आभासान। साठीं घात झाला तया हंसा। माजि रल्नुद्वीचिया आशा। रिगोनियां।४६। सांगे गंगा या बुद्धी मृगजळ। ठाकोनि आलियाचे कवण फळ। काय सुरतरु म्हणोनि बाबुळ। सेविली करी।४७। हा निळ्याचाचि दुसरा। या बुद्धी हात घातला विखारा। कां रत्ने म्हणोनि गारा। वेंची जेवीं।४८। अथवा निधान हें प्रगटलें। म्हणोनि खदिरांगार खोळे भरिले। कां सांउली नेणतां घातलें। कुहां सिंहें।४९। तेवीं मी म्हणोनि प्रपंची। जिहीं बुडी दिघली कृतनिश्चयाची। तिहीं चंद्रासाठीं जेवीं जळीची। प्रभा धरिलो।५०। तैसा कृतनिश्चय वाया गेला। जैसा कोणी एक कांजी प्याला। मग परिणाम पाहो लागला। अमृताचा।५१। तैसें सूळाकारीं नाशिवतें। भरंवसा बांधोनि चित्तें। पाहती मज अविनाशातें। तरी कैचा दिसें।५२। अगा काइ पश्चिमसमुद्राचिया तटा। निघिजेत आहे पूर्विलिया वाटा। कां कोंडा कांडितां सुभटा। कण जोडे।५३। तैसें विकारलें हें स्थूळ। जाणितलेया मी जाणवतसें केवळ। काइ फेण पितां जळ। सेविले होय।५४। म्हणोनि मोहिलेनि मनोधर्मे। हेंचि मी मानूनि सभ्रमे। मग येथींवीं जिये जन्मकर्म। तियें मजचि म्हणाऱ्यी।५५। येतुलेनि अनामा नाम। मज अक्रियासी कर्म। विदेहासि देहर्धम। आरोपिती।५६। मज आकारशून्या आकार। निरुपाधिका उपचार। मज विधिवर्जिता व्यवहार। आचारादिक।५७। मज वर्णहीना वर्ण। गुणातीतासि गुण। मज अचरणा चरण। अपाणिया पाणी।५८। मज अमेया मान। सर्वगतासी स्थान। जैसें सेजेमाजी वन। निदेला देखे।५९। तैसें अश्रवणा श्रोत्र। मज अचक्षुसी नेत्र। अगोत्रा गोत्र। अरुपा रूप।१६०। मज अव्यक्तासि व्यक्ती। अनार्तासी आर्ती। स्वयंतृप्ता तृप्ती। भाविती गा।६१। मज अनावरणा प्रावरण। भूषणातीतासि भूषण। मज सकळकरणा कारण। देखती ते।६२। मज सहजाते

करिती | स्वयंभाते प्रतिष्ठिती | निरंतराते आव्हानिती | विसर्जिती गा ।६३। मी सर्वदा स्वतःसिद्ध | तो कीं बाळ तरुण वृद्ध | मज एकरूपा संबंध | जाणती ऐसे ।६४। मज अद्वैतासि दुजे | मज अकर्तयासि काजे | मी अभोक्ता कीं भुंजे | ऐसें म्हणती ।६५। मज अकूळाचे कुळ वानिती | मज नित्याचे निधने शिणती | मज सर्वातराते कल्पिती | अरि मित्र गा ।६६। मी स्वानंदभिराम | तया मज अनेक सुखांचा काम | आघवाचि मी असें सम | कीं म्हणती एकदेशी ।६७। मी आत्मा एक चराचरी | म्हणती एकाचा कैपक्ष करीं | आणि कोपेनि एकाते मारी | हेंचि रुढविती ।६८। किंबहुना ऐसे समस्त | जे हे मानुषधर्म प्राकृत | तयाचि नाव मी ऐसे विपरी | ज्ञान तयांचे ।६९। जंव आकार एक पुढां देखती | तंव हा देव येणे भावे भजती | मग तोचि विघडलिया टाकिती | नाहीं म्हणोनि ।७०। माते येणे येणे प्रकारे | जाणती मनुष्य ऐसेनि आकारे | म्हणउनि ज्ञानचि तें आंधारे | ज्ञानासि करी ।७१।

**मोघाशा मोघकर्मणो मोघज्ञाना विचेतसः ।
राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः ।७२।**

यालागीं जन्मले ते मोघ | जैसे वार्षियवीण मेघ | कां मृगजाळाचे तरंग | दुरुनीचि पाहावे ।७२। अथवा कोल्हेरीचे असिवार | ना तरी वोडंबरीचे अळंकार | कीं गंधर्वनगरीचे आबार | आभासती कां ।७३। साबरी वादिन्नल्या सरळा | वरी फळ नाहीं आंत पोकळा | कां स्तन जाले गळां | शेळिये जैसे ।७४। तैसें मूर्खाचे तया जियाले | आणि धिग् कर्म तयांचे निपजले | जैसे सावरी फळ आले | घेपे ना दीजे ।७५। मग जें कांहीं ते पढिन्नले | तें मर्कटे नारेळ तोडिले | कां आधळचाहातीं पडिले | मोती जैसे ।७६। किंबहुना तयांची शास्त्रे | जैसी कुमारीहातीं दिधली शास्त्रे | कां अशौच्या मंत्रे | बीजें कथिलीं ।७७। तैसें ज्ञानजात तयां | आणि जें कांहीं आचरले गा धनंजया | तें आघवेचि गेले वायां | जे चित्तहीन ।७८। पैं तमोगुणाची राक्षसी | जे सुबुद्धीते ग्रासी | विवेकाचा ठावच पुसी | निशाचरी जे ।७९। तिये प्रकृती वरपडे जाले | म्हणउनि वितेचेनि कपाटे गेले | वरी तामसीयेचे पडिले | मुखामाजी ।७०। जेथ आशेचिये लाळे | आंत हिंसा जीभ लोळे | तेवीचि असंतोषाचे चाकळे | अखंड चघळी ।७१। जे अनर्थाचे कानवेरी | आवाळुवे चाटीत निघे बाहेरी | जे प्रमादपर्वतीचीं दरी | सदाचि मातली ।७२। जेथ द्वेषाचिया दाढा | खसखसां ज्ञानाचा करिती रगडा | जे त्वगस्थि गवसणी मूढां | स्थूलबुद्धी ।७३। ऐसे आसुरिये प्रकृतीचे तोंडीं | जे जाले गा भूतोंडी | ते बुडोनि गेले कुंडीं | व्यामोहाच्या ।७४। एवं तमाजिये पडिले गर्ते | न पवित्रीचि विचाराचेनि हातें | हें असो ते गेले जेथे | ते शुद्धीचि नाहीं ।७५। म्हणानि असोत इयें वायाणी | कायसी मूर्खाची बोलणी | वायां वाढविता वाणी | शिणेल हन ।७६। ऐसे बोलिले देवे | तेथ जी जी म्हणितले पांडवे | आइकं जेथ वाचा विसवे | ते साधुकथा ।७७।

**महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः ।
भजन्न्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् ।७३।**

तरी जयाचे चोखटे मानसीं | मी होऊनि असें क्षेत्रसंन्यासी | जया निजेल्याते उपासी | वैराग्य गा ।८८। जयाचिया आस्थेचिया सद्ग्रावा | आंत धर्म करी राणिवा | जयाचे मन ओलावा | विवेकासी ।८९। जे ज्ञानगेंगे नाहाले | पूर्णता जेऊनि धाले | जे शांतीसि ज्ञाले | पल्लव नवे ।९०। जें परिणामा निघाले कोंभ | जे धैर्यमंडपाचे स्तंभ | जे आनंदसमुद्रीं कुंभ | चुबुकळोनि भरिले ।९१। जया भक्तीची येतुली प्राप्तीं | जे कैवल्याते परते सर म्हणती | जयांचिये लीलेमाजि नीती | जियाली दिसे ।९२। जे आघवांची करणी | लेइले शांतीची लेणी | जयांचे चित्त गवसणी | व्यापका मज ।९३। ऐसे जे महानुभाव | दैविये प्रकृतीचे दैव | जे जाणोनियां सर्व | स्वरूप माझे ।९४। मग वाढतेनि प्रेमे | माते भजती जे महात्मे | परी दुजेपण मनोधर्म | शिवतले नाहीं ।९५। ऐसे मीच होऊनि पांडवा | करिती माझी सेवा | परी नवलाव तो सांगावा | असे आइक ।९६।

**सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः ।
नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ।९४।**

तरी कीर्तनाचेनि नटनाचें | नाशिले व्यवसाय प्रायश्चित्तांचे | जें नामचि नाहीं पापाचें | ऐसे केले ।९७। यमदमा अवकळा आणिली | तीर्थे ठायावरुनि उठविलीं | यमलोकींची खुटिली | राहाटी आघवी ।९८। यम म्हणे काय यमावे | दम म्हणे कवणाते दमावे | तीर्थे म्हणती काय खावे | दोष औषधासि नाहीं ।९९। ऐसे माझेनि नामधोरें | नाहींचि करिती विश्वाचीं दुःखें | अवघे जगचि महासुखें | दुमदुमित भरले ।२००। ते पाहांटेवीण पाहावित | अमृतेवीण जीववित | योगेवीण दावित | कैवल्य डोळा ।१। परी राया रंका पाड धरूं | नेणती सानेयां थोरां कडसणी करूं | एकसरे आनंदाचे आवारूं | होत जगा ।२। कंहीं एकाधेनि वैकुंठा जावे | तें तिंहीं वैकुंठचि केले आघवे | ऐसे नामधोषगौरवे | धवळले विश्व ।३। तेजे सूर्य तैसे सोज्ज्वल | परी तोही अस्तवे हे किडाळ | चंद्र संपूर्ण एकादे वेळ | हे सदा पुरते ।४। मेघ उदार

परी वोसरे। म्हणुनि उपमेसि न पुरे। हे निःशंकपणे सपाखरे। पंचानन।५। जयांचे वाचेपुढां भोजे। अखंड नाम नाचत असे माझे। जें जन्मसहस्री वोळगिजे। एक वेळ यावया।६। तो मी वैकूंठीं नसे। वेळ एक भानुबिंबीही न दिसें। वरी योगियांचीही मानसें। उमरडोनि जाय।७। परीं तयांपार्सीं पांडवा। मी हारपला गिंवसावा। जेथ नामधोष बरवा। करिती माझा।८। कैसे माझ्या गुर्णी धालें। देशकाळातें विसरलें। कीर्तनसुखें सुखावले। आपणपांचि।९। कृष्ण विष्णु हरि गोविंद। या नामांचे निखिल प्रबंध। माजी आत्मचर्चा विशद। उदंड गाती।१०। हें बहु असो यापरी। कीर्तित मातें अवधारी। एक विचरती चराचरी। पांडुकुमरा।११। मग आणिक ते अर्जुना। साविया बहुवा जतना। पंचप्राण मना। पाढाऊ घेउनी।१२। बाहेरीं यमनियमांची कांटी लाविली। आंत वजासनाची पौळी पत्रासिली। वरी प्राणायामाचीं मांडिलीं। वाहाती यंत्रे।१३। तेथ उल्हाटशक्तीचेनि उजिवडें। मनपवनाचेनि सुरवाडें। सतरावियेचे पाणियाडे। बळविलें।१४। तेव्हां प्रत्याहार ख्याती केली। विकारांची संपली बोहली। इंद्रियें बांधोनि आणिलीं। हृदयांत।१५। तंव धारणावारूं दाटिलें। महाभूतांते एकवटिलें। मग चतुरंग सैन्य निविटिलें। संकल्पांचे।१६। तयावरी जैत रे जैत। म्हणोनि ध्यानाचें निशाण वाजत। दिसे तन्मयाचें झळकत। एकछत्र।१७। पाटीं समाधिश्रियेचा अशेखा। आत्मानुभवराज्यसुखा। पट्टाभिषेक देखा। समरसें जाहाला।१८। ऐसे हें गहन। अर्जुना माझे भजन। आतां ऐके सांगेन। जे करिती एक।१९। तरी दोहनी पालववेरी। जैसा एक ततू अंबरी। तैसा मीवाचूनि चराचरी। जाणती ना।२०। आदि ब्रह्मा करुनी। शेवटीं मशक धरुनी। माजी समस्त हें जाणोनी। स्वरूप माझे।२१। मग वाड धाकुटें न म्हणती। सजीव निर्जीव नेणती। देखिलिये वस्तु उजूं लुटिती। मीचि म्हणोनि।२२। आपले उत्तमत्व नाठवे। पुढील योग्यायोग्य नेणवे। एकसरें व्यक्तिमात्राचेनि नांवे। नमूचि आवडे।२३। जैसे उंचीहूनि उदक पडिलें। तें तळवटवरी येऊं लागलें। तैसें नमिजे भूतजात देखिलें। ऐसा स्वभावचि तयांचा।२४। कां फळतिया तरुची शाखा। सहजे भूमिसी उतरें देखा। तैसें जीवमात्रा अशेखां। खालावती ते।२५। अखंड अगर्वता होऊनि असती। तयांची विनय हेचि संपत्ती। जयजयमंत्रे अर्पिती। माझ्या ठारीं।२६। नमितां मानापमान गळाले। म्हणोनि अवचिता मीचि जाहाले। ऐसे निरंतर मिसळले। उपासिती।२७। अर्जुना हे गुरुवी भक्ती। सांगीतली तुजप्रती। आतां ज्ञानयज्ञे यजिती। ते भक्त आइके।२८। परी भजन करती हातवटी। तूं जाणत आहासि किरीटी। जे मागां इया गोष्टी। केलिया आम्ही।२९। तंव आथिजी अर्जुन म्हणे। हें देविकियाप्रसादाचें करणे। तरी काय अमृताचें आरोगणे। पुरे म्हणवेल।२३०। या बोला श्रीअनंतें। लागटा देखिलें तयातें। कीं सुखावलेनि चित्तें। डोलत असे।३१। म्हणे भलें केलें पार्था। येहवीं हा अनवसर सर्वथा। परी बोलवितसे आस्था। तुझी मातें।३२। तंव अर्जुन म्हणे हें कायी। चकोरेवेण चांदिणेचि नाहीं। जगचि निविजे हा तयाच्या ठारीं। स्वभावो कीं जी।३३। येहें चकारें तिये आपुलिये चाडे। चांचू करिती चंद्राकडे। तेवीं आम्ही विनवूं तें थोकडे। देवो कृपासिंधू।३४। जी मेघ आपुलिये प्रौढी। जगाची आर्ती दवडी। वांचूनि चातकाची ताहान केवढी। तो वर्षाव पाहुनी।३५। परी चुळा एकाचिया चाडे। जेवी गंगेतेचि ठाकणे पडे। तेवीं आर्त बहु कां थोडे। तरी सांगावे देवें।३६। तेथें देवे म्हणितलें राहें। जो संतोष आम्हां जाहाला आहे। तयावरी स्तुती साहे। ऐसें उरलें नाहीं।३७। पैं परिसतु आहासि निकियापरी। तेंचि वक्तृत्वा वन्हाडी करी। ऐसे पुरस्करोनि श्रीहरी। आदरिले बोलों।३८।

**ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते।
एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम्।१५।**

तरी ज्ञानयज्ञ तो एवरुप। जेथ आदिसंकल्प हा यूप। महाभूतें मंडप। भेद तो पशू।३६। मग पाचांचे जे विशेष गुण। अथवा इंद्रियें आणि प्राण। हेचि यज्ञोपचारभरण। अज्ञान घृत।२४०। तेथ मनबुद्धीचिया कुंडा। आंत ज्ञानाग्नि धडफुडा। साम्य तेचि सुहाडा। वेदिका जाणे।४१। सविवेकमतिपाटव। तेचि मंत्र विद्यागौरव। शांति सुक्ष्मवृत्त। जीव यज्वा।४२। तो प्रतीतीचेनि पात्रे। विवेकमहामंत्रे। ज्ञानाग्निहोत्रे। भेद नाशी।४३। तेथ अज्ञान सरोनि जाये। आणि यजिता यजन हें ठाये। आत्मसमरसीं न्हाये। अवभूर्थीं जेव्हां।४४। तेव्हां भूतें विषय करणे। हें वेगळालें काहीं न म्हणें। आघवें एकचि ऐसे जाणे। आत्मबुद्धि।४५। जैसा चेइला तो अर्जुना। म्हणे स्वर्णीची हे विचित्र सेना। मीचि जाहालो होतो ना। निद्रावशें।४६। आतां सेना ते सेना नव्हे। हें मीचि एक आघवें। ऐसे एकत्वे मानवे। विश्व तयां।४७। मग तो जीव हे भाष सरे। आब्रह्म परमात्मबोधें भरे। ऐसे भजती ज्ञानाध्यरे। एकत्वे येणे।४८। अथवा अनादि हें अनेक। जें आनासारिखें एका एक। आणि नामरूपादिक। तेही विषम।४९। म्हणोनि विश्व भिन्न भिन्न। परी न भेदे तयाचें ज्ञान। जैसे अवयव तरी आन आन। परी एकेचि देहीचे।२५०। कां शाखा सानिया थोरा। परी आहाति एकाचि तरुवरा। बहु रश्म परी दिनकरा। एकाचे जेवीं।५१। तेवीं नानाविधा व्यक्ती। आनानें नामें आनानी वृत्ती। ऐसें जाणती भेदलां भूतीं। अभेदा मातें।५२। येहें वेगळालेपणे पांडवा। करिती ज्ञानयज्ञ बरवा। जे न भेदती जाणिवा। जाणते म्हणउनि।५३। ना तरी जेधवां चिये ठारीं। देखती कां जें जेहीं। ते मीवांचूनि नाहीं। ऐसाचि बोध।५४। पाहें पां बुडबुडा जेउता जाये। तेउते जळ तया एक आहे। मग विरे अथवा राहे। तन्ही जळचिमाजी।५५। कां पवनें परमाणु

उचलले। ते पृथ्वीपणावेगळे नाहीं गेले। आणि माघौते जरी पडले। तरी पृथ्वीचिवरुते। ५६। तैसें भलतेथ भलतेणे भावे। भलतेही हो अथवा नोहावे। परी तें मी ऐसे आघवे। होऊनि ठेले। ५७। अगा हे जेवळी माझी व्याप्ती। तेवळीचि तयांची प्रतीती। तैसें बहुधाकारीं वर्तती। मीचि होऊनी। ५८। हे भानुबिं आवडे तया। संमुख जैसे धनंजया। तैसे तें विश्वा इया। समोर सदा। ५९। अगा तयांचिया ज्ञाना। पाठी पोट नाहीं अर्जुना। वायु जैसा गगना। सर्वांगी असे। २६०। तैसा मी जेतुला आघवा। तेंचि तुक तयांचिया सद्वावा। तरी न करितां पांडवा। भजन जाहाले। ६१। येन्हीं तरी सकळ मीचि आहें। तरी कवणी के उपासिला नोहें। एथ एके जाणणेवीण ठाये। अप्राप्तीसी। ६२। परी तें असों येणे उचितें। ज्ञानयज्ञे यजितसांते। उपासिती मातें। तें सांगितले। ६३। अखंड सकळ हे सकळां मुर्खीं। सहज अर्पत असे मज एर्कीं। कीं नेणणे यासाठीं मूर्खीं। न पविजेचि मातें। ६४।

अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाऽहमहमौषधम्।

मंत्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम्। १६।

तोचि जाणिवेचा जरी उदय होये। तरी मुदल वेद मीचि आहें। आणि तो विधानातें जया वियें। तो क्रतुही मिचि। ६५। मग तया कर्मापासूनि बरवा। जो सांगोपांग आघवा। यज्ञ प्रगटे पांडवा। तोही मी गा। ६६। स्वाहा मी स्वधा। सोमादि औषधी विविधा। आज्य मी समिधा। मंत्र मी हवि। ६७। होता मी हवन कीजे। तेथ अग्नि तो स्वरूप माझें। आणि हुतवस्तु जें जें। तोही मीचि। ६८।

पिताऽहमस्य जगतो माता धाता पितामहः।

वेद्यं पवित्रमोकार ऋक् साम यजुरेव च। १७।

पैं जयाचेनि अंगसंगें। इये प्रकृतीस्तव अष्टांगें। जन्म पाविजत असे जें। तो पिता मी गा। ६६। अर्धनारीनटेश्वरीं। जो पुरुष तोचि नारी। तेवीं मी चराचरीं। माताही होय। २७०। आणि जाहाले जग जेथ राहे। जेणे जीवित वाढत आहे। तें मीवांचूनि नोहे। आन निरुतें। ७१। इयें प्रकृतिपुरुषे दोन्ही। उपजलीं जयाचिया अमनमनीं। तो पितामह त्रिभुवनीं। विश्वाचा मी। ७२। आणि आघवेया जाणणेयाचिया वाटा। जया गांवा येती गा सुभटा। वेदांचिया चोहाटां। वेद्य जे म्हणिजे। ७३। जेथ नाना मतां बुझावणी आली। एकमेकां शास्त्राची अनोळखी फिटली। चुकलीं ज्ञाने जेथ मिळो आली। जें पवित्र म्हणिजे। ७४। पैं ब्रह्मबीजा जाहला अंकुर। घोषधनीनादाकार। तयाचें गा भवन जो आंकार। तोही मी गा। ७५। जया आंकाराचिये कुशी। अक्षरें होती अउमकारेंसी। जियें उपजत वेदेंसी। उठली तीन्ही। ७६। म्हणोनि ऋग् यजुः साम। हे तीन्ही म्हणे मी आत्माराम। एवं मीचि कुलक्रम। शब्दब्रह्माचा। ७७।

गतिर्भाता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत्।

प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम्। १८।

हें चराचर आघवे। जिये प्रकृतीआंत साठवे। ते शिणली जेथ विसवे। ते परम गती मी। ७८। आणि जयाचेनि प्रकृती जिये। जेणे अधिष्ठिली विश्व विये। जो येऊनि प्रकृती इये। गुणातें भोगी। ७६। तो विश्वश्रियेचा भर्ता। मीचि गा एथ पांडुसुता। मी गोसावी समस्ता। त्रैलोक्याचा। २८०। आकाशे सर्वत्र वसावे। वायूने नावभरी उगें नसावे। पावके दाहावे। वर्षावें जलें। ८१। पर्वतीं बैसका न संडावी। समुद्रीं रेखा नोलांडावी। पृथ्वीया भूतें वाहावीं। हे आज्ञा माझी। ८२। म्यां बोलविल्या वेद बोले। म्यां चालविल्या सूर्य चाले। म्यां हालविल्या प्राण हाले। जो जगातें चाळिता। ८३। मियांचि नियमिलासांता। काल ग्रासीतसे भूतां। इयें म्हणियागतें पांडुसुता। सकळे जयाचीं। ८४। जो ऐसा समर्थ। तो मी जगाचा नाथ। आणि गगनाऐसा साक्षिभूत। तोही मीचि। ८५। इंहीं नामरूपीं आघवा। जो भरला असे पांडवा। आणि नामरूपांचाही वोल्हावा। आपणचि जो। ८६। जैसे जलाचे कल्लोळ। आणि कल्लोळीं आस्थी जळ। ऐसेनि वसवीतसे सकळ। तो निवास मी। ८७। जो मज होय अनन्यशरण। त्याचें निवारी मी जन्मरण। यालागीं शरणागता शरण्य। मीचि एक। ८८। मीचि एक अनेकपणे। वेगळालेनि प्रकृतिगुणे। जीत जगाचेनि प्राणे। वर्तत असें। ८९। जैसा समुद्र थिल्लर न म्हणतां। भलतेथ बिंबे सविता। तैसा ब्रह्मादि सर्वा भूतां। सुहृद तो मी। २६०। मीचि गा पांडवा। या त्रिभुवनासि वोलावा। सृष्टिक्षयप्रभवा। मूळ तें मी। ८१। बीज शाखांते प्रसवे। मग तें रुख्यण बीजीं समावे। तैसे संकल्पे होय आघवे। पाठीं संकल्पीं मिळे। ८२। ऐसें जगावें बीज संकल्प। अव्यक्त वासनारूप। तया कल्पांतीं जेथ निक्षेप। होय तें मी। ८३। इये नामरूपे लोटती। वर्णव्यक्ती आटती। जातीचे भेद फिटती। जें आकार नाहीं। ८४। तैं संकल्पवासनासंकार। माघौते रचावया आकार। जेथ राहोनी असती अमर। तें निधान मी। ८५।

**तपाम्यहमहं वर्षं निगृहणाम्युत्सृजामि च ।
अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥१६॥**

मी सूर्याचेनि वर्षे । तपे तैं हैं शोषे । पाठीं इंद्र हाऊनि वर्षे । तैं पुढती भरे ॥६६ । अग्नि काष्ठे खाये । तैं काष्ठचि अग्नि होये । तैसे मरते मारिते पाहे । स्वरूप माझे ॥६७ । यालार्गी मृत्युच्या भार्गी जें जें । तैं तेंही पैं रूप माझे । आणि न मरते तंव सहजे । मीचि आहे ॥६८ । आतां बहु बोलोनि काय सांगावे । तैं एकहेळां घे पां आघवे । तरी सतासतही जाणावे । मीचि पैं गा ॥६९ । म्हणोनि अर्जुन मी नसें । ऐसा कवण ठाव असे । परी प्राणियांचे दैव कैसे । जे न देखती माते ॥३०० । तरंग पाणियेवीण सुकर्ती । रशिम वातिवीण न देखती । तैसे मीचि ते मी नोहती । विस्मो देखें ॥१ । हैं आंतबाहेर मियां कौंदलें । जग निखिल माझेंचि वोतिले । कीं कैसे कर्म तया आड आले । जे मीचि नाहीं म्हणती ॥२ । परी अमृतकुहां पडिजे । कां आपणपयाते कडिये काढिजे । ऐसे अर्थी काय कीजे । अप्राप्तासी ॥३ । ग्रासा एका अन्नासाठीं । अंध धांवताहे किरीटी । आडळला चिंतामणि पायें लोटी । आंधळेपणे ॥४ । तैसे ज्ञान जैं सांडूनि जाये । तैं ऐसी हे दशा आहे । म्हणोनि कीजे तैं केले नोहे । ज्ञानेविण ॥५ । आंधळेया गरुडाचे पांख आहाती । ते कवणा उपेगा जाती । तैसे सत्कर्माचे उपखे ठाती । ज्ञानेविण ॥६ ।

**त्रिविद्या मां सोमपाः पूतपापा यज्ञैरिष्ट्वां स्वर्गाति प्रार्थयन्ते ।
ते पुण्यमासाद्य सुरेंद्रलोकमश्नन्ति दिव्यान्दिवि देवभोगान् ॥२०॥**

देख पां गा किरीटी । आश्रमधर्माचिया राहाटी । विधिमार्गा कसवटी । जे आपणची होती ॥७ । यजन करितां कौतुके । तिहीं वेदांचा माथा तुके । क्रिया फळेंसी उभी ठाके । पुढां जया ॥८ । ऐसे दीक्षित जे सोमप । जे आपणचि यज्ञाचे स्वरूप । तिहीं तया पुण्याचेनि नांवे पाप । जोडिले देखें ॥९ । जे श्रुतित्रयाते जाणोनि । शतवरी यज्ञ करूनि । यजिलिया माते चुकोनि । स्वर्गा वरिती ॥१० । जैसे कल्पतरुतळवटीं । बैसोनि झौळिये देतसे गांठी । मग निदेव निधे किरीटी । दैन्यचि करूं ॥११ । तैसे शतक्रतु यजिले माते । कीं ईस्पिताति स्वर्गसुखाते । आता पुण्य कीं हे निरुते । पाप नोहे ॥१२ । म्हणोनि मजवीण पाविजे स्वर्ग । तो अज्ञानाचा पुण्यमार्ग । ज्ञानेये तयाते उपसर्ग- । हानि म्हणती ॥१३ । ये-हवीं तरी नरकांचे दुःख । पावोनि स्वर्गा नाम कीं सुख । वांचूनि नित्यानंद गा निर्दोख । तैं स्वरूप माझे ॥१४ । मज येतां पै सुभटा । या द्विविधा गा अळ्हाटा । स्वर्ग नरक या वाटा । चोरांचिया ॥१५ । स्वर्गा पुण्यात्मके पापे येइजे । पापात्मके पापे नरका जाइजे । मग माते जेणे पाविजे । तैं शुद्ध पुण्य ॥१६ । आणि मजचिमाजी असतां । जेणे मी दुःहांवे पांडुसुतां । तैं पुण्य ऐसे म्हणतां । जीभ न तुटे काई ॥१७ । परी हैं असो आतां प्रस्तुत । ऐके यापरी जे दीक्षित । यजूनि माते याचित । स्वर्गभोग ॥१८ । मग मी न पविजे ऐसे । जैं पापरूप पुण्य असे । तेणे लाधलेनि सौरसे । स्वर्गा येती ॥१९ । जेथ अमरत्व हैं सिंहासन । ऐरावतासारखे वाहन । राजधानीभुवन । अमरावती ॥२० । जेथ महासिद्धीची भांडारे । अमृताची कोठारे । जिये गांवीं खिल्लारे । कामधेनूंची ॥२१ । जेथ वोळगे देव पाइका । सैंध चिंतामणीचिया भूमिका । विनोदवनवाटिका । सुरतरुंचिया ॥२२ । गंधर्व गात गाणी । जेथ रंभेणिया नाचणी । उर्वशी मुख्य विलासिनी । अंतोरिया ॥२३ । मदन वोळगे शोजारे । जेथ चंद्र शिंपे सांबरे । पवनाऐसे म्हणियारे । धांवणे जेथ ॥२४ । पैं बृहस्पती मुख्य आपण । ऐसे स्वस्तीश्रियेचे ब्राह्मण । भाटिवेचे सुरगण । बहुवस जेथे ॥२५ । लोकपाळरांगेचे । राउत जिये पदवीचे । उच्चैःश्रावा खांचे । खोलणिये ॥२६ । हैं असो बहु ऐसे । भोग इंद्रसुखासरिसे । ते भोगीजती जंव असे । पुण्यलेश ॥२७ ।

ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोक विशालं क्षीणेपुण्ये मर्त्यलोकं विशति ।

एवं त्रयीर्धमनुप्रपत्ना गतागतं कामकामा लमंते ॥२१॥

मग तया पुण्याची पाउठी सरे । सर्वेचि इंद्रपणाची उटी उतरे । आणि येऊं लागती माघारे । मृत्युलोका ॥२८ । जैसा वेश्याभोगीं कवडां वेंचे । मग दारही चेपूं न ये तियेचे । तैसे लाजिरवाणे दीक्षितांचे । काय सांगां! ॥२६ । एव थितिया माते चुकले । जिहीं पुण्ये स्वर्ग कामिले । तयां अमरपण ते वावों आले । अंती मृत्युलोक ॥३० । मातेचिया उदरकुहरीं । पचूनि विष्टेच्या दाथरंगी । उकडूनि नवमासवरी । जन्मजन्मानि मरती ॥३१ । अगा स्वर्णीं निधान फांवे । परी चैईलिया हारपे आघवे । तैसे स्वर्गसुख जाणावे । वेदज्ञाच्ये ॥३२ । अर्जुना वेदविद ज-ही जाहला । तरी माते नेणता वायां गेला । कण सांडूनि उपणिला । कौंडा जैसा ॥३३ । म्हणऊनि मज एकेविण । हैं त्रयीर्धम अकारण । आतां माते जाणोनि कांहीं नेण । तूं सुखिया होसी ॥३४ ।

अनन्याश्चिंतयंतो मां ये जना: पर्युपासते ।
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ।

पैं सर्वभावेसीं उखितें। जे वोपिले मज चितें। जैसा गर्भगोळ उद्यमातें। कोण्याही नेणे।३५। तैसा मीवाचूनि कांहीं। आणीक गोमटेचि नाहीं। मजचि नाम पाहीं। जिणेया ठेविले।३६। ऐसे अनन्यगतिकं चितें। चिंतितसाते मातें। जे उपासिती तयातें। मीचि सेवी।३७। तें एकवटूनि जिये क्षणीं। अनुसरले गा माझिये वाहणीं। तेळ्वांचि तयांची चिंतवणी। मजचि पडली।३८। मग तिहीं जें जें करावें। तें मजचि पडले आघवें। जैसी अजातपक्षाचेनि जीवें। पक्षिणी जिये।३९। आपुली तहान भूक नेणे। तान्ह्या निकं तें माउलीसचि करणें। तैसें अनुसरले मज प्राणें। तयांचे सर्व मी करी।३४०। तयां माझिया सायुज्याची चाड। तरी तेचि पुरवी कोड। का सेवा म्हणती तरी आड। प्रेम सुयें।४१। ऐसा मर्नीं जो जो धरिती भावो। तो पुढां पुढां लागें तयां देवों। आणि दिधलीयाचा निर्वाहो। तोही मीचि करी।४२। हा योगक्षेम आघवा। तयांचा मजचि पडिला पांडवा। जयांचिया सर्वभावा। आश्रय मी।४३।

येप्पन्यदेवताभक्ता यजंते श्रद्धयाच्चिताः।

तेऽपि मासेव कौंतेय यजंत्यविधिपूर्वकम्।२३।

आतां आणिकही संप्रदायें। परी मातें नेणती समवायें। जे अग्निइंद्रसूर्यसोमाये। म्हणउनि यजिती।४४। तेही कीर मातेंचि होये। कां जें हें आघवें मीचि आहें। परी ते भजती उजरी नव्हे। विषम पडे।४५। पाहें पां शाखा पल्लव रुखाचे। हे काय नव्हती एकाचि बीजाचे। परी पाणी घेणें मुळाचें। तें मुळंचि घाघे।४६। कां दहाही इंद्रिये आहाती। इयें जरी एकचि देहींची होती। आणि इंहीं सेविले विषय जाती। एकाचि ठायां।४७। तरी करोनि रससोय बरवी। कानीं केवीं भरावी। फुले आणोनि तुरंबावीं। डोळां केवीं।४८। तेथ रस तो मुखेचि सेवावा। परिमळ तो घाणेचि घ्यावा। तैसा मी तो यजावा। मीचि म्हणोनि।४९। येर मातें नेणोनि भजन। तें वायाचि गा आनेआन। म्हणोनि कर्मचे डोळे ज्ञान। तें निर्दोष होआवें।४०।

अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च।

न तु मामभिजानन्ति तत्त्वेनातश्च्यवति ते।२४।

येन्हीं पाहें पां पांडुसुता। या यज्ञोपहारां समस्तां। मीवांचूनि भोक्ता। कवण आहे।५१। मी सकळां यज्ञांची आदि। आणि यजना यया मीचि अवधि। कीं मातें चुकोनि दुर्बुद्धि। देवां भजले।५२। गंगेचं उदक गंगे जैसें। अर्पिजे देवपितरोद्देशें। माझे मज देती तैसें। परी आनानीं भावीं।५३। म्हणउनि ते पार्था। मातें न पवतीचि सर्वथा। मग मर्नीं वाहिली जे आस्था। तेथ आले।५४।

यांति देवत्रादेवान्पितृत्यांति पितृत्रातः।

भूतानि यांति भूतेज्या यांति मद्याजिनोऽपि माम।२५।

मनें वाचा करणी। जयांचिया भजनीं देवांचिया वाहणीं। ते शरीर जातियेक्षणीं। देवचि जाळे।५५। अथवा पितरांची व्रतें। वाहती जयांची चितें। जीवित सरलिया तयातें। पितृत्व वरी।५६। का क्षुद्रदेवतादि भूतें। तियेचि जयांची परमदैवतें। जिंही अभिचारिकीं तयातें। उपासिलें।५७। तयां देहाची जवनिका फिटली। आणि भूतत्वाची प्राप्ति जाहाली। एवं संकल्पवणें फळलीं। कर्म तयां।५८। मग मीचि डोळां देखिला। जिंहीं कानीं मीचि ऐकिला। मीचि मर्नीं भाविला। वानिला वाचा।५९। सर्वांगी सर्वा ठायी। मीचि नमस्कारिला जिंहीं। दानपुण्यादिकं जें कांहीं। तें माझियाचि मोहरां।३६०। जिंहीं मातेंचि अध्ययन केलें। जे आतबाहेरी मियांचि धालें। जयांचे जीवित्व जोडलें। मजचिलागीं।६१। जे अहंकार वाहत आंगीं। आम्ही हरीचे भूषावयालागीं। जे लोभिये एकचि जागीं। माझेनि लोभें।६२। जें माझेनि कामें सकाम। जे माझेनि प्रेमें सप्रेम। जे माझिया भुली सप्रम। नेणती लोक।६३। जयांची जाणती मजचि शास्त्रें। मी जोडे जयांचेनि मंत्रे। ऐसे जे चेष्टामात्रे। भजले मज।६४। ते मरणा ऐलीचकडे। मज मिळेनि गेले फुडे। मग मरणीं आणिकीकडे। जातील केवीं।६५। म्हणोनि मद्याजी जे जाहाले। ते माझिया सायुज्या आले। जिंहीं उपचारभिषें दिधलें। आपणें मज।६६। अर्जुना माझे ठायीं। आपणेंवीण सौरस नाहीं। मी उपचारें कवणाहीं। नाकळे गा।६७। एथ जाणीव करी तोचि नेणें। आथिलेपण मिरवी तेचि उणें। आम्ही जाहालो ऐसें जो म्हणे। तो कांहींच नव्हे।६८। अथवा यज्ञदानादि किरीटी। का तपें हन जे हुटहुटी। ते तृणा एकासाठीं। न सरे एथ।६९। पाहें पां जाणिवेचेन बळें। कोणी वेदापासूनि आगळें?। कीं शेषाहूनि तोंडाळें। बोलके आधी?।३७०। तोही अंगरुणातळवटी दडे। येरु नेति नेति म्हणोनि बहुडे। एथ सनकादिक वेडे। पिसे जाहाले।७१। करितां तापसांची कडसणी। कवण जवळां ठेविजे शूलपाणी। तोही अभिमान सांडूनि पायवणी। माथां वाहे।७२। नातरी आथिलेपणें सरिशी। कवणी आहे लक्षियेएसी। श्रियेसारिखिया दासी। घरी जियेतें।७३। तियां खेळतां करितीं घरकुलीं। तयां नामे अमरपुरे जरी ठेविली। तरी न होती काय बाहुलीं। इंद्रादिक तयांची?।७४। तिया नावडोनि जेव्हां मोडती। तेळ्वां महेंद्राचे रंक होती। तिया जिया झाडाकडे पाहाती। ते कल्पवृक्ष।७५। ऐसिया जियेचिया जवळिका। सामर्थ्य

घरीचिया पाइका | ते लक्ष्मी मुख्यनायका | न मनेचि एथ ।७६ | मग सर्वर्यं करूनी सेवा | अभिमान सांडूनि पांडवा | ते पाय धुवावयाचिया दैवा | पात्र जाहाली ।७७ | म्हणोनि थोरपण पन्हां सांडिजे | एथ व्युत्पत्ती आघवी विसरिजे | जैं जगा धाकूटे होइजे | तैं जवळीक माझी ।७८ | अगा सहस्रकिरणाचिये दिठी | पुढां चंद्रही लोपे किरीटी | तेथ खद्योत कां हुटहुटी | आपुलेनि तेजे ।७९ | तैसें लक्ष्मियेचे थोरपण न सरे | जेथ शांभूचेही तप न पुरे | तेथ येर प्राकृत हैंदरें | केवीं जाणों लाहे ।८० | यालागी शरीरसांडोवा कीजे | सकळ गुणांचे लोण उतरिजे | संपत्तिमद सांडिजे | कुरवंडी करूनी ।८१ |

पत्रं पुष्टं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।

तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ।२६ ।

मग निसीमभावउल्हासें | मज अर्पावयाचेनि मिसें | फळ एक आवडे तैसें | भलतयाचे हो ।८२ | भक्त माझियाकडे दावी | आणि मी दोन्ही हात वोडवी | मग देठ न फेडितां सेवीं | आदरेसी ।८३ | पैं गा भक्तीचेनि नावे | फूल एक मज द्यावे | तें लेखे परी म्या तुरंबावे | परी मुखींचि घाली ।८४ | हें असो कायसी फुलें | पानचि एक आवडते जाहालें | तें साजुकही न हो सुकलें | भलतैसें ।८५ | परी सर्वभावे भरलें देखें | आणि भुकेला अमृतें तोखें | तैसें पत्रचि परी तेणे सुखें | आरोगूं लागें ।८६ | अथवा ऐसेही एक घडे | जे पालाही परी न जोडे | तरी उदकाचे तंव सांकडे | नव्हेल कर्णे ।८७ | तें भलतेथ निमोले | न जोडिता आहे जोडले | तेंचि सर्वर्ख करूनि अर्पिले | जेणे मज ।८८ | तेणे वैकुंठापासोनि विशाळें | मजलागीं केलीं राझले | कौस्तुभाहोनि निर्मळे | लेणी दिघलीं ।८९ | दुधाचीं सेजाऱें | क्षीराळ्यीऐसीं मनोहरें | मजलागी अपारें | सृजिली तेणे ।९० | कर्पूर चंदन अगरु | ऐसेया सुरंगाचा महामेरु | मज हातिवा लाविला दिनकरु | दीपमाळे ।९१ | गरुडासारिखीं वाहनें | मज सुरतरुची उद्यानें | कामधेनुचीं गोधनें | अर्पिली तेणे ।९२ | मज अमृताहूनि सुरसें | बोनी वोगरिली बहुवसें | ऐसा भक्तांचेनि उदकलेशें | परितोषे गां ।९३ | हें सांगावे काय किरीटी | तुवाचि देखिले आपुलिया दिठी | मी सुदामयाचिया सोडीं गांठी | पव्यांसाठीं ।९४ | पैं भक्ती एकी मी जाऱें | तेथ सानें थोर न म्हणें | आम्ही भावाचे पाहुणे | भलतेया ।९५ | येर पत्र पुष्ट फळ | हें भजावया मिस केवळ | वांचूनि आमुचियालागीं निष्कळ | भक्तितत्त्व ।९६ | म्हणोनि अर्जुना अवधारीं | तूं बुद्धी एकी सोपारी करीं | तरी सहजें आपुलिया मनोमंदिरीं | न विसंबे मातें ।९७ |

यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोसि ददासि यत् ।

यत्पत्स्यसि कौतेय तत्कुरुष मदर्पणम् ।२७ ।

जे जे कांहीं व्यापार करिसी | का भोग हन भोगिसी | अथवा यझीं यजिसी | नानाविधीं ।६८ | नातरी पात्रविशेषीं दानें | का सेवका देसी जीवनें | तपादि हन साधनें | ब्रते करिसी ।६९ | तें क्रियाजात आघवें | जैसें निपजेल स्वभावें | तें भावना करोनि करावें | माझिया मोहरा ।८०० | परी सर्वथा आपुले जीवीं | कोलियाची से कांहींची नुरवी | ऐसीं धुवोनि कर्म द्यावीं | माझिया हातीं ।९१ |

शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबंधनैः ।

संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुषेष्यसि ।२८ ।

मग अग्निकुंडीं बीजे घातलीं | तिथे अंकुरदशें जेवी मुकलीं | तेवी न फळतीचि मज अर्पिलीं | शुभाशुभें ।२ | अगा कर्मा जैं उरावें | तें तिहीं सुखदुःखीं फळावें | आणि तयाते भोगावया यावें | देहा एका ।३ | तें उगाणिले मज कर्म | तेळ्हांचि पुसिले मरणजन्म | जन्मासवे श्रम | वरचिलही गेले ।४ | म्हणऊनि अर्जुना यापरी | पाहेचा वेह नव्हेल भारी | हे संन्यासयुक्ति सोपारी | दिघली तुज ।५ | या देहाचिये बांदाडी न पडिजे | सुखदुःखांचिया सागरीं न बुडिजे | सुखें सुखरुपा घडिजे | माझियाची आंगा ।६ |

समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ।

ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाऽप्यहम् ।२९ ।

तो मी पुसरी कैसा | तरी जो सर्वभूर्णीं सदा सरिसा | जेथ आप पर ऐसा | भाग नाहीं ।७ | जे ऐसिया मातें जाणोनि | अहंकाराचा कुरठा मोडोनि | जे जीवे कर्म करूनि | मातें भजले ।८ | तें वर्तत दिसती देही | परी तें देहीं ना माझ्या ठारीं | आणि मी तयांच्या हृदयीं | समय असें ।९ | सविस्तर वटत्व जैसें | बीजकणिकेमाजी असे | आणि बीजकण वसे | वटीं जेवीं ।९० | तेवीं आम्हां तयां परस्परें | बाहेर नामांचीचि अंतरें | वांचूनि आंतुवट वस्तुविचारें | मी तेचि ते ।९१ | आतां जायावे जैसें

लेणे। आंगावरी आहाचवाणे। तैसें देह धरणे। उदास तयांचे। १२। परिमळ निघालिया पवनापाठी। मागें वोस फूल राहे देठी। तैसें आयुष्याचिये मुठी। केवळ देह। १३। येर अवष्टंभ जो आघवा। तो आरुढोनि मद्रावा। मजचि आंत पांडवा। पैठा जाहला। १४।

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यमाक्।

साधुरेव स मंतव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ३०।

ऐसे भजतेनि प्रेमभावे। जयां शरीरही पाठी न पवें। तेणे भलतया व्हावें। जातीचीया। १५। आणि आचरण पाहातां सुभटा। तो दुष्कृताचा कीर सेलवांटा। परी जीवित वेंचिले चोहटां। भक्तीचिया कीं। १६। अगा अंतीचिया मती। साचपण पुढिले गती। म्हणोनि जीवित जेणे भक्ती। दिघले शेखीं। १७। तो आधीं जरी दुराचारी। तरी सर्वोत्तमचि अवधारी। जैसा बुडाला महापूरीं। न मरत निघाला। १८। तयांचे जीवित ऐलथिडिये आले। म्हणोनि बुडालेपण वायां गेले। तेवीं नुरेचि पाप केले। शेवटलिये भक्ती। १९। यालागीं दुष्कृती जन्ही जाहाला। तरी अनुतापतीर्थीं न्हाला। न्हाऊनि मजआंत आला। सर्वभावे। २०। तरी आतां पवित्र तयांचे कुळ। आभिजात्य तोंचि निर्मळ। जन्मलेयाचे फळ। तयासीच जोडले। २१। तो सकळहि पढिनला। तपें तोचि तपिनला। अष्टांग अभ्यासिला। योग तपें। २२। हें असो बहुत पार्था। तो उतरला कर्म सर्वथा। जयाची अखंड गा आस्था। मजचिलागीं। २३। अवधिया मनोबुद्धीचिया राहाटी। भरोनि एकनिष्ठेचि पेटी। मजमाझीं किरीटी। निक्षेपिली जेणे। २४।

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छांति निगच्छति।

कौतेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति। ३१।

तो आतां अवसरे मजसारिखा होईल। ऐसा हन भाव तुज जाईल। हां गा अमृताआंत राहील। तया मरण कैचे। २५। पैं सूर्य जो वेळु नुदैजे। तया वेळा कीं रात्र म्हणिजे। तेवीं माझिये भक्तीविण जें कीजें। तें महापाप नोहे?। २६। म्हणोनि तयाचिया चित्ता। माझी जवळिक पांडुसुता। तेव्हांचि तो तत्त्वता। स्वरूप माझें। २७। जैसा दीपे दीप लाविजे। तेथ आदिल कोण हें नोळखिजे। तैसा सर्वस्ये जो मज भजे। तो मीचि होऊनि ठाके। २८। मग माझी नित्यशांति। किंबहुना जिती। माझेनि जीवें। २९। एथ पार्था पुढतपुढती। तेचि तें सांगो किती। जरी मियां चाड तरी भक्ती। न विसंबिजे गा। ३०। अगा कुळाचिया चोखटपणा न लगा। आभिजात्य झाणीं श्लाघा। व्युत्पत्तीचा वाउगा। सोस कां वाहावा। ३१। कां रूपवयसा माजा। आधिलेपणे कां गाजा। एक भाव नाहीं माझा। तरी पाल्हाळ तें। ३२। कणंवीण सोपटें। कणसे लागली घनदाटें। काय करावे गोमटें। वोस नगर। ३३। नातरी सरोवर आटलें। रानीं दुःखियां दुःखी भेटलें। का वांझ फुलीं फुललें। झाड जैसे। ३४। तैसें सकळ ते वैभव। अथवा कुळ जाति गौरव। तैसें शरीर आहे सावेव। परी जीवचि नाहीं। ३५। तैसें माझिये भक्तीविण। जळो तें जियालेपण। अगा पृथ्वीवरी पाषाण। नसती काई?। ३६। पैं हिवराची दाट साउली। सज्जनीं जैसी वाळिली। तैसीं पुण्ये डावलूनि गेली। अभक्तातें। ३७। निंब निंबोळियां मोडेनि आला। तरी तो काउळियांसींचि सुकाळ जाहाला। तैसा भक्तिहीन वाढिनला। दोषांचिलागीं। ३८। का पळ्रस खापरीं वाढिले। वाढूनि चोहटां ठेविले। सुणियांचे उपेगा आले। जियापरी। ३९। तैसें भक्तिहीनाचे जिणे। जो स्वजीहि परी सुकृत नेणे। तेणे संसारदुःखासि माणे। वोगरिले। ४०। म्हणोनि कुळ उत्तम नोहावें। जाती अंत्यजही व्हावें। वरी देहाचेनि नावें। पशूचेंही लाभो। ४१। पाहें पां सावजे हातिरुं धरिलें। तेणे तया काकुळती मातें स्मरिलें। कीं तयांचे पशुत्व वावे जाहालें। पावलिया मातें। ४२।

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः।

स्नियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यांति परां गतिम्। ३२।

अगा नावें घेतां वोखटीं। जे आघवेया अधमाचिये शेवटी। तिये पापयोनीही किरीटी। जन्मलें जे। ४३। ते पापयोनी मूढ। मूर्ख जैसे का दगड। परी माझ्या ठायीं दृढ। सर्वभावे। ४४। जयाचिये वाचे माझे आलाप। दृष्टी भोगी माझेचि रूप। जयांचे मन संकल्प माझाचि वाहे। ४५। माझिया कीर्तीविण। जयांचे रिते नाहीं श्रवण। जया सर्वागीं भूषण। माझी सेवा। ४६। जयांचे ज्ञान विषें नेणे। जाणीव मज एकातेंचि जाणे। जया ऐसें लाभे तरी जिणे। येन्हवीं मरण। ४७। ऐसा आघवांचिपरी पांडवा। जिंहीं आपुलिया सर्वभावा। जियावयालागीं वोलावा। मींचि केला। ४८। ते पापयोनीही होतु का। ते श्रुताधीतही न होतु का। परी मजसी तुकितां तुका। तुटी नाहीं। ४९। पाहें पां भक्तीवेनि आधिलेपणे। दैत्यीं देवां आणिले उणे। माझे नृसिंहत्व लेणे। जयाचिये महिमे। ५०। तो प्रल्हाद गा मजसाठी। घेतां द्वंद्वे बहुता कष्टी। कां जे मियां द्यावे ते गोष्टी। तयाचिया जोडे। ५१। येन्हवीं दैत्यकुळ साचोकाऱें। परी इंद्रही सरी न लाहे उपरें। म्हणोनि भक्ति गा एथ सरे। जाती अप्रमाण। ५२। राजाज्ञेची अक्षरे आहाती। तिये चामा एक जया पडती। तया चामासाठीं जोडती। सकळ वस्तु। ५३। वांचूनि सोने रुपें प्रमाण नोहे। एथ राजाज्ञाचि समर्थ आहे। तेचि चाम एक जे लाहे। तेणे विकती आघवीं। ५४। तैसें उत्तमत्व तैचि तरे। तैचि सर्वज्ञता सरे। जै मनोबुद्धि भरे। माझेनि प्रेमे। ५५। म्हणोनि कुळ जाति वर्ण। हें आघवेचि गा अकारण।

एथ अर्जुना माझेपण । सार्थक एक ।५६ । तेंचि भलतेणे भावें । मन मज आंतु येते होआवें । आलें तरी आघवें । मागील वावो ।५७ । जैसे तंवचि वहाळ वोहळ । जंव न पवती गंगाजळ । मग होऊनि ठाकती केवळ । गंगारूप ।५८ । का खैर चंदन काढें । हें विवंचना तंवचि घटे । जंव न घापती एकवटे । अग्निमार्जी ।५९ । तैसे क्षत्री वैश्य ख्रिया । का शूद्र अंत्याजादि इया । जाती तंवचि वेगळालिया । जंव न पवती मातें ।६० । मग जातीं व्यक्तीं पडे बिंदुलें । जेव्हां भावें होती मज मीनले । जैसें लवणकण घातले । सागरामार्जी ।६१ । तंववरी नदनदीची नावें । तंवचि पूर्वपश्चिमेचे यावे । जंव न येती आघवे । समुद्रामार्जी ।६२ । हेंचि कवणे एकें मिसें । वित्त माझे ठारी प्रवेशे । थेतुले हो मग आपैसें । मीचि होणे असे ।६३ । अगा वरी फोडावयाचि लागीं । लोहो मिळो का परिसाचे आंगीं । कां जे मिळतिये प्रसंगीं । सोनेचि होईल ।६४ । पाहे पां वल्लभाचेनि व्याजें । तिया व्रजांगनांची निजें । मज मिनलिया काय माझे । स्वरूप नव्हती? । नातरी भयाचेनि मिसें । मातें न पविजेचि काय कंसें । कीं अखंड वैरवशें । वैद्यादिकीं ।६५ । अगा सोयरेपणेचि पांडवा । माझे सायुज्य यादवां । कीं ममत्वे वसुदेवा— । दिकां सकळां ।६६ । नारदा ध्रुवा अक्रूरा । शुका हन सनत्कुमारा । इयां भक्ती मी धनुर्धरा । प्राप्य जैसा ।६७ । तैसाचि गोपिकांसि कामें । तया कंसा भयसंभ्रमें । यरां घातकां मनोधर्मे । शिशुपालादिकां ।६८ । अगा मी एकलाणीचे खागें । मज येवों ये भलतेनि मार्ग । भक्ति का विषय विरागें । अथवा वैरे ।६९ । म्हणोनि पार्था पाहीं । प्रवेशावया माझ्या ठारीं । उपायांची नाहीं । वाणी एथ ।७० । आणि भलतिया जाति जन्मावें । मग भजिजे कीं विरोधावें । परी भक्तां कां वैरिया व्हावे । माझियाचि ।७१ । अगा कवणे एके बोले । माझेपण जन्ही जाहालें । तरी मी होणे आलें । हाता निरुतें ।७२ । यालागी पापयोनीही अर्जुना । कां वैश्य शूद्र अंगना । मातें भजतां सदना । माझिया येतो ।७३ ।

किं पुनर्ब्रह्माणाः पुण्या भक्ता राजर्पयस्तथा ।

अनित्यमशुभं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ।३३ ।

मग वर्णामार्जी छत्रचामर । स्वर्ग जयाचे अग्रहार । ब्राह्मण जे ।७५ । जें पृथ्यीतळीचे देव । जे तपोवतार सावयव । सकळ तीर्थासि दैव । उदयले जे ।७६ । जेथ अखंड वसिजे यांगीं । जे वेदांची वजांगी । जयांचिये दिठीचिया उत्संगी । मंगळ वाढे ।७७ । जयांचिये आस्थेचेनि बोलें । सत्कर्म पाल्हाळी गेलें । संकल्पे सत्य जियालें । जयांचेनी ।७८ । जयांचेनि गा बोलें । अग्नीसि आयुष्य जाहालें । म्हणोनि समुद्रे पाणी आपुलें । दिधलें यांचिया प्रीती ।७९ । मियां लक्ष्मी डावलोनि केली परैति । फडोनि कौस्तुभ घेटला हातीं । मग वोडवली वक्षस्थळाची वाखती । चरणरजां ।८० । आझूनि पाउलाची मुद्रा । मी हृदयीं वाहें गा सुभद्रा । जे आपुलिया दैवसमुद्रा । जतनेलागीं ।८१ । जयांचा कोप सुभटा । काळाग्निरुद्राचा वसौटा । जयांचे प्रसारीं फुकटा । जोडती सिद्धी ।८२ । ऐसे पुण्यपूज्य जे ब्राह्मण । आणि माझ्या ठारीं अतिनिपुण । आतां मातें पावती ते हे कवण । समर्थणे ।८३ । पाहें पां चंदनाचेनि अंगानिलें । शिवतिले निंब होते जे जवळें । तिहीं निर्जीवींही देवाही निडळें । वैसणीं केली ।८४ । मग तो चंदन तेथें न पवे । ऐसें मर्णी कैसेनि धरावें । अथवा पावला हैं समर्थावें । तेव्हां कायी साच? ।८५ । तेथ निववील ऐसिया आशा । हरें चंद्रमा आधा ऐसा । वाहिजत असे शिरसा । निरंतर ।८६ । तेथ निवविता आणि सगळा । परिमळ चंद्राहून आगळा । तो चंदन केवीं अवलीळा । सर्वांगीं न बैसे? ।८७ । का रथ्योदकें जियेचिये कासे । लागलिया समुद्र जालीं अनायासें । तिये गंगेसि काय अनारिसें । गत्यंतर असे ।८८ । म्हणोनि राजर्षी का ब्राह्मण । जयां गति मति मीचि शरण । तयां त्रिशुद्धी मीचि निर्वाण । स्थितीही मीचि ।८९ । यालागीं शतजर्जर नावे । रिगेनि केवीं निश्चिंत होआवें । कैसोनि उघडिया असावें । शस्त्रवर्षी ।९० । आंगावरी पडतां पापाण । न सुवावें केवीं वोडण । रोगें दाटला आणि उदासपण । वोखदेसीं ।९१ । जेथ चहूंकडे जळत वणवा । तेथूनि न निगिजे केवीं पांडवा । तेवीं लोका येऊनि सोपद्रवा । केवीं न भजिजे मातें? ।९२ । अगा मातें न भजावयालागीं । कवण बळ पां आपुलिया आंगीं । काई घरीं कीं भोगीं । निश्चिंती केली? ।९३ । नातरी विद्या कीं वयसा । ययां प्राणियांसि हा ऐसा । मज न भजतां भरंवसा । सुखाचा कोण ।९४ । तरी भोग्यजात जेतुलें । तें एका देहाचिया निकिया लागलें । आणि एथ देह तंव असे पडिलें । काळाचिये तोडीं ।९५ । बाप दुःखाचे केणे सुटलें । जेथ मरणाचे भरे लोटलें । तिये मृत्युलोकीचे शेवटिले । हाटवेळे येणे जाहालें ।९६ । आतां सुखेसि जीविता । कैंची ग्राहिकी किजेल पांडुसुता । काय राखाडी फुकितां । दीप लागे? ।९७ । अगा विषाचे कांदे वांटुनी । जो रस घेइजे पिलुनी । तया नाम अमृत ठेउनी । जैसें अमर होणे! ।९८ । तेवीं विषयांचे जें सुख । तें केवळ परम दुःख । परी काय कीजे मूर्ख । न सेवितां न सरे ।९९ । का शीस खांडूनि आपुलें । पायीच्या खतीं बांधिलें । तैसें मृत्युलोकीचे भरें । आहे आघवें ।१०० । म्हणोनि मृत्युलोकीं सुखाची आंगी । सलिल जगतें ।१० । जेथ मंगळाचिया अंकुरीं । सर्वेचि अमंगळाची पडे पोरी । मृत्यु उदराचिया परिवरीं । गर्भ गिंवसी ।१ । जें नाहीं तयातें चिंतवी । तंव तेंचि नेइजे गंधर्वी । गेलियाची कवणे गांगीं । शुद्धी न लगे ।१ । अगा गिंवसितां आघविया वाटीं । परतले पाउलचि नाहीं किरीटी । सैंध निमालियांचिया गोट्ठी । तिये पुराणे जेथीचीं ।१ । तेर्थीचिये अनित्यतेची थोरी । करितया ब्रह्मयाचे आयुष्यवेरी । कैसे नाहीं होणे अवधारीं ।

निपटुनियां ।६। ऐसी लोकींची जिये नांदणुक | तेथ ते जन्मले आथि जे लोक | तयांचिये निश्चिंतीचे कौतुक | दिसत असे ।७। पैं दृष्टादृष्टाचिये जोडी-। लागी भांडवल न सुटे कवडी | जेथ सर्वस्वे हानि तेथ कोडी | वेचिती गा ।८। जो बहुवे विषयविलासे गुफे | तो म्हणती उवाई पडिला सांपे | जो अभिलाषभारे दडपे | तयाते सज्जान म्हणती ।९। जयांचे आयुष्य धाकुटे होय | बळ प्रज्ञा जिरेनि जाय | तयाचे नमस्कारिती पाय | वडिल म्हणुनी ।१०। जंव जंव बाळ बळिया वाढे | तंव तंव भोजे नाचती कोडे | आयुष्य निमाले आंतुलियेकडे | ते ग्लानीचि नाही ।११। जन्मलिया दिवसदिवसे | हों लागे काळाचेयाचि ऐसें | कीं वाढती करिती उल्हासे | उभविती गुढिया ।१२। अगा मर हा बोल न साहती | आणि मेलिया तरी रडती | परी असते जात न गणिती | गहिंसपणे ।१३। दर्दुर सापे गिळिजतु आहे उभा | कीं तो मासिया वेंटाळी जिभा | तैसे प्राणिये कवणे लाभा | वाढविती तृष्णा ।१४। अहा कटकटा हें वोखटे | इये मृत्युलोकींचे उफराटे | एथ अर्जुना जरी अवचटे | जन्मलासी तूं ।१५। तरी झडऱ्डोनि वायिला निघ | इये भक्तीचिये वाटे लाग | जिया पावशी अव्यंग | निजधाम माझे ।१६।

मन्मना भव मद्रक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामेवैष्यसि युक्त्वैवमात्मानं मत्परायणः ।१४।

इति श्रीमद्रगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्याराजगुह्ययोगोनाम नवमोऽध्यायः ।

तूं मन हें मीचि करी। माझिया भजनीं प्रेम धरीं। सर्वत्र नमस्कारीं। मज एकाते ।१७। माझनि अनुसंधाने देख। संकल्प जाळणे निःशेख। मद्याजी चोख। याचि नांव ।१८। ऐसा भियां आथिला होसी। तेथ माझियाचि स्वरूपा पावसी। हें अंतःकरणीचे तुजपासीं बोलिजत असे ।१९। अगा अवधिया चोरिया आपुले। जें सर्वस्व आम्ही असे ठेविले। तें पावोनि सुख संचले। होऊनि ठासी ।२०। ऐसें सावळेनि परबहूं। तेणे भक्तकामकल्पद्रुमे। बोलिले श्रीआत्मारामे। संजयो म्हणे ।२१। अहो ऐकिजत असे कीं अवधारा। तंव इया बोला निवांत म्हातारा। जैसा म्हैसा नुठी का पुरा। तैसा उगाचि असे ।२२। तेथ संजयें माथा तुकिला। अहो अमृताचा पाऊस वर्षला। कीं हा एथ असतुचि गेला। सेजिया गावां ।२३। तन्ही दातार हा आमुचा। म्हणोनि हें बोलतां मैळेल वाचा। काय कीजे ययाचा। स्वभावचि ऐसा ।२४। परी बाप भाग्य माझे। जे वृत्तांत सागावयाचेनि व्याजें। कैसा रक्षिलों मुनिराजें। श्रीव्यासदेवे ।२५। येतुले हें वाड सायासें। जंव बोलत असे दृढमानसें। तंव न धरवेचि आपुलिया ऐसें। सात्त्विकें केलें ।२६। चित्त चाकांटले आटु घेत। वाचा पांगळली जर्थीची तेथ। आपादकंचुकित। रोमांच आले ।२७। अर्धान्नीलित डोळे। वर्षताति आनंदजळे। आंतुलिया सुखोर्मीचेनि बळे। बाहेरीं कांपे ।२८। पैं आघवाचि रोममूळीं। आली स्वेदकणिका निर्मळीं। लेइला मोतियांची कडियाळी। आवडे तैसा ।२९। ऐसा महासुखाचेनि अतिरसे। जेथ आटणी हों पाहे जीवदशे। तेथ निरोपिलें व्यासें। तें नेदीच हों ।३०। आणिक श्रीकृष्णाचे बोलणे। घोंकरी आले श्रवणे। कीं देहस्मृतीचा तेणे। वापसा केला ।३१। तेळ्हां नेत्रींचे जळ विसर्जी। सर्वांगींचा खेद परिमार्जी। तेवीचि अवधारा म्हणे हो जी। धृतराष्ट्राते ।३२। आतां श्रीकृष्णावाक्यबीजनिवाड। आणि संजय सात्त्विकाचा बिवड। म्हणोनि श्रोतयां होईल सुरवाड। प्रमेयपिकाचा ।३३। अहो अळुमाळ अवधान देयावें। येतुलेनि आनंदाचे राशीवरी बैसावें। बाप श्रवणेंद्रियां दैवें। घातली माळ ।३४। म्हणोनि विभूतींचा जो ठावो। अर्जुना दावील सिद्धांचा रावो। तो ऐके म्हणे ज्ञानदेवो। निवृत्तीचा ।३५।

इति श्रीज्ञानर्दवविरचितायां भावार्थदीपिकायां नवमोऽध्यायः । श्लोक ३४, ओव्या ५३५

ज्ञानेश्वरी: अध्याय दहावा—विभूतियोग

नमो विशदबोधविदग्धा । विद्यारविंदप्रबोधा । पराप्रमेयप्रमदा— । विलासिया ।१ । नमो संसारतमसूर्या । अपरिमितपरमवीर्या । तरुणतरुरुर्या— । लालनलीला ।२ । नमो जगदखिलपालना । मंगळमणिनिधाना । सज्जनवनचंदना । आराध्यलिंगा ।३ । नमो चतुरचित्तचकोरचद्रा । आत्मानुभवनरेद्रा । श्रुतिसारसमुद्रा । मन्मथमन्मथा ।४ । नमो सुभावभजना । भवेभकुंभभंजना । विश्वोद्ग्रवभुवना । श्रीगुरुराया ।५ । तुमचा अनुग्रहो गणेश । जैं आपुला दे सौरस । तैं सारस्वती प्रवेश । बाळकाही आथि ।६ । जी दैविकी उदार वाचा । जैं उद्देश दे नाभिकाराचा । तैं नवरससुधाब्धीचा । थाउ लाभे ।७ । जी आपुलिया स्नेहाची वागीश्वरी । जरी मुकेयातें अंगीकारी । तो वाचस्पतीसीं करी । प्रबंधहोडा ।८ । हैं असो दिठि जयावरी झळके । कीं हा पच्चकर माथां पारुखे । तो जीवचि परी तुके । महेशेंसी ।९ । एवढे जिये महिमेचे करणे । ते वाचाबळे वानूं मी कवणे । कां सूर्याचिया आंगा उटणे । लागत असे ।१० । केउता कल्पतरुवरी फुलौरा । कायसेनि पाहुणेर क्षीरसागरा । कवणे वासीं कापुरा । सुवास देवो? ।११ । चंदनाते कायसेनि चर्चावे । अमृताते केउते रांधावे । गगनावरी उभवावे । घडे कवीं ।१२ । तैसे श्रीगुरुचे महिमान । आकळिते के असे साधन । हैं जाणेनियां नमन । निवांत केले ।१३ । जरी प्रज्ञेचोनि आथिलेपणे । श्रीगुरु सामर्थ्य रूप करूं म्हणे । तरी तें मोतिया भिंग देणे । तैसे होईल ।१४ । का साडेपंधरया रजतवणीं । तैसीं स्तुतीचीं बोलणी । उगियाचि माथा ठेविजे चरणीं । हैंचि भले ।१५ । मग म्हणितले जी स्वामी । भलेनि ममते देखिला तुम्ही । म्हणोनि कृष्णार्जुनसंगमीं । प्रयागवट जाहालो ।१६ । मागां दूध दे म्हणितलियासाठीं । आधविया क्षीराळीची करूनि वाटी । उपमन्यूपूढे धूजटी । ठेविली जैसी ।१७ । नातरी वैकुंठपीठनायके । रुसला ध्रुव कवतिके । बुझाविला देऊनि भातुके । ध्रुवपदाचे ।१८ । तैसी जे ब्रह्मविद्यारावो । सकळशास्त्रांचा विसंबता ठावो । ते भगवदगीता वोविये गावो । ऐसे केले ।१९ । जे बोलणियाचे रानीं हिडतां । नायकिजे फळलिया अक्षराची वार्ता । परी ते वाचाचि केली कल्पलता । विवेकाची ।२० । होती देहबुद्धी एकसरी । ते आनंदभांडारा केली वोवरी । मग गीतार्थक्षीरसागरीं । जळशयन जाले ।२१ । ऐसे एकेक देवाचे करणे । तैं अपार बोलों केवीं मी जाणे । तन्ही अनुवादलों धीटपणे । तैं उपसाहिजो जी ।२२ । आतां आपुलेनि कृपाप्रसादें । मियां भगवदगीता वोवीप्रबंधे । पूर्वखंड विनोदे । वाखाणिले ।२३ । प्रथमीं अर्जुनाचा विषाद । दुर्जीं बोलिला योग विशद । परी सांख्यबुद्धीसि भेद । दावूनियां ।२४ । तिजीं केवळ कर्म प्रतिष्ठिले । तेंचि चतुर्थी ज्ञानेसीं प्रगटिले । पंचमीं गव्हरिले । योगतत्त्व ।२५ । तेंचि षष्ठ्यामार्जीं प्रगट । आसनालागोनि स्पष्ट । जीवात्मभाव एकवट । होती जेणे ।२६ । तैसीं जे योगस्थिती । आणि योगभ्रष्टा जे गती । ते आधवीचि उपपत्ती । सांगीतली षष्ठीं ।२७ । तयावरी सप्तमीं । प्रकृतिपरिहार उपक्रमीं । भजती जे पुरुषोत्तमीं । ते बोलिले चान्ही ।२८ । पाठीं सप्त प्रश्नसिद्धी । बोलोनि प्रयाणसमयशङ्क्षी । एवं सकळवाक्यावधी । अष्टमाध्यार्थी ।२९ । मग शब्दब्रह्मीं असंख्याके । जेतुला कांहीं अभिप्राय पिके । तेतुला महाभारते एके । लक्षे जोडे ।३० । तिये आधवाचि जें महाभारतीं । तैं लाभे कृष्णार्जुनवचनकौरीं । आणि जो अभिप्रावो गीतें सातें शतीं । तो एकलाचि नवमीं ।३१ । म्हणोनि नवमीचिया अभिप्राया । सहसा मुद्रा लावावया । बेहाला वेद मग मी वायां । गर्व कां करूं ।३२ । अहो गुला साखरे मालयाचे । बाधे जरी एकचि रसाचे । परी स्वाद गोडियेचे । आन आन जैसे ।३३ । एक जाणोनिया बोलती । एक टायेठाय जाणविती । एक जाणो जातां हारपती । जाणतें गुणेसीं ।३४ । हे ऐसे अध्याय गीतेचे । परी अनिर्वाच्यपण नवमाचे । तो अनुवादलों हैं तुमचे । सामर्थ्य प्रभू ।३५ । अहो एकाची शाटी तपिन्नली । एकीं सृष्टिवर सृष्टि केली । एकी पाषाणीं वाऊनि उत्तरली । समुद्रीं कटके ।३६ । एकीं आकाशीं सूर्याते धरिले । एकीं चुळीचि सागराते भरिले । तैसे मज मुक्याकरवीं बोलविले । अनिर्वाच्य तुम्ही ।३७ । परी हैं असो एथ ऐसे । श्रीराम रावण जुळिनले कैसे । श्रीराम रावण जैसे । मीनले समरीं ।३८ । तैसे नवमीं कृष्णाचे बोलणे । तैं नवमीचियाचि ऐसे मी म्हणे । या निवाडा तत्त्वज्ञ जाणे । जया गीतार्थ हातीं ।३९ । एवं नवही अध्याय पहिले । मियां मतीसारिये वाखाणिले । आतां उत्तरखंड उपाईले । ग्रंथाचे ऐका ।४० । जेथ विभूती प्रतिविभूती । प्रस्तुत अर्जुना सांगिजती । ते विदग्धा रसवृत्ती । म्हणिपैल कथा ।४१ । देशियेचेनि नागरपणे । शांत शृंगाराते जिणे । तरी वोविया होती लेणे । साहित्यासी ।४२ । मूळ ग्रंथीचिया संस्कृता । वरी मन्हाटी नीट पाहातां । अभिप्राय मानलिया चित्ता । कवण भूमी हैं न चोजवे ।४३ । जैसे आंगाचेनि सुंदरपणे । लेणिया आंगचि होय लेणे । तेथ अळकारिले कवण कवणे । हैं निवर्चेना ।४४ । तैसी देशी आणि संस्कृत वाणी । एका भावार्थाच्या सुखासर्नीं । शोभती आयणी । चोखट आइका ।४५ । उदयलिया भावा रूप । करितां रसवृत्तीचे लागे वडप । चातुर्थ म्हणे पडप । जोडले आम्हां ।४६ । तैसे देशियेचे लावण्य । हिरोनि रसा आणिले तारुण्य । मग रचिले अगण्य । गीतातत्त्व ।४७ । जो चराचरपरमगुरु । चतुरचित्तचमत्कारु । तो ऐका यादवेश्वरु । बोलता जाहला ।४८ । ज्ञानदेव निवृतीचा म्हणे । ऐसे बोलिले श्रीहरी तेणे । अर्जुना आधवियाचि मातृ अंतःकरणे । धडौता आहासी ।४९ ।

श्रीभगवानुवाच— भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ।

यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥१॥

आम्हीं मागील जें निरुपण केलें। तें तुझें अवधानचि पाहिलें। तंव टांचें नहें भलें। पुरतें आहे ॥५०। घटीं थोडेसें घालिजे। तेणें न गळे तरी वरिता भरिजे। ऐसा परिसौनि पाहिलासि तंव परिसविजे। ऐसेंचि होतसे ॥५१। अवघितयावरी सर्व सांडिजे। मग चोख तरी तोचि भांडारी कीजे। तैसा किरीटी तूं आतां माझें। निजधाम कीं ॥५२। ऐसें अर्जुना येउतें सर्वेश्वरें। पाहोनि बोलिलें अत्यादरें। गिरी देखोनि सुभरे। मेघ जैसा ॥५३। तैसा कृपाळुवांचा रावो। म्हणे आइकं गा महाबाहो। सांगितलाचि अभिप्रावो। सांगेन पुढती ॥५४। पैं प्रतिवर्षी क्षेत्र पेरिजे। पिकाची जरी वाढी देखिजे। यालागीं नुबगिजे। वाहो करितां ॥५५। पुढतपुढती पुटें देतां। जोडे वानियेची अधिकता। म्हणोनि सोनें पांडुसुता। शोधूची आवडे ॥५६। तैसें एथ पार्था। तुज आभार नाहीं सर्वथा। आम्ही आपुलियाचि स्वार्था। बोलों पुढती ॥५७। जैसें बाळका लेवविजे लेणें। तयाप्रमाणें बाळ काई जाणें? परी ते सुखाचे सोहळे भोगणें। माऊलिये दिठी ॥५८। तैसें तुझे हित आघवें। जंव जंव का तुज फावे। तंव तंव आमुचे सुख दुणावे। ऐसें आहे ॥५९। आतां अर्जुना असो हे विकडी। मज उघड तुझी आवडी। म्हणोनि तृप्तीची सवडी। बोलतां न पडे ॥६०। आम्हां येतुलियाचि कारणें। तेंची तें तुजशीं बोलणें। परी असो हें अंतःकरणें। अवधान देई ॥६१। तरी ऐकें ऐकें गा सुवर्म। वाक्य माझे परम। जें अक्षरें लेऊनि परब्रह्म। तुज खेंवासि आले ॥६२। परी किरीटी तूं मातें। नेणसी ना निरुतें। तरी तो गा जो मी एथें। तें विश्वचि हें ॥६३।

न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न मर्हष्यः ।

अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥२॥

एथ वेद मुके जाहाले। मन पवन पांगुळलें। रातीविण मावळले। रविशशी ॥६४। अगा उदरीचा गर्भ जैसा। न देखे आपुलिये मायेची वयसा। मी आघवेया देवां तैसा। नेणवे काहीं ॥६५। आणि जळचरां उदधीचे मान। मशका नोलांडवेचि गगन। तेवीं महर्षीचे ज्ञान। न देखेचि मातें ॥६६। मी कवण पां केतुला। कवणाचा कैं जाहला। या निरुती करितां बोला। कल्प गेले ॥६७। का जे महर्षी आणि या देवां। येरां भूतजातां सर्वा। मीचि आदि म्हणोनि पांडवा। अवघड जाणतां ॥६८। उतरलें उदक पर्वत वळधे। जरी झाड वाढत मूळी लागे। तरी मियां जालेनि जर्गें। जाणिजे मातें ॥६९। का गाभेवनें वट गिंवसवे। जरी तरर्गीं सागर साठवें। का परमाणुमार्जीं समावे। भूगोळ हा ॥७०। तरी मियां जालिया जीवां। महर्षी अथवा देवां। मातें जाणावया होआवा। अवकाश गा ॥७१। ऐसाही जरी विपायें। सांडुनि पुढील पाये। सर्वेद्रियांसी होये। पाठिमोरा जो ॥७२। प्रवर्तलाही वेगीं बहुडे। देह सांडुनि मागिलीकडे। महाभूतांचिया चढे। माथयावरी ॥७३।

यो मामजमनादिं च वेति लोकमहेश्वरम् ।

असंमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥३॥

तेथ राहोनि ठायठिके। स्वप्रकाशें चोखें। अजत्व माझें देखे। आपुलिया डोळां ॥७४। मी आदीसीं पर। सकळ लोकमहेश्वर। ऐसिया मातें जो नर। यापरी जाणे ॥७५। तो पाशाणामार्जीं परिस। जैसा रसाआंत सिद्धरस। तैसा मनुष्याआंत तो अंश। माझाचि जाण ॥७६। तें चालतें ज्ञानाचें बिंब। तयाचे अवयव तें सुखाचे कोंभ। येर माणुसपण तें भांब। लौकिक भाग ॥७७। अगा अवचितां कापुरा—। मार्जीं सांपडला हिरा। वरी पडिलिया नीरा। नागवे कांहीं? ॥७८। तैसा मनुष्यलोकाआंत। तो जरी जाहला प्राकृत। त-ही प्रकृतिदोषाची मात। नेणेचि कीं ॥७९। तो आपभयेचि सांडिजे पार्पीं। जैसा जळत चंदन सर्पी। तेवीं मातें जाणे तो संकल्पीं। वर्जूनि घाये ॥८०। तेंचि आमुर्ते कैसें जाणिजे। ऐसें कल्पी जरी चित्त तुझें। तरी मी ऐसा हे माझे। भाव ऐकें ॥८१। जे वेगळालिया भूतीं। सारिखे होऊनि प्रकृती। विखुरले आहेति त्रिजगतीं। आघविये ॥८२।

बुद्धिज्ञानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ।

सुखं दुःखं भवो भावो भयं चाऽभयमेव च ॥४॥

अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः ।

भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः ॥५॥

तेथ प्रथम जाण बुद्धी। मग ज्ञान जें निरवधी। असंमोह सहनसिद्धी। क्षमा सत्य ॥८३। मग शम दम दोह्नी। सुख दुःख वर्तत जनीं। अर्जुना भावाभाव मानीं। भावाचिमार्जी ॥८४। पै भय आणि निर्भयता। अहिंसा आणि समता। तुष्टि तप पांडुसुता। ओळख तूं ॥८५। अगा दान यश अपकीर्ती। हे जे भाव सर्वत्र दिसती। ते

मजचिपासूनि होती। भूतांचिया ठार्यी ।८६। जैसीं भूतें आहाती सिनानीं। तैसेचि हेही वेगळाले मानीं। एक उपजती माझ्या ज्ञानी। एक नेणती मातें ।८७। प्रकाश आणि कडवसें। हें सूर्याचिस्तव जैसें। प्रकाश उदयीं दिसे। तम अस्तुसीं ।८८। आणि माझें जाणणें नेणणे। तें तंव भूतांचिया भावाचे करणे। म्हणोनि भूतीं भावाचिया होणे। विषम पडे ।८९। यापरी माझिया भावीं। हे जीवसृष्टि आहे आघवी। गुंतली असे जाणावी। पांडुकुमरा ।९०। आतां इये जे सृष्टिचे पालक। जयांअधीन वर्तती लोक। ते अकरा भाव आणिक। सांगेन तुज ।९१।

महर्ष्यः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा ।

मद्रावा मानसा जाता येषां लोक इमा: प्रजा: ।९२।

तरी आघवाचि गुणी वृद्ध। जे महर्षीमार्जीं प्रबुद्ध। कश्यपादि प्रसिद्ध। सप्त ऋषी गा ।९२। आणिकही सांगिजतील। जे का चौदाआंतुल मुदल। स्वयंभू मुख्य वडिल। चारी मनु ।९३। ऐसे हे अकरा। माझ्या मनीं जाहाले धनुर्धरा। सृष्टीचिया व्यापारा। लागोनियां ।९४। जैं लोकांची व्यवस्था न पडे। जैं या त्रिभुवनाचें कांहीं न माडे। तैं महानुभूतांचे दळवाडे। अचुंबित असे ।९५। तैंचि हे जाहले। मग इंहीं लोक केले। तेथ अध्यक्ष रचूनि ठेविले। इंहीं जन ।९६। म्हणोनि अकाराही हे राजा। मग येर जग यांचिया प्रजा। एवं विश्वविस्तार हा माझा। ऐसेचि जाण ।९७। पाहें पां आरंभीं बीज एकलें। मग तेचि विरुद्धलिया बुड जाहालें। बुडीं कोंभ निघाले। खांदियांचे ।९८। खांदियांपासूनि अनेका। फुटिलिया नाना शाखा। शाखांस्तव देखा। पल्लव पाने ।९९। पल्लवीं फूल फळ। एवं वृक्षत्व जाहालें सकळ। तें निर्धारितां केवळ। बीजचि आघवे ।१००। तैसे मी एकचि पहिले। मग मी तेंचि मनातें व्यालें। तेथ सप्तऋषी आणि जाहाले। चारी मनु ।११। इंहीं लोकपाळ केले। लोकपाळीं विविध लोक उजिले। लोकांपासूनि निपजले। प्रजाजात ।२। ऐसेनि हे विश्व येथें। मीचि विस्तारिलोंसें निरुतें। परी भावाचेनि हातें। माने जया ।३।

एतां विभूतिं योगं च सम यो वेत्ति तत्त्वतः ।

सोऽविकर्षेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ।७।

यालागीं सुभद्रापती। हे भाव इया माझिया विभूती। आणि यांचिया व्याप्ती। व्यापिलें जग ।४। म्हणोनि गा यापरी। ब्रह्मादिपीलिकावरी। मी वांचूनि दुसरी। गोष्टीच नाहीं ।५। ऐसें जाणे जो साचें। तया चेयिरें जाहाले ज्ञानाचें। म्हणोनि उत्तमाधम भेदाचें। स्वप्न न देखे ।६। मी माझिया विभूती। विभूतीं अधिष्ठिलिया व्यक्ती। हें आघवे योगप्रतीती। एकचि मानी ।७। म्हणोनि निःशंके येणे महायोगें। मज मीनले मनाचेनि आंगे। एथ संशय करणें न लगे। तो त्रिशुद्धी जाहला ।८। का जे ऐसे किरीटी। मातें भजे जो अभेदा दिठी। तयाचिये भजनाचे नाटीं। मीचि लाभें ।९। म्हणऊनि अभेदे जो भक्तियोग। तेथ शंका नाहीं नये खंग। करितां ठेला तरी चांग। तें सांगितलें षष्ठीं ।१०। तोचि अभेद कैसा। हें जाणावया मानसा। साद जाली तरी परियेसा। बोलिजेल ।११।

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।

इति मत्वा भजते मां बुधा भावसमन्विताः ।८।

तरी मीचि एक सर्वा। या जगा जन्म पांडवा। आणि मजचिपासूनि आघवा। निर्वाह यांचा ।१२। कल्लोळमाळा अनेगा। जन्म जर्णीचि पैं गा। आणि तया जळचि आश्रय तरंगा। जीवनही जळ ।१३। ऐसें आघवांचि ठार्यी। तयां जळच्यि जेविं पाहीं। तैसा मीवाचूनि नाहीं। विश्वीं इये ।१४। ऐसिया व्यापका मातें। मानूनि जे भजती भलतेथें। परी साचोकारें उदितें। प्रेमभावे ।१५। देश काळ वर्तमान। आघवे मजसीं करूनि अभिन्न। जैसा वायू होऊनि गगन। गगनीचि विचरे ।१६। ऐसेनि जे निजज्ञानी। खेळत सुखें त्रिभुवनीं। जगद्वूपा मनीं। सांठवूनि मातें ।१७। जें जें भेटे भूत। तें तें मानिजे भगवंत। हा भक्तियोग निश्चित। जाण माझा ।१८।

मन्त्विता मद्गतप्राणा बोधयतः परस्परम् ।

कथयंतंश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमंति च ।९।

चित्तें मीचि जाहाले। मियेंचि प्राणे धाले। मग जीवों मरों विसरले। बोधाचिया भुली ।१९। मग बोधाचेनि माजें। नाचती संवादसुखाचीं भोजें। आतां एकमेकां घेपे दीजें। बोधयि वरी ।२०। जैसीं जवळिकीं सरोवरें। उचंबळलिया कालवरी परस्परें। मग तरंगांसी धवळारें। तरंगयि होती ।२१। तैसी येरयेराचिये मिळणी। पडत आनंदकल्लोळांची वेणी। तेथें बोध बोधांची लेणी। बोधेंचि मिरवी ।२२। जैसें सूर्ये सूर्यातें वोंवाळिलें। कीं चंद्रे चंद्रम्या क्षेम दिघले। नातरी सरिसेनि पाडें मिनले। दोन वाघ ।२३। तैसें प्रयाग होत सामरस्याचें। वरी वोसाण तरत सात्त्विकाचें। ते संवादचतुष्पथींचे। गणेश जाहाले ।२४। तेहां तया महासुखाचेनि भरें। धांवोनि देहाचिये गावांबाहें। मियां धाले तेणे उदगारे। लागती गाजो ।२५। पैं गुरुशिष्यांचिया एकांतीं। जे अक्षरा एकाची वदंती। ते मेघाचियापरी त्रिजगतीं। गर्जती सैंध ।२६। जैसी

कमळकळिका जालेपणे । हृदयीचिया मकरंदातें राखों नेणे । दे राया रंका पारणे । आमोदाचे ॥२७ । तैसेचि मातें विश्वीं कथित । कथितेनि तोषे कथूं विसरत । मग तया विसरामार्जीं विरत । आंगे जीवे ॥२८ । ऐसे प्रेमाचेनि बहुवसपणे । नार्हीं रातीं दिवो जाणणे । केले माझे सुख अव्यंगपणे । आपणपेयां जिंहीं ॥२९ ।

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ।

ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयाति ते ॥३० ।

तयां मग जें आम्ही कांहीं । द्यावे अर्जुना पाही । ते ठार्यांचीच तिहीं । घेतली सेल ॥३० । का जे ते जिया वाटा । निगाले गा सुभटा । ते सोय पाहोनि अहांटा । स्वर्गापवर्ग ॥३१ । म्हणोनि तिहीं जें प्रेम धरिलें । तेंचि आमुचे देणे उपाईले । परी आम्हीं देयावे तेही केलें । तिहीं म्हणिपै ॥३२ । आतां यावरी येतुले घडे । जें तेंचि सुख आगळे वाढे । आणि काळाची दृष्टी न पडे । हें आम्हां करणे ॥३३ । लळेयाचिया बाळका किरीटी । गवसणी करूनि स्नेहाचिया दिठी । जैसी खेळतां पाठोपाठीं । माउली धावे ॥३४ । तें जो जो खेळ दावी । तो तो पुढे सोनयाचा करूनि ठेवी । तैसी उपास्तीची पदवी । पोषित मी जायें ॥३५ । जिये पदवीचेनि पोषके । तें मातें पावती यथासुखे । हे पाळती मज विशेषे । आवडे करू ॥३६ । पैं गा भक्तांसि माझे कोड । मज तयांचे अनन्यगतीची चाड । कां जें प्रेमळाचे सांकड । आमुचिया घरीं ॥३७ । पाहें पा स्वर्ग मोक्ष उपायिले । दोन्ही मार्ग तयांचिये वाहणी केले । आम्ही आंगही शेळीं वेचिले । लक्ष्मियेसी ॥३८ । परी आपणपेवीण जें एक । तें तैसेचि सुख साजुक । सप्रेमालागीं देख । ठेविले जतन ॥३९ । हा ठायवरी किरीटी । आम्ही प्रेमळ घेवो आपणयासाठीं । या बोली बोलाविया गोष्टी । तैसिया नव्हती गा ॥३० ।

तेषामेवाऽनुकम्पार्थमहमज्ञानजं तमः ।

नाशायाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्यता ॥३१ ।

म्हणोनि मज आत्मयाचा भाव । जिहीं जियावया केला ठाव । एक मीवांचूनि वाव । येर मानिले ॥४१ । तयां तत्त्वज्ञान चोखटा । दिवी पोतासाची सुभटां । मग मीचि होऊनि दिवटा । पुढां पुढां चाले ॥४२ । अज्ञानाचिये राती— । माजी तमाचि मिळणी दाटती । ते नाशूनि घाली परैती । तयां करीं नित्योदय ॥४३ । ऐसे प्रेमळांचेनि प्रियोत्तमे । बोलिले जेथ पुरुषोत्तमे । तेथ अर्जुन मनोधर्मे । निवालो म्हणतसे ॥४४ । हां हो जी अवधारा । भला केर फेडिला संसारा । जाहलों जननीजठरजोहरा— वेगळा प्रभू ॥४५ । जे जन्मलेपण आपुले । हें आजी मियां डोळां देखिले । जीवित हातां चढले । आवडेतैसे ॥४६ । आजी आयुष्या उजवण जाहली । माझिया दैवा दशा उदयली । जे वाक्यकृपा लाधली । दैविकनि मुखे ॥४७ । आतां येणे वचनतेजाकारे । फिटले आंतील बाहेरील आंधारे । म्हणोनि देखतसे साचोकारे । स्वरूप तुझे ॥४८ ।

अर्जुन उवाच— परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ।

पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम् ॥४९ ।

तरी होसी गा तूं परब्रह्म । जें या महाभूतां विसंबर्तं धाम । पवित्र तूं परम । जगन्नाथा ॥४६ । तूं परम दैवत तिहीं देवा । तूं पुरुष जी पंचविसावा । दिव्य तूं प्रकृतिभावा— । पैलीकडील ॥५० । अनादिसिद्ध तूं स्वामी । जो नाकळिजसी जन्मधर्मी । तो तूं हें आम्ही । जाणितले आतां ॥५१ । तूं या कालयंत्रासि सूत्री । तूं जीवकळेची अधिष्ठात्री । तूं ब्रह्मकटाहधात्री । हें कळले फुडे ॥५२ ।

आहुस्त्वामृष्य: सर्वे देवर्धिनारदस्तथा ।

असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे ॥५३ ।

पैं आणीकही एके परी । इये प्रतीतीची येतसे थोरी । जे मार्गे ऐसेंचि ऋषीश्वरीं । सांगितले तूते ॥५३ । परी तया सांगितलियाचे साचपण । हें आतां माझे देखतसे अंतःकरण । जे कृपा केली आपण । म्हणोनि देवा ॥५४ । येन्हवीं नारद अखंड जवळां ये । तो ऐसेंचि वचनी गाये । परी अर्थ न बुजोनि ठायें । गीतसुखचि ऐकौं ॥५५ । जी आंधळेयाच्या गांवीं । आपणपे प्रगटिले रवी । तरी तिहीं वोतपलीचि घ्यावी । वांचूनि प्रकाश कैचा ॥५६ । परी देवर्षी अध्यात्म गातां । आहाच रागांगेसीं जे मधुरता । तेंच फावे येर चित्ता । न लगेचि कांहीं ॥५७ । पै असितादेवलाचेनि मुखे । मी एवंविधा तूते आइकै । परी तैं बुद्धी विषयविखे । धारिली होती ॥५८ । विषयविषाचा पडिपाडू । गोड परमार्थ लागे कडू । कडू विषय तो गोडू । जीवासी जाहाला ॥५९ । आणि हें आणिकांवे काय सांगावे । राउळा आपणवि येऊनि व्यासदेवे । तुझे स्वरूप आधवे । सर्वदा सांगिजे ॥६० । परी तो आंधारीं चिंतामणी देखिला । जेवीं नव्हे या बुद्धी उपेक्षिला । पाठीं दिनोदर्यीं वोळखिला । होय म्हणोनि ॥६१ । तैसीं व्यासादिकांची बोलणी । तिया मजपाशीं चिद्रलांचिया खाणी । परी उपेक्षिल्या जात होतिया तरणी । तुजवीण कृष्णा ॥६२ ।

सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव।
न हि ते भगवन्यकिं विदुर्देवा न दानवाः ॥१४॥

ते आतां वाक्यसूर्यकर तुझे फांकले। आणि ऋषींनी मार्ग होते जे कथिले। तयां आघवयांचेचि फिटले। अनोळखपण ॥६३। जी ज्ञानाचे बीज तंव तयांचे बोल। माझिये हृदयभूमिके पडिले सखोल। वरी इये कृपेची जाहाली वोल। म्हणोनि संवादफळ ॥६४। अहो नारदादिकां संतां। त्यांचिया उक्तिरूप सरितां। मी महोदधी जाहलो अनंता। संवादसुखाचा ॥६५। प्रभु आघवेन येणे जन्मे। जियेपुण्ये केली मियां उत्तमे। तयांची न ठकतीचि अंगे कामे। सदगुरु तुवां ॥६६। येहवीं वडिलवडिलांचेनि मुख्ये। मी सदा तूते कानीं आइके। परी कृपा न कीजेचि तुवां एके। तंव नेणवेचि कांहीं ॥६७। म्हणोनि भाग्य जैं सानुकूळ। जालिया केले उद्यम सदा सफळ। तैसे श्रुताधीत सकळ। गुरुकृपा साच ॥६८। जी बनकर झाडे सिंपी जीवेंसाटी। पाढूनि जन्मे काढी आटी। परी फळेसीं तैचि भेटी। जैं वसंत पावे ॥६९। अहो विषमा जै वोहट पडे। तैं मधुर ते मधुर आवडे। पैं रसायन तैं गोडे। जैं आरोग्य देहीं ॥७०। का इंद्रिये वाचा प्राण। यां जालियांचे तैचि सार्थकपण। जैं चैतन्य येऊनि आपण। संचरे माजीं ॥७१। तैसे शब्दजात आलोडिले। अथवा योगादिक जैं अभ्यासिले। तैं तैचि म्हणों ये आपुले। जैं सानुकूळ श्रीगुरु! ॥७२। ऐसिये जालिये प्रतीतीचेनि माजें। अर्जुन निश्चयाचीं नाचतुरुसे भोजे। तेवींचि म्हणे देवा तुझे। वाक्य मज मानले ॥७३। तरी साचाचि हे कैवल्यपति। मज त्रिशुद्धी आली प्रतीती। जे तूं देवां दानवांचिचये मती—। जोगा नव्हसी ॥७४। तुझे वाक्य व्यक्ती न येता देवा। जो आपुलिया जाणे जाणिवा। तो कहींचि नोहे हें मद्दावा। भरंवसेनि आले ॥७५।

स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम।
भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते ॥७५॥

एथ आपुले वाडपण जैसे। आपणचि जाणिजे आकाशे। का मी येतुली घनवट ऐसे। पृथ्वीचि जाणे ॥७६। तैसा आपुलिये सर्वशक्ती। तुज तूंचि जाणसी लक्ष्मीपति। येर वेदादिक मती। मिरवती वायां ॥७७। हां गा मनाने मागां सांडावे?। पवनाते वांवीं मवावे?। आदिशून्य उतरोनि जावे। केउतं बाहीं ॥७८। तैसे हें तुझे जाणणे आहे। म्हणोनि कोणाही ठावके नोहे। आतां तुझे ज्ञान होये। तुजचिजोगे ॥७९। जी आपणयाते तूंचि जाणसी। आणिकांते सांगावयाही समर्थ होसी। तरी आतां एक वेळ घाम पुर्सी। आर्तीचिये निडळीचा ॥८०। हें आइकिले की भूतभावना। भवगजपंचानना। सकळदेवदेवतार्चना। जगन्नायका ॥८१। जरी थोरी तुझी पाहत आहीं। तरी पासी उभे ठाकावयाही योग्य नोहों। या शोच्यता जरी विनवू बिहों। तरी आन उपाय नाहीं ॥८२। भरले समुद्र सरिता चहूंकडे। तरी ते वापियासि कोरडे। कां जैं मेघौनि थेंबुटा पडे। तैं पाणी कीं तया ॥८३। तैसे श्रीगुरु सर्वत्र आथि। परी कृष्णा आम्हां तूंचि गती। हें असो मजप्रती। विभूति सांगे ॥८४।

वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः।
याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्त तिष्ठसि ॥८५॥

जी तुझिया विभूती आघविया। परी व्यापिती शक्ति दिव्या जिया। तिया आपुलिया दावाविया। आपण मज ॥८५। जिंहीं विभूतीं ययां समस्तां। लोकांते व्यापूनि आहासी अनंता। तिया प्रधाना नामांकिता। प्रगटा करी ॥८६।

कथं विद्यामहं योगिस्त्वां सदा परिचितंयन्।
केषु केषु च भावेषु चिंत्योऽसि भगवन्मया ॥८७॥

जी कैसे मियां तूते जाणावे। काय जाणेनि सदा चिंतावे। जरी तूंचि म्हणो आघवें। तरी चिंतनचि न घडे ॥८७। म्हणोनि मागां भाव जैसे। सांगीतले तुवां उद्देशें। आतां विस्तारोनि तैसे। एक वेळ बोले ॥८८। जया जया भावांचिया ठायीं। तुते चिंतितां मज सायास नाहीं। तो विवळ करूनि देई। योग आपुला ॥८९।

विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन।
भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्यतो नास्ति मेऽमृतम् ॥८८॥

आणि पुसलिया जिया विभूती। त्याही बोलाविया भूतपती। एथ म्हणसी जरी पुढरीं। काय सांगो ॥८०। तरी हा भाव मना। झाणे जाय हो जनार्दन। पैं प्राकृताही अमृतपाना। ना न म्हणवे जेरीं ॥८१। जें काळकूटाचे सहादर। हें मृत्युभेषें प्याते अमर। तरी दिहाचे पुरंदर। चौदा जाती ॥८२। ऐसा कवण एक क्षीराळ्यीचा रस। जया वायांचि अमृतपणाचा आभास। तयाचाहीं मिठांश। जे पुरे म्हणो नेदी ॥८३। तया पाबळयाहि येतुलेवरी। गोडियेची आथि थोरी। मग हें तंव अवधारीं। परमामृत साचे ॥८४। जें मंदराचळ न ढाळितां। क्षीरसागर न डहलतां। अनादि स्वभावतां। आइतें आहे ॥८५। जें स्रवे ना द्रवे नव्हे बद्ध। जेथ नेणिजती रस गंध। जें भलतयाही

सिद्ध । अठवलेंचि फावे ।६६ । जयाची गोटीचि ऐकतखेंवो । अवघा संसार होय वावो । बळिया नित्यता लागे येवो । आपणपेयां ।६७ । जन्ममृत्युंची भाख । हारपोनि जया निःशेख । आंतबाहेरीं महासुख । वाढोंचि लागे ।६८ । मग दैवगत्या जरी सेविजे । तरी तें आपणचि होउनि ठाकिजे । तें तुज देतां चित माझें । पुरे म्हणों न शके ।६९ । तंव तुझे नामचि आम्हां नावडे । वरी भेटी होय आणि जवळिक जोडे । पाठीं गोटी सांगसी सुरवाडे । आनंदाचेनी ।२०० । आतां हें सुख कायिसयासारिखें । कांहीं निर्वचेना मज परितोखें । तरी येतुले जाणें जे येणें मुखें । पुनरुक्तही हो ।१ । हां गा सूर्य काय शिळा । अग्नि म्हणों येत आहे वांविळा । का नित्य वाहतया गंगाजळा । पारसेपण असे? ।२ । तुवां स्वमुखें जें बोलिले । हें आर्हीं नादासि रूप देखिले । आजी चंदनतरुचीं फुले । तुरंबीत आहों मा! ।३ । तया पार्थाचिया बोला । सर्वांगे श्रीकृष्ण डोलला । म्हणें भक्तिज्ञानासि जाहला । आगर हा ।४ । ऐसा पतिकराचिया तोषाआंत । प्रेमाचा ओघ उचबळत । सायासें सांवरुनि अनंत । काय बोले ।५ ।

श्रीभगवानुवाचः— हंत ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।

प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यंतो विस्तरस्य मे ।१६ ।

मी पितामहाचा पिता । हें आठवितांही नाठवे चित्ता । कीं म्हणतसे बा पांडुसुता । भले केलें ।६ । अर्जुनातें बा म्हणे एथ कांहीं । आम्हां विस्मो करावया कारण नाहीं । आंगें तो लेंकरुं काई । नहेचि नंदाचें? । परी प्रस्तुत ऐसें असो । हें करवी आवडीचा अतिसो । मग म्हणे आइकं सांगतसो । धनुर्धरा ।८ । तरी तुवां पुसालिया विभूति । तयाचे अपारपण सुभद्रापती । जे माझियाचि परी माझिये मती । आकळतीना ।६ । आंगीचिया रोमा किती । जयाचिया तयासि न गणवती । तैसिया माझिया विभूति । असंख्य मज ।२१० । येऱ्यीं तरी मी कैसा केवढा । म्हणोनि आपणपयांही नहेचि फुडा । यालार्गीं प्रधाना जिया नामी रुढा । तिया विभूति आइकं ।११ । जिया जाणितलियासार्थीं । आधविया जाणवतील किरीटी । जैसें बीज आलिया मुठी । तरुचि आला होय ।१२ । का उद्घान हाता चढित्रले । तरी आपैसी सांपडलीं फळे फुले । तेवीं देखिलिया जिया देखवले । विश्व सकळ ।१३ । येन्ह्यीं साचवि गा धनुर्धरा । नाहीं शेवट माझिया विस्तारा । पैं गगनाऐशिया अपारा । मजमाजीं असणे ।१४ ।

अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ।

अहमादिश्च मध्यं च भूतानामंत एव च ।२० ।

आइकं कुटिलालालकमस्तका । धनुर्वदत्र्यंबका । मी आत्मा असें एकैका । भूतमात्राच्या ठारीं ।१५ । आंतुलीकडे मीचि यांचे अंतःकरणी । भूतांबाहेरी माझीचि गंवसणी । आदि मी निर्वाणीं । मध्याही मीचि ।१६ । जसें मेघां या तळीं वरी । एक आकाशचि आंतबाहेरीं । आणि आकाशीचि जाले अवधारी । असणेही आकाशीं ।१७ । पाठीं लयया जे वेळीं जाती । ते वेळी आकाशचि होउनि ठाती । तेवीं आदि स्थिती । अंतगती भूतांसि मी ।१८ । ऐसें बहुवस आणि व्यापकपण । माझें विभूतियोर्गें जाण । तरी जीवचि करूनि श्रवण । आइकोनि आइक ।१९ । याहीवर त्या विभूती । सांगणे ठेले सुभद्रापती । सांगेन म्हणितले तुजप्रती । त्या प्रधाना आइके ।२२० ।

आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरशुमान् ।

मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्रानामहं शशी ।२१ ।

हें बोलोनि तो कृपावंत । म्हणे विष्णु मी आदित्यांत । रवी मी रश्मिवंत । सुप्रभांमाजीं ।२१ । मरुदगणांच्या वर्गी । मरीचि म्हणे मी शार्द्धर्गी । चंद्र मी गगनरंगी । तारांमाजीं ।२२ ।

वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः ।

इंद्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना ।२२ ।

वेदांआंत सामवेदु । तो मी म्हणे गोविंदु । देवांमाजीं मरुदबधु । महेद्र तो मी ।२३ । इंद्रियांमाजीं अकरावे । मन तें मी हें जाणावे । भूतांमाजीं स्वभावे । चेतना ते मी ।२४ ।

रुद्राणां शंकरश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम् ।

वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम् ।२३ ।

अशेषांही रुद्रांमाझारीं । शंकर जो मदनारी । तो मी येथ न धरीं । भ्रांति कांहीं ।२५ । यक्षरक्षोगणांआंत । शंभूचा सखा जो धनवंत । तो कुबेर मी हें अनंत । म्हणता जाहला ।२६ । मग आठांही वसूंमाझारीं । पावक तो मी अवधारीं । शिखराथिलियां सर्वोपरी । मेरु तो मी ।२७ ।

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ।
 सेनानीनामहं स्कंदः सरसामस्मि सागरः ॥२४ ।
 महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्मेकमक्षरम् ।
 यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः ॥२५ ।

जो स्वर्गसिंहासना सावावो । सर्वज्ञते आदिचा ठावो । तो पुरोहितांमार्जीं रावो । बृहस्पती मी ॥२८ । त्रिभुवनींचिया सेनापतीं— । आंत स्कंध तो मी महामती । जो हरवीर्ये अग्निसंगतीं । कृतिकांत जाहाला ॥२६ । सकल्पिकां सरोवरांसी । मार्जीं समद्र तो मी जळराशी । महर्षीआंत तपोराशी । भृगु तो मी ॥२३० । अशेषांही वाचां— । मार्जीं नटनाच सत्याचा । तें अक्षर एक मी वैकुंठीचा । वेल्हाल म्हणे ॥३१ । समस्तांही यज्ञांच्यापैकीं । जपयज्ञ तो मी ये लोकीं । जो कर्मत्यागे प्रणवादिकीं । निपजविजे ॥३२ । नाम जपयज्ञ तो परम । बाधूं न शके स्नानादिकर्म । नामे पावन धर्माधर्म । नाम परब्रह्म वेदार्थी ॥३३ । स्थावरां गिरीआंत । पुण्यपूज्य जो हिमवंत । मो मी म्हणे कांत । लक्ष्मियेचा ॥३४ ।

अश्वथः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ।
 गंधर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥२६ ।
 उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्ग्रवम् ।
 ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम् ॥२७ ।

कल्पद्रुम हन पारिजात । गुणे चंदनही वाड विख्यात । तरी यां वृक्षजाताआंत । अश्वथ तो मी ॥२५ । देवऋषीआंत पांडवा । नारद तो मी जाणावा । चित्ररथ मी गंधर्वा । सकल्पिकांमार्जी ॥३६ । ययां अशेषांही सिद्धां— । मार्जीं कपिलाचार्य मी प्रबुद्धा । तुरंगजाता प्रसिद्धा । आंत उच्चैःश्रवा मी ॥३७ । राज्यभूषणां गजांआंत । अर्जुना मी गा ऐरावत । पयोराशि सुरमथित । वियाला तो मी ॥३८ । ययां नरांमार्जीं राजा । तो विभूतिविशेष माझा । जयातें सकळ लोक प्रजा । होउनि संविती ॥३६ ।

आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक् ।
 प्रजनश्चास्मि कंदर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥२८ ।
 अनंतश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम् ।
 पितृणामर्घमा चास्मि यमः संयमतामहम् ॥२६ ।

पै आधवेया हतियेर्ण— । आंत वज्र तें मी धनुर्धरा । जें शतमखोत्तीर्णकरा । आरुढोनि असे ॥२४० । धेनूमध्ये कामधेनु । ते मी म्हणे विश्वक्रसेनु । जन्मवितयाआंत मदनु । तो मी जाणे ॥४१ । सर्पकुळांआंत अधिष्ठाता । वासुकी मी कुर्तीसुता । नागांमार्जीं समस्तां । अनंत तो मी ॥४२ । अगा यादसांआंत । जो पर्विमप्रमदेचा कांत । तो वरुण मी हें अनंत । सांगत असे ॥४३ । आणि पितृगणां समस्तां । मार्जीं अर्यमा जो पितृदेवता । तो मी हें तत्त्वतां । बोलत आहे ॥४४ । जगाची शुभाशुभे लिहिती । प्राणियांच्या मानसांचा झाडा घेती । मग केलियानुरूप होती । भोगनियम जे ॥४५ । तयां नियमितयांमार्जीं यम । जो कर्मसाक्षी धर्म । तो मी म्हणे आत्माराम । रमापती ॥४६ ।

प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम् ।
 मृगाणां च मृगेन्द्रोऽहं वैनतेयश्च पक्षिणाम् ॥३० ।

अगा दैत्यांचिया कुळीं । प्रह्लाद तो मी न्याहाळीं । म्हणोनि दैत्यभावादिमेळीं । लिपेचिना ॥४७ । पै कळितयांमार्जीं महाकाळ । तो मी म्हणे गोपाळ । श्वापदांमार्जीं शार्दूळ । तो मी जाण ॥४८ । पक्षिजातीमाझारीं । गरुड तो मी अवधारीं । यालारीं जो पाठीवरी । वाहों शके मातें ॥४६ ।

पवनः पवतामस्मि रामः शश्वर्मृतामहम् ।
 ज्ञापाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जाह्वी ॥३१ ।

पृथ्वीचिया पैसारा— । मार्जीं घडी न लगतां धनुर्धरा । एकेचि उड्हाणे सातांही सागरां । प्रदक्षिणा कीजे ॥२५० । तयां वहिलियां गतिमंतां— । आंत पवन तो मी पांडुसुता । शश्वर्धरां समस्तां— । मार्जीं श्रीराम तो मी ॥५१ । जेणे सांकडलिया धर्माचे कैवारे । आपणपया धनुष्य करूनि दुसरे । विजयलक्ष्मिये एक मोहरे । केले त्रेतीं ॥५२ । पाठीं उभे ठाकूनि सुवेळीं । प्रतापलंकेश्वराच्या सिसाळीं । गगरीं उदो म्हणतयां हस्तबळी । दिधली भूता ॥५३ । जेणे देवांचा मान गिंवसिला । धर्मासि जीर्णोद्धार केला ।

सूर्यवंशी उदेला । सूर्य जो का ॥५४ । तो हातियेरपरजितयाआंत । रामचंद्र मी रमाकांत । मकर मी पुच्छवंत । जळचरांमाजी ॥५५ । पैं समस्तांही वोधां— । मध्ये जे भागीरथे आणिता गंगा । जन्हूने गिळिली मग जंघा । फाडूनि दिधली ॥५६ । ते त्रिभुवनैकसरिता । जाहवी मी पंडुसुता । जळप्रवाहां समस्तां । माझार्ही जाणे ॥५७ । ऐसेनि वेगळालां सृष्टीपैकीं । विभूती नाम ठेवितां एकेकीं । सगळेन जन्मसहस्रे अवलोकीं । अर्द्धा नव्हती ॥५८ ।

सर्गाणामादिरंतश्च मध्यं वैवाहमर्जुन ।

अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम् ॥३२ ।

अक्षराणामकारोऽस्मि द्वंद्वः सामासिकस्य च ।

अहमेवाक्षयः कालो धाताऽहं विश्वतोमुखः ॥३३ ।

जैसीं अवधींचि नक्षत्रे वेचावीं । ऐसी चाड उपजेल जै जीवीं । तें गगनाची बांधावी । लोथ जेवीं ॥५६ । का पृथ्वीये परमाणूचा उगाणा घ्यावा । तरी भूगोलचि काखे सुवावा । तैसा विस्तार माझा पाहावा । तरी जाणावे माते ॥२६० । जैसे शाखासी फूल फळ । एकिहेळां वेटाळूं म्हणिजे सकळ । तरी उपडूनियां मूळ । जेवीं हातीं घेपे ॥६१ । तेवीं माझे विभूतिविशेष । जरी जाणो पहिजेती अशेष । तरी स्वरूप एक निर्दोष । जाणिजे माझे ॥६२ । ये-हवीं वेगळालिया विभूति । कायिक परिससी किती । म्हणोनि एकिहेळां महामती । सर्व मी जाण ॥६३ । मी आधवियेचि सृष्टी । आदि मध्यांतीं किरीटी । ओतप्रोत पटीं । तंतु जेवीं ॥६४ । ऐसिया व्यापका माते जैं जाणावे । तें विभूतिभेदे काय करावे । परी हे तुझी योग्यता नव्हे । म्हणोनि असो ॥६५ । कां जे तुवां पुसिलिया विभूति । म्हणोनि तिया आईक सुभद्रापति । तरी विद्यांमाजीं प्रस्तुती । अध्यात्मविद्या ते मी ॥६६ । अगा बोलतयांचिया ठारीं । वाद तो मी पाहीं । सकलशास्रसंमते कांहीं । सरेचिना ॥६७ । जो निर्वचूं जातां वाढे । आइकतयां उत्थेक्षे सळ चढे । जयावरी बोलतियांचीं गोडें । बोलणी होती ॥६८ । ऐसा प्रतिपादनामाजीं वाद । तो मी म्हणे गोविंद । अक्षरामाजीं विशेद । अकार तो मी ॥६९ । पैं गा समासांमाझारीं । द्वंद्व तो ती अवधारीं । मशका लागोनि ब्रह्मावेरी । ग्रासिता तो मी ॥७० । मेरुमंदरादिकीं सर्वीं । सहित पृथ्वीते विरवी । जो एकार्णवातेही जिरवी । जेथीचा तेथें ॥७१ । जो प्रळयतेजा देत मिठी । सगळिया पवनाते गिळी किरीटी । आकाश जयाचिया पोटीं । सामावले ॥७२ । ऐसा अपार जो काळ । तो मी म्हणे लक्ष्मीलीळ । मग पुढती सृष्टीचा मेळ । सृजिता तो मी ॥७३ ।

मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्ववश्च भविष्यताम् ।

कीर्तिः श्रीवाक्यं नारीणां स्मृतिमेधा धृतिः क्षमा ॥३४ ।

आणि सुजिलिया भूताते मीचि धरीं । सकळां जीवनही मीचि अवधारीं । शेखीं सर्वाते या संहारीं । तेहां मृत्युही मीचि ॥७४ । आतां ल्लीगणांच्या पैकीं । माझिया विभूती सात आणिकीं । तिया ऐक कवतिकीं । सांगिजतील ॥७५ । तरी नित्य नवी जे कीर्ती । अर्जुना ते माझी मूर्ती । आणि औदार्यसीं जे संपत्ती । तेही मीचि जाणे ॥७६ । आणि ते गा मी वाचा । जे सुखासनीं न्यायाच्या । आरुदोनि विवेकाच्या । मार्गी चाले ॥७७ । देखिलेनि पदार्थे । जे आठवूनि दे माते । तें स्मृतिही एथे । त्रिशुद्धी मी ॥७८ । पैं स्वहिता अनपायिनी । मेधा ते गा मी इयें जर्नी । धृती मी त्रिभुवनीं । क्षमा ते मी ॥७९ । एवं नारीमाझारीं । या सातही शक्ति मी अवधारीं । ऐसे संसारगजकेसरी । म्हणता जाहला ॥२८० ।

बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छंदसामहम् ।

मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः ॥३५ ।

वेदराशीचिया सामा— । आंत बृहत्साम जे प्रियोत्तमा । ते मी म्हणे रमा— । प्राणेश्वर ॥८१ । गायत्रीछंद जें म्हणिजे । तें सकळां छंदांमाजीं माझे । स्वरूप हें जाणिजे । निप्रांत तुवां ॥८२ । मासांआंत मार्गशिर । तो मी म्हणे शाड्गंधर । ऋतूमाजीं कुसुमाकर । वसंत तो मी ॥८३ ।

द्यूतं छलयतामर्सि तेजस्तेजस्तिवनामहम् ।

जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्वं सत्ववतामहम् ॥३६ ।

वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पांडवानां धनंजयः ।

मुनीनामयहं व्यासः कवीनामुशना कविः ॥३७ ।

चळितयां विंदाणा—। मार्जीं जूं तें मी विचक्षणा। म्हणोनि चोहटां चोरी परी कवणा। निवारुं नये।८४। अगा अशेषांही तेजसां—। आंत तेज तें मी भरंवसा। विजयो मी कार्याद्देशां। सकळांमार्जीं।८५। जेणे चोखाळत दिसे न्याय। तो व्यवसायांत व्यवसाय। माझे स्वरूप हें राय। सुरांचा म्हणे।८६। सत्य म्हणे भी अनंत। यादवांमार्जीं श्रीमंत। तोचि तो मी।८७। जो देवकी वसुदेवास्तव जाहला। कुमारीसाठीं गोकुळीं गेला। तो मी प्राणासकट पियाला। पूतनेने।८८। नुघडतां बाळपणाची फुली। जेणे मियां अदानवी सृष्टी केली। करीं गिरि धरूनि उमाणिली। महेंद्रमहिमा।८९। कालिंदीचे हृदयशल्य फेडिले। जेणे मियां जळत गोकुळ राखिले। वासरुवांसाठीं लाविले। विरंचीस पिसे।२६०। प्रथमदशेचिये पहांटे। मार्जीं कंसारेशीं अचांटे। महाधेंडी अवचटे। लीळाचि नासिली।६१। हें काय कितीएक सांगावे। तुवांही देखिले ऐकिले असे आधवे। तरी यादवांमार्जीं जाणावे। हेंचि स्वरूप माझे।६२। आणि सोमवंशी तुम्हां पांडवां—। मार्जीं अर्जुन तो मी जाणावा। म्हणोनि एकमेकाचिया प्रेमभावा। विघड न पडे।६३। संन्यासी तुवां होऊनि जर्नी। चोरूनि नेली माझी भगिनी। तळी विकल्प नुपजे मर्नी। मी तूं दोन्ही स्वरूप एक।६४। मुर्नी आंत व्यासदेव। तो मी म्हणे यादवराव। कवीश्वरांमार्जीं धैर्या ठाव। उशनाचार्य तो मी।६५।

दडो दमयितामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् ।

मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम् ।३८।

अगा दमितयांमाझारीं। अनिवार दड तो मी अवधारी। जो मुंगियेलागोनि ब्रह्मावेरी। नियमित पावे।६६। पैं सारासार निर्धारितयां। धर्मज्ञानाचा पक्ष धरितयां। सकळ शास्त्रांमार्जीं ययां। नीतिशास्त्र तें मी।६७। आघवियाची गूढां। मार्जीं मौन तें सुहाडा। म्हणोनि बोलतयां पुढां। स्रष्टाही नेण होय।६८। अगा ज्ञानियांच्या ठारीं। ज्ञान तें मी पाहीं। आतां असो हें ययां काहीं। पार न देखें।६९।

यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन् ।

न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ।३९।

नांतोऽस्ति सम दिव्यानां विभूतीनां परतंप ।

एष तृद्वृशतः प्रोक्तो विभूतिर्विस्तरा मया ।४०।

पैं पर्जन्याचिया धारा। वरी लेख करवेल धनुर्धरा?। का पृथ्वीचिया तृणांकुरा। होईल ठी।३००। पैं महोदधीचिया तरंगां। व्यवस्था धरूं न ये जेवी गा। तेवीं माझिया विशेषलिंगां। नाहीं मिती।१। ऐशियाही सातपांच या प्रधाना। विभूती सांगीतलिया तुज अर्जुना। तो हा उद्देश जो गा मना। आहाच गमला।२। येरा विभूतिविस्तारासि काहीं। एथ सर्वथा लेख नाहीं। म्हणोनि परिसरी तं काई। आम्ही सांगों किती।३। यालागीं एकिहेळं तुज। दाऊं आतां वर्म निज। सर्वभूतांकुरे बीज। विरुद्धत असे तें मी।४। म्हणोनि सानें थोर न म्हणावे। उंच नीच भाव सांडवावे। एक मीचि ऐसें मानावे। वस्तुजातातें।५। तरी यावरी साधारण। आईक पां आणीकही खूण। तरी अर्जुना तें तूं जाण। विभूती माझी।६।

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमद्भूर्जितमेव वा ।

तत्तदेवाऽवगच्छ त्वं मम तेजोशासंभवम् ।४१।

जेथ जेथ संपत्ति आणि दया। दोन्ही वसती आलिया ठाया। ते ते जाण धनंजया। अंश माझे।७।

अथवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन ।

विष्टभ्याहमिद कृत्स्नमेकाशेन स्थितो जगत् ।४२।

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपूनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः ।१०।

अथवा एकले एक बिंब गगनीं। परी प्रभा फांके त्रिभुवनीं। तेवीं मज एकाची सकळ जर्नीं। आज्ञा पाळिजे।८। तयाते एकले ज्ञाणीं म्हणे। तो निर्धन या भाषा नेण। काय कामधेनूसवें सर्व साहान। चालत असे?।६। तियेले जे जेघवां जो मागे। तें ते एकसरेंवि प्रसवां लागे। तेवीं विश्वविभव ता आंगे। होऊनी असती।३१०। तयाते वोळखावया हचि संज्ञा। जे जगें नमस्कारिजे आज्ञा। ऐसें आथि ते जाण प्राज्ञा। अवतार माझे।११। आणि सामान्य विशेष। हें जाणणें एथ महा दोष। कां जे मीचि एक अशेष। विश्व आहें म्हणोनि।१२। तरी आतां साधारण आणि चांग। ऐसा कैसेनि पां कल्पावा विभाग। वायां आपुलिये मती वंग। भेदाचा लावावा।१३। येन्हवीं तूप कासया घुसळावे। अमृत कां रांधूनि अर्धे करावे। हां गा वायूसि काय पां डावे उजवे। आंग आहे?।१४। पैं सूर्यबिबासि पोट पाठी। पाहतां नासेल आपुली दिठी। तेवीं

माझ्या स्वरूपीं गोठी | सामान्यविशेषाची नाहीं | १५ | आणि सिनांना इहीं विभूतीं | मज अपाराते मविसील किती | म्हणोनि किंबऱ्हना सुभद्रापती | असो हें जाणणे | १६ | आतां पैं माझेनि एक अंशे | हें जग व्यापिले असे | यालागीं भेद सांडूनि सरिसे | साम्ये भज | १७ | ऐसे विबुधवनवसंते | तेण विरक्तांचेनि एकांते | बोलिले जेथ श्रीमंते | श्रीकृष्णादेवे | १८ | तेथ अर्जुन म्हणे स्वामी | येतुले हें राभस्य बोलिले तुम्हीं | जे भेद एक आणि आम्ही | सांडावा एकीं | १९ | हां हो सूर्य म्हणे काय जगाते | आंधारे दवडा का परोते | तेवीं धसाळ म्हणो देवाते | तरी आधिक हा बोल | २० | तुझे नामचि एक कोण्ही वेळे | जयांचिये मुखासि कां कानां मिळे | तयांचियां हृदयाते सांडूनि पळे | भेद जी साच | २१ | तो तूं परब्रह्मचि असके | मज दैवे दिधलासि हस्तोदके | तरी आतां भेद कायसा कें | देखावा कवणे | २२ | जी चंद्रबिंबाचा गाभारां | रिगालियावरीही उबारा | परी राणेपणे शार्दूलगधरा | बोला हे तुम्हीं | २३ | तेथ सावियाचि परितोषोनि देवे | अर्जुनाते आलिंगिले जीवे | मग म्हणे तुवां न कोपावे | आमुचिया बोला | २४ | आम्ही तुज भेदाचिया वाहणीं | सांगीतली जे विभूतींची कहाणी | ते अभेदे काय अंतःकरणीं | मानली कीं न मने | २५ | हेंच पाहावयालागीं | नावेक बोलिलों बाहेरिसवडिय भंगीं | तंव विभूती तुज चांगी | आलिया बोधा | २६ | तेथ अर्जुन म्हणे देवे | हें आपुले आपण जाणावे | परी देखतसे विश्व आघवे | तुवां भरले | २७ | पैं राया तो पांडुसुत | ऐसिये प्रतीतीसि जाहला वरित | या संजयाचिया बोला निवांत | धृतराष्ट्र आहे | २८ | कीं संजय दुखवलेनि अंतःकरणे | म्हणतसे नवल नव्हे दैवा दवडणे | हा जीवीं धडसा आहे मी म्हणे | तंव आंतही आंधळा | २९ | परी असो हें तो अर्जुन | स्वहिताचा वाढवीतसे मान | कीं याहीवरी तया आन | धिंवसा उपनला | ३० | म्हणे हेची हृदयाआंतुली प्रतीती | बाहेरी अवतरो का डोळ्यांप्रती | इये आर्तीचिया पाउलीं मती | उठती जाहली | ३१ | मियां इहींच दोहीं डोळां | झोबावे विश्वरूपा सकळा | येवढी हांव तो दैवाआगळा | म्हणऊनि करी | ३२ | आजि तो कल्पतरुची शाखा | म्हणोनि वांझोळे न लगती देखा | जें जें येईल तयाचिया मुखां | तें तें साचची करीतसे येरु | ३३ | जो प्रह्लादाचिया बोला | विषाही सकट आपणचि जाहला | तो सद्गुरु असे जोडला | किरीटीसीं | ३४ | म्हणोनि विश्वरूप पुसावयालागीं | पार्थ रिगंता होईल कवणे भंगीं | तें सागेन पुढलिये प्रसंगीं | ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तीचा | ३५ |

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां दशमोऽध्यायः | १० |

श्लोक ४२, ओव्या ३३५

ज्ञानेश्वरी:-अध्याय अकरावा:-विश्वरूपदर्शन योग

आतां यावरी एकादशीं। कथा आहे दोहीं रसीं। जेथ पार्था विश्वरूपेसीं। होईल भेटी । जेथ शांताचिया घरां। अद्वृत आला आहे पाहुणेरा। आणि येरांही रसां पांतिकरां। जाहाला मान ।२। अहो वधूवरांचिये मिळणी। जैसी वराडियांही लुगडीं लेणी। तैसे देशियेच्या सुखासनीं। मिरवले रस ।३। परी शांताद्रुत बरवे। जें डोळ्यांच्या अंजुळीं घ्यावे। जैसे हरिहर प्रेमभावे। आलें खेवा ।४। नातरी अंवसेच्या दिवर्सीं। भेटलीं बिंबे दोनी सरर्सीं। तेवीं एकवळा रसीं। केला एथ ।५। मिनले गंगेयमुनेचे ओघ। तैसे रसां जाहालें प्रयाग। म्हणोनि सुस्नात होत जग। आघवें एथ ।६। माझी गीता सरस्वती गुप्त। आणि दोनी रस ते ओघ मूर्त। यालागीं त्रिवेणी हे उचित। फावली बापा ।७। एथ श्रवणाचेनि द्वारें। तीर्थीं रिघतां सोपारें। ज्ञानदेव म्हणे दातारें। माझनि कले ।८। तीरें संस्कृताची गहनें। तोडोनि म-हाटी शब्दसोपानें। रचिली धर्मनिधानें। श्रीनिवृत्तिदेवें ।९। म्हणोनि भलतें एथ सद्ग्रावें नाहावें। प्रयागमाधव विश्वरूप पहावें। येंतुलेनि संसारासि द्यावें। तिळोदक ।१०। हें असो ऐसे सावयव। एथ सासिन्हले आथि रसभाव। जेथ श्रवणसुखाची राणीव। जोडली जगा ।११। जेथ शांताद्रुत रोकडे। आणि येरा रसां पडप जोडे। हें अल्पचि परी उघडें। कैवल्य जेथ ।१२। तो हा अकरावा अध्याय। जो देवाचा आपणें विसंवता ठाव। परी अर्जुन सदैवाचा राव। जे एथही पातला ।१३। एथ अर्जुनची काय म्हणो पातला। आजि आवडतयाही सुकाळ जाहलां। जे गीतार्थ आला। म-हाटिये ।१४। याचिलागीं माझें। विनविले आइकिजे। तरी अवधान दीजे। सज्जनीं तुम्हीं ।१५। तेवींची तुम्हां सतांचिये सभे। ऐसी सलगी कीर करूं न लभे। परी मानावे जी तुम्हीं लोभें। अपत्या मज ।१६। अहो पुंसा आपणचि पढविजे। मग पढे तरी माथा तुकिजे। कां करविलेनि चोजें न रिझे। बाळका माय ।१७। तेवीं मी जे जें जें बोलें। तें प्रभु तुमचेचि शिकविले। म्हणोनि अवधारिजो आपुलें। आपण देवा ।१८। हें सारस्वताचे गोड। तुम्हींची लाविलें जी झाड। तरी आतां अवधानामृते वाड। सिंपोनि कीजे ।१९। मग हें रसभाव फुली फुलेल। नानार्थ फळभारे फळा येर्इल। तुमचेनि धर्मे होईल। सुरवाड जगा ।२०। या बोला संत रिझालें। म्हणती तोषलों गा भले केले। आतां सांगे जें बोलिलें। अर्जुनें तेथें ।२१। तंव निवृत्तिदास म्हणे। जी कृष्णार्जुनांचे बोलणे। मी प्राकृत काय सांगों जाणे। परी सांगवा तुम्ही ।२२। अहो रानीचिया पालेखाइरा। नेवाणे करविले लंकेश्वरा। एकला अर्जुन परी अक्षोहिणी अकरा। न जिणेचि काई ।२३। म्हणोनि समर्थ जे जें करी। तें न हों न ये चराचरीं। तुम्ही संत तयापरी। बोलवा मातें ।२४। आतां बोलिजतसें आइका। हा गीताभाव निका। जो श्रीवैकुंठनायका। मुखौनि निघाला ।२५। बाप बाप ग्रंथ गीता। जो वेदीं प्रतिपाद्य देवता। तो श्रीकृष्ण वक्ता। जिये ग्रंथी ।२६। तेथींचे गौरव कैसे वानावें। जे श्रीशंभूचिये मती नागवे। तें आतां नमस्कारिजे जीवेभावें। हेंचि भले ।२७। मग आइका तो किरीटी। घालूनि विश्वरूपीं दिठी। पहिली कैसी गोठी। करिता जाहला ।२८। हें सर्वही सर्वेश्वर। ऐसा प्रतीतिगत जो पतिकर। तो बाहेरी होआवा गोचर। लोचनासी ।२९। जिवाआंतुली चाड। परी देवासि सांगतं सांकड। कां जें विश्वरूप गूढ। कैसेनि पुसावें ।३०। म्हणे मागां कवणीं। जें पदियंतेनें पुसिले नाहीं। तें सहसा कैसे काई। सांगा म्हणों ।३१। मी जरी सलगीचा चांग। तरी काय आइसीहूनि अंतरंग। परी तेही हा प्रसंग। बिहाली पुसों ।३२। माझी आवडेतेसी सेवा जाहली। तरी काय होईल गरुडाचिया येतुली। परी तोहि हे बोली। करीचिना ।३३। मी काय सनकादिकांहूनि जवळां। परी तयांही नागवेचि हा चाळा। मी आवडेन काय प्रेमलां। गोकुळीचिया ऐसा ।३४। तयांतेही लेकुरपणे झुकविले। एकाचे गर्भवासही साहिले। परी विश्वरूप हें राहाविले। न दावीच कवणा ।३५। हा ठायवरी गुज। याचिये अंतरींचे हें निज। केवी उराउरीं मज। पुसां ये पां ।३६। आणि न पुसांचि जरी म्हणें। तरी विश्वरूप देखिलियाविणे। सुख नोहेचि परी जिणें। तेंही विपाये ।३७। म्हणोनि आतां पुसों अलुमाळसें। मग करूं देवा ठाके तैसें। येणे प्रवर्तला साधवसें। पार्थ बोलों ।३८। परी तेचि ऐसेनि भावें। जें एका दो उत्तरांसवें। दावी विश्वरूप आघवें। झाडा देउनी ।३९। अहो वांसरू देखिलियाचिसाठीं। धेनु खडबडोनि मोहें उर्ठीं। मग स्तनामुखाचिये भेटी। काय पान्हा धरे ।४०। पाहा पां तयां पांडवांचेनि नावें। जो कृष्ण रानींही प्रतिपाळूं धावे। तयातें अर्जुनें जंव पुसावें। तंव साहील काई ।४१। तो सहजेचि स्नेहाचे अवतरण। आणि येरु स्नेहा घातले आहे माजवण। ऐसिये मिळणीं वेगळेपण। उरे हेचि बहु ।४२। म्हणोनि अर्जुनाचिया बोलासरिसा। देव विश्वरूप होईल आपैसा। तोचि पहिला प्रसंग ऐसा। ऐकिजे तरी ।४३।

अर्जुन उवाच:- मदनुग्रहाय परम गुह्यमध्यात्मसङ्गितम् ।

यत्त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ।१।

मग पार्थ देवातें म्हणे। जी तुम्ही मजकारणे। वाच्य केलें जें न बोलणे। कृपानिधे ।४४। जैं महाभूतें ब्रह्मीं आटती। जीवमहदादिचे ठाय फिटती। तें जें देव होऊन ठाकरी। तें विसवणे शेणींचे ।४५। होते हृदयाचिये परिवर्णीं। ठेविले कृपणाचिये परी। शब्दब्रह्मासही चोरी। जयाची केली ।४६। तें तुम्हीं आणि आपुलें। मजपुढां हिये

फोडिले । जया अध्यात्मा वोंवाळिले । ऐश्वर्य हरें ॥४७ । ते वस्तु मज स्वामी । एकिहेळां दिधली तुम्हीं । हें बोलों तरी आम्ही । तुजपासोनि भिन्न कैचे ॥४८ । परी साचचि महामोहाचिये पुरीं । बुडिलिया देखोनि सीसवरी । तुवां आपणपै घालोनि श्रीहरी । मग काढिले मातें ॥४९ । एक तूंवाचूनि कंही । विश्वीं दुजियाची भाष नाहीं । कीं आमुचे कर्म पाहीं । जे आम्ही आथी म्हणों ॥५० । मी जगीं एक अर्जुन । ऐसा देहीं वाहें अभिमान । आणि कौरवांतें इया स्वजन । आपुले म्हणे ॥५१ । याहीवरी यांतें मी मारीन । म्हणें तेणे पायें कें रिगेन । ऐसे देखत होतो दुःखपूज । तो चेवविला प्रभु ॥५२ । देवा गंधर्वनगरीची वस्ती । सोदूनि निघालों लक्ष्मीपती । होतों उदकाचिया आर्ती । रोहिणी पीत ॥५३ । जी किरडूं तरी कापडाचें । परी लहरी येत होतिया साचें । वायां मरतयां जीवाचें । श्रेय तुवां घेतले ॥५४ । आपुले प्रतिबिंब नेणतां । सिंह कुवां घालील देखेनि आतां । ऐसा धरिजे तेवीं अनंता । राखिले मातें ॥५५ । येन्हवीं माझा तरी येतुलेवरी । एथ निश्चय होता अवधारीं । जे आतांचि सातांही सागरीं । एकत्र मिळिजे ॥५६ । हें जगचि आधवे बुडावें । वरी आकाशही तुटोनि पडावें । परी झुंजणे न घडावें । गोत्रजेसी मज ॥५७ । ऐसिया अहंकाराचिये वाढीं । मियां आग्रहजळीं दिधली होती बुडी । चांगचि तूं जवळां येन्हवीं काढीं । कवण मातें ॥५८ । नाथिले आपण पां एक मानिले । आणिन नवतयां नाम गोत्र ठेविले । थोर पिसे होतें लागले । परी राखिले तुम्हीं ॥५९ । मागां जळत काढिले जोहरी । तैं तें देहासीच भय अवधारी । आतां हे जोहरवाहार दुसरी । चैतन्यासकट ॥६० । दुराग्रहें हिरण्याक्षे । माझी बुद्धिवसुंधरा सूदली काढे । मग मोहार्णव गवाक्षे । रिघोनि ठेला ॥६१ । तेथ तुझेनि गोसावीपणे । एक वेळ बुद्धीचे या ठाया येणे । हें दुसरें वराह होणे । पडिले तुज ॥६२ । ऐसे अपार तुझे केलें । एकी वाचा काय मी बोलें । परी पांचही पालव मोकलिले । मजप्रति ॥६३ । तें कांहीं न वचेचि वायां । भले यश फावले देवराया । जे साद्यांत माया । निरसिली माझी ॥६४ । आजि आनंदसरोवरीचीं कमळे । तैसे हे जे तुझे डोळे । आपुलिया प्रसादाची राजळे । जयालागीं करिती ॥६५ । हां हो तयाही आणि मोहाची भेटी । हे कायसी पाबळी गोठी । केउती मुगजळाची वृष्टी । वडवानळेसीं ॥६६ । आणि मी तंव दातारा । ये कृपेचिये रिघोनि गाभारां । घेत आहें चारा । ब्रह्मरसाचा ॥६७ । तेणे माझा जी मोह जाये । एथ विस्मो कांहीं काय आहें । तरी उद्धरलो कीं तुझे पाये । शिवतले आहाती ॥६८ ।

भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ।

त्वतः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाऽव्ययम् ॥२ ।

पैं कमलायतडोल्सा । सूर्यकेटिरेजसा । मियां तुजपासोनि महेशा । परिसिले आजीं ॥६६ । इयें भूतें जयापरी होती । अथवा लया हन जैसेनि जाती । ते मजपुढां प्रकृती । विवंचिली देवे ॥७० । आणि प्रकृती कीर उगाणा दिधला । वरी पुरुषाचाही ठाव दाविला । जयाचा महिमा पांघरोनि जाहला । धडौता वेद ॥७१ । जी शब्दराशि वाढे जिये । का धर्मारेशिया रत्नांतें विये । ते एर्थीचे प्रभेचि पाये । वोळगे म्हणोनी ॥७२ । ऐसे अगाध माहात्म्य । जें सकळमार्गकरम्य । जें स्वात्मानुभवरम्य । तें इयापरी दाविले ॥७३ । जैसा केरु फिटलिया आभाळी । दिठी रिगे सूर्यमंडळी । का हाते सारूनि बाबुळी । जळ देखिजे ॥७४ । ना तरी उकलूनियां सापाचे वेढे । जैसे चंदना खेव देणे घडे । अथवा विवसी पळे मग चढे । निधान हाता ॥७५ । तैसी प्रकृती हे आड होती । ते देवेंचि सारोनि परैति । मग परतत्त्व माझिये मती । शेजार केलें ॥७६ । म्हणोनि इयेविषयीचा मज देवा । भंरवसा कीर जाहला जीवा । परी आणिक एक हेवा । उपनला असे ॥७७ । तो भिडां जरी म्हणो राहों । तरी आना कवण पुसों जावो । काय तुजवांचोनि ठावो । जाणत आहों आम्ही? । जळचर जळाचा आभार धरी । बाळक स्तनपानीं उपरोध करी । तरी तयां जिणयां श्रीहरी । आन उपायों असे ॥७८ । म्हणोनि भडसांकडी न धरवे । जीवा आवडे तेही तुजपुढां बोलावें । तंव रों म्हणितले देवे । चाड सांगे ॥७९ ।

एकमेतद्यथात्थ त्वमात्मानं परमेश्वर ।

द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥३ ।

मग बोलिला तो किरीटी । म्हणे तुम्हीं केली जें गोठी । तिया प्रतीतीची दिठीं । निवाली माझी ॥८१ । आतां जयाचेनि सकल्ये । हे लोकपरंपरा होय हारपे । जया ठायातें आपणे । मी ऐसे म्हणसी ॥८२ । तें मुदल रूप तुझे । जेथूनि इयें द्विभुजे हन चतुर्भुजे । सुरकार्याचेनि व्याजे । घेवों घेवों येसी ॥८३ । पैं जळशयनाचिया अवगणिया । का मत्स्य कूर्म इया मिरवणिया । खेळ सरालिया तूं गुणिया । सांठवसी जेथ ॥८४ । उपनिषदे जे गाती । योगिये हृदयीं रिगोनि पाहाती । जयातें सनकादिक आहाती । पोटालुनियां ॥८५ । ऐसे अगाध जें तुझे । विश्वरूप कारीं ऐकिजे । तें देखावया वित माझें । उतावीळ देवा ॥८६ । देवे फेडूनियां सांकड । लोंभे पुसिली जरी चाड । तरी हेचि एकी वाड । आर्ती जी मज ॥८७ । तुझे विश्वरूप आधवे । माझियें दिठीसी गोचर होआवे । ऐशी थोर आस जीवे । बांधानि आहें ॥८८ ।

मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ।

योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम् ॥४ ।

परी आणि एक एथ शाळगीं। तुज विश्वरूप देखावयालागीं। पैं योग्यता माझिया आंगीं। असे कीं नाहीं। ४६। हें आपले आपण मी नेणे। तें कां नेणसी जरी देव म्हणे। तरी रोगिया काय जाणे। निदान रोगाचे। ४०। आणि जी आर्तीचेनि पडिभरे। आर्त आपली ठाकी पैं विसरे। जैसा ताहेला म्हणे न पुरे। समुद्र मज। ४१। ऐसा सचाडपणाचिये भुली। न सांभाळवे समस्या आपुली। यालागीं योग्यता जेवीं माउली। बाळकाची जाणे। ४२। तयापरी श्रीजनार्दना। विचारिजो माझी संभावना। मग विश्वरूपदर्शना। उपक्रम कीजे। ४३। तरी ऐसी ते कृपा करा। येन्हीं नव्हे हें म्हणा अवधारा। वायां पंचमालापैं बघिरा। सुख केउतें देणे। ४४। येन्हीं एकले बापियाचे तृष्ण। मेघ जगापुरतें काय न वर्षे। परी जाहालीही वृष्टि उपखे। जन्हीं खडकीं होय। ४५। चकोरा चंद्रामृत फावले। येरां आण वाहूनि काय वारिले। परी डोळ्यांवीण पाहले। वायां जाय। ४६। म्हणोनि विश्वरूप तूं सहसां। दाविसी कीर हा भंरवसा। कां जे कडाडां आणि गहिसां। मा जी नित्य नवा तूं कीं। ४७। तुझे औदार्य जाणे स्वतंत्र। देतां न म्हणसी पात्रापात्र। पैं कैवल्यारेसे पवित्र। वैरियांही दिधले। ४८। मोक्ष दुराराध्य कीर होय। परी तोही आराधी तुझे पाय। म्हणोनि धडिसी तेथ जाय। पाइक जैसा। ४९। तुवां सनकादिकांचेनि मानें। सायुज्यीं सौरस दिधला पूतने। जे विषाचेनि स्तनपाने। मारूं आली। १००। हां गा राजसूज्ज यागाचिया सभासदीं। देखतां त्रिमुनांची मांदी। केसा शतधा दुर्वाक्य शब्दी। निस्तेजिलासी। ११। ऐशिया अपराधिया शिशुपाळा। आपणपैं ठावो दिधला गोपाळा। आणि उत्तानचरणाचिया बाळा। काय ध्रुवपदीं चाड। १२। तो वना आला याचिलागीं। जे बैसावे पितयाचिया वोसंगीं। कीं तो चंद्रसूर्यादिकांपरिस जर्गीं। श्लाध्य केला। १३। ऐसा वनवासियां सकळा। देतां एकची तूं धसाळा। पुत्रा आळवितां ज्ञामिळा। आपणपैं देसी। १४। जें उरीं हाणितलासि पांपरा। तयाचा चरण वाहासी दातारा। अझुनी वैरियाचिया कलेवरा। विसंबसीना। १५। ऐसा अपकारियां तुझा उपकार। तूं अपात्रींही परी उदार। दे दान म्हणोनि दारवठेकार। जाहालासी बळीचा। ६। तूतें आराधी ना आयके। होती पुंसा बोलावीत कौतुके। तिये वैकुंठीं तुवां गणिके। सुरवाड केला। १७। ऐसीं पाहूनि वायाणी मिंये। आपणपैं देवों लागसी वानिवसें। तो तूं कां अनारिसें। मजलागीं करिसी?। १८। हां गा दुभतयाचेनि पवाडे। जे जगाचे फेडी सांकडे। तिये कामधेनूचे पाडे। काय भुक्ले ठायी। ६। म्हणोनि मिया जे विनविलें काहीं। तें देव न दाखविती हें कीर नाहीं। परी देखावयालागीं देई। पात्रता मज। ११०। तुझे विश्वरूप आकळे। ऐसे जरी आणसी माझे डोळे। तरी आर्तीचे डोळे। पुरवी देवा। ११। ऐसी ठायेठाव विनंती। जंव करूं सरला सुभद्रापती। तंव तया षड्गुणचक्रवर्ती। साहवेचिना। १२। तो कृपापीयूषसजळ। आणि येरु जवळां आला वर्षाकाळ। नाना श्रीकृष्ण कोकिळ। अर्जुन वसंत। १३। नातरी चंद्रबिंब वाटोळे। देखोनि क्षीरसागर उचबळे। तैसा दुणेहीवरी प्रेमबळे। उल्लसित जाहला। १४। मग तिये प्रसन्नतेचेनि आटोपे। गाजोनि म्हणितले सकृपे। पार्था देख देख अमूपै। स्वरूपे माझी। १५। एकची विश्वरूप देखावे। ऐसा मनोरथ केला पांडवे। कीं विश्वरूपमय आधवे। करूनि घातले। १६। बाप उदार देव अपरिमित। याचक स्वेच्छा सदोदित। असे सहस्रवरी देत। सर्वस्व आपुले। १७। अहो शेषाचेही डोळे चोरिले। वेद जयालागीं झाकविलें। लक्ष्मियेही राहाविलें। जिह्वार जे। १८। तें आतं प्रगटुनी अनेकधा। करीत विश्वरूपदर्शनाचा धांदा। बाप भाग्य अगाधा। पाथाचिया। १९। जो जागता स्वप्नावस्थे जाये। तो जेवीं स्वप्नीचे आधवे होये। तेवीं अनंत ब्रह्मकटाह आहे। आपणची जाहाला। १२०। ते सहसा मुद्रा सोडिली। आणि सूलदृष्टीची जवनीक फेडिली। किंबहुना उघडली। योगऋद्धी। ११। परी हा हें देखेल कीं नाहीं। ऐसी सेचि न करी काहीं। एकसरां म्हणतसे पाहीं। स्नेहातुर। १२।

श्रीभगवानुवाचः—पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रः।

नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च। ५।

अर्जुना तुवां एक दावा म्हणितले। आणि तेंचि दावूं तरी काय दाविले। आतां देखें आधवे भरिले। माझ्याचि रूपी। २३। एके कुशें एके स्थूळें। एके न्हस्वें एके विशाळें। पृथुतरें सरळें। अप्रांतें एके। २४। एके अनावरें प्रांजळें। सव्यापारें एके निश्चळें। उदासीने स्नेहाळें। तीव्रे एके। २५। एके धूर्णितें सावधें। असलगें अगाधें। एके उदारें अतिबद्धे। क्रुद्धे एके। २६। एके शातें सन्मदे। स्तब्धें एके सानदे। गर्जितें निःशब्दे। सौम्ये एके। २७। एके साभिलापैं विरक्ते। उन्निद्रिते एके निद्रिते। परितुष्टेएके आर्त। प्रसन्ने एके। २८। एके अशर्षे सशर्षे। एके रौद्रे अतिमित्रे। भयानके एके विचित्रे। लयस्थे एके। २९। एके जननलीलाविलासें। एके पालनशीले लालसें। एके संहारके सावेशे। साक्षीभूतें एके। १३०। एवं नानाविधे परी बहुवसे। आणि दिव्यतेजप्रकाशे। तेवीचि एकाएकाएसे। वर्णही नव्हे। ११। एके तातलें साडेपंधरें। तैसीं कपिलवर्ण अपारें। एके सर्वागीं जेसे सिंदुरें। डवरले नम। १२। एके सावियाचि चुल्लुकीं। जेसे ब्रह्मकटाह खविले माणिकीं। एके अरुणोदयासारिखीं। कुंकुमवर्ण। १३। एके शुद्धसुटिकसोज्जवळे। एके इंद्रनीलकुसुनीले। एके अंजनवर्ण सकाळे। रक्तवर्ण एके। १४। एके लसत्कांचनसम पिंवळी। एके सजलजलदश्यामलीं। एके चांपेगौरीं केवळी। हरितें एके। १५। एके तप्तताप्रतांबडीं। एके श्वेतचंद्रचोखडी। ऐसीं नानावर्ण रूपडीं। देखें माझी। १६। हें जैसे का आनान वर्ण। तैसे आकृतीही अनारिसेपण। लाजा कंदर्प रिघाला शरण। तैसीं सुंदरें एके। १७। एके स्निग्धवपुमनोहरें। शुंगारश्रियेची भांडारें। उघडिलीं जैसी। १८। एके पीनावयवमांसळे।

एके शुष्के अतिविक्राळे । एके दीर्घकंठे विताळे । विकटे एके ॥३६ । एवं नानाविधाकृती । इयां पाहतां पार नाहीं सुभद्रापती । ययांच्या एकेकी अंगप्रांतीं । देख पां जगा ॥१८० ।

पश्यादित्यान्वसून् रुद्रानश्चिनौ मरुतस्तथा ।
बहून्यदृष्टपूर्वणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥६ ।

जेथ उन्मीलन होत आह दिठी । तेथ पसरती आदित्यांचिया सृष्टी । पुढती निमीलनीं मिठी । देत आहाती ॥४१ । वदनीचिया वाफेसवे । होत ज्वाळामय आघवे । जेथ पावकादिक पावे । समूह वसूचा ॥४२ । आणि भूलतांचे शेवट । कोणे मिळो पाहती एकवट । तेथें रुद्रगणांचे संघाट । अवतरत देखें ॥४३ । पै सौम्यतेचा बोलावा । मिती नेणिजे अश्विनौदेवा । श्रोत्रीं होती पांडवा । अनेक वायु ॥४४ । यापरी एकेकाचिये लीळे । जन्मती सुरसिद्धांची कुळें । ऐसी अपारे आणि विशाळें । रूपे इयें पार्ही ॥४५ । जयांते सांगावया वेद बोबडे । पाहावया काळाचेही आयुष्य थोकडे । धातयाही परी न सांपडे । ठाव जयांचा ॥४६ । जयांते वेदत्रयी कधीं नायके । तियें इयें प्रत्यक्ष देख अनेके । भोगी आश्चर्याची कवतिके । महासिद्धी ॥४७ ।

इहैकर्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ।
मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्वष्टुमिच्छसि ॥७ ।

इया मूर्तीचिया किरीटी । रोममूळीं देखें पां सृष्टी । सुरतरुतळवटीं । तृणांकुर जैसे ॥४८ । वातायनाचेनि प्रभासे । उडत परमाणु दिसती जैसे । भ्रमत ब्रह्मकटाह तैसे । अवयवसंधी ॥४९ । एथ एकैकाचिया प्रांतदेशी । विश्व देख विस्तारेसी । आणि विश्वाहीपरौते मानसीं । जरी देखावें वर्ते ॥५० । तरी इयेही विषयींचे कांहीं । एथ सर्वथा सांकडे नाहीं । सुखे आवडे तें माजिया देहीं । देखसी तू ॥५१ । ऐसे विश्वमूर्तीं तेणे । बोलिले कारुण्यपूर्णे । तंव देखत आहे कीं नाहीं न म्हणे । निवांतचि येरु ॥५२ । एथ कां पां उगला । म्हणोनि श्रीकृष्णे जव पाहिला । तंव आर्तीचे लणे लेइला । तैसाचि आहे ॥५३ ।

न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ।
दिव्यं ददामि ते क्षक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥८ ।

मग म्हणे उत्कुरे वोहट न पडे । अझुनी सुखाची सोय न सांपडे । परी दाविले तें फुडे । नाकळेचि यया ॥५४ । हें बोलोनि देव हांसिले । हांसोनि देखणिया म्हणितले । आम्हीं विश्वरूप तरी दाविले । परी देखसीच ना तू ॥५५ । यया बोला येरें विचक्षणे । म्हणितले हां जी कवणासि तें उणे । तुम्हीं बकाकरवीं चांदिणे । चरवूं पहा मी! ॥५६ । हां हो उटेनियां अरिसा । आंधिल्या दावूं बैसा । बहिरियांपुढे ह्याकेशा । गाणीव करा! ॥५७ । मकरंदकणाचा चारा । जाणतां घालूनि दर्दुरा । वायां धाडा शाड्गंधरा । कोपा कवणा? ॥५८ । जें अर्तीद्रिय म्हणोनि व्यवस्थिले । केवळ ज्ञानदृष्टीचिया भागा फिटले । तें तुम्हीं चर्मचक्षूंपुढे सूदलें । मी कैसनि देखें! ॥५९ । परी हें तुमवें उणे न बोलावें । मीचि साहें तेंचि बरवें । एथ आधि म्हणितले देवें । मानू बापा ॥५६० । साच विश्वरूप जरी आम्ही देखावया सामर्थ्य कीं द्यावें । परी बोलत प्रेमभावें । धसाळ गेले ॥५१ । काय जाहाले न वाहतां भुई पेरिजे । तरी तो वेलु निलया जाइजे । तरी आतां माझे निजरूप देखिजे । ते दृष्टी देवों तुज ॥५२ । मग तिया दृष्टी पांडवा । आमचा ऐश्वर्ययोग आघवा । देखोनियां अनुभवा । माजिवडा करी ॥५३ । ऐसे तेणे वेदांतवेद्यें । सकळलोकैकआद्यें । बोलिले आराध्यें । जगाचेनि ॥५४ ।

संजय उवाचः— एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः ।

दश्यामास पार्थीय परमं रूपमैश्वरम् ॥९ ।

पै कौरवकुळचक्रवर्ती । मज हाचि विस्मय पुढतपुढती । जे श्रियेहूनि त्रिजगतीं । सदैव असे कवणी ॥५५ । नातरी खुणेचे वानावयालागीं । श्रुतीवांचूनि दावा पां जगी । ना सेवकपण तरी आंगीं । शेषाच्याचि आथि ॥५६ । हा हो जयाचेनि सोसें । शिणत आठही पाहार योगी जैसे । अनुसरले गरुडाएसे । कवण आहे ॥५७ । परी तें आघवेचि एकीकडे ठेलें । सापे कृष्णसुखा एकदरे जाहालें । जिये दिवसीहूनि जन्मले । पांडव हे! ॥५८ । परी पांचाही आंत अजुळा । श्रीकृष्ण सवियाची जाहला अधीना । कामुक का जैसा अंगना । आपैता कीज ॥५९ । पढविले पाखिरुं ऐसें न बोले । यापरी क्रीडामृगही तैसा न चले । कैसे दैव एथें सुरवाडलें । तें जाणों न ये ॥५१० । आजि परब्रह्म हें सगळे । भोगावया सदैव याचेचि डोळे । कैसे वाचेचे हन लळे । पाळीत असे ॥५१ । हो कोणे कीं निवांत साहे । हा रुसे तरी बुझावीत जाये । नवल पिसे लागले आहे । पार्थाचे देवा! ॥५२ । येन्हर्वीं विषय जिणेनि जन्मले । जे शुकादिक दादुले । ते विषयची वानिता जाहाले । भाट ययाचे ॥५३ । हा योगियांचे समाधिधन । कीं होऊनि ठेले

पार्थाअधीन । यालागीं विस्मय माझे मन । करीतसे राया ।७४ । तेवीचि संजय म्हणे कायसा । विस्मयो एथे कौरवेशा । श्रीकृष्णे खीकारिजे तयाएसा । भाग्योदय होय ।७५ । म्हणोनि तो देवांचा रावो । म्हणे पार्थातें तुज दिव्य दृष्टि देवों । जया विश्वरूपाचा ठावो । देखसी तूं ।७६ । ऐसी श्रीमुखोनि अक्षरे । निघतीना जंव एकसरे । तंव अविद्येचे आधारे । जावोचि लागे ।७७ । तीं अक्षरे नहती देखा । ब्रह्मसाम्राज्यदीपिका । अर्जुनालागीं चित्कळिका । उजळलिया श्रीकृष्णे ।७८ । मग दिव्यचक्षु प्रकटला । तय ज्ञानदृष्टी फांटा फुटला । ययापरी दाविता जाहला । ऐश्वर्य आपुले ।७९ । हे अवतार जे सकळ । ते जिये समुद्रींचे का कल्लोळ । विश्व हें मृगजळ । जया रश्मीस्तव दिसे ।८० । जिये अनादिभूमिके निटे । चराचर हें चित्र उमटे । आपणपें श्रीवैकुंठे । दाविले तया ।८१ । मागां बाळपणीं येणे श्रीपती । जें एक वेळ खादली होती माती । तीं कोपोनियां हातीं । यशोदां धरिला ।८२ । मग भेणेंभेणे जैसे । मुखीं झाडा द्यावयाचेनि मिसे । चवदाही भुवरें सावकाशें । दाविली तिये ।८३ । नातरी मधुवर्णीं ध्रुवासि केलें । जैसे कपोल शंखे शिवतले । आणि वेदांचियेही मती ठेले । तीं लागला बोलों ।८४ । तैसा अनुग्रह पैं राया । श्रीहरि केला धनंजया । आतां कवणेकडे ही माया । ऐसी भाष नेणेचि तो ।८५ । एकसरे ऐश्वर्यतेजे पाहलें । तया चमत्काराचें एकार्णव जाहलें । चित्त समाजीं बुडोनि ठेले । विस्मयाचिया ।८६ । जैसा आब्रह्म पूर्णोदकीं । पोहे मार्कडेय एकाकी । जैसा विश्वरूपकौतुकीं । पार्थ लोळे ।८७ । म्हणे केवढे गगन एथ होते । तीं कवणे नेले पां केउतें । ती चराचरें महाभूतें । काय जाहालीं ।८८ । दिशांचे ठावही हारपले । अधोर्घ काय नेणो जाहाले । चेइलिया स्वजन तैसे गेले । लोकाकार ।८९ । नाना सूर्यतेजप्रतापे । सचंद्र तारागण जैसे लोपे । तैसी गिल्ली विश्वरूपे । प्रपंचरचना ।१०० । तेव्हां मनसी मनपण न स्फुरे । बुद्धि आपणपें न सांवरे । इंद्रियांचे रश्मी माघारे । हृदयवरी भरले ।११ । तेथे ताटस्थ्या ताटस्थ्य पडिले । टकासी टक लागले । जैसे मोहनाळ घातले । विचारजातां ।१२ । तैसा विस्मित पाहे कोडे । तंव पुढां होते चतुर्भुज रूपडे । तेंची नानारूप चहूंकडे । मांडोनि ठेले ।१३ । जैसे वर्षाकाळींचे मेघांडे । का महाप्रळयींचे तेज वाढे । तैसे आपणावीण कवणीकडे । नेदीचि उरां ।१४ । प्रथम स्वरूप समाधान । पावोनि ठेला अर्जुन । सर्वेचि उघडिले लोचन । तंव विश्वरूप देखे ।१५ । इंहींचि दोहीं डोळां । पाहावें विश्वरूपा सकळां । तो श्रीकृष्णे सोहळा । पुरविला ऐसा ।१६ ।

अनेकवक्त्रनयनमनेकादूतदर्शनम् ।

अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ।१० ।

मग तेथे सैंध देखे वदने । जैसीं रमानायकाची राजभुवने । नाना प्रगटलीं निधाने । लावण्यश्रियेचीं ।१७ । कीं आनंदाचीं वने सासिन्नली । जैसी सौंदर्या राणीव जोडली । तैसीं मनोहरें देखिली । हरीची वक्त्रे तेणे ।१८ । तयांहीमाजीं एकैके । सावियाचि भयानके । काळात्रीचीं कटके । उठावलीं जैसीं ।१९ । कीं मृत्यूसीचि मुखे जाहालीं । हो का जे भयाचीं दुर्गे पन्नसिलीं । कीं महाकुंडे उघडलीं । प्रळयानळाचीं ।२०० । तैसी अद्भुते भयासुरे । तेथे वदने देखिली वीरे । आणिके असाधारणे साळकारे । सोऱ्ये बहुतें ।१ । पैं ज्ञानदृष्टीचेनि अवलोके । परी वदनांचा शेवट न टके । मग लोचन ते कवतिके । लागला पाहों ।२ । तंव नानावर्णे कमळवने । विकासिली तैसे अर्जुने । नेत्र देखिले पालिंगने । आदित्यांचीं ।३ । तेथेचि कृष्णमेघाचिया दाटी— । माजीं कल्पांत विजूंचिया फुटी । तैसिया वन्हिपिंगळा दिठी । भूभंगातळीं ।४ । हें एकैक आश्चर्य पाहातां । तिये एकेचि रुपीं पांडुसुता । दर्शनांची अनेकता । प्रतिफळली ।५ । मग म्हणे चरण ते कवणेकडे । केउते मुकुट के दोंदडे । ऐसी वाढविताहे कोडे । चाड देखावयाची ।६ । तेथे भाग्यनिधि पार्था । कां विफलत्व होईल मनोरथा । काय पिनाकपाणीचिया भातां । वायकांडीं आहाती? ।७ । नातरी चतुराननाचिये वाचे । काय आहाती लटिकिया अक्षरांचे सांचे । म्हणोनि साद्यंतपण अपाराचे । देखिले तेणे ।८ । जयाची सोय वेदां नाकळे । तयाचे सकळावयव एकाचि वेळे । अर्जुनाचे दोन्ही डोळे । भोगिते जाहाले ।९ । चरणोनी मुकुटवरी । देखत विश्वरूपाची थोरी । जे नाना रत्न अलंकारी । मिरवत असे ।१० । परब्रह्म आपुलेनि आंगें । ल्यावया जाहाला आपणचि अनेगें । तियें लेणीं मी सांगे । काइसयासारिखीं ।११ । जिये प्रभेचिये झळाळा । उजाळू चंद्रादित्यमंडळां । जे महातेजाचा जिवळा । जेणे विश्व प्रगटे ।१२ । तो दिव्यतेजशृंगार । कोणाचिये मतीसी होय गोचर । देव आपणपेंचि लेइले ऐसे वीर । देखत असे ।१३ । मग तेथेचि ज्ञानाचिया डोळा । पहात करपल्लवा जव सरळा । तंव तोडित कल्पांतीचिया ज्वाळा । तैसीं शर्शे झळकत देखे ।१४ । आपण आंग आपण अळंकार । आपण हात आपण हतियार । आपण जीव आपण शरीर । देखे चराचर कोंदले देवे ।१५ । जयाचिया किरणांचे निखरेपणे । नक्षत्रांचे होत फुटाणे । तेंचे खिरडला वहि म्हणे । समुद्रीं रिंदों ।१६ । मग काळकूटकल्लोळीं कवळिले । नाना महविजूंचे दांग उमटले । तैसे अपार कर देखिले । उद्यतायुधीं ।१७ ।

दिव्यमाल्यांबरधरं दिव्यगंधानुलेपनम् ।

सर्वाश्चर्यमयं देवमनंतं विश्वतोमुखम् ।१९ ।

कीं भेणे तेथूनि काढली दिठी। मग कंठ मुगुट पहातसे किरीटी। तंव सुरतरुची सृष्टी। जयांपासोनि का जाहाली ।१८। जिये महासिद्धींची मूळपीठे। शिणली कमळा जेथ वावटे। तैसी कुसुमे अतिचोखटे। तुरंबिली देखिलीं ।१६। मुकुटावरी स्तबक। ठायीं पूजाबंध अनेक। कंठीं रुळताति अलौकिक। माळादंड ।२२०। स्वर्ग सूर्यतेज वेडिलें। जैसें पंधरेने मेरुतें मदिलें। तैसैं नितबावरी गाडिलें। पीतांबर झळके ।२१। श्रीमहादेव कापुरे उटिला। का कैलास पारदें डवरिला। नाना क्षीरोदके पांघरविला। क्षीरार्पण जैसा ।२२। जैसी चंद्रमयाची घडी उपलविली। मग गगनाकरवीं बुधी घेवविली। तैसी चंदर्नीं पंजरी देखिली। सर्वांगीं तेणे ।२३। जेणे स्वप्रकाशा कांति चढे। ब्रह्मानंदाचा निदाघ मोडे। जयाचेनि सौरम्ये जीवित जोडे। वेदवतीये ।२४। जयाचे निर्लप अनुलेप करी। जे अनंगही सर्वांगीं धरी। तया सुगंधाची थोरी। कवण वानी ।२५। ऐसी एकैक शृंगारशोभा। पाहातां अर्जुन जातसे क्षोभा। तेवीचि देव बेसला कीं उभा। कीं सन्मुख हें नेणवे ।२६। बाहेर दिठी उघडूनि पाहे। तंव आघवें मूर्तिमय देखत आहे। मग आतां न पाहें म्हणोनि उगा राहे। तरी आंतही तैसेचि ।२७। अनावर मुखें समोर देखे। तयाभेणे पाठीमोरा जंव ठाके। तंव तयाहीकडे श्रीमुखें। करचरण तैसेचि ।२८। अहो पाहातां कीर प्रतिभासे। एथ नवलावो काय असे। परी न पहातांही दिसे। चोज आइका ।२९। कैसे अनुग्रहाचें करणे। पार्थाचें पाहणे आणि न पाहणे। तयाही सकट नारायणे। व्यापूनि घेतलें ।२३०। म्हणोनि आश्चर्याच्या पूरीं एकीं। पडिला ठायेठाव तडी ठाकीं। तंव चमत्काराचिया आणिकीं। महार्पणीं पडे ।२१। ऐसा अर्जुन असाधारणे। आपुलिया दर्शनाचेनि विंदाणे। कवळूनि घेतला तेणे। अनंतरूपे ।२२। तो विश्वतोमुख स्वभावे। आणि तेंचि दावावयालागीं पांडवे। प्रार्थिला आतां आघवें। होऊन ठेला ।२३। आणि दीपें कां सूर्ये प्रगटे। अथवा निमुटलिया देखावेचि खुंटे। तैसी दिठी नव्हे जे वैकुंठें। दिघली आहे ।२४। म्हणोनि किरीटीसि दोहीं परी। देखावेचि पडताहे अवधारीं। हें संजय हस्तिनापुरीं। सांगतसे राया ।२५। म्हणे किंबहुना अवधारिले। पार्थं विश्वरूप देखिले। नाना अभरणीं भरले। विश्वतोमुख ।२६।

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुथिता ।

यदि भा: सदृशी सा स्याद्वासस्तस्य महात्मनः ।१२।

तिये अंगप्रभेचा देवा। नवलावा काइसयाएसा सांगावा। कल्पांतीं एकचि मेळावा। द्वादशादित्यांचा होय ।३७। तैसे ते दिव्यसूर्य सहस्रवरी। जरी उदयजती का एकचि अवसरी। त-ही तय तेजाची थोरी। उपमूं न ये ।३८। आघवयाचि विजूळा मेळावा कीजे। आणि प्रलयाग्नीची सर्व सामग्री आणिजे। तेवीचि दशकही मेळविजे। महातेजांचा ।३६। त-ही तिये अंगप्रभेचेनि पांडवे। हें तेज कांहीं कांहीं होईल थोडे। आणि तयाएसे कीर चोखडे। त्रिशुद्धी नोहे ।२४०। ऐसे माहात्म्य या श्रीहरीचें सहज। फांकतसे सर्वांगीचे तेज। तें मुनिकृपा जी मज। दृश्य जाहालें ।४१।

तत्रैकस्थं जगाकृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ।

अपश्यद्वेवदेवस्य शरीरे पांडवस्तदा ।१३।

आणि तिये विश्वरूपीं एकीकडे। जग आघवें आपुलेनि पवाडे। जैसे महोदधीमाजी बुडबुडे। सिनाने दिसती ।४२। का आकाशीं गंधर्वनगर। भूतजीं पिपीलिका बांधे घर। नाना मेरुवरी सपूर। परमाणु जैसे ।४३। विश्व आवधेचि तयापरी। तिया देवचक्रवर्तीचिया शरीरीं। अर्जुन तिये अवसरीं। देखता जाहाला ।४४।

ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनंजयः ।

प्रणम्य शिरसा देवं कृतांजलिरभाषत ।१४।

तेथ एक विश्व एक आपण। ऐसे अळुमाळू होतें जें दुजेपण। तेही आटोनि गेले अंतःकरण। विराले सहसा ।४५। आंतू आनंदा चेइरे जाहाले। बाहेरी गात्रांचे बळ हारपोनि गेले। आपाद पांगुतले। पुलकांचले ।४६। वार्षिय प्रथमदशे। वोहळलया शैलांचे सर्वांग जैसे। विरुद्धे कोमलांकुरीं तैसे। रोमांच जाहाले ।४७। शिवतला चंद्रकरीं। सोमकांत द्राव धरी। तैसी या स्वेदकणिका शरीरीं। दाटलिया ।४८। माजीं सापडलेनि अलिकुळे। जळावरी कमळकळिका जेवीं आंदोळे। तवीं आंतुलिया सुखोर्मीचेनि बळे। बाहेरी कांपे ।४९। कर्पूरकदळीचीं गर्भपुटे। उकलतां कापुराचेनि कोंदाटे। पुलिका गळती तेवीं थेंबुटे। नेत्रौनि पडती ।२५०। उदयलेनि सुधाकरे। जैसा भरलाचि समुद्र भरे। तैसा वेळोवेळां उमिभरे। उचंबळत असे ।५१। ऐसा सात्विकांही आठां भावां। परस्परें वर्ततसे हेवा। तेथ ब्रह्मानंदाची जीवा। राणीव फावली ।५२। तैसाचि तया सुखानुभवापाठीं। केला द्वैताचा सांभाळा दिठी। मग उससोनि किरीटी। वास पाहिली ।५३। तेथ बैसला होता जिया सवा। तियाचिकडे मस्तक खालविला देवा। मग जोडूनि करसंपुट बरवा। बोलत असे ।५४।

अर्जुन उवाचः— पश्यामि देवांस्तव देव देहे

सर्वास्तथा भूतविशेषसंघान् ।
ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थ—

मृषीश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ।६५ ।

म्हणे जयजयाजी स्वामी । नवल कृपा केली तुम्ही । जें हें विश्वरूप कीं आम्ही । प्राकृत देखें ।६५ । परी साचचि भले केलें गोसाविया । मज परितोष जाहाला साविया । जी देखिलासि जो इया । सृष्टीसी तूं आश्रय ।६६ । देवा मंदराचेनि अंगलगें । ठारी ठारीं श्वापदांची दांगें । तैसीं इये तुझ्या देहीं अनेगें । देखतसे भुवने ।६७ । अहो आकाशाचिया खोळे । दिसती ग्रहगणांची कुळे । कां महावृक्षीं अविसाळें । पक्षिजातीर्चीं ।६८ । तयापरी श्रीहरी । तुझिया विश्वात्मकीं इये शरीरीं । स्वर्ग देखतसे अवधारीं । सुरगणेसीं ।६९ । प्रभु महाभूतांचे पंचक । येथे देखत आहें अनेक । आणि भूतग्राम एकेक । भूतसृष्टीचे ।२६० । जी सत्यलोक तुजमाजीं आहे । देखिला चतुरानन हा नोहे । आणि येरीकडे जंव पाहें । तंव कैलासही दिसे ।६१ । श्रीमहादेव भवानियेंशीं । तुझ्या दिसतसे एके अंशीं । आणि तूंतेही गा हृषीकेशी । तुजमाजीं देखे ।२२ । पैं कश्यपादि ऋषिकुळे । इयें तुझिया स्वरूपी सकळे । देखतसें पाताळे । पन्नगेसीं ।६३ । किंबहुना त्रैलोक्यपती । तुझिया एकेकाचि अवयवाचिये भिंती । चतुर्दश भुवने चित्राकृती । अंकुरली जाणो ।६४ । आणि तेथीचे जे जे लोक । ते चित्ररचना जी अनेक । ऐसें देखतसें अलोलिक । गांभीर्य तुझें ।६५ ।

अनेकबाहूदरवक्रनेत्रं

पश्यामि त्वां सर्वतोऽनन्तरूपम् ।

नांतं न मध्यं न पुनस्तवादिं

पश्यामि विश्वेश्वरं विश्वरूपम् ।६६ ।

या दिव्यचक्षूंचेनि पैसें । चहूंकडे जंव पहात असें । तंव दोईडिका जैसें । आकाश कोंमैले ।६६ । तैसे एकचि निरंतर । देवा देखत असें तुझे कर । करीत आघवेचि व्यापार । एकेचि काळीं ।६७ । मग महाशून्याचेनि पैसारें । उघडलीं ब्रह्मकटाहाची भांडारें । तैसीं देखतसे अपारें । उदरें तुझी ।६८ । जी सहस्रशीर्षयाचे देखिले । कोटीवरी होताति एकेवळे । कीं परब्रह्मचि वदनफळें । मोडानि आलें ।६९ । तैसीं वक्त्रे जेउतीं तेउतीं । तुझीं देखतसें विश्वमूर्ती । आणि तयाचिपरी नेत्रपंक्ति । अनेका सेंध ।२७० । हें असो स्वर्ग पाताळ । कीं भूमी दिशा अंतराळ । हे विवक्षा ठेली सकळं । मूर्तिमय देखतसें ।७१ । तुजविण एकादियाकडे । परमाणूहि एतुला कोडे । अवकाश पहातसें परी न सांपडे । ऐसें व्यापिले तुवां ।७२ । इयें नानापरी अपरमितें । जेतुलीं सांठविलीं होतीं महाभूतें । तेतुलाही पवाड तुवा अनंतें । कोंदला देखतसें ।७३ । ऐसा कवणे ठायाहूनि तूं आलासी । एथ बैसलासि कीं उभा आहासी । आणि कवणिये मायेचिये पोटीं होतासी । तुझे ठाण केवढे ।७४ । तुझे रूप वय कैसें । तुजपैलीकडे काय असे । तूं कायिसयावरी आहासि ऐसें । पाहिले मियां ।७५ । तंव देखिले जी आघवेचि । तरी आतां तुझा ठाव तूंचि । तूं कवणाचा नव्हेसि ऐसाचिं । अनादि आयता ।७६ । तूं उभा ना बैठा । दिघडा ना खुजटा । तुज तर्भी वरी वैकुंठा । तूंचि आहासी ।७७ । तूं रूपें आपणयाचि ऐसा । देवा तुझी तूंचि वयसा । पाठीपोट परेशा । तुझे तूं गा ।७८ । किंबहुना आतां । तुझे तूंचि आघवें अनंता । हें पुढतपुढती पाहातां । देखिले मियां ।७९ । परी या तुझिया रूपाअंत । जी उणीव एक असे देखत । जे आदि मध्य अंत । तीन्ही नाहीं ।२८० । येन्हवीं गिंवसिलें आघवाठारीं । परी सोय न लाहेचि कंहीं । म्हणोनि त्रिशुद्धी हे नाहीं । तिन्ही एथ ।८१ । एवं आदिमध्यांतरहिता । तूं विश्वेश्वरा अपरिमिता । देखिलासि जी तत्त्वां । विश्वरूपा ।८२ । तुज महामूर्तीचिया आंगीं । उमटलिया पृथक्मूर्ती अनेगी । लेइलासि वानेपरीचीं आंगीं । ऐसा आवडतू आहासी ।८३ । नाना पृथक्मूर्तीं तिया द्रुमवल्ली । तुझिया स्वरूपमहाचळीं । दिव्यालंकार फुलीं फळीं । सासिन्नलिया ।८४ । हो का जे महोदधी तूं देवा । जहालासि तरंगमूर्तीं हेलावा । कीं तूं एक वृक्ष बरवा । मूर्तिफळीं फळलासी ।८५ । जी भूरी भूतळ माडिले । जेसे नक्षत्रीं गगन गुढारले । तैसे मूर्तिमय भरले । देखतसें तुझे रूप ।८६ । जी एकेकीच्या अंगप्रांतीं । हाय जाय हे त्रिजगती । एवढियाही तुझ्या आंगीं मूर्तीं । कीं रोमा जालिया ।८७ । ऐसा पवाड मांडूनि विश्वाचा । तूं कवण पां एथ कोणाचा । हें पाहिले तंव आमुचा । सारथी तोचि तूं ।८८ । तरी मज पाहतां मुकुंदा । तूं ऐसाचि व्यापक सर्वदा । मग भक्तानुग्रहें तसर मुख्या । रूपांते धरिसी ।८९ । कसे चहु भुजांचे सावळे । पाहातां वोल्हावती मन डोळे । खेम देऊं जाइजे तरि आकळे । दोहीचि बाहीं ।२९० । ऐसी मूर्ती कोडिसवाणी कृपा । करूनि होसी ना विश्वरूपा । कीं आमुवियाचि दिठी सलेपा । जे सामान्यत्वे देखती ।९१ । तरी आतां दिठीचा विटाळ गेला । तुवां सहजें दिव्यचक्षु केला । म्हणोनि यथारूपे देखवला । महिमा तुझा ।९२ । परीमकरतुंडामागिलेकडे । होतासि तोचि तूं एवढे । रूप जाहालासि हें फुडे । वोळखिले मियां ।९३ ।

किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च
 तेजोराशिं सर्वतो दिप्तिमंतम् ।
 पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ता—
 द्वीपानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ।१७ ।

नोहे तोचि हा शिरीं। मुकुट लेइलासि श्रीहरि। परी आतांचे तेज आणि थोरी। नवल कीं बहु हूँ। ६४। तेंचि हूँ वरिलियेचि हातीं। चक्र परिजितां आयती। सांवरितासि विश्वमूर्ति। ते न मोडे खूण। ६५। येरीकडे तेचि हे नोहे गदा। आणि ताळिलिया दोनी भुजा निरायुधा। वागोरे सांवरावया गोविंदा। संसरिलिया। ६६। आणि तेणोंचि वेगें सहसा। माझिया मनोरथासरिसा। जाहालासि विश्वरूपा विश्वेशा। म्हणोनी जाणे। ६७। परी कायसें बाहें चोज। विस्मय करावयाही पाड नाहीं मज। चित्त होऊनि जातसे निबुज। आश्चर्यं येणे। ६८। हूँ एथ आथी का येथ नाहीं। ऐसें विवरां नये काहीं। नवल अंगप्रभेची नवाई। कैसी कोंदली सैंधं। ६९। एथ अग्नीचीही दिठी करपत। सूर्य खद्योततैसा हारपत। ऐसे तीव्रपण अद्भुत। तेजाचे यया। ३००। हो कां महातेजाच्या महार्णवीं। बुडोनि गेली सृष्टि आघवी। कीं युगांतविजूच्या पालवीं। झाकले गगन। १। नातरी संहारतेजाच्या ज्वाला। तोडेनि माच बांधला अंतराळां। आतां दिव्यज्ञानाचिया डोळां। पहावेना। २। उज्ज्वल अधिकाधिक बहुवस। धडाडीत आहे अतिदाहस। पडत दिव्यचक्षूसही त्रास। न्याहाळितां। ३। हो कां जे महाप्रळयींचा भडाड। होता काळाग्निरुद्राचिया ठायीं गूढ। तो तृतीयनयनाचा मढ। फुटला जैसा। ४। तैसें पसरलेनि प्रकाशें। सैंधं पांचवनिचेया ज्वाळांचे वळसे। पडतां ब्रह्मकटाह कोळिसे। होत आहाती। ५। ऐसा अद्भुत तेजोराशी। जन्मा नवल म्यां देखिलासी। नाहीं व्याप्ती आणि कांतीसी। पार जी तुझिये। ६।

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।
 त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे। १८ ।
 अनादिमध्यांतमनंतरीर्यमनंतबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।

देवा तूं अक्षर। औटाविये मात्रेसि पर। श्रुती जयाचे घर। गिवसीत आहाती। ७। जें आकाराचे आयतन। जें विश्वनिक्षेपेक निधान। तें अव्यय तूं गहन। अविनाश जी। ८। तूं धर्माचा वोलावा। अनादिसिद्ध तूं नित्य नवा। जाणे मी सततिसावा। पुरुष विश्वेश तूं। ९। तूं आदिमध्यांतरहित। स्वसामर्थ्य तूं अनंत। विश्वबाहु अपरिमित। विश्वचरण तूं। ३०। पैं चंद्र चंडांशु डोळां। दावितासि कोपप्रसाद लीळा। एकां रुससी तमाचिया डोळा। एका पाळितोसि कृपादृष्टिं। १९।

पश्यामि त्वां दीपहुताशवक्रं स्यतेजसा विश्वमिदं तपत्तम् ।१६ ।

जी एवंविधा तूतें। मी देखतसें हूँ निरुतें। पेटलें प्रलयाग्नीचें उजितें। तैसें वक्त्र हे तुझें। १२। वणिवेनि पेटले पर्वत। कवळूनि ज्वाळांचे उभड उठत। तैसी चाटीत दाढा दातात। जीभ लोळे। १३। इये वदनीचिये उबा। आणि जी सर्वांगकांतीचिया प्रभा। विश्व तातलें अतिक्षोभा। जात आहे। १४।

द्यावापृथिव्योरिदमंतरं हि

व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।

दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं

लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ।२० ।

का जे द्यौलोक आणि पाताळ। पृथिवी आणि अंतराळ। अथवा दशदिशा समाकुळ। दिशाचक्र। १५। हैं आघवेचि तुवां एकै। भरलें देखत आहे कौतुके। परी गगनाहीसकट भयानके। आप्लविजे जेरीं। १६। नातरी अद्भुतरसाचिया कल्लोळी। जहाली चवदाही भुवनांसि कढियाळी। तैसें आश्चर्यच मग मी आकळी। काय एक। १७। नावरे व्याप्ती हे असाधारण। न साहवे रूपाचे उग्रपण। सुख दूरी गेलें तरी प्राण। विपायें धरी जग। १८। देवा ऐसें देखोनि तूतें। नेणों कैसें आलें भयाचे भरितें। आतां दुःखकल्लोळीं झाळ्यांतें। तीन्हीं भुवरें। १९। येहवीं तुज महात्मयाचे देखणे। तरी भयदुःखासि कां मेळवणे। परी हैं सुख नव्हेचि जेणे गुणे। तें जाणवत आहें मज। ३२०। जंव तुझें रूप नोहे दिठें। तंव जगासि संसारिक गोमटें। आतां देखिलासी तरी विषय विठें। उपजला त्रास। २१। तेवीचि तुज देखिलियासाठीं। काय सहसा तुज देवों येईल मिठी। आणि नेदी तरी शोकसंकटीं। राहों केवीं। २२। म्हणोनि मागां सरों तंव संसार। अडवीत येतसे अनिवार। आणि पुढां तूं तंव अनावर। न

येसि धेवों।२३। ऐसा माझारिलिया सांकडा। बापुड्या त्रैलोक्याचा होतसे हुरडा। ऐसा हा ध्वनी जी फुडां। चोजवला।२४। जैसा आरंबळ्ला आगी। तो समुद्रा ये निवावयालागी। तंव कल्लोळपाणियाचिया तरंगी। आगळा बिहे।२५। तैसें या जगासि जाहालें। तूं तें देखोनि तळमळित ठेले।

अमी हि त्वां सुरसंघा विशन्ति

केचिद्विता: प्रांजलयो गृणन्ति ।

स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसंघः

स्तुवति त्वां रुतिभिः पुष्कलाभिः।२९।

यामाजीं पैल भले। सुरांचे मेळावे।२६। हें तुझेनि आंगिकें तेजें। जाळूनि सर्व कर्माचीं बीजें। मिळत तुजआंत निजें। सद्ग्रावेसीं।२७। आणिक एक सावियाचि भयभीरु। सर्वस्वें धरूनि तुझी मोहरू। तुज प्रार्थिताति करू। जोडोनिया।२८। देवा अविद्यार्णवीं पडितलों। जी विषयवागरें आतुडलों स्वर्गसंसाराचिया सांकडलों। दोहीं भागी।२९। ऐसें आमुंचे सोडविणें। तुजवांचोनि कीजेल कवणें। तुज शरण गा सर्वप्राणें। म्हणत देवा।३०। आणि महर्षी अथवा सिद्ध। विद्याधरसमूह विविध। हें बोलत तुज स्वस्तिवाद। करिती स्तवन।३१।

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या

विश्वेऽर्थिवनौ मरुतश्चोष्पाश्च ।

गंधर्वयक्षासुरसिद्धसंघः

वीक्ष्यते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे।२२।

हे रुद्रादित्यांचे मेळावे। वसु हन साध्य आघवे। अश्विनौ देव विश्वदेव विभवें। वायुही हे जी।२३। अवधारा पितर हन गंधर्व। पैल यक्षरक्षोगण सर्व। जी महेंद्रमुख्य देव। का सिद्धादिक।२४। हे आघवेचि आपुलालिया लोकीं। उत्कंठित अवलोकी। हे महामूर्ती दैविकीं। पाहात आहाती।२५। मग पाहात पाहात प्रतिक्षणीं। विसित होऊनि अंतःकरणी। करित निजमुकुर्टी वोवाळणी। प्रभुजी तुज।२६। ते जय जय घोष कलरवें। स्वर्ग गाजविती आघवे। ठेवित ललाटावरी बरवे। करसंपुट।२७। तिये विनयद्वामाचिये अटवीं। सुरवाडली सात्विकांची माधवी। म्हणानि करसंपुटपल्लवीं। तूं होतासि फळ।२८।

रुपं महते बहुवक्त्रनेत्रे

महाबाहो बहुबाहूरुपादम् ।

बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं

दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाऽहम्।२३।

जी लोचना भाग्य उदेलें। मना सुखाचें सुयाणे पाहलें। जे अगाध तुझें देखिलें। विश्वरूप इंहीं।२८। हें लोकत्रयव्यापक रूपडें। पाहातां देवांही वचक पडे। याचे सन्मुखपण जोडे। भलतयाकडुनी।२९। ऐसें एकचि परी विचित्रें। आणि भयानकें वकत्रें। बहुलोचन हे सशस्त्रे। अनंतभुजा।३०। अनंत ऊरु बाहु चरण। बहूदर आणि नानावर्ण। कसें प्रतिवदनीं मातलेपण। आवेशाचें।३१। हो का महाकल्पाचिया अंतीं। तवकलेनि यें जेउततेउतीं। प्रल्याग्नीचीं उजितीं। आंबुखिलीं जैसीं।३२। नातरी संहारत्रिपुरारीचीं यंत्रें। कीं प्रल्यमैरवाचीं क्षेत्रें। नाना युगांतशक्तीचीं पात्रें। भूतखिचा वोडवली।३३। तैसी जियेतियेकडे। तुझीं वकत्रें जी प्रचंडें। न समाती दरीमाजीं सिंहाडे। तैसें दर्शन दिसती रागिट।३४। जैसें काळरात्रीचेनि आधारे। उल्हासत निघती संहारखेचरे। तैसिया वदनीं प्रल्यरुदिरे। काटलिया दाढा।३५। हे असो काळें अवंतिले रण। का सर्व संहारे मातले मरण। तैसें अतिभिंगुळवाणेपण। वदनीं तुझिये।३६। हे बापडी लोकसृष्टी। मोटकीयेचि पाहिली दिरीं। आणि दुःखकाळिंदीचिया तटीं। झाड होऊनि ठेली।३७। तुज महामृत्यूचिया सागरी। आतां हे त्रैलोक्यजीविताची तरी। शोकदुर्वातलहरी। आंदोळत असे।३८। एथ कोपोनि जरी वैकुंठें। ऐसें हन म्हणिपैल अवचटें। जे तुज लोकांचे काई वाटे। तूं ध्यानसुख हें भोगी।३९। तरी जी लोकांचे कीर साधारण। वार्या आड सूतसे वोडण। कीरीं सहसा म्हणे प्राण। माझेचि कांपती।३५०। ज्या मज संहाररुद्र वासिपें। ज्या मजभेणे मृत्यु लपे। तो मी एथें अहाळ्बाहळीं कांपे। ऐसें तुवां केले।५१। परी नवल बापा हे महामारी। इया नाम विश्वरूप जरी। हें भ्यासुरपणे हारी। भयासि आणी।५२।

**नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं
व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।**
**दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितांतरात्मा
धृतिं न विंदामि शमं च विष्णो ॥२४ ।**

ठेलीं महाकाळेसीं हटेतटे । तैसी कितीएके मुखें रागिटे । इंहीं वाढोनियां धाकुटे । आकाश केले ॥५३ । गगनाचेनि वाडपणे नाकळे । त्रिभुवनींचियाही वारिया न वेटाळे । ययाचेनि वाफा आगी जळे । कैसें धडाडीत असे ॥५४ । तेवींचि एकासारिखे एक नोहे । एथ वर्णवर्णाचा भेद आहे । हो का जे प्रलयीं सावावो लाहे । वही ययाचा ॥५५ । जयाचिये आंगीची दीप्ती येवढी । जे त्रैलोक्य कीजे राखोडी । कीं तयाही तोडे आणि तोडीं । दांत दाढा! ॥५६ । कैसा वारया धनुर्वात चढला । समुद्र कीं महापूरीं पडिला । विषाण्वि मारा प्रवर्तला । वडवानबासी ॥५७ । हळाहळ अग्नि पियाले । नवल मरण मारा प्रवर्तले । तैसे संहारतेजा या जाहाले । वदन देखा ॥५८ । परी कोणे माने विशाल । जैसे तुटिलिया अंतराळ । आकाशासि कळाळ । पडोनि ठेले ॥५९ । नातरी काखे सूनि वसुधरी । जैं हिरण्याक्ष रिगाला विवरीं । तैं उघडले हाटकेश्वरीं । जेवीं पाताळकुहर ॥५६० । तैसा वक्त्रांचा विकाश । मार्जीं जिज्वांचा आगळाची आवेश । विश्व न पुरे म्हणोनि घास । न भरीचि कोडे ॥५९ । आणि पाताळव्याघांचिया फूल्कारीं । गरळज्वाळा लागती अंबरीं । तैसी पसरलिये वदनदरी— । मार्जीं हे जिज्वा ॥६२ । काढूनि प्रलयविजूळीं जुंबाडे । जैसे पत्रासिले गगनाचे हुडे । तैसे आवालुवांवरी आकडे । धगधगीत दाढांचे ॥६३ । आणि ललाटपटाचिये खोडे । जैसे भयातें भेडविताति डोळे । हो कां जे महामृत्युचे उमाळे । कडवसां राहिले ॥६४ । ऐसे वाऊनि भयाचें भोज । एथ काय निपजवूं पाहतोसि काज । तें नेणों परी मज । मरणभय आलें ॥६५ । देवा विश्वरूप पाहावयाचे डोहळे । केले तियें पावलां प्रतिफळे । बापा देखिलासि आतां डोळे । निवावे तैसे निवाले ॥६६ । अहो देह पार्थिव कीर जाये । ययाची काकुळती कवणा आहे । परी आतां चैतन्य माझें विपायें । वांचे कीं न वांचें ॥६७ । येन्हवीं भयास्तव आंग कांपे । नावेक आगळे तरी मन तापे । अथवा बुद्धिही वासिपे । अभिमान विसरिजे ॥६८ । परी येतुलियाही वेगळा । जो केवळ आनंदैककळा । तया अंतरात्मयाही निश्चळा । आली शियारी ॥६९ । बाप साक्षात्काराचा वेद । कैसा देशधडी केला बोध । हा गुरुशिष्य सबंध । विपायें नांदे ॥३७० । देवा तुझ्या ये दर्शनीं । जैं वैकल्य उपजले आहे अंतःकरणीं । तें सावरापयालागीं गंवसणी । धैर्याची करितसे ॥७१ । तंव माझेनि नामें धैर्य हारपले । कीं तयाहीवरी विश्वरूपदर्शन जाहाले । हें असो परि मज भले आतुडविले । उपदेश इया ॥७२ । जीव विसंबावयाचिया चाडा । सैंध धांवाधांवी करितसे बापुडा । परी सोयही कवणेकडां । न लभे एथ ॥७३ । ऐसे विश्वरूपाचिया महामारी । जीवित्व गेले आहे चराचरीं । जी न बोले तरी काय करीं । कैसेनि राहें ॥७४ ।

**दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि
दृष्ट्वैव कालानलसत्रिभानि ।**
**दिशो न जाने न लभे च शर्म
प्रसीद देवेश जगत्रिवास ॥२५ ।**

ऐं अखंड डोळ्यांपुढे । फुटले जैसे महाभयाचे भांडे । तैसीं तुझीं मुखें वितंडे । पसरली देखें ॥७५ । असो दांतदाढांची दाटीं । न झांकवे मा दोहो वोठीं । सैंध प्रलयशङ्कांचिया दाट कांटी । लागलिया जैशा ॥७६ । जैसे तक्षका विष भरले । हो का जे काळरात्रीं भूत संचरले । कीं आग्नेयाङ्ग परजिले । वजार्णीं जैसें ॥७७ । तैसी तुझीं वकंत्रे प्रचंडे । वरी आवेश हा बाहेरी वोसंडे । आले मरणरसाचे लोडे । आम्हांवरी ॥७८ । संसारसमर्याचा चंडानिल । आणि महाकल्पातं प्रलयनळ । या दोहीं जै होय मेळ । तैं काय एक न जळे ॥७९ । तैसीं संहारके तुझीं मुखें । देखोनि धीर कां आम्हां पारुखे । आतां भुललो मी दिशा न देखें । आपणपे नेणे ॥७१० । मोटके विश्वरूप डोळां देखिले । आणि सुखाचे अवर्षण पडिले । आतां जापाणीं जापाणीं आपुले । अस्ताव्यस्त हें ॥७१ । ऐसे करिसी म्हणोनि जरी जाणे । तरी हे गोष्टी सांगावी का मी म्हणें । आतां एकवेळ वाचविजो प्राणें । या स्वरूपप्रलयापासोनी ॥८२ । जरी तूं गोसावी आमुचा अनन्ता । तरि सुई वोडण माझिया जीविता । सांटवी पसारा हा मागुता । महामारीचा ॥८३ । आइके सकळ देवाचिये परदेवते । तुवां वैतन्ये गा विश्व वसते । तें विसरलासि हें उपरते । सहार्सं आदरिले ॥८४ । म्हणोनि वेगीं प्रसन्न होई देवराया । संहरीं संहरीं आपुली माया । काढीं मातें महाभया— । पासोनियां ॥८५ । हा ठायवरी पुढतपुढती । तूतें म्हणिजे बहुवा काकुळती । ऐसा मी विश्वमूर्ती । भेडका जाहालों ॥८६ । जै अमरावतीये आला धाडा । तैं म्यां एकलेनि केला उवेडा । जो मी काळाचियाही तोडा । वासिपू न धरीं ॥८७ । परी तयाआंतुल नव्हे देवा । एथ मृत्यूसही करूनि चढावा । तुवां आमुचाचि घोंट भरावा । या सकळ विश्वेसीं ॥८८ । कैसा नव्हतां प्रलयाचा वेळ । गोखां तूंचि मिनलासि काळ । बापुडा हा त्रिभुवनगोळ । अल्पायु

जाहाला ।८६। अहा भाग्या विपरीता । विज्ञ उठिलें शांति करितां । कटकटा विश्व गेले आतां । तूं लागलासि ग्रासूं ।३६०। हें नव्हे मा रोकडे । सैंघ पसरुनियां तोडे । कवळितासि चहूंकडे । सैन्ये इये ।६१।

अमी च त्यां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः
सर्वे सहैवावनिपालसंधे�ः।
भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथाऽसौ
सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ।२६।

नोहेति हे कौरवकुळीचे वीर । आंधिल्या धृतराष्ट्राचे कुमर । हे गेले गेले सहपरिवार । तुश्णिया वदनीं ।६२। आणि जे जे यांचेनि सावायें । आले देशोदर्शीचे राये । तयांचे सांगावया जावान लाहें । ऐसे सरकटिट आहासी ।६३। मदमुखांचिया संघटा । घेत आहासि घटघटां । आधोरणा हन थाटा । देतासि मिठीं ।६४। जंत्रावरिची मार । पदातीचे मोगर । मुखआंत भार । हारपतासि मा ।६५। कृतांताचिया जावळी । जें एकचि विश्वाते गिळी । तिये कोटीवरी सगळी । गिळितासि शास्त्रे ।६६। चतुरंगा परिवारा । संजोडियां रहंवरां । दांत न लाविसी मा परमेश्वरा । कैसा तुष्टलासि बरवा ।६७। हां गा भीष्माएसा कवण । सत्यशौर्यनिपुण । तोही आणि ब्राह्मण द्रोण । ग्रासिलासि कटकटा ।६८। अहा सहस्रकराचा कुमर । एथ गेला गेला कर्ण वीर । आणि आमुचिया आधवयांचा केर । फेडिला देखें ।६९। कटकटा धातया । कैसें जहाले अनुग्रहा यया । मियां प्रार्थूनि जगा बापुडिया । आणिले मरण ।४००। मागां थोडियाबहुवा उपपत्ती । येणे सांगीतलीया विभूती । तैसा नरेचि मा पुढती । बैसलो पुसों ।७। म्हणोनि भोग्य ते त्रिशुद्धी न चुके । आणि बुद्धीही होणारासारिखी ठाके । माझ्या कपाळी पिटावें लोके । तें लोटेल काहां ।२। पूर्वी अमृतही हातां आले । परी देव नसतीचि उगले । मग काळ्कूट उठविले । शेवटीं जैसे ।३। परी ते एकबगी थोडे । कलिया प्रतिकारामाजिवडे । आणि तिये अवसरीचे तें सांकडे । निस्तरविले शंभू ।४। आतां हा जळता वारा के वेटाळे । कोणा हें विषा भरलें गगन गिळें? । महाकाळेसिं कें खेळें । आंगवत असे? ।५। ऐसा अर्जुन दुःखें शिणत । शोधित असे जीव आंत । परी न देखे तो प्रस्तुत । अभिप्राय देवाचा ।६। जे मी मारिता हे कौरव मरते । ऐसेनि वेटाळिला होता मोहें बहुतें । तो फेडावयालागी अनंतें । हे दाखविले निज ।७। अरे कोणी कोणांतें न मारी । एथ मीचि हो सर्व सहारी । हें विश्वरूपव्याजे हरी । प्रकटिट असे ।८। परी व्यायाचि व्याकुळता । तें न चोजवेची पांडुसुता । मग अहा कंप नव्हता । वाढवित असे ।९।

वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशंति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।
केंचिद्विलग्ना दशनांतरेषु संदृश्यंते चूर्णितैरुत्तमांगैः ।२७।

तेथ म्हणे पहा हो एके वेळे । सासिकवचेसिं दोन्हीं दळें । वदनीं गेलीं आभाळें । गगनीं का जैसीं ।११०। कां महा कल्पाचिया शेवटीं । जें कृतांत कोपला होय सृष्टी । तैं एकविसांही स्वर्गा मिठी । पाताळासकट दे ।११। नातारी उदासीनें दैवें । संचकाची वैभवें । जेथीचीं तेथ स्वभावें । विलया जाती ।१२। तैसीं सासिंनलीं सैन्ये एकवटे । इयें मुर्खीं जाहाली प्रविष्टे । परी एकहीं तोडौनि न सुटे । कैसे कर्म देखा ।१३। अशोकाचे अंगवसे । चघळिले करेनि जैसे । लोक वक्त्रांतार्जीं तैसे । वायां गेले ।१४। परी सिसांळे मुकुटेसी । पडिलीं दाढांचे सांडसी । पीठ होत कैसी । दिसत आहाती ।१५। तिथें रत्ने दांतांतिचे सवडीं । कूट लागलें जिभेच्या बुडी । कांहीं कांहीं आगरडीं । दंष्ट्रची माखलीं ।१६। हो कां जे विश्वरूपे काळे । ग्रासिली लोकांची शरीरबळे । परी जीवदेहीची सालें । अवश्य कीं राखिली ।१७। तैसी शरीरांमार्जीं चोखडी । इयें उत्तमांगे होती फुडी । म्हणोनि महाकाळाचियाहि तोडीं । परी उरली शेखीं ।१८। मग म्हणे हे काई । जन्मलयां आन मोहरचि नाहीं । जग आपेसेंचि वदनडोहीं । संचरताहे मा ।१९। यया आपेआप आधविया सृष्टी । लागलिया आहाती वदनाचिया शेवटीं । आणि हा जेथीचा तेथ मिठी । देतसे उगला ।४२०। ब्रह्मादिक समस्त । उचा मुखामार्जीं धांवत । येर सामान्य हे भरत । ऐलीच वदनीं ।२१। आणीकही भूतजात । तें उपजलेचि ठारीं ग्रासित । परी याचिया मुखा निप्रांत । न सुटेचि कांहीं ।२२।

यथा नदीनां बहवोऽबुवेगा:
समुद्रमेवाभिमुखा द्रवति ।
तथा तवामी नरलोकवीरा
विशंति वक्त्राण्यभिविज्जलंति ।२८।

जैसे महानदीचे वोध। वहिले ठाकती समुद्राचें आंग। तैसे आघवांचिकडूनि जग। प्रवेशत मुर्खी ।२३। आयुष्यपथें प्राणिगणीं। करोनि अहोरात्रांचीं सोवाणीं। वेगें वक्त्रमिळणीं। साधिजत आहाती ।२४।

यथा प्रदीतं ज्वलनं पतंगा

विशंति नाशाय समृद्धवेगाः ।

तथैव नाशाय विशंति लोका—

स्तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ।२६।

जळतया गिरीच्या गवाखा। माजी धापती पतंगाचिया झाका। तैसे समग्र लोक देखा। इये वदनीं पडती ।२५। परी जेतुले येथ प्रवेशले। तें तातलिया लोहे पाणी पां गिळिले। वहिवाटीही पुसिले। नाम रूप तयांचे ।२६।

लेलिहसे ग्रसमानः समंता—

ल्लोकान् समग्रान्यदनैर्ज्ञलद्विः ।

तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं

भासस्तवोग्राः प्रतपंति विष्णो ।३०।

आणि येतुलियाही आरोगण। करितां भुके नाहीं उणेपण। कैसें दीपन असाधारण। उदयले यया ।२७। जैसा रोगिया ज्वराहूनि उठिला। का भणगा दुष्काळ पाहला। तैसा जिभांचा लवलवाट देखिला। आवालुवे चाटितां ।२८। तैसे आहाराचे नांवें कांहीं। तोंडापासूनि उरलेच नाहीं। कैसी समसमित नवाई। भुक्लेपणाचौ ।२९। काय सागराचा घोंट भरावा। कीं पर्वताचा घांस करावा। ब्रह्मकटाह घालावा। आवधाचि दाढे ।४३०। दिशा सगळियाचि गिळवियां। चादिणिया चाटूनि घ्याविया। ऐसे वर्तत आहे साविया। लोलुप्य बा तुझें ।३१। जैसा भोर्गीं काम वाढे। कां इंधनें आगीसि हाकाक चढे। तैसीं खातखातांचि तोंडे। खाखातें ठेली ।३२। कैसें एकचि केवढे पसरले। त्रिभुवन जिह्वाग्रीं आहे टेंकले। जैसें का कर्वीठ घातलें। वडवानर्डी ।३३। ऐसीं अपार वदनें। आतां येतुलीं कैंची त्रिभुवनें। कां आहार न मिळतां येणे मानें। वाढविली सैंधे ।३४। अगा हा लोक बापुडा। जाहाला वदनज्वाळां वरपडा। जैसीं वणवेयाचिया वेढां। सांपडती मृगें ।३५। आतां तैसे या विश्वां जाहालें। देव नव्हे हें कर्म आले। का जगजळचरां पांगिले। जाळे काळे ।३६। आतां इये अंगप्रभेचिये वागुरे। कोणीकडूनि निगिजैल चराचरें। ही वक्त्रे नोहेति जोहरें। वोडविली जगा ।३७। आगी आपुलेनि दाहकपणे। कैसेनि पोळिजे तें नेणे। परी जया लागे तया प्राणे। सुटिका नाही ।३८। नातरी माझेनि तिखटपणे। कैसे निवटे हें शख कायी जाणें। का आपुलिया मारा नेणे। विष जैसे ।३९। तैसी तुज कांहीं। आपुलिया उग्रपणाची सेचि नाहीं। परी ऐलीकडिले मुर्खीं खाई। हों सरली जगाची ।४४०। अगा आत्मा तूं एक। सकळ विश्वव्यापक। तरी कां आहा अंतक। तैसा वोडवलासी ।४१। तरी मियां सांडिली जीवित्वाची चाढ। आणि तुंवाही न धरावी भीड। मर्नी आहे तें उघड। बोल पां सुखें ।४२। किती वाढविसी या उग्ररूपा। आंगींचे भगवंतपण आठवीं बापा। नाहीं तरी कृपा। मजपुरती पाहीं ।४३।

आख्याही मे को भवानुग्रहरूपो

नमोस्तु ते देववर प्रसीद ।

विज्ञातुमिच्छामि भवत्माद्यं

न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ।३९।

तरी एक वेळ वेदवेद्या। जी त्रिभुवनैक आद्या। विनवणी विश्ववंद्या। आइके माझी ।४४। ऐसे बोलोनि वीरें। चरण नमस्कारिले शिरें। मग म्हणे तरी सर्वेश्वरें। अवधारिजे ।४५। मिया होआवया समाधान। जी पुसिले विश्वरूपध्यान। आणि एकेचि काळे त्रिभुवन। गिळितचि उठिलासी ।४६। तरी तूं कोण कां येतुलीं। इये भ्यासुरे मुर्खें कां मेळविली। अवधियाचि करीं परजिलीं। शस्त्रे काहां ।४७। जी जव तव रागीटपणे। वाढोनि गगना आणितोसि उणें। कां डोळे करूनि भिंगुळवाणे। भेडसावीत आहासी ।४८। एथ कृतांतेसीं देवा। कासया किजतसे हेवा। हा आपुला तुवां सांगावा। अभिप्राय मज ।४९। या बोला म्हणे अनंत। मी कोण हें आहासी पुसत। आणि कायिसययालागीं असें वाढत। उग्रतेसीं ।४५०।

श्रीभगवानुवाच:- कालोऽस्मि लोकक्षयकृतप्रवृद्धो
 लोकान् समाहर्तुमिह प्रवृत्तः।
 ऋतेऽपि त्वां न भविष्यति सर्वे
 येऽवस्थितः प्रत्यनीकेषु योधा: ३२ ।

तरी मी काळ गा हें फुडें। लोकसंहारावयालार्णि वाढें। सैंघ पसरिली आहाती तोंडे। आतां ग्रासीन हें आघवें ।५१। एथ अर्जुन म्हणे कटकटा। उबगिलों मागिल्या संकटा। म्हणोनि आळविला तंव वोखटा। उवाइला हा ।५२। तेवींचि कठिण बोलें आसतुटी। अर्जुन होईल हिंपुटी। म्हणोनि सवेचि म्हणे किरीटी। परी आन एक असे ।५३। तरी आतांचि ये संहारावहरें। तुम्ही पांडव असां बाहिरें। तेथ जातजातां धनुधरें। सांवरिले प्राण ।५४। होता मरणमाहामारीं गेला। तो मागुता सावध जाहाला। मग लागला बोला। चित्त देऊ ।५५। ऐसें म्हणिजत आहे देवें। अर्जुना माझे तुम्हीं हें जाणावें। येर जाण मी आघवें। सरलो ग्रासू ।५६। वज्जानळीं प्रचंडीं। जैसी घापे लोणियाची उंडी। तैसे जग हें माझिया तोंडी। तुवां देखिले जें ।५७। तरी तयामाझारीं काहीं। भरवसेनि उणे नाही। इये वायाचि सैन्ये पाही। वल्लिजत अहाती ।५८। ऐशा चतुरंगाचिया संपदा। करित महाकाळेंसीं र्खार्धा। वांटिवेचिया मदा। वळंधले जे ।५९। हे जे मिळेनिया मेळे। कुंथती वीरवृत्ताचेनि बळे। जयावरी गजदळे वाखाणिजताती ।५६०। म्हणती सृष्टीवरी सृष्टी करूं। आण वाहूनि मृत्यूते मारूं। आणि जगाचा भरूं। घोट यया ।५१। पृथ्यी सगळीचि गिळूं। आकाश वरिचियावरी जाळूं। काय बाणवरी खिळूं। वारयातें ।५२। बोल हतियेराहूनि तिखट। दिसती अग्निपरिस दासट। मारकपणे कालकूट। महुर म्हणत ।५३। तरी हें गंधर्वनगरीचे उमाळे। जाण पोकळीचे पेंडवळे। अगा चित्रीचे पुतळे। वीर हे देखें ।५४। हां गा मृगजळाचा पूर आला। दळ नव्हे कापडाचा साप केला। इया शृंगारुनियां खाला। मांडिलिया पै ।५५।

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्य
 जित्वा शत्रूभ्युक्त्वा राज्यं समृद्धम् ।
 मयैवैते निहताः पूर्वमेव
 निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ।३३ ।

येर चेष्टवितें जें बळ। तें मागाचि मियां ग्रासिले सकळ। आतां कोलहेरिचे वेताळ। तैसे निर्जीव हे आहाती ।५६। हालविती दोरी तुटली। तरी तिये खांबावरील बाहुली। भलतें लोटली। उलथोनि पडती ।५७। तैसा सैन्याचा यया बगा। मोडतां वेळ न लगे पै गा। म्हणोनि उठीं उठीं वेगा। शहाणा होई ।५८। तुवां गोग्रहणाचेनि अवसरें। घातलें मोहनाळ्य एकसरें। मग विराटाचेनि महाभेडें उत्तरें। आसङ्गूनि नागविलें ।५९। आतां हे त्याहूनि निपटाऱें जाहालें। निवटीं आयिते रण पडिलें। घेई यश रिपु जिंतिले। एकलेनि अर्जुने ।५०। आणि कोरडे यशचि नोहे। समग्र राज्यही आले आहे। तूं निमित्तमात्रचि होयें। सव्यसाची ।५१।

द्रोणं च भीषं च जयद्रथं च
 कर्णं तथान्यानपि योधवीरान् ।

मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा

युद्धयस्य जेताऽसि रणे सपल्नान् ।३४ ।

द्रोणाचा पाड न करी। भीषमाचे भय न धरी। कैसेनि कणावरी। परजूं हें न म्हणे ।५२। कोण उपाय जयद्रथा कीजे। हे न चित्तू चित्त तुझे। आपीकही आधि जे जे। नावाणिगे वीर ।५३। तेही एक एक आघवे। चित्रींचे सिंहाडे मानावे। जैसे बोलेनि हातें घ्यावें। पुसोनिया ।५४। यांवरी पांडवा। कायसा युद्धाचा मेळावा। हा आभास गा आघवा। येर ग्रासिलें मियां ।५५। जेव्हां तुवां देखिलें। हे माझिया वदनीं पडिले। तेव्हांचि यांचे आयुष्य सरलें। आतां रिती सोपे ।५६। म्हणोनि वहिला उठीं। मियां मारिले तूं निवटीं। न रिवे शोकसंकटीं। नायिलिया ।५७। आपणवि आडखिला कीजे। तो कौतुके जैसा विंयोनि पाडिजे। तैसें देखें गा तुझें। निमित आहे ।५८। बापा विरुद्ध जे जाहालें। तें उपजताचि वाघे नेलें। आतां राज्येसीं संचलें। यश तूं भोगी ।५९। सावियाचि उत्तत होते दायाद। आणि बळिये जर्गीं दुर्मद। ते वधिले विशद। सायास न लागतां ।५०। ऐसिया इया गोष्टी। विश्वाच्या वाक्पटीं। लिहूनी घाली किरीटी। विजयी होई ।५१।

संजय उवाचः— एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य
 कृतांजलिर्वपमानः किरीटी ।
 नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं
 सगदगर्द भीतभीतः प्रणम्य ॥३५ ।

ऐसी आधवीची हे कथा । तया अपूर्णमनोरथा । संजय सांगे कुरुनाथा । ज्ञानदेव म्हणे ॥८२ । मग सत्यलोकौनि गंगाजल । सुटलिया वाजत खळाळ । तैसी वाचा विशाळ । बोलतां तया ॥८३ । नातरी महामेघांचे उमाळे । घडघडीत एके वेळे । का घुमघुमिला मंदराचळे । क्षीराळ्य जैसा ॥८४ । तैसे गंभीरे महानादे । हे वाक्य विश्वकंदे । बोलिले अगाधे । अनंतरुपे ॥८५ । तें अर्जुने मोटके ऐकिले । आणि सुख कीं भय दुणावले । हे नेणों परी कापिनले । सर्वांग तयाचे ॥८६ । सखोलपणे वळली मोट । आणि तैसेचि जोडले करसंपुट । आणि वेळोवेळा ललाट । चरणीं ठेवी ॥८७ । तेवींचि कांहीं बोलो जाये । तंव गळा बुजलाचि ठाये । हे सुख कीं भय होये । हे विचारा तुम्ही ॥८८ । परी तेव्हां देवाचिये बोलें । अर्जुना हे ऐसें जाहालें । मियां पदावरुनि देखिले । श्लोकाचिया ॥८९ । मग तैसाचि भेणभेण । पुढती जोहारुनि चरण । मग म्हणे जी आपण । ऐसे बोलिलेति ॥४६० ।

अर्जुन उवाचः— स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या
 जगत्प्रहृष्ट्यनुरज्यते च ।
 रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवंति
 सर्वे नमस्यंति च सिद्धसंघाः ॥३६ ।

नातरी अर्जुना मी काळ । आणि ग्रसिजे तो माझा खेळ । हा बोल तुझा कीर अढळ । मानूं आम्ही ॥६९ । परी तुवां जी काळे । आजी स्थितीचिये वेळे । ग्रासिजे हे न मिळे । विचारासी ॥६२ । कसेनि आंगींचे तारुण्य काढावे । कैचे नव्हे तें वार्धक्य आणावे । म्हणोनि करुं म्हणसी तें नव्हे । बहुत करुनी ॥६३ । हां जी चौपाहरी न भरतां । कोणही वेळे श्रीअनंता । काय माध्याह्नीं सविता । मावळत आहे? ॥६४ । पै तुज अखंडिता काळा । तिन्ही आहाती जी वेळा । त्या तिन्हीं परी सबळा । आपुलालिया समर्थी ॥६५ । जे वेळीं हो लागे उत्पत्ती । ते वेळीं स्थिति प्रलय हारपती । आणि स्थितिकाळीं न मिरवती । उत्पत्ती प्रलय ॥६६ । पाठीं प्रलयाचिये वेळे । उत्पत्ति स्थिति मावळे । हे कायसेनही न ढळे । अनादि ऐसें ॥६७ । म्हणोनि आजी तंव भरें भोगें । स्थिति वर्तिजत आहे जगें । एथ ग्रसिसी तूं हे न लगे । माझ्या जीवीं ॥६८ । तंव संकेते देव बोले । अगा या दोहीं सैन्यांचे मरण पुरले । तें प्रत्यक्षाचि तुज दाविले । येर यथाकाळे जाण ॥६९ । हा संकेत जंव अनंता । वेळ लागला बोलतां । तंव अर्जुने लोक मागुता । देखिला यथास्थित ॥१०० । मग म्हणतसे देवा । तूं सूत्रीं विश्वलाघवा । जग आला मा आघवा । पूर्वस्थिती पुढती ॥११ । परी पडिलिया दुःखसागरीं । तूं काढिसी का जया परी । ते कीर्ति तुझी श्रीहरी । आठवित असे ॥१२ । कीर्ति आठवितां वेळोवेळा । भोगीतसे महासुखाचा सोहळा । तेथ हर्षमृतकल्लोळा— । वरी लोळत आहे ॥१३ । देवा जियालेपणे जग । धरी तुझ्या ठार्यां अनुराग । आणि दुष्टां तयां भंग । अधिकाधिक ॥१४ । पै त्रिभुवनींचिया राक्षसा । महाभय तूं हृषीकेशा । म्हणोनि पळताती दाही दिशां । पैलीकडे ॥१५ । एथ सुर नर सिद्ध किन्नर । किंबहुना चराचर । ते तुज देखोनि हर्षनिर्भर । नमस्कारित असती ॥१६ ।

कस्माच्च ते न नमेस्न महात्मन्
 गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्ते ।
 अनंत देवेश जगन्निवास
 त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत् ॥३७ ।

एथ गा कवणा कारणा । राक्षस हे नारायणा । न लगतीचि चरणा । पळते जाहाले ॥७ । आणि हे काय तूंते पुसावे । येतुले आम्हांसिही जाणवे । तरी सूर्योदयीं राहावे । कैसेनि तर्मे ॥८ । जी तूं स्वप्रकाशाचा आगर । आणि जाहाला आहासी गोचर । म्हणोनियां निशाचरां कर । फिटला सहजे ॥९ । हे येतुले दिवस आम्हा । कांहीं नेणवेचि श्रीरामा । आतां देखतसे महिमा । गंभीर तुझा ॥१० । जेथूनि नाना सृष्टीचिया वोली । पसरती भूतग्रामाचिया वेली । तया महद्ब्रह्मातं व्याली । दैविकी इच्छा ॥११ । देव निःसीमसत्त्व सदोदित । देव निःसीमगुण अनंत । देव निःसीमसाम्य सतत । नरेंद्र देवांचा ॥१२ । जी तूं त्रिजगतिये वोलावा । अक्षर तूं सदाशिवा । तूंचि सदसत् देवा । तयाही अतीत तें तूं ॥१३ ।

त्वमादिदेवः पुरुषः पुराण—
स्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्।
वेत्ताऽसि वेद्यं च परं च धाम
त्वया ततं विश्वमनंतरलूप |३८|

तूं प्रकृतिपुरुषांचिया आदि। जी महत्तत्वा तूंचि अवधी। स्वयें तूं अनादि। पुरातन |१४। तूं सकलविश्वजीवन। जीवांसि तूंचि निधान। भूतभविष्याचे ज्ञान। तुझ्याचि हातीं |१५। जी श्रुतीचिया लोचनां। स्वरूपसुख तूंचि अभिन्ना। त्रिभुवनाचिया आयतना। आयतन तूं |१६। म्हणोनि जी परम। तूंते म्हणिजे महाधाम। कल्यांतीं महद्ब्रह्म। तुजमाजी रिगे |१७। किंबहुना तुवां दवें। विश्व विस्तारिले आहे आघवें। तरी अनंतरूपा वागावें। कवणे तूंते |१८।

वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशांकः
प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च।
नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्पः
पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते |३९।
नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते
नमोस्तु ते सर्वत एव सर्व।
अनंतवीर्यामितविक्रमस्त्वं
सर्वं समाजोषि ततोऽसि सर्वः |४०।

जी काय एक तूं नव्हसी। कवणेठार्यी नससी। हें असो जैसा आहासी। तैसिया नमो |१६। वायु तूं श्रीअनंता। यम तूं नियमिता। प्राणिगणीं वसता। अग्नि तो तूं |५२०। वरुण तूं सोम। स्रष्टा तूं ब्रह्म। पितामहाचाही परम। आद्य जनक तूं |२१। आणिकही जे जें काहीं। रूप आथि अथवा नाहीं। तया नमो तुज तैसयाही। श्रीजगन्नाथा |२२। ऐसें सानुरागें चित्तें। नमन केले पांडुसुतें। मग पुढती म्हणे नमस्ते। नमस्ते प्रभो |२३। पाठीं तियें साद्यांते। न्याहाळी श्रीमूर्तीतें। आणि पुढती म्हणे नमस्ते। नमस्ते प्रभो |२४। पाहतां पाहतां प्रांतें। समाधान पावे चित्तें। आणि पुढती म्हणे नमस्ते। नमस्ते प्रभो |२५। इयें चराचरी जी भूतें। सर्वत्र देखे तयातें। आणि पुनःपुनः म्हणे नमस्ते। नमस्ते प्रभो |२६। ऐसी रुपें तिये अद्वृतें। आश्चर्ये स्फुरती अनंतें। तंव तंव नमस्ते। नमस्तेचि म्हणे |२७। आणिक स्तुतीही नाठवे। आणि निवातही नसवे। नेणे कैसा प्रेमभावें। गाजोचि लागे |२८। किंबहुना इयापरी। नमन केले सहस्रवरी। कीं पुढती म्हणे श्रीहरी। तुज सन्मुखा नमो |२८। देवासि पाठी पोट आथि कीं नाहीं। येणे उपयोग आम्हां कार्ड। तरी तुज पाठिमोरेयाही। नमों स्वामी |५३०। उभा माझिये पाठीसीं। म्हणोनि पाठिमोरे म्हणावे तुम्हांसी। सन्मुख विमुख जगेंसी। न घडे तुज |३१। आतां वेगळलिया अवयवां। नेणे रुप करूं देवा। म्हणोनि नमो तुज सर्वा। सर्वात्मका |३२। जी अनंतबळसंप्रभा। तुज नमों अमितविक्रमा। सकलकाळीं समा। सर्वदेशा |३३। आधविया आकाशीं जैसें। अवकाशचि होऊनि आकाश असें। तूं सर्वपणे तैसें। पातलासि सर्व |३४। किंबहुना केवळ। सर्व हें तूंचि निखळ। परी क्षीरार्णवीं कल्लोळ। पयाचे जैसें |३५। म्हणोनिया देवा। तूं वेगळा नव्हसी सर्वा। हें आले मज सद्वावा। आतां तूंचि सर्व |३६।

सखेति मत्वा प्रसम्भं मदुक्तं
हे कृष्ण हे यादव हे सखेति।
अजानता महिमानं तवेदं
मया प्रमादात्प्रणयेन वाऽपि |४१।

परी ऐसिया तूं तें स्वामी। कहींच नेणों जी आम्ही। म्हणोनि सोयरे संबंधधर्मी। राहटलों तुजसीं |३७। अहा थोर वाउर जाहालें। अमृतें संमार्जन म्यां केलें। वारिके घेऊनि दिधलें। कामधेनूतें |३८। परिसाचा खडवाचि जोडला। कीं फोडूनि आम्हीं गाडोरा घातला। कल्पतरु तोडोनि केला। कूप शेता |३९। चिंतामणीची खाणी लागलीं। परी नोळखेची म्हणोनि अव्हेरिली। तैसी तुझी जवळीक धाडिलीं। सांगातीपणे |५४०। हें आजीचेंचि पाहें पां रोकडें। कवण जुंझ हे केवडें। एथ परब्रह्म तूं

उघडें। सारथी केलासी ।४१। ययां कौरवांचिया घरा। शिष्ठाई धाडिलासी दातारा। ऐसा वणिजेसाठीं जगेश्वरा। विकलासि आम्ही ।४२। तूं योगियाचे समाधिसुख। कैसा जाणेचिना मी मूर्ख। उपरोध जी सन्मुख। तुजसीं करूं ।४३।

यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि
विहारशऱ्यासनभोजनेषु ।
एकोऽथवाऽप्यच्युत तत्समक्षं
तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ।४२ ।

तूं या विश्वाची अनादि आदी। बैससी जिये सभासदी। तेथें सोयरीकीचिया संबंधी। रळीं बोलों ।४४। विपायें राउळा येवों। तरी तुझेनि अंगें मान पावों। न मानिसी तरी जावों। रुसोनि सलगी ।४५। पायां लागोनि बुझावणी। तुझ्या ठायीं शाळ्गपाणी। पाहिजे ऐशी करणीं। बहु केली आम्हीं ।४६। स्वजनपणाचिया वाटा। तुजपुढें बैसे उफराटा। हा पाड काय वैकुंठा। परी चुकलों आम्ही ।४७। देवेसि कोलकाठी धरूं। आखाडां झोंबीलोंबी करूं। सारी खेळतां तस्करूं। निकरेही भांडों ।४८। चांग ते उराउरीं मागों। सर्वज्ञासि कीं बुद्धि सांगों। तेवींचि म्हणो काय लागों। तुझे आम्हीं ।४९। ऐसा अपराध हा आहे। जो त्रिभुवनीं न समाये। जीं नेणताचि कीं पाये। शिवतले तुझे ।५०। देव बोनयाच्या अवसरीं। लोभें कीर आठवण करी। परी माझा निसुग सर्व अवधारी। जे फुगूनचि वैसें ।५१। देवाचिया भोगायतनीं। खेळतां आशंकेना मर्नी। जी रिगेनिया शयनीं। सरिसा पहुडें ।५२। कृष्णा म्हणोनि हाकारिजे। यादवपणे तूतें लेखिजे। आपली आण घालिजे। जातां तुज ।५३। मज एकासनीं बैसणे। का तुझा बोल न मानणे। हें वोतटीचेनि दाटपणे। बहुत घडलें ।५४। म्हणोनि काय काय आतां। निवेदिजेल अनंता। मी राशि आहें समस्ता। अपराधांची ।५५। यालागीं पुढां अथवा पाठीं। जिथें राहाटलों बहुवें वोखटी। तियें मायेचियावरी पोटीं। सामावीं प्रभो ।५६। जी कोणे एके वेळे। सरिता घेऊनि येती खडुळें। तियें सामाविजेती सिंधुजळें। आन उपाय नाहीं ।५७। तैसीं प्रीती का प्रमादें। देवेसीं मज विरुद्धे। बोलाविलीं तियें मुकुंदें। उपसाहावीं जी ।५८। आण देवाचेनि क्षमत्वे क्षमा। आधार जाली आहे या भूतग्रामा। म्हणोनि जी पुरुषोत्तमा। विनवूं ते थोडें ।५९। तरी आतां अप्रमेया। मज शारणागता आपुलिया। क्षमा कीजो जी यथा। अपराधांसी ।५६०।

पितासि लोकस्य चराचरस्य
त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ।
न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो
लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभावः ।४३ ।

जी जाणीतले मियां साचें। महिमान आतां देवाचें। देवो होय चराचराचें। जन्मस्थान ।६१। हरिहरादि समस्तां। देवा तूं परमदेवता। वेदातेही पढविता। आद्य गुरु तूं ।६२। गंभीर तूं श्रीरामा। नानाभूतैकसमा। सकळ गुणीं अप्रतिमा। अद्वितीया ।६३। तुजसीं नाहीं सरिसें। हें प्रतिपादनचि कायसें। तुवां जालेनि अवकाशें। सामाविले जग ।६४। तया तुंझेनि पाडे दुजें। ऐसें बोलताचि लाजिजे। तेथ अधिकचि कीजे। गोष्टी केवीं ।६५। म्हणोनि त्रिभुवनीं तूं एक। तुजसारिखा नाहीं आणिक। तुझा महिमा अलौकिक। नेणिजे वानूं ।६६।

तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं
प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम् ।
पितेव पुत्रस्य सखेव सख्यः
प्रियः प्रियार्हसि देव सोऽुम ।४४ ।

ऐसें अर्जुनें म्हणितले। मग पुढती दंडवत घातले। तेथें सातिकाचें आलें। भरतें तया ।६७। मग म्हणतसे प्रसीद प्रसीद। वाचा होतसे सदगद। काढीं जी अपराध। समुद्रौनी ।६८। तुज विश्वसुहृदातें कंहीं। सोयरेपणे न मनूचि पाहीं। तुज विश्वेश्वराच्या ठायी। ऐश्वर्य केलें ।६९। तूं वर्णनीय परी लोभें। मातें वर्णसी पां सभें। तरी मियां वलिगजे क्षोभें। अधिकाधिक ।७०। आतां ऐसिया अपराधा। मर्यादा नाहीं मुकुंदा। म्हणोनि रक्ष रक्ष प्रमादा-। पासोनियां ।७१। जी हेचि विनवावयालागीं। कैंची योग्यता माझिया आंगीं। परी अपत्य जैसे सलगी बापेसीं बोले ।७२। पुत्राचे अपराध। जरी जाहाले अगाध। तरी पिता साहें निर्द्वद्वा। तैसें साहिजो जी ।७३। सख्याचें

उद्भृत । सखा साहे निवांत । तैसें तुवां समस्त । साहिजो जी ॥७४ । प्रियाचिया ठायीं सन्मान । प्रिय न पाहे सर्वथा जाण । तेवीं उच्छिष्ट काढिले आपण । तें क्षमा कीजो जी ॥७५ । नातरी प्राणाचें सोयरें भेटे । मग जीवें भूतली जियें संकटें । तिथें निवेदितां न वाटे । संकोच कांहीं ॥७६ । कां उखितें आंगेजीवें । आपणपें दिधलें जिया मनोभावें । तिया कांत मिनलिया न राहवें । हृदय जेवीं ॥७७ । तयापरी जी मियां । हें विनविले तुमतें गोसांविया । आणीक कांहीं एक म्हणावया । कारण असे ॥७८ ।

अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्टवा
भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ।

तदेव मे दर्शय देव रूपं

प्रसीद देवेश जगत्रिवास ॥४५ ।

तरी देवेसीं सलगी केली । जे विश्वरूपाची आळी घेतली । ते मायबापें पुरविली । स्नेहाळाचेनि ॥७६ । सुरतरुंची झाडें । आंगणीं लावावी कोडें । देयावे कामधेनूचें पाडे । खेळवया ॥५८० । मियां नक्षत्री डाव पाडावा । चंद्र चंद्रुवालागीं आणावा । हा छंद सिद्धी नेला आघवा । माउलिये तुवां ॥८१ । जिया अमृतलेशालागीं सायास । त्याचा पाऊस केला चारी मास । पृथ्वी वाहेनि चासेमास । चिंतामणी पेरिले ॥८२ । ऐसा कृतकृत्य केलो स्वामी । बहु लळा पाळिला तुम्हीं । दाविले जे हरब्रह्मी । नायकिजे कानीं ॥८३ । मा देखावयाची केउती गोठी । जयाची उपनिषदां नाहीं भेटी । ते जिव्हारींची गाठी । मजलागीं सोडिली ॥८४ । जी कल्पादि लागौनि । आजीची घडी धरुनी । माझीं जेतुलीं होउनी । गेली जन्मे ॥८५ । तया आधवियाचि आंत । घरडोळीं घेउनि असें पाहत । परी ही देखिली ऐकिली मात । आतुडेचिना ॥८६ । बुद्धीचे जाणणं । कंहीं नवचेचि याचेनि आंगणें । हें सादही अंतःकरणें । करवेचिना ॥८७ । तेथ डोळ्यांदेखी होआवी । ही गोट्टीचि कायसया करावी । किंबहुना ऐसें पूर्वी । दृष्ट ना श्रुत ॥८८ । तें हे विश्वरूप आपुले । तुम्हीं मज डोळा दाविले । तरी माझें मन झालें । हृष्ट देवा ॥८९ । परी आतां ऐशी चाड जीवीं । जे तुजसीं गोठी करावी । जवळीक हे भोगावी । आलिंगावयासी ॥५६० । ते इयेचि रूपी करूं म्हणिजे । तरी कोणे एकेमुखेसी चावळिजे । आणि कवणा खेंव देइजे । तुज लेख नाहीं ॥६१ । म्हणोनि वारियासवें धावणे । न ठके गगना खेंव देणे । जळकेली खेळणे । समुद्री केउतें ॥६२ । यालागीं जी देवा । एर्थीचे भय उपजतसे जीवा । म्हणोनि येतुला लळा पाळावा । जे पुरे हें आतां ॥६३ । पैं चराचर विनोदें पाहिजे । मग तें सुखें घरीं राहीजे । तैसे चतुर्भुज रूप तुझें । तो विसावा आम्हां ॥६४ । आम्ही योगजात अभ्यासावें । तें याचि अनुभवा यावें । शास्त्राते आलोडावें । परी सिद्धांत तो हाचि ॥६५ । आम्ही यजनें किजती सकळें । परी तियें फळावीं येणेचि फळें । तीर्थे होतू सकळे । याचिलागीं ॥६६ । आणीकही कांहीं जें जें । दान पुण्य आम्हीं कीजे । तया फळीं फळ तुझें । चतुर्भुज रूप ॥६७ । ऐसी तेथींची जीवा आवडी । म्हणोनि तेंचि देखावया लवडसवडी । वर्तत असे ते सांकडी । फेडिजे वेगीं ॥६८ । अगा जीवींचे जाणतेया । सकळ विश्ववसवितेया । प्रसन्न होई पूजितया । देवाचिया देवा ॥६९ ।

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथेव ।

तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्राहो भव विश्वमूर्ते ॥४६ ।

कैसें नीलोत्पलाते रांवित । आकाशाही रंग लावित । तेजाची वोज दावित । इंद्रनीला ॥६०० । जैसा परिमळ जाहाला मरगजा । का आनंदासि निघालिया भुजा । ज्याचे जानूवरी मकरध्वजा । जोडली बरव ॥९ । मस्तकीं मुकुटाते लेवविलें । कीं मुकुटा मुकुटमस्तक झालें । शृंगारा लेणे लाधलें । आंगाचेनि जया ॥२ । इंद्रधनुष्याचिये आडणी— । माजी मेघ गगनरंगणी । तैसे आवरिले शाळ्गपाणी । वैजयंतिया ॥३ । आतां कवणी तें उदार गदा । असुरां देत कैवल्यपदा । कैसे चक्र हन गोविदा । सौम्य तेजें मिरवे ॥४ । किंबहुना स्वामी । तें देखावया उत्कंठित पां मी । म्हणोनि आतां तुम्हीं । तैसया हो आवें ॥५ । हे विश्वरूपाचे सोहळे । भोगून निवाले जी डोळे । आतां होताति आधले । कृष्णमूर्तिलागीं ॥६ । तें साकार कृष्णरूपडे । वांचूनि पाहों नावडे । तें न देखतां थोडे । मानिताति हे ॥७ । आम्हां भोगमोक्षाचिया ठायीं । श्रीमूर्तीवाचूनि नाहीं । म्हणोनि तैसाचि साकार होई । हें उपसंहारीं आतां ॥८ ।

श्रीभगवानुवाचः— मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं

रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ।

तेजोमयं विश्वमनंतमाद्यं

यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥४७ ।

या अर्जुनाचिया बोला। विश्वरूपा विस्मयो जाहाला। म्हणे ऐसा नाहीं देखिला। धसाळ कोणी |६। कोण हे वस्तु पावला आहासी। तया लाभाचा तोष न घेसी। मा भेणे काय नेणों बोलसी। हेकड ऐसा |६९०। आम्हीं सावियाचि जै प्रसन्न होणे। तैं आंगचिवरी म्हणे देणे। वांचेनि जीव असे वेंचणे। कवणासि गा |९९। तैं हें तुझिये चाडे। आजि जीवाचेंचि दळवाडे। कामऊनियां येवढे। रचिले ध्यान |१२। ऐसी काय नेणों तुझिये आवडी। जाहाली प्रसन्नता आमुची वेडी। म्हणोनि गौप्याची ही गुढी। उभविली जगी |१३। तैं हें अपारा अपार। स्वरूप माझे परात्पर। एथूनि ते अवतार। कृष्णादिक |१४। हें ज्ञानतेजाचे निखळ। विश्वात्मक केवळ। अनंत हे अढळ। आद्य सकळां |१५। हें तुजवांचूनि अर्जुना। पूर्वी श्रुत दृष्ट नाहीं आना। जे जोगे नव्हे साधना। म्हणोनियां |१६।

न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः।

एवंरूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर |४८।

याची सोय पातले। आणि वेदीं मौनची घेतले। यज्ञकीर माघौते आले। स्वर्गोनियां |१७। साधकीं देखिला आयास। म्हणोनि वाळिला योगाभ्यास। आणि अध्ययनीं सौरस। नाहीं एथ |१८। सीगेचीं सत्कर्मैः। धाविन्नलीं स्वसंभ्रमैः। तिंहीं बहुतेकी श्रमे। सत्यलोक ठाकिला |१९। तर्पीं ऐश्वर्य देखिले। आणि उभयाचि उग्रपण सांडिलैः। एवं तपसाधना जें ठेले। अपारांतरे |२०। तैं हें तुवां अनायासैः। विश्वरूप देखिले जैसें। इये मनुष्यलोकीं तैसें। न फावेची कवणा |२१। आजि ध्यानसंपत्तीलागीं। तूं एकचि आथिला जगीं। हें परम भाग्य आंगीं। विरंचीही नाहीं |२२।

मा ते व्यथा मा च विमूढभावो

दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृढममेदम्।

व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वच

तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य |४६।

म्हणोनि विश्वरूपलाभे श्लाघ। एर्थीचे भय नेघ नेघ। हें वांचूनि अन्य चांग। न मनीं कांहीं |२३। हां गा समुद्र अमृतांचा भरला। आणि अवसांत वरपडा जाहला। मग कोणीही आथि वोसडिला। बुडिजेल म्हणोनि? |२४। नातरी सोनयाचा डोंगर। वेसणा न चले हा थोर। ऐसे म्हणोनि अव्हेर। करणे घडे |२५। दैवे चिंतामणी लेइजे। कीं हें ओझे म्हणोनि सांडिजे?। कामधेनू दवडिजे। न पोसवे म्हणोनि? |२६। चंद्रमा आलिया घरा। म्हणिजे निंगे करितोसि उबारा। पडिसायि पाडितोसि दिनकरा। परता सर |२७। तैसें ऐश्वर्य हें महातेज। आजि हातां आले आहे सहज। कीं एथ तुज गजबज। होआवी कां |२८। परी नेणसीच गांवदिया। काय कोपो आतां धनंजया। आंग सांडेनि छाया। अलिगितोसि मा |२९। हें नव्हे जो मी साचें। एथ मन करुनियां कांचें। प्रेम धरिसी अवगणियेचें। चतुर्मुज जे जे |२३०। तरी आझुनीवरी पार्था। सांडी सांडी हे आस्था। इयेविषयीं अनास्था। करिसी झाणे |३१। हें रूप जरी घोर। विकृत आणि थोर। तरी कृतनिश्चयाचे घर। हेंचि करी |३२। कृपण चित्तवृत्ति जैसी। रोंगोनि घाली ठेवयापासी। मग नुसधेन देहेसीं। आपण असे |३३। कां अजातपक्षिया जवळां। जीव ठेऊनि अविसाळां। पक्षिणी अंतराळा—। माजी जाय |३४। नाना गाय चरे डोंगरीं। परी चित्त बांधिलै वत्से घरीं। तैसे प्रेम एर्थीचे करी। स्थानपती |३५। येंवे वरिचिलेनि चित्तें। बाह्य सख्य सुखापुरतें। भोगिजो कां श्रीमूर्तीते। चतुर्भुज |३६। परी पुढपुढती पांडवा। हा एक बोल न विसरावा। जे इये रूपीहुनी सद्वावा। नेदावें निघों |३७। हें कंहीं नव्हतेचि देखिल। म्हणोनि भय जे तुज उपजले। तैं सांडी एथ संचले। असों दे प्रेम |३८। आतां करूं तुजया सारिखें। ऐसे म्हणितले विश्वतोमुखें। तरी मागील रूप सुखें। न्याहाळी पां तूं |३९।

संजय उवाचः— इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा

स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः।

आश्वासयामास च भीतमेनं

भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा |५०।

ऐसे वाक्य बोलतखेवों। मागुता मनुष्य जाहला देवो। हें ना परी नवलावो। आवडीचा तिये |६४०। श्रीकृष्णाचि कैवल्य उघडे। वरी सर्वस्व विश्वरूपायेवढे। हाती दिधिलैं कीं नावडे। अर्जुनासी |४१। वस्तु घेऊनि वाळिजे। जैसें रत्नासि दूषण ठेविजे। नातरी कन्या पाहूनियां म्हणिजे। मना न ये हे |४२। तया विश्वरूपायेवडी दशा। करितां प्रीतीचा वाढ कैसा। शेळ दिधलीसे उपदेशा। किरीटीसि देवे |४३। मोडोनि भांगाराचा रवा। लेणे घडिलैं आपुलिया सर्वा। मग नावडे जरी जीवा। तरी आटिजे पुढति |४४। तैसे शिष्याचिये प्रीती जाहाले। कृष्णात्व होतें तें विश्वरूप जाले। तैं मनानयेचि मग आणिले। कृष्णपण मागुते |४५। हा ठाववरी शिष्याची निकसी। साहाते

गुरु आहाती कवणे देशी। परी नेणिजे आवडी कैशी। संजय म्हणे।^{४६} मग विश्व व्यापूनि भगवतें। जें दिव्य तेज प्रकटलें होतें। तेचि सानावलें मागुतें। कृष्णस्पि तिये।^{४७} जसें त्वंपद हें आघवें। तत्पर्दीं सामावे। अथगा दुमाकार सांठवे। बीजकणिकें जेवी।^{४८} नातरी स्वप्नसंभ्रम जैसा। गिळीं चेइली जीवदशा। श्रीकृष्णे योग हा तैसा। संहरिला तो।^{४९} जैसी प्रभा हारपली बिंबीं। कीं जळदसंपत्ती नभीं। नाना भरतें सिंधुगर्भी। रिगालें राया।^{५०} हो कां जे कृष्णाकृतीचिये मोडी। होती विश्वरूपपटाची घडी। ते अर्जुनाचिये आवडी। उकलुनि दाविली।^{५१} तंव परिमाणू वा रंग। तेणे देखिला साविया चांग। तेथ ग्राहकीये नव्हेचि लाग। म्हणोनि घडी केली पुढती।^{५२} तैसें वाढीचेनि बहुवसपणे। रुपे विश्व जिंतिले जेणे। तें सौम्य कोडिसवाणे। साकार जाहाले।^{५३} किंबहुना अनंते। धरिले धाकुटपण मागुतें। परी आश्वासिले पार्थर्ती। बिहालियासी।^{५४} जो स्वर्णीं स्वर्णा गेला। तो अवसांत जैसा चेइला। तैसा विस्मय जाहाला। किरीटीसी।^{५५} नातरी गुरुकृपेसवे। वोसरलेया प्रपंचज्ञान आघवें। स्फुरे तत्त्व तेवीं पांडवे। श्रीमूर्ति देखिली।^{५६} तया पांडवा ऐसें चित्तीं। आड विश्वरूपाची जवनिका होती। ते फिटोनि गेली परौती। हें भले जाहाले।^{५७} काय काळातें जिणोनि आला। की महावात मागां सांडिला। आपुलिया बाहीं उतरला। सातही सिंधु।^{५८} ऐसा संतोष बहु चित्ते। घेइजत असे पंडुसुतें। विश्वरूपापाठीं कृष्णातें देखोनियां।^{५९} मग सूर्याचिया अस्तमानीं। मागुती तारा उगवती गगनीं। तैसा देखो लागला अवनी। लोकांसहित।^{६०} पाहे तव तेचि कुरुक्षेत्र। तैसेचि देखे दोहीं भार्गीं गोत्र। वीर वर्षताती शश्वात्त्र। संधाटवरी।^{६१} तया बाणाचिया मांडवाअंत। तैसाचि रथ देखे निवांत। धुरे बैसला लक्ष्मीकांत। आपण तळी।^{६२}

अर्जुन उवाचः— दृष्टवैदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन।

इदानीमसि संवृत्तः सचेतः प्रकृतिं गतः।^{५१}

एवं मागितलें जैसें तैसें। तेणे देखिले वीरविलासें। मग म्हणे जी जियालों ऐसें। जाहालें आतां।^{६३} बुद्धीतें सांडोनि ज्ञान। भेणे वळघलें रान। अहंकारेसी मन देशधडी जाहालें।^{६४} इंद्रिये प्रवृत्ती भुलली। वाचा वाचकपणा चुकली। ऐसी आपांपरी होती जाली। शरीरग्रामी।^{६५} तियें आघवीचि मागुतीं। जीवतें भेटलीं प्रकृती। आतां जितां श्रीमूर्ती। जाहालें इयां।^{६६} ऐसें सुख जीवीं घेतलें। मग श्रीकृष्णातें म्हणितलें। मियां तुमचें रूप देखिलें। मानुष हें।^{६७} हें रूप दाखविणे देवराया। कीं मज अपत्या चुकलिया। बुझावोनि तुवां मायां। स्तनपान दिघलें।^{६८} जी विश्वरूपाचियां सागरीं। होतों तरंग मवित वांवेवरी। तो इये निजमूर्तीच्या तीरीं। निगालों आतां।^{६९} आळें द्वारकापुरसुहाडा। मज सुकतिया जी झाडा। हे भेटी नव्हे बहुडा। मेघाचा केला।^{७०} जी सावियाची तृष्णा फृटला। तया मज अमृतसिंधु हा भेटला। आतां जिणायाचा फिटला। अभरंवसा।^{७१} माझिया हृदयरंगाणीं। होताहे हर्षलतांची लावणी। सुखेसीं बुझावणी। जाहाली मज।^{७२}

श्रीभगवानुवाचः— सुदुर्दर्शभिं रूपं दृष्टवानसि यन्मम।

देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकांक्षिणः।^{५२}

यया पार्थाचिया बोलासवें। हें काय म्हणितले देवे। तुवां प्रेम ठेवूनि यावे। विश्वरूपीं कीं।^{७३} मग इये श्रीमूर्ती। भेटावे सडिया आयती। ते शिकवण सुभद्रापती। विसरलासि मा।^{७४} अगा अंधळिया अर्जुन। हाता आलिया मेरुही होय साना। ऐसा आथि मना। चुकीचा भावो।^{७५} तरी विश्वात्मक रूपडे। जें दाविले आम्हीं तुजपुढे। तें शंभूही परी न जोडे। तपें करितां।^{७६} आणि अष्टांगादि संकटीं। योगी शिणताति किरीटी। परी अवसर नाहीं भेटीं। जयाचिये।^{७७} तें विश्वरूप एकादे वेळ। कैसेनि देखों अळुमाळ। ऐसें स्मरतां काळ। जातसे देवां।^{७८} आशेचिया अंजुळी। ठेऊनि हृदयाचिया निडळी। तें चातक निराळीं। लागले जैसे।^{७९} तैसे उत्कंठानिर्भर। होऊनिया सुरवर। घोकीत आठही पाहर। भेटी जयाची।^{८०} परी विश्वरूपासारिखें। स्वजीही कोण्ही न देखें। तें प्रत्यक्ष तुवां सुखें। देखिले हें।^{८१}

नाह वेदेन तपसा न दानेन न चेज्यया।

शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा।^{५३}

ऐं उपायासि वाटा। न वाहती एथ सुभटा। साहीसहित वोहटा। वाइला वेदी।^{८२} मज विश्वरूपाचिया मोहरा। चालावया धनुर्धरा। तपाचियाही सर्वभारा। नव्हेचि लाग।^{८३} आणि दानादि कीर कानडे। मी यज्ञाही तैसा न सांपडे। जैसेनि कां सुरवाडे। देखिला तुवां।^{८४} तैसा मी एकीचि परी। आतुडे गा अवधारी। जरी भत्ती येऊनि वरी। चित्तातें गा।^{८५}

भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन।

ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप।^{५४}

परी तेचि भक्ती ऐसी। पर्जन्याची सुटिका जैसी। धरावांचूनि अनारिसी। गतीची नेणे। ६६। का सकळ जळसंपत्ति। घेऊनि समुद्रातें गिवसिती। गंगा जैसी अनन्यगती। मिनलीच मिळे। ६७। तैसें सर्वभावसंभारे। न धरत प्रेम एकसरे। मजमार्जीं संचरे। मीचि होऊनी। ६८। आणि तेवीचि मी ऐसा। थडिये आणि माझारी सरिसा। क्षीराळ्यि का जैसा। क्षीराचाचि। ६९। तैसें मजलागुनी मुऱ्यावरी। किंबहुना चराचरी। भजनासि का दुसरी। परीचि नाही। ६३। तयाचि क्षणासवे। एवंविध मी जाणवे। जाणितला तरी स्वभावे। दृष्ट्याही होय। ६१। मग इंधनीं अग्नि उद्धीपे। आणि इंधन हे भाष हारपे। तें अग्नीचि होऊनि आरोपे। मूर्न जेंवी। ६२। का उदय न कीजे तेजाकारे। तंव गगनचि होऊन असे आधारे। मग उदैलिया एकसरे। प्रकाश होय। ६३। तैसें माझिये साक्षात्कारीं। सरे अहंकाराची वारी। अहंकारलोर्पीं अवधारीं। द्वैत जाय। ६४। मग मी तो हे आधवे। एक मीचि आथि स्वभावे। किंबहुना सामावे। समरसे तो। ६५।

मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्दत्तः संगवर्जितः।

निर्वेः सर्वभूतेषु यः स मामेति पांडव। ५५।

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शन योगो नाम एकादशोऽध्यायः।

जो मजचि एकलागीं। कर्म वाहतसे आंगीं। जया मजवांचेनि जगीं। गोमटे नाहीं। ६६। दृष्टादृष्ट सकळ। जयाचे मीचि केवळ। जेणे जिणयाचे फळ। मजचि नाम ठेविले। ६७। मग भूते हें भाष विसरला। जे दिठी मीचि आहे सूदला। म्हणोनि निर्वैर जाहाला। सर्वत्र भजे। ६८। ऐसा जो भक्त होये। तयाचे त्रिधातुक हें जै जाये। तै मीचि होऊनि ठाये। पांडवा गा। ६६। ऐसें जगदुदरदेविले। तेणे करुणारसरसाळे। संजयो म्हणे बोलिले। श्रीकृष्णदेवे। ७००। ययावरी तो पंडुकूमर। जाहला आनंदसंपदा थोर। आणि कृष्णचरणचतुर। एक तों जगी। ७। तेणे देवाचिया दोनही मूर्ती। निकिया न्याहालिलिया चित्ती। तंव विश्वरूपहि कृष्णाकृतीं। देखिला लाभ। २। परी तयाचिये जाणिवे। मान न कीजेचि देवे। जे व्यापकाहूनि नव्हे। एकदेशी। ३। हेंचि समर्थावयालागीं। एक दोन चांगी। उपपत्ती शाढऱ्यी। दाविता जाहाला। ४। तिया ऐकोनि सुभद्राकांत। चित्तीं आहे म्हणत। तरी होय बरवे दोहीआंत। तें पुढती पुसों। ५। ऐसा आलोच करून जीवीं। आतां पुसती वोज बरवी। आदरील तें परिसावी। पुढे कथा। ६। प्रांजळ ओवीप्रबंधे। गोष्टी सांगिजेल विनोदे। ते परिसा आनंदे। ज्ञानदेवो म्हणे। ७। भरोनि सद्वावाची अंजुळीं। मियां वोवियाफुले मोकळीं। अर्पिलीं अंघियुगुर्लीं। विश्वरूपाच्या। ७०८।

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां एकादशोऽध्यायः। श्लोक ५५, ओव्या ७०८

ज्ञानेश्वरीः—अध्याय बारावा:-भक्तियोग

जयजय वो शुद्धे । उदारे प्रसिद्धे । अनवरत आनंदे । वर्षतिये ॥१ । विषयव्याळे मिठी । दिधलिया नुठी ताठी । ते तुझिये कृपादृष्टी । निर्विष होय ॥२ । तरि कवणाते ताप पोळी । कैसेनि वो शोक जाळी । जरि प्रसादरसकल्लोळी । पुरें येसि तूं ॥३ । योगसुखाचे सोहळे । सेवकां तुझेनि स्नेहाळें । सोहंसिद्धी लळे । पाळिसी तूं ॥४ । आधारशक्तीचिया अंकीं । वाढविसी कौतुकीं । हृदयाकाशपालर्खीं । परिये देसी निजे ॥५ । प्रत्यक्ज्योतीर्चीं वोवाळणीं । करिसी मनपवनाचीं खेळणीं । आत्मसुखाची बाळलेणी । लेवविसी ॥६ । सतरावियेचें स्तन्य देसी । अनाहताचा हल्लर गासी । समाधिबोधें निजविसी । बुझाउनी ॥७ । म्हणोनि साधका तूं माउली । पिके सारस्वत तुझिया पाउली । याकारणे मी साउली । ना संडी तुझी ॥८ । अहो सदगुरुचिये कृपादृष्टी । तुझे कारुण्य जयाते अधिष्ठीं । तो सकळ विद्याचिये सृष्टी । धात्रा होय ॥९ । म्हणोनि अंबे श्रीमंते । निजजनकल्पलते । आज्ञापीं मातें । ग्रंथनिरुपणीं ॥१० । नवरसीं भरवीं सागर । करवीं उचितरत्नांचे आगर । भावार्थाचे गिरिवर । निफजवी माये ॥११ । साहित्यसोनियांचिया खाणी । उघडवीं देशियेचिया क्षोणी । विवेकवल्लीची लावणी । हों देई सैध ॥१२ । संवादफळनिधाने । प्रमेयाची उद्याने । लावीं म्हणे गहने । निरंतर ॥१३ । पाखांडाचे दरकृटे । मोडी वागवादआळांटे । कुठकर्काची दुष्टे । सावजें फेडी ॥१४ । श्रीकृष्णगुणीं मातें । सर्वत्र करीं वो सरतें । राणिवे बैसवीं श्रोतयातें । श्रवणाचिये ॥१५ । ये मन्हाठियेचिया नगरीं । ब्रह्मविद्येचा सुकाळ करीं । घेणे देणे सुखाचिवरी । हों देई या जगा ॥१६ । तूं आपुलेनि स्नेहपल्लवे । मातें पांधुरविशील सदैवे । तरि आताचि हें आघवे । निर्मान माये ॥१७ । इये विनवणीयेसाठीं । अवलोकिले गुरुकृपादृष्टी । म्हणे गीतार्थीसीं उर्ठीं । न बोलें बहु ॥१८ । तेथ जी जी महाप्रसाद । म्हणोनि साविया जाहला आनंद । आतां निरोपी प्रबंध । अवधान दिजे ॥१९ ।

अर्जुन उवाचः— एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।

ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥१९ ।

तरी सकळविराधिराज । जो सोमवंशी विजयध्वज । तो बोलता जाहला आत्मज । पांडुनृपाचा ॥२० । कृष्णाते म्हणे अवधारिले । आपण विश्वरूप मज दाविले । तें नवल म्हणोनि बिहालें । चित्त माझें ॥२१ । आणि इये कृष्णमूर्तीची सवे । यालागीं सोय धरिली जीवे । तंव नको म्हणोनि देवे । वारिले मातें ॥२२ । तरी व्यक्त आणि अव्यक्त । हें तूंचि एथ निभ्रांत । भक्ति पाविजे व्यक्त । अव्यक्त योगे ॥२३ । या दोनी जी वाटा । तूंते पावावया वैकुंठा । व्यक्ताव्यक्त दारवंठा । रिगिचे येथ ॥२४ । ऐं वानी श्यातुका । तेचि वेगळ्ये वाला येका । म्हणोनि एकदेशीया व्यापका । सरिसा पाड ॥२५ । अमृताचिया सागरीं । जे लाभे सामर्थ्याची थोरी । तेचि दे अमृतलहरी । चुळी घेतलिया ॥२६ । हे करि माझ्या चिर्तीं । प्रतीति आथि जी निरुर्तीं । परी पुसरें योगपति । तें याचिलागीं ॥२७ । जें देवा तुम्हीं नावेक । अंगीकारिले व्यापक । तें साचचि की कवतिक । हें जाणावया ॥२८ । तरी तुजलागी कर्म । तूंचि जयांचे परम । भक्तीसि मनोधर्म । विकोनि घातला ॥२९ । इत्यादि सर्वपरी । जे भक्त तूंते श्रीहरी । बांधोनियां जिव्हारीं । उपासिती ॥३० । आणि जें प्रणवापैलीकडे । वैखरीयेसि जें कानडे । कायिसयाहि सांगडे । नव्हेचि जें वस्तू ॥३१ । तें अक्षर जी अव्यक्त । निर्दोष देशरहित । सोहंभावे उपासित । ज्ञानिये जे ॥३२ । तया आणि जी भक्तां । येरयेरांमार्जी अनंता । कवणे योग तत्त्वतां । जाणितला सांग ॥३३ । इया किरीटीचिया बोला । तो जगदबंधु संतोषला । म्हणे हो प्रश्न भला । जाणसी करूं ॥३४ ।

श्रीभगवानुवाचः— मत्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।

श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्तमा मता: ॥२ ।

तरी अस्तगिरीचिया उपकर्तीं । रिगालिया रविबिंबापाठीं । रश्मी जैसे किरीटी । संचरती ॥३५ । का वर्षाकाळीं सरिता । जैसी चढो लागे पांडुसुता । तैसी नीच नवी भजतां । श्रद्धा दिसे ॥३६ । परी ठाकिलियाहि सागर । जैसा मागीलहा यावा अनिवार । तिये गंगेचिये ऐसा पडिभर । प्रेमभावा ॥३७ । तैसें सर्वेद्रियांसहित । मजमार्जीं सूनि चित । जे रात्रि दिवस न म्हणत । उपासिती ॥३८ । इयापरी जे भक्त । आपणपे मज देत । तेचि मी योगयुक्त । परम मार्जी ॥३९ ।

ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते ।

सर्वत्रगमचिंत्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥३९ ।

आणि येर तेही पांडवा । जे आरुढोनि सोहंभावा । झाँबती निरवयवा । अक्षरासी ॥४० । मनाची नखी न लगे । जेथ बुद्धीची दृष्टी न रिगे । इंद्रियां कीर जोगे । काय होईल? ॥४१ । परी ध्यानाही कुवाडे । म्हणोनि एके ठारीं न सांपडे । व्यतीसी माजिवडे । कवणेही नोहे ॥४२ । जया सर्वत्र सर्वपणे । सर्वाही काळीं असणे । जे पावूनि

चिंतवर्णे । हिंपुटी जाहलें ।४३ । जें होय ना नोहे । जें नाहीं ना आहे । ऐसें म्हणोनि उपाये । उपजतीचिना ।४४ । जें चळे ना ढळे । सरे ना मैळे । तें आपुलेनीचि बळे । आंगविले जिंहीं ।४५ ।

संनियम्येंद्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।

ते प्राज्ञवति मामेव सर्वभूतहिते रताः ।४ ।

पैं वैराग्यमहापावके । जाळूनि विषयांची कटके । अधपली तवके । इंद्रिये धरिलीं ।४६ । मग संयमाची थाटी । सूनि मुरडिली उफराटीं । इंद्रिये कोंडिली कपाटीं । हृदयाचिया ।४७ । अपानींचिया तोंडा । लावोनि आसनमुद्रा सुहाडा । मूळबंधाचा हुडा । पन्नासिला ।४८ । आशेचे लाग तोडिले । अधैर्याचे कडे झाडिले । निद्रेचे शोधिले । काळवर्खे ।४९ । वजाग्नीचिया ज्वाळीं । करुनि सप्तधातूंची होळीं । व्याधीच्या सिसाळीं । पूजिली यंत्रे ।५० । मग कुंडलिनियेचा टेंभा । आधारीं केला उभा । तया चोजविले प्रभा । निमथावरी ।५१ । नवद्वारांचिया चौचकी । बाणूनि संयतीची अडवंकी । उघडली खिडकी । ककारांतींची ।५२ । प्राणशक्तिचामुँडे । पहारूनि संकल्पांचे मेंडे । मनोमहिषाचेनि मुँडे । दिघलीं बळी ।५३ । चंद्रसूर्या बुझावणी । करुनि अनाहताची मुडावणी । सतरावियेचे पाणी । जिंकिले वेगी ।५४ । मग मध्यमा मध्यविवरे । तेणे कोरिवे दादरे । ठाकिले चवरे । ब्रह्मरंध ।५५ । वरी मकरांत सोपान । तें सांडोनियां गहन । काखे सूनिया गगन । भरले ब्रह्मी ।५६ । ऐसे जें समबुद्धी । मिळावया सोहांसिद्धी । आगविताती निवरधी । योनदुर्गे ।५७ । आपुलिया साटोवाटी । शून्य घेती उठाउठी । तेही मातोंचि किरीटी । पावती गा ।५८ । वांचूनि योगाचेनि बळे । अधिक कांहीं मिळे? । ऐसें नाहीं आगळे । कष्टचि तयां ।५९ ।

क्लेशोऽधिकतरस्तोपामव्यक्तासक्तचेतसाम् ।

अव्यक्ता हि गतिरुद्धिं देहवद्विरवाप्यते ।५ ।

जिंहीं सकळभूतांचिया हितीं । निरालंबीं अव्यक्तीं । पसरलिया आसक्ती । भक्तीविणे ।६० । तयां महेंद्रादि पदें । करीताति वाटवधे । आणि ऋद्धिसिद्धीची द्वंद्वे । पडोनि ठाती ।६१ । कामक्रोधांचे विलग । उठावती अनेग । आणि शून्येसीं आंग । शुंझावावे कीं ।६२ । ताहानें ताहानचि पियावी । भुकेलिया भूकचि खावी । अहोरात्र वावी । मवावा वारा ।६३ । उनिदियाचे पहुडणे । निरोधाचे वेळ्हावणे । झाडांसि साजणे । चावळावे गा ।६४ । शीत वेढावे । उण्ण पांघुरावे । वृटीचिया असावे । घरांआंत ।६५ । किंबहुना पांडवा । हा अग्निप्रवेश नित्य नवा । भ्रतारावीण करावा । तो हा योग ।६६ । एथ स्वामीचे काज । ना बापिके व्याज । परी मरणेसीं जुळा । नित्य नवे ।६७ । ऐसे मृत्युहुनी तीख । का घोंटे कढत विख । डोंगर गिळतां मुख । न फाटे काई ।६८ । म्हणोनि योगाचिया वाटा । जे निगाले गा सुभटा । तयां दुःखाचाचि वांटा । भागा आला ।६९ । पाहें पां लोहाचे चणे । जें बोचरिया पडती खाणे । तैं पोट भरणे कीं मरणे । शुद्धी नेणे ।७० । म्हणोनि समुद्र बाहीं । तरणे आथि केंही । का गगनामार्जीं पायी । खोलिजत असे ।७१ । वळधलिया रणाची थाटी । आंगीं न लागतां काठी । सूर्याची पाउठी । का होय गा ।७२ । यालांगीं पांगुळा हेवा । नवे वायूसि पांडवा । तेवीं देहवंतां जीवां । अव्यक्तीं गति! ।७३ । ऐसाही जरी घिंवसा । बांधोनिया आकाशा । झांबती तरी क्लेशा । पात्र होती ।७४ । म्हणोनि येर ते पार्था । नेणतीचि हे व्यथा । जे का भक्तिपंथा । वोठंगले ।७५ ।

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ।

अनन्येनैव योगेन मां ध्यायतं उपासते ।६ ।

कर्मेंद्रिये सुखें । करिती कर्मे अशेखे । जियें का वर्णविशेखे । भागा आली ।७६ । विधितें पाळित । निषेधातें गाळित । मज देऊनि जाळित । कर्मफळे ।७७ । ययापरी पाहीं । अर्जुना माझे ठायीं । संन्यसूनि नाहीं । करिती कर्मे ।७८ । आणीकहीं जे जे सर्व । कायिक वाचिक मानसिक भाव । तया भीवांचूनि धाव । आनौती नाहीं ।७९ । ऐसे जे मत्पर । उपासिती निरंतर । ध्यानमिषे घर । माझे झाले ।८० । जयांचिये आवडी । केली मजशीं कुळवाडी । भोग मोक्ष बापुडी । त्यजिलीं कुळे ।८१ । ऐसे अनन्ययोगे । विकले जीवे मने आंगे । तयांचे कायी एक सांगे । जें सर्व मी करीं ।८२ ।

तेषामहं समुद्दर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।

भवामि न चिरात्पार्थं मत्यावेशितचेतसाम् ।७ ।

किंबहुना धनुर्धरा । जो मातेचिया ये उदरा । तो मातेचा सोयरा । केतुला पां ।८३ । तेवीं मी तयां । जैसें असती तैसियां । कळिकाळ नोकोनियां । घेतला पटा ।८४ । येन्हवीं तरी माझिया भक्तां । आणि संसाराची चिंता । काय समर्थाची कांता । कोरात्र मागे ।८५ । तैसे ते माझे । कलत्र हे जाणिजे । कायिसेनिही न लाजे । तयांचेनि

मी ।८६। जन्ममृत्युचिया लाटी। झळंबती इया सृष्टी। तें देखोनिया पोटी। ऐसें जाहालें ।८७। भवसिंधूचेनि माजें। कवणासी धाक नुपजे। तेथ जरी की माझें। बिहिती हन ।८८। म्हणोनि गा पांडवा। मूर्तीचा मेळावा। करूनि त्वांचिया गांवा। धांवत आलो ।८९। नामाचेया सहस्रवरी। नावा इया अवधारी। सजूनियां संसारी। तारू जाहलों ।९०। सडे जे देखिले। ते ध्यानकांसे लाविले। परिग्रही घातले। तरियांवरी ।९१। प्रेमाची पेटी। बांधली एकाचिया पोटी। मग आणिले तटी। सायुज्याचिया ।९२। परी भक्तांचेनि नांवे। चतुष्पदादि आघवे। वैकुंठीचिये राणिवे। योग्य केले ।९३। म्हणोनि गा भक्तां। नाहीं एकही विंता। तयांतें समुद्वर्ता। आथि मी सदा ।९४। आणि जेव्हाचि का भक्तीं। दिघली आपुली चित्तवृत्ती। तेव्हाचि मज सूती। त्यांचिये नाटी ।९५। याकारणे गा भक्तराया। हा मंत्र तुवां धनंजया। शिकिजे जे यया। मार्गा भजिजे ।९६।

मर्येव मन आधत्त्व मयि बुद्धिं निवेशय।

निवसिष्यसि मर्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः ।८।

अगा मानस हे एक। माझ्या स्वरूपी सवृत्तिक। करूनि घाली निष्टकं। बुद्धि निश्चयेसीं ।८७। इयें दोनी सरिसीं। मजमार्जीं प्रेमेसीं। रिगाली तरी पावसी। मातें तूं गा ।८८। जे मन बुद्धि इंहीं। घर केले माझ्या ठायीं। तरी सांगे मग काई। मी तूं उरे ।८९। म्हणोनि दीप पालवे। सवेचि तेज मालवे। का रविबिबासवे। प्रकाश जाय ।९०। उचललेया प्राणासरिसीं। इंद्रियेहीं निगती कैसीं। तैसा मनबुद्धिपासीं। अहकार ये ।९। म्हणोनि माझिया स्वरूपीं। मन बुद्धि इये निक्षेपी। येतुलेनीं सर्वव्यापी। मीचि होसी ।२। यया बोला कांहीं अनारिसें नाहीं। आपली आण पाहीं। वाहतसें गा ।३।

अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोसि मयि स्थिरम्।

अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनंजय ।६।

अथवा हें चित्त। मनबुद्धिसहित। माझ्या हातीं अचुंबित। न शकसी देवों ।४। तरीं गा ऐसें करीं। यया आठा पाहारांमाझारीं। मोटके निमिषभरी। देत जाई ।५। मग जें जें का निमिख। देखेल माझे सुख। तेतुले अरोचक। विषयीं घेईल ।६। जैसें शरत्काळ रिगे। आणि सरिता वोहटूं लागे। तैसें चित्त काढेल वेगें। प्रपंचौनी ।७। मग पुनवेहूनि जैसें। शशिबिब दिसेदिसें। हारपत अवसे। नाहींची होय ।८। तैसे भोगाआंतुनि निगतां। चित्त मजमार्जीं रिगता। हळ्डूहळ्डू पांडुसुता। मीचि होईल ।९। अगा अभ्यासयोग म्हणिजे। तो हा एक जाणिजे। येणे कांहीं न निपजे। ऐसें नाहीं ।९०। पैं अभ्यासाचेनि बळे। एकां गति अंतराळे। व्याघ्र सर्प प्रांजळे। केले एकी ।९१। विष कीं आहारीं पडे। समुद्रीं पायवाट जोडे। एकी वाग्रह्य थोकडे। अभ्यासें केले ।९२। म्हणोनि अभ्यासासि कांहीं। सर्वथा दुष्कर नाहीं। यालार्गीं माझ्या ठाई। अभ्यासें मिळें ।९३।

अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव।

मदर्थमसि कर्माणि कुर्वन्त्सिद्धिमवाप्स्यसि ।९०।

का अभ्यासालार्गीं। कस नाहीं तुझिया आंगीं। तरी आहासी जया भागीं। तैसाचि अस ।१४। इंद्रियें न कोंडी। भोगातें न तोडीं। अभिमान न सांडीं। स्वजातीचा ।१५। कुळधर्म चाळी। विधिनिषेध पाळी। मग सुखें तुज सरळी। दिघली आहे ।१६। परी मने वाचा देहें। जैसा जो व्यापार होये। तो मी करीत आहें। ऐसें न म्हणें ।१७। करणे का न करणे। हे आघवें तोचि जाणे। विश्व चळतसे जेणे। परमात्मेनि ।१८। उणयापुरेयाचे कांहीं। उरों नेदीं आपुलिया ठायीं। स्वजातीची करूनि घेईं। जीवित्व हें ।१९। माळियें जेउतें नेलें। तेउतें निवांतचि गेलें। तया पाणिया ऐसें केलें। होआवेंगा ।२०। म्हणोनि प्रवृत्ति आणि निवृत्ति। इयें वोझीं नेघे मती। अखंड चित्तवृत्ति माझ्या ठायीं ।२१। येन्हीं तरी सुभटा। उजूं का अळ्हाटा। रथ काई खटपटा। करित असे? ।२२। आणि जें जें कर्म निपजे। तै थोडे बहु न म्हणिजे। निवांतचि अर्पिजे। माझ्या ठायीं ।२३। ऐसिया मद्रावना। तनुत्यागीं अर्जुना। तूं सायुज्यसदना। माझिया येसी ।२४।

अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः।

सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ।९१।

नातरी हेही तुज। नेदवे कर्म मज। तरी गा तूं भज। पांडुकुमरा ।२५। बुद्धीचिये पाठींपोटीं। कर्मआदि का शेवटीं। मातें बांधणे किरीटी। दुवाड जरी ।२६। तरी हेही असो। सांडी माझा अतिसो। परी संयतिसीं वसो। बुद्धि तुझी ।२७। आणि जेणे जेणे वेळे। घडती कर्म सकळे। तयांची तियें फळे। त्यजित जाय ।२८। वृक्ष का वेली। लोटटी फळे आली। तैसीं सांडी निपजलीं। कर्म सिद्धें ।२९। परी मातें मर्नी धरावें। का मज उद्देशे करावें। हें कांहीं नको आघवें। जाऊं दे शून्यी ।२३०। खडकीं जैसे

वर्षलें। का आगीमार्जी पेरिलें। कर्म मार्नीं देखिलें। स्वप्न जैसें। ३१। अगा आत्मजेव्या विर्षी। जीव जैसा निरभिलासी। तैसा कर्मी अशेषी। निष्काम होई। ३२। वन्हीची ज्वाला जैसी। वायां जाय आकाशी। क्रिया जिरों ते तैसी। शून्यामार्जी। ३३। अर्जुना हा फलत्याग। आवडे कीर असलग। परी योगामाजी योग। धुरेचा हा। ३४। येणे फलत्यागें सांडे। तें तें कर्म न विरुद्धे। एकचि वेळु झाडे। वाढे जैसी। ३५। तैसें येणेचि शरीरे। शरीरा येणे सरे। किंबहुना येरझारे। चिरा पडे। ३६। पै अभ्यासाचिया पाउटी। ठाकिजे ज्ञान किरीटी। ज्ञानें येइजे भेटी। ध्यानाचिये। ३७। मग ध्यानासि खेंव। देती आधवेचि भाव। तेव्हां कर्मजात सर्व। दूरी ठाके। ३८। कर्म जेथ दुरावें। तेथ फलत्याग संभवे। त्यागास्तव आंगवे। शांति सगळी। ३९। म्हणोनि यावया शांति। हाचि क्रम सुभद्रापती। अभ्यासचि प्रस्तुतीं। करणे एथ। १४०।

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ञानाद्याचानं विशिष्यते।

ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छांतिरनंतरम्। १२।

अभ्यासाहून गहन। पार्था मग ज्ञान। ज्ञानापासोनि ध्यान विशेषिजे। ४१। मग कर्मफलत्याग। तो ध्यानापासोनि चांग। त्यागाहूनि भोग। शांतिसुखाचा। ४२। ऐसिया यया वाटा। इहींची पेणीं सुभटा। शांतीचा माजिवटा। ठाकिला जेणे। ४३।

अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च।

निर्ममो निरहकारः समदुःखसुखः क्षमी। १३।

तो सर्व भूतांच्या ठारीं। द्वेषातें नेणेचि कांहीं। आपपर नाहीं। चैतन्या जैसा। ४४। उत्तमातें धरिजे। अधमातें अक्षेरिजे। हें कांहींचि नेणिजे। वसुधा जेवीं। ४५। का रायाचें देह चाळूं। रंका परातें गाळूं। हें न म्हणेचि कृपाळूं। प्राण पैं गा। ४६। गाईची तृष्णा हरूं। व्याघ्रा विष होऊनि मारूं। ऐसें नेणेचि का करूं। तोय जैसें। ४७। तैसी आघवियांची भूतमात्री। एकपणे जया मैत्री। कृपेसी धात्री। आपण जो। ४८। आणि मी हे भाष नेणे। माझे कांहींचि न म्हणे। सुखदुःख जाणणे। नाहीं जया। ४९। तेवींची क्षमेलागीं। पृथ्वीसि पवाड आंगीं। संतोषा उत्संगीं। दिधले घर। १५०।

संतुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः।

मव्यापूर्तिमनोबुद्धिर्यो मद्रकः स मे प्रियः। १४।

वार्षियेवीण सागर। जैसा जळे निर्मर। तैसा निरुपचार। संतोषी जो। ५१। वाहूनि आपली आण। धरी जो अंतःकरण। निश्चया साचपण। जयाचेनि। ५२। जीव परमात्मा दोनी। बैसले एकासनीं। जयाचिया हृदयभुवनीं। विराजती। ५३। ऐसा योगसमृद्धि। होऊनि जो निरवधि। अर्पी मनोबुद्धि। माझ्या ठारीं। ५४। आंतबाहेरि योग। निर्वाळलेयाही चांग। तरी माझा अनुराग। सप्रेम जया। ५५। अर्जुना तो भक्त। तेचि योगी तोचि मुक्त। तो वल्लभा मी कांत। ऐसा पढिये। ५६। हें ना तो आवडे। मज जीवाचेनि पाडें। हेंही एथ थोकडें। रूप करणे। ५७। तरी पदियतयाची काहाणी। हे भुलीची भारणी। इयें तंव न बोलणी। परी बोलवी श्रद्धा। ५८। म्हणोनि गा आम्हां। वेगा आली उपमा। येंहीं काय प्रेमा। अनुवाद असे?। ५९। आतां असो हें किरीटी। पैं प्रियाचिया गोष्टी। दुणा थांव उठी। आवडी गा। १६०। तयाही वरी विपायें। प्रेमल संवादिया होये। तिये गोडीसि आहे। कांटाळे मग?। ६१। म्हणेनि गा पांडुसुता। तूंचि प्रिय आणि तूंचि श्रोता। वरी प्रियाची वार्ता। प्रसंगे आली। ६२। तरी आतां बोलों। भलेया सुखा मीनलों। ऐसें म्हणतखेवों डोलों। लागला देवो। ६३। मग म्हणे जाण। तया भक्ताचें लक्षण। जया मी अंतःकरण। बैसों घाली। ६४।

यस्मान्नोद्देश्यमुक्तो यः स च मे प्रियः। १५।

हर्षमर्षभयोद्देश्यमुक्तो यः स च मे प्रियः। १५।

तरी सिंधुचेनि माजें। जळचरां भय नुपजे। आणि जळचरीं नुबजे। समुद्र जैसा। ६५। तेवीं उन्मत्तें जगें। जयासि खंती न लगे। आणि जयाचेनि आंगे। न शिणे लोक। ६६। किंबहुना पांडवा। शरीर जैसे अवयवां। तैसा नुबगे जीवा। जीवणें जो। ६७। जगचि देह जाहालें। म्हणोनि प्रियाप्रिय गेलें। हर्षमर्ष ठेले। दुजेविण। ६८। ऐसा द्वन्द्वनिरुक्त। भयोद्वगरहित। याहीवरी भक्त। माझ्या ठारीं। ६९। तरी तयाचा गा मज मोहो। काय सांगो तो पढियावो। हें असो जीवीं जीवो। माझेनि तो। १७०। जो निजानंदें धाला। परिणाम आयुष्या आला। पूर्णते जाहाला। वल्लभ जो। ७१।

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः।

सर्वारंभपरित्यागी यो मद्रकः स मे प्रियः। १६।

तयाचिया ठार्यी पांडवा। अपेक्षे नाहीं रिगावा। सुखासि चढावा। जयाचे असणे।७२। मोक्ष देऊनि उदार। काशी होय कीर। परी वेंचणे लागे शरीर। तिये गांर्ही।७३। हिमवंत दोष खाये। परी जीविताची हानी होये। तैसे शुचित्व नोहे सज्जनाचे।७४। शुचित्वे शुचि गंगा होये। आणि पाप तापही जाये। परी तेथे आहे। बुडणे एथ। खोलिये पार नेणिजे। तरी भक्तीं न बुडिजे। रोकडाचि लाहिजे। न मरतां मोक्ष।७६। संताचेनि अंगलगें। पापातें जिणणे गंगे। तेणे संतसंगे। शुचित्व कैसे।७७। म्हणोनि असो जो ऐसा। शुचित्वे तीर्था कुवासा। जेणे उल्लंघविले दिशां। मनोमळ।७८। आंतबाहेरीं चोखाळ। सूर्य जैसा निर्मळ। आणि तत्त्वार्थीचा पायाळ। देखणा जो।७६। व्यापक आणि उदास। जैसे का आकाश। तैसे जयाचे मानस। सर्वत्र गा।७०। संसारव्यथे फिटला। जो नैराशये विनटला। व्याधाहातोनि सुटला। विहंगम जैसा।८१। तैसा सतत जो सुखें। कोणीही टवंच न देखे। नेणिजे गतायुषें। लज्जा जेवी।८२। आणी कर्मारंभालागीं। जया अहंकृती नाहीं आंगीं। जैसे निरिधन आगीं। विझोनि जाय।८३। तैसा उपशमचि भागा। जयासि आला पैं गा। जो मोक्षाचिया आंगा। लिहिला असे।८४। अर्जुना हा ठाववरी। जो सोहंभाव सरोभरी। तो द्वैताच्या पैलतीरीं। निगों सरला।८५। कीं भक्तिसुखालागीं। आपणपेचि दाहीं भागीं। वांटूनियां आंगी। सेवकै बाणी।८६। येरा नाम मी ठेवी। मग भजती वोज बरवी। न भजतया दावी। योगिया जो।८७। तयाचे आम्हां व्यसन। आमुचे तो निजध्यान। किंबहुना समाधान। तो मिळे तैं।८८। तयालागी मज रूपा येणे। तयाचेनि मज एथे असणे। तया लोण कीजे जीवेंग्राणे। ऐसा पाढिये।८९।

यो न हृष्टति न द्वेष्टि न शोचति न कांक्षति।

शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः।९०।

जो आत्मलाभासारिखें। गोमटे कांहींच न देखे। म्हणोनि भोगविशेखें। हरिखेना जो।९६०। आपणचि विश्व जाहाला। तरी भेदभाव सहजचि गेला। म्हणोनि द्वेष ठेला जया पुरुषा।६१। पैं आपुले जें साचें। तें कल्पांतीही न वचे। हें जाणोनि गताचे न शोचि जो।६२। आणि जयापरीते कांहीं नाहीं। तें आपणपेचि आपल्या ठार्यी। जाहाला यालागीं जो कांहीं। आकांक्षीना।६३। वोखटे का गोमटे। हें कांहींही तया नुमटे। रात्रिदिवस न घटे। सूर्यासि जेवी।६४। ऐसा बोधचि केवळ। जो होऊनि असे निष्फळ। त्याहीवरी भजनशीळ। माझ्या ठार्यी।६५। तरी तयाएसे दुसरें। आम्हां पढियते सोयरें। नाहीं गा साचोकारें। तुझी आण।६६।

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः।

शीतोष्णासुखदुःखेषु समः संग विवर्जितः।९८।

पार्थी जयाचिया ठार्यीं। वैषम्याची वार्ता नाहीं। रिपुमित्रां दोहीं। सरिसा पाढू।६७। का घरीचियां उजियेड करावा। पारिकियां आंधार पाडावा। हें नेणेचि गा पांडवा। दीप जैसा।६८। जो खांडावया घाव घाली। का लावणी जयाने केली। दोघां एकचि साउली। वृक्ष दे जैसा।६९। नातरी इक्षुदंडू। पाळितया गोढू। गाळितया कडू। नोहेचि जेवी।२००। अरिमित्रीं तैसा। अर्जुना जया भाव ऐसा। मानापमानीं सरिसा। होत जाय।१। तिहीं ऋतूं समान। जैसे का गगन। तैसा एकचि मान। शीतोष्णीं जया।२। दक्षिण उत्तर मारुता। मेरु जैसा पांडुसुता। तैसा सुखदुःखप्राप्ता। मध्यस्थ जो।३। माधुर्यें चंद्रिका। सरिसी राया रंका। तैसा जो सकळिकां। भूतां सम।४। आधविया जगा एक। सेव्य जैसे उदक। तैसे जयातें तिहीं लोक। कांक्षिती गा।५। जो बाघ्य संग। सांडोनियां लाग। एकाकी असे आंग। आंगीं सुनी।६।

तुल्यनिंदास्तुतिर्मोनी संतुष्टो येनकेनवित्।

अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्ये प्रियो नरः।९६।

जो निंदेतें नेघे। स्तुती न श्लाघे। आकाशा न लगे। लेप जैसा।७। तैसे निंदे आणि स्तुती। मान करूनि एके पंक्ती। विचरे प्राणवृत्ती। जनींवर्नी।८। साच लटिके दोहीं। न बोले जाहला मोनी। जो भोगिता उन्मनी। आरायेना।९। जो यथालाभे संतोखे। अलाभे न पारुखे। पाउसेवीण न सुके। समुद्र जैसा।२१०। आणि वायूसि एके ठार्यी। बिढार जैसे नाहीं। तैसा न धरीच कहीं। आश्रय जी।११। आधवाचि आकाशरिथती। जेवीं वायूसि नित्य वस्ती। तेवीं जगचि विश्राति—। स्थान जया।१२। हें विश्वचि माझे घर। ऐसी मती जयाची स्थिर। किंबहुना चराचर। आपण जाहाला।१३। मग यावरीही पार्था। माझ्या भजनीं आस्था। तरी तयातें मी माथा। मुकुट करी।१४। उत्तमसि मर्स्तक। खालविजे हे काय कौतुक। परी मान करिती तीहीं लोक। पायवणिया।१५। तरी श्रद्धावस्तूसी आदरु। करितां जाणिजे प्रकारु। जरी होय श्रीगुरु। सदाशिव।१६। परी हें असे आतां। महेशातें वानिता। आत्मस्तुती होतां। संचार असे।१७। ययालागीं हें नोह। म्हणितले रमानाहें। अर्जुना मी वाहे। शिरीं तयातें।१८। जे पुरुषार्थसिद्धीं चौथी। घेऊनि आपुलिया हातीं। रिगाला भक्तिपंथी। जगा देत।१९। कैवल्याचा अधिकारी। मोक्षाची सोडीबांधी करी। कीं जलाचिया परी। तळवट घे।२२०। म्हणोनि गा नमस्कारू। तयातें आम्ही माथां मुकुट करूं। तयाची टांच धरूं। हृदयी आम्ही।२१। तयाचिया गुणांची लेणी। लेववूं आपुलिये वारीं।

तयाची कीर्तीं श्रवणीं। आम्ही लेऊं।२२। तो पहावा हे डोहळे। म्हणोनि अचक्षुसी मज डोळे। हातीचेनि लीलाकमळे। पूजूं तयातें।२३। दोंवरी दोनी। भुजा आलो घेउनी। आलिंगावयालागुनी। तयाचे आंग।२४। तया संगाचेनि सुरवाडे। मज विदेहा देह धरणे घडे। किंबहुना आवडे। निरुपम।२५। तेणेसी आम्हां मैत्र। एथ कायसे विचित्र। परी तयाचे चरित्र। ऐकती जे।२६। तेही प्राणापरौते। आवडती हें निरुतें। जे भक्तचरित्रातें। प्रशंसिती।२७। जो हा अर्जुना साद्यंत। सांगितला प्रस्तुत। भक्तियोग समस्त। योगरूप।२८। जे मी प्रीति करीं। का मनीं शिरसा धरीं। येवढी थोरी। जया स्थितिये।२९।

ये तु धर्मामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते।

श्रद्धाना मत्परमा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः।२०।

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः।

ये हे गोष्टी रम्य। अमृतधारा धर्म्य। करिती प्रतीतिगम्य। आइकोनि जे।२३०। तसीचि श्रद्धेचेनि आदरें। जयाचे ठारीं विस्तरे। जीवीं जया थारे। जे अनुष्ठिती।३१। परी निरुपिली जैसी। तैसीचि रिथी मानसीं। मग सुक्षेत्रीं जैसी। पेरणी जाहाली।३२। परी मातें परम करुनि। इये अर्थीं प्रेम धरूनि। हें सर्वस्व मानूनि। येती जे पैं।३३। पार्था गा जगीं। तेचि भक्त तेचि योगी। उत्कठा तयालागीं। अखंड मज।३४। ते तीर्थ ते क्षेत्र। जगीं तेचि पवित्र। भक्तिकथेसि मैत्र। जयां पुरुषां।३५। आम्ही तयांचे करूं ध्यान। ते आमुचें देवतार्चन। तेवांचूनि आन। गोमटें न मानूं।३६। तयांचे आम्हां व्यसन। ते आमुचें निधिनिधान। किंबहुना समाधान। ते मिळती तैं।३७। पैं प्रेमलांची वार्ता। जे अनुवादती पांडुसुता। ते मानूं परम देवता। आपुली आम्ही।३८। ऐसें निजजनानंदें। तेणे जगदादिकंदें। बोलिले मुकुंदें। संजयो म्हणे।३९। राया जो निर्मळू। निष्कलंक लोककृपाळू। शरणांगतां स्नेहाळू। शरण्य जो।२४०। पैं सुरसहायशीळ। लोकलालनलीळ। प्रणतप्रतिपाळ। खेळ जयाचा।४१। जो धर्मकीर्ति धवळ। अगाधदातृत्वे सरळ। अतुळ बळे प्रबळ। बळिबंधन।४२। जो भक्तजनवत्सल। प्रेमलजनप्रांजळ। सत्यसेतु सकळ। कलानिधि।४३। तो श्रीकृष्ण वैकुंठीचा। चक्रवर्ती निजांचा। सांगे, येरु दैवाचा। आइकत असे।४४। आतां ययावरी। निरुपिती परी। संजय म्हणे अवधारी। धृतराष्ट्रातें।४५। तेचि रसाळ कथा। मन्हाटिया प्रतिपथा। आणिजेल आतां। अवधारिजो।४६। ज्ञानदेव म्हणे तुम्ही। संत वोळगावेति आम्हीं। हें पढविले स्वामी। निवृत्तिदरें।२४७।

इति ज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां द्वादशोऽध्यायः। श्लोकः २०, ओव्या: २४७.

ज्ञानेश्वरीः-अध्याय तेरावा:-क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोग

जयाचे केलिया स्मरण। होय सकळ विद्यांचे अधिकरण। ते वंदू श्रीचरण। श्रीगुरुचे ।१। जयांचेनि आठवें। शब्दसृष्टी आंगवे। सारस्वत आधवें। जिहवेसि ये ।२। वक्तृत्व गोडपणे। अमृतातें पारुष म्हणे। रस होती वोळगणे। अक्षरांसी ।३। भावाचें अवतरण। अवतरणी निजखूण। हाता चढे संपूर्ण। तत्त्वबोध ।४। श्रीगुरुचे पाय। जैं हृदय गिवसूनि ठाय। तैं एवढे भाग्य होय। उन्नेषासी ।५। ते नमस्कारानि आतां। जो पितामहाचा पिता। लक्ष्मीयेचा भर्ता। ऐसे म्हणे ।६।

श्रीभगवानुवाचः- इदं शरीरं कौतेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।

एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञमिति तद्विदः ।७।

तरी पार्था परिसिजे। देह हे क्षेत्र म्हणिजे। हें जाणे तो बोलिजे। क्षेत्रज्ञ एथें ।७।

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञोऽर्जानं यत्तज्ञानं मतं मम ।२।

तरी क्षेत्रज्ञ जो एथें। तो मीचि जाण निरुतें। जो सर्व क्षेत्रांतें। संगोपानि असे ।८। क्षेत्र आणि क्षेत्रज्ञातें। जाणणें जे निरुतें। ज्ञान ऐसे तयातें। मानूं आम्ही ।९।

तत्क्षेत्रं यच्च यादृक् च यद्विकारि यत्तत्त्वं यत् ।

स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु ।३।

तरी क्षेत्र येणे नांवें। हें शरीर जेणे भावें। म्हणितलें तें आघवें। सांगों आतां ।१०। हें क्षेत्र कां म्हणिजे। कैसें कं हें उपजे। कवण कवणीं वाढविजे। विकारी एथ ।११। औट हात मोटकें। कीं केवढे पां केतुकें। बरड कीं पिकें। कोणाचे हें ।११। इत्यादि सर्व। जे जे याचे भाव। ते बोलिजती सावेव। अवधान देई ।१३। पैं याचि स्थळाकारणे। श्रुति सदा बोबाणे। तर्क येणेचि ठिकाणे। तोंडाळ केला ।१४। चाळितां हेचि बोली। दर्शने शेवटा आली। तेवीचि नाहीं बुझविलीं। अझुनि द्वंद्वे ।१५। शास्त्रांचिये सोयरिके। विचळिजे येणेच एके। याचनि एकर्कें। जगा वाद ।१६। तोंडेसी तोंड न पडे। बोला बोलेसी न घडे। इया युक्ति बडबडे। त्राय जाहाली ।१७। नेणों कोणाचें हें स्थळ। परी कैसे अभिलाषाचें बळ। जे घरोघरीं कपाळ। पिटवीत असे ।१८। नास्तिका द्यावया तोंड। वेदांचें गाडे बंड। तें देखोनि पाषांड। आनचि वाजे ।१९। म्हणे तुम्हीं निर्मूळ। लिटिंके वाग्जाळ। ना म्हणसी तरी पोफळ। घातलें आहे ।२०। पाषांडाजिये कडे। नागवीं तुंचिती मुऱें। नियोजिलीं वितंडे। तब्बासि येती ।२१। मृत्युबळाचेनि माजें। हें जाई वीण काजें। तें देखोनियां व्याजें। निघाले योगी ।२२। मृत्यूसि आधारिले। तिहीं निरजन सेविले। यमनियमांचे केले। मेळावे पुरे ।२३। येणेचि क्षेत्राभिमाने। राज्य त्यजिले ईशाने। गुंति जाणोनि शमशाने। वास केला ।२४। ऐसिया पैजा महेशा। पांधुरणे दाही दिशा। लांचकर म्हणोनि कोळसा। कास केला ।२५। पैं सत्यलोकनाथा। वदने आली बळार्था। तन्ही तो सर्वथा। जाणेचि ना ।२६।

ऋषिर्मिर्बहुधा गीतं छंदोमिर्विविधैः पृथक् ।

ब्रह्मसूत्रपदे॑श्चैव हेतुमद्रिविनिश्चितैः ।४।

एक म्हणती हें स्थळ। जीवाचेचि समूळ। मग प्राण हें कुळ। तयाचें एथ ।२७। जया प्राणाचे घरीं। अंगे राबती भाऊ चारी। आणि मना ऐसा आवरी। कुळवाडीकर ।२८। तयातें इंद्रियबैलांचीं पेटी। न म्हणे अवसी पाहाटी। विषयक्षेत्रीं आटी। काढी भली ।२९। मग विधीची वाफ चुकवी। आणि अन्याय बीज वाफवी। कुकर्माचा करवी। राब जरी ।३०। तरी तयाचिसारिखें। असंभाव्य पाप पिके। मग जन्मकोटी दुःखें। भोगी जीव ।३१। नातरी विधीचिये वाफे। सत्क्रिया बीज आरोपे। तरी जन्मकोटीमापें। सुखचि मविजे ।३२। तंव आणिक म्हणती हें नव्हे। हें जिवाचेचि न म्हणावें। आमुर्तें पुसा आघवें। क्षेत्राचें या ।३३। अहो जीव एथ उखिता। वस्तीकर वाटे जातां। आणि प्राण हा बलौता। म्हणोनि जागे ।३४। अनादि जे प्रकृति। सांख्य जियेतें गाती। क्षेत्र हे वृत्ति। तियेची जाणा ।३५। आणि तियेतेंचि आघवा। आधी घरमेळावा। म्हणोनि ते वाहिवा। घरीं वाहे ।३६। वाहिव्याचिये रहाटी। जे मुदल तिघे इये सृष्टी। ते तियेचिया पोटी। जहाले गुण ।३७। रजोगुण पेरी। तेतुले सत्त्व सोकरी। मग वेळे तम करी। संवगणी ।३८। रचूनि महत्त्वाचे खळे। मळी एके काळुगेनि पोळे। तेथ अव्यक्ताची मिळे। सांज भली ।३९। तंव एकी मतिगमर्ती। या बोलाचिया खंती। म्हणितलें यथा ज्ञाप्ती। अर्याचीनां ।४०। हां हो परतत्त्वाआंत। कें प्रकृतिची मात। हा क्षेत्रवृत्तांत। उगेचि आइका ।४१। शून्यसेज-साळिये। सुलीनतेचिये तुळिये। निद्रा केली होती बळियें। संकल्पे येणें ।४२। तो आवसांत चैइला। उद्यमी सदैव भला। म्हणोनि ठेवा जोडला। इच्छावशें ।४३। निरालंबीची वाडी। होती

त्रिभुवनायेवढी । हे तयाचिये जोडी । रूपा आली । ४४ । मग महाभूतांचे एकवाट । सैरा वेटाळूनि भाट । भूतग्रामाचे आघाट । चिरिले चारी । ४५ । यावरी आदी । पांचवटेयांची बांधी । बांधली प्रभेदी । पांचमौतिकी । ४६ । कर्माकर्माचे गुंडे । बांध घातले दोहर्णिकडे । नपुंसके बरऱे । राने केली । ४७ । तेथ येरझारेलागी । जन्ममृत्यूंची सुरंगी । सुहाविली निलागी । संकल्पे येणे । ४८ । मग अहंकारासि एकलाधी । करूनि जीवितावधी । वहाविले बुद्धी । चराचर । ४९ । यापरी निराळी । वाढे संकल्पाची डाळी । म्हणोनि तो मूळी । प्रपंचा यया । ५० । ययापरी मतमुक्तकी । तेथ पडिघायिले आणिकी । म्हणती हां हो विवेकी । कैसे तुम्ही । ५१ । परतत्वाचिया गांवीं । संकल्पसेज देखावी । तरी कां पां न मनावी । प्रकृती तयाचि । ५२ । परी असो हें नव्हे । तुम्हीं या न लगावें । आतांचि हे आघवें । सांगिजैल । ५३ । तरी आकाशीं कवणे । केली मेघांची भरणे । अंतरिक्ष तारांगणे । धरी कवण । ५४ । गगनाचा चांदवा । कोणे ओढिला केधवां । पवन हिंडत असावा । कवणाचे मत । ५५ । रोमा कवण पेरी । सिंधू कवण भरी । पर्जन्याचिया करी । धारा कवण । ५६ । तैसे क्षेत्र हें स्वभावें । वृत्ती कवणाची नव्हे । हें वाहे तया फावे । येरां तुटे । ५७ । तंव आणिके एके । क्षोभे म्हणितले निके । तरी भोगिजे एके । काळे केवीं हें । ५८ । तरी ययाचा मार । देखताति अनिवार । तरी स्वमतीं भर । अभिमानियां । ५९ । हें जाणे मृत्यू रागिटा । सिंहाडयाचा दरकुटा । परी काय कीजे वांजटा । पूरिजत असे । ६० । महाकल्पापरोती । कव घालूनि अवचितीं । सत्यलोकभद्रजाती । आंगविजे । ६१ । लोकपाळ नित्य नवे । दिग्गजाचे मेळावे । स्वर्गीचिये आडवे । रिगोनि मोडी । ६२ । येर ययाचेनि अंगवाते जन्ममृत्यूचिये गर्ते । निर्जिवे होऊनि भ्रमते । जीवमृगे । ६३ । न्याहाळीं पां केळडा । पसरलासे चवडा । करूनियां माजीवडा । आकारागज । ६४ । म्हणोनि काळाची सत्ता । हाची बोल निरुता । ऐसे वाद पांडुसुता । क्षेत्रालागीं । ६५ । हे बहु उखिविखी । ऋषीं केली नैमिखी । पुराणे इयेविखीं । मतपत्रिका । ६६ । अनुष्टुभादि छंदे । प्रबंधी जियें विविधे । तें पत्रावलंबन मदें । करिती अझुनी । ६७ । वेदींचे बृहत्सामसूत्र । जें देखणेपणे पवित्र । परी तयाही हें क्षेत्र । नेणवेचि । ६८ । आणिक आणिकींही बहुती । महाकवीं हेतुमंतीं । यालागीं मती । वेंचिलिया । ६९ । परी ऐसें हें एवढे । कीं अमुकेयाचेचि फुडे । हें कोण्हाही वरपडे । होयचिना । ७० । आतां यावरी जैसें । क्षेत्र हे असे । तुज सांगों तैसें । सांचंत गा । ७१ ।

महाभूतान्यहंकारो बुद्धिरव्यक्तमेव च ।

इंद्रियाणि दशैकं च पंच चेंद्रियगोचराः । ५ ।

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः ।

एतत्क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् । ६ ।

तरी महाभूतपंचक । आणि अहंकार एक । बुद्धी अव्यक्त दशक । इंद्रियांचा । ७२ । मग आणीकही एक । विषयांचा दशक । द्वेष सुख दुःख । संघात इच्छा । ७३ । आणि चेतना धृति । एवं क्षेत्रव्यक्तीं । सांगितली तुजप्रती । आथवीची । ७४ । आतां महाभूतें कवणे । कवण विषय कैसीं करणे । हें वेगाळालेपणे । एकैक सांगो । ७५ । तरी पृथ्वी आप तेज । वायु व्यों इयें तुज । सांगीतली बुद्धा । महाभूते । ७६ । आणि जागतिये दशे । स्वप्न लपाले असे । नातरी अंवासे । चंद्र गूढ । ७७ । नाना अप्रौढबाळकीं । तारुण्य राहे थोकीं । का न फुलतां कळिकीं । आमोद जैसा । ७८ । किंबहुना कार्षीं । वहिं जेवीं किरीटी । तेवीं प्रकृतीचिया पोर्टीं । गोप्य जो असे । ७९ । जैसा ज्वर धातुगत । अपथ्याचे मिष पाहात । मग जालिया आंत- । बाहेरी व्यापी । ८० । तेसी पांचांही गांठी पडे । जै देहाकार उघडे । तें नाचवीं चहूंकडे । तो अहंकार गा । ८१ । नवल अहंकाराची गोडी । विशेषे न लगे अज्ञानापाठीं । सज्जानाचे झांबें कंठी । नाना संकटीं नाचवी । ८२ । आतां बुद्धि जे म्हणिजे । ते ऐशिया चिन्हीं जाणिजे । बोलिले यदुराजे । आइके सांगो । ८३ । तरी कंदर्पाचेनि बळे । इंद्रियवृत्तीचेनि मेळे । विभांडूनि येती पाळे । विषयांचे । ८४ । तो सुखदुःखाचा नागोवा । जेथ उगाणों लागे जीवा । तेथ दोहर्णीसी बरवा । पाढू जे धरी । ८५ । हें सुख हें दुःख । हे पुण्य हे दोख । हें मैळ हें चोख । ऐसें निवडिजे । ८६ । जिये अधमोत्तम सुझे । जिये साने थोर बुद्धे । जिया दिठी पारखिजे । विषो जीवा । ८७ । जे तेजतत्वाची आदि । जे सत्त्वगुणाची बुद्धी । ते आत्मया जीवाची संधि । वसवीत असे । ८८ । अर्जुना ते गा जाण । बुद्धि तू संपूर्ण । आतां आईक वोळखण । अव्यक्ताचे । ८९ । पैं सांख्याचिया सिद्धांतीं । प्रकृती जे महामती । तेचि एथें प्रस्तुतीं । अव्यक्त गा । ९० । आणि सांख्ययोगमते । प्रकृती परिसविली तूते । ऐसी दोन्ही परी जेथें । विवंचली । ९१ । जेथ दुजी जे जीवदशा । तिये नांव वीरेशा । अव्यक्त एथ ऐसा । पर्याय हा । ९२ । तरी पाहालया रजनीं । तारा लोपती गगनीं । का हारपे अस्तमार्णी । भूतक्रिया । ९३ । नातरी देह गलियापाठी । देहादिक किरीटी । उपाधि लपे पोर्टीं । कृतकर्माच्या । ९४ । कां बीजमुद्रेआंतू । थोके तरु समस्तू । का वस्त्रपण तंतु- । दशे राहे । ९५ । तैसे सांडूनियां स्थूल धर्म । महाभूते भूतग्राम । लया जाती सूक्ष्म । होऊनि जेथ । ९६ । अर्जुना तया नावें । अव्यक्त हें जाणावें । आतां आईक आघवे । इंद्रियभेद । ९७ । तरी श्रवण नयन । त्वचा घ्राण रसन । इयें जाण ज्ञान- । करणे पांचै । ९८ । इये तत्त्वमेळापैकीं । सुखदुःखांची उखिविखी । बुद्धि करिते मुखीं । पांचे इहीं । ९९ । मग वाचा आणि कर । चरण आणि अधोद्वार । पायू हे प्रकार । पांच आणिक । १०० । कर्मद्वियें म्हणिपती । तिये इये जाणिजती । आइके कैवल्यपती ।

सांगतरें ।१ | पैं प्राणाची अंतौरी | क्रियाशक्ति जे शरीरी | तियेचि रिगिनिगी द्वारीं | पांचें इर्हीं ।२ | एवं दाहाही करणें | सांगीतली देव म्हणे | परिस आतां फुडेपणे | मन ते ऐसे ।३ | जे इंद्रियां आणि बुद्धी | माझारिलिये संधी | रजोगुणाच्या खांदीं | तरळत असे ।४ | नीळिमा अंबरीं | का मृगतुष्णालहरी | तैसा वायांचि फरारी | वावो जाहाला ।५ | आणि शुक्रशोणितांचा सांधा | मिळतां पांचांचा बांधा | वायुतत्त्व दशधा | एकचि जाहालें ।६ | मग तिहीं दाहीं भागीं | देहधर्माच्या खैवंगीं | आधिष्ठिले आंगीं | आपुलाल्या ।७ | तेथ चांचल्या निखळ | एकले ठेले निढाळ | म्हणोनि रजाचें बळ | धरिले तेणे ।८ | तें बुद्धिसीं बाहेरी | अंहकाराच्या उरावरी | ऐसे ठारीं माझारी | बळियावले ।९ | वायां मन हे नाव | येन्हवीं कल्पनाची सावेव | जयाचेनि संगे जीव | दशा वस्तु ।१० | जे प्रकृतीस मूळ | कामा जयाचे बळ | जे अखंड सुये सळ | अंहकारासी ।११ | जे इच्छेते वाढवी | आशेते चढवी | जे पाठी पुरवी | भयासि गा ।१२ | द्वैत जेथ उठी | अविद्या जेणे लाठी | जे इंद्रियांते लोटी | विषयांमार्जी ।१३ | संकल्पे सृष्टी घडी | सर्वेचि विकल्पूनि मोडी | मनोरथांच्या उतरंडी | उतरी रची ।१४ | जे भुलीचे कुहर | वायुतत्त्वाचे अंतर | बुद्धीचे द्वार | ज्ञांकविले जेणे ।१५ | तें गा किरीटी मन | या बोला नाहीं आन | आतां विषयाभिधान— | भेद आइके ।१६ | तरी स्पर्श आणि शब्द | रूप रस गंध | हा विषय पंचविधि | ज्ञानेंद्रियांचा ।१७ | इर्हीं पांचे द्वारीं | ज्ञानासि धांव बाहेरी | जैसा का हिरविया चारी | भांबावे पशु ।१८ | मग स्वर वर्ण विसर्ग | अथवा स्वीकार त्याग | संक्रमण उत्सर्ग | विष्मूत्राचा ।१९ | हे कर्मद्वियांचे पांच | विषय गा साच | जे बांधोनियां माच | क्रिया धावे ।२० | ऐसे हे दाही | विषय गा इये देहीं | आतां इच्छा तेही | सांगिजैल ।२१ | तरी भूतले आठवे | का बोले कानू ज्ञांकवे | ऐसियावरी चेतवे | जे गा वृत्ती ।२२ | इंद्रियविषयांचिया भेटी— | सरसीच जे गा उठी | कामाची बाहुटी | धरूनियां ।२३ | जियेचेनि उठिलेपणे | मना संधं धावणे | न रिघावे तेथ करणे | तोंडे सुती ।२४ | जिये वृत्तीचिया आवडी | बुद्धी होय वेडी | विषयां जिया गोडी | ते गा इच्छा ।२५ | आणि इच्छलिया सांगडे | इंद्रिया आमिष न जोडे | ऐसा जो डाव पडे | तोचि द्वेष ।२६ | आतां यावरी सुख | तें एवंविधि देखे | जेणे एकेचि अशेख | विसरे जीव ।२७ | मना वाचे काये | जे आपुली आण वाये | देहस्मृतिची त्राये | मोडित ये जें ।२८ | जयाचेनि जालेपणे | पांगुळा होइजे प्राणे | सात्त्विकासी दुणे— | वरीही लाभ ।२९ | का आघवियाचि इंद्रियवृत्ती | हृदयाचियां एकांतीं | थापटूनि सुषुप्ति | आणी जे गा ।२३० | किंबहुना सोये | जीव आत्मयाची लाहे | तेथ जे होये | तया नाम सुख ।३१ | आणि ऐसी हे अवस्था | न जोडता पार्था | जे जीजे तेंचि सर्वथा | दुःख जाण ।३२ | ते मनोरथसंगे न होये | येऱवीं सिद्धि गेलेचि आहे | हे दोनीचि उपाये | सुखदुःखांसी ।३३ | आतां असंगा साक्षीभूता | देहीं चैतन्याची जे सत्ता | तिये नाम पांडुसुता | चेतना एथ ।३४ | जे नखोनि केशवरी | उभी जागे शरीरी | जे तिहीं अवस्थांतरी पालटेना ।३५ | मन बुद्ध्यादि आघवीं | जियेचेनि टवटवी | प्रकृतिवनमाधवी | सदाचि जे ।३६ | जडाजडीं अंशी | राहाटे जे सरिसी | ते चेतना गा तुजसीं | लटिके नाहीं ।३७ | पैं रावो परिवार नेणे | आज्ञाचि परचक्र जिणे | का चंद्राचेनि पूर्णपणे | सिंधु भरती ।३८ | नाना भ्रामकाचे संस्क्रितान | लोहो करी सचेतन | का सूर्यसंग जन | चेष्टवी गा ।३९ | अगा मुखमेळेविण | पिलियाचे पोषण | करी निरीक्षण | कूर्मी जेवी ।१४० | पार्था तयापरी | आत्मसंगती इये शरीरी | सजीवत्वाचा करी | उपयोग जडा ।४१ | मग तियेते चेतना | म्हणिये पैं अर्जुना | आतां धृतिविवंचना— | भेद आइके ।४२ | तरी तत्वां परस्परे | उघड जाती स्वभाववैरे | नोहे पृथ्यीते नीरे | न नाशिजे? ।४३ | नीरातें आटी तेज | तेजा वायूसि जुङ्ग | आणि गगन ते सहज | वायूसि भक्षी ।४४ | तेवींची कोणेतही वेळे | आपण कायसयाही न मिळे | आंत रिघोनि वेगळे | आकाश हें ।४५ | ऐसी ही पांच भूते | न साहती एकमेकांते | कीं तियेही एक्याते | देहा येती ।४६ | द्वन्द्वाची उखिविखी | सोडूनि वसती एकीं | एक एकाते पोखीं | निजगुणे गा ।४७ | ऐसे न मिळे तयां साजणे | चाले धैर्ये जेणे | तिये नाम मी म्हणे | धृती पैं गा ।४८ | आणि जीवेसी पांडवा | या छत्तिसांचा मेळावा | तो हा एथ जाणावा | संघात पैं गा ।४९ | एवं छत्तीसही भेद | सांगीतले तुज विशद | यया येतुलेयाते प्रसिद्ध | क्षेत्र म्हणिजे ।४० | रथांगांचा मेळावा | जेवीं रथ म्हणिजे पांडवा | का अधोर्ध अवेवां | नाम देह ।४१ | का चतुरंगसमाजे | सेना नाम निपजे | का वाक्ये म्हणिपती पुंजे | अक्षरांचे ।४२ | का जळधारांचा मेळा | वाच्य होय आभाळा | नाना लोकां सकळां | नाम जग ।४३ | का स्नेह सूत्र वळी | मेळ ऐकिये सीनीं | धरिजे तो जनीं | दीप होय ।४४ | तेसीं छत्तीसही इयें तत्त्वे | मिळती जेणे एकत्वे | तेणे समूहपरत्वे | क्षेत्र म्हणिजे ।४५ | आणि वाहतेनि भौतिके | पाप पुण्य एथ पिके | म्हणोनि आम्ही कौतुके | क्षेत्र म्हणों ।४६ | आणि एकाचेनि मते | देह म्हणती यगाते | परी असो हें अनंते | नामे यया ।४७ | पैं परतत्त्वाअरैते | सीवाराआंतौते | जे कांहीं होते जाते | तें क्षेत्रचि हें ।४८ | परी सुर नर उरगीं | घडत आहे योनिविभागीं | तें गुणकर्मसंगीं | पडिलेंसाते ।४९ | हयि गुणविवंचना | पुढां म्हणिपेल अर्जुना | प्रस्तुत तुज ज्ञाना | रूप दावू ।४० | क्षेत्र तंव सविस्तर | सांगितलें सविकार | म्हणोनि आतां उदार | ज्ञान आइके ।४१ | जया ज्ञानालागीं | गगन गिळिताती योगी | स्वर्गाची आडवंगी | उमरडोनि ।४२ | न धरिती ऋद्धीची भीड | न करिती सिद्धीची चाड | योगाएसे दुवाड | हेळसिती ।४३ | तपोदुर्ग वोलांडित | क्रतुकोटि वोवांडित | उलथूनि सांडित | कर्मवल्ली ।४४ | नाना भजनमार्गी | धांवत उघडिया आंगी | एक रिघताती सुरगीं | सुषुनेविये ।४५ | ऐसी जिये ज्ञानी | मुनीश्वरांची उतान्ही | वेदतरुच्या पानोवानी | हिंडताती ।४६ | देईल गुरुसेवा | इया बुद्धी पांडवा | जन्मशतांचा सांडोवा | टाकित जे ।४७ | जया ज्ञानाची रिगवणी |

अविद्ये उणें आणी | जीवा आत्मया बुझावणी | मांडूनि दे |६८ | जे इंद्रियाची द्वारे आडी | प्रवृत्तीचे पाय मोडी | जे दैन्यंचि फेडी | मानसाचे |६६ | द्वैताचा दुकाळ पाहे | साम्याचे सुयाण होये | जया ज्ञानाची सोये | ऐसें करी |७० | मदाचा ठावोचि पुसी | जें महामोहाते ग्रासी | नेदी आपपर ऐसी | भाष उरों |७१ | जे संसाराते उन्मूळी | संकल्पपंक प्रक्षाळी | अनावराते वेंटाळी | ज्ञेयाते जें |७२ | जयाचेनि जालेपणे | पांगुळ होइजे प्राणे | जयाचेनि विंदाणे | जग हे चेष्टे |७३ | जयाचेनि उजाळे | उघडती बुद्धीचे डोळे | जीव दोंदावरी लोळे | आनंदाचिये |७४ | ऐसें जें ज्ञान | पवित्रैकनिधान | जेथ विटाळ्लें मन | चोख किजे |७५ | आत्मया जीवबुद्धी | जे लागली होती क्षयव्याधी | ते जयाचिया सत्रिधी | निरुजा किजे |७६ | ते अनिरुप्य की निरुपिजे | ऐकतां बुद्धी आणिजे | वांचूनि डोळा देखिजे | ऐसें नाहीं |७७ | मग तेचि इये शरीरीं | जें आपुला प्रभावो करी | तैं इंद्रियांचिया व्यापारीं | डोळांही दिसे |७८ | पैं वसंताचें रिगवणे | झाडांचेनि साजेपणे | जाणिजे तेवीं करणे | सांगती ज्ञान |७६ | अगा वृक्षासि पाताळीं | जळ सांपडे मूळीं | तें शाखांचिये बाहाळीं | वरीही दिसे |७० | का भूमीचे मार्दव | सांगे कोंभाची लवलव | नाना आचारगौरव | सुकुलीनाचे |८१ | अथवा संभ्रमाचिया आयती | स्नेह जैसा ये व्यक्ती | का दर्शनाचिये प्रशस्ती | पुण्यपुरुष |८२ | नातरी केळीं कापूर जाहाला | जेवीं परिमळे जाणों आला | का भिंगारी दीप ठेविला | बाहेरी फांके |८३ | तैसें हृदयीचेनि ज्ञानें | जियें देहीं उमटती चिह्ने | तियें सांगो आतां अवधाने | चांगे आइक |८४ |

अमानित्वमदंभित्वमहिंसा क्षांतिराज्ञवम् । आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ।७१ ।

तरी कवणेही विषयीचें | साम्य होणें न रुचे | संभावितपणाचें | वोझें जया |८५ | आथिलेचि गुण वानितां | मान्यपणे मानिता | योग्यतेचें येतां | आंगा रूप |८६ | तैं गजबजो लागे कैसा | व्याघ्रे रुंधला मृग जैसा | का बाहीं तरतां वळसां | दाटला जेवीं |८७ | पार्था तेणे पाडे | सन्माने जो सांकडे | गरिमेते आंगाकडे | येवोंचि नेदी |८८ | पूज्यता डोळा न देखावी | स्वकीर्ति कानीं नायकावी | हा अमुक ऐसी नोहावी | सेचि लोकां |८९ | तेथ सत्काराची कें गोठी | कें आदरा देईल भेटी | मरणेंसीं सांटी | नमस्कारितां |९० | वाचस्पतीचेनि पाडे | सर्वज्ञता तरी जोडे | परी वेडिवेमाजी दडे | महिसे भेणे |९१ | चातुर्य लपवी | महत्त्व हारवी | पिसेपण मिरवी | आवडोनी |९२ | लौकिकाचा उद्वेग | शास्त्रांवरी उबग | उगेपणीं चांग | आथी भर |९३ | जगें अवज्ञाची करावी | संबंधीं सोयचि न धरावी | ऐसी ऐसी जीवीं | चाड बहु |९४ | तळवटपण बाणे | आंगी हिणावो खेवणे | तें तेंचि करणे | बहुतकरूनि |९५ | हा जीवंत ना नोहें | लोक कल्पी येणे भावें | तैसें जियें होआवे | ऐसी आशा |९६ | पैल चालत कीं नोहे | कीं वारेनि जात आहे | जना ऐसा भ्रम जाये | तैसे होइजे |९७ | माझें असतेपण लोपो | नामरूप हारपो | मज झाणे वासिपो | भूतजात |९८ | ऐसीं जयाची नवसियें | जो नित्य एकांता जात जाये | नामेचि जो जिये | विजनाचेनी |९९ | वायू आणि तया पडे | गगनेंसीं बोलो आवडे | जीवेप्राणे झाडे | पफियंतीं जया |२०० | किंबहुना ऐसेएसीं | चिह्ने जया देखसी | जाण तया ज्ञानेंसीं | शेज जाहाली |१० | पैं अमानित्व पुरुषीं | तें जाणावे इंहीं मिरीं | आतां अदंभाचिया वोळखीसी | सौरस देवों |११ | तरी अदंभित्व ऐसें | लोभियाचे मन जैसें | जीव जावो तरी नुमसे | ठेविला ठावों |१२ | तयापरी किरीटी | पडिलाही प्राणसंकटीं | परी सुकृत ना प्रकटीं | आंगे बोलें |१३ | खडाणे आला पान्हा | पळवी जेवीं अर्जुना | का लपवी पण्यांगना | वडिलपण |१४ | आढ्य आतुरे अडवी | मग आढ्यता जेवीं हारवी | नातरी कुळवधू लपवी | अवयवांते |१५ | नाना कृषीवळ आपुले | पांधुरवी पेरिले | तैसे झांकी निपजले | दानपुण्य |१६ | वरीवरी देह न पूजी | लोकांते न रंजी | स्वधर्म वाग्धर्जीं | बांधू नेणे |१७ | परोपकार न बोले | न मिरवी अभ्यासिले | न शके विकूं जोडले | स्फीतीसाठीं |१८ | शरीरभोगाकडे | पाहातां कृपण आवडे | येन्हवीं धर्मविषयीं थोडे | बहू न म्हणें |१९० | घरीं दिसे सांकड | देहींची आयती रोड | परी दानीं जया होड | सुरतरूसीं |१९१ | किंबहुना स्वधर्मी थोर | अवसरीं उदार | आत्मचर्चे चतुर | येन्हवीं वेडा |१२ | केळीचें दळवाडे | हळू पोकळ आवडे | परी फहोनि गाडे | रसाळ जैसें |१३ | का मेघांचे आंग झील | दिसे वारेनि जैसें जाईल | परी वर्षति नवल | घणवट तें |१४ | तैसा जो पूर्णपणीं | पाहतां धाती आयणी | येन्हवीं तरी वाणी | तोचि ठाय |१५ | हे असो या चिह्नाच्या | नटनाच ठायीं जयाच्या | जाण ज्ञान तयाच्या हातां चढले |१६ | पैं गा अदंभपण | म्हणितले तें हें जाण | आतां आइक खूण | अहिंसेची |१७ | तरी अहिंसा बहुतीं परी | बोलिली असे अवधारीं | आपुलालिया मतांतरीं | निरुपिली |१८ | परी तें ऐसी देखा | जैशा खांडूनिया शाखा | मग तयाचियां बुदुखा | कुंप कीजे |१९६ | का बाहू तोडेनि पचविजे | मग भुकेची पीडा राखिजे | नाना देऊळ मोडूनि कीजे | पौळि देवा |२२० | तैसी हिंसाची करुनि अहिंसा | निपजविजे हा ऐसा | पैं पर्वमीमांसा | निर्णय केला |२१ | जे अवृष्टीचेनि उपद्रवें | गादलें विश्व आघवे | म्हणेनि पर्जन्येष्टी करावे | नाना याग |२२ | तंव तिये इष्टींचिया बुडीं | पशुहिंसा तंव रोकडी | मग अहिंसेची थडी | कैची दिसे? |२३ | पेरिजे नुसधी हिंसा | तेथ उगवेल काय अहिंसा | परी नवल बापा धिवसा | या याज्ञिकांचा |२४ | आणि आयुर्वेद आघवा | तो याच मोहरा पांडवा | जो जीवाकारणे करावा | जीवघात |२५ | नानारोगे आहाळलीं | लोळती भूते देखिलीं | ते हिंसा निवारवया केली | चिकित्सा पै |२६ | तंव ते चिकित्से पहिले | एकाचे कंद खाणविले | आणि एका उपडविले | समूळी सपत्रीं |२७ | एके आड

मोडविली । अजंगमाची खाल काढविली । एकें गर्भिणी उकडविली । पुटामाजीं ।२८ । अजातशत्रू तरुवरां । सर्वांगी देवविल्या शिरा । ऐसे जीव घेऊनि धनुर्धरा । कोरडे केले ।२६ । आणि जंगमाही हात । लाऊनि काढिले पित्त । मग राखिले शिणत । आणिक जीव ।२३० । अहो वसती धवलारें । मोळूनि केलीं देव्हारें । नागवृनि वेव्हारें । गवादी घातली ।३१ । मस्तक पांधुरविलें । तंव तळवटीं उघडे पडिलें । घर मोडेनि केले । मांडव पुढे ।३२ । नाना पांधुरणे । जाळूनि जैसें तापणे । का जाल आंगधुणे । कुंजराचे ।३३ । नातरी बैल विकूनि गोठा । पुंस लावेनि बांधिजे गांठा । इया करणी कीं चेष्टा । काई हंसों ।३४ । एकीं धर्माचिया वाहणी । गाळूं आदरिले पाणी । तंव गाळितया आहाळणी । जीव मेले ।३५ । एक न पचवितीचे कण । इये हिंसेचे भेण । तेथ कदर्थले प्राण । तेही हिसा ।३६ । एवं हिंसाचि अहिंसा । कर्मकांडीं हा ऐसा । सिद्धांत सुमनसा । वोळखें तूं ।३७ । पहिले अहिंसेचे नांव । आम्हीं केले जंव । तंव स्फूर्ति बांधली हांव । इये मती ।३८ । तरी कैसेनि इयेते गाळावें । म्हणोनि पडिले बोलावें । तेरीचि तुवांही जाणावें । ऐसा भाव ।३९ । बहुतकरूनि किरीटी । हाचि विषय इये गोठी । येन्हवीं कां अव्हाटीं । धांविजेल गा ? ।२४० । आणि स्वमताचिया निर्धरा— । लागोनियां धनुर्धरा । प्राप्तां मतांतरां । निर्वच कीजे ।४१ । ऐसी हे अवधारीं । निस्सपिती परी । आतां ययावरी । मुख्य जें गा ।४२ । तें स्वमत बोलिजेल । अहिंसे रूप कीजेल । जिया उठलिया आंतुल । ज्ञान दिसे ।४३ । परी तें अधिष्ठिलेनी आंगें । जाणिजे आचरतेनि बागें । जैसी कक्षवटी सांगें । वानियाते ।४४ । तैसे ज्ञानामनाचिये भेटी । सरिसेच अहिंसेचे बिंब उठी । तेंचि ऐसें किरीटी । परिस आतां ।४५ । तरी तरंग नोलांडित । लहरी पायें न फोडित । सांचलू न मोडत । पाणियाचा ।४६ । वेंगे आणि लेसा । दिठी घालूनि आंविसा । जळीं बक जैसा । पाउल सुये ।४७ । का कमलावरी भ्रमर । पाय ठेविती हल्लुवार । कुचंबेल केसर । इया शंका ।४८ । तैसे परमाणु पांगुंतले । जाणूनि जीव सानुले । तेथ कारुण्यामाजीं पाउले । लपवूनि चाले ।४९ । ते वाट कृपेची करित । ते दिशाचि स्नेहभरित । जीवातळीं आंथरित । आपुला जीव ।२५० । ऐसिया जतना । चालणें जया अर्जुना । हें अनिर्वाच्य परिमाणा । पुरिजेना ।५१ । पैं मोहाचेनि सांगडे । लासी पिलीं धरी तोंडे । तेथ दातांचे आगरडे । लागती जैसे ।५२ । का स्नेहाळ माये । तान्हयाची वास पाहे । तिये दिठी आहे । हल्लुवार जें ।५३ । नाना कमळदळे । डोलविजती ढाळढाळे । तो जेणे पाडे बुबुळे । वारा घेपे ।५४ । तैसेनि मार्दवे पाय । भूमीवरी न्यसीत जाय । लागती तेथ होय । जीवां सुख ।५५ । ऐसिया लघिमा चालतां । कृमि कीटक पांडुसुता । देखे तरी माघुतां । हल्लूचि निघे ।५६ । म्हणे पाय धडफडील । तरी स्वामीची निद्रा मोडेल । रचलेपणा पडेल । झोती हन ।५७ । इया काकुळती । वाहणी घे माघुती । कोणेही व्यक्ती । न वचे वरी ।५८ । जीवाचेनि नांवे । तृणातेही नोलांडवे । मग न लेखितां जावे । हे कं गोठी ।५९ । मुंगिये मेरु नोलांडवे । मशका सिंधु न तरवे । तैसे भेटलिया न करवे । अतिक्रम ।२६० । ऐसी जयाचि चाली । कृपा फुलीं फळा आली । वाचिकी देखसी जियाली । दया वाचे ।६१ । स्वयें श्वसणेचि तें सुकुमार । मुख मोहाचे माहर । माधुर्या जाहाले अंकुर । दशन तैसे ।६२ । पुढां स्नेह पाझरे । माघां चालती अक्षरे । शब्द पाठी अवतरे । कृपा आधी ।६३ । तंव बोलणेचि नाहीं । बोलों म्हणे जरी कांहीं । तरी बोल कोणाही । खुपेल का ।६४ । बोलतां अधिकही निघे । तरी कोणाचिया वर्मी न लगे । आणि कोणासि न रिघे । शंका मर्मी ।६५ । मांडिली गोठी हन मोडेल । वासिपेल कोणी उडेल । आइकोनि वोवांडिल । कोणीही जरी ।६६ । तरी दुवाळी कोणा नोहावी । भंवई कवणाची नुचलावी । ऐसा भाव जीवीं । म्हणोनियां ।६७ । मग प्रार्थिला विपायें । जरी लोभें बोलों जाये । तरी परिसत्या होये । मायबाप ।६८ । का नादब्रह्मचि मुसे आलें । कीं गंगापय असळलें । पतिव्रते आलें । वार्धक्य जैसे ।६९ । तैसे साच आणि मवाळ । मितले आणि रसाळ । शब्द जैसें कल्लोळ । अमृताचे ।२७० । विरोधवादबळू । प्राणितापढाळू । उपहास छळू । वर्मस्पर्श ।७१ । आटू वेगू विंदाण । आशा शंका प्रतारण । हे संन्यासिले अवगुण । जया वाचा ।७२ । आणि तयाचिपरी किरीटी । थाऊ जयाचिया दिठी । सांडिलीया भृकुटी । मोकळिया ।७३ । का जे भूतीं वस्तु आहे । तिये रुपों शके विपायें । म्हणोनि वास न पाहे । बहुतकरूनि ।७४ । ऐसाही कोणे एके वेळे । भींतरले कृपेचेनि बळे । उघडोनि डोळे । दृष्टी घाली ।७५ । तरी चंद्रबिंबोनि धारा । निगतां नव्हती गोचरा । परी एकसरे चकोरां । निघती दोंदे ।७६ । तैसे प्राणियां होये । जरी तो कांहीं वास पाहे । तया अवलोकनाची सोये । कुर्मीही नेणे ।७७ । किंबहुना ऐसी । दिठी जयाची भूतासी । करही देखसी । तैसेचि ते ।७८ । तरी होऊनियां कृतार्थ । राखिले सिद्धांचे मनोरथ । तैसे जयाचे हात । निव्यापार ।७९ । अक्षम आणि सन्यासिले । का निरिंधन आणि विज्ञाले । मुकेनि घेतलें । मौन जैसे ।२८० । तयापरी कांहीं । जयां करां करणे नाहीं । जे अकर्तव्याच्या ठारीं । बैसो येती ।८१ । आसुडेल वारा । नख लागेल अंबरा । इया बुद्धि करां । चळों नेदी ।८२ । तेथ आंगावरिलीं उडवावीं । का डोळां रिगतें झाडावीं । पशुपक्ष्यां दावावीं । त्रासमुद्रा ।८३ । इया केउतिया गोठी । नावडे दंड काठी । मग शस्त्रांचे किरीटी । बोलणें कै ।८४ । लीलाकमले खेळणें । का पुष्पमाळा झेलणें । न करी म्हणे गोफणे— । ऐसें होईल ।८५ । हालवतील रोमावळी । यालार्ही आग न कुरवाळी । नखांची गुंडाळीं । बोटांवरी ।८६ । तंव करणेंयाचाचि अभाव । परी ऐसाहि पडे डाव । तरी हातां हाचि सराव । जे जोडिजती ।८७ । का नाभिकारा उचलिजे । हात पडिलियां देर्इजे । नातरी आर्तातें स्पर्शिजे । अळुमाळू ।८८ । हें ही उपरोधें करणे । तरी आर्तभय हरणे । नेणती चंद्रकिरणे । जिव्हाळा तो ।८९ । पावोनि तो स्पर्शू । मलयानिळ खरपुसू । येणे मानें पशू । कुरवाळणे ।२८० । जे सदाचि ते मोकळे । जैशीं चंदनांगें शीतले । न फळतांही निर्फळे । होतीचिना ।९० । आतां असो हे वागजाळ ।

जाणे ते करतळ | सज्जनाचे शीळ | स्वभाव जैसे |६२ | आतां मन तयाचे | सांगो म्हणे साचे | विलास हे |६३ | काई शाखा नव्हे तरु | जळेंवीण असे सागरु | तेज आणि तेजाकारु | आन काई ? |६४ | अवयव आणि शरीर | हे वेगळाले काय कीर | कीं रस आणि नीर | सिनानीं आथी |६५ | म्हणोनि हे जे सर्व | सांगितले बाह्यभाव | तें मनचि सावयव | ऐसे जाण |६६ | जे भुई बीज खोविले | तेंचि वरी रुख जाहाले | तैसे इंद्रियद्वारां फांकले | तें अंतरचि कीं |६७ | पैं मानसींचि जरी | अहिंसेची अवसरी | तरी कैची बाहेरी | वोसंडेल ? |६८ | आवडे ते वृत्ती किरीटी | आधीं मनौनीचि उठी | मग ते वाचे दिठी | करांसि ये |६९ | वांचूनि मनीचि नाहीं | तें वाचेसी उमटेल काई | बीजेवीण भुई | अंकुर असे ? |३०० | म्हणोनि मनपण जैं मोडे | तें इंद्रिय आधीचि उबडे | सूत्रधारेवीण साइखडे | वावी जैसे |१ | उगमींचि वाळूनि जाये | तें वोर्धीं कैचैं वाहे | जीवो गेलिया आहे | चेष्टा देहीं |२ | तैसे मन हे पांडवा | मूळ इंद्रियभावां | हेंचि राहटें आघवां | द्वारीं इहीं |३ | परी जिये वेळीं जैसे | जैं होऊनि आंत असे | बाहेरी ये तैसे | व्यापाररूपे |४ | यालार्गीं साचोकारे | मर्नी अहिंसा थांबे थोरे | जैसी पिकली द्रुती आदरें | बोभांत निघे |५ | म्हणोनि इंद्रिये तेंचि संपदा | वेचितां हीं उदावादा | अहिंसेचा धंदा | करितें आहाती |६ | समुद्री दाटे भरितें | तें समुद्रचि भरी तन्यांतें | तैसे स्वसंपत्ती चित्तें | इंद्रियां केले |७ | हे बहु असो पंडित | धरूनि बाळाचा हात | वोळी लिही सुव्यक्त | आपणचि |८ | तैसे दयालुत्त आपुले | मर्ने हातापाया आणिले | मग तेथ उपजविले | अहिंसेते |९ | या कारणे किरीटी | इंद्रियाचिया गोटी | मनाचियेचि राहाटी | रूप केले |३९ | ऐसा मने देहें वाचा | सर्व संचास दंडाचां | जाहाला ठार्यीं जयाचा | देखशील |११ | तो जाण वेल्हाळ | ज्ञानाचे वेळाउळ | हे असो निखळ | ज्ञानचि तो |१२ | जे अहिंसा कानं ऐकिजे | ग्रंथाधारे निरुपिजे | ते पाहावी ऐसे जैं उपजे | तें तोचि पाहावा |१३ | ऐसे म्हणितले देवे | तें बोले एके सांगवे | परी फांकल हें उपसाहावे | तुम्ही मज |१४ | म्हणाल हिरवे चारीं गुरुं | विसरे मागील मोंहर धरुं | का वारेलगे पांखिरुं | गगनीं भरे |१५ | तैसिया प्रेमाचिया स्फूर्ती | फावलिया रसवृत्ती | बाहविला मती | आकळेना |१६ | तरी तैसे नोहे अवधारा | कारण असे विस्तारा | येन्हवी पद तरी अक्षरां | तिर्हीचीची |१७ | अहिंसा म्हणता थोडी | परी तैंचि हे होय उघडी | जैं लोटिजती कोडी | मतांचिया |१८ | येन्हवीं प्राप्ते मतांतरे | थातंबूनि आगभरे | बोलिजेल तें न सरे | तुम्हांपाशी |१९ | रत्नपारखियाचिया गांवीं | जाईल गंडकी तरी सोडावी | काश्मीरीं न करावी | मिडगण तेथे |२० | काइसा वास कापुरा | मंद जेथ अवधारा | पिठाचा विकरा | तियेसांते |२१ | म्हणोनि इये सभे | बोलकेपणाचेनि क्षोभें | लागसर न लभे | बोला प्रभु |२२ | सामान्या आणि विशेखा | सकळे कीजेल देखा | तरी कानाचेया मुखा— | कडे न्याल ना तुम्ही |२ | शंकचेनि गढुळें | जै शुद्ध प्रमेय मैळे | तै मागुतिया पाउलीं पळे | अवधान येते |२४ | का करूनि बाबुळ्यिची बुधी | जळे जियें ठाती | तयांची वास पाहाती | हंस काई ? |२५ | का अभ्रापैलीकडे | जैं येत चांदिंगे कोडे | तै चकारें चांचुवडे | उचलितीना |२६ | तैसे तुम्ही वास न पाहाल | ग्रंथ नेघा वरी कोपाल | जरी अविसंवाद नोहेल | निरुपण |२७ | न बुझावितां मर्ते | न फिटे आक्षेपांचे लागते | ते व्याख्यान जी तुमरे | जोडूनि नेदी |२८ | आणि माझे तंव आघवे | ग्रथन येणेचि भावे | जे तुम्हीं संती होआवे | सन्मुख सदा |२९ | येन्हवीं तरी साचोकारे | तुम्हीं गीतार्थाचे सोयरे | जाणनि गीता जीवसरे | धरिली मिर्या |३० | जे सर्वस्य आपुले द्याल | मग इयेते सोडवूनि न्याल | म्हणोनि ग्रंथ नव्हे वोल | साचचि हे |३१ | का सर्वस्वाचा लोभ धरा | वोलीचा अळ्वेर करा | तरी गीते मज अवधारा | एकचि गती |३२ | किंबहुना मज | तुमचिया कृपा काज | तियेलार्गीं व्याज | ग्रथाचे केले |३३ | तरी तुम्हां रसिकांजोगे | व्याख्यान शोधावे लागे | म्हणूनि जी मतांगे | बोलों गेलों |३४ | तंव कथेसि पसरू जाहाला | श्लोकार्थ दूरी गेला | कीजो क्षमा यथा बोला | अपत्या मज |३५ | आणि घांसा आंतिल हरळ | फेडितां लागे वेळ | तें दृष्ण नव्हे खडळ | सांडावा कीं |३६ | का संवचोरा चुकवितां | दिवस लागलिया माता | कोपावे कीं जीवितां | जितांगे कीजे ? |३७ | परी यावरील हें नव्हे | तुम्हीं उपसाहिले तेंचि बरवे | आतां अवधारिजो देवे | बोलिले ऐसे |३८ | म्हणे उन्मेषसुलोचना | सावध होई अर्जुना | करूं तुज ज्ञाना | बोळखी आतां |३९ | तरी ज्ञान गा तें एथे | वोळख तूं निरुतें | आक्रोशेवीण जेथे | क्षमा असे |३१० | अगाधसरोवरीं | कमळिणी जियापरी | का सदैवांचिया घरीं | संपत्ति जैसी |४१ | पार्था तेणे पाडे | जयाते वाढे | तेही लक्षे तैं फुडे | लक्षण सांगो |४२ | तरी पढियते लेणे | आंगीं भावे जणे | धरिजे तेवीं साहणे | सर्वचि जया |४३ | त्रिविध मुख्य आघवे | उपद्रवाचे मेळावे | वरी पडिलिया नव्हे | वांकडा जो |४४ | अपेक्षित पावे | तें जेणे तोषे मानावे | अनपेक्षिताही करवे | मान तोचि |४५ | जो मानापमानाते साये | सुखदुःख जेथ सामाये | निंदास्तुति नोहे | दुखांड जो |४६ | उन्हाळेनि जो न तापे | हिमवंतीं न कांपे | कायसेनिही न वासिपे | पातलेया |४७ | स्वशिखरांचा भारुं | नेण जैसा मेरु | कीं धरा यज्ञसूकरु | वोळे न म्हणे |४८ | नाना चराचरीं भूर्तीं | दाटणी नव्हे क्षिती | तैसा नाना द्वंद्वप्रार्थीं | घामेजेना |४९ | घेऊनि जळावे लोट | आलिया नदीनदांवे संधाट | करी वाड पोट | समुद्र जेवीं |५० | तैसे जयाचिया ठार्यीं | न साहणे कांहीचि नाहीं | आणि साहतसे ऐसेही | स्मरण नुरे |५१ | शरीरा जे पातले | तें करूनि घालीं आपुले | तेथ साहतेनि नवले | घेपिजेना |५२ | हे अनाक्रोश क्षमा | जेथ आधीं प्रियोत्तमा | जाण तेणे महिमा | ज्ञानासि गा |५३ | तो पुरुष पांडवा | ज्ञानाचा बोलावा | आतां परिस आर्जवा | रूप करूं |५४ | तरी आर्जव ते ऐसे | प्राणाचे सौजन्य जैसे | आवडतयाही दोषे | एकचि पै गा |५५ | का तोड पाहुनि प्रकाशू | न करी जेवीं चंडांशू | जगा एक अवकाशू |

आकाश जैसें।५६। तैसें जयाचें मन। माणुसाप्रति आनआन। नोहे आणि वर्तन। ऐसें पैं तें।५७। जे जगचि सनोळख। जर्गेसीं जुनाट सोयरीक। आप पर हे भाक। जाणणे नाहीं।५८। भलतेणेसीं मेळ। पाणिया ऐसा ढाळ। कवणेविखीं आढळ। नेघे चित्त।५९। वारियाची धांव। तैसा सरळ भाव। शंका आणि हांव। नाहीं जया।३६०। माये पुढे बाळका। रिगतां नाहीं शंका। तैसें मन देतां लोकां। नालोची जो।६१। फांकलिया इंदीवरा। परिवर नाहीं धनुर्धरा। तैसा कोनकोपरा। नेणेचि जो।६२। चोखाळपण रत्नाचें। रत्नावरीकिरणाचें। तैसें पुढे मन जयाचें। करणे पाठी।६३। आलोचूं जो नेणे। अनुभवचि जोगावणे। धरी मोकली अंतःकरणे। नोहे जया।६४। दिठी नोहे मिणधी। बोलणे नाहीं संदिग्धी। कवणेसीं हिनबुद्धी। राहाटों नेणे।६५। दाहाही इंद्रिये प्रांजळे। निःप्रपंचे निर्मळे। पांचही पालव मोकळे। आठही पाहर।६६। अमृताची धार। तैसे उजू अंतर। किंबहुना जो माहेर। या चिह्नाचें।६७। तो पुरुष सुभटा। आर्जवाचा आंगवटा। जाण तेथेचि घरटा। ज्ञाने केला।६८। आतां यथावरी। गुरुभक्तीची परी। सांगों गा अवधारी। चतुरनाथा।६९। आधवियांचि दैवां। जन्मभूमी हे सेवा। जे ब्रह्म करी जीवा। शोच्यातेही।३७०। ते आचार्योपास्ती। सांगिजेल तुजप्रती। बैसो दे एक पांती। अवधानाची।७१। तरी सकळ जळसमृद्धि। घेऊनि गंगा निघाली उदधी। कीं श्रुति हे महापदीं। पैठी जाहली।७२। नाना वेंटाळूनि जीवितें। गुणागुण उखितें। प्राणनाथासि उचितें। दिघलें प्रिया।७३। तैसे सबाहा आपुलें। जेणे गुरुकुळीं वोपिले। आपणें केलें। भक्तीचे घर।७४। गुरुगृह जिये देशीं। तो देशाचि वसे मानसीं। विरहिणी का जैशी। वल्लभातें।७५। तिथेकडेनि येतसे वारा। देखेनि धांवे सामोरा। आड पडे म्हणे घरा। बीजे कीजो।७६। साचा प्रेमाचिया भुली। तिये दिशेसीची आवडे बोली। जीव थानपती करूनि घाली। गुरुगृहीं जो।७७। परी गुरुआज्ञा धरिलें। देह गांवीं असे एकलें। वांसरुवा लाविलें। दावे जैसें।७८। म्हणें कैं हें बिरडें फिटेल। कैं तो स्वामी भेटेल। युगाहूनि वडिल। निमिष मानी।७९। ऐसेया गुरुग्रामीचे आलें। का स्वयं गुरुंनीचि धाडिलें। तरी गतायुष्या जोडलें। आयुष्य जैसें।३०। का सुकतया अंकुरा। वरी पडलिया पीयूषधारा। नाना अल्पोदकींचा सागरा। आला मासा।८१। नातरं रंके निधान देखिलें। का आंधळिया डोळे उघडले। भणंगाचिया आंगा आलें। इंद्रपद।८२। तैसा गुरुकुळीचेनि नांवें। महासुखे अतिथोरावे। जे कोडे हन पोटाळवें। आकाश का।८३। पैं गुरुकुळीं ऐसी। आवडी जया देखसी। जाण ज्ञान तयापासीं। पाइकी करी।८४। आणि अभ्यंतरिलियेकडे। प्रेमाचेनि पवाडें। श्रीगुरुंचे रूपडें। उपासी ध्यानीं।८५। हृदयशुद्धीचिया आवारी। आराध्य जो निश्चल धुर करी। मग सर्व भावासी परिवारीं। आपण होय।८६। का चैतन्याचिये पौवळीं-। माजी आनंदाचिया राउळीं। श्रीगुरुलिंगा ढाळी। ध्यानामृत।८७। उदयितां बोधार्का। बुद्धीची डाल सात्विका। भरोनियां त्र्यंबका। लाखोली वाहे।८८। काळशुद्धी त्रिकाळीं। जीवदशा धूप जाळी। ज्ञानदीपं वोंवाळी। निरंतर।८९। सामरस्याची रससोय। अखंड अर्पित जाय। आपण भराडा होय। गुरु तो लिंग।३६०। नातरी जिवाचिया सेजे। गुरु कांत करूनि भुंजे। ऐसी प्रेमाचेनि भोजें। बुद्धी वाहे।८१। कोणे एके अवसरीं। अनुराग भरे अंतरीं। कीं तया नाम करी। क्षीराळ्यी।८२। तेथ ध्येयध्यान बहु सुख। तोचि शष्टुळिका निर्दोख। वरी जळशयन देख। भावी गुरु।८३। मग वोळगती पाय। ते लक्ष्मी आपण होय। गरुड होऊनि उभा राहे। आपणची।८४। नार्मी आपण जन्मे। ऐसे गुरुमूर्तिप्रिमें। अनुभवी मनोधर्मे। ध्यानसुख।८५। एकाधिये वेळे। गुरु माय करी भावबळे। मग स्तन्यसुखे लोळे। अंकावरी।८६। नातरी गा किरीटी। चैतन्यतरुतळवटीं। गुरु धेनु आपण पाटीं। वत्स होय।८७। गुरुकृपास्नेहसलिलीं। आपण होय मासोळी। कोणे एके वेळीं। हेंचि भावी।८८। गुरुकृपामृताचे वडप। आपण सेवावृत्तीचे होय रोप। ऐसेसे संकल्प। मनचि विये।८९। चक्षुपक्षेवींण। पिलूं होय आपण। कैसें पैं अपारपण। आवडीचे।४००। गुरुतें पक्षिणी करी। चारा घे चांचूवरी। गुरु तारू धरी। आपण कांस।७। ऐसे प्रेमाचेनि थावें। ध्यानाचि ध्यानाते प्रसवे। पूर्णसिंधू हेलावे। फुटटी जैसे।२। किंबहुना यापरी। श्रीगुरुमूर्ती अंतरीं। भोगी आतां अवधारी। बाह्यसेवा।३। तरी जीवीं ऐसे आवांके। म्हणे दास्य करीन निके। जैसेनि गुरु कौतुके। माग म्हणती।४। तैसिया साचा उपास्ती। गोसावी प्रसन्न होती। तेथ मी विनंती। ऐसी करीन।५। म्हणेन तुमचा देवा। परिवार जो आधवा। येतुले रूपें होआवा। मीचि एक।६। आणि उपकरतीं आपुलीं। उपकरणे आथि जेतुलीं। माझीं रूपें तेतुली। होआवीं स्वामी।७। ऐसा मागेन वरू। तेथ हो म्हणती श्रीगुरु। मग तो परिवारु। मीचि होईन।८। उपकरणजात सकळिक। तें मीचि होईन एकेक। तेव्हां उपास्तीचे कौतुक। देखिजेल।९। गुरु बहुतांची माये। परी एकोलती होऊनि ठाये। तैसें करूनि आण वायें। कृपें तिये।४१०। तया अनुरागा वेध लावी। एकपत्नीवत घेववीं। क्षेत्रसंन्यास करवी। लोभाकरवी।७१। चतुर्दिश्य वारा। न लाहे निघोन बाहिरा। तैसा गुरुकृपे पांजिरा। मीचि होईन।७२। आपुलिया गुणांची लेणीं। करीन गुरुसेवे स्वामिणी। मी पृथ्यी होईन गवसणी। गुरुभक्तीसी।७३। गुरुस्नेहाचिये वृट्टि। मी पृथ्यी होईन तळवटी। ऐसिया मनोरथाचिया सृष्टी। अनंता रवी।७४। म्हणे श्रीगुरुंचे भुवन। आपण मी होईन। आणि दास होऊनि करीन। दास्य तेर्थीचे।७५। निर्गमागमीं दातारें। जे वोलांडिजती उंबरे। ते मी होईन आण द्वारें। द्वारपाळ।७६। पाउवा मी होईन। तियां मीचि लेववीन। छत्र आणि मी करीन। बारी पण।७७। मी तळ उपर जाणविता। चवरधर हात देता। स्वामीपुढे खोलता। होईन मी।७८। मीचि होईन सागळा। करु सुईन गुरुळां। सांडिती तो नेपाळा। पडिघां मीचि।७९। हडप मी वोळगेन। मीचि उगाळू घोईन। उळिग मी करीन। आंघोळीचे।४२०। होईन गुरुंचे आसन। अळंकार परिधान।

चंदनादि होईन | उपचार ते |२१ | मीचि होईन सुआरू | वोगरीन उपहारू | आपणें श्रीगुरु | वोवाळीन |२२ | जे वेळीं देवो आरोगिती | तेव्हां पांतीकर मीचि पांती | मीचि होईन पुढती | देईन विडा |२३ | ताट मी काढीन | सेज मी झाडीन | चरणसंवाहन | मीचि करीन |२४ | सिंहासन होईन आपण | वरी गुरु करिती आरोहण | होईन पुरेपण | वोळगेचे |२५ | श्रीगुरुचे मन | जया देईल अवधान | तो मी पुढां होईन | चमत्कार |२६ | तया श्रवणाचे आंगणीं | होईन शब्दांचिया अक्षौहिणी | स्पर्श होईन घसणी | आंगाचिया |२७ | श्रीगुरुचे डोळे | अवलोकने स्नेहाळे | पाहती तियें सकळे | होईन रूपे |२८ | तिये रसने जो रुचेल | तो तो रस म्यां होइजेल | गंधरूपे कीजेल | घ्राणसेवा |२९ | एवं ब्राह्ममनोगत | श्रीगुरुसेवा समस्त | वेंटाळीन वस्तुजात | होऊनियां |२३० | जंव देह हे असेल | तंव वोळगी ऐसी कीजेल | मग देहांतीं नवल | बुद्धि आहे |२१ | इये शरीरींची माती | मेळवीन तिये क्षिती | जेथ श्रीचरण उभे ठाती | श्रीगुरुचे |२२ | माझा स्वामी कवतिके | स्पर्शत जियेउ उदकें | तेथ लया नेईन निकें | आपी आप |२३ | श्रीगुरु वोळलिजती | का भुवनीं जे उजळिजती | तयां दीपाचिया दीप्ती | ठेवीन तेज |२४ | चवरी हन विंजणा | तेथ लय करीन प्राणा | मग आंगाचा वोळगणा | होईन मी |२५ | जिये जिये आवकाशीं | श्रीगुरु असती परिवारेसीं | आकाश लया आकाशीं | नेईन तिये |२६ | परी जीत मेला न संडी | निमेष लोकां न धाडी | ऐसेनि गणाविया कोडी | कल्पाचिया |२७ | येतुलेवरी धिंवसा | जयाचिया मानसा | आणि करुनिही तैसा | अपार जो |२८ | रात्र दिवस नेणे | थोडे बहु न म्हणे | म्हणियाचेनि दाटपणे | साजा होय |२९ | तो व्यापार येणे नांवे | गगनाहून थोरावे | एकला करी आघवे | एकेचि काळी |२३० | हृदयवृत्ती पुढां | आंगचि घे दवडा | काज करी होडा | मानसेंसीं |२१ | एखादिया वेळां | श्रीगुरुचिया खेळा | लोण करी सकळा | जीविताचें |२२ | जो गुरुदास्ये कृश | जो गुरुप्रेमे सपोष | जो गुरुआज्ञे निवास | आपणची |२३ | जो गुरुकुळे सुकुलीन | जो गुरुबंधुसौजन्ये सुजन | जो गुरुसेवाव्यसने सव्यसन | निरंतर |२४ | गुरुसंप्रदायाधर्म | तेचि जयाचे वर्णाश्रम | गुरुपरिचर्या नित्यकर्म | जयाचें गा |२५ | गुरु क्षत्र गुरु देवता | गुरु माता गुरु पिता | जो गुरुसेवेपरता | मार्ग नेणे |२६ | श्रीगुरुचे द्वार | तें जयाचें सर्वस्व सार | गुरुसेवकां सहोदर– | प्रेमे भजे |२७ | जयाचें वकत्र | वाहे गुरुनामाचे मंत्र | गुरुवाक्यावाचूनि शास्त्र | हातीं न शिवे |२८ | शिवतलें गुरुचरणीं | भलतैरें हो पाणी | तया तीर्थयात्रे आणी | तीर्थ त्रैलोक्यींचीं |२८ | श्रीगुरुचे उशिटे | लाहे जे अवचटे | तें तेणे लाभे विटे | समाधीसी |२३० | कैवल्यसुखासाठीं | परमाणु घे किरीटी | उधळती पायांपाठीं | चालता जे |२९ | हें असो सांगावे किती | नाहीं पार गुरुभक्ती | परी गा उत्क्रांतमती | कारण हें |२२ | जया इये भक्तीची चाड | जया इये विषयींचे कोड | जो हे सवेवांचून गोड | न मनी कांहीं |२३ | तो तत्त्वज्ञानाचा ठावो | ज्ञाना तेणेचि आवो | हें असो तो देवो | ज्ञान भक्त |२४ | हें जाण पां साचोकारें | तेथ ज्ञान उघडोनि द्वारे | नांदत असो गा पुरे | इया रीती |२५ | जिये गुरुसेवेविखीं | माझा जीव अभिलाखी | म्हणोनि सोयचुकी | बोली कलेई |२६ | येन्हवीं असतां हातीं खुळा | भजनावधारीं आंधळा | परिचर्येलागीं पांगळा | पासूनि मंद |२७ | गुरुवर्णनीं मुका | आळशी पोशिजे फुका | परी मनीं आधी निका | सानुराग |२८ | तेणे पैं कारणे | हें श्थूल पोसणे | पडले मज म्हणे | ज्ञानदेवो |२६ | परी तो बोल उपसाहावा | आणि वोळगे अवसर देयावा | आतां म्हणेण जी बरवा | ग्रंथार्थची |२६० | परिसा परिसा श्रीकृष्णू | जो भूतभारसहिष्णू | तो बोलतसे विष्णू | पार्थ ऐके |२९ | म्हणे शुचित्व गा ऐसे | जयापाशीं दिसे | आंग मन जैसे | कापुराचे |२२ | का रत्नाचें दळवाडे | जैसे सबाहय चोखडे | आंतबाहेरीं एके पाडे | सूर्य जैसा |२३ | बाहेरीं कर्म क्षाळला | भीतरीं ज्ञाने उजळला | इंहीं दोहीं परी आला | पाखाळा एका |२४ | मृतिका आणि जळे | बाह्य येणे मेळे | निर्मळ होय बोले | वेदाचनी |२५ | भलतेथ बुद्धि बळी | रज आरिसा उजळी | सौंदरी फेडी थिगळी | वस्त्रांचिया |२६ | किंबहुना इयापरी | बाह्य चोख अवधारीं | आणि ज्ञानदीप अंतरी | म्हणौनि शुद्ध |२७ | येन्हवीं तरी पांडुसुता | अंतर शुद्ध नसतां | बाहेरीं कर्म तो सर्वथा | विटंबू गा |२८ | मृत जैसा शृंगारिला | गाढव तीर्थी न्हाणिला | कळू दुधिया माखिला | गुळे जैसा |२९ | वोसगृहीं तोरण बांधिले | का उपवासी अत्रे लिंपिले | कुंकुमसेंदुर केले | कांतहीनेने |२३० | कलश ढिमाचे पोकळ | जळो वरील ते झळाळ | काय करू चित्रीव फळ | आंत शेण |२१ | तैसे कर्मी वरिचिले कडां | न सरे थोर मोळे कुडा | नव्हे मदिरेचा घडा | पवित्र गंगे |२२ | म्हणोनि अंतरी ज्ञान व्हावे | मग बाह्य लाभे स्वभावे | वरी ज्ञान कर्म सभवे | ऐसे कैं जोडे |२३ | यालागी बाह्य भाग | कर्म धुतला चांग | ज्ञाने फिटला वंग | अंतरींचा |२४ | तेथ अंतरबाह्य गेले | निर्मळत एक जाहाले | किंबहुना उरले | शुचित्वचि |२५ | म्हणोनि सद्ग्राव जीवगत | बाहेरीं दिसती फांकत | स्फटिकगृहींचे डोलत | दीप जैसे |२६ | विकल्प जेणे उपजे | नाथिली विकृती निपजे | अप्रवृत्तीचीं बीजे | अंकुर घेती |२७ | तें आइके देखे अथवा भेटे | परी मनीं कांहींची नुमटे | मेघरंगे न काटे | व्योम जैसे |२७ | येन्हवीं इंद्रियांचेनि मेळे | विषयांवरी तरी लोळे | परी विकाराचेनि विटाडे | लिंपिजेना |२८ | भेटलेया वाटेवरी | चोखी आणि माहारी | तेथ नाटळ तियापरी | राहाटों जाणे |२९ | का पतिपुत्रांते आलिंगी | एकचि ते तरुणांगी | तेथ पुत्रभावाच्या आंगीं | न रिगे काम |२१ | तैसे हृदय चोख | संकल्पविकल्पीं सनोळख | कृत्याकृत्य विशेख | फुडे जाणे |२२ | पाणियें हिरा न भिजे | आधणी हरळ न शिजे | तैसी विकल्पजाते न लिंपिजे | मनोवृत्ति |२३ | तया नांव शुचित्वपण | पार्था गा संपूर्ण | हें देखसी तेथ जाण | ज्ञान असे |२४ | आणि रिथरता साचें | घर रिघाली जयाचें | तो पुरुष ज्ञानाचें | आयुष्य गा |२५ | **देह तरी वरिचिलीकडे | आपुलिया परी**

हिंडे। परी बैसका न मोडे। मानसीची |८६। वत्सावरुनि धेनूचे। स्नेह रान न वचे। नव्हती भोग सतियेचे। प्रेमभोग |८७। का लोभिया दूर जाये। परी जीव ठेवा ठाये। तैसा देह चालता न होये। चळ चित्ता |८८। जातया अभ्रासवे। जैसे आकाश न धावे। भ्रमणचक्रीं न भंवे। ध्रुव जैसा |८९। पांथिकाचिया येरझारा। सवे पंथ न चले धनुर्धरा। का नाहीं जेवीं तरुवरा। येणेंजाणे |९०। तैसा चलणवल्लात्मकीं। असोनि ये पांचभौतिकीं। भूतोर्मी एकी। चळिजेना |९१। बाहुटोळांचेनि बळे। पृथ्वी जैसी न ढळे। तैसा उपद्रवउमाळे। न लोटे जो |९२। दैन्यदुःखीं न तपे। भयशोकीं न कंपे। देहमृत्यु न वासिपे। पातलेनी |९३। आर्तिआशापडिभंवे। वयव्याधिगजरे। उजू असतां पाठिमारे। नव्हे चित्त |९४। निंदा निस्तेज दंडी। काम लोभा वरपडी। परी रोम नव्हे वाकुडी। मानसाची |९५। आकाश हैं वोसरों। पृथ्वी वरी विरो। परी नेणे मोहरों। चित्तवृत्ती |९६। हार्तीं हाला फुलीं। पासवणा जेवी न घाली। तैसा न लोटे दुर्वक्यशेलीं। शेलिलासांता |९७। क्षीरार्णवचिया कल्लोर्णीं। कंप नाहीं मंदराचक्कीं। आकाश न जळे जार्णीं। वणवियाच्या |९८। तैशा आल्यागेल्या उर्मी। नव्हे गजबज मनोधर्मी। किंबहुना धैर्यक्षमी। कल्पांतींही |९९। पैं स्थैर्य ऐसी भाख। बोलिले जे सविशेख। ते हे दशा गा देख। देखणेया |१००। हे स्थैर्य निधडे। जेथ आंगेंजीवे जोडे। तें ज्ञानाचे उघडे। निधान साचें। आणि इसाळु जैसा घरा। का दंडिया हतियेरा। न विसंबे भांडारा। लुब्धक जैसा |१२। का एकलौतिया बाळका—। वरी पडौनि ठाके अविका। मधुविषयीं मधुमक्षिका। लोभिणी जैसी |३। अर्जुना जो यापरी। अंतःकरण जतन करी। नेदी उम्हे ठाकों द्वारीं। इंद्रियांच्या |४। म्हणे काम बागुल ऐकेल। हे आशा सियारी देखेल। तरी जीव टेंकेल। म्हणोनि बिहे |५। बाहेरीं धीट जैसी। दाटुगा पति कळासी। करी ठेहणी तैसी। प्रवृत्तीसीं |६। सचेतनीं वाणेपणे। देहासकट आटणे। संयमावरी करणे। बुझूनि घाली |७। मनाचिया महाद्वारीं। प्रत्याहाराचिया ठाणांतरीं। यमदम शरीरीं। जागवी उम्हे |८। आधारीं नाहीं कंठी। बधत्रयाची घरटीं। चंद्रसूर्यसंपुटीं। सुये चित्त |९। समाधीचे शेजेपासीं। बांधोनि घाली ध्यानासी। चित्त चैतन्यसमरसीं। आंतू रते |१०। अगा अंतःकरणनिग्रहों जो। तो हा हैं जाणिजो। हा आथि तेथ विजो। ज्ञानाचा पैं |११। जयाची आज्ञा आपण। शिरीं वाहे अंतःकरण। मनुष्याकारे जाण। ज्ञानचि तो |१२।

इंद्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ।

जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् |८।

आणि विषयाविखीं। वैराग्याची निकी। पुरवणी मानसीं कीं। जिती आथि |९३। वमिलिया अन्ना। लाळ न घोंटी जेवी रसना। आंग न सूये आलिंगना। प्रेताचिया |९४। विष खाणे नागवे। जळत घरीं न रिघवे। व्याघ्रविवरां न वचवे। वस्ती जेवीं |९५। धडाडीत लोहरसीं। उडी न घालवे जैसी। न करवे उशी। अजगराची |९६। अर्जुना तेणे पाडे। जयासी विषयवार्ता नावडे। नेदी इंद्रियांचेनि तोंडे। कांहींच जावों |९७। जयाचे मनीं आलस्य। देहीं अतिकाश्य। शमदर्मीं सौरस्य। जयासि गा |९८। तपोव्रतांचा मेळावा। जयाचे ठारीं पांडवा। युगांत जया गांवा। अंत येतां |९९। बहु योगाभ्यासीं हांव। विजनाकडे धांव। न साहे जो नांव। संघाताचें |१००। नाराचांचीं आंथुरणे। पूर्यपंकी लोळणे। तैसीं लेखीं भोगणे। ऐहिकींचें |११। आणि स्वर्गाते मानसे। ऐकोनि मानी ऐसे। कुहिले पिशित जैसे। श्वानाचें का |१२। तें हें विषयवैराग्य। आत्मलाभाचें भाग्य। येणे ब्रह्मानंदा योग्य। होती जीव |१३। ऐसा उभयभोगी त्रास। देखसी जेथ बहुवस। जाण तेथे रहिवास। ज्ञानाचा तूं |१४। आणि सचाडाचियेपरी। इष्टापूर्ते करी। वरी क्लेपण शरीरीं। वसों नेदी |१५। वर्णाश्रमपोषकें। कर्म नित्यनैमित्तिकें। यांमाजी कांहीं न ठके। आचरतां |१६। परी हे मियां केलें। कीं हे माझेनि सिद्धी गेलें। ऐसे नाहीं ठेविलें। वासनेमाजीं |१७। जैसे अवचितपणे। वायूसीं सर्वत्र विचरणे। कीं निरभिमान उदैजणे। सूर्याचें जैसे |१८। का श्रुति स्वभावतां बोले। गंगा काजेविण चाले। तैसें अवष्टंभहीन भलें। वर्तणे ज्याचें |१९। ऋतुकाळीं तरी फळती। परी फळलो हें नेणती। तयां वृक्षाचिये ऐसी वृत्ती। कर्मी सदा |१२०। एवं मनीं कर्मी बोली। जेथ अहंकारा उखी जाहाली। एकावळीची काढिली। दोरी जैसी |११। संबंधेवीण जैसी। अभ्रे असती आकाशी। देहीं कर्म तैसी। जयासि गा |१२। मद्यपाअंगीचे वस्त्र। का लेपाहातीचे शस्त्र। बैलावरी शास्त्र। बांधले आहे |१३। तयापाडे देहीं। जया मी आहे हे सेचि नाहीं। निरहकारता पाही। तया नांव |१४। हे संपूर्ण जेथे दिसे। तेथेचि ज्ञान असे। इयेविषीं अनारिसे। बोलो नये |१५। जन्म मृत्यु जरा दुःखें। व्याधि वार्धक्य कलुषें। तिये आंगा न येतां देखे। दुरुलनि जो |१६। साधक विवसिया। का उपसर्ग योगिया। पावे उणेया पुरेया। वोथंबा जेवीं |१७। वैर जन्मांतरींचे। सर्पा मनौनि न वचे। तेवीं अतीता जन्माचें। उणे जो वाहे |१८। डोळां हरल न विरे। धाई कोत न जिरे। तैसें कांहींच न विसरे। जन्मदुःख |१९। म्हणे पूयगर्णे रिगाला। अहा मूत्ररंबे निघाला। कटा रे मिया चाटिला। कुचस्वेद |१२०। ऐसेएसिया परी। जन्माचा कांटाळा धरी। म्हणे आतां तें मी न करी। जेणे ऐसे होय |११। हारी उमचावया। जुंवारी जैसा ये डाया। कीं वैरा बापाचेया। पुत्र जचे |१२। मारिलियाचेनि रागे। पाठीचा जेवीं सूड मागे। तेणे आक्षेपे लागे। जन्मापाठीं |१३। परी जन्मती ते लाज। न सांडी जयाचे निज। संभाविता निस्तेज। न जिरे जेवीं |१४। आणि मृत्यु पुढां आहे। तोचि कल्पांतीं का पाहे। परी आजीच होये। सावध जो |१५। माजी अथांव म्हणतां। थडियेचि पांडुसुता। पोहणार आइता।

कासी जेवीं |४६। का न पवतां रणाचा ठावो। सांभाळिजे जैसा आवो। वोडण सुइजे घावो। न लागतांचि |४७। पाहेचा पेणा वाटवधा। तंव आजीचि होइजे सावधा। जीव न वचतां औषधा। धाविजे जेवीं |४८। येरवीं ऐसें घडे। जो जळत घरीं सांपडे। तो मग न पवाडे। कुहा खणों |४६। चोंदिये पाथर गेला। तैसेनि जो बुडाला। तो बोंबेही सकट निमाला। कोण सांगे |५०। म्हणोनि समर्थसी वैर। जया पडिले हाडखाइर। तो जैसा आठही पाहर। परजूनि असे |५१। नातरी केळवली नोवरी। का संन्यासी जयापरी। तैसा न मरतां जो करी। मृत्युसूचना |५२। पैं गा जो ययापरी। जन्मेचि जन्म निवारी। मरणे मृत्यु मारी। आपण उरे |५३। तया घरीं ज्ञानाचें। सांकडे नाहीं साचें। जया जन्ममृत्यूचें। निमाले शत्य |५४। आणि तयाचिपरी जरा। न टेकतां शरीरा। तारुण्याचिया भरा। मार्जी देखे |५५। म्हणे आजिच्या अवसरी। पुष्टि आहे शरीरी। ते होइल काचरी। वाळली जैसी |५६। निदैवाचे व्यवसायें। तैसे ठाकती हातपाये। अमंत्री राजाची परी आहे। बळा यया |५७। फुलांचिया भोगा। लार्गीं प्रेम टांगा। तें करेयाचा गुडघा। तैसें होइल |५८। वोढाळाच्या खुरीं। आषाढवाते बुरी। ते दशा मा या शिरी। पावेल गा |५९। पच्चादळेसी इसाळे। भांडताति हे डोळे। ते होती पडवळे। पिकली जैसी |५६०। भंवईचीं पडळे। वोमथती शिनसाळे। उर कुहिजेल जळे। आंसुवांचेनी |६१। जैसें बाभुळीचे खोड। गिरबद्धनि जाती सरड। तैसें पिचडी तोंड। सरकटिजेल |६२। राधवणी चुलीपुळे। पन्हवे उम्हताति खातवडे। तैसीचि यें नाकाडे। बिडबिडती |६३। तांबूले वौट राऊं। हांसतां दात दाऊं। सनागर मिरऊं। बोल जेंगे |६४। तयाचिया तोंडा। येईल जळबाटाचा लोंडा। इया उमळती दाढा। दांतांसिंही |६५। कुळवाडी रिणे दाटली। कीं वाकडिया ढोरे बैसली। तैसी नुठी कांहीं केली। जीभची हे |६६। कुसळे कोरडी। वारेने जाती बरडी। तैसी आपदा तोंडीं। दाढियेसी |६७। आषाढीचेनि जळे। जैसी झिरपती शैलाची मौळे। तैसे खांडीहूनि लाळे। पडती पुर |६८। वाचेसि अपवाढ। कार्नीं अनुघड। पिंड गरुवा माकड। होईल हा |६९। तुणाचें बुझवणे। आंदोळे वारेनुगुणे। तैसें येईल कांपणे। सर्वागासी |५७०। पाया पडती वेंगडी। हात वळती मुरकुंडी। बरवेपणा बागडी। नाचविजेल |७१। मळमूत्रद्वारे। होऊनि ठाती खांकरे। नवसिये होती इतरे। माझिया निधनी |७२। देखोनि थुंकील जग। मृत्यूचा पडेल पांग। सोइरियां उबग। येईल माझा |७३। स्त्रिया म्हणती विवसी। बाळे जाती मूर्छेसी। किंबहुना चिळसी। पात्र होईन |७४। उभळीचा उजगरा। सेजारियां सोइलियां घरा। शिणवील म्हणती म्हातारा। बहुतांते हा |७५। ऐसी वार्धक्याची सूचणी। आपणियां तरुणपणीं। देखे मग मनीं। विटे जो गा |७६। म्हणे पाहे हे येईल। आणि आतांचे भोगितां जाईल। मग काय उरेल। हितालार्गीं |७७। म्हणोनि नाइकणे पावे। तंव आइकोनि घाली आघवें। पंगु न होता जावें। तेथूनिया |७८। दृष्टी जंव आहे। तंव पाहावें तेतुले पाहे। मूकत्वा आधी वाचा वाहे। सुभाषित |७९। हात होती खुळे। हें पुढील मोटके कळे। तंव करूनि घाली सकळे। दानादिके |८०। ऐसी दशा येईल पुढे। तें मन होईल वेडे। तंव चिंतूनि ठेवी चोखडे। आत्मज्ञान |८१। जैं चोर पाहे झोंबती। तंव आजीचि रुसिजे संपत्ती। कां झांकाझांकी वाती। न वचतां कीजें |८२। तैसें वार्धक्य यावें। मग जें वायां जावें। तें आतांचि आघवें। सवतें करी |८३। आतां मोडूनि ठेलीं दुर्गे। का वळित धरिलें खगे। तेथ उपेक्षूनि जो निघे। तो नागवला कीं |८४। तैसें वृद्धाप्य होय। आलेण वायां जाय। जे तो शतवृद्ध आहे। नेणो कैचा |८५। झाडिलींची कोळे झाडी। तया न फहें जेवीं बांडी। जाहाला अग्नी तरी राखोंडी। जाळील कार्ई |८६। म्हणोनि वार्धक्याचेनि आठवें। वार्धक्या जो नागवे। तयाच्या ठायीं जाणावें। ज्ञान आहे |८७। तैसेचि नानारोग। पडिघातीना जंव पुढा आंग। तंव आरोग्याचे उपेग। करूनि घाली |८८। सापाच्या तोंडी। पडिली जे उंडी। ते लाऊनि साडी। प्रबुद्ध जैसा |८९। तैसा वियोग जेंगे दुःखें। विपत्ति शोक पोखें। ते स्नेह सांडूनि सुखें। उदास होय |८०। आणि जेणेजेणे कडे। दोष सूतील तोंडे। तया कर्मरँधीं गुडे। नियमाचे दाटी |८१। ऐसऐसिया आइती। जयाती परी असती। तोचि तो ज्ञानसंपत्ती। गोसांवी गा |८२। आतां आणीकही एक। लक्षण अलौकिक। सांगेन आईक। धनंजया |८३।

असक्तिरनभिषंगः पुत्रदारगृहादिषु ।

नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपतिषु ।६।

तरी जो देहावरी। उदास ऐसिया परी। उखिता जैसा बिढारीं। बैसला आहे |८४। का वृक्षाची साऊली। वाटे जाता मानली। घरावरी तेतुली। आस्था नाहीं |८५। साऊली सरिसीच असे। परी हें नेणिजे जैसें। स्त्रियेचे तेसें। लोलुप्य नाहीं |८६। आणि जे प्रजा जाली। तियें वस्तीकरें आली। का गोरुवे बैसली। रुखातळीं |८७। जो संपत्तिमार्जीं असतां। ऐसा गमे पांडुसुता। जैसा का वाटे जातां। सक्षी ठेविला |८८। किंबहुना पुंसा। पांजरियामार्जीं जैसा। वेदाङ्गेसी तैसा। विहूनि असे |८९। येहीं दारागृहपुत्रीं। नाहीं जया मैत्री। तो जाण पां धात्री। ज्ञानासि गा |९०। महासिंधु जैसें। ग्रीष्म वर्ष सरिसे। इष्टानिष्ट तैसें। जयाच्या ठायीं |९। का तीन्ही काळ होतां। त्रिधा नक्के सविता। तसा सुखदुःखी चित्ता। भेदू नाहीं |२। जेथ नभाचेनि पाडे। समत्वा न्यून न पडे। तेथ ज्ञान रोकडे। वोळख तूं |३।

**मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ।
विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ।१० ।**

आणि मीवांचूनि काहीं | आणिक गोमटे नाहीं | ऐसा निश्चय तिहीं | जयाचा केला ।४ | शरीर वाचा मानस | पियालीं कृतनिश्चयाचा कोश | एक मीवांचूनि वास | न पाहती आन ।५ | किंबहुना निकट निज | जयाचं जाहालं मज | तेणे आपण्यां आम्हां सेज | एकी केली ।६ | रिगतां वल्लभापुढें | नाहीं आंगीं जीवीं सांकडें | तिये कांतेचेनि पाडें | एकसरला जो ।७ | मिळोनि मिळतची असे | समुद्रीं गंगाजळ जैसें | मी होऊन मज तैसें | सर्वस्वं भजती ।८ | सूर्याच्या होण्या होईजे | का सूर्यासवेचि जाइजे | हें विकलेपण साजे | प्रभेसि जेवीं ।९ | पैं पाणियाचिये भूमिके | पाणी तल्पे कौतुकें | ते लहरी म्हणती लौकिकें | येन्हवीं तें पाणी ।१० | जो अनन्य यापरी | मी जाहलाही मातें वरी | तोचि तो मूर्तधारी | ज्ञान पैं गा ।११ | आणि तीर्थे धौते तटें | तपोवनें चोखटें | आवडती कपाटें | वसवूं जया ।१२ | शैलकक्षांची कुहरें | जळाशयपरिसरें | अधिष्ठी जो आदरे | नगरा न ये ।१३ | बहु एकांतावरी प्रीती | जया जनपदाची खंती | जाण मनुष्याकारं मूर्ती | ज्ञानाची तो ।१४ | आणिकही पुढती | चिह्नें गा सुमती | ज्ञानाचिये निरुती— | लागी सांगो ।१५ |

**अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ।
एतज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ।१६ ।**

तरी परमात्मा ऐसें | जें एक वस्तु असे | तें जया दिसे | ज्ञानास्तव ।१६ | तें एकवांचूनि आने | जियें भवस्वर्गादि ज्ञाने | तें अज्ञान ऐसा मने | निश्चय केला ।१७ | स्वर्ग जाणों हें सांडी | भवविषयीं कान ज्ञाडी | दे अध्यात्मज्ञानीं बुडी | सद्गावाची ।१८ | भंगलिये वाटे | शोधूनियां अव्हांटे | निघिजे जेवीं नीटें | राजपंथे ।१९ | तसें ज्ञानजातां करी | आघवेचि एकीकडे सारी | मग मन बुद्धी मोहरी | अध्यात्मज्ञानीं ।२० | म्हणे एक हेंचि आथी | येर जाणणे तें भ्रांति | ऐसी निकरंसी मती | मेरु होय ।२१ | एवं निश्चय जयाचा | द्वारीं आत्मज्ञानाचा | ध्रुव देवो गगर्नीचा | तैसा राहिला ।२२ | तयाचिया ठार्यीं ज्ञान | या बोला नाहीं आन | जे ज्ञानीं बैसले मन | तेव्हांचि तो मी ।२३ | तरी बैसलेपणे जें होये | तें बैसताचि बोले न होये | तरी ज्ञाना तया आहे | सरिसा पाड ।२४ | आणि तत्त्वज्ञान निर्मळ | फळ जें एक फळ | तें ज्ञेयहीवरी सरळ | दिठी जया ।२५ | येन्हवीं बोधा आलेनि ज्ञाने | जरी ज्ञेय न दिसेचि मने | तरी ज्ञानलाभी न मने | ज्ञालासांता ।२६ | आंधळेया हातीं दिवा | देऊनि काय करावा | तैसा ज्ञाननिश्चय आधवा | वायांचि जाय ।२७ | जरी ज्ञानाचेनि प्रकाशे | परतत्वीं दिठी न पैसे | ते स्फूर्तीचि असे | अंध होउनी ।२८ | म्हणोनि ज्ञान जेतुले दावी | तेतुली वस्तुचि आधवी | तें देखे ऐसी व्हावी | बुद्धी चोख ।२९ | यालागीं ज्ञाने निर्दोखें | दाविले ज्ञेय देखे | तैसेनि उन्नेखें | आथिला जो ।२३० | जेवढी ज्ञानाची वृद्धी | तेवढी जयाची बुद्धी | तो ज्ञान हें शब्दीं | करणे न लगे ।२१ | पैं ज्ञानाचिये प्रभेसवे | जयाची मती ज्ञेयीं पावे | तो हातधरणिया शिवे | परतत्वाते ।२२ | तोचि ज्ञात हे बोलतां | विस्मयो कवण पांडुसुता | काय सवितयाते सविता | म्हणावे असे ।२३ | तंवं श्रोते म्हणती असो | न सांगे तयाचा अतिसो | ग्रंथोक्ती तेथ आडसो | घालिसी कां हा ।२४ | तुझा हाचि आम्हा थोर | वक्तृत्वाचा पाहुणेर | जे ज्ञानविषे फार | निरोपिला ।२५ | रस होआवा अतिमात्रू | हा घेतासि कविमंत्रू | तरी अवतूनि शत्रू | करितोसि कां गा ।२६ | ठार्यीं बैसतीये वेळे | जे रससोये होऊनि पळे | तियेचा येर वोडव मिळे | कोणा अर्था ? ।२७ | आघवांचि विषयीं भादी | परी सांजवणी टेको नेदीं | ते खुरखोडी नुसधी | पोषी कवण ।२८ | तैसी ज्ञानीं मती न फांके | येर जल्पती नेणों केतुकें | परी तें असो निके | केले तुंवा ।२९ | जया ज्ञानलेशोदेशें | किजती योगादि सायासें | ते धणीचे आणि तुङ्गिया ऐसें | निरुपण ।२३० | अमृताची सातवांकडी | लागो का अनुघडी | सुखाच्या दिवसकोडी | गणिजतु का ।२१ | पूर्णचंद्रेसी राती | युग एक असोनि पांती | तरी काय न पाहात आहाती | चकोर ते ।२२ | तैसें ज्ञानाचें बोलणे | आणि येणे रसाळपणे | आतां पुरे कोण म्हणे | आकर्णितां ।२३ | आणि सभाग्य पाहुणा ये | सुभगाचि वाढती होये | तैं सरो नेणे रससोये | ऐसें आथी ।२४ | तैसा जाहाला प्रसंग | जे ज्ञानीं आम्हांसी लाग | आणि तुजही अनुराग | आथि तेथ ।२५ | म्हणोनि यया वाखाणा | प्रेम चढे चौगुणा | ना म्हणों नये देखणा | होसी ज्ञानीं ।२६ | तरी आतां ययावरी | प्रज्ञेच्या माजघरं | पदे साच करी | निरुपणी ।२७ | या संतवाकायासरिसें | म्हणितलें निवृत्तिदासें | माझेहीं जी ऐसें | मनोगत ।२८ | यावरी आतां तुम्ही | आज्ञापिला स्वामी | तरी वायां वाग्जाळ मी | वाढो नेदीं ।२९ | एवं इये अठरा | ज्ञानलक्षणे अवधारा | श्रीकृष्णं धनुर्धरा | निरुपिली ।२३० | मग म्हणे या नांवे | ज्ञान एथ जाणावे | हें स्वमत आणि आघवें | ज्ञानियेही म्हणती ।२१ | करतळावरी वाटोळा | डोलत देखिजे आवळा | तैसें ज्ञान आम्हीं डोळां | दाविले तुज ।२२ | आतां धनंजया महामती | अज्ञान ऐसी वदंती | तेही सांगे व्यक्ती | लक्षणेसीं ।२३ | येन्हवीं ज्ञान फुडें जालिया | अज्ञान जाणवे धनंजया | जें ज्ञान नव्हे तें अपैसया | अज्ञानची ।२४ | पाहे पां दिवस आघवा सरे | मग रात्रीची वारी वावरे | वांचुनि काहीं तिसरे | नाहीं जेवीं ।२५ | तैसें ज्ञान जेथ नाहीं | तें अज्ञानची पाही | तरी सांगो काहीं काहीं | चिह्ने तिये ।२६ | तरी संभावने जिये | जो मानाची

वाट पाहे । सत्कारै होये । तोष जया ।५७ । गर्वे पर्वताची शिखरे । तैसा महत्त्वावरुनि नितुरे । तयाचिया ठारीं पुरें । अज्ञान आहे ।५८ । आणि स्वधर्माची मांगळी । बांधे वाचेच्या पिंपळी । उभिला जैसा देउळी । जाणोनि कुंचा ।५९ । घाली विद्येचा पसारा । सुये सुकृताचा डांगोरा । करी तेतुले मोहरा । स्फीतीचिया ।६० । आंग वरीवरी चर्ची । जनातें अर्चितां वंची । तो जाण अज्ञानाची । खाणी एथ ।६१ । आणि वही वनीं विचरें । तेथ जलती जैसी जंगमस्थावरे । तैसे जयाचेनि आचारे । जगा दुःख ।६२ । कौतुके जें जें जल्ये । तें सबळाहुनि तीख रुपे । विषाढूनि संकल्पे । मारक जो ।६३ । तयातें बहु अज्ञान । तो अज्ञानाचें निधान । हिंसेसि आयतन । जयाचें जिंगे ।६४ । आणि फुके भाता फुगे । रेचिलिया संवेची उफगे । तैसा संयोगवियोगे । चढे वोहटे ।६५ । पडली वारयाचिया वळसां । धुळी चढे आकाशा । हरिखा वळघे तैसा । स्तुतीवळे ।६६ । निंदा मोटकी आइके । आणि कपाळ धरुनि ठाके । थेंवे विरे वारेनि शोखे । चिखल जैसा ।६७ । तैसा मानापमानीं होये । जो कोण्हीची उर्मी न साहे । तयाच्या ठारीं आहे । अज्ञान पुरें ।६८ । आणि जयाचिया मनीं गांठी । वरीवरी मोकळी वाचा दिठी । आगे मिळे जीवें पाठी । भलतया दे ।६९ । व्याधाचें चारा घालणे । तैसे प्रांजल जोगावणे । चांगाचीं अंतःकरणे । विरुद्ध करी ।७० । गार शेवाळे गुंडाळली । कां निंबोळी जैसी पिकली । तैसी जयाची भली । बाह्यक्रिया ।७१ । अज्ञान तयाचिया ठारीं । ठेविले असे पाही । या बोला आन नाहीं । सत्य मानी ।७२ । आणि गुरुभक्ती उभजे । विद्या घेऊनि माजे । गुरुसीचि जो ।७३ । तयाचें नाम घेणे । तें वाचे शूद्रान्त्र होणे । परी घडले लक्षणे । बोलतां इयें ।७४ । आतां गुरुभक्तांचे नांव घेवों । तेणे वाचे प्रायश्चित्त देवो । गुरुभक्तांचे नाम पाहों । सूर्य जैसा ।७५ । येतुलेनि पांगू पापाचा । निस्तरेल हे वाचा । जो गुरुतल्पगाच्या । नामीं जाला ।७६ । हा ठायवरी । तया नामाचें भय हरी । मग म्हणे अवधारीं । आणिके चिंहे ।७७ । तरी आंगे कर्म ढिला । जो मने विकल्पे भरला । अडवीचा अवगळला । कुहा जैसा ।७८ । तया तोंडीं काटिवळे । आंत नुसधीं हाडे । अशुचि तेणे पाडे । सबाह्य जो ।७९ । जैसे पोटालागीं सुणे । उघडे झांकले न म्हणे । तैसे आपले परावें नेणे । द्रव्यालागी ।७० । इया ग्रामसिंहाचिया ठारीं । जैसा मिळणीं ठाको अठावो नाहीं । तैसा स्त्रीविषयीं कांहीं । विचारीना ।७१ । कर्माचा वेळ चुके । का नित्यनैमित्तिक ठाके । तें जया न दुखे । जीवामार्जी ।७२ । पापीं जो निसुग । पुण्याविषयीं अतिनिलाग । जयाचिया मनीं वेग । विकल्पाचा ।७३ । तो जाण निखळा । अज्ञानाचा पुतळा । जो बांधेनि असे डोळां । वित्ताशेतें ।७४ । आणि स्वार्थ आळुमाळे । जो धैर्यपासोनि चळे । जैसे तृणबीज ढळे । मुगियेचेनी ।७५ । पावो सूदलिया सवें । जैसे थिल्लर कालवे । तैसा भयाचेनि नांवे । गजबजे जो ।७६ । मनोरथांचिया धारसा । वाहणे जयाचिया मानसा । पूरीं पडिला जैसा । दुधिया पाही ।७७ । वायूचेनि सावार्ये । धूऱ्या दिगंतरा जाये । दुःखवार्ता होये । तैसे जया ।७८ । वाउधाणाचिया परी । आश्रय कहीचि न धरी । क्षत्रीं तीर्थीं पुरीं । थारों नेणे ।७९ । का मातलिया सरडा । पुढती बुड पुढती शेंडा । हिंडणवारा कोरडा । तैसा जया ।८० । जैसा रोविल्याविणे । रांजन थारों नेणे । तैसा पडे तैं राहणे । येन्हीं हिंडे ।८१ । तयाच्या ठारीं उदंड । अज्ञान असे वितंड । जो चांचल्ये भावंड । मर्कटाचें ।८२ । आणि पैंग गा धनुर्धरा । जयाचिया अंतरा । नाहीं वोडवारा । संयमाचा ।८३ । लेंडिये आला लोंडा । न मनी वाळुवेचा वरवंडा । तैसा निषेधाचिया तोंडा । बिहेना जो ।८४ । ब्रताते आड मोडी । स्वधर्म पाये वोलांडी । नियमाची आस तोडी । जयाची क्रिया ।८५ । नाहीं पापाचा कंटाळा । नेणे पुण्याचा जिह्वाळा । लाजेचा पेंडवळा । खाणोनि घाली ।८६ । कुळेसी जो पाठमोरा । वेदाज्ञेसीं दुऱ्हा । कृत्याकृत्यव्यापारा । निवाड नेणे ।८७ । वसू जैसा मोकाट । वारा जैसा अफाट । फुटला जैसा पाट । निरंजनीं ।८८ । आंधळे हातिरूल मातले । का डोंगरीं जैसे पेटले । तैसे विषयीं सुटले । चित जयाचें ।८९ । पैंग उकरडां काय न पडे । मोकाट कोण नातुडे । ग्रामद्वारींचे आडे । नोलांडी कोण ।९० । जैसे स्त्रीं अत्र जाले । का सामान्या बीक आले । वाणसियेचे उमले । कोण न रिगे ।९१ । तैसे जयाचें अंतःकरण । तयाच्या ठारीं संपूर्ण । अज्ञानाची जाण । ऋद्धि आहे ।९२ । आणि विषयांची गोडी । जीत मेला न संडी । स्वर्गाही खावया जोडी । एथुनीची ।९३ । जो अखंड भोगा जचे । जया व्यसन कामक्रीडेचे । मुख देखेनि विरक्ताचें । सचैल करी ।९४ । विषो शिणोनियां जाये । परी न शिणे सावध नोहे । कुहिला हातीं खाये । कोडी जैसा ।९५ । खरी टेकों नेदी उडे । लातौनि फोडी नाकाडे । तन्हीं जेवीं न काढे । माघौता खर ।९६ । तैसा जो विषयांलागीं । उडी घाली जळते आगीं । व्यसनांची आगीं । लेणी मिरवी ।९७ । फुटोनी पडे तव । मृग वाढवीं हांव । परी न म्हणे ते माव । रोहिणीची ।९८ । तैसा जन्मानी मृत्युवरी । विषयीं त्रासितां बहुती परी । तन्ही त्रास नेघे धरी । अधिक प्रेमा ।९९ । पहिलिये बाळदशे । आई वा हैची पिसें । तें सरे मग ज्ञीमासें । भुलेनि ठाके ।१०० । मग ज्ञी भोगितां थावो । वृद्धाप्य लागें येवों । तेव्हां तोचि प्रेमभावो । बाळकांसि आणी ।१०१ । आंधळे व्याले जैसे । तैसा बाळे परिवसे । परी जीवें मरे तों न त्रासे । विषयांसि जो ।१०२ । जाण तयाच्या ठारीं । अज्ञानासि पार नाहीं । आतां आणिक कांही । विळें सांगो ।१०३ । तरी देहविय आत्मा । ऐसेया जो मनोधर्मा । वळघोनियां कर्पा । आरंभ करी ।१०४ । आणि उणे का पुरें । जें जें कांहीं आचरे । तयाचेनि आविष्कारे । कुळंगे लागे ।१०५ । डोईये ठेविलेनि भोजें । देवलविसे जेवीं फुजे । तैसा विद्यावयसा माजे । उताणा चाले ।१०६ । म्हणे मीचि एक अर्थी । माझ्याचि घरीं संपत्ति । माझी आचरती रिति । कोणा आहे ।१०७ । नाहीं माझेनि पाडे वाड । मी सर्वज्ञ एकचि रुढ । ऐसा सर्वतुष्टीगंड । घेऊनि ठाके ।१०८ । व्याधि लागलिया माणुसा । न येचि भोग दाऊं जैसा । निके न साहे जो तैसा । पुढिलांचे ।१०९ । पैंग गुण तेतुला साय । स्नेह कीं जाळित जाय । जेथ ठेविजे तेथ होय ।

मर्सीऐसें |७२०। जीवने शिंपिला तिडपिडी। वीजिला प्राण सांडी। लागला तरी काढी। उरों नेदी |२१। अळुमाळ प्रकाश करी। तेतुलेनीच उबारा धरी। तैसिया दीपाचिया परी। सुविद्या जो |२२। औषधाचें नांवें अमृतें। जैसा नवज्वर आंबुथे। का विषचि होऊनि परते। सर्पा दूध |२३। तसा सदगुणी मत्सर। व्युत्पत्तीं अहंकार। तपोज्ञाने अपार ताठा चढे |२४। अंत्यज राणिवे बैसविला। आरें धारण गिळिला। तैसा गर्वे फुगला। देखसी जो |२५। जो लाटणे ऐसा न लवे। पाथरे तेवीं न द्रवे। गुणियासि नागवे। फोडसे जैसें |२६। किंबहुना तयापार्सी। अज्ञान आहे वाढिसी। हें निकरें गा तुजसीं। बोलत असों |२७। आणीकही धनंजया। जो गृहदेहसामग्रिया। न देखे कालचेया। जन्मातें गा |२८। कृतघ्ना उपकार केला। का चोरा व्यवहार दिघला। निसुग स्तविला। विसरे जैसा |२९। वोढाळतां लाविलें। तें तैसेंचि कान पुंस वोलें। कीं पुढती वोढाळूं आलें। सुणे जैसें |३०। बेडूक सापाचिया तोंडीं। जातसे सबुडबुडीं। तो मक्षिकांचिया कोडीं। स्मरेना कांहीं? |३१। तैसी नवही द्वारे स्वती। आंगीं देहाची लुती जिती। जेणे जाली तें चित्तीं। सलेना जया |३२। मातेच्या उदरकुहरीं। सूनि विष्टेच्या दाथरीं। जठरीं नवमासवरी। उकडला जै |३३। ते गर्भीची जे व्यथा। का जें जाले उपजतां। तें कांहींचि सर्वथा। नाठवी जो |३४। मळ्मूत्रपंकीं। जें लोळतें बाळ अंकीं। देखोनि जो न थुंकी। त्रास नेघे |३५। कालचि ना जन्म गेलें। पाहेच पुढती आलें। ऐसे हें कांहीं वाटलें। नाहीं जया |३६। आणि पैं तयाचि परी। जीविताची फरारी। देखोनि जो न करी। मृत्युचिंता |३७। जिणेयाचेनि विश्वासें। मृत्यु एक एथ असे। हें जयाचेनि मानसें। मानिजेना |३८। अल्पोदर्कींचा मासा। हें नाटे ऐसिया आशा। न वचेचि का जैसा। अगाध डोहां |३९। का गोरीचिया भुली। मृग व्याधा दृष्टी न घाली। गळ न पाहतां गिळिली। उंडी मीने |३०। दीपाचिया झगमगा। जाळील हे पतंगा। नेणवेचि पैं गा। जयापरी |३१। गंवार निद्रासुखें। घर जळत असे तें न देखे। नेणतां जेवी विषें। राधिलें अन्न |४२। तैसा जीविताचेनि मिषें। हा मृत्युचि आला असे। हें नेणवेचि राजसें। सुखें जो गा |४३। शरीरींची वाढी। अहोरात्रांची जोडी। विषयसुखप्रौढी। साचचि मानी |४४। परी बापुडा ऐसे नेणे। जें वेश्येचें सर्वस्व देणे। तेंचि तें नागवणे। रूप एथ |४५। सवचोरांचें साजणे। तेंचि तें प्राण घेणे। लेपा स्नपन करणे। तोचि नाश |४६। पांडुरोगे आंग सुटलें। तें तयाचि नांवें खुंटलें। तैसें नेणे भुले। आहारनिद्रा |४७। सन्मुख शूला। धांवतया पायें चपळा। प्रतिपदीं जवळा। मृत्यु जेवीं |४८। तेवीं देहां जंव जंव वाढ। जंव जंव दिवसाचा पवाड। जंव जंव सुरवाड। भोगाचा यया |४९। तंव तंव अधिकाधिकें। मरण आयुष्यातें जिंके। मीठ जेवी उदकें। घासिजत असे |४५०। तैसें जीवित्व जाये। तयास्तव काळांते पाहे। हें हातोहातींचे न होये। ठाऊंचे जया |४१। किंबहुना पांडवा। हा आंगींचा मृत्यु नित्य नवा। न देखे जो मावा। विषयांचिया |४२। तो अज्ञानदर्शींचा रावो। या बोला महाबाहो। न पडे गा ठावो। आणिकांचा |४३। पैं जीविताचेनि तोषें। जैसा का मृत्यु न देखे। तैसाचि तारुण्ये तोखे। जरा न गणी |४४। कडाडीं लोटला गाडा। का शिखरानै सुटला धोडा। तैसा न देखे जो पुढां। वार्धक्य आहे |४५। का आडवोहळा पाणी आलें। का जैसें म्हसयांचे झुंज मातलें। तैसें तारुण्याचे चढलें। भुररें जया |४६। पुष्टि लागे विघरों। कांति पाहे निसरों। मस्तक आदरी शिरो—। भागीं कंप |४७। दाढी साउळ धरी। मान हालौनि वारी। तरी जो करी। मायेचा पैसू |४८। पुढील उरीं आदले। तंव न देखे जेवीं अंधळें। का डोळ्यावरले निगळें। आळसी तोषें |४९। तैसें तारुण्य आजींचे। भोगितां वृद्धाप्य पाहेचें। न देखे तोचि साचै। अज्ञान गा |४६०। देखे अक्षमें कुब्जे। कीं विटावूं लागे फुजें। परी न म्हणे पाहें माझें। ऐसेंचि होईल |४९। आणि आंगीं वृद्धतेवी। संज्ञा ये मरणाची। मरी जया तारुण्याची। भुली न फिटे |४२। तो अज्ञानाचे घर। हें साचचि घे उत्तर। तेवीचि परियेसी थोर। चिंह आणिक |४३। तरी वाघाचिये अडवे। एक वेळ आला चरेनी दैवे। तेणे विश्वासें पुढती धावें। वसू जैसा |४४। का सर्पघराआंतू। अवचटे ठेवा आणिला स्वस्थू। येंतुलिया साठीं निचितू। नास्तिक होय |४५। तैसेचि अवचटें हें। एक दोनीचि वेळां लाहे। एथू उरग एक आहे। हें मानीना जो |४६। वैरिया नीद आली। आता द्वांद्वे माझीं सरली। हें मानी तो संपिलीं। मुकला जेवीं |४७। तैसी आहारनिद्रेची उजरी। रोग निवांत जोंवरी। तंव जो न करी। व्याधींची चिंता |४८। आणि खीपुत्रादिमेळे। संपत्ति जंव जंव फळे। तेणे रजें डोळे। जाती जयाचे |४८। सवळेचि वियोग पडेल। विळौनि विपत्ति येईल। हें दुःख पुढील। देखेना जो |४७०। तो अज्ञान गा पांडवा। आणि तोही तोचि जाणावा। जो इद्रियें अव्हासव्हा। चारी एथ |४९। वयसेचेनि उवायें। संपत्तिचेनि सावायें। सेव्यासेव्य जाये। सरकटित |४२। न करावें तें करी। असंभाव्य मनीं धरी। चिंतूं नये तें विचारी। जयाची मती |४३। रिघे जेथ न रिघावें। मागे जें न घ्यावें। स्पर्श जेथ न लगावें। आंग मन |४४। न जावें तेथ जाये। न पाहावें तें जो पाहे। न खावें तें खाये। तेवीचि तोषे |४५। न धरावा तो संग। न लगावें तेथ लाग। नाचरावा तो मार्ग। आचरे जो |४६। नायकावें तें आइके। न बोलावें तें बके। परी दोष होतील हें न देखे। प्रवर्ततां |४७। आंगा मनासि रुचावें। येतुलेनि कृत्याकृत्य नाठवे। जो करणेयाचेनि नांवें। भलतेवि करी |४८। परी पाप मज होईल। का नरकयातना येईल। हें कांहींचि पुढील। देखेना जो |४६। तयाचेनि आंगलगें। जर्गीं अज्ञान दाटुगें। जें सज्जानाही संगे। झोंबों सके |४७०। परी असो हे आइक। अज्ञानचिंहे आणिक। जेणे तुज सम्यक। जाणवेल |४९। तरी जयाची प्रीति पुरी। गुंतली देखसी धरीं। नवगंधकेसरीं। भ्रमरी जैसी |४२। साकरेचिया राशी। बैसली नुठे माशी। तैसेनि खीचित आवेशी। जयाचे मन |४३। ठेला बेडूक कुंडीं। मशक गुंतला शेंबुडीं। जैसा ढोर सबुडसुडीं। रुतला पंकीं |४४। तैसें घरींहुनि निगणे। नाहीं जीवे

मने प्राणे । जया साप होऊनि असणे । भाटी तिये ।^{८५} प्रियोत्तमाचिया कंठी । प्रमदा घे आठी । तैसी जीवेसी कोंपटी । धरूनि ठाके ।^{८६} मधुरसोदेशे । मधुकर जचे जैसे । गृहसंगोपन तैसे । करी जो गा ।^{८७} म्हातारपणी आले । रत्न एक विपायिले । तयाचे का जेतुले । मातापितरां ।^{८८} तेतुलेनि पाडे पार्था । घरीं जया प्रेमआस्था । आणि खीवांचूनि सर्वथा । जाणेना जो ।^{८९} तैसा खीदेहीं जो जीवे । पडोनिया सर्वभावे । कोण मी काय करावे । कांहीं नेणे ।^{९०} महापुरुषाचे चित । जालिया वस्तुगत । ठाके व्यवहारजात । जयापरी ।^{९१} हानि लज्जा न देखे । परापवाद नाइके । जयाचीं इंद्रिये एकमुखे । ख्रिया केली ।^{९२} चित आराधी ख्रियेचे । आणि तियेचेचि छंदे नाचे । माकड गारुडियाचे । जैसे होय ।^{९३} आपणेही शिणवी । इष्टमित्र दुखवी । मग कवडाचि वाढवी । लोभी जैसा ।^{९४} तैसा दानपुण्ये खाची । गोत्रकुटुंबा वंची । परी बाइणी ख्रियेची । उणी हो नेदी ।^{९५} पूजितीं दैवते जोगवी । गुरुते बोले झकवी । मायबापा दावी । निदारपण ।^{९६} ख्रियेच्या तरी वीखीं । भोगसंपत्ति अनेकी । आणी वस्तु निकी । जे जे देखे ।^{९७} प्रेमाधिलेनि भक्ते । जैसेनि भजिजे कुळदैवते । तैसा एकाग्रचिते । खीं जो उपासी ।^{९८} साच आणि चोख । तें ख्रियेसीची अशेख । येरीविषयीं जोगावणूक । तेही नाहीं ।^{९९} इयेते हन कोणी देखेल । इयेसी वेखासे जाईल । तरी युगचि बुडेल । ऐसे जया ।^{१००} नायटचा भेण । न मोडिजे नागांची आण । तैसी पाळी उणखून । ख्रियेची जो ।^{११} किंबहुना धनंजया । खींची सर्वस्व जया । आणि तियेचिया जालिया— । लागीं प्रेम ।^{१२} आणीकही जें समस्त । तियेचे संपत्ति जात । तें जीवाहूनि आंत । मानी जो का ।^{१३} तो अज्ञानासि मूळ । अज्ञाना तेणे बळ । हें असो केवळ । तो तेंचि रूप ।^{१४} आणि मातलिया सागरीं । मोकलिलिया तरी । लाटांच्या येरझारीं । आंदोळे जेवी ।^{१५} तेवीं प्रिय वस्तु पावे । आणि सुखें जो उंचावे । तैसाचि अप्रियासवे । तळवट ये ।^{१६} ऐसेनि जयाचे चितीं । वैषम्याची वोळखती । वाहे तो महामती । अज्ञान गा ।^{१७} आणि माझ्या ठारीं भक्ती । फळलागीं जया आर्ती । धनोदेशे विरक्तीं । नटणे जेवी ।^{१८} नातरी कांताच्या मानसीं । रिगोनी खैरिणी जैसी । राहटे जारेसी । जावयालागीं ।^{१९} तैसा मातें किरीटी । भजती गा पाउटी । करूनि जो दिठी । विषो सूये ।^{२०} आणि भजनलियासवे । तोचि विषय जरी न पावे । तरी सांडी म्हणे आघवे । टवाळ हें ।^{२१} कुणबट कुळवाडी । तैसा आन आन देव मांडी । आदिलाची परवडी । करी तया ।^{२२} तया गुरुमार्गा टेके । जयाचा सुगरवा देखे । तरी तयाचा मंत्र शिके । येर नेघे ।^{२३} प्राणिजातेसीं निष्ठुर । सीवरीं बहु भर । तेवींचि नाहीं एकसर । निर्वाह जया ।^{२४} माझी मूर्ति निफजवी । ते घराचे कोनीं बैसवी । आपण देवोंदेवीं । यात्रे जाय ।^{२५} नित्य आराधन माझों । काजी कुळदेवता भजे । पर्वाविशेषे कीजे । पूजा आना ।^{२६} माझें अधिष्ठान घरीं । आणि वोवसे आनाचे करी । पितृकार्यावसरीं । पितरांचा होय ।^{२७} एकादशीच्या दिवसी । जेतुला पाड आम्हांसीं । तेतुलाचि नागांसी । पंचमीच्या दिवशी ।^{२८} चौथ मोटकी पाहे । आणि गणेशाचाचि होये । व उदसीं म्हणे माये । तुळाचि वो दुर्गे ।^{२९} नित्यनैमित्तिके कर्म सांडी । मग बैसे नवचंडी । आदित्यवारीं वाढी । बहिरवां पात्रीं ।^{३०} पाठीं सोमवार पावे । आणि बेलेसीं लिंगा धावे । ऐसा एकलाचि आवधे । जोगवी जो ।^{३१} ऐसा अखंड भजन करी । उगा नोहे क्षणभरी । अवधेन गांवद्वारीं । अहेव जैसी ।^{३२} ऐसेनि जो भक्त । देखसी सैरा धांवत । जाण अज्ञानाचा मूर्त । अवतार तो ।^{३३} आणि एकांते चोखटे । तपोवने तीर्थ तटे । देखोनि जो गा विटे । तोही तोची ।^{३४} आणि आत्मा गोचर होये । ऐसी जे विद्या आहे । ते आइकोनी डौर वाहे । विद्वांसू जो ।^{३५} उपनिषदांकडे न वचे । योगशास्त्र न रुचे । अध्यात्मज्ञानीं जयाचे । मनचि नाहीं ।^{३६} आत्मचर्चा एकी आस्थी । ऐसिये बुद्धीची भिंती । पाढूनि जयाची मती । वोढाळ जाहाली ।^{३७} कर्मकांड तरी जाणे । मुखोदगत पुराणे । ज्योतिपी तो म्हणे । तैसेचि होय ।^{३८} शिल्पीं अतिनिषुण । सूपकर्मीही प्रवीण । विधि अर्थवर्ण । हातीं आस्थी ।^{३९} कोर्की नाहीं ठेले । भारत कीर म्हणतले । आगम अपाविले । मूर्त होती ।^{४०} नीतिजात सुझे । वैद्यकही बुड्हे । काव्यनाटकीं दुजें । चतुर नाहीं ।^{४१} स्मृतीची चर्चा । दंश जाणे गारुडीचा । निंघंट पळजेचा । पाइकी करी ।^{४२} पैं व्याकरणीं चोखडा । तर्कीं अतिगाढा । परी एक आत्मज्ञानी फुडा । जात्यंध जो ।^{४३} तें एकवांचूनि आधवां शास्त्रीं । सिद्धांत निर्माणधात्री । परी जळे तें मूळनक्षत्रीं । पाहें गा ।^{४४} मोराआंसीं आशेषे । पिसें असती डोळसे । परी एकली दृष्टी नसे । तैसे तें गा ।^{४५} जरी परमाणूएवढे । संजीवनीमूळ जोडे । तरी बहु काय गाडे । भरणे येरें ।^{४६} आयुष्यावीण लक्षणे । सिसेवीण अलंकरणे । वोहरेवीण वाधावणे । तो विटबू गा ।^{४७} तैसे शास्त्रजात जाण । आधवेची अप्रमाण । पार्था अध्यात्मज्ञानेवीण । एकलेनी! ।^{४८} यालागीं अर्जुना पाहीं । अध्यात्मज्ञानाच्या ठारीं । जया नित्यबोध नाहीं । शास्त्रमूढा ।^{४९} तया शरीर जें जाले । तें अज्ञानाचे बीं विरुद्धले । तयाचे व्युत्पन्नत्व गेले । अज्ञानवेलीं । तो जें जें बोले । तें अज्ञानचि फुलले । तयाचे पुण्य जें फहले । तें अज्ञान गा ।^{५०} आणि अध्यात्मज्ञान कांहीं । जेणे मानिलेचि नाहीं । तो ज्ञानार्थ न देखे काई । हें बोलावें असे? ।^{५१} ऐलीचि थडी न पवता । पळे जो माधौता । तया पैलद्वीपीची वाता । काय होय? ।^{५२} का दारवंठाचि जयाचे । शीर रोपिले खांचे । तो केवीं परिवर्तीचे । ठेविले देखे? ।^{५३} तेवीं अध्यात्मज्ञानीं जया । अनोळख धनंजया । तथा ज्ञानार्थ देखावया । विषो काई ।^{५४} म्हणोनि आतां विशेषे । तो ज्ञानाचे तत्त्व न देखे । हें सांगावे आंखेलेखे । न लगे तुज ।^{५५} जेव्हां संगर्भ वाढिले । तेव्हांचि पोटीचे धाले । तैसे मागिले पदे बोलिले । तेंचि होय ।^{५६} वाचूनियां वेगळे । रूप करणे हें न मिळे । जेवीं अवतिले आंधळे । तें दुजेनसीं ये ।^{५७} एवं इये उपरती । ज्ञानचिह्ने मागुती । अमानित्वादिप्रभुती । वाखाणिलीं ।^{५८} जे ज्ञानपदे अठरा । केलिया येयी

मोहरां। अज्ञान या आकारा। सहजे येती।५१। मागा श्लोकाचेनि अर्धार्थै। ऐसें सांगितलैं श्रीमुकुंदें। ना उफराटीं इयें ज्ञानपदें। तेंचि अज्ञान।५२। म्हणोनि इया वाहणीं केली म्या उपलवणी। वांचूनि दुधा मेळऊनि पाणी। फार कीजे काई?।५३। तैसें जी न बडबडीं। पदाची कोर न सांडीं। मूळधनीचिये वाढी। निमित जाहलों।५४। तंव श्रोते म्हणती राहें। के परिहारा ठाव आहे?। बिहिसी कां वायें। कविपोषका।५५। तूतें श्रीमुरारी। म्हणितलैं प्रगट करीं। जे अभिप्राय गव्हारी। झांकिले आम्हीं।५६। तें देवाचें मनोगत। दावित आहासी तूं मूर्त। हेंही म्हणतां चित। दाटेल तुझें।५७। म्हणोनि असो हें न बोलों। परी साविया गा तोषतों। जे ज्ञानतरिये मेळविलों। श्रवणसुखाचें।५८। आतां इयावरी। जें तो श्रीहरी। बोलिला तें करीं। कथन वेगी।५९। इया संतवाक्यसरिसें। म्हणितलैं निवृत्तिदासें। जी अवधारा तरी ऐसें। बोलिले देवें।५६०। म्हणती तुवां पांडवा। हा चिह्नसुम्बव्य आघवा। आयिकिला तो जाणावा। अज्ञानभाग।५१। इया अज्ञानभाग। पाठी देऊनि पैं गा। ज्ञानविखीं चांगा। दृढा होईजे।५२। मग निर्वाळिलेनि ज्ञानें। ज्ञेय भेटेल मनें। तें जाणावया अर्जुनें। आस केली।५३। तंव सर्वज्ञाचा रावो। म्हणे जाणोनि तयाचा भावो। परिसें ज्ञेयाचा अभिप्रावो। सांगों आतां।५४।

ज्ञेयं यत्तप्रवक्ष्यामि यज्ञात्वाऽमृतमश्चुते।

अनादिमत्परं ब्रह्म न सतत्रासदुच्यते।५२।

तरी ज्ञेय ऐसें म्हणणें। वस्तु तें येणेचि कारणें। जें ज्ञानेवांचूनि कवणें। उपाया नये।५५। आणि जाणितलेयावरौतें। कांहीं कारणे नाहीं जेथें। जाणणेचि तन्मयातें। आणी जयाचें।५६। जें जाणितलेयासारीं। संसार काढूनियां कांठीं। जिरोनि जाईजे पोटीं। नित्यानंदाच्या।५७। तें ज्ञेय गा ऐसें। आदि जया नसे। परब्रह्म आपैसें। नाम जया।५८। जें नाहीं म्हणों जाईजे। तंव विश्वाकारे देखिजे। आणि विश्वचि ऐसें म्हणिजे। तरी हे माया।५९। रूप वर्ण व्यक्ति। नाहीं दृश्य द्रष्टा स्थिति। तरी कोण कैसें आथी। म्हणावें पां।५७०। आणि साचचि जरी नाहीं। तरी महदादि कोणे ठाई। स्फुरत कैचें काई। तेणवीण असे।७१। म्हणोनि आथी नाथी हे बोली। जें देखोनि मुकी जाहली। विचाराची मोडली। वाट जेथें।७२। जैसी भांडघटशरावीं। तदाकार असे पृथ्वी। तैसें सर्व होऊनियां सर्वों। असे जे वस्तु।७३।

सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम्।

सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति।५३।

आघवांचि देशीं काळीं। नवहतां देशकाळांवेगळी। जे क्रिया सृळास्थूळीं। तेचि हात जयाचे।७४। तयातें याकारणें। विश्वबाहु ऐसें म्हणणें। जें सर्वचि सर्वपणे। सर्वदा करी।७५। आणि समस्तांही ठायां। एके काळीं धनंजया। आले असे म्हणोनि जया। विश्वांग्निनाम।७६। पैं सवितया आंग डोळे। नाहीत वेगळे वेगळे। तैसें सर्वद्रष्टें सकळे। स्वरूपें जें।७७। म्हणोनि विश्वतश्चक्षु। हा अचक्षूच्या ठार्यां पक्षू। बोलावया दक्षू। जाहला वेद।७८। जें सर्वाचे शिरावरी। जें नित्य नांदे सर्वापरी। ऐसिये स्थितीवरी। विश्वमूर्धा म्हणिषे।७९। पैं गा मूर्ति तेंचि मुख। हुताशना जैसे देखा। तैसें सर्वपणे आशेख। भोक्ते जें।८०। यालागीं तया पार्था। विश्वतोमुख ही व्यवस्था। आली वाक्पथा। श्रुतीचिया।८१। आणि वस्तुमात्रीं गगन। जैसें असे संलग्न। तैसें शब्दजाती कान। सर्वत्र जया।८२। म्हणोनि आम्ही तयातें। म्हणों सर्वत्र आइकतें। एवं जे सर्वाते। आवरुनि असे।८३। प्रायः येन्हवीं तरी महामती। विश्वतश्चक्षु इया श्रुती। तयाचिये व्याप्ती। रूप केले।८४। वांचूनि हस्त नेत्र पाये। हे भाष तेथ कें आहे। सर्व शून्यत्वाचा साहे। निष्कर्ष जें।८५। पैं कल्लोळातें कल्लोळे। ग्रसिजत असे ऐसें कळे। परी ग्रसिते ग्रासावेगळे। असे काई?।८६। तैसें साचचि जें एक। तेथ कें व्याप्त्यव्यापक। परी बोलावया नावेक। करावें लागे।८७। पैं शून्य जैं दावावें जाहालें। तै बिंदुले एक केले। तैसें अद्वैत सांगावे बोलें। तैं द्वैत कीजे।८८। येन्हवीं तरी पार्था। गुरुशिष्यसत्पथा। आडळ पडे सर्वथा। बोल खुंटे।८९। म्हणोनि गा श्रुती। द्वैतभावें अद्वैतीं। निरुपणाची वाहती। वाट केली।९०। तेंचि आतां अवधारी। इये नेत्रगोचरे आकारी। तें ज्ञेय गा जयापरी। व्यापक असे।९१।

सर्वेद्रियगुणभासं सर्वेद्रियविवर्जितम्।

असक्तं सर्वभृच्यैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च।९४।

तरी तें गा किरीटी ऐसें। अवकाशीं आकाश जैसें। पटीं पट होऊनि असे। तंतु जेवी।९२। उदक होऊनि उदकीं। रस जैसा अवलोकीं। दीपपणे दीपकीं। तेज जैसें।९३। कर्पूरत्वे कापुरीं। सौरम्य असे जयापरी। शरीर होऊनि शरीरीं। कर्म जेवी।९४। किंबहुना जैसे पांडवा। सोनेचि सोनियाचा रवा। तैसें जें या सर्वा। सर्वांगीं असे।९५। परी असे रवेपणामाजिवडे। तंव रवा ऐसें आवडे। वांचूनि सोनें सांगडें। सोनया जेवी।९६। पैं गा वोधचि वांकडा। परी पाणी उजूं सुहाडा। वह्नि आला लोखंडा। लोह नव्हे कीं।९७। घटाकारे वेटाळें। तेथ नभ गमे वाटोळें। मठीं तरी चौफळें। आये दिसे।९८। परी ते अवकाश जैसें। नोहिजतीचि आकाशें। जें विकार

होऊनि तैसें | विकारी नोहे |६६। मन मुख्य इंद्रियां | सत्त्वादि गुण ययां— | सारिखें ऐसें धनंजया | आवडे कीर |६००। पैं गुलाची गोडी | नोहे बांधेयासांगडीं | तैसीं गुण इंद्रियें फुडीं | नाहीं तेथ |७। अगा क्षीराचिये दशे | घृत क्षीराकारे असे | परी क्षीरचि नोहे जैसे | कपिधवजा |२। तैसे जे इये विकारीं | विकार नोहे अवधारीं | पैं आकारा नाम भोंवरी | येर सोने ते सोने |३। इया उघड मळाटिया | तें वेगळेपण धनंजया | जाण गुणइंद्रियां— | पासोनियां |४। नामरूपसंबंध | जातिक्रियाभेद | हा आकारासीच प्रवाद | वस्तूसि नाहीं |५। ते गुण नव्हे कहीं | गुण तया संबंध नाहीं | परी तयाच्याचि ठाई | आभासती |६। येतुलेयासाठीं | संप्रांताच्या पोटीं | ऐसे जाय किरीटी | जे हेचि धरीं |७। तरी तें गा धरणे ऐसे | अप्राते जेवीं आकाशे | का प्रतिवदन जैसे | आरसेनी |८। नातरी सूर्यप्रतिमंडल | जैसेनि धरी सलिल | का रशिमकरीं मृगजळ | धरिजे जेवीं |९। तैसे गा संबंधेविण | यया सर्वांते धरी निर्गुण | परी तें वायां जाण | मिथ्यादृष्टी |१०। आणि यापरी निर्गुणे | गुणाते भोगणे | रंका राज्य करणे | स्वप्नीं जैसे |११। म्हणोनि गुणाचा संग | अथवा गुणभोग | हा निर्गुणी लाग | बोले नये |१२।

बहिरंतश्च भूतानामचरं चरमेव च।

सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चातिके च तत् |१५।

जे चराचरभूतां— | माजीं असे पांडुसुता | नाना वर्णी उष्णाता | अभेदे जैसी |१३। तैसेनि अविनाशभावे | जे सूक्ष्मदशे आधवे | व्यापूनि असे तें जाणावे | ज्ञेय एथ |१४। जे एक आंतबाहरी | जे एक जवळ दूरी | जे एकवांचूनि परी | दुजी नाहीं |१५। क्षीरसागरींची गोडी | माजीं बहू थडिये थोडी | हें नाहीं तया परवडी | पूर्ण जे गा |१६। स्वेदजप्रभूती | वेगळाल्या भूतीं | जयाचिये अनुस्यूती | खोमणे नाहीं |१७। पैं श्रोतेमुख्यठिल्का | घटसहस्रां अनेकां— | माजीं बिबोनि चंद्रिका | न भेदे जेवीं |१८। नाना लवणकणाचिये राशी | क्षारता एक जैसी | का कोडी एकीं उसीं | एकचि गोडी |१९।

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम्।

भूतभर्तु च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च |१६।

तैसे अनेकीं भूतजातीं | जे आहे एकी व्याप्ती | विश्वकार्या सुमती | कारण जे गा |२०। म्हणोनि हा भूताकार | जेथूनि तेंचि तया आधार | कल्लोळ सागर | जियापरी |२१। बाल्यादि तीन्हीं वयसीं | काया एकचि जैसी | तैसे आदिस्थितियासीं | अखंड जे |२२। सायंप्रातमंध्याह्न | होतां जातां दिनमान | जैसें का गगन | पालटेना |२३। अगा सृष्टीवेळे प्रियोत्तमा | जया नाम म्हणती ब्रह्मा | रिस्ती जे विष्णुनामा | पात्र जाहाले |२४। मग आकार हा हारपे | तेहां रुद्र जै म्हणिपे | तेही गुणत्रय जेहां लोपे | तें जे शून्य |२५। नभाचे शून्यत्व गिळून | गुणत्रयाते नुरुक्तन | तें शून्य तें महाशून्य | श्रुतिवचनसंमत |२६।

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते |१७।

ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य धिष्ठितम् |१७।

जे अग्नीचे दीपन | जे चंद्राचे जीवन | सूर्याचे नयन | देखिती जेणे |२७। जयाचे उजियेडे | तारागण उघडे | महातेज सुरवाडे | राहाटे जेणे |२८। आदीची जे आदी | वृद्धीची जे वृद्धी | बुद्धीची जे बुद्धी | जीवाचा जीव |२६। जे मनाचे मन | जे नेत्राचे नयन | कानाचे कान | वाचेची वाचा |६३०। जे प्राणाचा प्राण | जे गतीचे चरण | क्रियेचे कर्तपण | जयाचेनि |३१। आकार जेणे आकारे | विस्तार जेणे विस्तारे | संहार जेणे संहारे | पांडुकुमरा |२२। जे मेदिनीची मेदिनी | जे पाणी पिऊनि असे पाणी | तेजा दिवेलावणी | जेणे तेजे |३३। जे वायुचा श्वासोच्छवास | जे गगनाचा अवकाश | हें आधवाचि भास | आभासे जेणे |३४। किंबहुना पांडवा | जे आधवेचि असे आधवा | जेथ नाहीं रिगावा | द्वैतभावासी |३५। जे देखिलीयाची सवे | दृश्य द्रष्टा हें आधवे | एकवट कालवे | सामरस्ये |३६। मग तेंचि होय ज्ञान | ज्ञाता ज्ञेय हन | जेणे गमिजे स्थान | तेहि तेंचि |३७। जैसे सरलिया लेख | आंख होती एक | तैसे साध्यसाधनादिक | ऐक्यासि ये |३८। अर्जुना जिये ठाई | न सरे द्वैताची वही | हें असो जे हवदीं | सर्वाच्या असे |३६।

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समाप्तः।

मद्वक्त एतद्विज्ञाय मद्वावायोपद्यते |१८।

एवं हें तुजपुढां | आदीं क्षेत्र सुहाडा | दाविले फाडोवाडां | विवंचुनी |६४०। तैसेचि क्षेत्रापाठीं | जैसेनि देखसी दिठी | तैसे ज्ञानही किरीटी | सांगितले |४९। अज्ञानाही कौतुके | रूप कले निके | जंव आयणी तुझी टेंके | पुरे म्हणे |४२। आणी आतां हें रोकडे | उपपत्तीचेनि पवाडे | निरूपिले उघडे | ज्ञेय पैं गा |४३। हे आधवीच विवंचना | बुद्धी भरेनि अर्जुना | मत्स्यद्विभावना | माझिया येती |४४। देहादिपरिग्रहीं | संन्यास करूनिया जिहीं | जीव माझ्या ठाई | वृत्तिक केला |४५। ते मातें किरीटी |

हेचि जाणोनियां शेवटीं। आपणपयां साटोवांटीं। मीचि होती |४६। मीचि होती परी। हे मुख्य गा अवधारीं। सोहोपी सर्वापरी। रचिली आम्हीं |४७। कडा पायरी कीजे। निराळीं माच बांधिजे। अथावीं सुइजे। तरी जैसी |४८। येन्हीं आघवेंचि आत्मा। हे सांगोनि वीरोत्तमा। परी तुझिया मनोधर्मा। मिळेलना |४९। म्हणोनि एकचि संचले। चतुर्धा आम्हीं केले। जें अदलपण देखिले। तुझिये प्रज्ञे |५०। पैं बाळ जैं जेवविजे। तैं घांस एक विसा ठारीं कीजे। तैसें एकचि हे चतुर्व्याजें। कथिले आम्हीं |५१। एक क्षेत्र एक ज्ञान। एक ज्ञेय एक अज्ञान। भाग केले अवधान। जाणोनि तुझें |५२। आणि ऐसेनही पार्था। जरी हा अभिप्रावो तुज हाता। न ये तरी हे व्यवस्था। एक वेळ सांगों |५३। आतां चौ ठारीं न करूं। एकही म्हणोनि न सरूं। आत्मानात्मया धरूं। सरिसाची पाड |५४। परी तुवां येतुले करावें। मागों तें आम्हां देआवें। जें कानाचें नांव ठेवावें। आपणपायातें |५५। या श्रीकृष्णाचिया बोला। पार्थ रोमांचित जाहाला। तेथ देव म्हणती भला। उचबळेना |५६। ऐसेनि तो येतां वेग। धरूनि म्हणे श्रीरंग। प्रकृति पुरुष विभाग। परिसें सांगों |५७। जया मार्गातें जर्गी। सांख्य म्हणती योगी। जयाचिये भाटिवेलागी। मी कपिल जाहालों |५८। तो आईक निर्दोख। प्रकृति पुरुष विवेक। म्हणे आदिपुरुख। अर्जुनातें |५९।

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपि ।

विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ।१६।

तरी पुरुष अनादि आथी। आणि तैचिलागोनि प्रकृति। सर्वे सरिसी दिवोराति। जयापरी |६०। का रूप नोहे वायां। परी रूपा लागली छाया। निकण वाढे धनंजया। कणेंसीं कोंडा |६१। तैंसीं जाण जवटें। दोन्हीं इयें एकवटें। प्रकृतिपुरुषे प्रकटें। अनादिसिद्धे |६२। पैं क्षेत्र येणे नांवे। जें सांगितले आघवें। तेंचि एथ जाणावें। प्रकृति हें गा |६३। आणि क्षेत्रज्ञ ऐसें। जयातें म्हणितले असे। तो पुरुष हे अनारिसें। न बोलों घोई |६४। इयें आनानें नांवें। परी निरुप्य आन नोहे। हें लक्षण न चुकावें। पुढतपुढती |६५। तरी केवळ जे सत्ता। तो पुरुष गा पांडुसुता। प्रकृती तें समस्तां। क्रियां नाम |६६। बुद्धि इंद्रिये अंतःकरण। इत्यादि विकारभरण। आणि ते तीन्ही गुण। सत्त्वादिक |६७। हा अघवाची मेळवा। प्रकृती जाहाला जाणावा। हेचि हेतु संभवा। कर्माचिया |६८।

कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।

पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ।२०।

तेथ इच्छा आणि बुद्धि। घडवी अहंकारेसीं आधीं। मग तिया लाविती वेधी। कारणाच्या |६६। तेंचि कारण ठाकावया। जें सूत्र धरणें उपाया। तया नांव धनंजया। कार्य पैं गा |६७। आणि इच्छामदाच्या थावीं। लागली मनातें उठवी। तें इंद्रियें रहाटवी। हें कर्तृत्व पैं गा |७१। म्हणोनि तीन्ही या जाणा। कार्यकर्तृत्वकारणा। प्रकृती मूळ हें राणा। सिद्धांचा म्हण |७२। एवं तिर्हीचेनि समगवाये। प्रकृति कर्मरूप होये। तरी जया गुणा वाढे त्राये। त्याचि सारिखी |७३। जें सत्त्वगुणें अधिष्ठिजे। तें सत्कर्म म्हणिजे। रजोगुणें निपजे। मध्यम तें |७४। जे का केवळ तमें। होती जिये कर्में। निषिद्धें अधर्में। जाण तियें |७५। ऐसेनि संतासंतें। कर्म प्रकृतीस्तव होतें। तयापासोनि निर्वाळतें। सुखदुःख गा |७६। असंतें दुःख उपजे। सत्कर्मीं सुख निपजे। तया दोहींचा बोलिजे। भोग पुरुषा |७७। सुखदुःखे जववरी। निफजती साचोकरीं। तंव प्रकृति उद्यम करी। पुरुष भोगी |७८। प्रकृतिपुरुषांची कळवाडी। सांगतां असंगडी। जे आंबुली जोडी। आंबुला खाय |७६। आंबुलिया आंबुलिये। संगती ना सोये। कीं आंबुली जग विये। चोज ऐका |६८०।

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुंक्ते प्रकृतिजान् गुणान् ।

कारणं गुणसंगोऽस्य सदसद्यानिजन्मसु ।२१।

जे अनग तो पेंघा। निकवडा नुसधा। जीर्ण अतिवृद्धा—। पासूनि वृद्ध! |८१। तया आडनांव पुरुख। येन्हीं खीं ना नपुसक। किंबहुना एक। निश्चयो नाहीं |८२। तो अचक्षु अश्रवण। अहस्त अचरण। रूप ना वर्ण। नाम आथी |८३। अर्जुना कांहींचि जेथ नाहीं। तो प्रकृतीचा भर्तार पाहीं। कीं भोगणे ऐसयाही। सुखदुःखांचे |८४। तो तरी अकर्ता। उदास अभोक्ता। परी इया पतिव्रता। भोगविजे |८५। जियेतें अलुमाळ। रूपागुणांचा चाळढाळ। ते भलतैसाही खेळ। लेखा आणी |८६। इयें प्रकृती तंव। गुणमयी हेंचि नाव। किंबहुना सावेव। गुण तेंचि हे |८७। हें प्रतिक्षणीं नित्य नवी। रूपा गुणांचीव आघवी। जडातेंही माजवी। इयेचा माज |८८। नामें इयें प्रसिद्धे। स्नेह इया स्निश्चे। इंद्रिये प्रबुद्धे। इयेचेनी |८९। कायी मन हें नपुसक। कीं तें हिंडवी तिन्ही लोक। ऐसे ऐसे अलौकिक। करणे इयेचें |८१०। हें भ्रमाचें महाद्वीप। हे व्याप्तीचे रूप। विकार उमप। इया केले |८१। हे कामाची मांडवी। हे मोहवनींची माधवी। इये प्रसिद्धची दैवी। माया हे नाम |८२। हे वाडमयाची वाढी। हे साकारणाची जोडी। प्रपंचाची धाडी। अभंग हे |८३। कडा येथूनि जालिया। विद्या इयेच्या केलिया। इच्छा ज्ञान क्रिया। वियाली हें |८४। हे नादाची टांकसाळ। हे चमत्कराचें वेळाउळ।

किंबहुना सकळ | खेळ इयेचा |६५ | जे उत्पत्ति प्रलय होत | ते इयेचे सायंप्रात | हें असो अद्भुत | मोहन हे |६६ | हे अद्वयाचे दुसरें | हे निराळेसि घरें | नांदत असे |६७ | इयेते येतुलावरी | सौभाग्यव्याप्ति थोरी | म्हणोनि तया आवरी | अनावरातें |६८ | तयाच्या तंव ठायीं | निपटनि कांहीचि नाहीं | कीं तया आघवेही | आपणचि होय |६९ | तया स्वयंभाची संभूती | तया अमूर्ताची मूर्ती | आपण होय स्थिती | ठावो तया |१००० | तया अनार्ताची आर्ती | तया पूर्णाची तृप्ती | तया अकुळाची जाती | गोत होय |१० | तया अर्चर्चाचे चिह्न | तया अपाराचे मान | तया अमनस्काचे मन | बुद्धी ही होय |११ | तया निराकाराचा आकार | तया निव्यापाराचा व्यापार | निरंहकाराचा अहंकार | होऊनि ठाके |१२ | तया अनामाचे नाम | तया अजाचे जन्म | आपण हाय कर्म | क्रिया तया |१३ | तया निर्गुणाचे गुण | तया अचरणाचे चरण | तया अश्रवणाचे श्रवण | अचक्षुचे चक्षु |१४ | तया भावातीताचे भाव | तया निरवयवाचे अवयव | किंबहुना होय सर्व | पुरुषाचें हे |१५ | ऐसेंनि इया प्रकृती | आपुलिया सर्वव्याप्ती | तया अविकारातें विकृती— मार्जी कीजे |१६ | तेथ पुरुषत्व जें असे | तें ये प्रकृतिदशें | चंद्रमा अंवसे | हरपला जेवी |१७ | विदल बहु चोखा | मीनलिया वाला एका | कस होय पांचका | जयापरी |१८ | का साधूतें गोंधळी | संचरोनि सुये मैर्डी | नाना सुदिनाच्या आभार्डी | दुर्दिन कीजे |१९१० | जेवीं पय पशूच्या पोटीं | का वह्नि जैसा काढीं | गुंडूनी घेतला पटीं | रत्नदीप |१९११ | राजा पराधीन जाहला | कीं सिंह रोगे रुधला | तैसा पुरुष प्रकृती आला | स्वतेजा मुके |१९१२ | जागता नर सहसा | निद्रा पाडूनि जैसा | स्वर्जीचिया सोसा | वश्य कीजे |१९१३ | तैसे प्रकृतीजालेपणे | पुरुष गुण भोगणे | उदास अंतुरीगुणे | आतुर्डे जेवी |१९१४ | तैसे अजा नित्या होये | आंगी जन्ममृत्यूचे घाये | वाजती जंव लाहे | गुणसंगातें |१९१५ | परी तें पांडुसुता | तातले लोह पिटितां | जेवीं वह्नीसीचि घाता | बोलती जया |१९१६ | का आंदोळलिया उदक | प्रतिमा हाय अनेक | तें नानात्व म्हणती लोक | चंद्रीं जेवी |१९१७ | दरपणाचिया जवळिका | दुजेपण जैसें ये मुखा | कां कुंकुमे स्फटिका | लोहितत्व ये |१९१८ | तैसा गुणसंगमे | अजन्मा हा जन्मे | पावत ऐसा गमे | येहवीं नाहीं |१९१९ | अधमोत्तम योनी | यासि ऐसिया मार्जी | जैसा संन्यासी होय स्वर्जी | अंत्यजादि जाती |१९२० | म्हणोनि केवळा पुरुखा | नाहीं होणे भोगणे देखा | एथ गुणसंगचि अशेखा— लार्जीं मूळ |१९२१ |

उपद्रष्टाऽनुमंता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः

परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः |२२ |

हा प्रकृतीमार्जीं उभा | परी जुई जैसा वोथंबा | इया प्रकृती पुथीनभा | तेतुला पाड |२२ | प्रकृतिसरितेच्या तर्टीं | मेरु होय हा किरीटी | मार्जीं बिंबे परी लोटीं | लोटों नेणे |२३ | प्रकृति होय जाये | हा तो असतचि आहे | म्हणोनि आब्रह्माचे होये | शासन हा |२४ | प्रकृति येणे जिये | याचिया सत्ता जग विये | इयालार्जी इये | वरयितु हा |२५ | अनंतें काळे किरीटी | जिया मिळती इया सृष्टी | तिया रिगती ययाच्या पोटीं | कल्पांतसमयी |२६ | हा महदब्रह्मगोसावी | ब्रह्मगोलकलाघवी | अपारपणे मवी | प्रपंचातें |२७ | पैं या देहामाझारी | परमात्मा ऐसी जे परी | बोलिजे ते अवधारीं | ययातेवी |२८ | अगा प्रकृतिपरैता | एक आधी पांडुसुता | ऐसा प्रवाद जो तत्त्वतां | पुरुष हा पैं |२९ |

य एवं वेति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैःसह |

सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते |२३ |

जो निखलपणे येणे | पुरुषा यया जाणे | आणि गुणांचे करणे | प्रकृतीचें तें |१०३० | हे रूप हे छाया | पैल जळ हे माया | ऐसा निवाड धनंजया | जेवीं कीजे |२१ | तेणे पाडे अर्जुना | प्रकृतिपुरुषविवंचना | जयाचिया मना | गोचर जाहाली |२२ | तो शरीराचेनि मेळे | करू का कर्म सकळे | परी आकाश धुई न मैळे | तैसा असे |२३ | आथिलेनि देहें | जो न घोपे देहमोहें | देह गेलिया नोहे | पुनरपि तो |२४ | ऐसा तया एक | प्रकृतिपुरुषविवेक | उपकार अलौकिक | करी पैं गा |२५ | परी हाचि अंतरीं | विवेक भानूचियापरी | उदैजे ते अवधारीं | उपाय बहुत |२६ |

ध्यानेनात्मनि पश्यति केचिदात्मानमात्मना |

अन्ये सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे |२४ |

कोणी एक सुभटा | विचाराचा अगिटां | आत्मानात्मकिटा | पुटें देउती |२७ | छतीसही वानीभेद | तोडोनि निर्विवाद | निवडिती शुद्ध | आपणपैं |२८ | तया आपणपयाच्या पोटीं | आत्मध्यानाचिया दिठी | देखती गा किरीटी | आपणपैंची |२९ | आणि पैं देवबगें | चित्त देती सांख्ययोगें | एक ते अंगलगें | कर्माचेनी |१०४० | यया चतुर्विध प्रकारें | जे मज मिनले पुरे | तयासि कांहीं नुरे | भोक्तव्य गा |३१ |

अन्ये त्वेवमजानंतः श्रुत्वानेभ्य उपासते ।
तेऽपि चातितरंच्येव मृत्युं श्रुतिपरायणा: ॥२५ ।

येणे येणे प्रकारे । निस्तरती साचोकारे । हें भव काउरे । आघवेंची ॥४२ । परी ते करिती ऐसें । अभिमान दवङ्गूनि देशें । एकाचिया विश्वासें । टेंकती बोला ॥४३ । जे हिताहित देखती । हा निकणवा घेपती । पुसोनि शीण हरिती । देती सुख ॥४४ । तयाचेनि मुखें जें निघे । तेतुले आदरें चांगें । ऐकोनिया आंगें । मनें होती ॥४५ । तया ऐकणेयाचेनि नांवें । ठेवती गा आघवें । तया अक्षरासीं जीवें । लोण करिती ॥४६ । तेहीं अंतीं कपिधवजा । इया मरणार्णवसमाजा- । पासूनि निघती वोजा । गोमटेया ॥४७ । ऐसेसे हे उपाये । बहुवस ऐर्थे पाहें । जाणावया होये । एकी वस्तु ॥४८ । आतां पुरे हें बहुत । पैं सर्वार्थाचे मथित । सिद्धांतनवनीत । देऊं तुज ॥४९ । येतुलेनि पांडुसुता । अनुभव लाहाणा आयिता । येर तंव तुज होतां । सायास नाहीं ॥५० । म्हणोनि ते बुद्धि रचूं । मतवाद खांचूं । सोलींव निर्वचूं । फलितार्थचि ॥५१ ।

यावत्संजायते किंचित्सत्त्वं स्थावरजंगमम् ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ ॥२६ ।

तरी क्षेत्रज्ञ येणे बोले । तुज आपणें जें दाविले । आणि क्षेत्रही सांगितले । आघवेंची ॥५२ । तया येरयेरांच्या मेळीं । होइजे भूर्तीं सकळीं । अनिलसंगे सलिलीं । कल्लोळ जैसे ॥५३ । का तेजा आणि उखरा । भेटी जालिया वीरा । मृगजळाचिया पूरा । रूप होय ॥५४ । नाना धाराधरधारीं । झळंबलिया वसुंधरी । उठिजे जेवीं अंकुरीं । नानाविधीं ॥५५ । तैसें चराचर आघवें । जें काहीं जीव येणे नांवें । तें तों उभययोग संभवे । ऐसे जाण ॥५६ । इयालागीं अर्जुना । क्षेत्रज्ञा प्रधाना- । पासूनि न होती भिन्ना । भूतव्यक्ति ॥५७ ।

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम् ।

विनश्यत्वविनश्यतं यः पश्यति स पश्यति ॥२७ ।

पैं पटत्व तंतू नव्हे । तरी तंतूचि तें आहे । ऐसें खोलीं डोळां पाहे । ऐक्य हें गा ॥५८ । भूतें आघवींची होती । एकाची एक आहाती । परी पैं भूतप्रतीती । वेगळाली असे ॥५९ । यांचीं नामेही आनानें । अनारिसी वर्तनें । वेषषी सिनाने । आघवेयांचे ॥५० । ऐसे देखोनि किरीटी । भेद सुसी हन पोटी । तरी जन्माचिया कोटी । न लाहसी निघों ॥६० । पैं नानाप्रयोजनशीळे । दीर्घे वक्रे वर्तुळे । होती एकीचींच फळे । तुंबिणीयेचीं ॥६१ । होतू का उजू वांकडे । परी बोरीचे हें न मोडे । तैसीं भूते अवघडे । परी वस्तु उजू ॥६२ । अंगारकणीं बहुवसीं । उष्णता समान जैसी । तैसा नाना जीवराशीं । परेश असे ॥६३ । गगनभरी धारा । परी पाणी एकची वीरा । तैसा या भूताकारां । सर्वांगीं जो ॥६४ । हे भूतग्राम विषम । तरी वस्तु ते एथ सम । घटमठीं व्योम । जियापरी ॥६५ । हा नाशता भूताभास । एथ आत्मा तो अविनाश । जैसा केयूरादिकीं कस । सुवर्णाचा ॥६६ । एवं जीवर्धमहीन । जो जीवेसीं अभिन्न । देखे तो सुनयन । ज्ञानियांमाजीं ॥६७ । ज्ञानाचा डोळां डोळसां- । मार्जीं डोळस तो वीरेशा । हे स्तुति नोहे बहुवसा । भाग्याचा तो ॥६८ ।

समं पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।

न हिनस्त्यात्मनामानं ततो याति परां गतिम् ॥२८ ।

हे गुणेंद्रिय धोकटी । देह धातूंची त्रिकुटी । पांचमेळावा वोखटी । दारूण हे ॥५९ । हे उघड पांचवेउली । पंचधा आंगीं लागली । जीवपंचानना सांपडली । हरिणकुटी हे ॥६१ । ऐसा असोनि इये शरीरी । कोण नित्यबुद्धीची सुरी । अनित्यभावाच्या उदरीं । दाटीचिना ॥६२ । परी इये देहीं असतां । जो नयेचि आपणया घाता । आणि शेखीं पांडुसुता । तेथेंचि मिळे ॥६३ । जेथे योगज्ञानाचिया प्रौढी । वोलांडूनिया जन्मकोडीं । न निगों इया भाषा बुडी । देती योगी ॥६४ । जें आकाराचे पैल तीर । जे नादाची पैल मेर । तुर्येचे माजघर । परब्रह्म जें ॥६५ । मोक्षासगट गती । जेथे येती विश्रांती । गंगादि अपांपती । सरिता जेवीं ॥६६ । ते सुख येणेचि देहे । पादपाखाळणिया लाहे । जो भूतवैषम्ये नोहे । विषमबुद्धी ॥६७ । दीपांचिया कोडी जैसें । एकची तेज सरिसें । तैसा जो असतचि असे । सर्वत्र ईश ॥६८ । ऐसेनि समत्वे पांडुसुता । जिये जो देखत साता । तो मरणा आणि जीविता । नागवे फुडा ॥६९ । म्हणोनि जो दैवागळा । वानीत असों वेळावेळा । जे साम्यसेजे डोळा । लागला तया ॥७० ।

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ।

यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥२९ ।

आणि मनोबुद्धिप्रमुखें। कर्मेद्वयें अशेखें। करी प्रकृतीचि हें देखे। साचें जो गा।८१। घरींची राहटती घरीं। घर कांहीं न करी। अभ्र धांवे अंबरीं। अंबर तें उगें।८२। तैसी प्रकृति आत्मप्रभा। खेळे गुणीं विविधारंभा। येथ आत्मा तो वोथंबा। नेणे कोण।८३। ऐसेनि येणे निवाडें। जयाच्या जीवीं उजिवडे। अकर्तयातें फुडें। देखिले तेणे।८४।

यदा भूतपृथगभावमेकस्थमनुपश्यति ।

तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ।३०।

येन्हीं तैचि अर्जुना। होइजे ब्रह्मसंपत्रा। जैं या भूताकृती भिन्ना। दिसती एकीं।८५। लहरी जैसिया जळीं। परमाणुकणिका स्थळीं। रश्मीकर मंडळीं। सूर्याच्या जर्वीं।८६। नातरी देहीं अवेव। मनीं आधवेचि भाव। विस्फूलिग सर्व। वर्हीं एकीं।८७। तैसे भूताकार एकाचे। हें दिठी रिगे जैं साचे। तैचि ब्रह्मसंपत्तीचे। तारूं लागे।८८। मग जयात्याकडे। ब्रह्मचि दिठी उघडे। किंबहुना जोडे। अपार सुख।८९। येतुलेनि तुज पार्था। प्रकृतिपुरुषव्यवस्था। ठाये ठावे प्रतीतिपथा—। माझीं जहाली।१०६०। अमृत जैसे ये चुलां। का निदान देखिजे डोळा। तेतुला जिळ्हाळा। मानावा हा।१०१। जी जाहलिये प्रतीती। घर बांधणे जे चित्तीं। तें आतां ना सुभद्रापती। इयावरी।१०२। तरी एक दोनी ते बोल। बोलिजती सखोल। देर्ह मनाते वोल। मग ते घेर्ह।१०३। ऐसे देवे म्हणितले। मग बोलो आदरिले। तेथें अवधानाचेंचि केले। सर्वांग येऱे।१०४।

अनादित्वात्रिंगुणत्वात्परमात्मायमव्ययः ।

शरीरस्थोऽपि कौतेय न करोति न लिप्यते ।३१।

तरी परमात्मा म्हणिषे। तो ऐसा जाण स्वरूपे। जळीं जळे न लिंपे। सूर्य जैसा।८५। कां जे जळा आदी पाठीं। तो असतचि असे किरीटी। माझीं बिबे तें दृष्टी। आणिकांचिये।८६। तैसा आत्मा देहीं। आथि म्हणिषे हें कांहीं। साचें तरी नाहीं। तो जेर्हींचा तेथें।८७। आरिसां मुख जैसे। बिंबलिया नांव असे। देहीं वसणे तैसे। आत्मतत्त्वा।८८। तया देहा म्हणती भेटी। हे सपायी निर्जीव गोठी। वारिया वाळुवे गांठी। कें ही आहे ?।८९। आगी आणि कापुसा। दोरा सुवावा कैसा। केउता सांदा आकाशा। पृथ्वीयेसी।११००। एक निघे पूर्वकडे। एक तें पश्चिमकडे। तिये भेटीचेनि पाडें। संबंध हा।१०। उजियेडा आणि आंधारेया। जो पाड मृता उभया। तोचि गा आत्मया। देहा जाण।१। रात्रीं आणि दिवसा। कनका आणि कापुसा। अपाड का जैसा। तैसाचि यासी।१। देज तंव पांचांचे जालें। हें कर्मचे गुणीं गुंथलें। भंवतसे चाकीं सूदलें। जन्ममुत्तूच्या।१। हें काळानबाळाच्या तोंडीं। घातली लोणियाची उंडी। माशी पांख पाखडी। तंव हें सरे।१। हें विपायें आगीत पडे। तरी भस्म होऊनि उडे। जाहालें श्वाना वरपडे। तरी ते विष्णा।१। या चुके दोहीं काजां। तरी होय कृमींचा पुंजा। हा परिणाम कपिधजा। कश्मल गा।१। या देहाची हे दशा। आणि आत्मा तो ऐसा। पैं शुद्ध नित्य अपैसा। अनादिपणे।८। सकळ ना निष्कळ। अक्रिय ना क्रियाशीळ। कृश ना स्थूल। निर्गुणपणे।८। साभास ना निराभास। प्रकाश ना अप्रकाश। अल्प ना बहुवस। अरुलपपणे।११०। रिता ना भरित। रहित ना सहित। मूर्त ना अमूर्त। शून्यपणे।११। आनंद ना निरानंद। एक ना विविध। मुक्त ना बद्ध। आत्मपणे।१२। येतुला ना तेतुला। आइता ना रचिला। बोलता ना उगला। अलक्षणपणे।१३। सृष्टीचा होणा न रचे। सर्वसंहारें न वेचें। आथी नाथी या दोहींचे। पंचत्व हा।१४। सवे ना चर्चे। वाढे ना खाचे। विटे ना वेचे। अव्ययपणे।१५। एवंरुप पैं आत्मा। देहीं जें म्हणती प्रियोत्तमा। तें मठाकारें व्योमा। नाम जैसे।१६। तैसे तयाचिये अनुस्यूती। होती जाती देहाकृती। तो घेना सांडी सुमती। जैसा तैसा।१७। अहोरात्रें जैसी। येती जाती आकाशीं। आत्मसत्तें तैसी। देहें जाण।१८। म्हणेनि इये शरीरीं। कांहीं करवी ना करी। आयताही व्यापारीं। सज्ज न होय।१९। यालागीं स्वरूपे। उणा पुरा न घेपे। हें असो तो न लिंपे। देहीं देहा।११२०।

यथा सर्वगतं सोक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ।३२।

सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ।३२।

अगा आकाश कें नाहीं। हें न रिधेचि कवणे ठारीं ?। परी कायिसेनि कांहीं। गादिजेना जैसें।२१। तैसा सर्वत्र सर्व देहीं। आत्मा असतचि असे पाहीं। परी संगदोषें एकेही। लिप्त नोहे।२२। पुढतपुढतीं एथें। हेचि लक्षण निरुतें। जे जाणावें क्षेत्रज्ञातें। क्षेत्रविहीना।२३।

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रवः ।

क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ।३३।

संसर्गे चेष्टिजे लोहे | परी लोह भ्रामक नोहे | क्षेत्रक्षेत्रज्ञा आहे | तेतुला पाड |२४| दीपकाची अर्ची | राहाटी वाहे घरींची | परी वेगळीक कोडीची | दीपा आणि घरा |२५| पैं काष्ठाच्या पोटीं | वह्नि असे परी किरीटी | काष्ठ नोहे या दृष्टी | पाहिजे हा |२६| अपाड नभा आभाळा | रवि आणि मृगजळा | तैसाचि हाही डोळां | देखावां पैं |२७| हें अघवेंचि असो एक | गगनौनि जैसा अर्क | प्रकटवी लोक | नावें नावें |२८| एथ क्षेत्रज्ञ तो ऐसा | प्रकाशक क्षेत्राभासा | यावरुतें हें न पुसा | शंका नेघा |२९|

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमंतरं ज्ञानचक्षुषा ।

भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्याति ते परम् |३४|

शब्दतत्त्वसारज्ञा | पैं देखणी तेचि प्रज्ञा | जे क्षेत्रक्षेत्रज्ञा | अपाड देखें |१९३०| इया दोहींचे अंतर | देखावया चतुर | ज्ञानियांचे द्वार | आराधिती |३१| याचिलागी सुमती | जोडिती शांतिसंपत्ती | शास्त्रांची दुभर्तीं | पोषिती घरीं |३२| योगाचिया आकाशा | वळधिजे येवढा धिंवंसा | याचियाचि आशा | पुरुषासि गा |३३| शरीरादि समस्त | मानिताती तृणवत | जीवे संतांचे होत | वाहणधर |३४| ऐसैसिया परी | ज्ञानाचिया भरोवरी | करुनियां अंतरीं | निरुते होती |३५| मग क्षेत्रक्षेत्रज्ञांचे | जे अंतर देखती साचे | ज्ञाने उन्नेख तयांचे | वोवाळूं आम्ही |३६| आणि महाभूतादिकीं | प्रभेदली अनेकीं | पसरलीसे लटिकी | प्रकृति जे हे |३७| जे शुकनळिकान्यायें | न लगती लागली आहे | जे जैसें तैसें होये | ठाऊवे जयां |३८| जैसी माळा ते माळा | ऐसीचि देखिजे डोळां | सर्पबुद्धि टवाळा | उखी होउनी |३९| का शुक्ति ते शुक्ति | हे साच होय प्रतीती | रुपयाची भ्रांती | जाऊनियां |१९४०| तैसी वेगळी वेगळेपणे | प्रकृति जे अंतःकरणे | देखती ते मी म्हणे | ब्रह्म होती |४१| जे आकाशाहूनि वाड | अव्यक्ताची पैल कड | जे भेटलिया अपाडापाड | पडों नेदी |४२| आकार जेथ सरे | जीवित्व जेथें विरे | द्वैत जेथ नुरे | अद्वय जें |४३| तें परमतत्त्व पार्था | होती ते सर्वथा | जे आत्मानात्मव्यवस्था | राजहंस |४४| ऐसा हा जी आधवा | श्रीकृष्णे तया पांडवा | उगाणा दिधला जीवा | जीवाचिया |४५| येर कलशींचे येरी | रिचविजे जयापरी | आपणें तया श्रीहरी | दिधले तैसे |४६| आणि कोणा देता कोण | तो नर तैसा नारायण | वरी अर्जुनाते श्रीकृष्ण | हा मी म्हणे |४७| परी असों तें नाथिले | न पुसतां कां मी बोले | किंबहुना दिधले | सर्वस्व देवे |४८| कीं तो पार्थ जी मनीं | अझुनी तृप्ती न मनी | अधिकाधिक उतान्ही | वाढवीत असे |४९| स्नेहाचिया भरोवरी | आंबुधिला दीप घे थोरी | चाड अर्जुना अंतरीं | परिसतां तैसी |१९५०| तेथ सुगारणी आणि उदारे | रसज्ञ आणि जेवणारे | मिळती मग अवतरे | हात जैसा |५१| तैसें जी होतसे देवा | तया अवधानाचिया लवलवा | पाहतां व्याख्यान चढले थावा | चौगुणे वरी |५२| सुवाये मेघ सांवरे | जैसा चंद्रें सिंधू भरे | तैसा मातला रस आदरे | श्रोतयांचेनी |५३| आतां आनंदमय आधवे | विश्व कीजेल देवे | तें रायें परिसावें | संजयो म्हणे |५४| एवं जे महाभारतीं | श्रीव्यासे अप्रांतमती | भीष्मपर्वसंगतीं | म्हणतली कथा |५५| तो श्रीकृष्णार्जुनसंवाद | नागरीं बोलीं विशद | सांगेनि दाऊं प्रबंध | वोवियेचा |५६| नुसधीचि शांतिकथा | आणिजेल कीर वाक्यथा | जे शृंगाराच्या माथां | पाय ठेवी |५७| दाऊं वेळाळ देशी नवी | जे साहित्याते वोजावी | अमृताते चुकी ठेवी | गोडसपणे |५८| बोल वोल्हवितेनि गुणे | चंद्रासि घे उमाणे | रसरंगा भुलवणे | नाद लोपी |५९| खेचरांचियाही मना | आणी सात्त्विकाचा पान्हा | श्रवणासवें सुमना | समाधी जोडे |१९६०| तैसा वाणिविलास विस्तारू | गीतार्थेसीं विश्व भरू | आनंदाचा आवारू | मांडूं जगा |६१| फिटो विवेकाची वाणी | हो काना मना जिणी | देखो आवडे तो खाणी | ब्रह्मविद्येची |६२| दिसो परतत्त्व डोळां | पाहो सुखाचा सोहळा | रिघो महाबोधसुकाळा | माजी विश्व |६३| हें निफजेल आतां आधवे | ऐसे बोलिजेल बरवे | जे अधिष्ठिला असे परमदेवे | श्रीनिवृत्ती मी |६४| म्हणोनि अक्षरीं सुभेदी | उपमाश्लोक कोंदाकोंदी | झाडा देईन प्रतिपदीं | ग्रंथार्थासी |६५| हा ठावोवरी मातें | पुरतया सारस्वते | केले असे श्रीमंते | श्रीगुरुराये |६६| तेणे जी कृपासावायें | मी बोलें तेतुलें सामाये | आणि तुमचिये सभें लाहें | गीता म्हणे |६७| वरी तुम्हां संतांचे पाये | आजि मी लाधलो आहे | म्हणोनि जी नोहे | अटक कांहीं |६८| प्रभु काश्मीरीं मुकें | नुपजेही कौतुके | नाहीं उणी सामुद्रिके | लक्ष्मीयेसी |६९| तैसी तुम्हां संतांपासी | अज्ञानाची गोठी कायसी | यालागीं नवरसी | वरुषेन मी |१९७०| किंबहुना आतां देवा | अवसरू मज देयावा | ज्ञानदेव म्हणे बरवा | सांगेन ग्रंथ |१९७१|

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां त्रयोदशोऽध्यायः |१३|

श्लोक ३४, ओव्या १९७१

ज्ञानेश्वरीः—अध्याय चौदावा:—गुणत्रयविभागयोग

जयजय आचार्या । समस्तसुरवर्या । प्रज्ञाप्रभातसूर्या । सुखोदया ॥१ । जयजय सर्वविसांवया । सोहंभावसुहावया । नाना लोक हेलावया । समुद्रा तूं ॥२ । आइके गा आर्तबंधू । निरंतरकारुण्यसिंधू । विशदविद्यावधू । वल्लभा जी ॥३ । तूं जयांप्रति लपसी । तयां विश्व हैं दाविसी । प्रकट तैं करिसी । आघवेंचि तूं ॥४ । की पुढिलांची दृष्टी चोरिजे । हा दृष्टी बंध निफजे । परी नवल लाघव तुझे । जें आपणें चोरे ॥५ । जी तूंचि तूं सर्वा यया । मा कोणा बोध कोणा माया । ऐसिया आपेआप लाघविया । नमो तुज ॥६ । जाणों जगीं आप बोलें । तें तुझिया वोला सुरस जालें । तुझेनि क्षमत्व आलें । पृथ्वीयेसी ॥७ । रविचंद्रादि शुक्ती । उदय करिती त्रिजगतीं । ते तुझिया दीप्ती । तेज तेजां ॥८ । जें चळवळिजे अनिलें । तें दैविकेनि जी निजबळें । नभ तुजमाजी खेळे । लपीथपी ॥९ । किबहुना माया अशेष । ज्ञान जी तुझेनि डोळस । असो वानणे सायास । श्रुतीसि हैं ॥१० । वेद वानूनि तंवचि चांग । जंव न दिसे तुझे आंग । मग आम्हां तया मूग । एके पांती ॥११ । जी एकार्णवाचे ठाई । पाहतां प्रलयमेघाचा पाड नाहीं । मा महानदी काई । निवङ्गुं येती ॥१२ । का उदयलिया भास्वत । चंद्र जैसा खद्योत । आम्हां श्रुती तुजआंत । तो पाड असे ॥१३ । आणि दुजया थांव मोडे । जेथ परेसी वैखरी बुडे । तो तूं मा कोणे तोडे । वानावासी ॥१४ । यालागीं आतां । स्तुती सांडुनि निवांता । चरणी ठेविजे माथा । हैंचि भलें ॥१५ । तरी तूं जैसा आहासि तैसिया । नमो जी गुरुराया । मज ग्रंथोद्यम फळावया । वेळ्हारा होई ॥१६ । आतां कृपाभांडवल सौडीं । भरीं माझे मतीची पोतडी । करीं ज्ञानपद्य जोडी । थोरा मातें ॥१७ । मग मी ससरेन तेंगे । संतांतें कर्णभूषणे । लेवीन सुलक्षणे । विवेकाची ॥१८ । जी गीतार्थनिधान । काढूं माझें मन । सुरीं स्नेहांजन । आपले तूं ॥१९ । हे वाकसृष्टी एके वेळे । देखोतू माझे बुद्धीचे डोळे । तैसा उदैजो जी निर्मळे । कारुण्यबिंबे ॥२० । माझी प्रज्ञावेली वेळ्हाळ । काव्ये होय सफळ । तो वरसंत होर्णीं स्नेहाळ । शिरोमणी ॥२१ । प्रमेय महापुरुं । हे मतिगंगा ये थोरें । तैसा वर्ष उदारे । दिठीवेनी ॥२२ । अगा विश्वैकधामा । तुझा प्रसादवंद्रमा । करुं मज पूर्णिमा । स्फूर्तीची जी ॥२३ । जी अवलोकिलिया मातें । उन्नेषसागरी भरितें । वोसडेल रुर्तीतें । रसवृत्तीचे ॥२४ । तंव संतोषेनि श्रीगुरुराजें । म्हणितलें विनतिव्याजें । मांडिलें देखोनि दुजें । स्तवनमिषें ॥२५ । हे असो आतां वांजटा । तो ज्ञापनार्थ करुनि गोमटा । ग्रंथार्थ दारीं उत्कंठा । भंगों नेदीं ॥२६ । हों का जी स्वामी । हैंचि पाहत होतो मी । जे श्रीमुखे म्हणा तुम्ही । ग्रंथ सांग ॥२७ । परी हे म्यां केलें । कीं हे माझेनि जालें । ऐसें नाहीं ठेविलें । वासनेमाजीं ॥२८ । सहजें दूर्वेचा डिरु । आंगेंचि तंव अमरु । वरी आला पूरु । पीयूषाचा ॥२९ । तरी आतां येणे प्रसादें । विन्यासें विदग्धे । मूळशास्त्रपदें । वाखाणीन ॥३० । परी जीवा आंतुलीकडे । जैसी संदेहाची डोणी बुडे । ना श्रवणी तरी चाडे । वाढी दिसे ॥३१ । तैसी बोली साचारी । अवतरो माझी माधुरी । माले मागूनि घरीं । गुरुकृपेच्या ॥३२ । तरी मागां त्रयोदशी । अध्यार्थीं गोठी ऐसी । श्रीकृष्ण अर्जुनेसीं । चावळले ॥३३ । जे क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगें । होइजे येणे जगें । आत्मा गुणसंगें । संसारिया ॥३४ । आणि हाचि प्रकृतिगतू । सुखदुःख भोगीं हेतू । अथवा गुणातीतू । केवळ हा ॥३५ । तरी कैसा पां असंगा संग । कोण तो क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोग । सुखदुःखादि भोग । केवीं तया ॥३६ । गुण र्ते कैसे किती । बांधती कवणे रीतीं । तरी गुणातीतीं । चिह्ने काई ॥३७ । एवं इया आधवेया । अर्था रूप करावया । विषो येथ चौदाविया । अध्यायासी ॥३८ । तरी तो आता ऐसा । प्रस्तुत परियेसा । अभिप्राय विश्वेशा । वैकुंठीचा ॥३९ । तो म्हणे गा अर्जुना । अवधानाची सर्व सेना । मेळजनि इया ज्ञाना । झोंबावे हो ॥४० । आम्ही मागां तुज बहुर्ती । दाविलें हे उपपत्ती । तरी आज्ञुनी प्रतीती । कुर्शी न रिधे ॥४१ ।

**श्रीभगवानुवाचः— परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ।
यज्ञात्वा मुनयः सर्वे परा सिद्धिमितो गताः ॥१ ।**

म्हणोनि गा पुढीती । सांगिजेल तुजप्रती । पर म्हण म्हणोन श्रुती । डाहारिले जें ॥२ । येन्हवीं ज्ञान हे आपुलें । परी पर ऐसेनि जालें । जे आवडोनि घेतलें । भवस्वर्गादिक ॥३ । अगा याचिकारणे । हें उत्तम सर्वापरी मी म्हणे । जे वह्नि हें तृणे । येऱे ज्ञानें ॥४ । जियें भवस्वर्गातें जाणती । यागचि चांग म्हणती । पारखी फुडी आधी । भेदीं जयां ॥५ । तियें आघवेंचि ज्ञानें । केली येणे स्वर्जे । जैशा वातोर्मी गगनें । गिल्हिजती अंतीं ॥६ । का उदितें रशिमराजे । लोपिलीं चंद्रादि तेजें । नाना प्रलयांबुमाजे । नदी नद ॥७ । तैसें येणे पाहलेया । ज्ञानजात जाय लया । म्हणोनियां धनंजया । उत्तम हें ॥८ । अनादि जे मुक्तता । आपली असे पांडुसुता । तो मोक्ष हातां येता । होय जेणे ॥९ । जयाचिया प्रतीती । विचारवीरी समस्ती । नैदिजेचि संसृती । माथा उघजे ॥१० । मनें मन घालूनिया मागें । विश्रांति जालिया आगें । ते देहीं देहाजोगे । होतीचि ना ॥११ । मग तें देहाचे बेळे । वोलांडुनि एकेचि वेळे । संवतुकी कांठालें । माझे जाले ॥१२ ।

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधम्यमागताः ।
सर्वोऽपि नोपजायंते प्रलये न व्यथंति च ॥१ ।

जे माझिया नित्यता | तेणे नित्य ते पांडुसुता | परिपूर्ण पूर्णता | माझियाची |५३ | मी जैसा अनंतानंद | जैसाचि सत्यसंध | तैसेचि ते भेद | उरेचिना |५४ | जें मी जेव्हऱ्हें जैसें | तें तेचि जाले तैसें | घटभंगी घटाकाशें | आकाश जेवीं |५५ | नातरी दीप मुळकीं | दीपशिखा अनेकी | मिनलिया अवलोकीं | होय जैसें |५६ | अर्जुना तया परी | सरली द्वैताची वारी | नांदे नामार्थ एकाहारी | मीतूंविणे |५७ | येणेचि पैं कारणे | जैं पहिले सृष्टीचे जुंपणे | तैहीं तयां होणे | पडेचिना |५८ | सृष्टीचिये सर्वादी | जयां देहाची नाहीं बांधी | ते कैचे प्रलयावर्धी | निमतील पां |५९ | म्हणौनि जनक्षयां— | अतीत धनंजया | मी जाले ज्ञाना इया | अनुसरोनी |६० | ऐसी ज्ञानाची वाढी | वानिली देवे आवडी | तेवींचि पार्था ही गोडी | लावावया |६१ | तंव तया जाले आन | सर्वांगी निघाले कान | सपाई अवधान | आतला पां |६२ | आतां देवाचिया ऐसे | जाकळीजत असें वोरसें | म्हणौनि निरुपण आकाशें | वेंटाळेना |६३ | मग म्हणे गा प्रज्ञाकांता | उजवली आजि वक्तृत्वता | जे बोला येवढा श्रोता | जोडलासी |६४ | तरी एक मी अनेकी | गोविजे देहपाशकी | त्रिगुणीं लुब्धकी | कवणेपरी |६५ | कैसा क्षेत्रयोगे | विये इयें जगें | तें परिस सांगे | कवणेपरी |६६ | पैं क्षेत्र येणे व्याजें | यालागी हें बोलिजे | जें मत्संगबीजे | भूतीं पिके |६७ |

मम योनिर्महद्ब्रह्मा तस्मिन्नार्भं दधाम्यहम् ।

संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥३॥

येन्हवीं तरी महद्ब्रह्मा | यालागी हें ऐसें नाम | जे महदादिविश्राम— | शाळिका हें |६८ | विकारां बहुवस थोरी | अर्जुना हेंचि करी | म्हणौनि अवधारी | महद्ब्रह्मा |६६ | अव्यक्तवादमर्तीं | अव्यक्त ऐसी वदंती | सांख्याचिया प्रतीतीं | प्रकृती हेची |७० | वेदांती इयेते माया | ऐसें म्हणिजे प्राज्ञाराया | असो किती बोलों वायां | अज्ञान हें |७१ | आपला आपणपयां | विसर जो धनंजया | तेंचि रूप इया | अज्ञानासी |७२ | आणिकही एक असे | जें विचारावेळे न दिसे | वारीं पाहतां जैसे | आंधारे का |७३ | हालविलिया जायें | निश्चिनी तरी होये | दुधीं जैसी साय | दुधाची ते |७४ | पैं जागर ना स्वप्न | ना स्वरूप अवस्थान | ते सुषुप्ति का घन | जैसी होय |७५ | का न वियतां वायूते | वांझे आकाश रिते | तया ऐसे निरुते | अज्ञान गा |७६ | पैल खांब का पुरुख | ऐसा निश्चय नाहीं एक | परी काय नेणों आलोक | दिसत असे |७७ | तेवीं वस्तु जैसी असे | तैसी कीर न दिसे | परी कांहीं अनारिसें | देखिजेना |७८ | ना राती ना तेज | ते संधि जेवीं सांज | तेवीं विरुद्ध ना निज | ज्ञान आथी |७६ | ऐसी कोणीहीएकी दशा | तिये वाद अज्ञान ऐसा | तया गुंडलिया प्रकाशा | क्षेत्रज्ञ नाम |८० | अज्ञान थोरिये आणिजे | आपणपे तरी नेणिजे | तें रूप जाणिजे | क्षेत्रज्ञाचे |८१ | हाचि उभययोग | बुङ्गे बापा चांग | सत्तेचा नैसर्ग | स्वभाव हा |८२ | आतां अज्ञानासारिखें | वस्तु आपणपांचि देखे | परी रूपे अनेके | नेणों कोणे |८३ | जैसा रंक भ्रमला | म्हणे 'जा रे मी रावो आला' | का मूर्छित गेला | स्वर्गलोका |८४ | तेवीं लचकलिया दिठी | मग देखणे जें जें उठी | तया नाम सृष्टी | मीचि वियें पैं गा |८५ | जैसें का स्वप्नमोहा | तो एकाकी देखे बहुवा | तेचि पाड आत्मया | स्मरणंवीण असे |८६ | हेंचि निप्रांति | प्रमेय उपलवूं पुढती | परी तूं प्रतीती | याची धे पां |८७ | तरी माझी हे गृहिणी | अनादि तरुणी | अनिवार्यगुणी | अविद्या हे |८८ | इये नाहीं हेंचि रूप | ठाणे हें अतिउपम | हे निद्रितां समीप | चेतां दुरी |८६ | पैं माझेनिचि आंगे | पहुडल्या हे जागे | आणि सत्तासंभोगे | गुर्विणी होय |८० | महद्ब्रह्माउदरीं | प्रकृति आठे विकारीं | गर्भाची करी | पेलोवेली |८९ | उभयसंगे पहिलें | बुद्धितत्त्वे प्रसवलें | उभारलें | होय मन |८२ | तरुणी ममता मनाचीं | अहंकार तत्त्व रची | तेणे महाभूतांची | अभिव्यक्ति होय |८३ | आणि विषयेंद्रियां गौसी | स्वभावे तंव भूतांसी | म्हणौनि येती सरिसीं | तियेही रूपा |८४ | जालेनि विकारक्षोभें | पाठीं त्रिगुणाचे उभें | तेव्हां ये वासना गर्भे | ठावेठाव |८५ | रुखाचा आवांका | जैसी बीजकणिका | जीवीं बांधे उदका | भेटतखेवों |८६ | तैसी माझेनि संगे | अविद्या नाना जगे | आर घेवों लागे | अणियांची |८७ | मग गर्भगोळा तया | कैसें रूप तें ये आया | तें परियेसे राया | सुजनांचिया |८८ | पैं मणिज स्वेदज | उद्दिज जारज | उमटती सहज | अवयव हे |८६ | व्योमवायुवशें | वाढलेनि गर्भरसें | मणिज उससे | अवयव तो |१०० | पोटी सूनि तमरजे | आगळिका तोय तेजें | उठितां निपजे | स्वेदज गा |९ | आप पृथ्वी उत्कर्ते | आणि तमोमात्रे निकृष्टे | स्थावर उमटे | उद्दिज हा |२ | पांचां पांचही विरजीं | होती मनबुद्ध्यादि साजीं | हीं हेतु जारजीं | ऐसें जाण |३ | ऐसे चारी हे सरळ | करचरणतळ | महाप्रकृति स्थूल | तेंचि शिर |४ | प्रवृत्ती पेलले पोट | निवृत्ती ते पाठी नीट | सुरयोनी आंगे आठ | ऊर्ध्वांचीं |५ | कंठ उल्हासता स्वर्ग | मृत्युलोक मध्यभाग | अधोदेश चांग | नितंब तो |६ | ऐसें लेकरुं एक | प्रसवली हे देख | जयाचे तिन्ही लोक | बाळसे गा |७ | चौंयायरीं लक्ष योनी | तिये कांडां परां सांदणी | वाढे प्रतिदिनी | बाळक हें |८ | नाना देह अवयवीं | नामाची लेणी लेववी | मोहस्तन्ये वाढवी | नित्य नवे |६ | सृष्टी वेगळवेगळीया | तिया करांगीं आंगोळिया | भिन्नाभिमान सूदलिया | मुदिया तेथें |११० | हें येकोलतें चराचर | अविचारित सुंदर | प्रसवोनि थोर | थोरावली |११ | पैं ब्रह्मा प्रातःकाळ | विष्णु तो माध्याह्न वेळ | सदाशिव सायंकाळ | बाळा यया |१२ | महाप्रलयसेजें | खेळोनि निवांत निजे | विषमज्ञाने उमजे |

कल्पोदयीं ।१३। अर्जुना इयापरी । मिथ्यादृष्टीच्या घरीं । युगानुवृत्तीच्या करी । चोज पाउलें ।१४। संकल्प जयाचा इष्ट । अहंकार तो विनट । ऐसिया होय शेवट । ज्ञाने यया ।१५। आतां असो हे बहु बोली । ऐसे विश्व माया व्याली । तेथ साहग जाली । माझी सत्ता ।१६।

सर्वयोनिषु कौतेय मूर्तयः संभवंति याः ।

तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता ।४ ।

याकारणे मी पिता । महद्ब्रह्म हे माता । अपत्य पांडुसुता । जगडंबर ।१७। आतां शरीरे बहुतें । देखोनि न भेद हो चितें । जे मनबुद्ध्यादि भूतें । एकेचि येथें ।१८। हां गा एकचि देही । काय अनारिसे अवयव नाहीं । तेवीं विचित्र विश्व पाहीं । एकचि हें ।१९। पैं उंचा नीचा डाहाळिया । विषमा वेगळालिया । येकाचि जेवीं जालिया । बीजाचिया ।२०। आणि संबंध तोही ऐसा । मृत्तिके घट लेंक जैसा । का पटत्व कापुसा । नातू होय ।२१। नाना कल्लोळपरंपरा । संतती जैसी सागरा । आम्हां आणि चराचरा । संबंध तैसा ।२२। म्हणौनि वहिं आणि ज्वाळ । दोन्ही वळीची केवळ । तेवीं मी गा सकळ । संबंध वाव ।२३। जालेनि जग मी झांकें । तरी जगत्वे कोण फांकें? । किळेवरी माणिकें । लोपिजे काई? ।२४। अलंकारातें आलें । तरी सोनेपण काइ गेले ? । कीं कमळ फांकलें । कमळत्वा मुके ? ।२५। सांग पां धनंजया । अवयवीं अवयविया । आच्छादिजे कीं तया । तेचि रूप ? । विरुद्धलिया जोंधाळा । कणिसाचा निर्वाळा । वेंचला कीं आगळा । दिसतसे? ।२७। म्हणौनि जग परैते । सारुनि पाहिजे मातें । तैसा नोहें, उथितें । आधवे मीची ।२८। हां तूं साचोकारा । निश्चयाचा खरा । गांठी बांध वीरा । जीवाचिये ।२९। आतां मियां मी दाखविला । शरीरी वेगळाला । गुणी मीचि बांधला । ऐसा आवडें ।३०। जैसे स्वर्णीं आपण । उठूनियां आत्मरण । भोगिजे गा जाण । कपिध्वजा ।३१। का कवळातें ढोळे । प्रकाशूनि पिंवळें । देखती तेही कळे । तयांसीची ।३२। नाना सूर्ये प्रकाशे । प्रकटी तैं अभ्र भासे । तो लोपला हेही दिसे । सूर्यूचि कीं ।३३। पैं आपणपेनि जालिया । छाया गा आपुलिया । पाहोनि बिहालिया । आन आहे? ।३४। तेसीं इये नाना देहें । दाऊनि मी नाना होयें । तेथ ऐसा जो बंध आहे । तेही देखें ।३५। बंधची कीं न बांधिजे । हें जाणणें मज माझें । नेणणेनि उपजे । आपलेनी ।३६। तरी कोणे गुणें कैसा । मजचि मी बंध ऐसा । आवडें तें परियेसा । अर्जुनदेवा ।३७। गुण ते किती किंधर्म । कायी यया रूप नाम । के जाले हें वर्म । अवधारी पां ।३८।

सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसंभवाः ।

निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम् ।५ ।

तरी सत्त्वरजतम । तिघासि हे नाम । आणि प्रकृति जन्म— भूमिका ययां ।३६। येथ सत्त्व तें उत्तम । रज तें मध्यम । तिहीमाजीं तम । साविया धारें ।१४०। हें एकेचि वृत्तीच्या ठारीं । त्रिगुणत्व आवडे पाहीं । वयसात्रय देहीं । एकी जेवीं ।११। का मिनलेनि कीडे । जंव जंव तूक वाढे । तंव तंव सोने हीन पडे । पांचिका कर्सीं ।४२। पैं सावधपण जैसें । वाहविलें आळसें । सुषुप्ती बैसे । घणावोनी ।४३। तैसी अज्ञानांगीकारें । निघाली वृत्ति विखुरे । ते सत्त्वरजद्वारें । तमही होय ।४४। अर्जुना गा जाण । ययां नाम गुण । आतां दाखळं खुण । बांधती ते ।४५। तरी क्षेत्रज्ञदशें । आत्मा मोटका वैसे । हें देह मी ऐसें । मुहूर्त करी ।४६। आजन्ममरणांतीं । देहधर्मी समस्ती । महत्त्वाची सूती । घे ना जंव ।४७। जैसी मीनाच्या तोंडीं । पडेना जंव उडी । तंव गळ आसुडी । जळपारधी ।४८।

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयम् ।

सुखसंगेन बध्नाति ज्ञानसंगेन चानघ ।६ ।

तेवीं सत्त्वे लुब्धके । सुखज्ञानाचीं पाशके । वोडिजती मग खुडके । मृग जैसा ।४६। मग ज्ञाने चडफडी । जाणिवेचे खुरखोडीं । स्वयंसुख हें धाडी । हातींचे गा ।४५०। तेव्हां विद्यमाने तोखे । लाभामात्र हरिखे । मी संतुष्ट हेही देखे । श्लाघों लागे ।५१। म्हणे भाग्य ना माझें । आजि सुखियें नाहीं दुजें । विकाराष्टके फुजे । सात्त्विकाचेनी ।५२। आणि येणेही न सरे । लांकण लागे दुसरे । जे विद्वत्तेचे भरे । भूत आंगीं ।५३। आपणचि ज्ञानस्वरूप आहे । तें गेलें हें दुःख न वाहे । कीं विषयज्ञाने होये । गगनायेवढा ।५४। रावो जैसा स्वर्णीं । रंकपणे रिघ धानीं । तो दोंदाणा मानी । इंद्र ना मी ।५५। तेसें गा देहातीता । जालेया देहवंता । हों लागे पांडुसुता । बाह्यज्ञाने ।५६। प्रवृत्तिशास्त्र बुझे । यज्ञविद्या उमजे । किंबहुना सुझे । स्वर्गवरी ।५७। आणि म्हणे आजि आन । मीवाचून नाहीं सज्जान । चातुर्यवंद्रा गगन । वित माझें ।५८। ऐसे सत्त्व सुखज्ञानीं । जीवासि लाजनि कानी । बैलाची करी वानी । पांगुळाचिया ।५९। आतां हाचि शरीरी । रजें जियापरी । बांधिजे तें अवधारी । सांगिजेल ।५६०।

रजो रागात्मकं विद्वि तृष्णासंगसमुद्रवम् ।

तत्रिबध्नाति कौतेय कर्मसंगेन देहिनम् ।७ ।

हैं रज याचिकारणे । जीवातें रंजाऊं जाणे । हैं अभिलाखाचें तरुणे । सदाचि गा ।६१ । हैं जीवीं मोटके रिगे । आणि कामाच्या मर्दीं लागे । मग वारया वळघे । तृष्णोचिया ।६२ । घृतें आंबुखूनि आगियाळे । वज्जाग्नीचें सादुकले । आतां बहु थेकुले । आहे तेथे? ।६३ । तैसी खवळे चाड । होय दुःखासकट गोड । इंद्रश्रीही सांकड । गमो लागे ।६४ । तैसी तृष्णा वाढिनलिया । मेरुही हातां आलिया । तळ्हीं म्हणे एखादिया । दारुणा वळधों ।६५ । जीविताची कुरोंडी । वोवालूं लागे कवडी । मानी तृणाचिये जोडी । कृतकृत्यता ।६६ । आजि असते वेचिजेल । परी पाहें पां का कीजेल । ऐसा पांगी वडील । व्यवसाय माडी ।६७ । म्हणे स्वर्गा हन जावें । तरी काय तेथें खावें । इयालागीं धांवे । याग करूं ।६८ । व्रतापाठी व्रते । आचरे इष्टापूर्ते । काम्यावांचूनि हातें । शिवणे नाहीं ।६९ । पैं ग्रीष्मांतींचा वारा । विसावो नेणे वीरा । तैसा न म्हणे व्यापारा । रात्र दिवस ।७० । काय चंचळ मासा । कामिनीकटाक्ष जैसा । लवलाहो तैसा । विजूहीं नाहीं ।७१ । तेतुलेनि गा वेगे । स्वर्गसंसारपांगे । आगीमाझीं रिगे । क्रियाचिये ।७२ । ऐसा देही देहावेगळा । ले तृष्णोचिया सांखळा । खटाटोप वाहे गळां । व्यापाराचा ।७३ । हैं रजोगुणाचे दारुण । देहीं देहियासी बंधन । परिस आतां विंदाण । तमाचें तें ।७४ ।

तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम् ।

प्रमादालस्यनिद्राभिस्त्रिबध्नाति भारत ।८ ।

व्यवहाराचेनि डोळे । मंद जेणे पडळे । मोहरात्रीचे काळे । मेहुडे जें ।७५ । अज्ञानाचें जियाले । जया एका लागले । जेणे विश्व भुलले । नाचत असे ।७६ । अविवेकमहामंत्र । जें मौढ्यमद्याचे पात्र । हैं असो मोहनात्र । जीवांसि जें ।७७ । पार्था तें गा तम । रचूनि ऐसे वर्म । चौखुरी देहात्म— । मानियाते ।७८ । हैं येकचि कीर शरीरीं । माजों लागे चराचरीं । आणि तेथ दुसरी । गोठी नाहीं ।७९ । सर्वेद्रियां जाड्य । मनामाझीं मौढ्य । माल्हाती दाढ्य । आलस्याचे ।८० । आंगे आंग मोडामोडी । कार्यजातीं अनावडी । नुसती परवडी । जांभयांची ।८१ । उघडियाची दिठी । देखणे नाहीं किरीटी । नाळवितांचि उठी । वो म्हणौनि ।८२ । पडिलिये धोडी । नेणे कानी मुरडी । तयाचिपरी मुरकुंडी । उकलूं नेणे ।८३ । पृथ्यी पाताळीं जावो । का आकाशाहीवरी येवो । परी उठणे जीवे हा भावो । उपजो नेणे ।८४ । उचितानुचित आघवे । झांसुरतां नाठवे जीवे । जेथीचा तेथ लोळावे । ऐसी मेधा ।८५ । उभउनि करतळे । पडिघाये कपोळे । पायांचे शिरियाळे । मांडूं लागे ।८६ । आणि निद्रेविषयीं चांग । जीवीं आथि लाग । झांपों जातां स्वर्ग । वावो म्हणे ।८७ । ब्रह्मायु होइजे । मा निजेलियाचि असिजे । हैं वांचूनि दुजे । व्यसन नाहीं ।८८ । का वाटे जातां वोघे । कल्हातांही डोळां लागे । अमृतही परी नेघे । जरी निद आली ।८९ । तेवीचि आक्रोशबळे । व्यापारे कोणेएके वेळे । निगाले तरी आंधळे । रोणे जैसे ।९० । केघवां कैसे राहाटावे । कोणेसीं काय बोलावे । हैं ठाकतें कीं नागवे । हेही नेणे ।९१ । वणवा मियां आधवा । पांचे पुसोनि घेयावा । पतंग या हांवा । घाली जेवीं ।९२ । तैसा वळघे साहसा । अकरणीचि घिंवसा । किंबहुना ऐसा । प्रमादू रुचे ।९३ । एवं निद्रालयस्यप्रमादीं । तम इया त्रिबंधीं । बांधे निरुपाधि । चोखटातें ।९४ । जैसा वहि काढीं भरे । तैं दिसे काढाकारे । व्योम घटे आवरे । तैं घटाकाश ।९५ । नाना सरोवर भरले । तैं चंद्रत्व तेथें बिंबले । तैसे गुणपार्शीं बांधले । आत्मत्व गमे ।९६ ।

सत्त्वं सुखे संजयति रजः कर्मणि भारत ।

ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत ।९ ।

रजस्तमस्याऽभिमूय सत्त्वं भवति भारत ।

रजः सत्त्वं तमस्यैव तमः सत्त्वं रजस्तथा ।१० ।

पैं परिहरुनि कफवात । जैं देहीं आटोपे पित्र । तैं करी संतप्त । देह जेवीं ।११ । का वर्ष आतप जैसे । जिणौनि शीतचि दिसे । तेव्हां होय हिंव ऐसे । आकाश हैं ।१२ । नाना स्वन्ज जागृती । लोपूनि ये सुषुक्ती । तैं क्षण एक चित्तवृत्ती । तेचि होय ।१३ । तैसी रजतमे हारवी । जैं सत्त्व माजूं मिरवी । तैं जीवाकरवी म्हणवी । सुखिया ना मी ।१४ । तैसेचि सत्त्व रज । लोपूनि तमाचे भोज । वळघे तैं सहज । प्रमादी होय ।१५ । तयाची गा परिपाठी । सत्त्वतमांते पोटीं । घालूनि जेव्हां उठी । रजोगुण ।१६ । तेव्हां कर्मावांचूनि काहीं । आन गोमटे नाहीं । ऐसे मानीं देहीं । देहराज ।१७ । त्रिगुणनिरूपण । तीं श्लोकीं सांगितले जाण । आतां सत्त्वादिवृद्धिलक्षण । सादर परियेसा ।१८ ।

सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन्प्रकाश उपजायते ।

ज्ञानं यदा तदा विद्याद्विवृद्धं सत्त्वमित्युत ।१९ ।

लोभः प्रवृत्तिरारम्भः कर्मणामशमः स्पृहा ।

रजस्येतानि जायंते विवृद्धे भरतर्षभ ।२० ।

अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ।
 तमस्येतानि जायंते विवृद्धे कुरुनंदन ।१३ ।
 यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ।
 तदोत्तमविदौल्लोकानमलान्प्रतिपद्यते ।१४ ।
 रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसंगिषु जायते ।
 तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ।१५ ।

रजतमविजये । सत्त्वं गा देहीं इये । वाढतां चिह्ने तिये । ऐसीं होती ।५ । जे प्रज्ञा आंतुलीकडे । न समाती बाहेरी वोसंडे । वसंती पच्चाखंडे । द्रुती जैसी ।६ । सर्वेद्रियांच्या अंगणीं । विवेक करी राबणी । साचची करचरणीं । होती डोळे ।७ । राजहंसापुढे । चांचूचें आगरडे । तोडी जेवीं झागडे । क्षीरनीरांचे ।८ । तेवीं दोषादोषविवेकीं । इंद्रियेचि होती पारखी । नियम बा रे पायिकीं । वोळगे तैं ।९ । नायिकणे तें कानचि वाळी । न पाहणे तें दिठीचि गाळीं । अवाच्य तें टाळी । जीभचि गा ।२१० । वातीपुढां जैसें । पळीं लागे काळवसें । निषिद्ध इंद्रियां तैसें । समोर नोहे ।११ । धाराधारकाळे । महानदी उचंबळे । तैसी बुद्धि पघळे । शास्त्रजातीं ।१२ । अगा पुनवेच्या दिवशीं । चंद्रप्रभा धावे आकाशीं । ज्ञान वृत्ति तैसी । फांके सैंध ।१३ । वासना एकवटे । प्रवृत्ति वोहटे । वासना विटे । विषयांवरी ।१४ । एवं सत्त्वं वाढे । तैं हें चिह्न फुडे । आणि निधनही घडे । तेव्हांचि जरी ।१५ । का पाहालेनि सुयाणे । जालया परगुणे । पढियते पाहुणे । स्वर्गोनि ये ।१६ । तरी जैसीचि घरींची संपत्ती । आणि तैसीचि औदार्यधैर्यवृत्ती । मा परत्रा आणि कीर्ति । का नोहावें? ।१७ । मग गोमटेया तया । जावळी असे धनंजया । तेवीं सत्त्वे जाणे देहा । कें आथि गा? ।१८ । जे स्वगुणी उद्घट । घेऊनि सत्त्वं चोखट । निंगे साजूनि कोपट । भोगक्षम हें ।१९ । अवचटें ऐसा जो जाये । तो सत्त्वाचाचि नवा होये । किंबहुना जन्म लाहे । ज्ञानियांमाजी ।२२० । सांग पां धनुर्धरा । रावे रायपणे डोंगरा । गेलिया अपुरा । होय काई? ।२१ । नातरी येथींचा दिवा । नेलिया सेजिया गांवा । तो तेथें तरी पांडवा । दीपचि कीं ।२२ । तैसी तें सत्त्वं शुद्धी । आगळी ज्ञानेसीं वृद्धी । तरंगावों लागे बुद्धी । विवेकावरी ।२३ । पैं महदादिपरिपाठी । विचारलुनि शेवटी । विचारासकट पोटी । जिरोनि जाय ।२४ । छत्तीसां सदतीसावे । चोवीसां पंचवीसावे । तिर्हीं नुरानि स्वभावे । चतुर्थ जें ।२५ । ऐसे सर्व जें सर्वत्तम । जालें असे जया सुगम । तयासवे निरुपम । लाहे देह ।२६ । इयाचि परी देख । तमतत्त्वं अधोमुख । बैसोनि जै आगळीक । धरी रज ।२७ । आपलिया कार्याचा । धुमाड गांवी देहाचा । माजवी तैं चिह्नांचा । उदय ऐसा ।२८ । पांजरली वाहटुळी । करी वेगळ वेगळी । तेसीं विषयीं सरळी । इंद्रियां होय ।२९ । परदारादि पडे । परी विरुद्ध ऐसें नावडे । मग शेळियेचेनि तोंडे । सैंध चारी ।२३० । हा ठायवरी लोभ । करी स्वैरत्वाचा राब । वेटाळितां अलाभ । तैं तें उरे ।३१ । आणि आड पडलिया । उद्यमजातां भलतियां । प्रवृत्ती धनंजया । हात न काढी ।३२ । तेवींचि एखादा प्रासाद । का करावा अश्वमेध । ऐसा अचाट छंद । घेऊनि उठी ।३३ । नगरेंचि रचावी । जळाशयें निर्मावी । महावनें लावावीं । नानायिधें ।३४ । ऐसेसां अफाटीं कर्मी । समारंभ उपक्रमीं । आणि दृष्टादृष्टकार्मी । पुरे न म्हणे ।३५ । सागरही सांडी पडे । आगी न लाहे तीन कवडे । ऐसे अभिलाषीं जोडे । दुर्भरत्व ।३६ । स्पृहा मना पुढां । आशेचा घे दवडा । विश्व घापे चाडा । पायांतळी ।३७ । इत्यादि वाढतां रजीं । इये चिह्ने होती साजी । आणि ऐशा समाजीं । वेंचे जरी देह ।३८ । तरी आघवाचि इंहीं । परिवारला आनीं देहीं । रिगे परी योनिही । मानुषीची ।३९ । सुरवाडेंसि भिकारी । वसो पां राजमंदिरीं । तरी काय अवधारीं । रावो होईल? ।२४० । बैल तेथें करबाडे । हें न चुके गा फुडे । नेझो का व-हाडे । समर्थाचेनी ।४१ । म्हणौनि व्यापाराच्या हातीं । उसंतु देहा ना राती । तैसयाचिये पांती । जुंपिजे तो ।४२ । कर्मजडांच्या ठारीं । किंबहुना होय देही । जो रजोवृत्तीच्या डोहीं । बुडोनि निमे ।४३ । मग तैसाचि पुढती । रजसत्त्ववृत्ती । गिळूनि ये उत्तरी । तमोगुण ।४४ । तैचि जिये लिंगे । देहींचीं सबाह्य सांगे । तिये परिस चांगे । श्रोत्रबळे ।४५ । तरी होय ऐसे मन । जैसे रविचंद्रहीन । रात्रीचे का गगन । अंवरसेचिये ।४६ । तैसे अंतर असोस । होय स्फूर्तिहीन उद्घस । विचाराची भाष । हारपे तैं ।४७ । बुद्धि मेचवेना धोंडीं । हा ठायवरी मवाळे सांडी । आठवो देशधडी । जाला दिसे ।४८ । अविवेकाचेनि माजें । सबाह्य शरीर गाजे । एकलेनि घेपे दीजे । मौढ्यें तेथ ।४८ । आचारभंगाची हाडे । रूपती इंद्रियांपुढे । मरे जरी तेणेंकडे । क्रिया जाय ।२५० । पैं आणिकही एक दिसें । जे दुष्कृतीं चित्त उल्लासे । आंधारीं देखणे जैसें । डुडुळाचें ।४९ । तैसे निषिद्धाचेनि नांवे । भलतेही भरे हावे । तियेविषयीं धांवे । घेती करणे ।४२ । मदिरा न घेतां डुले । सन्निपातेंवीण बरळे । निष्यमेवि भुले । पिसे जैसे ।४३ । वित जरी गेले आहे । परी उनमनी ते नोहे । ऐसे माल्हातिजे मोहे । माजिरेनी ।४४ । किंबहुना ऐसैसीं । इये चिह्ने तम पोषी । जैं वाढे आयितीसी । आपुलिया ।४५ । आणि हेचि होय प्रसगे । मरणाचे जरी पडे खागे । तरी तेतुलेनि निगे । तमेसीं तो ।४६ । राई राईपण बीजीं । सांठवूनियां अंग त्यजी । मग विरुद्धे तैं दुजी । गोठी आहे? ।४७ । पैं होऊनि

दीपकलिका । येरु आगी विज्ञो का । का जेथ लागे तेथ असका । तोचि आहे ।५८ । म्हणौनि तमाचिये लोथे । बांधोनियां संकल्पातें । देह जाय तै मागौतें । तमाचेचि होय ।५६ । आतां काय येणे बळे । जो तमोवृद्धिं मृत्यु लाहे । तो पशु का पक्षी होये । झाड का कृमी ।२६० ।

कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम् ।

रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलम् ।१६ ।

येणेचि पैं कारणे । जें निपजें सत्त्वगुणे । तें सुकृत ऐसें म्हणे । श्रौतसमो ।६१ । म्हणौनि तया निर्मला । सुखज्ञानी सरला । अपूर्व ये फला सात्त्विक तें ।६२ । मग राजसा जिया क्रिया । तया इंद्रावणी फललिया । जें सुखें चितारुनियां । फलती दुःखें ।६३ । का निंबोल्लियेचें पीक । वरी गोड आंत वीख । तैसें तें राजस देख । क्रियाफल ।६४ । तामस कर्म जितुके । अज्ञान फलेचि पिके । विषांकुर विखें । जियापरी ।६५ ।

सत्त्वात्संजायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च ।

प्रमादमाहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेव च ।१७ ।

म्हणौनि बा रे अर्जुना । येथ सत्त्वाचि हेतु ज्ञाना । जैसा का दिनमाना । सूर्य हा पैं ।६६ । आणि तैसेंचि हे जाण । लोभासि रज कारण । आपले विस्मरण । द्वैता जेवीं ।६७ । मोहअज्ञानप्रमादा । यां मैल्या दोषवृद्धा । पुढीतपुढी प्रबुद्धा । तमचि मूळ ।६८ । ऐसे विचाराच्या डोळां । तिन्ही गुण वेगळवेगळां । दाविले जैसा आंवळा । तळहातीचा ।६९ । तंव रजतमें दोन्ही । देखिलीं प्रौढ पतरीं । सत्त्वावांचुनि नाणी । ज्ञानाकडे ।२७० । म्हणौनि सात्त्विक वृत्ती । एक जाले जन्मव्रती । सर्वत्यागे चतुर्थी । भक्ति जैसी ।१९ ।

उर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वरथा मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।

जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः ।१८ ।

तैसे सत्त्वाचेनि नटनाचें । असर्णे जाणे जयांचे । ते तनुत्यागीं स्वर्गीचे । राय होती ।७२ । इयाचि परी रजें । जिंहीं का जिजे मरिजे । तिंहीं मनुष्य होईजे । मृत्युलोर्कीं ।७३ । तेथ सुखदुःखाचें खिचटें । जेविजे एकेचि ताटें । जेथ इये मरणवाटे । पडिलें नुठीं ।७४ । आणि तयाचि स्थिती तमीं । जे वाढोनि निमती भोगक्षमीं । ते घटी नरकभूमी । मूळपत्र ।७५ । एवं वस्तूचिया सत्ता । त्रिगुणासि पंडुसुता । दाविली सकारणता । आधवीचि ।७६ । पैं वस्तु वस्तुत्वें असिकें । तें आपणपैं गुणासारिखें । देखोनि कार्यविशेषे । अनुकरे गा ।७७ । जैसें का स्वर्णीचेनि राजें । जैं परचक्र देखिजे । हारि जैत होइजे । आपणचि ।७८ । तैसे मध्योर्ध्व अध । जे हे गुणवृत्तिभेद । ते दृष्टीवांचूनि शुद्ध । वस्तुचि असे ।७९ ।

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा दृष्टाऽनुपश्यति ।

गुणेभ्यश्च परं वेति मद्भावं सोऽधिगच्छति ।१९ ।

परी हे वाहणी असो । तरि तुज आन न दिसो । परिसें तें सांगतसों । मागील गोष्टी ।२८० । तरि ऐसें जाणिजे । सामर्थ्ये तिन्ही सहजें । होती देहव्याजें । गुणचि हे ।८१ । इंधनाचेनि आकारें । अग्नि जैसा अवतरे । कां आधवेनि तरुवरें । भूमिरस ।८२ । ना ना दहियाचेनि मिसें । परिणमे दूधचि जैसें । कां मूर्त होय उंसें । गोडी जेवीं ।८३ । तैसें हें सांतःकरण । देहचि होती त्रिगुण । म्हणौनि बंधासि कारण । घडे कीर ।८४ । परि चोज हे धनुर्धरा । जे येवढा हा गुंफिरा । मोक्षाचा संसारा । उणा नोहे ।८५ । त्रिगुण आपुलालेनि धर्में । देहींचे मागुतें साउमें । चाळितांही न खोमे । गुणातीतता ।८६ । ऐसी मुक्ति असे सहज । तें आतां परिसवून तुज । जे तूं ज्ञानांबुज—। द्विरेफ कीं ।८७ । आणि गुणीं गुणाजोगें । चैतन्य नोहे मागें । बोलिलो तें खागे । तेवीचि हे ।८८ । तरी पार्था जैं ऐसें । बोधलेनि जीवे दिसे । स्वन्ज कां जैसें । चैइलेनी ।८९ । ना तरी आपण जर्णी । बिंबलो तीरोनि न्याहाळी । चलन होता कल्लोर्णी । अनेकधा ।२८० । कां नटलेनि लाघवे । नट जैसा न झाकवे । तैसें गुणजात देखावे । न होनियां ।१० । पैं ऋतुत्रय आकाशें । धरूनियांही जैसें । नेदिजेचि येवों वोंसें । वेगळेपणा ।११ । तैसें गुणीं गुणापरौतें । जें आपणपैं असे आयिते । तिये अहं बैसे अहंते । मूळकेचिये ।१२ । पैं तेथूनि मग पाहतां । म्हणे साक्षी मी अकर्ता । हे गुणचि क्रियाजातां । नियोजित ।१३ । सत्त्वरजतमांच्या । भेदीं प्रसर कर्माचा । होत असे तो गुणांचा । विकार हा ।१४ । ययामार्जीं मी ऐसा । वर्णीं कां वसंत जैसा । वनलक्ष्मीविलासा । हेतुभूत ।१५ । कां तारागणीं लोपावे । सूर्यकांती उद्दीपावे । कमली विकासावे । जावे तमें ।१६ । यया कोणाचें कांहीं । सविता जैसा देखत नाहीं । तैसा अकर्ता मी देहीं । सत्तारूप ।१७ । मी दाउनी गुण देखे । गुणता हे मियां पोखे । ययाचेनि निःशेखें । उरें ते मी ।१८ । ऐसेनि विवेके जया । उदया होत धनंजया । ये गुणातीतता तया । ऊर्ध्वपंथे ।३०० ।

**गुणानेतानतीत्य त्रीन्देही देहसमुद्रवान् ।
ज्ञमृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥२० ।**

आतां निर्गुण असे आणिक । तें तो जाणे अचुक । जे ज्ञाने केले टीक । तयाचि वरी ॥१ । किंबहुना पंडुसुता । ऐसी तो माझी सत्ता । पावे जैसी सरिता । सिंधुत्व गा ॥२ । नलिकेवरुनि उठिला । जैसा शुक शाखे बैसला । तैसा मूळअहंता ठेला । तो मी म्हणौनि ॥३ । अगा अज्ञानाचिया निदा । जो घोरत होता बदबदा । तो स्वरुपीं प्रबुद्धा । चेइला कीं ॥४ । पै बुद्धिभेदाचा आरिसा । तया हातोनि पडिला वीरेशा । म्हणौनि प्रकृतिमुखाभासा । मुकला तो ॥५ । देहाभिमाचा वारा । आतां वाजों ठेला वीरा । तैं ऐक्य वीचिसागरां । जीवेशा हें ॥६ । म्हणौनि मद्भावेंसीं । प्राप्ति पाविजे तेणेसरिसी । वर्षांतीं आकाशीं । घनजात जेवीं ॥७ । तेविं मी होऊनि निरुता । मग देहींचि ये असतां । नागवे देहसंभूता । गुणांसि तो ॥८ । जैसा भिंगाचेनि घरें । दीपप्रकाश नावरे । कां न विज्ञेचि सागरे । वडवानल ॥९ । तैसा आलागेला गुणाचा । बोध न मैले तयाचा । तो देहीं जैसा व्योमीचा । चंद्र जळी ॥१० । तिन्ही गुण आपुलालिये प्रौढी । देहें नाचविती बागडी । तो पाहोंही न धडी । अहंतें ॥११ । हा ठायवरी । नेहटोनि ठेला अंतरी । आतां काय वर्ते शरीरीं । हेंही नेणे ॥१२ । सांडूनि आंगीची खोळी । सर्प रिगालिया पाताळी । ते त्वचा कोण सांभाळी । तैसे जालें ॥१३ । कां सौरभ्यजीर्ण जैसा । आमोद मिळोनि जाय आकाशा । माघारा कमळकोशा । न येचि तो ॥१४ । पै स्वरूपसमरें । तयाही गा जालें तैसें । तेथ किंधर्म हें कैसें । नेणे देह ॥१५ । म्हणौनि जन्मजरामरण । इत्यादि जे साही गुण । तें देहींचि ठेले कारण । नाहीं तयां ॥१६ । घटाचिया खापरिया । घटभंगी फेडिलिया । महदाकाश अपैसया । जालेंचि असे ॥१७ । तैसी देहबुद्धि जाये । जैं आपणां आठौ होये । तैं आन कांहीं आहे । तेवांचुनी ॥१८ । येणे थोर बोधलेपणे । तयासि गा देहीं असणे । म्हणूनि तो मी म्हणे । गुणातीत ॥१९ । यया देवाचिया बोला । पार्थ अतिसुखावला । मेघें संबोधिला । मयूर जैसा ॥२० ।

अर्जुन उवाचः— कैर्लिंगौस्त्रीन्युणानेतानतीतो भवति प्रभो ।

किमाचारः कथं चैतांस्त्रीगुणानतिर्वत्ते ॥२१ ।

तेणे तोषे वीर पुसे । जी कोणी चिह्नीं तो दिसे । जयामाजीं वसे । ऐसा बोध ॥२१ । तो निर्गुण काय आचरे । कैसेनि गुण निस्तरे । हे सांगिजो माहेरें । कृपेचेनि ॥२२ । यया अर्जुनाचिया प्रश्ना । तो षडगुणांचा राणा । परिहार आकर्णा । बोलत असे ॥२३ । म्हणे पार्था तुझी नवाई । हें येतुलेंचि पुससी काई । तें नामचि तया पाही । साच लटिके ॥२४ । गुणातीत जया नावें । तो गुणाधीन तरी नव्हे । ना होय तरी नागवे । गुणां ययां ॥२५ । परि अधीन का नागवे । हेंचि कैसेनि जाणावें । गुणांचिये रवरवे । माजी असतां ॥२६ । हा संदेह जरी वाहसी । तरि सुखें पुसों लाहसी । परिस आतां तयासी । रूप करू ॥२७ ।

श्रीभगवानुवाचः— प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पांडव ।

न द्वेष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि कांक्षति ॥२२ ।

तरी रजाचेनि माजें । देहीं कर्मचिं आणोजें । प्रवृत्ति जै घेइजे । वेंटाळूनि ॥२८ । तें मीचि कां कर्मठ । ऐसा नये श्रीमाठ । कां दरिद्रलिये बुद्धी वीट । तोही नाहीं ॥२६ । अथवा सत्चेचि अधिके । जैं सर्वेद्रियीं ज्ञान फांके । तै सुविद्यतातोखें । उभजेही ना ॥३० । कां वाढिलेनि तमें । न गिळेजेचि मोहभ्रमें । तें अज्ञानत्वे न श्रमे । घेणेही नाहीं ॥३१ । पैं मोहाच्या अवसरीं । ज्ञानाची चाड न धरी । ज्ञाने कर्म नादरी । होता न दुःखी ॥३२ । सायंप्रातर्मध्याह्ना । या तिहीं काळांची गणना । नाहीं जेविं तपना । तैसा असे ॥३३ । तया वेगळाचि काय प्रकाशें । ज्ञानित्व यावे असे । कायि जळार्णव पाउसें । साजा होय ॥३४ । ना प्रवर्तलेनि कर्मे । कर्मठत्व तया कां गमे । सांगे हिमवंतु हिमे । कांपे कायी ॥३५ । नातरि मोह आलिया । काई पां ज्ञाना मुकिजेल तया । महा आगीतें उन्हाळेया । जाळवत असे ॥३६ ।

उदासीनवदासीनो गुणेयो न विचाल्यते ।

गुणा वर्तत इत्येव योऽवतिष्ठति न नेड्गते ॥२३ ।

तैसें गुणागुणकार्य हें । आघवेचि आपण आहें । म्हणौनि एकेका नोहे । तडातोडी ॥३७ । येवढेया गा प्रतीती । तो देहा आलासे वस्ती । वाटे जातां गुंती— । माजि जैसा ॥३८ । तो जिणता ना हारवी । तैसा गुण नव्हे ना करवी । जैसी कां श्रोणवी । संप्राणीवी ॥३९ । कां शरीराआंतील प्राणु । घरीं आतिथ्याचा ब्राह्मणु । ना ना चोहटांचा स्थाणु । उदास जैसा ॥३१ । आणि गुणाचा यावाजावा । ढळे चळे ना पांडवा । मृगजळाचा हेलावा । मेरु जैसा ॥४१ । हें बहुत कायि बोलिजे । व्योम वारेनि न वीजिजे । कां सूर्य ना गिळिजे । अंधकारे ॥४२ । स्वप्न कां गा जियापरी । जागतयातें न सितरी । गुणीं तैसा अवधारीं । न बंधिजे तो ॥४३ । गुणांसि कीर नातुरे । परि दुरुनि जैं पाहे कोडे । तै गुणदोष सायिखडे । सभ्य जैसा ॥४४ । सत्कर्म सात्यिकीं । रज तें रजोविषयकीं । तम मोहादिकीं । वर्तत असे ॥४५ । परि तयाचिया गा सत्ता । होती गुणक्रिया

समस्ता । हें फुडे जाणे सविता । लौकिका जेवी । ४६ । समुद्रचि भरती । सोमकांतचि द्रवती । कुमुदे विकासती । चंद्र तो उगा । ४७ । कां वाराचि वाजे विझे । गगने निश्चल असिजे । तैसा गुणाचिये गजबजे । डोलेना जो । ४८ । अर्जुना येणे लक्षणे । तो गुणातीतु जाणणे । परिस आतां आचरणे । तयाची जी । ४९ ।

समदःखसुखः स्वरथः समलोष्टाशमकांचनः ।

तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिदात्मसंस्तुतिः २४ ।

तरि वस्त्रासि पाठीपेटी । नाहीं सुतावांचूनि किरीटी । ऐसे सुये दिठी । चराचर मद्रूपे । ३५० । म्हणोनि सुखदुःखा सरिसे । कांटाळे आचरे ऐसे । रिपुभक्तां जैसे । हरीचे देणे । ५१ । येन्हवीं तरी सहजे । सुखदुःख तैचि सेविजे । देहजळीं होइजे । मासोळी जै । ५२ । आतां तें तव तेणे सांडिले । आहे स्वस्वरूपेसींचि मांडिले । सस्यांती निवडिले । बीज जैसे । ५३ । कां वोघ सांडूनि गंगा । रिघोनि समुद्राचे आंगा । निस्तरली लगबगा । खळाळाची । ५४ । तेविं आपणपाचि जया । वस्ती झाली गा धनंजया । तया देहीं अपैसया । सुख तैसे दुःख । ५५ । रात्रि तैसे पाहले । हें धारणा जेवि एक जाले । आत्माराम देहीं आंतले । द्वंद्व तैसे । ५६ । पैं निद्रिताचेनि आंगेसीं । साप तैशी उर्वशी । तेविं स्वरूपस्था सरिसीं । देहीं द्वंद्वे । ५७ । म्हणोनि तयाच्या ठायीं । शेणा सोनया विशेष नाहीं । रत्ना गुडेया कांहीं । नेणिजे भेद । ५८ । घरा येवो पां स्वर्ग । कां वरिपडो वाघ । परि आत्मबुद्धीसी भंग । कदा नोहे । ५९ । निवटले न उपवढे । जळीनले न विरुद्धे । साम्यवृद्धि न मोडे । तयापरी । ३६० । हा ब्रह्मा ऐसेनि स्तविजो । कां नीच म्हणोनि निंदिजो । परि नेणे जळों विझों । राखवी जैसी । ६१ । तैसी निंदा आणि स्तुति । न ये कोणहेच्ये व्यक्ती । नाहीं आंधारे कां वाती । सूर्याघरी । ६२ ।

मानापामानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिक्षयोः ।

सर्वारंभपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते । २५ ।

ईश्वर म्हणोनि पूजिला । कां चोर म्हणोनि गाजिला । वृषगजी वेढिला । केला रावो । ६३ । कां सुहृद पासीं आले । अथवा वैरी वरपडे जाले । परि नेणे राती पाहाले । तेज जेवी । ६४ । साही ऋतु येतां आकाशे । लिपिजेचि ना जैसे । तेविं वैषम्य मानसे । जाणिजेना । ६५ । आणीकही एक पाहीं । आचार तयाच्या ठायीं । तरि व्यापारासि नाहीं । जाले दिसे । ६६ । सर्वारंभा उटकले । प्रवृत्तीचे तेथ मावळले । जळती गा कर्मफळे । ते तों आगी । ६७ । दृष्टादृष्टाचेनि नांवे । भावचि जीवीं नुगवे । तें सेवी जें कां स्वभावे । पैठे होये । ६८ । सुखे ना शिणे । पाषाण जेणे माने । तैसी सांडीमांडी मने । वर्जिली असे । ६९ । आतां किती हा विस्तार । जाणे ऐसा आचार । जयाचा तोचि साचार । गुणातीत । ३७० । गुणांतं अतिक्रमणे । घडे उपाये जेणे । तो आतां आईक म्हणे । श्रीकृष्णानाथू । ७१ ।

मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ।

स गुणान्समतीत्यैतान् ब्रह्मभूयाय कल्पते । २६ ।

तरि व्यभिचाररहित चित्ते । भक्तियोगे माते । सेवी तो गुणांते । जाकळूं शके । ७२ । तरि कोण मी कैसी भक्ति । अव्यभिचारा काय व्यक्ति । हे आघवीचि निरुती । होआवी लागे । ७३ । तरी पार्था परियेसा । मी तंव येथ ऐसा । रत्नी किळावो जैसा । रत्नचि तो । ७४ । का द्रवपणचि नीर । अवकाशचि अंबर । गोडी तेचि साखर । आन नाहीं । ७५ । वहिं तेवि ज्वाळ । दळाचि नांव कमळ । रुख तेचि डाळ—। फळादिक । ७६ । अगा हिम जे आकर्षले । तेविं हिमवंत जेविं जाले । नाना दूध मुराले । तेविं दहीं । ७७ । तैसे विश्व येणे नांवे । हें मीचि पैं आघवे । घेई चंद्रबिंब सोलावे । न लगे जेवी । ७८ । घृताचे थिजलेपण । न मोडिंता घृतचि जाण । नाटितां कांकण । सोनेचि ते । ७९ । न उकलितां पट । तंतुचि असे स्पष्ट । न विरवितां घट । मृतिका जेविं । ३८० । म्हणोनि विश्वपण जावे । मग तैं माते घेयावे । तैसा नव्हे आघवे । सकटचि मी । ८१ । ऐसेनि माते जाणिजे । ते अव्यभिचारी भक्ति म्हणिजे । येथ भेद कांहीं देखिजे । तरि व्यभिचारे तो । ८२ । या कारणे भेदाते । सांडूनि अभेदे चित्ते । आपणासकट माते जाणावे गा । ८३ । पार्था सोनियाचि टिक । सोनयासी लागली देख । तैसे आपणपे आणिक । मानावे ना । ८४ । तेजाचा तेजोनि निघाला । परि तेजीचि असे लागला । तया रश्मी ऐसा भला । बोध होआवा । ८५ । पै परमाणु भूतलीं । हिमकण हिमाचळीं । मजमार्जीं न्याहार्जीं । अहं तैसे । ८६ । हो कां तरंग लहान । परि सिंधूर्सीं नाहीं भिन्न । तैसा ईश्वरीं मी आन । नोहेचि गा । ८७ । ऐसेनि बा समरसे । दृष्टी जैं उल्हासे । भक्ति पैं ऐसे । आम्ही म्हणो । ८८ । आणि ज्ञानाचें चांगावे । इये दृष्टी मानावे । योगाचेही आघवे । सर्वस्व हें । ८९ । सिंधू आणि जलधारा—। माजी लागली अखंड धारा । तैसी वृत्ति वीरा । प्रवर्ते ते । ३८० । कां कुहेसी आकाशा । तोडी सांदा नाहीं जैसा । तो परमपुरुषीं तैसा । एकवटे गा । ९० । प्रतिबिंबोनि बिंबवरी । प्रभेची जैसी उजरी । ते सोहंवृत्ति अवधारी । तैसी होय । ९२ । ऐसेनि मग परस्परे । ते सोहंवृत्ति जै अवतरे । तैं तियेही सकट सरे । अपैसया । ९३ । जैसा संधवाचा रवा । सिंधूमाजी पांडवा । विरालेया विरवावा । हेंही ठाके । ९४ । ना तरि जाळूनि तृण । वहिही विझे आपण । तैसे भेद नाशूनि जाण । ज्ञानही नुरे । ९५ । माझे पैलपण जाये । भक्त हे ऐलपण ठाये । अनादि ऐक्य जे आहे । तेविं निवडे । ९६ । आतां गुणांते तो किरीटी । जिणे या नव्हती

गोष्टी । जे एकपणाही मिठी । पडों सरली ॥६७ । किंबहुना ऐसी दशा । तें ब्रह्मत्व गा सुदंशा । हे तो पावे जो ऐसा । मातें भजे ॥६८ । पुढती इहीं लिंगीं । भक्त जो माझा जर्गीं । हे ब्रह्मता तयालागीं । पतिव्रता ॥६६ । जैसें गंगेचेनि घोघें । उळमळीत जळ जें निघे । सिंधुपद तयाजोगें । आन नाहीं ॥४०० । तैसा ज्ञानाचिया दिठी । जो मातें सेवी किरीटी । तो होय ब्रह्मतेच्या मुकुटीं । चूडारत्न ॥१ । यया ब्रह्मत्वासीचि पार्था । सायुज्य ऐसी व्यवस्था । याचि नांवें चौथा । पुरुषार्थ गा ॥२ । परी माझे आराधन । ब्रह्मत्वीं होय सोपान । तेथ मी हन साधन । गमेन हो ॥३ । तरि ज्ञाणी न ऐसें । तुझ्या चिर्तीं पैसे । पैं ब्रह्म आन नसे । मीवांचूनि ॥४ ।

ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाऽहममृतस्याव्ययस्य च ।

शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकांतिकस्य च ॥२७ ।

इति श्रीमदभगवदगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे गुणत्रयविभागयोगे नाम चतुर्दशोऽध्यायः ।

अगा ब्रह्म या नांवा । अभिप्राय मी पांडवा । मीचि बोलिजे आघवा । शब्दीं इहीं ॥५ । पैं मंडळ आणि चंद्रमा । दोनी नव्हती सुवर्मा । तैसा मज आणि ब्रह्मा । भेद नाहीं ॥६ । अगा नित्य जे निष्कंप । अनावृत धर्मरूप । सुख जें जें उमप । अद्वितीय ॥७ । विवेक आपुले काम । सारून ठाकी जें धाम । निष्कर्षाचे निःसीम । किंबहुना मी ॥८ । ऐसैसें हो अवधारा । तो अनन्याचा सोयरा । सांगतसे वीरा । पार्थासि पैं ॥९ । येथ धृतराष्ट्र म्हणे । संजया हैं तूतें कोणे । पुसलेनिविण वायाणे । कां बोलसी ॥१० । माझी अवसरीते फेडी । विजयाची सांगे गुढी । येरु जीवीं म्हणे सांडी । गोठी इया ॥११ । संजय विस्मय मानसीं । आहा करूनि रस रसीं । म्हणे कैसें पां दैवेंसीं । द्वंद्व यया ॥१२ । तरि कृपाळु तो तुष्टो । यया विवेक हा घोंटो । मोहाचा फिटो । महारोग ॥१३ । संजयो ऐसे चिंतितां । संवाद तो सांभाळितां । हरिखाचा येत चित्ता । महापूर ॥१४ । म्हणोनि आतां येणें । उत्साहाचे अवतरणे । श्रीकृष्णाचें बोलणें । सांगिजेल ॥१५ । तया अक्षराआंतील भाव । पाववीन मी तुमचा ठाव । आइका म्हणे ज्ञानदेव । निवृतीचा ॥१६ ।

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां चतुर्दशोऽध्यायः । श्लोक २७, ओव्या ४१६

ज्ञानेश्वरी:- अध्याय पंधरावा:- पुरुषोत्तमयोग

आतां हृदय हें आपुले। चौफाल्लूनियां भलें। वरी बैसजं पाउलें। श्रीगुरुकीं |१। ऐक्यभावाची अंजुळी। सर्वेद्रियकुड्मळी। भरुनियां पुष्पांजली। अर्घ्य देवो |२। अनन्योदकें धुवट। वासना जे तन्निष्ठ। तें लागलेसें अबोट। चंदनाचें |३। प्रमाचेनि भांगारें। निर्वाळूनि नूपुरें। लेवूं सुकुमारें। पदें तियें |४। घणावली आवडी। अव्यभिचारें चोखडी। तियें घालूं जोडी। आंगोळिया |५। आनंदामोदबहुळ। सात्तिकाचें मुकुळ। तें उमळले अष्टदळ। ठेऊं वरी |६। तेथें अहं हा धूप जाळूं। नाहंतेजें वोवाळूं। सामरस्ये पोटाळूं। निरंतर |७। माझी तनु आणि प्राण। इया दोनी पाउवां लेवूं श्रीचरण। करूं भोगमोक्ष निंबलोण। पायां तयां |८। इया गुरुचरणसेवा। हों पात्र तया दैवा। जे सकलार्थमेळावा। पाट बांधे |९। ब्रह्मींचें विसवणेवरी। उन्नेष लाहे उजरी। जे वाचेतें इये करी। सुधासिंधु |१०। पूर्णचंद्राचिया कोडी। वक्तृत्वा घापे कूरोंडी। तैसी आणि गोडी। अक्षरातें |११। सूर्य अधिष्ठिली प्राची। जगा राणीव दे प्रकाशाची। तैशी वाचा श्रोतयां ज्ञानाची। दिवाळी करी |१२। नादब्रह्म खुजे। कैवल्यही तैसें न सजे। ऐसा बाल देखिजे। जेणे देवे |१३। श्रवणसुखाच्या मांडवी। विश्व भोगी माधवी। तैसी सासिने बरवी। वाचावल्ली |१४। ठाय न पवतां जयाचा। मनेसीं मुरडली वाचा। तो देव होय शब्दाचा। चमत्कारु |१५। जे ज्ञानासि न चोजवे। ध्यानासिही जें नागवे। तें अगोचर फावे। गोठीमाजीं |१६। येवढे एक सौभग। वळघे वाचेचे आंग। श्रीगुरुपादपदमराग। लाहे जै कां |१७। तरि बहु बोलूं काई। आजि तें आन ठाई। मातेवांचूनि नाहीं। ज्ञानदेव म्हणे |१८। जे तान्हेनि मियां अपत्ये। आणि माझे गुरुसि एकुलतें। म्हणोनि कृपेसि एकहातें। जालें तिये |१९। पाहा पां भरोवरी आधवी। मेघ चातकांसी रिचवी। मजलार्गी गोसावी। तैसें केले |२०। म्हणोनि रिकामें तोड। करूं गेलें बडबड। कीं गीता ऐसें गोड। आतुरले |२१। होय अटृष्ट आपैते। तें वाळूचि रत्ने परते। उजू आयुष्य तें मारिते। लोभ करी |२२। आधारीं घातलिया हरळ। होती अमृताचे तांदुळ। जरी भुकेची राखे वेळ। श्रीजगन्नाथ |२३। तथापरी श्रीगुरु। करिती जें अंगिकारु। तै होउनि ठाके संसारु। मोक्षमय आधवा |२४। पाहा पां काई श्रीनारायणें। तथा पांडवांचें उणें। कीजेचि ना पुराणें। विश्ववंदें |२५। तैसें श्रीनिवृत्तिराजें। अज्ञानपण हे माझें। आणिले वोजे। ज्ञानाचिया |२६। परि हें असो आतां। प्रेम रुळतसे बोलतां। कें गुरुगोरव वर्णितां। उन्नेष असे |२७। आतां तेणेचि पसायें। तुम्हां संतांचे भी पाये। वोळगेन अभिप्रायें। श्रीगीतेचेनी |२८। तरि तोचि प्रस्तुती। चौदाविया अध्यायाच्या अंती। निर्णय कैवल्यपती। ऐसा केला |२९। जे ज्ञान जयाच्या हातीं। तोचि समर्थ मुक्ती। जैसा शतमख संपत्ती। स्वर्गींचिये |३०। कां शत एक जन्मां। जो जन्मोनि ब्रह्मकर्मा। करी तोचि ब्रह्मा। आन नोहे |३१। नातरी सूर्याचा प्रकाश। लाहे जेविं डाळस। तेविं ज्ञानचि सौरस। मोक्षाचा तो |३२। तरि तथा ज्ञानालार्गी। कवणा पां योग्यता आंगी। हें पाहतां जगी। देखिला एक |३३। जें पाताळीचेही निधान। दावील कीर अंजन। परि होआवे लोचन। पायाळाचे |३४। तैसें मोक्ष दर्वेल ज्ञान। येथ कीर नाहीं आन। परि तेंचि थारे ऐसे मन। शुद्ध होआवे |३५। तरी विरक्तीवांचूनि कंहीं। ज्ञानासि तगणेचि नाहीं। हें विचारूनि ठाई। ठेविलें देवें |३६। आतां विरक्तीची कवण परी। जे येऊनि मनातें वरी। हेंही सर्वज्ञं श्रीहरी। देखिलें असे |३७। जे विषें रांधिली रससोये। जे जेवणारा ठाउवी होये। तै तो ताटचि सांडूनि जाये। जियापरी |३८। तैसी संसारा या समस्ता। जाणिजे जें अनित्यता। तैं वैराग्य दवडितां। पाठीं लागे |३९। आतां अनित्यत्व या कैसें। तेंचि वृक्षाकारमिषें। सांगिजत असे विश्वेशें। पंचदर्शी |३०। उपडिलें कवतिकें। झाड येरीमोहरा ठाके। तें वेगें जैसें सुके। तैसें हे नोहे |३१। याचि एकेपरी। रूपकाचिया केसरी। सारीतसे वारी। संसाराची |३२। करूनि संसार वावो। स्वरूपीं अहंतेचा ठावो। होआवया अध्यावो। पंधरावा हा |३३। आतां हेंचि आधवें। ग्रंथगर्भीचे चांगावें। उपलविजेल जीवें। आकर्णिजो |३४। तरि महानंदसमुद्र। जो पूर्ण पूर्णिमाचंद्र। तो द्वारकेचा नरेंद्र। ऐसें म्हणे |३५। अगा पैं पंडुकुमरा। येतां पैं स्वरूपाचिया घरा। करीतसे आडवारा। विश्वाभास जो |३६। तो हा जगडंबरु। नोहे येथ संसारु। हा जाणिजे महातरु। थांवला असे |३७। परि येऱां रुखासारिखा। तर्फीं मूळे वरी शाखा। हा तैसा नोहे म्हणोनि लेखा। नयेचि कवणा |३८। आगी कां कुळ्हाडी। होय रिगावा जरी बुडीं। तरी हो कां भलतेवढी। वरिचील वाढी |३९। जे तुटलिया मूळापासीं। उलेडेल कां शाखासीं। परी तैसी गोठी कायसी। हा सोपा नव्हे |४०। अर्जुना हें कवतिक। सांगतां असे अलौकिक। जे वाढी अधोमुख। रुखा यया |४१। जैसा भानु उंची नेणों कें। रशिमजाळ तर्फीं फांके। संसार हें कावरुखें। झाड तैसें |४२। आणि आथीनाथी तितुकें। रुधलें असे येणेचि एकें। कल्पांतीचेनि उदकें। व्योम जैसें |४३। कां रवीच्या अस्तमार्नीं। अंधारेनि कोंदे रजनी। तैसाचि हा गगर्नीं। मांडला असे |४४। यया फळ ना चुंबितां। फूळ ना तुरंबितां। जें कांहीं पंडुसुता। तें रुखचि हा |४५। हा ऊर्ध्वमूळ आहे। परि उन्मूळिला नोहे। येणेचि हा होये। शाडुळ गा |४६। आणि ऊर्ध्वमूळ ऐसें। निगदिले कीर असे। परी अधीही असोसें। मूळे यया |४७। प्रबळला चौमेरी। पिंपळा कां वडाचिया परी। जे पारंबियामाज्ञारीं। डहाळिया असती |४८। तेवीचि गा धनंजया। संसारतरु यया। अधीचि आधी खांदिया। हेंही नाहीं |४९। तरी ऊर्ध्वाहीकडे। शाखांचे मांदोडे। दिसताति अपाडें। सासित्रले |५०। जालें गगनचि पालवीये। कां वारा मांडला रुखाचेनि आयें। नाना

अवस्थात्रये । उदय केला असे ।६१ । ऐसा हा एक । विश्वाकार विटंक । उदयला जाण रुख । ऊर्ध्वमूळ ।६२ । आतां ऊर्ध्व या कवण । येथें मूळ तें किंलक्षण । कां अधोमुखपण । शाखा कैसिया ।६३ । अथवा द्रुमा यया । अर्धीं जिया मुळिया । तिया कोण कैसिया । ऊर्ध्व शाखा ।६४ । आणि अश्वत्थ हा ऐसी । प्रसिद्धि कायसी । आन्मविदविलासीं । निर्णय केला ।६५ । हें आघवेचि बरवें । तुझिये प्रतीतीसि फावे । तैसेनि सांगों सोलिवें । विन्यासें गा ।६६ । परी ऐके गा सुभगा । हा प्रसंग असे तुजचिजोगा । कानचि करी हो सर्वांगा । हिचें आथिलिया ।६७ । ऐसें प्रेमरसे सुरफुरे । बोलिले जंव यादववीरे । तंव अवधान अर्जुनाकारे । मूर्त जाले ।६८ । देव निरूपिती तें थेंकुले । येवढे श्रोतेपण फांकले । जैसें आकाशा खेव पसरिले । दाहीं दिशीं ।६६ । श्रीकृष्णोक्तिसागरा । हा अगस्तीचि दुसरा । म्हणौनि घोंट भरां पाहे एकसरा । आवधेयाचा ।७० । ऐसी सोय सांडूनि खवलिली । आवडी अर्जुनीं देवे देखिली । तेथ जालेनि सुखें केली । कुरवंडी तया ।७१ ।

श्रीभगवानुवाचः- ऊर्ध्वमूळमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।

छंदांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ।१ ।

मग म्हणे धनंजया । तें ऊर्ध्व गा तरु यया । येणे रुखेचि कां जया । ऊर्ध्वता गमे ।७२ । ए-हवीं मध्योर्ध्व अध । हे नाहीं जेथ भेद । अद्व्यासी एकवद । जया ठारीं ।७३ । जो नाइकिजता नाद । जो असौरभ्यमकरंद । जो आंगाथिला आनंद । सुरतेविण ।७४ । जया जें आ-हां परैतें । जया जें पुढे मागौतें । दृश्येविण देखतें । अदृश्य जें ।७५ । उपाधीचा दुसरा । घालितां वोपसरा । नामरूपाचा संसारा । होय जयातें ।७६ । ज्ञातुज्ञेयाविहीन । नुसधेचि जे ज्ञान । सुखा भरले गगन । गाळीव जें ।७७ । जें कार्य ना कारण । जया दुजे ना एकपण । आपणयां जें जाण । आपणचि ।७८ । ऐसें वस्तु जें साचें । तें ऊर्ध्व गा यया तरुचें । तेथ आर घेणे मूळाचें । तें ऐसें असे ।७६ । तरी माया ऐसी ख्याति । नस्तीच यया आर्थी । कां वांझेची संतति । वानणे जैसे ।८० । तैसी सत् ना असत् होये । जे विचाराचें नाम न साहे । ऐसेया परीची आहे । अनादि म्हणती ।८१ । जे नानातत्त्वांची मांदुस । जे जगदभावे आकाश । जे आकारजाताचें दुस । घडी केले ।८२ । जे भवदुमबीजिका । जे प्रपंचचित्र भूमिका । विपरीतज्ञानदीपिका । सांचली जे ।८३ । ते माया वस्तुच्या ठारीं । असे जैसेनि नाहीं । मग वस्तुप्रभावचि पाहीं । प्रगट होय ।८४ । जेहां आपणया आली नीद । करी आपणपैं जेविं मुळध । कां काजळी आणी मंद । प्रभा दीपीं ।८५ । स्वर्णीं प्रियापुढे तरुणांगी । निदेली चेवउनि वेगी । आलिंगिलेनीविण आलिंगी । सकाम करी ।८६ । तैसी स्वरूपीं जाली माया । आणि स्वरूप नेणणे जे धनंजया । तेंचि तरु यया । मूळ पहिलें ।८७ । वस्तूसी आपुला जो अबोध । तो ऊर्ध्वीं आठुज्जेजे कंद । वेदांतीं हाचि प्रसिद्ध । बीजभाव ।८८ । घन अज्ञान सुषुप्ति । तो बीजांकुरभाव म्हणति । येर स्वप्न हन जागृति । हा फळभाव तियेचा ।८९ । ऐसी यया वेदांती । निरूपणभाषाप्रतीती । परी ते असो प्रस्तुती । अज्ञान मूळ ।९० । तें ऊर्ध्व आत्मा निर्मळे । अधोर्ध्व सूचिती मूळे । बळिया बांधोनि आळे । मायायोगाचें ।९१ । मग आधिलीं संदेहांतरे । उठती जिये अपारे । तें चौपासी घेऊनि आगारे । खालावती ।९२ । ऐसें भवदुमाचें मूळ । हें ऊर्ध्वीं करी बळ । मग आग्रियांचे बेंबळ । आर्धीं दावी ।९३ । तेथ चिदवृत्ति पहिलें । महत्त्व उमललें । तें पान वाळवेंदुलहें । एक निघे । मग सत्त्वरजतमात्मक । त्रिविध अहंकार जो एक । तो तिवणा अधोमुख । डिरु फुटे ।९४ । तो बुद्धीची घेऊनि आगारी । भेदाची वृद्धी करी । तेथ मनाचें डाळ धरी । साजेपणे ।९५ । ऐसा मूळाचिया गाढिका । विकल्परस कौंवळिका । चित्तचतुष्टय डाहाळिका । कौंभेजे तो ।९७ । मग आकाशा वायु घोतक । आप पृथ्वी हे पांच फोक । महाभूतांचे साराख । सरळे होती ।९८ । तैसीं श्रोत्रादि तन्मात्रे । तियें अंगवसां गर्भपत्रे । लुळलुळिते विचित्रे । उमळती गा ।९६ । तेथ शब्दांकुर वरिपडी । श्रोत्रा वाढी देवडी । होता करि कांडीं । आकांक्षेची ।१०० । अंगत्वचेचे वेलपल्लव । स्पर्शाकुरीं घेती धांव । तेथें बांबळ पडे अभिनव । विकारांचे ।१ । पाठीं रूपपत्र पालोवेलीं । चक्षु लांब तें कांडे घाली । ते वेळीं व्यामोहता भली । पाल्हेली जाय ।२ । आणि रसाचे आंगवसें । वाढता वेगे बहवसें । जिह्वे आर्तीची असोसें । निघती बेचे ।३ । तैसेनि कौंभलेनि गंधें । घाणाची डिरी थांव बांधे । तेथ तळ घे स्वानंदें । प्रलोभाचा ।४ । एवं महदहंबुद्धि । मनें महाभूतसमृद्धि । इये संसाराचिया अवधि । सासनि जें ।५ । किंबहुना इहीं आठें । आंगीं हा अधिक फांटे । परी शिंपीचियेवढे उमटे । रुपे जेविं ।६ । कां समुद्राचनि पैसारे । वरी तरंगता आस्तरे । तैसें ब्रह्मचि होय वृक्षाकारे । अज्ञानमूळ ।७ । आतां याचाचि हा विस्तार । हाचि यया पैसार । जैसा आपणपैं स्वर्णीं परिवार । येकाकिया ।८ । परि तें असो हें ऐसें । कावरे झाड उससे । यया महदादि आरवसें । अधोशाखा ।९ । आणि अश्वत्थ ऐसे ययातें । म्हणती जें जाणते । तेहीं परिस हो येथें । सांगिजेल ।११० । तरि अश्वत्थ म्हणिजे उखा । तंवरी एकसारिखा । नाहीं निर्वाह यया रुखा । प्रपंचरूपा ।११ । जैसा न लोटतां क्षण । मेघ होय नानावर्ण । कां विजु नसे संपूर्ण । निमेषभरी ।१२ । कंपतया पद्मदळा । वरिलिया बैसका नाहीं जळा । कां चित्त जैसे व्याकुळा । माणुसाचे ।१३ । तैसीचि ययाची स्थिति । नासत जाय क्षणाक्षणाप्रती । म्हणोनि ययातें म्हणती । अश्वत्थ हा ।१४ । आणि अश्वत्थु येणे नांवें । पिंपळ म्हणती स्वभावें । परि तो अभिप्राय नोहे । श्रीहरीचा ।१५ । ए-हवीं पिंपळ म्हणतां विखीं । मियां गति देखिली असे निकी । परि तें असो काय लौकिकी । तुम्हां काज ।१६ । म्हणोनि हा प्रस्तुत । अलौकिक परिसा ग्रंथ । तरी क्षणिकत्वेचि अश्वत्थ । बोलिजे हा ।१७ । आणीकही येर थोर । यया अव्ययत्वाचा डगर । आर्थी परी तो भीतर । ऐसा

आहे ।१८ । जैसा मेघांचेनि तोंडे । सिंधु एके आंगे काढे । आणि नदी येरीकडे । भरितीची असती ।१६ । तेथ वोहटे ना चढे । ऐसा परिपूर्णचि आवडे । परी ते फुली जंव नुघडे । मेघानदीची ।१२० । ऐसें या रुखाचे होणे जाणे । न तर्के होतेनि वहिलेपणे । म्हणोनि यातें लोक म्हणे । अव्यय हा ।२१ । येन्हवीं दानशीळ पुरुष । वेंचकपणे संचक । तैसा व्ययेचि हा रुख । अव्यय गमे ।२२ । जातां वेगे बहुवसें । न वचे कां भूमी रुताले असे । रथाचे चक्र दिसे । जिया परी ।२३ । तैसें काळातिकमें जे वाळे । ते भूतशाखा जेथ गळे । तेथ कोडीवर उमाळे । उठती आणिक ।२४ । परी येकी कंधवा गेली । शाखाकोडी कंधवां आली । हें नेणवे जेविं उमललीं । आषाढअऱ्हे ।२५ । महाकल्पाच्या शेवटीं । उदेलिया उमळती सृष्टि । तैसेंचि आणिखीचे दांग उठी । सासिन्नले ।२६ । संहारवातें प्रचंडे । पडती प्रलयांतीचीं सालडे । तंव कल्पादीचीं जुंबाडे । पाल्हेजती ।२७ । रिगे मन्वंतर मनपुढे । वंशावरी वंशाचे मांडे । जैसी इक्ष्वृद्धि कांडेनकांडे । जिंके जेविं ।२८ । कलियुगांतीं कोरडी । चहूं युगांची सालें सांडी । तंव कृतयुगाची पेली देवडी । पडे पुढती ।२९ । वर्तते वर्ष जाये । तें पुढिला मुळ्हारी होये । जैसा दिवसा जात कीं येत आहे । हें चोजवेना ।१३० । जैसा वारियाचा झुळकां । सांदा ठाऊवा नह्वे देखा । तैसिया उठती पडती शाखा । नेणों किती ।३१ । एकी देहाची डिरी तुटे । तंव देहांकुरुं बहुवीं फुटे । ऐसेनि भवतरु हा वाटे । अव्यय ऐसा ।३२ । जैसें वाहतें पाणी जाय वेगे । तैसेंचि आणिक मिळे मागे । येथ असंतचि असिजे जगे । मानिजे संत ।३३ । कां लागोनि डोळा उघडे । तंव कोडीवरी घडे मोडे । नेणतया तरंग आवडे । नित्य ऐसा ।३४ । वायसा एके बुबुळे दोरीकडे । डोळा चाळितां अपाडे । दोन्ही आधी ऐसा पडे । भ्रम जेविं जगा ।३५ । पैं मिंगोरी निधिये पडली । ते गमे भूमीसी जैसी जडली । ऐसा वेगातिशय भुली । हेतु होय ।३६ । हें बहु असो झडती । आंधारीं भोवंडिता कोलती । ते दिसे जैसी आयती । चक्राकार ।३७ । हा संसारवृक्ष तैसा । मोडत मांडत सहसा । न देखोनि लोक पिसा । अव्यय मानी ।३८ । परि यायाचा वेग देखे । जो हा क्षणिक ऐसा वोळखे । जाणे कोडिवेळां निमिखे । होत जात ।३९ । नाहीं अज्ञानावांचूनि मूळ । यायाचे असिलेपण टवाळ । ऐसें झाड सीनसाळ । देखिलें जेणे ।१४० । तयातें गा पंडुसुता । मी सर्वज्ञाही म्हणे जाणतां । पैं वाग्ब्रह्मीसिद्धांता । वंद्य तोचि ।४१ । योगजाताचे जोडलें । तया एकासीचि उपयोगा गेले । किंबहुना जियालें । ज्ञानही तेणे ।४२ । हें असो बहु बोलणे । वानिजेल तो कवणे । जो भवरुख जाणे । उखिं ऐसा ।४३ ।

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धाविषयप्रवालाः ।

अधश्च मूलान्यनुसंततानि कर्मनुवंधीनि मनुष्यलोके ।२ ।

मग यायाची प्रपञ्चरूपा । अधोशाखिया पादपा । डाहाळिया जाती उमपा । ऊर्ध्वाही उजू ।४४ । आणि अधीं फांकलीं डाळें । तियें होती मूळें । तयांही तळीं पघळे । वेल पालव ।४५ । ऐसें जें आहीं । म्हणितले उपक्रमीं । तेंहीं परिसें सुगमीं । बोलीं सांगों ।४६ । तरी बद्धमूल अज्ञानें । महदादिकीं शासनें । वेदाची थोर वनें । घेऊनियां ।४७ । परि आधीं तंव खेदज । जरायुज उद्दिज अंडज । हें बुडौनि महाभुज । उठती चारी ।४८ । यया एकैकाचेनि आंगवरें । चौ-यांशीं लक्षधा फुटे । ते वेळीं जीवशाखीं फांटे । सैंधचि होती ।४९ । प्रसवत शाखा सरळिया । नानासृष्टि डाहाळिया । आड फुटती माळिया । जातीचिया ।१५० । खीं पुरुष नपुंसकें । हें व्यक्तिभेदांचे टके । आंदोळती आंगिकें । विकारभारें ।११ । जैसा वर्षांकाळ गगरीं । पाल्हेजे नवधर्नीं । तैसें आकारजात अज्ञानीं । वेली जाय ।१२ । मग शाखांचेनि आंगभारें । लवोनि गुफती परस्परें । गुणक्षेभाचे वारे । उदयजती ।१३ । तेथ तेणे अचाटें । गुणाचेनि झडझडाटें । तिहीं ठायीं हा फांटे । ऊर्ध्वमूळ ।४४ । ऐशा रजाचिया झुळका । झाडाडितां आगळिका । मनुष्यजातिशाखा । थोरावती ।४५ । तिया ऊर्ध्वीं ना अर्धीं । माझारीचि कोंदाकोंदी । आड फुटती खांदी । चतुर्वर्णाच्या ।४६ । तेथ विधिनिषेध सपल्लव । वेदवाक्यांचे अभिनव । पालव डोलती बरव । आपुलालियापरी ।४७ । अर्थ काम पसरे । अग्रवनें घेती थारे । तेथ क्षणिके पदांतरे । देहभोगाची ।४८ । तेथ प्रवृत्तीचेनि वृद्धिलोभें । खांकरेजती शुभाशुभें । नानाकर्माचे खांबे । नेणों किती ।४९ । तेवींचि भोगक्षीं मागिलें । पडती देहांतीचीं बुडसळें । तंव पुढां वाढी पेले । नवेया देहांती ।१६० । आणि शब्दादिक सुहावे । सहज रंगे हवावे । विषयपल्लव नवे । नित्य होती ।५० । ऐसे रजोवाते प्रचंडे । मनुष्यशाखाचे मांदोडे । वाढती तो एथ रुढे । मनुष्यलोक ।५२ । तैसाचि तो रजाचा वारा । नावेक धरी वोसरा । मग वाजों लागे घारा । तमाचा तो ।५३ । तेघवां याचिया मनुष्यशाखा । नीच वासना आधी देखा । पाल्हेजती डाहाळिका । कुकर्माचिया ।५४ । अप्रवृत्तीचे खणुवाळे । कोंभ निघती सरळे । घेत पान पालव डाळें । प्रमादाची ।५५ । बोलती निषेधनियमें । जिया ऋग्यजुःसामें । तो पाला तया घुमे । टकेयावरी ।५६ । प्रतिपादिती अभिचार । आगम ते परमार । तिहीं पानीं घेती प्रसर । वासना वेली ।५७ । तंव तंव होती थोराडे । अकर्माची तळबुडे । आणि जन्मशाखा पुढेपुढे । घेती धांव ।५८ । तेथ चांडाळादि निकृष्टा । दोषजातीचा थोर फांटा । जाळ पडे कर्मभ्रष्टां । भुलोनियां ।५९ । पशु पक्षी सूकर । व्याघ्र वृश्चिक विखार । हे आडशाखाप्रकार । थोरावती ।१७० । परि ऐशा शाखा पांडवा । सर्वांगीही नित्य नवा । नरकभोग यावा । फळाचा तो ।७१ । आणि हिंसाविषय पुढारीं । कुकर्मसंगे धुर धरी । जन्मवरी आगारी । वाढतीचि असे ।७२ । ऐसे होती तरु तुण । लोह लोष पाषाण । इया खांदिया तेवींचि जाण । फळेही हेचि ।७३ । अर्जुना गा अवधारीं । मनुष्यालगोनि इयापरी । वृद्धि

स्थावरांतवरी | अधोशाखांची |७४ | म्हणोनि जें मनुष्यडाळें | तियें जाणावीं अर्धीचि मूळे | जे एथूनि हा पघळे | संसारतरु |७५ | ए-हवीं ऊर्ध्वीचे पार्था | मुद्दल मूळ पाहातां | अर्धीचिया मध्यस्था | शाखा इया |७६ | परि तामसी सात्त्विकी | सुकृतदुष्कृतात्मकी | विरुद्धी या शाखीं | अधोर्ध्वाचिया |७७ |आणि वेदत्रयीचिया पाना | नये अन्यत्र लागो अर्जुना | जे मनुष्यावांचूनि विधाना | विषय नाहीं |७८ | म्हणोनि तनु मानुषा | इया ऊर्ध्वमूळौनि जरी शाखा | तरी कर्मवृद्धीसि देखा | इयेचि मूळे |७९ | आणि आर्णी तरी झाडी | शाखा वाढतां मूळे गाढी | मूळ गाढे तंव वाढी | पैस आथी |८० | तैसेचि इया शरीरा | कर्म तंव देहा संसारा | आणि देह तंव व्यापारा | ना म्हणोनि न ये |८१ | म्हणोनि देहें मानुषें | इयें मूळे होती न चुके | ऐसे जगज्जनके | बोलिले तेणे |८२ | मग तमाचें तें दारुण | स्थिरावलेया वाउधाण | सत्त्वाची सुटे सत्राण | वाहुटळी |८३ | तैं याचि मनुष्याकारा | मुळी सुवासना निघती आरा | घेऊनि फुटति कोंबारा | सुकृतांकुरीं |८४ | उकलतेनि उन्नेखें | प्रज्ञाकुशलतेंचि तिखें | डिरिया निघती निमिखें | बांबळेजुनी |८५ | मतीचे सोट वावे | घालिती स्फूर्तीचे थांवे | बुद्धिप्रकाश घे धांवे | विवेकावरी |८६ | तेथ मेधारसें सगर्भ | आस्थापत्रीं सबोंब | सरळ निघती कोंभ | सदवृत्तीचे |८७ | सदाचाराचिया सहसा | टका उठती बहुवसा | घुमघुमिती घोषा | वेदपद्याच्या |८८ | शिष्ठागमविधानें | विविधयागवितानें | इये पानावरी पाने | पालेजती |८९ | ऐसा यमदर्मीं घोंसाळिया | उठती तपाचिया डाहाळिया | देती वैराग्यशाखा कोंबलिया | वेळ्हाळपणे |९० | विशिष्ठा व्रतांचे फोक | धीराच्या अणगटी तिख | जन्मवें ऊर्ध्वमुख | उंचावती |९१ | माजि वेदाचा पाला दाट | तो करी सुविद्येचा झडझडाट | जंव वाजे अचाट | सत्त्वानिल |९२ | तेथ धर्मडाळवाहाळीं | दिसती जन्मशाखा सरळी | तिया आड फाटती फळीं | स्वर्गादिकीं |९३ | पुढां उपरति रागे लोहिवी | धर्मसोक्षाची शाखा पालवी | पाल्हाजत नित्य नवी | वाढतीचि असे |९४ | पैं रविचंद्रादि ग्रहवर | पितृ ऋषि विद्याधर | हे आडशाखाप्रकार | पैस घेती |९५ | याहीपासून उंचवडे | गुढले फलाचेनि बुडे | इंद्रादिक ते मांदोडे | थोर शाखांचे |९६ | मग तयाही उपरी डाहाळिया | तपोधनीं उंचावलिया | मरीचिकश्यपादि इया | उपरिशाखा |९७ | एवं माळोवाळी उत्तरोत्तर | ऊर्ध्वशाखांचा पैसार | बुडीं साना अग्री थोर | फळाळच्य हा |९८ | वरी उपरिशाखाही पाठी | येती फळभार जे किरीटी | ते ब्रह्मेशांत अणगटीं | कोंभ निघती |९९ | फळाचेनि वोझेपणे | ऊर्ध्वी वोवाडे दुणे | जंव माघौते बैसणे | मूळीची होय |२०० | प्राकृताही तरी रुखा | जे फळे दाटली होय शाखा | ते वोवांडली देखा | बुडासीं ये |२१ | तैसें जेथूनि हा आघवा | संसारतरुचा उठावा | तियें मूळीं टेंकती पांडवा | वाढतेनि झानें |२२ | म्हणोनि ब्रह्मेशानापरोते | वाढणे नाहीं जीवातें | तेथूनि मग वरोतें | ब्रह्मचिं कीं |२३ | परि हें असो ऐसे | ब्रह्मादिक ते आंगवसे | ऊर्ध्वमूळासरिसे | न तुकती गा |२४ | आणिकही शाखा उपरता | जिया सनकादिक नामें विख्याता | तिया फळीं मूळीं नाडळतां | भरलिया ब्रह्मीं |२५ | ऐसी मनुष्यापासूनि जाणावी | ऊर्ध्वी ब्रह्मादि शेष पालवी | शाखांची वाढी बरवी | उंचावे पैं |२६ | पार्था ऊर्ध्वीचिया ब्रह्मादि | मनुष्यत्वचीं होय आदि | म्हणोनि इथें अर्धीं | म्हणितलीं मूळे |२७ | एवं तुज अलौकिक | हा अधोर्धशाख | सांगितला भवरुख | ऊर्ध्वमूळ |२८ | आणि अर्धींचीं ही मूळे | उपपत्ती परिसविली सविवळे | आतां परिस उन्नूळे | कैसेनि हा |२९ |

न रूपमर्येह तथोपलभ्यते नांतो न चार्दिं च संप्रतिष्ठा ।

अश्वत्थमेनं सुविरुद्धमसङ्ख्येण दृढेन छित्वा ।

परी तुइया हन पोटीं | ऐसे गमेल किरीटी | जे येवढे झाड उत्पाटी | ऐसे कायि असे |२१० | कीं ब्रह्मयाच्या शेवटवरी | ऊर्ध्व शाखांची थोरी | आणि मूळ तंव निराकारीं | ऊर्ध्वी असे |२११ | हा स्थावराही तबीं | फांकत असे अर्धींच्या डाळीं | माजि धांवतसे दुजां मळीं | मनुष्यरुपीं |२१२ | ऐसा गाढा आणि अफाट | आतां कोण करी यया शेवट | तरी झाणीं हा हळुवट | धरिसी भाव |२३ | तरी हा उन्मूळावया दोषें | येथ सायासचि कायिसे | काय बाळा बागुल देशें | दवडावा आहे |२४ | गंधर्वदुर्ग कायी पाडावे | काय शशविषाण मोडावें | होआवें मग तोडावें | खपुष्प कीं |२५ | तैसा संसार हा वीरा | रुख नाहीं साचोकारा | मा उन्मूळीं दरारा | कायिसासा तरी |२६ | आर्हीं सांगितली जे परी | मूळडाळांची उजरी | ते वांझेचीं घरभरीं | लेंकरें जैसीं |२७ | काय कीजती चेइलेपणीं | स्वर्जींचीं तियें बोलणीं | तैसी जाण ते काहाणी | दुबळीचि ते |२८ | वांचूनि आर्हीं निरूपिलें जैसे | ययावें अचळ मूळ असे तैसे | आणि तैसाचि जरी हा असे | साचोकारा |२९ | तरी कोणाचेनि संतानें | निपजती जया उन्मूळणे | काय फुंकिलिया गगनें | जाइजेल गा |२२० | म्हणोनि पैं धनंजया | आर्हीं वानिले रूप तें माया | कांसंवीचेनि तुपें राया | वोगरिले जैसे |२१ | मुगजळांची गा तबीं | तिये दिठी दुरुनि न्याहाळीं | वांचूनि तेणे पाणियें साळीकेळी | लाविसी काई |२२ | मूळ अज्ञानचि तंव लटिकें | मा तयाचें कार्य हें केतुकें | म्हणोनि संसाररुख सत्यकें | वावेचि गा |२३ | आणि अंत यया नाहीं | ऐसे बोलिजे जें काहीं | तेहीं साचविं पाहीं | येके परी |२४ | तरी प्रबोधि जंव नोहे | तंव निद्रे काय अंत आहे | कीं रात्री न सरे तंव न पाहे | तया आरौते |२५ | तैसा जंव पार्था | विवेके नुधवी माथा | तंव अंत नाहीं अश्वत्था | भवरुपा या |२६ | वाजतें वारे निवांत | न राहें जेर्थीचे तेथ | तंव तरंगता अनंत | म्हणोनि सूर्य जै हारपे | तैं मृगजळाभास लोपे | कां प्रभा जाय दीपें | मालवलेनि |२८ | तैसे मूळ अविद्या खाये | तैं ज्ञान जै उमें होये | तैंचि यया अंत आहे | येहवीं नाहीं |२८ | तेवीचि हा अनादि | ऐसी ही आथी शाळ्वी | तो आळु नोहे अनुरोधी | बोलातें यया |२३० | जे संसारवृक्षाच्या

ठाई । साचोकार तंव नाहीं । मा नाहीं तया आदि काई । कोण होईल ।३१ । जो साच जेथूनि उपजे । तयाते आदि हे साजे । आतां नाहीचि तो म्हणिजे । कोटूनियां ।३२ । म्हणौनि जन्मे ना आहे । ऐसिया सांगो कवण माये । यालागी नाहीपणेंचि होये । अनादि हा ।३३ । वांझोचिया लेका । कैंची जन्मपत्रिका । नभीं निळी भूमिका । कें कल्पू पां ।३४ । व्योमकुसुमाचा पांडवा । कवणें देठ तोडवा । म्हणौनि नाहीं ऐसिया भवा । आदि कैंची ।३५ । जैसें घटाचे नाहींपण । असतचि असे केलेनिविण । तैसा समूळ वृक्ष जाण । अनादि हा ।३६ । अर्जुना ऐसेनि पाहीं । आद्यंत यथासि नाहीं । माजि स्थिति आभासे काहीं । परि टवाळ ते गा ।३७ । ब्रह्मगिरीहूनि न निंगे । आणि समुद्रीही कीर न रिंगे । तरि माजि दिसे वाउंगे । मृगांबु जैसें ।३८ । तैसा आद्यंत कीर नाहीं । आणि साचचि नोहे कंहीं । परी लटिकेपणाची नवाई । पडिभासे गा ।३९ । नाना रंगीं गजबजे । जैसें इंद्रधनुष्य देखिजे । तैसा नेणतया आपजे । आहे ऐसा ।२४० । ऐसेनि स्थितीचिये वेळे । भुलवी अज्ञानाचे डोळे । लाघवी हरी मेखळे । लोक जैसा ।४१ । आणि नसतीचि श्यामिका । व्योमीं दिसे तैसी दिसो कां । तरी दिसणेही क्षणा एका । होय जाय ।४२ । स्वर्णीही मानिले लटिके । तरी निर्वाहो कां एकसारिखे । तेवि आभास हा क्षणिके । रिताचि गा ।४३ । देखतां आहे आवडे । घेऊं जाइचे तरी नातुडे । जैसा टिकु कीजे माकडे । जळामाझीं ।४४ । तरंगभंग संडी पडे । विजूही न पुरे होडे । आभासासि तेणे पाडे । होणे जाणे गा ।४५ । जैसा ग्रीष्मशेषींचा वारा । नेणिजे समोर कीं पाठिमोर । तैसी स्थिति नाहीं तरुवरा । भवरुपा यया ।४६ । एवं आदि ना अंत रिथिति । ना रूप यथासि आथी । आतां कायसी कुंथाकुंथी । उन्मूळनीं गा ।४७ । आपुलिया अज्ञानासार्ठी । नव्हता थांवला किरीटी । तरि आतां आत्मज्ञानाच्या लोटी । खांडेनि गा ।४८ । वांचूनि ज्ञानेवीण एके । उपाय करिसी जितुके । तिहीं गुंफसि अधिकें । रुखीं इये ।४९ । मग किती खांदोखांदी । यया हिडावें उर्ध्वीं अर्धीं । म्हणौनि मूळचि अज्ञान छेदीं । सम्यक ज्ञाने ।२५० । येन्हवीं दोरीचिया उरगा । डांगा मेळविता पैं गा । तो शीणचि वाउरा । केला होय ।५१ । तरावसा मुगजळाची गंगा । डोणीलागीं धांवतां दांगा । माझीं वोहळे बुडिजे पैं गा । साच जेवीं ।५२ । तेवि नाथिलिया संसारा । उपाई जाचतया वीरा । आपणपैं लोपे वारा । विकोरीं जाय ।५३ । म्हणौनि स्वर्णीचेया घाया । औषध चेवोचि धनंजया । तेवि अज्ञानमूळा यया । ज्ञानचि खड्ग ।५४ । परि तेंचि लीला परजवे । तैसें वैराग्याचे नवे । अभंगबळ होआवें । बुद्धीसी गा ।५५ । उठिलेनि वैराग्ये जेणे । हा त्रिवर्ग ऐसा सांडणे । जैसे वमूनिया सुणे । आतांचि गेले ।५६ । हा ठायवरी पांडवा । पदार्थजातीं आघवा । विटवी तो होआवा । वैराग्य लाठु ।५७ । मग देहाहंतेचे दळें । सांडूनि एकेचि वेळे । प्रत्यक्बुद्धी करतळें । हातवसावे ।५८ । निसिले विवेकसाहणे । जें ब्रह्माहमस्मिबोधें सणाणे । मग पुरतेनि बोधें उटणे । एकलेचि ।५९ । परि निश्चयाचे मुष्टिबळ । पाहावें एकदोन वेळे । मग तुळावें अति चोखाळ । मननवरी ।२६० । पाठीं हतियेरा आपणया । निदिध्यासें एक जालिया । पुढे दुजे नुरेल घाया— । पुरतें गा ।६१ । तें आत्मज्ञानाचें खांडे । अद्वैतप्रभेचे निवाडे । नेवील उरो कवणेकडे । भववृक्षासी ।६२ । शरदागर्मींचा वारा । जैसा केर फेडी अंबरा । कां उदयला रवी आंधारा । घोंट भरी ।६३ । नाना उपवड होतखेवो । नुरे स्वप्नसंभ्रमाचा ठावो । स्वप्रतीतिधारेचा वाहो । करील तैसें ।६४ । तेव्हां उर्ध्व कां अधो मूळ । कां अर्धीचे हन शाखाडाळ । तें काहीचि न दिसे मुगजळ । चादिणा जेवीं ।६५ । ऐसेनि गा वीरनाथा । आत्मज्ञानाचिया खड्लता । छेदुनिया भवाश्वत्था । उर्ध्वमूळाते ।६६ ।

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन् गता न निवर्तति भूयः ।

त्वमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ।४१ ।

मा इदंतेसि वाळले । जें सीपणेवीण डाहारले । तें रूप पाहिजे आपले । आपणचि ।६७ । परि दर्पणाचेनि आधारे । एकचि करून दुसरे । मुख पाहाती गळ्हारे । तैसे नको हो ।६८ । हें पाहावें ऐसे असे वीरा । जैसा न मोडलिया विहिरा । मग आपलिया उगमीं झरा । भरोनि ठाके ।६९ । ना तरी आटलिया अंभ । निजबिंबीं प्रतिबिंब । नेहटे कां नभीं नभ । घटाभावीं ।२७० । ना ना इंधनांशु सरलेया । वहि परते जेवि आपणपयां । तैसें आपेंआप धनंजया । न्याहाळणे जें ।७१ । जिह्वे आपुली चवी चाखणे । चक्षू निजबुबुळ देखणे । आहे तया ऐसे निरीक्षणे । आपुले पैं ।७२ । कां प्रभेसि प्रभा मिळे । गगन गगनावरी लोळे । नाना पाणी भरलें खोळे । पाणियाचिये ।७३ । आपणपैं आपणयाते । पाहिजे जें अद्वैते । तें ऐसे होय निरुते । बालिजतु असे ।७४ । जें पाहिजतेवीण पाहिजे । काहीं नेणाणाचि जाणिजे । आद्यपुरुष म्हणिजे । जया ठायाते ।७५ । तेथही उपाधीचा वोथंबा । घेऊनि श्रुति उभविती जिभा । मग नामरूपांचा बडंबा । करिती वायां ।७६ । पैं भवस्वर्गा उबगले । मुमुक्षु मोक्षज्ञाना वळघले । पुढती न यो इया निगाले । पैजा जेथ ।७७ । संसाराचिया पायां पुढां । पळती वीतराग होडा । ओलांडोनि ब्रह्मपदाचा कर्मकडा । घालिती मागां ।७८ । अहंतादिभावां आपुलियां । झाडा देऊनि आघवेयां । पत्र घेती झानिये जया । मूळधरासी ।७९ । पैं जेथुनी हे येवढी । विश्वपरंपरंची विलूढी । वाढती आशा जैसी कोरडी । निदेवाची ।२८० । जिये कां वस्तूचे नेणाणे । आणिले थोर जगा जाणाणे । नाहीं तें नांदविले जेणे । मी तूं जर्गीं ।८१ । पार्था तें वस्तु पहिले । आपण पैं आपुले । पाहिजे जैसे हिंवले । हिंव हिंवे ।८२ । आणीकही एक तया । वोळखण असे धनंजया । तरी कां जया भेटलिया । येणेचि नाहीं ।८३ । परी तया भेटती ऐसे । जे ज्ञाने सर्वत्र सरिसे । महाप्रळयांबूचे जैसे । भरलेपण ।८४ ।

निर्मानमोहा जितसंगदोषा

अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामा: ।

दंदैर्विमुक्ता: सुखदुःखसंज्ञै—

गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥५॥

जयां पुरुषांचे कां मन । सांडोनि गेले मोहमान । वर्षांतीं जैसें घन । आकाशातें ॥५॥ निकवड्या निष्ठुरा । उबगिजे जेविं सोयरा । तैसें नागवती विकारां । वेंटाळूं जे ॥६॥ फळली केळी उन्मूळे । तैसी आत्मलाभे प्रबळे । जयाची क्रिया ढाळेंडाळे । गळती आहे ॥७॥ आगी लागलिया रुखीं । देखोनि सैरा पळती पक्षी । तैसें सांडिले अशेखीं । विकर्णीं जे ॥८॥ आइकं सकळ दोषतृणीं । अंकुरिजती जिये मेदिनी । तिये भेदबुद्धीची काहाणी । नाहीं जयातें ॥९॥ सूर्योदयासरिसी । रात्री पळोनि जाय अपैसी । गेली देहअहंता तैसी । अविद्येसवें ॥१०॥ पैं आयुष्यहीना जीवातें । शरीर सांडी जेविं अवचितें । तेविं निदसुरें द्वैतें । सांडिले जे ॥११॥ लोहाचें सांकडे परिसा । न जोडे अंधार रवि जैसा । द्वैतबुद्धीचा तैसा । दुष्काळ सदा जया ॥१२॥ अगा सुखदुःखाकारे । द्वंद्वे देहीं जियें गोचरे । तियें जया कां समोरे । होतीचि ना ॥१३॥ स्वर्णीचे राज्य का मरण । नोहे हर्षशोकांसि कारण । उपवढलिया जाण । जियापरी ॥१४॥ तैसे सुखदुःखरुपी । द्वंद्वीं जे पुण्यपारी । न घेपिजती सर्पी । गरुड जैसे ॥१५॥ आणि अनात्मवर्गनीर । सांडूनि आत्मरसाचे क्षीर । धरताति जे सविचार । राजहंस ॥१६॥ जेसा वर्षोनि भूताळीं । आपला रस अंशुमाळी । मागौता आणी रशिमजाळीं । बिंबासीचि ॥१७॥ तैसें आत्मप्रांतीसाठीं । वस्तु विखुरली बारावार्टी । ते एकवटिती ज्ञानदृष्टी । अखंड जे ॥१८॥ किंभुना आत्मयाचा । निधरी विवेकु जयाचा । बुडाला वोघु गंगेचा । सिंधुमाजि जैसा ॥१९॥ पैं आघवेंचि आपुलेपणे । नुरेचि तया अभिलषणे । जैसें जेथिनि पऱ्हां जाणे । आकाशा नाहीं ॥२०॥ जैसा अग्नीचा डोंगर । नेघे कोणी बीज अंकुर । तैसा मनीं जयांच्या विकार । उदयजेना ॥२१॥ जैसा काढिलिया मंदराचळ । राहे क्षीराळ्यि निश्चळ । तैसा नुठी जयां सळ । कामोर्मीचा ॥२२॥ चंद्रमा कळीं धाला । न दिस कोणे आंगीं वोसावला । तेविं अपेक्षेचा अवखळा । न पडे जयां ॥२३॥ हे किती बोलूं असांगडे । जेविं परमाणु नुरे वायूपुढे । तैसें विषयाचें नावडे । नावचि जयां ॥२४॥ एवं जे जे कोणी ऐसे । कले ज्ञानाख्यहुताशें । ते तेथ मिळती जैसें । हेमीं हेम ॥२५॥ तेथ म्हणिजे कवणे ठाई । ऐसेहीं पुससी कांहीं । तरि तें पद गा नाहीं । वेंचु जया ॥२६॥ दृश्यपणे देखिजे । कां ज्ञेयत्वे जाणिजे । अमुके ऐसें म्हणिजे । तें जें नव्हे ॥२७॥

न तद्वासयते सूर्यो न शशांको न पावकः ।

यद्गत्वा न निवर्तते तद्वास परमं सम ॥६॥

पैं दीपाचिया बंबाळीं । कां चंद्र हन जें उजळीं । हे काय बोलूं अंशुमाळी । प्रकाशीं जें ॥८॥ तें अवघेंचि दिसणे । जयाचें का न देखणे । विश्व भासतसे जेणे । लपालेनी ॥९॥ जैसे शिंपीपण हारणे । तंव तंव खरें होय रुपे । कां दोरी लोपतां सापे । फार होइजे ॥१०॥ तैसीं चंद्रसूर्यादि थोरें । इथें तेजें जिये फारें । तियें ज्याचेनि आधारें । प्रकाशती ॥११॥ ते वस्तु की तेजोराशी । सर्वभूतात्मक सरिसी । चंद्रसूर्याच्या मानसीं । प्रकाशे जे ॥१२॥ म्हणौनि चंद्रसूर्य कडवसा । पडतीं वस्तूच्या प्रकाशा । यालागीं तेज जें तेजसां । ते वस्तूचे आंग ॥१३॥ आणि जयाच्या प्रकाशीं । जग हारणे चंद्रार्केसीं । सचंद्र नक्षत्रे जैसीं । दिनोदयीं ॥१४॥ ना तरी प्रबोधलिये वेळे । ते स्वर्णीची दिंडी मावळे । कां नुरेचि सांजवेळे । मृगतृष्णिका ॥१५॥ तैसा जिये वस्तूच्याठायीं । कोण्हीच कां आभास नाहीं । तें माझें निजधाम पाहीं । पाटाचें गा ॥१६॥ पुढती जे तेथ गेले । तें न घेतीचि माघौतीं पाउले । महोदधीं कां मिनले । च्नोत जैसे ॥१७॥ कां लवणाची कुंजरी । सुदलिया लवणसागरी । होयचि ना माघारी । परती जैसी ॥१८॥ नाना गेलिया अंतराळा । न येतीचि वहिज्याळा । नाहीं तप्तलोहौनि जळा । निघणे जेवीं ॥१९॥ तेविं मजसीं एकवट । जे जाले ज्ञानें चोखट । तयां पुनरावृत्तीची वाट । मोडली गा ॥२०॥ तेथ प्रज्ञापृथ्यीचा रावो । पार्थं म्हणे जी जी पसावो । परी विनती एकी देवो । चित्त देतु ॥२१॥ तरी देवेसीं स्वये एक होती । मग माघौति जे न येती । तें देवेसीं भिन्न आथी । कीं अभिन्न जी ॥२२॥ जरि भिन्नचि अनादिसिद्ध । तरी न येती हें असंबद्ध । जे फुलां गेले षट्पद । ते फुलेंचि होती कां ॥२३॥ पैं लक्ष्याहूनि अनारिसें । बाण लक्ष्यीं शिवोनि जैसे । मागुते पडती तैसे । येतीचि ते ॥२४॥ ना तरि तूऱ्यि ते स्वभावें । तरि कोण कोणेसीं मिळावें । आपणायासीं आपण रुपावें । शर्से केवीं ॥२५॥ म्हणौनि तुजसी अभिन्ना जीवां । तुझा संयोगवियोग देवा । नय बोलूं अवयवां । शरीरसीं ॥२६॥ आणि जे सदा वेगळे तुजसी । तयां मिळणी नाहीं कोण दिवसीं । मा येती न येती कायसी । वायबुद्धी ॥२७॥ तरि कोण गा ते तूतें । पावोनि न येती माघौते । हे विश्वतोमुख्या मातें । बुझावीं जी ॥२८॥ इये आक्षेपी अर्जुनाच्या । तो शिरोमणि सर्वज्ञांचा । तोषला बोध शिष्याचा । देखोनियां ॥२९॥ मग म्हणे गा महामती । माते पावोन न येती पुढती । ते भिन्नभिन्न रीती । आहाती दोनी ॥३०॥ जैं विवेके खोले पाहिजे । तरी मी तेचि ते सहजें । ना आहाचवाहाच तरी दुजे । ऐसेहीं गमती ॥३१॥ जैसें पाणियावरी वेगळ । तळपतां दिसती कल्लोळ । येन्हीं तरी निखिल ।

पाणीचि तें।३२। कां सुवर्णाहूनि आनें। लेणी गमती भिन्ने। मग पाहिजे तंव सोनें। आघवेंचि तें।३३। तैसें ज्ञानाचिये दिठी। मजसीं अभिन्नचि ते किरीटी। येर भिन्नपण ते उठी। अज्ञानास्तव।३४। आणि साचोकारेनी वस्तुविचारे। कैचे मज एकासि दुसरे। जें भिन्नाभिन्नव्यवहारे। उमसिजेल।३५। आघवेंचि आकाश सूनि पाटी। बिबचि जै आते खोटी। तैं प्रतिबिंब कें उठी। कें रशिम शिरे।३६। कां कल्पातींचिया पाणिया। काय वोत भरिती धनंजया। म्हणौनि कैचे अंश अविक्रिया। एका मज।३७। परि ओघाचेनि मेळें। पाणी उजू परि वांकुडे जालें। रवी दुजेपण आलें। तोयबगे।३८। व्योम चौफळे कीं वाटोळे। हें ऐसें कायसया मिळें। परि घटमठीं वेंटाळे। तैसेंही आर्थी।३९। हां गा निद्रेचेनि आधारे। काय एकलेनि जग न मरे। स्वर्णीचेनि जै अवतरे। राजपणे।३४०। कां मीनलेनि किडाळे। वानिभेदासि ये सोळे। तैसा स्वमाये वेंटाळे। शुद्ध जै मी।४१। तैं अज्ञान एक रुढे। तेंको होंविकल्पाचे मांडे। मग विवरुनि कीजे फुडे। देहोहं ऐसे।४२।

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः।

मनःषष्ठानींद्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति।४३।

ऐसें शरीराचि येवढे। जैं आत्मज्ञान वेगळे पडे। तैं माझा अंश आवडे। थोडेपणे।४३। समुद्र कां वायुवर्शे। तरंगाकार उल्लसे। तो समुद्रांश ऐसा दिसे। सानिवा जेवी।४४। तेविं जडातें जीवविता। देहअहंता उपजविता। मी जीव गमे पंडुसुता। जीवलोकी।४५। वैं जीवाचिया बोधा। गोचर जो हा धांदा। तो जीवलोक शब्दा। अभिप्राय।४६। अगा उपजणे निमणे। हें साचचि जें कां मानणे। तो जीवलोक मी म्हणे। संसारु हन।४७। एवंविध जीवलोकी। तूं मातें ऐसा अवलोकी। जैसा चंद्र कां उदकर्णी। उदकातीत।४८। पैं काश्मीराचा रवा। कुंकुमावरी पांडवा। आणिकां गमे लोहिवा। तो तरी नव्हे।४९। तैसें अनादिपण न मोडे। माझें अक्रियत्व न खंडे। परि कर्ता भोक्ता ऐसे आवडे। ते जाण गा भ्रांति।४०। किंबहुना आत्मा चोखट। होऊनि प्रकृतीसी एकवट। बांधे प्रकृतिधर्माचा पाट। आपणपणां।४१। पैं मनेसीं साही इंद्रिये। श्रोत्रादि प्रकृतिकार्ये। तियें माझीं म्हणौनि होये। व्यापारारूढ।४२। जैसें स्वर्णीं परिग्राजे। आपणपणां आपण कुठुंब होइजे। मग तयाचेनि धांविजे। मोहें सैरा।४३। तैसा आपुलिया विस्मृती। आत्मा आपणचि प्रकृति। सारिखा गमोनि पुढती। तियेसीचि भजे।४४। मनाच्या रथीं वळघे। श्रवणाच्या द्वारे निघे। मग शब्दाचिया रिघे। रानामार्जी।४५। तोचि प्रकृतीचा वागोरा। करी त्वचेचिया मोहरा। आणि स्पर्शाचिया घोरा। वना जाय।४६। कोणे एके अवसरीं। निघोनि नेत्राच्या द्वारीं। मग रूपाच्या डांगरीं। सैरा हिंडे।४७। कां रसनेचिया वाटा। निघोनि गा सुभटा। रसाचा दरकुटा। भराचि लागे।४८। ना तरी येणेंचि घाणें। मदंश करी निघणे। मग गंधाचीं दारुणे। आडवे लंधी।४९। ऐसेनि देहेंद्रियनायके। धरूनि मन जवळिके। भोगिजती शब्दादिके। विषयभरणे।४५०।

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युक्त्रामतीश्वरः।

गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गंधानिवाशयात्।४१।

परि कर्ता भोक्ता ऐसे। जें जीवाचे तैचि दिसे। जैं शरीरीं कां पैसे। येकाधिये।४१। जैसा आथिला आणि विलासिया। तैंचि वोळखो ये धनंजया। जैं राजसेव्या दाया। वस्तीसि ये।४२। तैसा अहंकर्त्त्वाचा वाढ। कां विषयेंद्रियांचा धुमाड। हा जाणिजे तैं निवाड। जैं देह पाविजे।४३। अथवा शरीरातें सांडी। तन्ही इंद्रियांची तांडी। हे आपणपणासवे काढी। घेऊनि जाय।४४। जैसा अपमानिला अतिथि। ने सुकृताची संपत्ति। कां साइखडेयाची गति। सूत्रतंतु।४५। नाना मावळतेनि तपने। नेहजती लोकांची दर्शने। हें असो द्रुति पवने। नेहजे जैसी।४६। तेविं मनःषष्ठां ययां। इंद्रियातें धनंजया। देहराज ने देहा—। पासूनि गेला।४७।

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घाणमेव च।

अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते।४८।

मग येथ अथवा स्वर्गी। जेथ जे देह आपर्गी। तेथ तैसेचि पुढती पांगी। मनादिक।४८। जैसा मालवलिया दिवा। प्रभेसीं जाय पांडवा। मग उजळिजे तेथ तेघवा। तैसाचि फांके।४९। तरि ऐसैसिया राहाटी। अविवेकियांचे दिठी। येतुले हें किरीटी। गमेचि गा।४९०। जे आत्मा देहासि आला। आणि विषय येणेंचि भोगिला। अथवा देहोनि गेला। हें साचचि मानिती।४९१। एहवीं येणे आणि जाणे। कां करणे हन भोगणे। हें प्रकृतीचे तेणे। मानियेले।४९२।

उत्क्रामंतं स्थितं वापि भुजानं वा गुणान्वितम्।

विमूढा नानुपश्यंति पश्यंति ज्ञानचक्षुषा।४९०।

यततो योगिनश्चैनं पश्यंत्यात्मन्यवस्थितम्।

यततोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यंतचेतसः।४९१।

परि देहाचं मोटकं उम्भे । आणि चेतना तेथ उपलभे । तिये चळवळेचेनि लोभे । आला म्हणती ।७३ । तैसेंचि तयां संगती । इंद्रिये आपुलालां अर्धी वर्तती । तया नांव सुभद्रापती । भोगणे जया ।७४ । पाठीं भोगक्षीण आपैसे । देह गेलिया ते न दिसे । तेथें गेला गेला ऐसे । बोभाती ।७५ । पैं रुखु डोलत देखावा । तरी वारा वाजत मानावा । रुख नसे तेथ पांडवा । नाहीं तो गा ।७६ । कां आरसा समोर ठेविजे । आणि आपणपे तेथ देखिजे । तरि तेधवांचि जालें मानिजे । काय आधीं नाहीं ।७७ । कां परता केलिया आरसा । लोप जाला तया आभासा । तरी आपणपे नाहीं ऐसा । निश्चय करावा ।७८ । शब्द तरी आकाशाचा । परि कपाळीं पिटे मेघांचा । कां चंद्रीं वेग अभ्राचा । आरेपिजे ।७९ । तैसे होइजे जाइजे देहें । तें आत्मसत्ते अविक्रिये । निष्टंकिती गा मोहें । आंधळे ते ।८० । येथ आत्मा आत्मयाच्या ठार्या । देखिजे देहींचा धर्म देहीं । ऐसे देखणे ते पाहीं । आन आहाती ।८१ । ज्ञाने कां जयाचे डोळे । देखोनि न राहाती देहींचे खोळे । सूर्यरशिम अणियाळे । ग्रीष्मीं जैसे ।८२ । तैसी विवेकाचेनि पैसे । जयांची स्फूर्ति स्वरूपीं बैसे । ते ज्ञानिये देखती ऐसे । आत्मयातें ।८३ । जैसे तारागणी भरले । गगन समुद्रीं बिंबले । परि तें तुटेनि नाहीं पडिले । ऐसे निवडे ।८४ । गगन गगनींचि आहे । हैं आभासें तें याये । तैसा आत्मा देखती देहें । गंवसिलाही ।८५ । खळाळाची लगबगी । फेडूनि खळाळाच्या भार्गी । देखिजे चंद्रिका कां उगी । चंद्रीं जेवी ।८६ । कां नाडरचि भरे शोषे । सूर्यु तो जैसा तैसाचि असे । देह होतां जातां तैसे । देखती मातें ।८७ । घटमठ घडले । तैचि पाठी मोडले । परि आकाश तें संचलें । असताचि असे ।८८ । तैसे अखंडे आत्मसत्तें । अज्ञानदृष्टि कल्पितें । हैं देहचि होतें जातें । जाणती फुडे ।८९ । चैतन्य चढे ना वोहटे । चेष्टवी ना चेष्टे । ऐसे आत्मज्ञाने चोखटें । जाणती ते ।९० । आणि ज्ञानही आपैतें होइल । प्रज्ञा परमाणुही उगाणा दर्इल । सकळ शास्त्रांचे येईल । सर्वस्व हातां ।९१ । परी ते व्युत्पत्ति ऐसी । जरी विरक्ति न रिगे मानसीं । तरी सर्वात्मका मजसीं । नव्हेचि भेटी ।९२ । पैं तोड भरो कां विचारा । आणि अंतःकरणीं विषयांसी थारा । तरी नातुरुं धनुर्धरा । त्रिशुद्धी मी ।९३ । हां गा वोसणतयाच्या ग्रंथीं । काइ तुटली संसारगुंती । कीं परिवेसलिया पोथी । वाचिली होय ।९४ । ना ना बांधोनियां डोळे । घारीं लाविजती मुक्ताफळे । तरी तयांचें काय कळे । मोल मान ।९५ । तैसा चित्तीं अहंते ठावो । आणि जिभे सकळ शास्त्राचा सरावो । ऐसेनि कोडी एक जन्म जावो । परि न पविजे मातें ।९६ । जो एक मी कां समस्तीं । व्यापक असे भूतजार्तीं । ऐक तिये व्याप्ती । रूप करूं ।९७ ।

यदादित्यगतं तेजो जगद्वासयतेऽखिलम् ।

यच्चंद्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ।९२ ।

तरी सूर्यासकट आघवी । हे विश्वरचना जे दावी । ते दीप्ति माझी जाणावी । आद्यांति आहे ।९८ । जल शोषुनि गेलिया सविता । ओलांश पुरवीतसे जे माघौता । ते चंद्रीं पांडुसुता । ज्योत्स्ना माझी ।९६ । आणि दहनपचनसिद्धि । करीतसे जे निरवधि । ते हुताशीं तेजोवृद्धि । माझीचि गा ।१०० ।

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।

पुष्णामि चौषधीः सर्वा: सोमो भूत्वा रसात्मकः ।९३ ।

मी रिगालों असें भूतर्भी । म्हणोनि समुद्र महाजळीं । हैं पासूची ढेपुळी विरेचिना ।९ । आणि भूतेंही चराचरें । हे धरितसे जिये अपारें । तियें मीचि धरी धरें । रिगोनियां ।२ । गगनीं मी पंडुसुता । चंद्राचेनि मिसें अमृता । भरला जालों चालतां । सरोवरू ।३ । तेथूनि फांकती रश्मिकर । ते पाट पेलूनि अपार । सर्वोषधींचें आगर । भरित असे मी ।४ । ऐसेनि सस्यादिकां सकळां । करी धान्यजाती सुकाळा । दे अन्नद्वारा जिव्हाळा । भूतजातां ।५ । आणि निपजविलें अन्न । तरी तैसे कैचें दीपन । जेणे जिरुनि समाधान । भोगिती जीव ।६ ।

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।

प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ।९४ ।

म्हणोनि प्राणिजातांच्या घटीं । करुनि कंदावरी आगिठी । दीप्ति जठरींही किरीटी । मीचि जालों ।७ । प्राणापानांच्या जोडभार्तीं । फुंकफुंकोनियां अहोराती । आठीतसे नेणों किती । उदरामाजीं ।८ । शुष्कें अथवा रिनग्धें । सुपक्वें कां विदग्धें । एवं मीचि गा चतुर्विधें । अत्रें पचीं ।९ । एवं मीचि आघवें जन । जना निरवितें मीचि जीवन । जीवनीं मुख्य साधन । वहिही मीचि ।१० । आतां ऐसियाहीवरी काइ । सांगों व्याप्तीची नवाई । येथ दुजें नाहींचि घेई । सर्वत्र मी गा ।११ । तरि कैसेनि पां वेखें । सदा सुखियें येकें । येकें तियें बहुदुःखें । क्रांत भूतें ।१२ । जैसीं सगळिये पाटणीं । एकचि दीपें दिवेलावणी । जालिया कां न देखणी । उरलीं एकें ।१३ । ऐसी हन उखिविखी । करित आहासी मानसिकी । तरि परिस तेही निकी । शंका फेडूं ।१४ । पैं आघवा मीचि असे । येथ नाहीं कीर अनारिसें । परि प्राणियांचिया उल्लासें । बुद्धीऐसा ।१५ । जैसे एकचि आकाशधवनी । वाद्यविशेषीं आनानी । वाजावें पडे भिन्नीं नादांतरीं ।१६ । कां लोकचेष्टीं वेगळाला । जो हा एकचि भानु उगवला । तो आनानी परीं गेला ।

उपयोगारसी । १७ । ना ना बीजधर्मनुरूप । ज्ञार्डीं उपजवीले आप । तैसें परिणमले स्वरूप । माझें जीवा । १८ । अगा नेणा आणि चतुरा । पुढां नीळयांचा दुसरा । नेणा सर्प जाला येरा । सुखालार्गी । १६ । हें असो स्वातीचे उदक । शुक्रीं मोती व्याळीं विख । तैसा सज्जानांसी मी सुख । दुःख तो अज्ञानांसी । ४२० ।

सर्वस्व चाहं हृदि सत्रिष्ठिष्ठो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ।

वेदैश्च सर्वेरहमेव वेद्यो वेदांतकुद्वेदविदेव चाहम् । १५ ।

ये-हवीं सर्वाच्या हृदयदेशीं । मी अमुका आहे ऐसी । जे बुद्धि स्फुरे अहर्निशी । ते वस्तु गा मी । २१ । परि संतांसवे वसतां । योगज्ञानीं पैसतां । गुरुचरण उपसितां । वैराग्येसी । २२ । येणेचि सत्कर्मे । अशेषही अज्ञान विरमे । जयाचें अहं विश्रामे । आत्मरूपीं । २३ । तें आपेआप देखोनि देखीं । मियां आत्मेनि सदा सुखी । येथें मीवांचून अवलोकीं । आन हेतु असे । २४ । अगा सूर्योदय जालिया । सूर्यं सूर्यचि पहावा धनंजया । तेविं मातें मियां जाणावया । मीचि हेतु । २५ । ना शरीरपरातें सेवितां । संसारगौरवचि ऐकतां । देहीं जयांची अहंता । बुडोनि ठेली । २६ । ते स्वर्गसंसारालार्गीं । धावतां कर्ममार्गीं । दुःखाच्या सेलभार्गीं । विभागी होती । २७ । परि हेंही होणे अर्जुना । मजचिस्तव तया अज्ञाना । जैसा जागताचि हेतु स्वप्ना । निद्रेतें होय । २८ । पैं अप्रें दिवस हरपला । तोही दिवसेचि जाणो आला । तेविं मी नेणोनि विषय देखिला । मजचिस्तव भूतीं । २९ । एवं निद्रा कां जागणिया । प्रबोधचि हेतु धनंजया । तेविं ज्ञाना अज्ञाना जीवां या । मीचि मूळ । ३० । जैसें सर्पत्वा का दोरा । दोरचि मूळ धनुर्धरा । तैसा ज्ञाना अज्ञानाचिया संसारा । मियांचि सिद्धि । ३१ । म्हणौनि जैसा असें तैसया । मातें नेणोनि धनंजया । वेदु जाणों गेला तंव तया । जालिया शाखा । ३२ । तरि तिंहीं शाखामेदीं । मीचि जाणिजे त्रिशुद्धी । जैसा पूर्वपरां नदीं । समुद्रचि ठी । ३३ । आणि महासिद्धांतापासीं । श्रुति हारपती शब्देसीं । जैसिया सुगंधा आकाशीं । वातलहरी । ३४ । तैसें समस्तही श्रुतिजात । ठाके लाजिले ऐसें निवांत । तें मीचि करी यथावत । प्रकटोनियां । ३५ । पाठी श्रुतीसहित अशेष । जग हारपे जेथ निःशेष । तें निजज्ञानही चोख । जाणता मीचि । ३६ । जैसें निदेलिया जागिजे । तेहां स्वप्नीचे कीर नाहीं दुजे । परि एकत्वही देखों पाविजे । आपलेचि । ३७ । तैसें आपुलें अद्वयपण । मी जाणतसें दुजेनवीण । तयाही बोधाकारण । जाणता मीचि । ३८ । मग आगी लागलिया कापुरा । काजळी ना वैश्वानरा । उरणे नाहीं वीरा । जयापरी । ३९ । तेविं समूळ अविद्या खाये । तें ज्ञानहीं जैं बुडोनि जाये । तन्हीं नाहीं कीर नोहे । आणि न साहे असणेही । ४० । पैं विश्व घेऊनि गेला मांगेसी । तया चोरातें कवण कें गिंवसी । जे कोणी एकी दशा ऐसी । शुद्ध तें मी । ४१ । ऐसी जडाजडव्याप्ती । रूप करितां कैवल्यपति । ठी केली निरुपहिती । आपुल्या रूपी । ४२ । तो आधवाची बोध सहसा । अर्जुनीं उमटला कैसा । व्योमींचा चंद्रोदय जैसा । क्षीरांगीं । ४३ । कां प्रतिभिर्तीं चोखटे । समोरील चित्र उमटे । तैसा अर्जुनें आणि वैकुंठें । नांदतसे बोध । ४४ । तरि बाप वस्तुस्वभाव । फावे तंव तंव गोडिये थाव । म्हणौनि अनुभवियांचा राव । अर्जुन म्हणे । ४५ । जी व्यापकपण बोलतां । निरुपाधिक जैं आतां । स्वरूप प्रसंगता । बोलिले देवो । ४६ । तें एक वेळ अव्यंगवाणे । कीजो कां मज सांगणे । तेथ द्वारकेचा नाथ म्हणे । भले केले । ४७ । पैं अर्जुना आहांहि वाडेकोडे । अखंड बोलें आवडे । परि काय कीजे न जोडे । पुसतें ऐसे । ४८ । आजि मनोरथांसि फळ । जोडलासि तूं केवळ । जें तोंड भरुनि निखळ । आलासि पुसों । ४९ । जें अद्वैतावारीही भोगिजे । तें अनुभवीचें तूं विरजें । पुसोनि मज माझें । देतासि सुख । ४० । जैसा आरिसा आलिया जवळां । दिसें आपणपें आपला डोळां । तैसा संवादिया तूं निर्मळा । शिरोमणि । ५१ । तुवां नेणोनि पुसावें । मग आम्ही परिसऱ्यां बैसावें । तो गा हा पाड नव्हे । सोयेरेया । ५२ । ऐसें म्हणौनि आलिंगिले । कृपादृष्टीं अवलोकिले । मग देवो काय बोलिले । अर्जुनेसीं । ५३ । पै दोहीं वोठीं एक बोलणें । दोहीं चरणीं एक चालणें । तैसें पुसणे सागणे । तुझें माझें । ५४ । एवं आम्हीं तुम्हीं येथें । देखावे एका अर्थातें । सांगतें पुसतें येथें । दोन्ही एक । ५५ । ऐसा बोलत देव भुलला मोहें । अर्जुनातें आलिंगूनि ठाये । मग बिहाला म्हणें नोहे । आवडी हे । ५६ । जाले इक्षुरसाचे ढाळ । तरि लवण देणे किडाळ । तैसें संवादसुखाचें रसाळ । नासेल थितें । ५७ । आधींच आम्हां यया कांहीं । नरनारायणासी मिन्न नाहीं । परी आतां जिरो माझ्या ठाई । वेगु हा माझा । ५८ । इया बुद्धी सहसा । श्रीकृष्ण म्हणे वीरेशा । पैं गा तो तुवां कैसा । प्रश्न केला । ५९ । जो अर्जुन श्रीकृष्णीं विरत होता । तो परतोनियां मागुता । प्रश्नावळीची कथा । ऐकों आला । ५१० । तेथ सदगदें बोलें । अर्जुनें जी जी म्हणितलें । निरुपाधिक आपुलें । रूप सांगा । ५१ । यया बोला तो शाड्गर्णी । तेंचि सांगावयालार्गीं । उपाधि दोहीं भागीं । निरुपीत असे । ५२ । पुसिलिया निरुपहित । उपाधि कां सांग येथ । हें कोणाही प्रस्तुत । गमे जरी । ५३ । तरि ताकाचे अंश फेडणे । तयाचें नांव लोणी काढणे । चोखाचिये शुद्धी तोडणे । कीडवि जेवीं । ५४ । बाबळीचि साराची हातें । परि पाणी तंव असे आइतें । अग्रविं जावे गगन तें । सिद्धचि कीं । ५५ । वरिल कॉडियाचा गुंडाळा । ज्ञाडूनि केलिया वेगळा । कण घेतां विरंगोळा । असे काई । ५६ । तैसा उपाधि उपहितां । शेवट जेथ विचारितां । तें कोणातेही न पुसतां । निरुपाधिक । ५७ । जैसें न सांगणेवरी । बाळा पतीसी रूप करी । बोल निमालेपणे विचरी । अचर्चातें । ५८ । पैं सांगणेयाजोगे नव्हे । तेथीचे सांगणे ऐसें आहे । म्हणौनि उपाधि लक्षण हें । बोलिजे आदि । ५९ । पाडिव्याचीं चंद्ररेखा । निरुती दावावया शाखा । दाविजे तेविं औपाधिका । बोली इया । ५१० ।

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।

क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥१६॥

मग तो म्हणे गा सव्यसाची । पैं हये संसारपाटणीची । वस्ती साविया टांची । दुपुरुषीं ॥७१ । जैसी आधवांचि गगनीं । नांदत दिवोरात्री दोन्ही । तैसे संसाराजधानीं । दोन्हीचि हे ॥७२ । आणिकही तिजा पुरुष आहे । परि तो या दोहींचे नांव न साहे । जो उदेला गांवेसीं खाये । दोहींते यया ॥७३ । परि तें तंव गोठी असो । आधीं दोन्हीचि हे परियेसों । जे संसारग्रामा वसों । आले असती ॥७४ । एक आंधळा वेडा पंगु । येर सर्वांगे पुरता चांगु । परि ग्रामगुणे संगु । घडला दोघां ॥७५ । तया एका नाम क्षर । एकातें म्हणती अक्षर । इहीं दोहींचि परि संसार । कौंदला असे ॥७६ । आतां क्षर तो कवण । अक्षर तो किंलक्षण । हा अभिप्राय संपूर्ण । विवंचूं गा ॥७७ । तरी महदहंकारा । लागुनिया धनुर्धरा । तुणांतीचा पांगोरा । वरी पैं गा ॥७८ । जें काहीं साने थोर । चालतें अथवा स्थिर । किंबहुना गोचर । मनवृद्धिसि जें ॥७९ । जेतुले पांचभौतिक घडते । जें नामारुपा सांपडते । गुणत्रयाच्या पडतें । कामठां जें ॥८० । भूताकृतीचे नाणे । घडत भांगारें जेणे । काळासिं जूं खेळणे । जिंहीं कवडां ॥८१ । जाणणेनीची विपरीतें । जें जें काहीं जाणिजेतें । जें प्रतिक्षणीं निमतें । होऊनियां ॥८२ । अगा काढूनि भ्रांतीचे दांग । उभवी सृष्टीचे आंग । हे असो बहु जग । जया नाम ॥८३ । पैं अष्टधा भिन्न ऐसें । जे दाविले प्रकृतिमिसें । जें क्षेत्रद्वारा छतिसें । भागी केले ॥८४ । हे मागील सांगों किती । अगा आतांचि जे प्रस्तुतीं । वृक्षाकार रूपकरीती । निरूपिले ॥८५ । तें अधवेंचि साकार । कल्पुनी आपणया पुरु । जालें असे तदनुसार । चैतन्यचि ॥८६ । जैसा कुहां आपणचि विंबे । सिंह प्रतिबिब पाहतां क्षोभे । मग क्षोभला समारंभे । घाली तेथ ॥८७ । कां सलीली असतचि असे । व्योमावरी व्योम विंबे जैसें । अद्वैत होऊनि तैसें । द्वैत घेपे ॥८८ । अर्जुना गा यापरी । साकार कल्पूनि पुरी । आत्मा विस्मृतीची करी । निद्रा तेथ ॥८९ । पैं स्वर्णीं सेजार देखिजे । मग पुहुडणे जैसें तेथ कीजे । तैसें पुरीं शयन देखिजे । आन्म्यासी ॥८० । पाठीं तिये निद्रेचेनि भरे । मी सुखी दुखी म्हणत घोरे । अहंमतेचे थोरे । वोसणाये सादे ॥८१ । हा जनक हे माता । हा मी गौर हीन पुरता । पुत्र वित्त कांता । माझें हे ना ॥८२ । ऐसिया वळघोनि स्वज्ञा । धावत भवस्वर्गाचिया राना । तया चैतन्य नाम अर्जुना । क्षर पुरुष गा ॥८३ । आतां ऐक क्षेत्रज्ञ येणे । नामें जयातें बोलणे । जग जीवु कां म्हणे । जिये दशेतें ॥८४ । जो आपुलेनि विसरें । सर्व भूतत्वे अनुकरे । तो आत्मा बालिजे क्षरे । पुरुषनामें ॥८५ । जे तो वस्तुस्थिती पुरता । म्हणोनि आपली पुरुषता । परी देहपुरी निदैजाता । पुरुषनामें ॥८६ । आणि क्षरपणाचा नाथिला । आळ यया ऐसनि आला । जे उपाधीचि आतळा । म्हणोनियां ॥८७ । जैसी खळाळीचिया उदका । सरसीं उदाळे चंद्रिका । तैसा विकारां औपाधिकां । ऐसाचि गमे ॥८८ । कां खळाळ मोटका शोषे । आणि चंद्रिका तैं सरिसींच भ्रंशे । तैसा उपाधिनाशीं न दिसे । औपाधिक ॥८९ । ऐसें उपाधीचेनि पाडे । क्षणिकत्व यातें जोडे । तेणे खोंकरपणे घडे । क्षर हे नाम ॥१०० । एवं जीवचैतन्य आधवें । हे क्षर पुरुष जाणावें । आतां रूप करुं बरवें । अक्षरासी ॥११ । तरि अक्षर जो दुसरा । पुरुष पैं धनुर्धरा । तो मध्यस्थ गा गिरिवरां । मेरु जैसा ॥१२ । जे तो पुर्थी पाताळ स्वर्णी । इहीं न भेदे तिहीं भागीं । तैसा दोहीं ज्ञानज्ञानांगीं । पडेना जो ॥१३ । ना यथार्थज्ञानें एक होणे । ना अनेकत्वे दुजें घेणे । ऐसें निखिल जें नेणें । तंचि तें रूप ॥१४ । पांसुता निःशेष जाये । ना घटभांडादि होये । तया मृत्पिंडा ऐसे आहे । मध्यस्थ जें ॥१५ । पैं आटोनि गेलिया सागर । मग तरंग ना नीर । तया ऐसी अनाकार । जे दशा गा ॥१६ । पार्था जागणे तरी बुडे । परि स्वज्ञाचे काहीं न मांडे । तैसिये निद्रे सांगडें । न्याहाळणे जें ॥१७ । विश्व आधवेंचि मावळे । आणि आत्मबोध तरी नुजळे । तिये अज्ञानदशे कवळे । अक्षर नांव ॥१८ । सर्वा कळीं सांडिले जैसें । चंद्रपण उरे अंवसे । रूप जाणावे तैसें । अक्षराचें ॥१९ । पैं सर्वोपाधिविनाशों । हे जीवदशा जेथ पैसे । फळपाकांत जैसें । झाड बीजीं ॥१२० । तैसें उपाधीसी उपहित । थोकानि ठाके जेथ । तयातें अव्यक्त । बोलती गा ॥११ । घन अज्ञान सुषुप्ति । ता बीजभाव म्हणती । येर स्वज्ञ हन जागृती । फळभाव ता ॥१२१ । जयासी कां बीजभाव । वेदांतीं केला ऐसा आव । ता तया पुरुषा ठाव । अक्षराचा ॥१२२ । जेथूनि अन्यथाज्ञान । फांकोनि जागृति स्वज्ञ । नानाबुद्धीचे रान । रिगाले असे ॥१४ । जीवत्व जेथून किरीटी । विश्व उठतचि उठी । ते उभये भेदांची मिठी । अक्षर पुरुष ॥१५ । येर क्षर पुरुष कां जनीं । देहीं खेळे जागृतीं स्वर्णी । तिया अवस्था जो दोन्ही । वियाला गा ॥१६ । पैं अज्ञानघनसुषुप्ति । ऐसेसी जे का ख्याति । या उणी एकी प्राप्ति । ब्रह्माची जे ॥१७ । साचचि पुढती वीरा । जरि न येतां स्वप्नजागरां । तरी ब्रह्मभावो साचोकारा । म्हणों येता ॥१८ । परि प्रकृतिपुरुष दोनी । अप्रें जालीं जिये गगनी । क्षेत्रक्षेत्रज्ञ स्वर्णी । देखिला जिये ॥१९ । हे असो अधोशाखा । या संसाररुपा रुखा । मूळ तें पुरुषा । अक्षराचें ॥१२० । हा पुरुष कां म्हणिजे । पूर्णपणेचि निजें । पैं मायापुरीं पहुडिजे । तेणेही बोलें ॥२१ । आणि विकारांची जे वारी । ते विपरीत ज्ञानाची परी । नेणिजे जियेमाज्ञारीं । ते सुषुप्ति गा ही ॥२२ । म्हणोनि यया आपैसें । क्षरणे पां नसे । अणिकेही हा न नाशे । ज्ञानाउणें ॥२३ । यालांगी हा अक्षर । ऐसा वेदांतीं डगर । केला देशीं थोर । सिद्धांताचा ॥२४ । ऐसें जीवकार्यकारण । जया मायासंगचि लक्षण । अक्षर पुरुष जाण । चैतन्य तें ॥२५ ।

**उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः।
यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ।१७।**

आतां अन्यथाज्ञानीं। या दानी अवस्था जया जनीं। तथा हरपती घनीं। अज्ञानतत्त्वीं ।२६। तें अज्ञान ज्ञानीं बुडालिया। ज्ञाने कीर्तिमुखत्व केलिया। जैसा वहि काष्ठ जाळूनिया। स्वये जळे ।२७। तैसें अज्ञान ज्ञाने नेले। आपणही वस्तु देऊनि गेले। ऐसें जाणणेनिवीण उरले। जाणते जें ।२८। तें तो गा उत्तम पुरुष। जो तृतीय कां निष्कर्ष। दोहींहून आणिं। मागिला जो ।२६। सुषुप्ती आणि स्वज्ञा—। पासूनि बहुवें अर्जुना। जागणे जैसे आना। बोधाचेचि ।५३०। कां रशी हन मृगजळा—। पासूनि अर्कमंडळा। अफाट तेविं वेगळा। उत्तम गा ।३१। हें ना काढीच्या काष्ठाहुनी। अनारिसा जैसा वही। तैसा क्षाराक्षरापासुनी। आनचि तो ।३२। पैं ग्रासूनि आपली मर्यादा। एक करीत नदीनदां। उठीं कल्पांतीं उदावादा। एकार्णवाचा ।३३। तैसे स्वज्ञ ना सुषुप्ति। ना जागराची गोठी आथी। जैसी गिळ्ली दिवोराती। प्रळयतेजे ।३४। मग एकपण ना दुजे। असे नाहीं हें नेणिजे। अनुभव निर्बुजे। बुडाला जेणे ।३५। ऐसे आधि जें कांहीं। तें तो उत्तम पुरुष पाही। जें परमात्मा इहीं। बोलिजे नार्मी ।३६। तेंही तेथ न मिसळतां। बोलणे जीवत्वे पांडुसुता। जैसी बुडणेयाची वार्ता। थडियेचा कीजे ।३७। तैसे विवेकाचिये कांठीं। उभें ठाकलिया किरीटी। परावराचिया गोठी। करणे वेदां ।३८। म्हणौनि पुरुष ख्राक्षर। दोहीं देखोनि अवर। याते म्हणती पर। आत्मरूप ।३६। अर्जुना ऐसिया परी। परमात्मा शब्दवेरी। सूचिजे गा अवधारीं। पुरुषोत्तम ।५४०। ए-हर्वीं न बोलेचि बोलणे। जेथिंचे सर्व नेणिवा जाणणे। कांहींच न होनि होणे। जे वस्तु गा ।४९। सोहं तेंही अस्तवले। जेथ सांगतेंचि सांगणे जाले। द्रष्टृत्वेंसी गेले। देखणे जेथ ।४२। आतां बिंबा आणि प्रतिबिंबा—। माजीं कैची हे म्हणों नये प्रभा। जन्ही कैसेनि हे लाभा। जायेचि ना ।४३। कां घाणा फुला दोहीं। दुति असे जे माझारिला ठारीं। ते न दिसे तरी नाहीं। ऐसे बोलों नये ।४४। तैसे द्रष्टा दृश्य हें जाये। मग कोण म्हणे काय आहे। हेंचि अनुभवे तेंचि पाहे। रूप तया ।४५। जो प्रकाशयेवीण प्रकाश। जो ईशितव्येवीण ईश। आपणेनीचि अवकाश। वसवीत असे जो ।४६। जो नादे ऐकिजता नाद। स्वादें चाखिजता स्वाद। जो भोगिजतसे आनंद। आनंदेचि ।४७। जो पूर्णतेचा परिणाम। पुरुष गा पुरुषोत्तम। विश्रांतीचाही विश्राम। विराला जेथे ।४८। सुखासि सुख जोडले। जें तेज तेजासि सांपडले। शून्यही बुडाले। महाशून्यी जिये ।४६। जो विकासाही वरी उरता। ग्रासातेही ग्रासूनि पुरता। जो बहुतें पाडे बहुतां—। पासूनि बहु ।५५०। पैं नेणतयाप्रती। रूपेपणाची प्रतीती। रूपे न होनि शुक्ती। दावी जेवी ।५१। कां नानाअलंकारदश। सोने न लपत लपाले असे। विश्व न होनियां तैसे। विश्व जो धरी ।५२। हें असो जलतरंगा। नाहीं सिनानेपण जेविं गा। तेंचि सत्ताप्रकाश जगा। आपणचि जो ।५३। आपलिया संकोचविकाश। आपणचि रूप वीरेश। हा जळीं चंद्र हन जैसा। समग्र गा ।५४। तैसा विश्वपणे कांहीं होये। ना विश्वलोपीं ही जाये। जैसा रात्री दिवसे नोहें। द्विधा रवि ।५५। तैसा कांहींचि कोणीकडे। कायिसेनिहि वेंची न पडे। जयाचे सांगडे। जयासीचि ।५६।

**यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः।
अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ।१८।**

जो आपणपेंचि आपणया। प्रकाशीतसे धनंजया। काय बहु बोलो जया। नाहीं दुजे ।५७। तो गा मी निरुपाधिक। क्षराक्षरात्तम एक। म्हणोनि म्हणे वेद। पुरुषोत्तमु ।५८।

**यो मासेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम्।
स सर्वविद्वजति मां सर्वभावेन भारत ।१९।**

परि हें असो ऐसिया। मज पुरुषोत्तमाते धनजया। जाणे जो पाहलेया। ज्ञानमित्रे ।५६। चेइलिया आपुले ज्ञान। जैसे नाहींचि होय स्वज्ञ। तैसे सुरते त्रिभुवन। वावो जाले ।५६०। कां हातीं घेतलिया माळा। फिटे सर्पाभासाचा कंटाळा। तैसा माझेनि बोधें टवाळा। नागवे तो ।६१। लेणे सोनेंचि जो जाणे। तो लेणेंपण तें वाव म्हणे। तेविं मी जाणोनि जेणे। वाळिला भेद ।६२। मग म्हणे सर्वत्र सच्चिदानंद। मीचि एकु ख्यतःसिद्ध। जो आपणेनसीं भेद। नेणोनियां जाणे ।६३। तेणेंचि सर्व जाणितले। हेही म्हणणे थेंकुले। जें तथा सर्वत्र उरले। द्वैत नाहीं ।६४। म्हणोनि माझिया भजना। उचित तोचि अर्जुना। गगन जैसे आलिंगना। गगनविया ।६५। क्षीरसागरा परगुणे। कीजे क्षीरसागरपणे। अमृताचि होऊन मिळणे। अमृतीं जेवि ।६६। साडेपंधरां मिसळावे। तैं साडेपंधरेंचि होआवे। तेविं मी जालिया संभवे। भक्ति माझी ।६७। हां गा सिंधूसि आनी होती। तरि गंगा कैसेनि मिळती। म्हणोनि मी न होतां भक्ती। अन्वय आहे ।६८। ऐसियालागीं सर्व प्रकारीं। जैसा कल्लोळ अनन्य सागरी। तैसा माते अवधारीं। भजित्रला जो ।६९। सूर्या आणि प्रभे। एकवंकी जेणे लोभे। ता पाड मानूं लाभे। भजना तया ।५७०।

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयाऽनन्दः ।

एतद्बुध्या बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥२०॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम पंचदशोऽध्यायः ।

एवं कथिलयादारभ्य । जें हें सर्व शास्त्रैकलभ्य । उपनिषदां सौरभ्य । कमळदळां जेवी ॥७१ । हें शब्दब्रह्मावें मथितें । श्रीव्यासप्रतिज्ञेचेनि हातें । मथूनि काढिलें आयितें । सार आम्ही ॥७२ । जे ज्ञानामृताची जाह्वी । जे आनंदचंद्रीची सतरावी । विचारक्षीरार्णवींची नवी । लक्ष्मी जे हे ॥७३ । म्हणोनि आपुलेनि पदें वर्णे । अर्थाचेनि जीवेप्राणे । मीवांचोनि हों नेणे । आन कांहीं ॥७४ । क्षराक्षरत्वे समोर जालें । तयाचें पुरुषत्व वाळिले । मग सर्वस्व मज दिघलें । पुरुषोत्तमी ॥७५ । म्हणौनि जगीं गीता । मियां आत्मेनि पतिव्रता । जे हे प्रस्तुत तुवां आतां । आकर्णिली ॥७६ । साचचि बोलाचे नव्हे हें शास्त्र । पैं संसार जिणतें हें शास्त्र । आत्मा अवतरवीते मंत्र । अक्षरे इये ॥७७ । परि तुजपुढां सांगितलें । तें अर्जुना ऐसे जालें । जें गौप्यधन काढिले । माझें आजि तुवां ॥७८ । मज चैतन्यशंभूचा माथां । जो निक्षेप होता पार्था । तया गौतम जालासि आस्था- । निधि तूं गा ॥७९ । चोखटिवा आपुलिया । पुढिला उगाणा घेयावया । तया दर्पणाचीचि परी धनंजया । केली आम्हां ॥८० । कां भरलें चंद्रतारांगणीं । नभ सिंधु आपण्यामाजी आणी । तैसा गीतेसी मी अंतःकरणीं । सुदला तुवां ॥८१ । जे त्रिविधमळिकठा । तूं सांडिलासि सुभटा । म्हणौनि गीतेसी मज वसौटा । जालासि गा ॥८२ । परि हें बोलों काय गीता । हे माझी उन्मेषलता । जाणे जो समस्ता । मोहा मुके ॥८३ । सेविली अमृतसरिता । रोग दवडुनि पांडूसुता । अपरपण उचितां । देऊनि घाली ॥८४ । तैसी गीता हे जाणितलिया । काय विस्मयो मोह जावया । परि आत्मज्ञानें आपणपयां । मिळिजे येथ ॥८५ । जया आत्मज्ञानाच्या ठायीं । कर्म आपलयो जीविताहीं । होऊनियां उतराई । लया जाय ॥८६ । हरपलें दावूनि जैसा । माग सरे वीरविलासा । ज्ञानचि कळस वळघे तैसा । कर्मप्रासादाचा ॥८७ । म्हणौनि ज्ञानिया पुरुषा । कृत्य करुं सरलें देखा । ऐसा अनाथाचा सखा । बोलिला तो ॥८८ । तें श्रीकृष्णवचनामृत । पार्थीं भरोनि असे वोसंडत । मग व्यासकृपा प्राप्त । संजयासी ॥८९ । तो धृतराष्ट्र राया । सूतसे पान करावया । म्हणौनि जीवितां तया । नोहेचि भारी ॥८० । एन्हवीं गीताश्रवणअवसरीं । आवडो लागतां अनधिकारी । परि सेखी तेचि उजरी । पातला भली ॥८१ । जेव्हां द्राक्षीं दूध घातलें । तेव्हां वायां गेलें गमलें । परि फहपाकीं दुणावलें । देखिजे जेवी ॥८२ । तैसी श्रीहरिवक्त्रीचीं अक्षरे । संजयें सांगितलीं आदरें । तिहीं अंधु तोही अवसरें । सुखिया जाला ॥८३ । तेंचि मन्हाटेनि विन्यासें । मियां उन्मेषे ठसेंठोबसें । जी जाणे नेणे तैसे । निरोपिले ॥८४ । सेवतीये अरसिकाहीं । आंग पाहतां विशेष नाहीं । परि सौरभ्य नेले तिहीं । भ्रमरीं जाणिजे ॥८५ । तैसें घडतें प्रमेय घेइजे । उणे तें मज देइजे । जें नेणणे हैंचि सहजें । रूप कीं बाळा ॥८६ । तरि नेणतें जन्हीं होये । त-ही देखोनि बाप कीं माये । हर्ष केही न समाये । चोज करिती ॥८७ । तैसें संत माहेर माझें । तुम्हीं मिनलिया मीं लाडेजें । तेंचि ग्रंथाचेनि व्याजें । जाणिजो जी ॥८८ । आतां विश्वात्मक हा माझा । स्वामी श्रीनिवृत्तिराजा । तो अवधारु वाक्यपूजा । ज्ञानदेवो म्हणे ॥८९ ।

इति श्रीज्ञानदेव विरचितायां भावार्थदीपिकायां पुरुषोत्तमयोगो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥१५ । श्लोकः-२०, ओव्या:-५६६

ज्ञानेश्वरीः—अध्याय सोळावा—दैवासुरसंपद्विभागयोग

मावळवीत विश्वाभास। नवल उगवला चंडांश। अद्वयाब्जिनीविकाश। वंदू आतां।१। जो अविद्यारातीं रुसोनिया। गिळी ज्ञानाज्ञानचांदणियां। जो सुदिन करी ज्ञानियां। स्वबोधाचा।२। जेणे विवळतिये सवळे। लाहोनि आत्मज्ञानाचे डोळे। साडिती देहाहंतेचीं अविसाळे। जीवपक्षी।३। लिंगदेह कमळाचा। पोटी वेंचतया चिदभ्रमराचा। बंदिमोक्ष जयाचा। उदैला होय।४। शब्दाचिया आसकडीं। भेदनर्दींच्या दोहीं थर्डीं। आरडत विरहवेडा। बुद्धिबोध।५। तयां चक्रवाकांचे मिथुन। सामरस्याचे समाधान। भोगवी जा चिदगगन—। भवनदिवा।६। जेणे पाहालिये पाहांटे। भेदाची चोरळी फिटे। रिघती आत्मानुभववाटे। पांथिक योगी।७। जयाचेनि विवेककिरणसंगे। उन्मेखसूर्यकांत फुणगे। दीपले जाळिती दाऱे। संसाराचीं।८। जयाचा रशिमपुंज निबर। होता स्वरूप उखरीं रिथर। ये महासिद्धीचा पूर। मृगजळ तें।९। जो प्रत्यग्बोधाचिया माथ्या। सोहंतेचा माध्याही आलिया। लपे आत्मभ्रांति छाया। आपणपां तळीं।१०। ते वेळीं विश्वस्वप्नासहिते। कोण अन्यथामति निद्रेतें। सांभाळी नुरेचि जेथें मायाराती।११। म्हणौनि अद्वयबोधपाटणी। तेथ महानंदाची दाटणी। मग सुखानुभूतीचीं घेणीं देणीं। मंदावो लागती।१२। किंबहुना ऐसैसे। मुक्तकैवल्य सुदिवसे। सदा लाहिजे कां प्रकाशें। जयाचेनि।१३। जो निजधामव्योमीचा रावो। उदैलाचि उदैजतखेंवो। फडी पूर्वादि दिशांसि ठावो। उदयास्ताचा।१४। न दिसणे दिसणेन्नसी मावळवी। दोहीं झाकिले तें सैंध पालवी। काय बहु बोलों त आघवी। उखाचि आनी।१५। तो अहोरात्रांचा पैलकड। कोणे देखावा ज्ञानमार्तड। जो प्रकाशेंवीण सुरवाड। प्रकाशाचा।१६। तया चित्सूर्या श्रीनिवृती। आतां नमोचि म्हणों पुढतपुढती। जे बाधका येइजतसे स्तुती। बोलाचिया।१७। देवाचे महिमान पाहोनियां। स्तुति तरि येइजे चांगावया। जरि स्तव्य बुद्धीसीं लया। जाइजे कां।१८। जो सर्वेणिवां जाणिजे। मौनाचिया मिठिया वानिजे। कांहींच न होनि आणिजे। आपणपां जो।१९। जया तुळिया उद्देशासाठीं। पश्यंती मध्यमा पोटीं। सूनि परेसीही पाठीं। वैखरी विरे।२०। तया तूतें मी सेवकपणे। लेववीं बोलकेया स्तोत्राचे लेणे। हें उपसाहावेही म्हणतां उणे। अद्वयानंद।२१। परि रंके अमृताचा सागर। देखिलिया उचिताचा पडे विसर। मग करुं धांवे पाहुणेर। शाकांचा तया।२२। तेथ शाकही कीर बहुत म्हणावा। तयाचा हर्षवेगचि तो घ्यावा। उजळोनि दिव्यतेजा हातिवा। ते भक्तीचि पाहावी।२३। बाळा उचित जाणें होये। तरि बाळपणचि के आहे। परि साचचि येरी माये। म्हणौनि तोषे।२४। हां गा गांवरसे भरलें। पाणी पाठीं पाय देत आलें। तें गंगा काय म्हणितलें। परतें सर।२५। जी भृगूचा कैसा अपकार। कीं तो मानूनि प्रियोपचार। तोषेचि ना शाळ्गंधर। गुरुत्वासी।२६। कीं आंधारें खतेलें अंबर। झालेया दिवसनाथासमोर। तेणे तयाते पन्हां सर। म्हणितलें काई।२७। तेविं भेदबुद्धीचिये तुळे। घालूनि सूर्यश्लेशांचे कांटाळें। तुकिलासि ते येकी वेळे। उपसाहिजो जी।२८। जिंहीं ध्यानाचा डोळां पाहिलासी। वेदादि वाचा वाग्विलासी। जें उपसाहिले तयांसी। तें आम्हांही करी।२९। परि मी आजी तुळ्या गुणीं। लांचावलो अपराध न गणी। भलते करी परी अर्धधणीं। नुटी कदा।३०। मियां गीता येणे नांवे। तुळ्ये पसायामृत सुहावे। वानूं लाधलों तें दुणेन थावे। दैवलों दैवे।३१। माझिया सत्यवादाचे तप। वाचा केले बहुत कल्प। तया फहाचें हें महाद्विप। पातली प्रभु।३२। पुण्ये पोशिली असाधारणे। तियें तुळे गुण वानणे। देऊनि मज उत्तीर्ण। जालीं आजि।३३। जी जीवित्वाच्या आडवीं। आतुडलों होतों मरणगांवीं। ते अवदसाचि आघवी। फेडिली आजी।३४। जे गीता येणे नावें नावाणिगी। जे अविद्या जिणोनि दाटुगी। ते कीर्ति तुळी आम्हांजोगी। वानावया जाली।३५। यैं निर्धन घरीं वानिवसे। महालक्ष्मी येऊनि बैसे। तयाते निर्धन ऐसे। म्हणो ये काई।३६। कां अंधाराचिया ठाया। दैवें सूर्य आलिया। तो अंधकारचि जगा यया। प्रकाश नोहे।३७। जया देवाची पाहतां थोरी। विश्व परमाणुही दशा न धरी। तो भावाचिये सरोवरी। नक्वेचि काई।३८। तैसा मी गीता वाखाणी। हे खपुष्याची तुरंबणी। परि समर्थे तुवां शिरयाणी। फेडिली ते।३९। म्हणौनि तुळेनि प्रसादें। मी गीतापद्ये अगाधें। निरुपीन जी विशदें। झानदेव म्हणे।४०। तरि अध्यायी पंधरावा। श्रीकृष्णे तया पांडवा। शास्रसिद्धांत आघवा। उगाणिला।४१। जे वृक्षरूपक परिभाषा। केले उपाधिरूप अशेषा। सद्वैद्यं जैसें दोषा। अंगलीना।४२। आणि कूटरस्थ जो अक्षर। दाविला पुरुषप्रकार। तेणे उपहिताही आकार। चैतन्या केला।४३। पाठी उत्तम पुरुष। शब्दाचें करूनि मिष। दाविले चोख। आत्मतत्त्व।४४। आत्मविषयीं आंतुवट। साधन जें आंगदट। ज्ञान हेंही स्पष्ट। चावळला।४५। म्हणौनि इये अध्यायीं। निरुप्य नुरेचि कांहीं। आतां गुरुशिष्या दोहीं। स्नेह लाहणा।४६। एवं इयेविषयीं कीर। जाणते बुझावले अपार। परि मुमुक्षु इतर। साकांक्ष जाले।४७। त्या मज पुरुषोत्तमा। झानें भेटे जो सुवर्मा। तो सर्वज्ञ तोचि सीमा। भक्तीचीही।४८। ऐसे हें त्रैलोक्यनायके। बोलिले अध्यायांत श्लोके। तेथें ज्ञानचि बहुतेके। वानिले तोषे।४९। भरूनि प्रपंचाचा घोंट। कीजे देखतांचि देखतया द्रष्ट। आनंदसाप्राज्ञीं पाट। बांधिजे जीवा। येवढेया लाठेपणाचा उपावो। आनु नाहींचि म्हणे देवो। हा सम्यक्ज्ञानाचा रावो। उपायांमाजी।५१। ऐसे आत्मजिज्ञासु जे होते। तिहीं तोषलेनि चित्तें। आदरें तया ज्ञानातें। वोवाळिले जीवें।५२। आतां आवडी जेथ पडे। तयाची अवसरी पुढे पुढे। रिगों लागे हें घडे। प्रेम ऐसें।५३। म्हणौनि जिज्ञासूच्या पैकीं। ज्ञानीं प्रीति होय ना जंव निकी। तंव योगक्षेम ज्ञानविखीं। स्फुरेलचि

कीं ।५४ । म्हणोनि तेंचि सम्यक् ज्ञान । कैसेनि होय स्वाधीन । जालिया वृद्धियत्न । घडेल केवीं ।५५ । कां उपजोचि जें न लाहें । जें उपजलेही अव्हाटा सूये । तें ज्ञानीं विरुद्ध काय आहे । हें जाणावें कीं ।५६ । मग जाणतया जें विरु । तयाची वाट वाहती करू । ज्ञानहित तेंच विचारू । सर्वभावें ।५७ । ऐसा ज्ञानजिज्ञासु तुम्हीं समस्ती । भावो जो धरिला असे चित्तीं । तो पुरवावया लक्ष्मीपती । बोलिजेल ।५८ । ज्ञानासि सुजन्म जोडे । आपुली विश्रांतिही वरी वाढे । ते संपत्तीचे पवाढे । सांगेल दैवी ।५९ । आणि ज्ञानाचेनि कामाकारें । जे रागद्वेषासि दे थारें । तिये आसुरियेहि घोरे । करील रूप ।६० । सहज इष्टानिष्टकरणी । दोधीचि इया कवतुकिणी । अे नवमाध्यायीं उभारणी । केली होती ।६१ । तेथ साउमा घेयावा उवावो । तंव वौडवला आन प्रस्तावो । तरी तया प्रसंगें आतां देवो । निरुपीत असे ।६२ । तया निरुपणाचेनि नावें । अध्यायपद सोळावें । लावणी पाहतां जाणावें । मागिलावरी ।६३ । परि हें असो आतां प्रस्तुतीं । ज्ञानाच्या हिताहितीं । समर्था संपत्ती । इयाचि दोन्ही ।६४ । जे मुमुक्षुमार्गीची बोलावी । जे मोहरात्रीची धर्मदिवी । ते आधी तंव दैवी । संपत्ति ऐका ।६५ । जेथ एक एकातें पोखी । ऐसे बहुत पदार्थ येकीं । संपादिजती ते लोकीं । संपत्ति म्हणिजे ।६६ । ते दैवी सुखसंभवी । तेथ दैवगुणे येकोपजीवी । जाली म्हणोनि दैवी । संपत्ति हे ।६७ ।

श्रीभगवानुवाचः—अभयं सत्त्वसंशुद्धिज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।

दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ।९ ।

आतां तयांचि दैवगुणां— । माजि धुरेचा बैसणा । बैसे तया आकर्णा । अभय ऐसे ।६८ । तरि न घलूनि महापूरीं । न घेपे बुडण्याची शियारी । कां रोगु न गणिजे घरीं । पथ्याचिया ।६६ । तैसा कर्मकर्माचिया मोहरा । उटू नेदूनि अहंकारा । संसाराचा दरारा । सांडणे येणे ।७० । अथवा ऐक्यभावाचेनि पैसें । दुजे मानूनि आत्मा ऐसें । भयवार्ता देशें । दवडणे जें ।७१ । पाणी बुडवू ये मिठातें । तंव मीठचि पाणी आतें । तेविं आपण जालेनि अद्वैतें । नाशे भय ।७२ । अगा अभय येणे नावें । बोलिजे तें हें जाणावें । सम्यक्ज्ञानाचें आघवें । धांवणे हें ।७३ । आतां सत्त्वशुद्धि जे म्हणिजे । ते ऐशा चिह्नीं जाणिजे । तरी जळे ना विझे । राखोंडी जैसी ।७४ । कां पाडिवा वाढी न मगे । अंवसे तुटी सांडूनि मार्गे । मार्जीं अतिसूक्ष्म अंगे । चंद्र जैसा राहे ।७५ । ना तरी वार्षिया सांडिली । ग्रीष्मे नाहीं मांडिली । मार्जीं निजस्वरूपे निवडली । गंगा जैसी ।७६ । तैसी संकल्पविकल्पाची वोढी । सांडूनि रजतमाची कावडी । भोगितां निजधर्माची आवडी । बुद्धि उरे ।७७ । इंद्रियवर्गीं दाखविलिया । विरुद्धा अथवा भलिया । विस्मय काहीं कलिया । नुठी चित्ती ।७८ । गांवा गेलिया वल्लभ । पतिव्रतेचा विरहक्षोभ । भलतेसणी हानिलाभ । न मर्नी जर्वीं ।७९ । तेवीं सत्त्वस्वरूप रुचलेपणे । बुद्धी जे ऐसे अनन्य होणे । ते सत्त्वशुद्धि म्हणे । केशिहता ।८० । आतां आत्मलाभाविखीं । ज्ञानयोगामार्जीं एकी । जे आपुलिया ठाकी । हांवे भरे ।८१ । तेथ सगळ्येच चित्तवृत्ती । त्याग करणे या रीती । निष्कामे पूर्णाहुति । हुताशीं जैसी ।८२ । कां सुकुलीने आपुली । आत्मजा सत्कुळीचि दिधली । हें असो लक्ष्मी स्थिरावली । मुकुंदीं जैसी ।८३ । तैसे निर्विकल्पणे । जें योगज्ञानींच या वृत्तिक होणे । तो तिजा गुण म्हणे । कृष्णनाथु ।८४ । आतां देहवाचाचित्तें । यथासंपत्रे वित्ते । वैरी जालियाही आतातें । न वंचणे जे कां ।८५ । फुलीं फळीं छाया । मुळीं पत्रींही धनंजया । वाटेचा न चुके आलिया । वृक्ष जैसा ।८६ । तैसे नमूनीं धनवरी । विद्यमाने आल्या अवसरीं । श्रांताचिये मनोहारीं । उपयोगा जाणे ।८७ । तया नांव जाण दान । जें मोक्षनिधानाचें अंजन । हें असो आयिक चिह्न । दमाचें तें ।८८ । तरि विषयेद्विद्य मिळणी । करूनि घापे वितुटणी । जैसे तोडिजे खडूळपाणी । पारकेया ।८९ । तैसा विषयजातांचा वारा । वाजों नेदिजे इंद्रियद्वारीं । इयें बांधोनि प्रत्याहारा । हातीं वोपी ।९० । आंतुला चित्ताचे अंगवरी । प्रवृत्ति पेलूनि माघारी । आगी सुधिजे दाहींही द्वारीं । वैराग्याची ।९१ । श्वासोछवासाहुनी बहुवसें । व्रतें आचरे खरपुसें । वोसंतिता रात्रिदिवसें । नाराणुक जया ।९२ । पैं दम ऐसा म्हणिये । तो हा जाण स्वरूपे । यागार्थीही संक्षेपे । सांगों ऐक ।९३ । तरि ब्राह्मण करूनि धुरे । ख्रियादिक पैल मेरे । माझारीं अधिकारें । आपुलालेनि ।९४ । जया जे सर्वोत्तम । भजनीय देवताधर्म । तें तेणे यथागम । विधी यजिजें ।९५ । जैसा द्विज षट्कर्म करी । शूद्र तयातें नमस्कारी । कीं दोहींसिही सरोभरी । निपजे याग ।९६ । तैसे अधिकारपर्यालोचे । हें यज्ञ करणे सर्वाचे । परि विष फळाशेचे । न घापे मार्जीं ।९७ । आणि मी कर्ता ऐसा भावो । नेदिजे देहाचेनि द्वारें जावों । ना वेदाङ्गेसि तरी ठावो । होइजे स्वयें ।९८ । अर्जुना एवं यज्ञ । सर्वत्र जाण साज्जा । कैवल्यमार्गीचा अभिज्ञ । सांगाती हा ।९९ । आतां चेंडुवें भूमी हाणिजे । हें नव्हे तो हाता आणिजे । कीं शेतीं बीं विखुरिजे । परी पिकीं लक्ष ।१०० । ना तरी ठेविले देखावया । आदर कीजे दिविया । कां शाखा फळे यावया । सिंपिजे मूळ ।११ । हें बहुं असो आरिसा । आपणपै देखावया जैसा । पुढतपुढती बहुवसा । उटिजे प्रीतीं ।१२ । तैसा वेदप्रतिपाद्य जो ईश्वर । तो होआवयालारीं गोचर । श्रुतींचा निरंतर । अभ्यास करणे ।१३ । तें द्विजांसीच ब्रह्मसूत्र । येरां स्तोत्र का नाममंत्र । आवर्तवणे पवित्र । पाहावया तत्त्व ।४ । पार्था गा स्वाध्यावो । बोलिजें तो हा म्हणे देवो । आतां तप शब्दाभिप्रावो । आईक सांगों ।५ । तरी दानं सर्वस्व देणे । वेचणे तें व्यर्थ करणे । जैसे फळोनि स्वयें सुकणे । ओषधीचे ।६ । ना ना धूपाचा अग्निप्रवेश । कनकीं तुकाचा नाश । पितृपक्ष पोषितां न्हास । चंद्राचा जैसा ।७ । तैसा स्वरूपाचिया प्रसरा— । लागी प्राणेंद्रियशरीरां । आटणी करणे जे वीरा । तेंचि तप ।८ । अथवा अनारिसें । तपाचे रूप जरी असे । तरि जाण जेविं दुर्धीं हंसें । सूदली

चांचू।६। तैसें देहजीवाचिये मिळणी | जो उदयजत सूये पाणी | तो विवेकु अंतःकरणीं | जागवीजो।११०। पाहतां आत्मयाकडे | बुद्धीचा पैस सांकडे | सनिद्र स्वप्न बुडे | जागणीं जैसें | तैसा आत्मपर्यालोचु | प्रवर्ते जो साचु | तपाचा हा निर्वेचु | धनुर्धरा।१२। आतां बाळाच्या हितीं स्तन्य | जैसें नानाभूतीं चैतन्य | तैसें प्राणिमात्री सौजन्य | आर्जव तें।१३।

अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शांतिरपैशुनम् ।२। दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं न्हीरचापलम् ।२।

आणि जगाचिया सुखोदेशों | शरीरवाचामानसें | रहाटणे तें अहिंसे | रूप जाण।१४। आतां तीख होउनी मवाळ | जैसें जातीचें मुकुळ | कां तेज परी शीतळ | शशांकाचें।१५। शके दावितांचि रोग फेडूं | आणि जिभे तरि नव्हे कडु | तें वोखद नाहं मा घडूं | उपमा कैंची।१६। तरी मऊपणे बुबळे | झगडतांही परि नाडळे | एरहीं फोडी कोराळे | पाणी जैसें।१७। तैसें तोडावया संदेह | तीख जैसें कां लोह | श्राव्यत्वे तरि माधुर्य | पाणीं घाली।१८। ऐकों ठातां कौतुके | कानातें निघती मुखें | जें साचारिवेचेनि विकें | ब्रह्मीही भेदी।१९। किंबहुना प्रियपणे | कोणातेंही झकऊ नेणे | ययार्थ तरी खुपणे | नाहीं कवणा।१२०। एन्हवीं गोरी कीर काना गोड | परी साचाचा पाखाळीं कीड | आगियेचे करणे उघड | परि जळो तें साच।११। कार्णी लागतां महुर | अर्थं विभांडी जिछार | ते वाचा नव्हे सुंदर | लांवचि पां।१२। परि अहितीं कोपेनि सोप | लालनीं मऊ जैसे पुष्प | तिये मातेचें स्वरूप | जैसें कां होय।२३। तैसें श्रवणसुखचतुर | परिणमोनी साचार | बोलणे जें अविकार | तें सत्य येथें।२४। आतां घालितांही पाणी | पाषाणीं न निघे अणी | कां मथिलिया लोणी | कांजी नेदी।२५। त्वचा पायें शिरीं | हालेयाही फडे न करी | वसंतींही अंबरीं | न होती फुलें।२६। ना ना रंभेचेनीही रूपें | शुकीं नुठिजेचि कंदर्पे | कां भस्मी वहि न उद्दीपे | घृतेही जेवीं।२७। तेविचि कुमारु क्रोधे भरे | तैसिया मंत्राचीं बीजाक्षरे | तियें निमित्तेही अपारें | मीनलिया।२८। पैं धातयाही पायां पडतां | नुठी गतायु पांडुसुता | तैसी नुपजे उपजवितां | क्रोधोर्मि।२९। अक्रोधत्व ऐसें | नांव तें ये दशे | जाण ऐसे श्रीनिवासें | म्हणितलें तया।१३०। आतां मृत्तिकात्यागे घट | तंतुत्यागे पट | त्यजिजे जेविं वट | बीजत्यागे।३१। कां त्यजूनि भित्तिमात्र | त्यजिजे आधवेचि चित्र | कां निद्रात्यागे विचित्र | स्वप्नजाल तें।३२। ना ना जळत्यागे तरंग | वर्षात्यागे मेघ | त्यजिजति जैसे भोग | धनत्यागे।३३। तेविं बुद्धिमंती देहीं | अहंता सांडून पाहीं | सांडिजे अशेषही | संसारजात।३४। तया नांव त्याग | म्हणे तो यज्ञांग | हें मानूनि सुभग | पार्थ पुसे।३५। आतां शांतीचें लिंग | तें व्यक्त मज सांग | देवो म्हणती चांग | अवधान देई।३६। तरी गिळोनि ज्ञेयातें | ज्ञाता ज्ञानही माघौतें | हारपे निरुतें | तें शांति पैं गा।३७। जैसा प्रळयांबूचा उभड | बुडवूनि विश्वाचा पवाढ | होय आपणपे निबिड | आपणचि।३८। मग उगम ओघ सिंधु | हा नुरेचि व्यवहारभेदु | परि जरी जलैक्याचा बोधु | तोहीं कवणा।३९। तैसी ज्ञेया देता मिठी | ज्ञातृत्वही पडे पोटीं | मग उरे तेंचि किरीटी | शांतीचें रूप।१४०। आतां कदर्थवित व्याधी | बळीकरणाचिया आधीं | आणपर न शोधी | सळैद्य जैसा।४१। कां चिखलीं रुतली गाये | धड भाकड न पाहे | जो तियेचिया ग्लानी होये | कालाभुला।४२। ना ना बुडतयातें सकरुण | न पुसे अंत्यज कीं ब्राह्मण | काढूनि राखे प्राण | हेंचि जाणे।४३। कीं मायवणी पापियें | उघडी केली विपायें | ते नेसविल्यावीण न पाहे | शिष्ट जैसा।४४। तैसें अज्ञानप्रमादादिकीं | कां प्राक्तनही सदोर्णी | निद्यत्वाचा सर्वविर्णी | खिळिले जे।४५। तयां आंगीक आपुलें | देऊनियां भलें | विसरविजती सलें | सलर्णीं तिये।४६। अगा पुढिलाचा दोष | करुनि आपुलिये दिठी चोख | मग घाषे अवलोक | तयावरी।४७। जैसा पुजूनि देवो पाहिजे | पेरुनि शेता जाइजे | तोषोनि प्रसाद घेझजे | अतिथीचा।४८। तैसें आपुलेनि गुणें | पुढिलांचे उणें | फेडुनियां पाहणें | तयाकडे।४९। वांचूनि न विधिजे वर्मी | नातुडविजे अकर्मी | न बोलविजे नार्मी | सदोर्णीं तिहीं।५०। वरि कोणे एके उपायें | पडिलें तें उभें होये | तेविं कीजे परि धाये | नेदावे वर्मी | पै उत्तमाचिया साठीं | नीच मानिजे किरीटी | हें वांचोनि दिठी | दोष न घेपे।५२। अगा अपैशून्याचें लक्षण | अर्जुना हें फुडें जाण | मोक्षमार्गीचे सुखासन | मुख्य हें गा।५३। आतां दया ते ऐसी | पूर्णचंद्रिका जैसी | निववितां न कडसी | साने थोरें।५४। तैसें दुःखिताचें शिणणें | हिरतां सकणवपणे | उत्तमाधम नेणें | विवचू गा।५५। पैं जगीं जीवनासारिखें | वस्तु अंगवरी उपखे | परि जातें जीवित राखे | तुणाचेंही।५६। तैसे पुढिलाचेनि तापें | कळवळलिये कृपे | सर्वस्वेंसीं दिघलेही आपणपे | न्यूनचि मानी।५७। निम्न भरलियाउणें | पाणी ढळोचि नेणे | तेविं शांतीं तोषोनि जाणें | सामोरे पां।५८। पैं पाणीं कांटा नेहटे | तंव व्यथा जीवीं उमटे | तैसा पोळे संकटें | पुढिलाचेनि।५९। कां पावो शीतळता लाहे | कीं ते डोळ्याचिलागी होये | तैसें परसुखें जाये | सुखावतु।५६०। किंबहुना तृष्णितालागी | पाणी आरायिलें असे जगीं | तैसें दुःखिताचे सेलभागी | जिणे जयाचें।६१। तो पुरुष वीरराया | मूर्तिमंत जाण दया | मी उदयजतांचि तया ऋणिया लाभे।६२। आतां सूर्यासि जीवें | अनुसरलिया राजीवें | परि तें तो न शिवें | सौरभ्य जैसें।६३। कां वसंताचिया वाहाणीं | आलिया वनश्रीच्या अक्षौहिणी | ते न करीतचि घेणीं | निगाला तो।६४। हें असो महासिद्धिसीं | लक्ष्मीहि आलिया पाशी | परि महाविष्णु जैसी | न गणीच ते।६५। तैसें ऐहिकीचे कां स्वर्गाचे | भोग पाइक जालिया इच्छेचे | परि भोगावें हें न रुचे | मनामार्जी।६६।

बहुवें काय कौतुकीं। जीव नोहे विषयाभिलाखी। अलोलुप्त्व दशा ठाउकी। जाण ते हे।६७। आतां माशियां जैसें मोहळ। जळचरां जेविं जळ। कां पक्षिया अंतराळ। मोकळे हें।६८। ना तरी बाळकोद्देशें। मातेचें स्नेह जैसें। कां वसंतीच्या स्पर्शे। मऊ मलयानिल।६६। डोळ्यां प्रियाची भेटी। कां पिलियां कूर्मीची दिठी। तैसी भूतमात्री राहठी। मवळ ते।१७०। स्पर्श अतिमृदु। मुखीं घेतां सुस्थादु। ग्राणासि सुगंधु। उजाळ आंगे।१७१। तो आवडे तेवढा घेतां। विरुद्ध जरी न होता। तरी उपमे येता। कापूर की।१७२। परी महाभूते पोटीं वाहे। तेवीचि परमाणुमार्जीं सामाये। या विश्वानुसार होये। गगन जैसे।१७३। काय सांगों ऐसे जिंगे। जें जगाचेनि जीवें प्राणे। तया नांव म्हणे। मार्दव मी।१७४। आतां पराजये राजा। जैसा कदर्थिजे लाजा। कां मानिया निस्तेजा। निकृष्टास्तव।१७५। नाना चांडाळमंदिराशीं। अवचंटे आलिया संन्यासी। मग लाज होय जैसी। उत्तमा तया।१७६। क्षत्रियां रणीं पळोनि जाणे। तें कोण साहे लाजिरवाणे। कां वैधव्ये पाचारणे। महासतियेते।१७७। रूपसा उदयले कुष्ट। संभावितां कुटीचे बोट। तया लाजा प्राणसंकट। होय जैसे।१७८। तैसे औटहातपणे। जें शव होऊनि जिंगे। उपजों उपजों मरणे। नावानावा।१७९। तियें गर्भभेदमुसें। रक्तमूत्रसें। वोंतीव होऊनि असे। तें लाजिरवाणे।१८०। हें बहु असों देहपणे। नामरुपासि येणे। नाहीं गा लाजिरवाणे। तयाहूनि।१८१। ऐसैसिया अवकळा। घेणे शरीराचा कांटाळा। ते लाज पै निर्मळा। निसुगा गोड।१८२। आतां सूत्रतंतु तुटलिया। चेष्टाचि ठाके सायखडिया। तैसी प्राणजये कर्मदियां। खुंटे गति।१८३। कीं मावळलिया दिनकर। सरे किरणांचा प्रसर। तैसा मनोजये प्रकार। बुद्धीदियां।१८४। एवं मनपवननियमे। होतीं दाही इंद्रिये अक्षमे। तें अचापल्य वर्मे। येणे होय।१८५।

तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता।

भवंति संपदं दैवीमभिजातस्य भारत।३।

आतां ईश्वरप्राप्तीलागीं। प्रवर्ततां ज्ञानयोगी। धिंवसेयाच्या आंगीं। वोसिगा नोहे।१८६। वोखटें मरणाएसें। तेंही आलें अग्निप्रवेशें। परी प्राणेश्वरोद्देशें। न गणीचि सती।१८७। तैसे आत्मनाथाचिया आर्धीं। लावूनि विषयविषाची बांधी। धांवों आवडे पाणर्धीं। शून्याचिये।१८८। न ठाके निषेध आड। न पडे विधीची भीड। नुपजेचि जीवा कोड। महासिद्धीचे।१८९। ऐसे ईश्वराकडे निज। धांवे आपसया सहज। तया नांव तेज। आध्यात्मिक तें।१९०। आतां सर्वही साहातिया गरिमा। गर्वा न ये तेचि क्षमा। जैसे देह वाहोनि रोमा। वाहणे नेणे।१९१। आणि मातलिया इंद्रियांचे वेग। कां प्राचीनें खवळले रोग। अथवा योगवियोग। प्रियाप्रियाचे।१९२। यया आधवियांच्याचि थोर। एक वेळे आलिया पूरू। तरी अगस्त्याहूनि धीर। उभा ठाके।१९३। आकाशी धूमाची रेखा। उठिली बहुवा आगळिका। ते गिळी येकीं झुल्लुका। वारा जेवी।१९४। तैसे आधिभूताधिदैवां। अध्यात्मादि उपद्रवा। पातलेया पांडवा। गिळूनि घाली।१९५। ऐसे चित्क्षोभाच्या अवसरीं। उचलूनि धैर्या जें गावं करी। धृति म्हणिये अवधारी। तियेते गा।१९६। आतां निर्वाळूनि कनकें। भरिला गांगे पीयुखें। तया कलशाचियासारिंखे। शौच असे।१९७। जे आंगीं निष्काम आचार। जीवीं विवेक साचार। तो सबाह्य घडला आकार। शुचित्वाचाचि।१९८। कां फेडित पापताप। पोखीत तीरींचे पादप। समुद्रा जाय आप। गंगेचे जैसे।१९९। कां जगाचें आंघ्य फेडित। श्रियेचीं राउळे उघडित। निधे जैसा भास्यत। प्रदक्षिणे।२००। तैसीं बांधली सोडित। बुडाली काढित। सांकडी फेडित। आर्ताचिया।२१। किंबहुना दिवसरातीं। पुढिलांचे सुख उत्रती। आणित आणित स्वार्थीं प्रवेशिजे।२२। वांचूनि आपुलिया काजालागीं। प्राणिजाताच्या अहितभागीं। संकल्पाचीही आडवंगी। न करणे जें।२३। पैं अद्रोहत्व ऐशिया गोष्टी। ऐकसी जिया किरीटी। तें सांगितलें हें दिठी। पाहों ये तैसे।२४। आणि गंगा शंभुव्या माथां। पावोनि संकोचली जेविं पार्था। तेविं मान्यपणे सर्वथा। लाजणे जें।२५। ते हें पुढतपुढती। अमानित्व जाण सुमति। मागां सांगितलेंसे किती। तेंची तें बोलों।२६। एवं इहीं सविसें। ब्रह्मसंपदा हे वसत असे। मोक्षचक्रवर्तीं जैसे। अग्रहार होय।२७। ना ना हे संपत्ति दैवी। या गुणतीर्थाची नीच नवी। निर्विण्णसगरांची दैवी। गंगाचि आली।२८। कीं गुणकुसुमांची माळा। हे घेऊनि मुक्तिबाळा। वैराग्यनिरपेक्षाचा गळा। गिंवसीत असे।२९। कीं सविसेंगुणज्योती। इहीं उजळूनि आरती। गीता आत्मया निजपती। नीराजना आली।२३०। उगळितें निर्मळें। गुण इयेंचि मुक्ताफळे। दैवी शुक्तिकळे। गीतार्णवींची।२३१। काय बहु वानू ऐसी। अभिव्यक्ति ये अपेसी। केले दैवी गुणराशी। संपत्तिरूप।२३२। आतां दुःखाची अंतुवट वेली। दोषकाट्यांची जरी भरली। तरी निजाभिधानीं घातली। आसुरी ते।२३३। पैं त्याज्य त्यजावयालागीं। जाणावी जरी अनुपयोगी। तरी ऐका ते चांगी। श्रोत्रशक्ति।२३४। तरी नरकव्यथा थोरी। आणावया दोरीं अघोरीं। मेळ केला ते आसुरी। संपत्ति हे।२३५। ना ना विषवर्ग एकवट। तया नांव ऐसे बासट। आसुरी संपत्ति हा खोट। दोषांचा तैसा।२३६।

दभो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पार्थ संपदमासुरीम्।४।

अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम्।४।

तरि तयाचि आसुरां। दोषांमाजी जया वीरा। वाडपणाचा डांगोरा। तो दंभ ऐसा।२३७। जैसी आपुली जननी। नग्न दाविलिया जननी। ते तीर्थचि परी पतनीं। कारण होय। कां विद्या गुरुपदिष्टा। बोभाइलिया चोहटां। तरी इष्टदाचि परि अनिष्टा। हेतु होती।२३८। पैं आंगे बुडतां महापूरीं। जे वेगे काढी पैलतीरीं। ते नावचि बाधिलिया

शिरीं। बुडवी जैसी। २२०। कारण जे जीविता। तें वानिले जरि सेवितां। तरी अन्नचि पांडुसुता। होय विष। २१। तैसा दृष्टादृष्टाचा सखा। धर्म जाला तो फोकारिजे देखा। तरि तारिता तोचि दोखा—। लागी होय। २२। म्हणौनि वाचेचा चौबारा। घातलिया धर्माचा पसारा। धर्मचि तो अधर्म होय वीरा। तो दंभ जाणे। २३। आतां मूर्खाचिये जिभे। अक्षरांचा आंबुखा सुभे। आणि तो ब्रह्मसभे। न रिझे जैसा। २४। कां मादुरीलोकांचा घोडा। गजपतिही मानी थोडा। कां कांटियेवरिल्या सरडा। स्वर्गही नीच। २५। तुणाचेनि इंधने। आगी धांवे गगने। थिल्लरबळे मीने। न गणिजे सिंधु। २६। तैसा माजे शिंया धने। विद्या स्तुती बहुतें माने। एक दिवसीचेनि परात्रे। अल्पक जैसा। २७। अप्रच्छायेचिया जोडी। निदैव घर मोडी। मृगांबु देखोनि फोडी। पाणियाढे मूर्ख। २८। किंबहुना ऐसैसे। उतरें जे सपत्तिमिसें। तो दर्प गा अनारिसें। न बोलो घेई। २९। आणि जगा वेदीं विश्वास। आणि विश्वासीं पूज्य ईश। जर्गी एक तेजस। सूर्यचि हा। २३०। जगस्पृहे आस्पद। एक सार्वभौमपद। न मरणे निर्विवाद। जगा पढियें। ३१। म्हणौनि जरी उत्साहे। यातें वानूं जाये। कीं तें आइकोनि मत्सर वाहे। फुगों लागे। ३२। म्हणे ईश्वरातें खाये। तया वेदा विष सूर्ये। गौरवामार्जीं त्राये। भंगीत असे। ३३। पतंगा नावडे ज्योति। खद्याता भानूची खंती। टिटिभेने अपांपति। वैरी केला। ३४। तैसा अभिमानाचेनि मोहे। ईश्वराचेही नाम न साहे। बापातें म्हणे मज हे। सवती जाली। ३५। ऐसा मान्यतेचा पुष्टगड। तो अभिमानी परमलंड। रौरवाचा रुढ। मार्गचि पैं। ३६। आणि पुढिलांचे सुख। देखणियांचे होय मिख। चढे क्रोधागनीचे विख। मनोवृत्ती। ३७। शीतजलाचिये भेटी। तातला तेलीं आगी उटी। चंद्र देखोनि जळे पोटीं। कोल्हा जैसा। ३८। विश्वाचें आयुष्य जेणे उजळे। तो सूर्य उदैला देखोनि सवळे। पापिया फुटटी डोळे। डुडुळाचे। ३९। जगाची सुखपहांट। चोरां मरणाहूनि निकृष्ट। दुधाचें काळकूट। होय व्याळी। ४०। अगाधे समुद्रजळे। प्राशितां अधिक जळे। वडवागनी न मिळे। शांति कर्ही। ४१। तैसा विद्याविनोदविभवे। देखे पुढिलांची दैवे। तंव तंव रोष दुणावे। क्रोध तो जाण। ४२। आणि मन सर्पाची कुटी। डोळे नाराचांची सुटी। बोलणे ते वृष्टि। इंगलांची। ४३। येर जे क्रियाजात। तें तिख्याचे कर्वत। ऐसें सबाह्य खसखसित। जयाचे गा। ४४। तो मनुष्यांत अधम जाण। पारुष्याचे अवतरण। आतां आइक खूण। अज्ञानाची। ४५। तरी शीतोष्णस्पर्श। निवाड नेणे पाषाण जैसा। कां रात्री आणि दिवसां। जात्यध तो। ४६। आगी उठिला आरोगणे। जैसा खाद्याखाद्य न म्हणे। कां परिस पाड नेणे। सोनया लोहा। ४७। ना तरि तें नानारसी। रिघेनि दर्वा जैसी। परि रसस्वादासी। चाखो नेणे। ४८। कां वारा जैसा पारखी। नव्हेचि गा मार्गामार्गाविखीं। तैसें कृत्याकृत्यविवेकीं। अंधपण जें। ४९। हें चोख हें मैळ। ऐसें नेणोनिया बाळ। देखे तें केवळ। मुखींची घाली। ४५०। तैसें पापपुण्याचें खिचटें। करोनि खातां बुद्धिचेष्टे। कडु मधुर न वाटे। ऐसी जे दशा। ५१। तिये नाम अज्ञान। या बोला नाहीं आन। एवं साही दोषांचे चिह्न। सांगितले। ५२। इंहींच साही दोषांगीं। हे आसुरी संपत्ति दाटुगी। जैसें थोर विष भुजंगीं। अंग साने। ५३। कां तिघां वहींच्या पांती। पाहतां थोडे ठाय गमती। परि विश्वही प्राणाहुती। करूं न पुरे। ५४। धातयाही गेलिया शरण। त्रिदोषीं न चुके मरण। तया तिहींची दुणी जाण। साही दोष हे। ५५। इंहीं साही दोषीं संपूर्णी। जाली इयेची उभारणी। म्हणौनि आसुरी उणी। संपदा नव्हे। ५६। परि क्रूरग्रहांची जैसी। मांदी मिळे एकेचि राशी। कां येती निंदकापासीं। अशेष पाणे। ५७। मरणाराचे आंग। पडिघाती अवघेचि रोग। कां कुमुहूर्ती दुयोग। एकवट्टी। ५८। विश्वासला आतुडवीजे चोरा। शिणला सुइजे महापुरा। तैसें दोषीं इहीं नरा। अनिष्ट कीजे। ५९। कां आयुष्य जातिये वेळे। शेळिये सातवेळी मिळे। तैसे साही दोष सगळे। जोडती तया। ५०। मोक्षमार्गाकडे। जयाचा आंबुखा पडे। न निघे म्हणौनि बुडे। संसारी जो। ५१। अधमां योर्नीच्या पाउटी। उतरत जो किरीटी। सीवरांही तळवटी। बैसणे घे। ५२। हें असो तयाच्या ठायीं। मिळोनि साहीं दोषीं इही। आसुरी संपत्ति पाही। वाढविजे। ५३। ऐसिया या दोनी। संपदा प्रसिद्धा जनीं। सांगितलिया चिह्नीं। वेगळाल्या। ५४।

दैवी संपद्विमोक्षाय निबंधायासुरी मता।

मा शुचः संपदं दैवीमभिजातोऽसि पांडव।५।

इया दोन्हीमार्जी पहिली। दैवी जे म्हणितली। ते मोक्षसूर्ये पाहली। उखाचि जाण। ५५। येरी जे दुसरी। संपत्ति कां आसुरी। ते मोहलोहाची खरी। सांखळी जीवां। ५६। परि हें आइकोनि झाणे। भय घेसी हो मने। काय रात्रीचा दिने। धाक धरिजे। ५७। हें आसुरी संपत्ति तया। बंधालागी धनंजया। जो साही दोषां यया। आश्रय होय। ५८। तूं तंव पांडवा। सांगितलेया दैवा। गुणनिधि बरवा। जन्मलासी। ५९। म्हणौनि पार्था तूं या। दैवी संपत्ति स्वामिया। होउनि यावें उवाया। कैवल्याविया। ५०।

द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन्दैव आसुर एव च।

दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थं मे शृणु।६।

आणि दैवां आसुरां। संपत्तिवंतां नरां। अनादिसिद्ध उजरा। राहाटीचा आहे।^{७१} जैसें रात्रीच्या अवसरीं। व्यापारिजे निशाचरीं। दिवसा सुव्यवहारीं। मनुष्यादिकीं।^{७२} तैसिया आपुलालिया राहाटीं। वर्तती दोनी सृष्टि। दैवी आणि किरीटी। आसुरी येथे।^{७३} तेवींचि विस्तारुनि दैवी। ज्ञानकथनादि प्रस्तावीं। मागील ग्रंथीं बरवी। सांगीतली।^{७४} आतां आसुरी जे सृष्टि। तेथींची उपलऊं गोठी। अवधानाची दिठी। दे पां निकी।^{७५} तरी वाद्येवीण नाद। नेदी कवणाही साद। कां अपुष्टी मकरंद। न लमे जैसा।^{७६} तैसी प्रकृति हे आसुर। एकली नोहे गोचर। जंव एकाधं शरीर। माल्हाती ना।^{७७} मग आविष्करला लांकुडे। पावक जैसा जोडे। तैसी प्राणिदेहीं सांपडे। आटोपली हे।^{७८} ते वेळीं जे वाढी उंसा। तेचि आंतुला रसा। देहाकार होय तैसा। प्राणियांचा।^{७९} आतां तयाचि प्राणियां। रूप करूं धनंजया। घडले जे आसुरिया। दोषवृंदी।^{८०}

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुरः।

न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते।

तरी पुण्यालागीं प्रवृत्ति। कां पापाविषयीं निवृत्ति। या जाणणेयाची राती। तयाचें मन।^{८१} निगणेया आणि प्रवेशा। चित्त नेदीत आवेशा। कोशकीट जैसा। जाचिनला पैं।^{८२} कां दिधले मागुती येईल। कीं न ये हे पुढील। न पाहतां दे भांडवल। मूर्ख चोरां।^{८३} तैसिया प्रवृत्ति निवृत्ति दोनी। नेणिजती आसुरी जर्नी। आणि शौच तें स्वर्णी। देखती ना ते।^{८४} काळिमा सांडील कोळसा। वरि चोखी होईल वायसा। राक्षसही मांसा। विटों शके।^{८५} परि आसुरां प्राणियां। शौच नाहीं धनंजया। पवित्रत्व जेविं भांडिया। मद्याचिया।^{८६} वाढविती विधीची आस। कां पाहाती वडिलांची वास। कर्म आचरती हे भाष। नेणतीचि ते।^{८७} जैसें चरणे शेळियेचें। कां धांवणे वारियाचें। जाळणे अग्नीचें। भलतेऊतें।^{८८} तैसें पुढां सूनि स्वैर। आचरती ते गा आसुर। सत्येंसीं कीर वैर। सदाचि तयां।^{८९} तरी नांगिया आपुलिया। विंचू करी गुदगुलिया। तरी साचा बोलिया। बोलती ते।^{९०} अपानेचेनि तोंडे। जरि सुगंधा येणे घडे। तरि सत्य तया जोडे। आसुराते।^{९१} ऐसे ते न करितां काहीं। आगेंचि वोखटे पाहीं। आतां बोलती ते नवाई। सांगिजेल।^{९२} येन्हीं करेयाच्या ठारीं चांग। तें तयासि कैचें नीट आंग। तैसा आसुरांचा प्रसंग। प्रसंगे परिस।^{९३} उधवणीचें जेविं तोंड। उगळी धुंवाचे उभड। हें जाणिजे तेविं उघड। सांगों ते बोल।^{९४}

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम्।

अपरस्परसम्भूतं किमन्यत्कामहैतुकम्।

तरि विश्व हा अनादि ठावो। येथ नियंता ईश्वररावो। चावडिये न्यावो अन्यावो। निवडी वेद।^{९५} वेदीं अन्यायी पडे। तो निरयभोगें दंडे। सन्यायी तो सुरवाडें। स्वर्णीं जिये।^{९६} ऐसी हे विश्वव्यवस्था। अनादि जे पार्था। इयेते म्हणती ते वृथा। अवर्धेचि हें।^{९७} यज्ञमूढ ठकिले यागीं। देवपिसें प्रतिमालिंगी। नागवले भगवे योगी। समाधिप्रमें।^{९८} येथ आपलेनि बळे। भोगिजे जें जें वेंटाळे। हें वांचोनि वेगळे। पुण्य आहे।^{९९} ना अशक्तपणे आंगिकें। वेगळवेंटाळीं न टके। ऐसा गोदिजे वीण विषयसुखें। तेंचि पाप।^{१००} प्राण घेपती संपत्रांचें। हें पाप जरी साचें। तरी सर्वस्व हाता ये तयांचें। हें पुण्यफळ कीं।^{११} बळी अबळातें खाय। हेंचि बाधित जरी होय। तरी मासयां कां न होय। निसंतान।^{१२} आणि कुळे शोधूनि दोन्ही। कुमारेचि शुभतर्गनीं। मेळवीजती प्रजासाधनीं। हेतु जरी।^{१३} तरी पशुपक्ष्यादि जाती। जया मिती नाहीं संतती। तयां कोणे प्रतिपत्ती। विवाह केले।^{१४} चोरियेचे धन आले। तरि तें कोणासि विष जालें। वालभें परद्वार केलें। कोढी कोणी होय।^{१५} म्हणोनि देव गोसावी। तो धर्माधर्म भोगवी। आणि परत्राच्या गांवी। करी तो भोगी।^{१६} परि परत्र ना देवो। न दिसे म्हणोनि तें वावो। आणि कर्ता निमे मा ठावो। भोग्यासि कवण।^{१७} येथ उर्वशिया इंद्र सुखी। जैसा कां स्वर्गलोकीं। तैसाचि कृमिही नरकीं। लोळतु श्लाघे।^{१८} म्हणोनि नरक स्वर्ग। नव्हे पापपुण्यभाग। जे दोहीं ठारीं सुखभोग। कामाचाचि तो।^{१९} याकारणे कामे। खीपुरुषयुग्मे। मिळती तेथ जन्मे। आघवें जग।^{१२०} आणि जें जें अभिलाषे। स्वार्थालागीं पोषें। पाठीं परस्परद्वेषें। कामचि नाशी।^{११} एवं कामावांचूनि काहीं। जगा मूळचि आन नाहीं। ऐसें बोलती पाही। आसुर गा ते।^{१२} आतां असो हे किडाळ। बोली न करूं पाघळ। सांगताचि सफोल। होतसे वाचा।^{१३}

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽत्पुद्धयः।

प्रभवंत्युग्रकर्मणः क्षयाय जगतोऽहिताः।

आणि ईश्वराचिया खंती। नुसधियाचि करिती चांथी। हेंही नाहीं चित्ती। निश्चय एक।^{१४} किंबहुना उघड। आंगीं लाऊनियां पाखंड। नास्तिकपणाचें हाड। रोंविले जीवीं।^{१५} ते वेळीं स्वर्गलागीं आदर। कां नरकाचा अडदर। या वासनांचा अंकुर। जळोनि गेला।^{१६} मग केवळ ये देहखोडां। अमेध्योदकाचा बुडबुडा। विषयपंकीं

सुहाडा । बुडाले गा ।१७ । जैं आटावे होती जळचर । तैं डोहीं मिळती ढीवर । कां पडावें होंय शरीर । तैं रोगा उदय ।१८ । उदैजणे केतूचे जैसे । विश्वा अनिष्टोदेशे । जन्मती ते तैसे । लोकां आटू ।१९ । विरुद्धलिया अशुभ । फुटती तैं ते कोंभ । पापाचे कीर्तिस्तंभ । चालते ते ।२० । आणि मागां पुढां जाळणे । वांचूनि आगी काहीं नेणे । तैसें विरुद्धचि एक करणे । भलतेयां ।२१ । परि तेचि गा करणे । आदरिती संभ्रमें जेणे । तो आइक पार्था म्हणे । श्रीनिवास ।२२ ।

काममात्रित्य दुष्पूरं दंभमानमदान्विताः ।

मोहादगृहीत्वाऽसद्ग्राहान्प्रवर्ततेऽशुचिव्रताः ।१० ।

तरि जाळ पाणियें न भरें । आगी इंधनें न पुरे । तयां दुर्भाराचिये धुरे । भुकाळु जो ।२३ । तया कामाचा वोलावा । जीवीं धरूनि पांडवा । दंभमानाचा मेळावा । मेळविती ।२४ । मातलिया कुंजरा । आगळी जाली मदिरा । तसा मदाचा ताठा तंव जरा । चढतां आंगी ।२५ । आणि आग्रहा तोचि ठावो । वरि मौढ्याऐसा सावावो । मग काय वानूं निर्वाहो । निश्चयाचा ।२६ । जिहीं परोपताप घडे । परावा जीवू रगडे । तिहीं कर्मी होऊनि गाढे । जन्मवृत्ती ।२७ । मग आपुलें केलें फोकारिती । आणि जगातें धिक्कारिती । दाहीं दिशीं पसरिती । स्पृहाजाळ ।२८ । ऐसेनि गा आटोपें । थोरिये आणिती पापें । धर्मधेनू खुरपें । सुटले जैसे ।२९ ।

चिंतामपरिमेयां च प्रलयांतामुपाश्रिताः ।

कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिताः ।११ ।

याचि एका आयाती । तयाचिया कर्मप्रवृत्ती । आणि जिणियाहीं परैती । वाहती चिंता ।३० । पाताळाहूनि निम्न । जियेचिये उंचिये सानें गगन । जे पाहतां त्रिभुवन । अणुही नोहे ।३१ । जे योगपटाची मवणी । जीवीं अनियम चिंतवणी । जे सांऱ्यु नेणे रमणी । वल्लभा जैसी ।३२ । तैसी चिंता अपार । वाढविती निरंतर । जीवीं सूनि असार । विषयादिक ।३३ । स्त्रिया गाइलें आइकावें । श्रीरुप डोळां देखावें । सर्वेद्रियें आलिंगावें । स्त्रियेतेंचि ।३४ । कुरवंडी कीजे अमृते । ऐसें सुख स्त्रियेपरैतें । नाहींचि म्हणौनि चित्तें । निश्चयो केला ।३५ । मग तयाचि खीभोगा— । लागी पाताळस्वर्गा । धांवती दिग्गिभागा— । परैतेही ।३६ ।

आशापाशशार्तैबद्धाः कामक्रोधपरायणाः ।

ईहते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसंचयान् ।१२ ।

आमिषकवळु थोरी आशा । न विचारितां गिळी मासा । तैसें कीजे विषयाशा । तयांसि गा ।३७ । वांछित तंव न पवती । मग कोरडियेचि आशेची संतति । वाढऊं वाढऊं होती । कोशकिडे ।३८ । आणि पसरिला अभिलाष । अपूर्ण होय तोचि द्वेष । एवं कामक्रोधाहूनि अधिक । पुरुषार्थ नाहीं ।३९ । दिहा खोलणे रात्रीं जागोवा । ठाणांतरिया जैसा पांडवा । अहोरात्रींही विसांगा । भेटेचिना ।३३० । तैसें उंचौनि लोटिलें कामें । नेहटीं क्रोधाचिये ढिमे । तरी रागद्वेषप्रेमें । न माती केंही ।४१ । तेविंचि जीवीचिया हांवा । विषयवासनांचा मेळावा । केला परी तो भोगावा । अर्थ कीं ना ।४२ । म्हणौनि भोगावयाजोगा । पुरता अर्थ पैं गा । आणावया जगा । झांबती सैरा ।४३ । एकातें साधुनि मारिती । एकाचीं सर्वस्वं हरिती । एकालागीं उभारिती । अपाययंत्रे ।४४ । पाशिकें पोर्तीं वागुरा । सुर्णीं ससाणे चिकाटी खोंचारा । घेऊनि निघती डोंगरा । पारधी जैसे ।४५ । ते पोसावया पोट । मारूनि प्राणियांचे संघाट । आणिती ऐसें निकृष्ट । तेहीं करिती ।४६ । परप्राणघातें । मेळविती वित्तें । मिळाल्या चित्तें । तोषणें कैसें ।४७ ।

इदमद्य मया लब्धमिमं प्राप्ये मनोरथम् ।

इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ।१३ ।

म्हणे आजि मियां । संपत्ति बहुतेकांचियां । आपुल्या हातीं केलिया । धन्य ना मी ।४८ । ऐसा श्लाघों जंव जाये । तंव मन आणीकही वाहे । सर्वेचि म्हणे पाहे । आणिकांचेही आणू ।४९ । हें जेतुलें असे जोडिलें । तयाचेनि भांडवलें । लाभा घेईन उरलें । चराचर हें ।५० । ऐसेनि धना विश्वाचिया । मीचि होईन स्वामिया । मन दिठी पडे तया । उरों नेंदीं ।५१ ।

असौ मया हतः शत्रुहनिष्ये चापरानपि ।

ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान् सुखी ।५२ ।

हे मारिले वैरी थोडे। आणीकही साधीन गाढे। मग नांदेन पवाडे। येकलाचि मी।५२। मग माझी होतील कामारी। तियेंवांचूनि येऱे मारी। किंबहुना चराचरी। ईश्वर तो मी।५३। मी भोगभूमीचा रावो। आजि सर्वसुखासी ठावो। म्हणोनि इंद्रही वावो। मातें पाहूनि।५४। मी मन वाचा देहें। करीं तें कैसे नोहे। के मजवांचूनि आहे। आज्ञासिद्ध आन।५५। तंवचि बळिया काळ। जंव न दिसें मी अतुर्बळ। सुखाचा कीर निखिळ। रोसिवा मीचि।५६।

आढ्योऽभिजनवानरिम कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया ।

यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः ।५५ ।

कुबेर आथिला होये। परी तो नेणे माझी सोये। संपत्ति मजसम नहे। श्रीनाथाही।५७। माझिया कुळाचा उजाळु। कां जातिगोतांचा मेळु। पाहतां ब्रह्माही हळु। उणाचि दिसे।५८। म्हणोनि मिरविती नावें। वायां ईश्वरादि आघवे। नाहीं मजरीं सरी पावे। ऐसे कोणी।५९। आतां लोपला अभिचार। त्याचा करीन मी जीर्णद्वार। प्रतिष्ठिन परमार। यागवरि।३६०। मातें गाती वानिती। नटनाचें रिङविती। तयां देईन मागती। ते ते वस्तु।६१। माजिरा अन्नपानीं। प्रमदांच्या आलिंगनीं। मी होईन त्रिमुवनीं। आनंदाकार।६२। काय बहु सांगों ऐसें। ते आसुरीप्रकृतीपिसे। तुरंबिती असोसें। गगनौळे तिये।६३।

अनेकचित्तविभ्रांता मोहजालसमावृताः ।

प्रसक्ताः कामभोगेषु पतंति नरकेऽशुचौ ।५६ ।

ज्वराचेनि आटोपे। रोगी भलतैसे जल्पे। चावळती संकल्पे। जाण ते तैसे।६४। अज्ञान आतुले धूळी। म्हणोनि आशा वाहटुळी। भोवंडीजती अंतराळी। मनोरथांच्या।६५। अनियम आषाढमेघ। कां समुद्रोर्मि अभंग। तैसे कामिती अनेग। अखंड काम।६६। मग पैं कामनाचि तया। जीवीं जाल्या वेलरिया। वोरपिली कांटिया। कमळे जैसी।६७। का पाषाणाचिया माथां। हाडी फुटली पार्था। जीवीं तैसें सर्वथा। कुटके जाले।६८। तेव्हां चढतिये रयणीं। तमाची होय पुरवणी। तैसा मोह अंतःकरणीं। वाढोंचि लागे।६९। आणि वाढे जंव जंव मोहो। तंव तंव विषयीं रोहो। विषय तेथ ठावो। पातकासी।३७०। पापे आपलेनि थावें। जंव करिती मेळावे। तंव जितांचि आघवे। येती नरका।७१। म्हणोनि गा सुमति। जे कुमनोरथा पाळिती। ते आसुर येती वस्ती। तया ठाया।७२। जेथ असिपत्रतरुवर। खदिरांगाराचे डोंगर। तावला तेलीं सागर। उतताती।७३। जेथ यातनांची श्रेणी। हे नित्य नवी यमजाचणी। पडती तिये दारुणीं। नरकलोकी।७४। ऐसे नरकाचिये सेले। भागीं जे जे जन्मले। तेही देखों भुलले। यजिती यागी।७५। ए-हवीं यागादिक क्रिया। आहाण तेची धनंजया। परि विफळती आचरोनियां। नाटकी जैसे।७६। वल्लभाचिया उजरिया। आपणयाप्रति कुञ्जिया। जोडोनि तोषिती जैसिया। अहेवपणे।७७।

आत्मसंभाविताः स्तथा धनमानमदन्त्विताः ।

यजंते नामयज्ञैस्ते दंभेनाविधिपूर्वकम् ।७७ ।

तैसें आपणयां आपण। मानितां महंतपण। फुगती असाधारण। गर्व तेणे।७८। मग लवों नेणती कैसे। आटिवा लोहाचे खांब जैसे। कां उधवले आकाशें। शिळाराशी।७६। तैसे आपुलिये बरवे। आपणचि रिङ्गातां जीवें। तृणाहीहूनि आघवें। मानिती नीच।३८०। वरि धनाचिया मदिरा। माजूनि धनुर्धरा। कृत्याकृत्य विचारा। सवतें केले।८१। जया आगीं आयती ऐसी। तेथ यज्ञाची गोठी कायसी। तरि काय काय पिसीं। न करितां गा।८२। म्हणोनि कोणे एके वेळे। मोळ्यमद्याचेनि बळे। यागाचींही टवाळे। आदरिती।८३। ना कुंड मंडप वेदी। ना उचित साधन समृद्धि। आणि तयासी तंव विधि। द्वंद्वचि सदा।८४। देवां ब्राह्मणांचेनि नावें। आड वारेनहि नोहावें। ऐसे आथी तेथ यावें। लागे कवणा।८५। पैं वासरुवाचा भोकसा। गाईपुढे ठेवूनि जैसा। उगाण घेती क्षीरसा। बुद्धिवंत।८६। तैसें यागाचेनि नावें। जग वाऊनि हावें। नागविती आघवें। अहेराबारीं।८७। ऐशा काहीं आपुलिया। होमिती जे उजरिया। तेणे कामिती प्राणिया। सर्वनाश।८८।

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संत्रिताः ।

मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषंतोऽयसूयकाः ।७८ ।

मग पुढां भेरी निशाण। लाउनी ते दीक्षितपण। जरीं फोकारिं आण। वावो वावो।८९। तेव्हां महत्त्व तेणे अधमा। गर्वा चढे महिमा। जैसे लेवे दिधले तमा। काजळाचे।३६०। तैसें मौळ्य घणावे। औद्धत्य उंचावे। अहंकार दुणावे। अविवेकही।६९। मग दुजयाची भाष। नुरवावया निःशेष। बळियेपणा अधिक। होय बळ।६२। ऐसा अहंकार बळा। जालिय येकवळा। दर्पसागर मर्यादवेळा। सांडूनि उते।६३। मग वोसंडलेनि दर्पै। कामाही पित्त कुरुपे। तया धगीं सैंध पळिपे। क्रोधाग्नि तो।६४। तेथ उन्हाळां आगी खरमरा। तेलातुपाचिया कोठारा। लागला आणि वारा। सुटला जैसा।६५। तैसा अहंकार बळा आला। दर्प कामक्रोधीं गृदला। या दोहीचा मेळ

जाला। जयांच्या ठारीं।६६। ते आपुलिया सवेशा। मग कोणी कोणी हिंसा। या प्राणियांतें वीरेशा। न साधिती गा।६७। पहिलें तंव धनुर्धरा। आपुलिया मांसरुधिरा। वेच करिती अभिचारा—। लागोनियां।६८। तेथ जाळिती जियें देहें। यामार्जीं जो मी आहें। तया आत्मया मज घाये। वाजती ते।६६। आणि अभिचारकीं तिहीं। उपद्रविजे जेतुलें कांहीं। तेथ चैतन्य मी पाहीं। सीणु पावे।४००। आणि अभिचारावेगळें। विपाये जें अवगळें। तया टाकिती इठाळें। पैशुन्यासीं।१। सती आणि सत्पुरुष। दानशीळ यांजिक। तपस्वी अलौकिक। संन्यासी जे।२। कां भक्त हन महात्मे। इयें माझीं निजाचीं धामें। निर्वाळीं होमधर्म। श्रोतादिकीं।३। तयां द्वेषाचेनि काळकूटें। बासटोनि तिखटें। कुबोलांची सदटें। सूति कांडें।४।

तानहं द्विषतः क्रूरान्संसारेषु नराधमान्।

क्षिपाम्यजस्मभानासुरीष्व योनिषु १६।

ऐसे आघवाचि परीं। प्रवर्तले माझ्या वैरीं। तयां पापियां जें मी करी। तें आइक पां।५। तरी मनुष्यदेहाचा तागा। घेऊनि रुसती जे जगा। ते पदवी हिरोनि पैं गा। ऐसे ठेवीं।६। जे क्लेशगांवीचा उकरडा। भवपुरीचा पानिवडा। ते तमोयोनि तयां मूढां। वृत्तिचि दें।७। मग आहाराचेनि नांवें। तृणही जेथ नुगवे। ते व्याघ्र वृश्चिक आडवे। तैसिये करीं।८। तेथ क्षुधादुःखें बहुतें। तोडूनि खाती आपणयातें। मरमरां मागुते। होतचि असती।९। कां आपला गरळजाळीं। जाळिती आंगाची पैंदळी। ते सर्पचि करी बिळीं। निरुंधला।१०। परी घेतला श्वास घापें। येंतुलेनही मापें। विसांवा तयां नाटोपे। दुर्जनांसी।११। ऐसेनि कल्पांचिया कोडी। गणितांही संख्या थोडी। तेतुला वेळु न काढीं। क्लेशैनि तयां।१२। तरि तयांसीं जेथ जाणें। तेथीचें हें पहिलें पेणें। तें पावोनि येरें दारुणें। न होती दुःखें।१३।

आसुरीं योनिमापत्रा मूढा जन्मनि जन्मनि।

मामप्राप्यैव कौतेय तता यांत्यधमां गतिम् २०।

हा ठायवरी घोरी। संपत्ति ते आसुरी। अधोगति अवधारीं। जोडिली तिहीं।१४। पाठीं व्याघ्रादि तामसा। योनी तो अळुमाळु ऐसा। देहाधाराचा उसासा। आथी जोही।१५। तोही मी वोल्हावा हिरें। मग तमचि होती एकसरें। जेथ गेलें आंधारें। काळवंडेजे।१६। जयांची पापा चिळसी। नरक घंटी बिवसी। शीण जाय मूर्च्छीं। शिणें जेणें।१७। मळ जेणें मेळे। ताप जेणें पोळे। जयाचेनि नांवें सळे। महाभय।१८। पापा जयाचा कंटाळा। उपजे अमंगळ अमंगळा। विटाळही विटाळा। बिहे जया।१९। ऐसें विश्वाचेया वोखटेया। अधम जे धनंजया। तें ते होती भोगूनियां। तामसा योनि।४२०। अहां सांगतां वाचा रडे। आठवितां मन खिरडें। कटा रे मूर्खीं केवडे। जोडिले निरय।२१। कायिसया ते असुर। संपत्ति पोषिती बाउर। जिया दिघलें घोर। पतन ऐसें।२२। म्हणौनि तुवां धनुर्धरा। नोहावें गा तिया मोहरा। जेउतां वासू असुरां। संपत्तिवंता।२३। आणि दंभादि दोष साही। हे संपूर्ण जयांच्या ठारीं। ते त्यजावे हें काई। म्हणों कीर।२४।

त्रिविधं नरकस्त्येदं द्वारं नाशनमात्मना।

कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्वर्यं त्यजेत् ।२१।

परि काम क्रोध लोभ। या तिहींचेही थोंबे। थांवे तेथ अशुभ। पिकलें जाण।२५। सर्व दुःखा आपुलिया। दर्शना धनंजया। पाढाऊ हे भलतया। दिधले आहाती।२६। कां पापिया नरकभोगी। सुवावयालागी जर्गी। पातकांची दाटुगी। सभाचि हें।२७। ते रौरव गा तंवचिवरी। आइकिजती पटांतरी। जंव हे तीन्ही अंतरीं। उठती ना।२८। अपाय तिहीं आशलुग। यातना इहीं सवंग। हाणी हाणी नोहे हे तिघ। हेचि हाणी।२९। काय बहु बोलों सुभटा। सांगितलिया निकृष्टा। नरकाचा दारवंटा। त्रिशंकू हा।४३०। या कामक्रोध लोभां—। मार्जीं जीवें जो होय उभा। तो निरयपुरींची सभा। येथ पावे।३१। म्हणौनि पुढतपुढतीं किरीटी। हे कामादिदोषत्रिपुटी। त्यजावीचि गा वोखटीं। आघवां विषयीं।३२।

एतैर्विमुक्तः कौतेय तमोद्वारैस्तिभिर्नः।

आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ।२२।

धर्मादिकां चौहीआंत। पुरुषार्थाची तैवि मात। करावी जै संघात। सांडील हा।३३। हें तिन्हीं जीवीं जंव जागती। तंववरी निकियाची प्राप्ति। हे माझे कान नाइकती। देवही म्हणे।३४। जया आपणपे पढिये। आत्मनाशा जो बिहे। तेणें न धरावी हे सोये। सावध होइजे।३५। पोटीं बांधोनि पाषाण। समुद्रीं बाहीं आंगवण। कां जियावया जेवण। कालाकूटाचें।३६। इहीं कामक्रोधलोभेसीं। कार्यसिद्धि जाण तैसी। म्हणौनि डावोचि पुर्सी। ययांचा गा।३७। जें कहीं अवचटें। हे तिकडी साखळ तुटे। तैं सुखें आपलिये वाटे। चालों लाभे।३८। त्रिदोषीं साडिले शरीर। त्रिकूटीं फिटलिया नगर। त्रिदाह निमालिया अंतर। जैसें होय।३९। तैसा कामादिकीं तिहीं।

सांडिला सुख पावोनि जर्गीं। संग लाहे मोक्षमार्गी। सज्जनांचा |४४०। मग सत्संग प्रबळे। सच्छात्राचेनि बळे। जन्ममृत्यूचीं निमाळे। निस्तरे राने |४१। तें वेळीं आत्मानंदे आघवे। जें सदा वसतें बरवें। तें तैसेंचि पाटण पावे। गुरुकृपेचे |४२। तेथ प्रियाची परमसीमा। तो भेटे माउली आत्मा। तये खेंवीं आटे डिंडिमा। सांसारिक हे |४३। ऐसा जो कामक्रोधलोभां। झाडी करूनि ठाके उभा। तोचि येवढिया लाभा। गोसावी होय |४४।

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।
न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् |२३।

ना हें नावडोनि कांहीं। कामादिकांच्याचि ठार्यीं। दाटिली जेणे डोई। आत्मचोरे |४५। जो जर्गीं समान सकृप। हिताहित दाविता दीप। तो अमान्य केला बाप। वेद जेणे |४६। न धरीचि विधीची भीड। न करीचि आपली चाड। वाढवीत गेला कोड। इंद्रियांचे |४७। कामक्रोधलोभांची कास। न सोडीच पालिली भाष। स्वैराचाराचे असोस। वळघला रान |४८। तो सुटकेचिया वाहिणीं। मग पिवों न लाहे पाणी। स्वर्णींही ते काहाणी। दूरीचि तया |४९। आणि परत्र तंव जाये। हें कीर तया आहे। परि ऐहिकही न लाहे। भोग भोगू |४५०। तरि माशालागीं भुलला। ब्राह्मण पाणबुडां रिघालां। कीं तेथही पावला। नास्तिकवाद |५१। तैसे विषयांचेनि कोडें। जेणे परत्रा केलें उबडें। तंव तोचि आणिकीकडे। मरणे नेला |५२। एवं परत्र ना स्वर्ग। ना ऐहिकही विषयभोग। तेथ केउता प्रसंग। मोक्षाचा तो |५३। म्हणौनि कामाचेनि बळे। जो विषय सेऊं पाहे सळे। तया विषयो ना स्वर्ग मिळे। ना उद्धरे तो |५४।

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यवस्थितौ ।
ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि |२४।

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे दैवासुरसंपदविभागयोगो नाम षोडशोऽध्यायः।

याकारणे पैं बापा। जया आथी आपुली कृपा। तेणे वेदांचिया निरोपा। आन न कीजे |५५। पतीचिया मता। अनुसरोनि पतिव्रता। अनायासे आत्महिता। भेटेचि ते |५६। ना तरी श्रीगुरुवचना। दिठी देतु जतना। शिष्य आत्मभुवना—। माजीं पैसे |५७। हें असो आपुला ठेवा। हातां आथी जरी यावा। तरी आदरें जेविं दिवा। पुढां कीजे |५८। तैसा अशेषाही पुरुषार्था। जो गोसावी हो म्हणे पार्था। तेणे श्रुतिस्मृति माथां। बैसणं घाषे। शास्त्र म्हणेल जें सांडावें। तें राज्यहीं तृण मानावें। जें घेववी तें न म्हणावें। विषही विरु |५९०। ऐसिया वेदकनिष्ठा। जालिया जरी सुभटा। तरि कें आहे अनिष्टा। भेटणे गा |५९। पैं अहितापासूनि काढिती। हित देऊनि वाढविती। नाहीं गा श्रुतिपरौती। माउली जगा |५२। म्हणौनि ब्रह्मेसीं मेळवी। तंव हे कोणहें न सांडावी। अगा तुवांही ऐसीच भजावी। विशेषेसीं |५३। जे आजि अर्जुना तूं येथें। करावया सत्य शास्त्रं सार्थं। जन्मलासि बलार्थं। धर्माचेनि |५४। आणि धर्मनुज हे ऐसें। ओघेचि आले अपैसें। म्हणौनि अनारिसें। कलं नये |५५। कार्याकार्यविवेकीं। शास्त्रेंचि करावी पारखीं। अकृत्य तें कुडें लोकीं। वालावें गा |५६। मग कृत्यपणे खरें निगे। तें तुवां आपुलेनि आंगें। आचरोनि आदरें चांगें। सारावें गा |५७। जे विश्वप्रामाण्याची मुरी। आजि तुझ्या हातीं असे सुबुद्धी। लोकसंग्रहासि त्रिशुद्धी। योग्य होसी |५८। एवं आसुरवर्ग आघवा। सांगोनि तेथीचा निगावा। तोही देवें पांडवा। निरुपिला |५६। इयावरी तो पंडूचा। कुमरु सद्ग्राव जीवीचा। पुसेल तो चैतन्याचा। कार्णी ऐका |५७०। संजयें व्यासाचिया निरोपां। तो वेळ फेडिला तया नृपा। तैसा मीही निरुत्तिकृपा। सांगेन तुम्हां |७१। तुम्ही संत माझियाकडा। दिठीचा कराल बहुडा। तरि तुम्हां माने येवढा। होईन मीं |७२। म्हणौनि निज अवधान। मज वोळगे पसायदान। दीजो जी सनाथ होईन। ज्ञानदेव म्हणे |७३।

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां षोडशोऽध्यायः। श्लोकः-२४, औन्त्र्याः-४७३

ज्ञानेश्वरीः— अध्याय सतरावाः— श्रद्धात्रयविभागयोग.

विश्वविकासित मुद्रा। जया सोडवी तुझी योगनिद्रा। तया नमो जी गणेंद्रा। श्रीगुरुराया ॥९। त्रिगुणत्रिपुरीं वेढिला। जीवत्वदुर्गी आडिला। तो आत्मशंभू सोडविला। तुझिया स्मृती ॥२। म्हणोनि शिवेंसीं कांटाळा। गुरुत्वे तूंचि आगळा। तन्ही हलु मायाजाळा—। माजि तारूनी ॥३। जे तुझ्याविखीं मूढ। तयांलागीं तूं वक्रतुंड। ज्ञानियांसि तरी अखंड। उजूचि आहासि ॥४। दैविकी दिठी पाहतां सानी। तन्ही मीलनोन्मीलनीं। उत्पत्ति प्रलय दोन्ही। लीलाचि करिसी ॥५। प्रवृत्तिकर्णाच्या चाळीं। उठिला मदगंधानिळीं। पूजीजसी नीलोत्पन्नीं। जीवभृंगाच्या ॥६। पाठीं निवृत्तिकर्णताळें। आहालली ते पूजा विघ्नेले। तेळां मिरविसी मोकळें। आंगाचें लेणे ॥७। वामांगीचा लास्यविलास। जो हा जगद्रूप आभास। तो तांडवमिसें कळास। दाविसी तूं ॥८। हें असो विस्मय दातारा। तूं होसी जयाचा सोयरा। सोइरिकेचिया व्यवहारा। मुकेचि तो ॥९। फेडितां बंधनाचा ठावो। तूं जगदबंधु ऐसा भावो। धरूं वोळगे उवावो। तुझ्याचि आंगं ॥१०। दुजयाचेनि नावें तया। देहही नुरेचि पैं देवराया। जेणे तूं आपणपां। केलासि दुजा ॥११। तूतें करुनि पुढें। जे उपार्यी घेती दवडे। तयां ठासी बहुवें पाडें। मागांची तूं ॥१२। जो ध्यानें सूये मानसीं। तयालागीं नाहीं तूं त्याचे देशी। ध्यानही विसरे तेणेसीं। वालभ तुज ॥१३। तूतें सिद्धचि जो नेणे। तो नांदे सर्वज्ञपणे। वेदांही येवढे बोलणे। नेघसी कार्नी ॥१४। मौन गा तुझे राशिनांव। आतां स्तोत्रीं के बांधो हांव। दिसती तेतुली माव। भजों काई ॥१५। दैविकें सेवक हों पाहों। तरी भेदितां द्रोहचि लाहों। म्हणोनि आतां कांहीं नोहों। तुजलागीं जी ॥१६। जैं सर्वथा सर्वही नोहिजे। तैं अद्वया तूतें लाहिजे। हें जाणें वर्म तुझें। आराध्यलिंगा ॥१७। तरि नुरोनि वेगळेपण। रसीं भजित्रले लवण। तैसें नमन माझें जाण। बहु काय बोलो ॥१८। आतां रिता कुंभ समुद्रीं रिगे। तो उचबळत भरेनि निगे। कां दर्शी दीपसंगें। दीपचि होय ॥१९। तैसा तुझिया प्रणतीं। मी पूर्ण जाहलों श्रीनिवृत्ती। आतां आणीन व्यक्ती। गीतार्थ तो ॥२०। तरि षोडशाध्यायशेखीं। तिये समाप्तीच्या श्लोकीं। जो ऐसा निर्णयो निष्टंकी। ठेविला देवें ॥२१। जे कृत्याकृत्यव्यवरथा। अनुष्ठावया पार्था। शास्त्रचि एक सर्वथा। प्रमाण तुज ॥२२। तेथे अर्जुन मानसें। म्हणें हें ऐसें कैसें। जे शास्त्रेवीण नसे। सुटिका कर्मा ॥२३। तरी तक्षकाची फउे। ठाकोनि कैं तो मणि काढे। कैं नाकींचा केश जोडे। सिंहाचिये ॥२४। मग तेणे तो वोविजे। तरीच लेणे पाविजे। ए-हर्वीं काय असिजे। रिक्त कर्तीं ॥२५। तैसीं शास्त्रांची मोकळी। यां कैं कोण वेंटाळी। एकवाक्यतेच्या फहीं। पैसिजे कैं ॥२६। जालयाही एकवाक्यता। कां लाभे वेळ अनुष्ठितां। कैचा पैसार जीविता। येतुलालिया ॥२७। आणि शास्त्रे अर्थे देशो काळे। या चहूंहीं जें एकफळे। तो उपावो कैं मिळें। आघवयांसी ॥२८। म्हणौनि शास्त्रांचे घडतें। नोहे प्रकारे बहुतें। तरि मूर्खा मुमुक्षां येथें। काय गति पां ॥२९। हा पुसावया अभिप्राव। जो अर्जुन करी प्रस्ताव। तो सतराविया ठाव। अध्याया येथे ॥३०। तरी सर्वविषयीं वितृष्ण। जो सकळकळीं प्रवीण। कृष्णाही नवल कृष्ण। अर्जुनत्वे जो ॥३१। शौर्या जोडला आधार। जो सोमवंशाचा शृंगार। सुखादि उपचार। जयाची लीला ॥३२। जो प्रज्ञेचा प्रियोत्तम। ब्रह्मविद्येचा विश्राम। सहचर मनोधर्म। देवाचा जों ॥३३।

अर्जुन उवाचः— ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजंते श्रद्ध्याऽन्तिः।

तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥१॥

तो अर्जुन म्हणे गा तमालशयामा। इंद्रियां फावलिया ब्रह्मा। तुझा बोल आम्हां। साकांक्ष पैं जी ॥३४। जे शास्त्रेवांचूनि आणिके। प्राणिया स्वमोक्ष न देखे। ऐसें कां कैंपऱ्ये। बोलिलासी ॥३५। तरी न मिळेचि तो देश। नक्हेचि काळा अवकाश। जो करवी शास्त्राभ्यास। तोही दुरी ॥३६। आणि अभ्यासीं विरजिया। होती जिया सामुप्रिया। त्याही नाहीं आपैतिया। तिये वेळीं ॥३७। उजू नोहेचि प्राचीन। नेंदीचि प्रज्ञा संवाहन। ऐसें ठेले आपादन। शास्त्रांचे जया ॥३८। किंबहुना शास्त्रविखीं। एकही न लाहतीचि नखी। म्हणूनी उखाविखी। सांडिली जिही ॥३९। परि निर्धारुनि शास्त्रे। अर्थानुष्ठानें पवित्रें। नांदताति परत्रें। साचारें जे ॥४०। तयांऐसें आम्हीं होआवें। ऐसी चाड बांधोनि जीवें। घेती तयांचे मागावे। आचरावया ॥४१। धड्याचिया आखरा—। तर्मीं बाळ लिहे दातारा। कां पुढासूनि पडिकारा। अक्षम चाले ॥४२। तैसें सर्वशास्त्रनिपुण। तयाचें जे आचरण। तेंचि करिती प्रमाण। आपलिये श्रद्धे ॥४३। मग शिवादिकें पूजानें। भूम्यादिकें महादानें। अग्निहोत्रादि यजनें। करिती जे श्रद्धा ॥४४। तया सत्त्वरजतमां—। माजीं कोण पुरुषोत्तमा। गति होय ते आम्हा। सागिजो जी ॥४५। तव वैकुंठपीठीचें लिंग। जो निगमपद्माचा पराग। जिये जयाचेनि हें जग। अंगच्छाया ॥४६। काळ सावियाची वाढ। लोकोत्तर प्रौढ। अद्वितीय गूढ। आनंदघन ॥४७। इयें श्लाघिजती जेणे बिकें। तें जयाचे आंगीं असिकें। तो श्रीकृष्ण स्वमुखें। बोलत असे ॥४८।

श्रीभगवानुवाच:- त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ।
सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥२ ।

म्हणे पार्था तुझा अतिसो । हेंही आम्ही जाणतसो । जे शास्त्राभ्यासाचा आडसो । मानितोसि कीं ॥४६ । नुसधियाची श्रद्धा । झोंबों पाहसी परमपदा । तरी तैसें हें प्रबुद्धा । सोहोपें नोहे ॥५० । श्रद्धा म्हणितलियासाठीं । पातेजों नये किरीटी । काय द्विज अंत्यजघृष्टी । अंत्यज नोहे ॥५१ । गंगोदक जरी जालें । तरि मद्यभांडां आलें । तें घेऊं नये कांहीं केलें । विचारीं पां ॥५२ । चंदन होय शीतलू । परी अग्नीसी पावे मेळू । तैं हातीं धरितां जाळू । न शके काई ॥५३ । कां किडाचिये आटतिये पुटीं । पडिले सोळे किरीटी । घेतलें चोखटासाठीं । नागवीना ॥५४ । तैसें श्रद्धेचे दलवाडें । आंगें कीर चोखडें । परि प्राणियांच्या पडे । विभार्गीं जै ॥५५ । तैं प्राणिये तंवं स्वभावें । अनादिमायाप्रभवें । त्रिगुणाचेचि आघवे । बळिले आहाती ॥५६ । तेथीही दोन गुण खांचती । मग एक धरी उन्नति । तैं तैसियाचि होती वृत्ति । जीवांचिया ॥५७ । वृत्तिएसें मन धरिती । मनाऐसी क्रिया करिती । केलियाएरीं वरिती । मरोनि देहें ॥५८ । बीज मोडे झाड होये । झाड मोडे बीज सामाये । ऐसेनि कल्पकोडी जायें । परी जाति न नाशे ॥५९ । तियापरि यियें अपारे । होतां जातां जन्मांतरे । त्रिगुणत्वं न व्यभिचरे । प्राणियांचे ॥६० । म्हणूनि प्राणियांच्यापैकीं । पडिले श्रद्धा अवलोकी । ते होय गुणासारिखी । तिहीं ययां ॥६१ । विषायें वाढे सत्त्वं शुद्ध । तेव्हां ज्ञानासी करी साध्य । परि एका दोधे वोखद । येर आहाती ॥६२ । सत्त्वाचेनि आंगलगें । ते श्रद्धा मोक्षफला रिगे । तंवं रज तम उगे । कां पां राहाती ॥६३ । मोडानी सत्त्वाची त्राये । रजोगुण आकाशें जाये । तेव्हां तेचि श्रद्धा होये । कर्मकेरसुणी ॥६४ । मग तमाची उठी आगी । तेव्हां तेचि श्रद्धा भंगी । हों लागे भोगालार्गी । भलतेया ॥६५ ।

सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ।
श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः ॥३ ।

एवं सत्त्वरजतमां- । वेगळी श्रद्धा सुवर्मा । नाहीं गा जीवग्रामा- । माजीं यया ॥६६ । म्हणूनि श्रद्धा स्वाभाविक । असे वै त्रिगुणात्मक । रजतमसात्त्विक । भेदीं इहीं ॥६७ । जैसें जीवनचि उदक । परि विषीं होय मारक । कां मिरयामाजीं तीख । उंसीं गोड ॥६८ । तैसा बहुवसें तमें । जो सदाचि होय निमे । तेथ श्रद्धा परिणमे । तेंचि होउनी ॥६९ । मग काजळा आणि मसी । न दिसे विवंचना जैसी । तेवीं श्रद्धा तामसी । सिनी नाहीं ॥७० । तैसीच राजसी जीवीं । रजोमय जाणावी । सात्त्विकी आघवी । सत्त्वाचीच ॥७१ । ऐसेनि हा सकळ । जगदंबर निखिल । श्रद्धेचाचि केवळ । वोतला असे ॥७२ । परि गुणत्रयवशें । त्रिविधपणाचें लासें । श्रद्धे जें उठिलें असे । तें वोळख तू ॥७३ । तरि जाणिजे झाड फुलें । कां मानस जाणिजे बोलें । भोगें जाणिजे केलें । पूर्वजन्मीचें ॥७४ । तैसीं जिहीं जिहीं चिह्नीं । श्रद्धेचीं रूपें तीन्हीं । देखिजती ते वानी । अवधारीं पां ॥७५ ।

यजंते सात्त्विका देवान्यक्षरक्षांसि राजसा ।
प्रेतान् भूतगणांश्चान्ये यजंते तामसा जना: ॥४ ।

तरी सात्त्विक श्रद्धा । यजंचा होय बांधा । तयां बहुतकरुनि मेधा । स्वर्गीं आथी ॥७६ । ते विद्याजात पढती । यज्ञक्रिये निवडती । किंबहुना पडती । देवलोकी ॥७७ । आणि श्रद्धा राजसा । घडिले जे वीरेशा । ते भजती राक्षसां । खेचरां हन ॥७८ । श्रद्धा जे कां तामसी । ते मी सांगेन तुजपाशीं । जे केवळ पापराशी । अतिकर्कशी निर्दयत्वें ॥७९ । जीववधें साधूनि बळी । भूतप्रेमकुळे मैर्भीं । स्मशानीं संध्याकाळीं । पूजिती जे ॥८० । ते तमोगुणाचें सार । काढूनि निर्मिले नर । जाण तामसियेचें घर । श्रद्धेचें तें ॥८१ । ऐसी इंहीं तिहीं लिंगीं । त्रिविध श्रद्धा जर्गीं । वै हे ययालार्गीं । सांगत असे ॥८२ । जे हे सात्त्विक श्रद्धा । जतन करावी प्रबुद्धा । येरी दोनी विरुद्धा । सांडाविया ॥८३ । हे सात्त्विकमति जया । निर्वाहती होय धनंजया । बागूल नोहे तया । केवल्य तें ॥८४ । तो न पढो कां ब्रह्मसूत्र । न लोढो सर्वं शास्त्र । सिद्धांत न होतु स्वतंत्र । तयाच्या हातीं ॥८५ । परि श्रुतिस्मृतींचे अर्थ । जे आपण होऊनि मूर्त । अनुष्ठाने गाजत । वडील जे हे ॥८६ । तयांची आचरती पाउलें । पाऊनि सात्त्विकी श्रद्धा चाले । तो तेंचि फळ ठेविलें । ऐसें लाहे ॥८७ । वै एक दीप लावी सायासे । आणिक तेथें लाऊं बैसे । तरी तो काय प्रकाशें । वंचिजे गा ॥८८ । कां येके मोल अपार । वेंचोनि केलें धवळार । तो सुरवाड वस्तीकर । न भोगी कोई ॥८९ । हें असो जो ताळे करी । तें तयाचीच तृष्ण हरी । कीं सुआरासीचि अन्न घरीं । येरां नोहे ॥९० । बहुत काय बोलां वै गा । येका गौतमासीच गंगा । येरां समस्तां काय जगा । वोहोळ जाली ॥९१ । म्हणूनि आपुलिया परी । शास्त्र अनुष्ठिती कुसरी । जाणें तयातें श्रद्धाळू जो वरी । तो मूर्खही तरे ॥९२ ।

अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः ।
दंभाहंकारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः ॥५॥

ना शास्त्राचेनि कीर नांवे । खाकरोही नेणती जीवे । परि शास्त्रज्ञांही शिंवे । टेंको नेदिती ॥६३ । वडिलांचिया क्रिया । देखोनि वाती वांकुलिया । पंडितां डांकुलिया । वाजविती ॥६४ । आपलेनीचि आटोपे । धनित्वाचेनि दर्पे । साचचि पाखंडार्ची तपे । आदरिती ॥६५ । आपुलिया पुढिलांचिया । आंगी घालूनि कातिया । रक्तमांसा प्रणीतया । भरभरों ॥६६ । रिचविती जळतकुर्डी । लाविती चेडियाच्या तोंडी । नवसियां देती उंडी । बाळकांची ॥६७ । आग्रहाचिया उजरिया । क्षुद्र देवतां वरिया । अन्नत्यागे सातरिया । ठाकती एक ॥६८ । अगा आत्मपरपीडा । बीज तमक्षेत्रीं सुहाडा । पेरिती मग पुढां । तेंचि पिके ॥६९ । बाहू नाहीं आपलिया । आणि नावेतेही धनंजया । न धरी होय तया । समुद्रीं जैसे ॥१०० । कां वैद्यातें करी सळा । रस सांडी पायखोळां । तो रोगिया जेवि विळळा । सवता होय ॥१ । ना ना पडिकराचेनि सळें । काढी आपलेचि डोळे । तें वानवसा आंधळें । जैसे ठाके ॥२ । तैसें तयां आसुरा होये । जे निंदूनि शास्त्रांची सोये । सैंध धांवताती मोहें । आडवीं जे कां ॥३ । काम करवी तें करिती । क्रोध मारवी तें मारिती । किंबहुना मातें पुरती । दुःखाचा गुंडां ॥४ ।

कर्षयंतः शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः ॥६ ॥
मां चैवांतःशरीरस्थं तान्विद्यासुरनिश्चयान् ॥६ ॥

आपलां परावां देहीं । दुःख देती जें जें काहीं । मज आत्मया तेतुलाही । होय शीण ॥५ । पैं वाचेनि ही पालवे । पापियां तया नातळावे । परि पडिलें सांगावे । त्यजावया ॥६ । प्रेत बाहिर घालिजे । कां अंत्यज संभाषणीं त्यजिजे । हें असो हातें क्षाळिजे । कशमलातें ॥७ । येथ शुद्धीचिया आशा । तो लेपु न मनवे जैसा । तयातें सांडावया तैसा । अनुवाद हा ॥८ । तरि अर्जुना तूं तयातें । देखसी तैं स्मर हो मातें । जे आन प्रायश्चित्त येथें । मानेल ना ॥९ । म्हणौनि श्रद्धा जे सात्त्विकी । पुढती तेचि पैं येकी । जतन करावी निकी । सर्वोपरी ॥१० । तरि धरावा तैसा संग । जेणे पोखे सात्त्विक लाग । सत्त्ववृद्धीचा भाग । आहार घेपे ॥११ । येन्हवीं तरी पाहीं । स्वभाववृद्धीच्या ठायीं । आहारावांचूनि नाहीं । बळी हेतु ॥१२ । प्रत्यक्ष पाहे पां वीरा । जो सावध घे मदिरा । तो होऊनि ठाके माजिरा । तियेचि क्षणी ॥१३ । कां जो साविया अन्नरस सेवी । तो व्यापिजे वातश्लेष्मस्वभावीं । काय ज्वर जालिया निववी । पयादिक ॥१४ । ना तरि अमृत जयापरी । घेतलिया मरण बारी । कां आपुलियाएसें करी । जैसें विष ॥१५ । तेवि जैसा घेपे आहार । धातु तैसाचि होय आकार । आणि धातूरेसा अंतर । भाव पोखे ॥१६ । जैसें भांडियाचेनि तापें । आंतुलें उदकही तापे । तैसी धातुवशें आटोपे । चित्तवृत्ति ॥१७ । म्हणौनि सात्त्विक रस सेविजे । तैं सत्त्वाची वाढी पाविजे । राजसा तामसा होइजे । येरीं रसीं ॥१८ । तरि सात्त्विक कोण आहार । राजसा तामसा कायि आकार । हें सांगों करी आदर । आकर्णीं ॥१९ ।

आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः ।

यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥७ ॥

आणि एकसरें आहारा । कैसेनि तिनी मोहरा । जालिया तेही वीरा । रोकडें दाऊं ॥२० । तरि जेवणाराचिया रुची । निष्पत्ति कीं बोनियाची । आणि जेविता तंव गुणांची । दासी तेथ ॥२१ । जो जीव कर्ता भोक्ता । तो गुणांस्तव स्वभावता । पावोनियां त्रिविधता । चेष्टे त्रिधा ॥२२ । म्हणौनि त्रिविध आहार । यज्ञही त्रिप्रकार । तप दान हन व्यापार । त्रिविधचि ते ॥२३ । पैं आहारलक्षण पहिलें । सांगों जें म्हणितलें । तें आईक गा भलें । रूप करूं ॥२४ ।

आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः ।

रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः ॥८ ॥

तरी सत्त्वगुणाकडे । जैं दैवे भोक्ता पडे । तैं मधुरीं रसीं वाढे । मेचु तया ॥२५ । आंगेंचि द्रव्ये सुरसें । जे आंगेंचि पदार्थ गोडसे । आंगेंचि स्नेहें बहुवसें । सुपक्वे जिये ॥२६ । आकारें नव्हति डगळें । स्पर्शे अति मवाळें । जिभेलागीं स्नेहाळें । स्वादें जियें ॥२७ । रसें गाढी वरी ढिलीं । द्रवभावीं आथिली । ठायें ठाव सांडिलीं । अनितापे ॥२८ । आंगे सांगें परिणामे थोर । जैसें गुरुमुखीं अक्षर । तैसा अलीं जिहीं अपार । तृष्णि राहे ॥२९ । आणि मुखीं जैसीं गोडें । तैसीचिही ते आंतुलेकडे । तिहीं अन्हीं प्रीति वाढे । सात्त्विकांसी ॥३० । एवंगुणलक्षण । सात्त्विक भोज्य जाण । आयुष्याचे त्राण । नीच नवे हें ॥३१ । येणे सात्त्विक रसें । जंव देही मेहो वरिषे । तंव आयुष्यनदी उससे । दिहाचि दिहा ॥३२ । सत्त्वाचिये कीर पाळती । कारण हाचि सुमति । दिवसाचिये उन्नति । भानु जैसा ॥३३ । आणि शरीरा हन मानसा । बळाचा पैं कुवासा । हा आहार तरी दशा । कैंची रोगां ॥३४ । हा सात्त्विक होय भाग्य । तैचि भोगावया आरोग्य । शरीरासी भाग्य । उदयले जाणों ॥३५ । आणि सुखाचे घेणेदेणे । निके

उवाया ये येणे । हें असो वाढे साजणे । आनंदेसीं ॥३६ । ऐसा सात्त्विक आहार । परिणमला थोर । करी हा उपकार । सबाह्यासी ॥३७ । आतां राजसासि प्रीति । जिहीं रसीं आधी । करुं तयाही व्यक्ति । प्रसंगे गा ॥३८ ।

कट्वम्लवणात्युष्णतीक्ष्णरुक्षविदाहिनः ।

आहारा राजसस्पेष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥६ ।

तरी मारें उणे काळकूट । तेणमाने जें कडुवट । कां चुनियाहूनि दासट । आम्ल हन ॥३६ । कणिकेते जैसे पाणी । तैसे मीठ बांधया आणी । तेतुलीच मेळवणी । रसांतरांची ॥४० । ऐसें खारट अपाडे । राजसा तया आवडे । उन्हाचनि मिषें तोडें । आगीचि गिळी ॥४१ । वाफेचिया सिगे । वातीही लाविल्या लागे । तैसे उन्ह मागे । राजस तो ॥४२ । वावदळ पाडूनि ठाये । साबळ डाहारला आहे । तैसे तीख तो खाये । जें घायेवीण रूपे ॥४३ । आणि राखेहूनि कोरडे । आंत बाहेरी येके पाडें । तो जिझ्वादंश आवडे । बहु तया ॥४४ । परस्परे दातां । आदळ होय खातां । तो गा मुखीं घेतां । तोषों लागे ॥४५ । आधींच द्रव्ये चुरमुरीं । वरी परवडिजती मोहरी । जियें घेतां होती धुवारी । नाकेंतोडे ॥४६ । हें असो उर्गे आगीते । म्हणे तैसे राइते । पढियें प्राणापरते । राजसासि गा ॥४७ । ऐसा न पुरोनि तोंडा । जिभा केला वेडा । अन्नमिषे अर्नि भडभडां । पोटीं भरी ॥४८ । तैसाचि लवंधा सुटे । मग भुई ना सेजे सांटे । पाणियाचे न सुटे । तोंडेनि पात्र ॥४९ । ते आहार नव्हती घेतले । व्याधिव्याळ जे सुतले । ते चेववाया घातलें । माजवण पोटीं ॥५० । तैसे एकमेकां सळें । रोग उठती एके वेळे । ऐसा राजस आहार फळे । केवळ दुःखे ॥५१ । एवं राजसा आहारा । रूप केले धनुर्धरा । परिणामाचाही विसुरा । सांगितला ॥५२ । आतां तया तामसा । आवडे आहार जैसा । तेही सांगों चिळसा । झाणे तुम्ही ॥५३ । तरि कुहिले उष्टे खातां । न मनिजे तेणे अनहिता । जैसे कां उपहिता । म्हैसी खाय ॥५४ ।

यातयामं गतरसं पूतिपर्युषितं च यत् ।

उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥० ।

निपजले अन्न तैसे । दुपाहारीं कां येरें दिवसे । अतिकरें तैं तामसे । घेइजेते ॥५५ । ना तरी अर्ध उकडिले । कां निपट करपोनि गेले । तैसेही खाय चुकले । रसा जे येवों ॥५६ । जया कां आथि पूर्ण निष्पति । जेथ रस धरी व्यक्ति । ते अन्न ऐसी प्रतीति । तामसा नाहीं ॥५७ । ऐसेनि कहीं विपायें । सदन्ना वरपडा होये । तरी घाणी सुटे तंव राहे । व्याघ जैसा ॥५८ । कां बहुवे दिवशीं वोलांडिले । स्वादपणे सांडिले । शुष्क अथवा सडले । गाभिंही हो ॥५९ । तेही बाळाचे हातवरी । चिवडिले जैसी राडी करी । कां सवें बैसोनि नारी । गोतांबील करी ॥६० । ऐसेनि कशमळे जैं खाय । तैं तया सुखभोजन ऐसे होय । परि येणेही न धाय । पापिया तो ॥६१ । मग चमत्कार देखा । निषेधाचा आंबुखा । जया कां सदोषा । कुद्रव्यासी ॥६२ । तया अपेणांच्या पाणीं । असाचांच्या भोजनीं । वाढविजे उताही । तामसे तेणे ॥६३ । एवं तामस जेवणारा । ऐसैसी मेचु हे वीरा । तयाचें फल दुसरां । क्षणीं नाहीं ॥६४ । जें जेव्हांचि हें अपवित्र । शिवे तयाचें वकत्र । तेव्हांचि पापा पात्र । जाला तोकीं ॥६५ । यावरते जें जेवी । ते जेविती वोज न म्हणावी । पोटभरती जाणावी । यातना ते ॥६६ । शिरच्छेदे काय होये । कां आगी रिघतां कैसे आहे । हें जाणावे काई पाहें । परि साहातचि असे ॥६७ । म्हणौनि तामसा अन्न । परिणाम गा सिनाना । न सांगोंचि गा अर्जुना । देव म्हणे ॥६८ । आतां यथावरी । आहाराचिया परी । यज्ञही अवधारीं । त्रिधा असे ॥६९ । तरी तिहीमाजी प्रथम । सात्त्विक यज्ञाचे वर्म । आईक पां सुमहिम— । शिरोमणी ॥० ।

अफलाकांक्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ।

यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः ॥११ ।

तरि एक प्रियोत्तम । वांचोनि वाढो नेदी काम । जैसा कां मनोर्धर्म । पतिव्रतेचा ॥११ । ना ना सिंधूते ठाकूनि गंगा । पुढारां न करीचि रिगा । का आत्मा देखोनि उगा । वेद ठेला ॥७२ । तैसे जे आपुल्या स्वहितीं । वेंचूनियां चित्तवृत्ति । नुरवितीचि अहंकृति । फळलागीं ॥७३ । पातलेया झाडाचे मूळ । मागुते सरों नेणेचि जळ । जिराले कां केवळ । तयाच्याचि आंगीं ॥७४ । तैसे मने देहीं । यजननिश्चयाच्या ठायीं । हारपोनि जे काहीं । वांछिती ना ॥७५ । तिहीं फळवांच्छात्यागीं । स्वधर्मवांचूनि विरागी । कीजे जो यज्ञ सर्वांगीं । अळकृत ॥७६ । परि आरिसा आपणें । डोळा जैसा घेणे । कां तळहातीचे दीपे । रत्न पाहिजे ॥७७ । नाना उदितें दिवाकरे । गमावा मार्ग दिठी भरे । तैसा वेद निर्धरें । देखोनिया ॥७८ । तिये कुंडे मंडप वेदी । आणीकही संभारसमृद्धि । ते मेळवणी जैसी विधि । आपणां केली ॥७९ । सकळावयव उचितें । लेणीं पातलीं जैसीं आंगातें । तैसे पदार्थ जेथीचे तेथें । विनियोगुनी ॥८० । काय वानूं बहुतीं बोली । जैसी सर्वाभरणीं भरली । ते यज्ञविद्याचि रूपा आली । यजनमिषे ॥८१ । तैसा सांगोपांग ।

निपजे जो याग । नुठवूनियां लाग । महत्त्वाचा । ८२ । प्रतिपाळ तरी पाटाचा । झाडीं कीजे तुळसीचा । परी फळा फुला छायेचा । आश्रयो नाही । ८३ । किंबहुना फळाशेवीण । ऐसेया निगुती निर्माण । होय तो याग जाण । सात्त्विक गा । ८४ ।

अभिसंधाय तु फलं दंभार्थमपि चैव यत् ।

इज्यते भरतश्रेष्ठं तं यज्ञं विद्धि राजसम् । ९२ ।

आतां यज्ञ कीर वीरेशा । करी पै याचिएसा । परि श्राद्धालागीं जैसा । अवंतिला रावो । ८५ । जरि राजा घरासि ये । बहुत उपयोगा जाये । आणि कीर्तिही होये । जगामार्जीं । ८६ । तैसा धरूनि आवांका । म्हणे स्वर्ग जोडेल असिका । दीक्षित होईन मान्य लोंका । घडेल याग । ८७ । ऐसी केवळ फळालागीं । महत्त्व फोकारावया जगीं । पार्था निष्पत्ति जे यागीं । राजस पै ते । ८८ ।

विधीनमसृष्टान्नं मंत्रहीनमदक्षिणम् ।

श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते । ९३ ।

आणि पशुपक्षिविवाहीं । जोसी कामापरौता नाहीं । तैसा तामसा यज्ञा पाहीं । आग्रहोचि मूळ । ८६ । गारया वाट न वाहे । कीं मरण मुहूर्त पाहे । निषिद्धासी बिहे । आगी जरी । ९० । तरी तामसाचिया आचारा । विधीचा आथी वोढावारा । म्हणूनि तो धनुर्धरा । उत्सर्खलु । ९१ । नाहीं विधीची तेथ चाड । न ये मत्रादिक तया आड । अन्रजातां न सुये तोड । मासिये केर्वी । ९२ । वैराचा बोध ब्राह्मणा । तेथ कें रिगेल दक्षिणा । अग्नि जाला वाउधाणा । वरपडा जैसा । ९३ । तैसें वांयाचि सर्वस्व वेचे । मुख न देखतां श्रद्धेचें । नागविले निपुत्रिकाचें । जैसें घर । ९४ । ऐसा जो यज्ञाभास । तया नाम याग तामस । आइकें म्हणें निवास । श्रियेचा तो । ९५ । आतां गंगेचें एक पाणी । परि नेले आनानी वाहणी । एक मळी एक आणी । शुद्धत्व जैसें । ९६ । तैसें तिहीं गुणीं तप । येथ जाहाले आहे त्रिरूप । ते एक केले दे पाप । उद्धरी एक । ९७ । तरि तेंचि तिहीं भेदीं । कैसेनि पां म्हणौनि सुबुद्धी । जाणों पाहासी तरि आधीं । तपचि जाण । ९८ । येथ तप म्हणिजे काई । ते चरूप दावूं पाहीं । मग भेदिले गुणीं तिहीं । ते पाठीं बोलों । ९९ । तरि तप जे कां सम्यक । तेहीं त्रिविध आइक । शारीर मानसिक । शाब्द गा । २०० । आतां या तिहींमाझारीं । शारीर तंव अवधारीं । तरि शंभू कां श्रीहरि । पढियंता होय । ९ ।

देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम् ।

ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते । ९४ ।

तया प्रिय देवतालया । यात्रादिकें करावया । आठही पाहार जैसें पायां । उळिग घाषे । २ । देवांगणमिरवणियां । अंगोपचार पुरवणियां । करावया म्हणियां । शोभती हात । ३ । लिंग कां प्रतिमा दिठी । देखतखेंवो अंगेष्टी । लोटिजे कां काठी । पडली जैसी । आणि विधिविनायादिकीं । गुणीं वडील जे लोकीं । तयां ब्राह्मणांची निकी । पाइकी कीजे । ५ । अथवा प्रवासें कां पीडा । कां शिणले जे सांकडां । ते जीव सुरवाडा । आणिजती । ६ । सकल तीर्थाचिये धुरे । जियें कां मातापितरे । तयां सेवेसि कीर शरीरे । लोण कीजे । ७ । आणि संसाराएसा दारुण । जो भेटलाचि हरी शीण । तो ज्ञानदानी सकरुण । भजिजे गुरु । ८ । आणि स्वधर्मच्या आगिठां । देहजाऊचिया किटा । आवृत्तिपुटीं सुभटा । झाडी कीजे । ९ । वस्तु भूतमात्रीं नमिजे । परोपकारी भजिजे । स्त्रीविषयीं नियमिजे । नावेनांव । २१० । जन्मतेनि प्रसंगे । स्त्रीदेह शिवणे आंगे । तेथून जन्म अवधे । सौंवळे कीजे । ११ । भूतमात्राचेनि नावे । तृणही नासुडावे । किंबहुना सांडावे । छेदभेद । १२ । ऐसैसीं जैं शरीरी । राहाटीची पडे उजरी । तैं शारीर तप घुमरी । आले जाण । १३ । पार्था समस्तही हें करणे । देहाचेनि प्रधानपणे । म्हणौनि ययाते मी म्हणे । शारीर तप । १४ । एवं शारीर जे तप । तयाचें दाविले रूप । आतां आईक निष्पाप । वाड्मय तें । १५ ।

अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।

स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाड्मयं तप उच्यते । १५ ।

तरी लोहाचें आंग तुक । न तोडिताचि कनक । केले जैसें देख परिसे तें । १६ । तैसें न दुखवितां सहजे । जावळिया सुख निपजे । ऐसें साधुत्व कां देखिजे । बोलणां जिये । १७ । पाणी मुदल झाडा जाये । तृण ते प्रसंगेचि जिये । तैसें एका बोलिले होये । सर्वाहि हित । १८ । जोडे अमृताची सुखवरी । तैं प्राणांते अमर करी । स्नाने पापताप निवारी । गोडीही दे । १९ । तैसा अविवेकही फिटे । आपुले अनादित्व भेटे । आइकतां रुचि न विटे । पीयूषीं जैसी । २२० । जरी कोणी करी पुसणे । तरी होआवे

ऐसें बोलणे। ना तरी आवर्तणे। निगम कां नाम।२१। ऋग्वेदादि तीन्ही। प्रतिष्ठीजती वाग्भवनीं। केली जैसी वदनीं। ब्रह्मशाळा।२२। ना तरि एकाधें नांव। तेचि शैव का वैष्णव। वाचे वसे तें वाग्भव। तप जाणावे।२३। आतां तप जे मानसिक। तेंही सांगों आइक। म्हणे लोकनाथनायक। नायकचि तो।२४।

मनःप्रसाद सौम्यत्वं मौनमात्रविनिग्रहः।

भावसंशुद्धिरित्येतत्पो मानसमुच्यते।१६।

तरि सरोवर तरंगी। साडिले आकाश मेघी। कां चंदनाचे उरगी। उद्यान जैसे।२५। नाना कळवैषम्ये चंद्र। कां सांडिला आधीं नरेंद्र। ना तरि क्षीरसमुद्र। मंदराचळे।२६। तैसीं नाना विकल्पजाळे। सांडूनि गेलिया सकळें। मन राहे कां केवळे। स्वरूपे जें।२७। तपनेवीण प्रकाश। जाड्येवीण रस। पोकळीवीण अवकाश। होय जैसा।२८। तैसीं आपली सोय देखे। आणि आपलिया स्वभावा मुके। हिंवली जैसी आंगिके। हिंवो नेदी।२९। मग नचलते कळंकेवीण। शशिबिंब जैसे परिपूर्ण। तैसें चोखी शृंगारपण। मनाचे जे।२३०। बुजाली वैराग्याची वोरप। जिराली मनाची धांप कांप। तेथ केवळ जाली वाफ। निजबोधाची।३१। म्हणौनि विचारावया शास्त्र। राहाटवावे जें वक्त्र। तें वाचेचेही सूत्र। हातीं न धरी।३२। ते स्वलाभ लाभलें लाभलेपणे। मन मनपणाही धरू नेणे। शिवतले जैसे लवणे। आपुले निज।३३। तेथ के उठिती ते भाव। जिही इंद्रियमार्गी धांप। घेऊनि ठाकावे गांव। विषयांचे ते।३४। म्हणौनि तिये मानसी। भावशुद्धीचि असे आपैसी। रोमशुचि जैसी। तळहाताची।३५। काय बहु बोलों अर्जुना। जैं हे दशा ये मना। तै मनस्तपोभिधाना। पात्र होय ती।३६। परि तें असो हे जाण। मानस तपाचे लक्षण। देवो म्हणे संपूर्ण। सांगितले।३७। एवं देहवाचाचितं। जे पातले त्रिविधत्वातें। तें सामान्य तप तूतें। परिसविले गा।३८। आतां गुणत्रयसंगें। हेंचि विशेषीं त्रिविधी रिगे। तेंही आइक चांगे। प्रज्ञाबळे।३९।

श्रद्धया परया तप्तं तपस्त्रिविधं नैः।

अफलाकांक्षिभिर्युक्ते: सात्त्विकं परिचक्षते।१७।

तरि हेंचि तप त्रिविधा। जे दाविले तुज प्रबुद्धा। तेंचि करीं पूर्णश्रद्धा। सांडूनि फळ।२४०। जैं पुरतिया सत्त्वशुद्धी। आचरिजे आस्तिक्यबुद्धी। तै तयातेंचि गा प्रबुद्धी। सात्त्विक म्हणिपे।४१।

सत्कारमानपूजार्थं तपो दमेन चैव यत्।

क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्युवम्।१८।

ना तरि तपस्थापनेलागीं। दुजेपण मांडूनि जगीं। महत्त्वाद्रिच्या शृंगीं। बैसावया।४२। त्रिभुवनीचिया सन्माना। न वचावे ठाया आना। धुरेचिया आसना। भोजनालागी।४३। विश्वाचिया स्तोत्रा। आपण होआवया पात्रा। विश्वे आपलिया यात्रा। करावया यावे।४४। लोकाचिया विविधा पूजा। आश्रयो न धरावया दुजा। भोग भोगावे वोजा। महत्त्वाचिये।४५। आंग बोल माखूनि तपें। विकावया आपणपे। अंगहीन पडपे। जियापरी।४६। हें असो धनमार्नीं आस। वाढवूनि तप कीजे सायास। तै तेंचि तप राजस। बोलिजे गा।४७। पहुरणीं जें दुहिलें। तैं तें गुरू न दुभेचि व्यालें। कां उभें शेत चारिलें। पिकावया नुरे।४८। तैसें फोकारितां तप। कीजे जें साक्षेप। तें फळीं तंव सोप। निःशेष जाय।४९। ऐसें निर्फळ देखेनि करितां। माङ्गार्हीं सांडी पांडुसुता। म्हणौनि नाहीं स्थिरता। तपा तया।२५०। एहवीं तरी आकाश मांडी। जो गर्जोनि ब्रह्मांड फोडी। तो अकाळमेघ काय घडी। राहात आहे।५१। तैसें राजस तप जें होय। तें फळीं कीर वांडा जायें। परी आचरणीही नोहे। निर्वाहतें गा।५२। आतां तेंचि तप पुढती। तामसाचिये रीती। वैं परत्रा आणि कीर्ती। मुकोनि कीजे।५३।

मूढग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः।

परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम्।१९।

केवळ मूर्खपणाचा वारा। जीवीं घेऊनि धनुर्धरा। नाम ठेविजे शरीरा। वैरियाचे।५४। पंचागनीची दडगी। खोलवीजती शरीरालागीं। कां इंधन कीजे हे आगी। आंतु लावी।५५। माथां जाळिजती गुगुळ। पाठीं घालिजती गळ। आंग जाळिती इंगळ। जळत भीतां।५६। दवडोनि श्वासोच्छ्वास। कीजती वायांचि उपवास। कां घेपती धूमाचे घास। अघोमुखे।५७। हिमोदकें आकळें। खडकें सेविजती तरें। जितया मांसाचे विमुटे। तोडिती जेथ।५८। ऐसी नानापरी हे काया। घाय सूतां पै धनंजया। तप कीजे नाशावया। पुढिलातें।५९। आंगभारे सुटला धोंडा। आपण फुटोनि होय खंडखंडा। कां आड जालयातें रगडा। करी जैसा।२६०। तेविं आपलिया आटणिया। सुखे असतया प्राणिया। जियावया शिराणिया। कीजती गा।६१। किंबहुना हे वोखटी। घेऊनि क्लेशाची हातवटी। तप निफजे तें किरीटी। तामस होय।६२। एवं

सत्त्वादिकाच्या आंगी | पडिलें तप तिहीं भागीं | जालें तेंही तुज चांगीं | दाविलें व्यक्ती |६३ | आतां बोलतां प्रसंगा | आले म्हणोनि पैं गा | करुं रूप दानलिंगा | त्रिविधा तया |६४ | तेथ गुणाचेनि बोलें | दानही त्रिविध असे जाले | तेंचि आइक पहिलें | सात्त्विक ऐसे |६५ |

दातव्यमिति यद्यानं दीयतेज्ञपकारिणे ।

देशे काले च पात्रे च तद्यानं सात्त्विकं स्मृतम् |२०|

तरि स्वधर्मा आंतौते | जें जें मिळेल आपणयाते | तें तें दिजे बहुते | सन्मानयोगे |६६ | जालया सुबीजप्रसंग | पडे क्षेत्रवाफेचा पांग | तैसाचि दानाचा हा लाग | देखतसे |६७ | अनर्थ्य रत्न हातां चढे | तें भांगराची वोढी पडे | दोनी जाली तरी न जोडे | लेतें आंग |६८ | परि सण सुहृद संपत्ति | हे तीन्ही येकीं मिळती | जें भाग्य धरी उत्तरी | आपुल्याविषीं |६९ | तैसें निफजवावया दान | जैं सत्त्व सुये संवाहन | तैं देश काळ भाजन | द्रव्यही मिळे |७० | तरि आधीं तंव प्रयत्नेसीं | होआवें कुरुक्षेत्र कां काशी | ना तरि तुके जो इहींसीं | तो देशही हो |७१ | तेथ रविचंद्राहुमेळ | होतां पाहे पुण्यकाळ | कां तयासारिखा निर्मळ | आनही जाला |७२ | तैशा काळीं तिये देशीं | होआवी पात्रसंपत्ति ऐसी | मूर्ति आहे धरिली जैसी | शुचित्वेचि कां |७३ | आचाराचं मूळपीठ | वेदांची उतारपेठ | तैसें द्विजरत्न चोखट | पावोनियां |७४ | मग तयाचे ठारीं वित्ता | निवर्तवावी स्वसत्ता | परि प्रियापुढे कांता | रिगे जैसी |७५ | कां जयाचे ठेविले तया | देऊनि होय उतराइया | नाना हडपे विडा राया | दिधला जैसा |७६ | तैसेनि निष्कामे जीवे | भूम्यादिक अर्पावे | किंबहुना हांवे | नेदावे उठां |७७ | आणि दान जया द्यावे | तयाते ऐसेया पाहावे | जया घेतले नुमचवे | कायसेनही |७८ | साद घातलिया आकाशा | नेदी प्रतिशब्द जैसा | कां पाहिला आरसा | येरीकडे |७९ | ना तरी उदकाचिये भुमिके | आफळ्लेनि कंदुके | उधळोनि कवतिके | न येझजे हातां |२० | ना ना वसो घातला चारु | माथां तुरंबिला बुरु | न करी प्रत्युपकारु | जियापरी |८० | तैसें दिधले दातयाचे | जो कोणही आंगे नुमचे | अर्पिलया साम्य तयाचे | कीजे पैं गा |८१ | ऐसिया जैं सामग्रिया | दान निफजे वीरराया | तें सात्त्विक दानवर्या | सर्वांही जाण |८२ | आणि तोचि देश काळ | घडे तैसाचि पात्रमेळ | दानभागही निर्मळ | न्यायगत |८३ |

यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ।

दीयते च परिविलष्टं तद्राराजसमुदाहृतम् |२१|

परि मनीं धरूनि दुभते | चारिजे जेविं गाईते | कां पैंव करूनि आइते | पेरुं जाईजे |८५ | ना ना दिढी घालूनि आहेरा | आवंतूं जाइजे सोयिरा | कां वाण धाडिजे घरां | वोवसीयाचे |८६ | पैं कळांतर गांठीं बांधिजे | मग पुढिलाचे काज कीजे | पूजा घेऊनि रस दीजे | पीडितांसि |८७ | तैसें जया जें दान देणे | तें तेणेचि गा जीवने | पुढती भजावा भावे येणे | दीजे जें कां |८८ | अथवा कोणी वाटे जातां | घेतले उमचों न शकता | मिळे जैं पांडुसुता | द्विजोत्तम |८९ | तरी कवड्या एकासाठी | अशेषां गोत्रांचींच किरीटी | सर्व प्रायश्चित्तें सुये मुठी | तयाचिये |२० | तेविंची पारलौकिके | फळे वांछिजती अनेके | आणि दीजे तरी भुके | येकाही नोहे |८१ | तेंही ब्राह्मणा नेवों सरे | कीं हानिचेनि शिणे झांसुरे | सर्वस्व जेसे चोरे | नागऊनि नेले |८२ | काय बहु सांगों सुमती | जें दीजे या मनोवृत्ती | तें दान गा त्रिजगर्ती | राजस पैं |८३ |

अदेशकाले यद्यानमपात्रेभ्यश्च दीयते ।

असत्कृतमवज्ञातं तत्त्वामसमुदाहृतम् |२२|

मग म्लेच्छांचे वसौटे | दांगाणे हन कैकटे | कां शिबिरे चोहटे | नगरींचे ते |८४ | तेही तेही ठाई मिळणी | समयो सांजवेळ कां रजनी | तेव्हां उदारा होणे धर्नी | चोरियेच्या ते |८५ | पात्रे भाट नागारी | सामान्य शिया कां जुवारी | जिये मूर्तिमते भुररीं | भुले तयां |८६ | नृत्याची पुरवणी | ते पुढां डोळेभारणी | गीत भारींव तो श्रवणी | कर्णजप |८७ | तयाहीवरी अलुमाळ | जैं घे फुलांगधाचा गुगुळ | तव भ्रमाचा तो वेताळ | अवतरे तैसा |८८ | तेथ विभांदूनियां जग | आणिले पदार्थ अनेग | तेणे घालूं लगे मातंग— | गवादीसी |८९ | एवं ऐसेनि जें देणे | तें तामस दान मी म्हणे | आणि घडे दैवगुणे | आणिकही ऐक |२०० | विपायें घुणाक्षर पडे | टाळिये काउळा सांपडे | तैसें तामसा पुण्य जोडे | पुण्यदेशीं |१० | तेथ देखोनि तो आथिला | योग्य मागोही आला | तोही दर्पा चढला | भांबावे जरी |११ | तरी श्रद्धा न धरीं जीवीं | तया माथाहीं न खालवी | स्वयं न करी ना करवी | अर्धादिक |१२ | आलिया न घाली बैसों | तेथ गंधाक्षतांचा काय अतिसों | हा अप्रसंग कीर असो | तामसी नरीं |१३ | पैं बोळविजे रिणाइत | तैसा झाकावी तयाचा हात | तूं करणे याचा बहुत | प्रयोग तेथ |१४ | आणि जया जें दे किरीटी | तयाते उमाणी तयासाठीं | मग कुबोले कां लोटी | अवज्ञेच्या |१५ | हें बहु असो यापरी | मोल वैचणे जें अवधारीं | तया नांव चराचरीं | तामस दान |१६ | ऐसी आपुलाल्या चिह्नीं | अळंकृते तिन्ही | दाने दाविलीं अभिधानीं | राजतनया |१७ | तेथ मी जाणत असे | विपायें तूं गा ऐसे | कल्पिसील मानसे | विचक्षणा |१८ | जें भवबंधमोचक | येकले कर्म सात्त्विक | तरी कां वेखासीं सदोख | येर

बोलावीं। ३०। परि नोसंतितां विवसी। भेटी नाहीं निधीसी। कां धूं न साहतां जैसी। वाती न लगे। ११। तैसें शुद्धसत्त्वाआड | आहे रजतमाचे कवाड | तें भेदणे याते कीड | म्हणावे कां। १२। आम्ही श्रद्धादि दानांत | जें समस्तही क्रियाजात | सांगितले कां व्याप्त | तिर्हीं गुर्णी। १३। तेथ भरंवसेनि तिन्ही | न सांगोचि ऐसे मानीं | परि सत्त्व दावावया दोन्ही | बोलिलो येऱे। १४। जें दोहीमाझीं तिजें असे | तें दोन्ही सांडिताचि दिसे | अहोरात्रत्यागें जैसे | संध्यारूप। १५। तैसें रजतमविनाशें | तिजें जें उत्तम दिसे | तें सत्त्व हें आपैसे | फावासि ये। १६। एवं दावावया सत्त्व तुज | निरूपिलें तम रज | तें सांडूनि सत्त्वें काज | साधीं आपले। १७। सत्त्वेचि येणे चोखाळे | करीं यज्ञादिके सकळे | पावसी तैं करतळे | आपले निज। १८। सूर्यू दाविले सांते | काय एक न दिसे येथें | तेविं सत्त्वे केले फळातें | काय नेदी। १९। हें कीर आवडतांविखीं | शक्ति सत्त्वीं आधी निकी | परि मोक्षेसीं एकी | मिसळणे जे। ३०। तें एक आनचि आहे | तयाचा सावावो जैं लाहे | तें मोक्षाचाही होये | गांवीं सरतें। २१। पैं भांगार जन्हीं पंधरे | तन्हीं राजावळीचीं अक्षरे | लाहे तैचि सरे | जियापरी। २२। स्वच्छे शीतळे सुगंधे | जळे होती सुखप्रदे | परि पवित्रत्व संबंधे | तीर्थाचेनि। २३। नई हो कां भलतैसी थोरी | परि गंगा जैं अंगिकारी | तैचि तिये सागरीं | प्रवेश गा। २४। तैसें सात्त्विक कर्मा किरीटी | येतां मोक्षाचिये भेटी | न पडे आडकाठी | तें वेगळे आहे। २५। हा बोल आइकतखेवीं | अर्जुना आधि न माये जीवीं | म्हणे देवे कृपा करावी | सांगावे ते। २६। तेथ कृपालुचक्रवर्ती | म्हणे आईक तयाची व्यक्ति | जेणे सात्त्विके ते मुक्ति— | रत्न देखे। २७।

ॐ तत्सदिति निर्देशो ब्रह्माणस्त्रियिधः स्मृतः ।

ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा । २८ ।

तरि अनादि परब्रह्म | जें जगदादि विश्रामधाम | तयाचे एक नाम | त्रिधा पैं असे। २८। तें कीर अनाम अजाति | परि अविद्यावर्गाचिये राती— | माझीं ओळखावया श्रुती | खूून केली। २६। उपजलिया बाळकांसी | नांव नाहीं तयापासी | डेविलेनि नांवेसीं | ओं देत उठी। २३०। कष्टले संसारशिणे | जे देवों येती गन्हाणे | तयां ओं दे नांवे देणे | तो संकेत हा। ३१। ब्रह्माचा अबोला फिटावा | अद्वैतत्वे तो भेटावा | ऐसा मंत्र देखिला कणवा | वेदे बापे। ३२। मग दाविलेनि जेणे एके | ब्रह्म आळविले कवतिके | मागां असत ठाके | पुढां उभे। ३३। परि निगमाचळशिखरीं | उपनिषदार्थनगरी | आहाति जे ब्रह्माच्या येकाहारीं | तयांसीच कळे। ३४। हेंही असो प्रजापती | शक्ति जे सृष्टि करिती | ते जया एका आवृत्ती | नामाचिये। ३५। पैं सृष्टीचिया उपक्रमा— | पूर्वीं गा वीरोत्तमा | वेडा ऐसा ब्रह्मा | एकला होता। ३६। मज ईश्वराते नोळखे | ना सृष्टिही करूं शके | तो थोर केला ऐके | नामें जेणे। ३७। जयाचा अर्थ जीवीं ध्यातां | जें वर्षत्रयचि जपतां | विश्वसृजनयोग्यता | आली तयां। ३८। तेघवां रचिले ब्रह्मजन | तयां वेद दिधले शासन | यज्ञाएसें वर्तन | जीविके केले। ३६। पाठीं नेणों किती येर | सजिले लोक अपार | जाले ब्रह्मदत्त अग्रहार | तिन्ही भुवने। ३४०। ऐसे नाममंत्रे | जेणे धातया अढळचि करणे | तयाचे स्वरूप आइक म्हणे | श्रीकांत तो। ४१। तरि सर्व मंत्रांचा राजा | तो प्रणव आदिवर्ण बुझा | आणि तत्कार तो दुजा | तिजा सत्कार। ४२। एवं ॐ तत्सदाकारा | ब्रह्मनाम हे त्रिप्रकारा | हें फूल तुरंबी सुंदर | उपनिषद तें। ४३। येणेसीं गा होऊनि एक | जें कमे चाले सात्त्विक | तें कैवल्याते पाइक | घरीचे करी। ४४। परि कापुराचे थळीव | आणूनि देईल दैव | लेवों जाणांचि अडव | तेथ असे बापा। ४५। तैसें आदरिजेल सत्कर्म | उच्चारिजेल ब्रह्मनाम | परि नेणिजेल जरि वर्म | विनियोगाचें। ४६। तरि महताचिया कोडी | घरा आलियाही वोडी | मानूं नेणतां परवडी | मुदल तुटे। ४७। कां ल्यावया चोखट | टीक भांगार एकवट | घालूनि बाधिली मोट | गळां जेवीं। ४८। तैसें तोडी ब्रह्मनाम | हातीं ते सात्त्विक कर्म | विनियोगेंवीण काम | विफळ होय। ४६। अगा अन्न आणि भूकू | पासीं असे परि देख | जेऊं नेणतां बाळकं | लंघनचि कीं। ४५०। कां स्नेह सूत्र वैश्वानरा | जालियाही संसारा | हातवटी नेणतां वीरा | प्रकाश नोहे। ५१। तैसे वेळे कृत्य पावे | तेथिंचा मंत्रही आठवे | परि व्यर्थ ते आधवे | विनियोगेंवीण। ५२। म्हणौनि वर्णत्रयात्मक | जें हे परब्रह्मनाम एक | विनियोग तूं आइक | याचा आतां। ५३।

तस्मादमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रिया ।

प्रवर्तते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् । २४ ।

तरि या नामींचीं अक्षरे तिन्हीं | कर्मा आदि मध्य निदानीं | प्रयोजावीं पैं स्थानीं | इहीं तिन्ही। ५४। हेचि एक हातवटी | घेऊनि हन किरीटी | आले ब्रह्मविद भेटी | ब्रह्माचिये। ५५। ब्रह्मेसीं होआवया एकी | ते न वंचती यज्ञादिकीं | जे चावळले वोळखी | शाळांचिया। ५६। तो आधी तंव ओंकार | ध्याने करिती गोचर | पाठीं आणिती उच्चार | वाचेही तो। ५७। तेणे ध्याने प्रकटे | प्रणवोच्चारे स्पष्टे | लागती मग वाटे | क्रियांचिये। ५८। अंधारीं अभंग दिवा | आडवीं समर्थ बोळावा | तैसा प्रणवे जाणावा | कर्मारंभी। ५९। उचितदेवोदेशे | द्रव्ये धर्म्ये आणि बहुवसें | द्विजद्वारा हन हुताशें | यजिती पैं ते। ५६०। आहवनीयादि वर्णीं | निक्षेपरूपी हवनीं | यजिती पैं विधानीं | फुडे होउनी। ६१। किंबहुना नाना याग— | निष्पत्तीचे घेऊनि अंग | करिती नावडतेया त्याग | उपाधीचा। ६२। कां न्याये जोडलां पवित्रीं | भूम्यादिकीं स्वतंत्रीं | देशकाळशुद्ध

पात्रीं। देती दानें।६३। अथवा एकांतरा कृच्छ्रीं। चांद्रायणे मासोपवारसीं। शोधोनि गा धातुराशी। करिती तपें।६४। एवं यज्ञदानतपें। जियें गाजती बंधरूपें। तिहींच होय सोपें। मोक्षाचें तयां।६५। स्थलीं नावा जिया दाटिजे। जळीं तियाचि जेवीं तरिजे। तेविं बंधकीं कर्मी सुटिजे। नामें येणे।६६। परि हें असो ऐसियां। या यज्ञदानादि क्रिया। ओंकारें सावायिलिया। प्रवर्तती।६७। तिया मोटकिया जेथे फळीं। रिगों पाहाती निहाळीं। प्रयोजिती तिये काळीं। तच्छब्द तो।६८।

तदित्यनभिसंधाय फलं यज्ञतपःक्रियाः ।

दानक्रियाश्च विविधाः क्रियंते मोक्षकांक्षिभिः ।२५ ।

जें सर्वाही जगापरातें। जें एक सर्वाही देखते। जें तच्छब्दे बोलिजेतें। पैल वस्तु।६६। तें सर्वादिकत्वें चित्तीं। तद्वूप ध्याऊनियां सुमति। उच्चारेही व्यक्ती। आणिती पुढती।३७०। म्हणती तद्वूप ब्रह्मा तया। फळेंसीं क्रिया इया। तेचि होतु आम्हां भोगावया। कांहींचि नुरो।७१। ऐसेनि तदात्मकं ब्रह्में। तेथ उगाणूनि कर्म। आंग झाडिती नमनें। येणे बोलें।७२। आतां ओंकारें आदरिलें। तत्कारें समर्पिलें। इया रिती जया आलें। ब्रह्मत्व कर्म।७३। तें कर्म कीर ब्रह्माकारें। जालें तेणेही न सरे। जें करी तेणेंसी दुसरें। आहे म्हणौनि।७४। मीठ आंगें जळीं विरे। परि क्षाराता वेगळीं उरे। तैसें कर्म ब्रह्माकारे। गमे तें द्वैत।७५। आणि दुजें जंव घडे। तव तव संसारभय जोडे। हें देवो आपलेनि तोंडे। बोलती वेदे।७६। म्हणौनि परत्वे ब्रह्म असे। तें आत्मत्वे परियवसे। सच्छब्द या रिणादोषें। ठेविला देवे।७७। तरि ओंकारतत्कारीं। कर्म केलें जें ब्रह्मशरीरीं। जें प्रशस्तादि बोलवरी। वाखाणिलें।७८। प्रशस्तकर्मी तिये। सच्छब्दा विनियोग आहे। तोचि आइका होये। तैसा सांगों।७९।

सद्गावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते ।

प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ्य युज्यते ।२६ ।

तरि सच्छब्दे येणे। आटूनि असंताचें नाणें। दाविजे अव्यगवाणें। सत्तेचें रूप।३८०। जें सत्तचि काळें देशें। होऊं नेणेचि अनारिसें। आपणां आपण असे। अखंडित।८१। हें दिसतें जेतुलें आहे। तें असंतपणें जें नोहे। देखतां रूपीं सोये। लाभें जयाचीं।८२। तेणेंसीं प्रशस्त तें कर्म। जें जालें सर्वात्मक ब्रह्म। देखिजे करूनि सम। ऐक्यबोधें।८३। तरी ओंकार तत्कारें। जें कर्म दाविलें ब्रह्माकारें। तें गिळूनि होइजे एकसरें। सन्नात्रचि।८४। ऐसा हा अंतरंग। सच्छब्दाचा विनियोग। जाणा म्हणें श्रीरंग। मी न म्हणें हो।८५। ना मीचि जरी हो म्हणे। तरी श्रीरंगीं दुजें हेंचि उणें। म्हणौनि हे बोलणें। देवाचंचि।८६। आतां आणिकीही परी। सच्छब्द हा अवधारी। सात्त्विक कर्मा करी। उपकार जो।८७। तरी सत्कर्मे चांगे। चालिलीं अधिकारबगें। परी एकाधे कां आंगें। हिणावती जैं।८८। तें उणें एकं अवयवें। शरीर ठाके आधवें। कां अंगहीना भांडावें। रथाची गती।८९। तैसें एकेचि गुणेंवीण। सत्तचि परी असंतपण। कर्म धरी गा जाण। जियें वेळें।३८०। तेव्हां ओंकार तत्कारीं। सावायिला हा चांगी परी। सच्छब्द कर्मा करी। जीर्णोद्धार।६१। तें असंतपण फेळी। आणी सद्गावाचिये रूढी। निजसत्त्वाचिये प्रौढी। सच्छब्द हा।६२। दिव्यौषध जैसें रेगिया। कां सावावो ये भंगलिया। सच्छब्द कर्मा व्यंगलिया। तैसा जाण।६३। अथवा कांहीं प्रमादें। कर्म आपुलिये मर्यादे। चुकोनि पडे निषिद्धें। वाटे हन।६४। चालतयाचि मार्ग सांडे। पारखियाचि अखरें पडे। राहाटीमार्जीं न घडे। काइ काइ।६५। म्हणौनि तैसीं कर्मा। राभस्ये सांडे सीमा। असाधुत्वाचिया दुर्नामा। येवों पाहें जें।६६। तेथ गा हा सच्छब्दु। येरां दोहींपरीस प्रबुद्धु। प्रयोजिला करी साधु। कर्मातें यया।६७। लोहा परिसाची घृष्टी। वोहळा गगेची भेटीं। कां मृता जैसी वृष्टि। पीयूषाची।६८। पैं असाधुकर्मा तैसा। सच्छब्दप्रयोग वीरेशा। हें असो गौरवचि ऐसा। नामाचा यया।६९। घेऊनि येथीचे वर्म। जें विचारिसीं हे नाम। तें केवळ हेंचि ब्रह्म। जाणसी तू।४००। पाहें पां अंतत्सत ऐसें। हें बोलणें तेथ नेतसे। जेथूनि कां हे प्रकाशे। दृश्यजात।११। तें तंव निर्विशिष्ट। परब्रह्म चोखट। तयाचें हें आंतुवट। व्यंजक नाम।१२। परि आश्रय आकाशा। आकाशचि कां जैसां। या नामा अनामिया आश्रय तैसा। अभेद असे।३। उदयिला आकाशीं। रवीचि रवीतें प्रकाशी। हें नामव्यक्ति तैसी। ब्रह्मचि करी।४। म्हणौनि त्र्यक्षर हें नाम। नव्हे जाण केवळ ब्रह्म। याहीलागीं कर्म। जें जें कीजे।५।

यज्ञे तपसि दाने च रिथिः सदिति चोच्यते ।२७ ।

कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ।२७ ।

तें याग अथवा दानें। तपादिकेही गहनें। तियें निफजतु कां न्यूनें। होऊनि ठारु। परि परिसाचा वरकली। नाहीं चोखाकिडावी बोली। तैसीं ब्रह्मीं अर्पिता केलीं। ब्रह्मचि होती।७। उणिया पुरियाची परी। नुरेचि तेथ अवधारीं। निवळू न येती सागरीं। जैसिया नदी।८। एवं पार्थ्य तुजप्रती। ब्रह्मनामाची हे शक्ति। सांगितली उपपत्ति। डोळसा गा।६। आणि येकेकाही अक्षरा। वेगळवेगळा वीरा। विनियोग नागरा। बोलिलों रीती।४१०। एवं ऐसें सुमहिम। म्हणौनि हे ब्रह्मनाम। आता जाणितलें कीं सुवर्म।

राया तुंवा ।११। तरी येथूनियाचि श्रद्धा । उपलविली हो सर्वदा । जयाचे जाले बंधा । उरों नेदी ।१२। जिये कर्मा हा प्रयोग । अनुष्ठिजे सद्विनियोग । तेथ अनुष्ठिला सांग । वेदचि तो ।१३।

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।

असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह ।२८।

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रयविभागयोगोनाम सप्तदशोऽध्यायः ।

ना सांडूनि हे सोये । मोङ्डूनि श्रद्धेची बाहे । दुराग्रहाची त्राये । वाढऊनियां ।१४। मग अश्वमेध कोडी कीजे । रत्ने भरोनि पृथ्वी दीजे । एकांगुष्ठींही तपिजे । तपसहस्री ।१५। जलाशयाचेनि नावे । समुद्रही कीजती नवे । परि किंबहुना आघवे । वृथाचि ते ।१६। खडकावरी वर्षले । जैसे भस्मी हवन केले । कां खेव दिघले । साउलिये ।१७। ना तरि जैसे चडकणा । गगन हाणितले अर्जुना । तैसा समारंभ सुणा । गेलाचि तो ।१८। घाणा गाळिले गुंडे । तेथ तेल ना पेंडी जोडे । तैसे दरिद्र तेवढे । ठेलेचि आंगी ।१९। गांठीं बांधली खापरी । येथें अथवा पैलतीरी । न सरोनि जैसी मारी । उपवासीं गा ।४२०। तैसे कर्मजाते तेणे । नाहीं ऐहिकींचे भोगणे । तेथ परत्र ते कवणे । अपेक्षावे ।२१। म्हणौनि ब्रह्मनामश्रद्धा । सांडूनि कीजे जो धांदा । हैं असो सिणु नुसधा । दृष्टादृष्टीं तो ।२२। ऐसे कलुषकरिकेसरी । त्रितापतिमिरतमारि । श्रीवर वीरनरहरि । बोलिले तेणे ।२३। तेथ निजानंदा बहुवसा— । माजीं अर्जुन तो सहसा । हरपला चंद्र जैसा । चांदिणेनी ।२४। अहो संग्राम हा वाणियां । मापे नाराचांचिया आणिया । सूनि मांस घे मवणिया । जीवितेसीं ।२५। ऐसिया समर्थी कर्कशे । भोगीजत स्वानंदराज्य कैसे । आणि भाग्योदय हा नसे । आणिके ठाई ।२६। संजय म्हणे कौरवराया । गुणा रिझों ये रिपूचिया । आणि गुरुही हा आमुचिया । सुखाचा येथ ।२७। हा न पुसतां हे गोठी । तरी देव कां सोडिते गांठी । तरी कैसेनि आम्हां भेटीं । परमार्थेसीं ।२८। होतों अज्ञानाच्या अंधारां । वोसंतीत जन्मवाहरा । ते आत्मप्रकाशमदिरा । आंत आणिले ।२९। येवढा आम्हां तुम्हां थोर । केला जेणे उपकार । म्हणौनि हा व्याससहोदर । गुरुत्वे होय ।४३०। तेवींचि संजयो म्हणे चित्तीं । हा अतिशय या नृपती । खुपैल म्हणौनि किती । बोलत असों ।३१। ऐसी हे बोली सांडिली । मग येरीचि गोठी आदरिली । जे पार्थ कां पुसिली । श्रीकृष्णाते ।३२। याचे जैसे का करणे । तैसे मीही करीन बोलणे । ऐकिजो ज्ञानदेव म्हणे । निवृत्तीचा ।४३३।

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदिपिकायां सप्तदशोऽध्यायः ।१७। श्लोकः—२८, ओव्या:-४३३

ज्ञानेश्वरी:- अध्याय अठरावा:- मोक्षसंन्यासयोग.

जयजय देव निर्मळ | निजजनाखिलमंगळ | जन्मजराजलजाळ— | प्रभंजन |९। जयजय देव प्रबळ | विदळितामंगळकुळ | निगमागमद्रुमफळ | फहप्रद |२। जयजय देव सकळ | विगतविषयवत्सळ | कळितकाळकौतूहळ | कलातीत |३। जयजय देव निश्वळ | चलितवित्तापानतुदिल | जगदुन्नीलनाविरल— | केलिप्रिय |४। जयजय देव निष्कळ | स्फुरदमंदानंदबहळ | नित्यनिरस्ताखिळमळ | मूळभूत |५। जयजय देव स्वप्रभ | जगदंबुदगर्भनभ | भुवनोद्भवारभस्तंभ | भवधंवस |६। जयजय देव विशुद्ध | अविद्योद्यानद्विरद | शमदममदनमदभेद | दर्यार्णव |७। जयजय देवैकरूप | अतिकृतकंदर्पर्सर्पदर्प | भक्तभावभवनदीप | तापापह |८। जयजय देव अद्वितीय | परिणतोपरमैकप्रिय | निजजनजित भजनीय | मायागम्य |९। जयजय देव श्रीगुरो | अकल्प्यनाकल्पतरो | स्वसविद्मुखीजप्ररो— | हणावनी |१०। हें काय एकै ऐसे | नानापरिभाषावशें | स्तोत्र करुं तुजदोषें | निर्विशेषा |११। जिहीं विशेषणीं विशेषिजे | तें दृश्य नव्हे रूप तुझें | हें जाणे मी म्हणोनि लाजें | वानणा इंहीं |१२। परी मर्यादेचा सागर | हा तंवचि तया डगर | जंव न देखे सुधाकर | उदया आला |१३। सोमकात निजनिर्झरी | चंद्रा अर्ध्यादिक न करी | तें तोचि अवधारीं | करवी कीं जी |१४। नेणो कैसी वसंतसंगें | अवचितीं झाडांची अंगें | फुटती तें तयाही जोगें | धरणें नोहे ? |१५। पचिनी रविकिरण | लाहे मग लाजे कवण ? | कां जळें शिंवतलें लवण | आंग भुले ! |१६। तैसा तूतें जेथ मी स्मरें | तेथे मीपण मी विसरें | मग जाकळिला ढेंकरें | तृप्त जैसा |१७। मज बुवां जी केलें तैसें | माझे मीपण दवडूनि देशें | स्तुतिमिषेंच पापिसे | बांधलें वाचे |१८। ना येन्हवी तरी आठवीं | राहोनि स्तुति जैं करावी | तें गुणागुणीं धरावी | सरोभरी कीं |१९। तरी तूं जी एकरसाचे लिंग | केवीं करुं गुणागुणीं विभाग ? | मोती फोडूनि सांधिता चांग | कीं तैसेचि भले ? |२०। आणि बाप तूं माय | इंहीं बोलीं ना स्तुती होय | डिंभोपाधिक आहे | विटाळ तेथे |२१। जी जालेनि पाइकें आले | तें गोसांवीपण केवीं बोलें ? | ऐसे उपाधी उशिटलें | काय वर्ण ? |२२। जरी आत्मा तूं एकसरा | हेही म्हणतां दातारा | तरी आंतुल तूं बाहेरा | घापतासी |२३। म्हणूनि सत्याचि तुजलागीं | स्तुती न देखों जी जगीं | मौनावांचूनि लेणे आंगीं | सुसीना मा |२४। स्तुती काहीं न बोलणे | पूजा काहीं न करणे | सत्रिधी काहीं न होणे | तुझ्या ठारीं |२५। तरी जितलें जैसें भुली | पिसें आलाप घाली | तैसें वानूं तें माउली | उपसाहावें तुवां |२६। आतां गीतार्थाची मुक्तमुदी | लेववीं माझिये वाग्वृद्धी | जेणे माने हे सभासदीं | सज्जनांच्या |२७। तेथ म्हणतलें श्रीनिवृत्ती | नको हें पुढतपुढती | परिसीं लोहा घृष्टी किती | वेळवेळां कीजे गा |२८। तंव विनवी झानदेव | म्हणे हो का जी पसाव | परी अवधान देतू देव | ग्रंथा आतां |२९। जी गीतारत्नप्रासादाचा | कळस अर्थचित्तामणीचा | सर्वगीतारदर्शनाचा | पाडाऊ जो |३०। लोकीं तरी आथी ऐसे | जे दुरुनि कळस दिसे | आणि भेटींचि हातवसे | देवतेचि तिये |३१। तैसेचि एथही आहे | जे एकेचि येणे अध्यायें | आधवाची दृष्ट होये | गीतागम हा |३२। मी कळस याचिकारणे | अठरावा अध्याय म्हणे | वाइला बादरायणे | गीताप्रासादा |३३। नोहे कळसापरतें काहीं | प्रासादीं काम नाहीं | तें सांगतसे गीताही | संपलेपणे |३४। व्यास सहजें सूत्री बळी | तेणे निगमरत्नाचर्णीं | उपनिषदार्थाची माळी | मार्जीं खांडिली |३५। तेथ त्रिवर्गाचा अपुआरु | आढळ निघाला जो अपारु | तो महाभारतप्राकारु | भोवतां केला |३६। मार्जीं आत्मज्ञानाचें एकवट | दळवाडें झाडूनि चोखट | घडिलें पाथवेकुंठ— | संवाद कुसरी |३७। निवृत्तिसूत्र सोडणिया | सर्वशास्त्रार्थ पुरवणिया | आवो साधिला मांडणिया | मोक्षरेखेचा |३८। ऐसेनि करितां उभारा | पंधरा अध्यायांत पंधरा | भूमी निर्वाळलिया पुरा | प्रासाद जाहाला |३९। उपरि सोळावा अध्याय | तो ग्रीवेंदेट्चा आय | सप्तदशा तो ठाय | पडघाणिये |४०। तयाहीवरी अष्टादशा | तो अपैसा माडला कळस | उपरि गीतादिकीं व्यास— | ध्वज लागला |४१। म्हणूनि मागील जे अध्याये | ते चढते भूमीचे आये | तयांचे पुरे दाविताहे | आपुल्या आंगीं |४२। जालया कामा नाहीं चोरी | तें कळसें होय उजरी | तेवीं अष्टादश विवरी | साद्यांत गीता |४३। ऐसा व्यासें विंदाणिये | गीताप्रासादू जोडणिये | आणूनि राखिले प्राणिये | नानापरी |४४। एक प्रदक्षिणा जपाचिया | बाहेरोनि करिती यया | एक ते श्रवणमिषें छाया | सेविती ययाची |४५। एक ते अवधानाचा पुरा | विडापाउड भीतरां | घेऊनि रिघती गाभारां | अर्थज्ञानाच्या |४६। ते निजबोधें उराउरीं | भेटीं आत्मया श्रीहरी | परी मोक्षप्रासादीं सरी | सर्वाही आथी |४७। समर्थाचिये पंक्तिमोजने | तळिल्यावरिल्या एक पक्वात्रे | तेवीं श्रवणे अर्थे पठणे | मोक्षचि लाभे |४८। ऐसा गीतावैष्णवप्रासाद | अठरावा अध्याय कळस विशद | म्यां म्हणितला हा भेद | जाणोनियां |४९। आतां सप्तदशापाठीं | अध्याय कैसेनि उठी | तो संबंध सांगों दिठी | दिसे तैसा |५०। कां गंगायमुनाउदक | वोघबर्गे वेगळिक | दावी होऊनि एक | पाणीपणे |५१। न मोडतां दोन्ही आकार | घडिलें एक शरीर | हें अर्धनारीनटेश्वर | रुपीं दिसे |५२। नाना वाढली दिवसे | कळा बिंबी पैसे | परी सिनाने लेवे जैसे | चंद्रीं नाहीं |५३। तैसीं सिनारीं चारी पदे | श्लोक श्लोकावच्छेदे | अध्याय अध्यायभेदे | गमे कीर |५४। परी प्रमेयाची उजरी | आनान रूप न धरी | नाना रत्नमणीं दोरी | एकचि जैसी |५५। मोतियें मिळोनि बहुवें | एकावळीचा पाड आहे | परी शोभे रूप होये | एकचि तेथ |५६। फुलां फुलसरां लेख चढे | द्रुतीं दुजी अंगुळी न पडे | श्लोक अध्याय तेणे पाडें | जाणावे हे |५७। सात शतें श्लोक | अध्यायां अठरांचे लेख | परी देव बोलिले एक | जे दुजे नाहीं |५८। आणि म्यांही न सांडोनि ते सोये | ग्रंथव्यक्ती केली आहे | प्रस्तुत तेणे निर्वाहें | निरूपण आइका |५९। तरी सतरावा अध्याव | पावतां पुरता ठाव | जे

संपत्तां श्लोकीं देव। बोलिले ऐसे ।६०। अर्जुना ब्रह्मनामाच्या विखीं। बुद्धी सांडूनि आस्तिकी। कर्म किजती तितुकी। असंते होती ।६१। हा ऐकोनि देवाचा बोल। अर्जुना आला डोल। म्हणे कर्मनिष्ठा मळ। ठेविला देखो ।६२। तो अज्ञानांध तंव बापुडा। ईश्वराचि न देखे एवढा। तेथ नामाचि एक तें पुढां। कां सुझे तया? ।६३। आणि रजतमें दोन्हीं। गेलियावीण श्रद्धा सानी। ते कां लागे अभिधानीं। ब्रह्माचिये ।६४। मग कोता खेंव देणे। वारतेवरील धांवणे। सांडीं पडे खेळवणे। नागिणीचें तें ।६५। तैसीं कर्म दुवाडे। तयां जन्मांतरची कडे। दुर्भेलावे येवढे। कर्ममार्जी ।६६। ना विपाये हे उजू होये। तरी ज्ञानाची योग्यता लाहे। येन्हीं येणेचि जाये। निरयालया ।६७। कर्मी हा ठायवरी। आहाती बहुवा अवसरी। आतां कर्मठा के ये वारी। मोक्षाची हे? ।६८। तरी फिटो कर्माचा पांग। कीजो अवघाचि त्याग। आदरिजो अव्यंग। संन्यास हा! ।६९। कर्मबाधेचिया कंहीं। जेथ भयाची गोठी नाहीं। तें आत्मज्ञान जिहीं। स्वाधीन होय ।७०। ज्ञानाचे आवाहनमंत्र। जें ज्ञानपिकतें सुक्षेत्र। ज्ञान आकर्षिते सूत्र—। तंतु जे का ।७१। ते दोनी संन्यासत्याग। अनुष्ठूनि सुटे जग। तरी हेचि आतां चांग। व्यक्त पुसो ।७२। ऐसे म्हणोनि पार्थी। त्यागसंन्यासव्यवस्थे। रूप होआवया येथें। प्रश्न केला ।७३। तेथ प्रत्युत्तरे बोली। श्रीकृष्ण जे चावळिली। तया व्यक्ती जाली। अष्टादशा ।७४। एवं जन्यजनकभावें। अध्याय अध्यायातें प्रसवे। आतां ऐका बरवें। पुसिले जें ।७५। तरी पांडुकुमरे तेणे। देवाचें सरतें बोलणे। जाणोनि अंतःकरणे। काणी घेतली ।७६। येन्हीं तत्त्वाविषयीं भला। तो निश्चित असे कीर जाहला। परी देवो राहे उगला। तें साहवेना ।७७। वत्स धालयाही वरी। धेनू न वचावी दुरी। अनन्य प्रीतीची परी। ऐसी आहे! ।७८। तेणे काजेवीणही बोलावे। तें देखिलें तरी पाहावें। भोगिता चाड दुणावे। पढियांतासाठी ।७९। ऐसी प्रेमाची हे जाती। आणि पार्थ तंव तेचि मूर्ती। म्हणूनि करूं लाहे खंती। उगेपणाची ।८०। आणि संवादाचेनि मिषें। जे अव्यवहार वस्तु असे। तेचि भोगिजे कीं जैसें। दर्पणीं रूप ।८१। मग संवाद तोही पारुखे। तरी भोगितां भोगां थोके। हें कां साहवेल सुखें। लांचावलेया? ।८२। यालागीं त्यागसंन्यास। पुसावयाचें घेऊनि मिस। मग उपलविलें दुस। गीतेचें तें ।८३। अठरावा अध्याय नोहे। हे एकाध्यायी गीताचि आहे। जैं वत्सचि धेनू दुहे। तें वेळ कायसी? ।८४। तैसीं संपत्ता अवसरीं। गीता आदरविली माघारी। स्वामी भृत्याचा न करी। संवाद काई? ।८५। परी हें असों ऐसें। अर्जुने पुसिजत असे। म्हणे विनंती विश्वेशें। अवधारिजो ।८६।

अर्जुन उवाचः— संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिष्ठामि वेदितुम् ।

त्यागस्य च हृषीकेश पृथक्करिणिष्ठून ।९।

हां जी संन्यास आणि त्याग। इयां दोन्हीं एके अर्थीं लाग। जैसा संघात आणि संघ। संघातेचि बोलिजे ।७। तैसेंचि त्यागें आणि संन्यासें। त्यागचि बोलिजत असे। आमचेनि तंव मानसें। जाणिजे हेचि ।८। ना कांहीं आथी अर्थभेद। तो देव करोतू विशद। तेथ म्हणती श्रीमुकुंद। भिन्नचि पैं ।८८। तरी अर्जुना तुझ्या मनीं। त्याग संन्यास दोनी। एकार्थ गमले हें मानी। मीही साच ।६०। इंहीं दोहीं कीर शब्दीं। त्यागचि बोलिजे त्रिशुद्धी। परी कारण एथ भेदीं। येतुलेची ।६९। निपटूनि कर्म सांडिजे। तें सांडणे संन्यास म्हणिजे। फलमात्र का त्यजिजे। तो त्याग गा ।६२। तरी कोणा कर्मचे फल। सांडिजे कोण कर्म केवळ। हेंही सांगों विवळ। चित्र देई ।६३। तरी आपैसी दांगे डोंगर। झाडाळीं विती अपार। तैसें लांबें राजागर। नुटिती तें ।६४। न पेरितां सैंघ तृणे। उठती तैसें साढीचें होणे। नाहीं गा राबाउणे। जियापरी ।६५। का अंग जाहाले सहजें। परी लेणे उद्यमे कीजे। नदी आपैसी आपादिजे। विहिरी जेरी ।६६। तैसें नित्यनैमित्तिक। कर्म होय स्वाभाविक। परी न कामितां कामिक। न निफजे ।६७।

श्रीभगवानुवाचः— काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ।

सर्वकर्मफलत्यागं प्राहस्त्यागं विचक्षणाः ।२।

का कामनेचेनि दलवाडे। जे उभारावया घडे। अश्वमेधादिक फुडे। याग जेथ ।६८। वापी कूप आराम। अग्रहारे हन महाग्राम। आणीकही नानासभ्रम। व्रताचे ते ।६६। ऐसे इष्टापूर्त सकळ। जया कामना एक मूळ। जें केले भोगवी फळ। बांधोनियां ।१००। देहाचिया गांवा आलिया। जन्ममृत्यूचिया साहळ्या। ना म्हणो नये धनंजया। जियापरी ।१। का ललाटींचे लिहिलें। न मोडे गा कांहीं केलें। काळेगोरेपणा धुतलें। फिटों नेणे ।२। केलें काम्य कर्म तेसें। फळ भोगावया धरणें बैसे। न फोडितां ऋण जैसे। वोसंडिना ।३। का कामनाही न करितां। अवसरात घडे पांडुसुता। तरी वायकाड जुङतां। लागे जैसे ।४। गुळ नेणतां तोडीं। घातला देवि गोडी। आगी मानूनि राखोडी। चेपिला पोळी ।५। काम्यकर्मी हे एक। सामर्थ्य आथी स्वाभाविक। म्हणूनि नको कौतुक। मुमुक्षू एथ ।६। किंवहुना पार्था ऐसें। जें काम्य कर्म गा असे। तें त्यजिजे विष जैसे। वोकूनियां ।७। मग तया त्यागातें जगीं। संन्यास ऐसया भंगी। बोलिजे अंतरंगी। सर्वद्रष्टा ।८। हें काम्य कर्म सांडणे। तें कामनेचेनि उपडणे। द्रव्यत्यागं दवडणे। भय जैसे ।६। आणि सोमसूर्यग्रहणे। येऊनि करिती प्रार्वणे। कां मातापितरमरणे। अंकित जे दिवस ।११०। अथवा अतिथी हन पावे। हें

ऐसैसे पडे जें करावें। तें तें कर्म जाणावें। नैमित्तिक गा।११। वार्षिया शोभे गगन। वसंते दुणावे वन। देहा श्रुंगारी यौवन। दशा जैसी।१२। कां सोमकांत सोमे पघळे। सूर्ये फांकती कमळे। एथ असतेच पाल्हाळे। आन नये।१३। तैसे नित्य जें का कर्म। तें निमित्ताचे लाहे नियम। एथ उंचावे तेण नाम। नैमित्तिक होय।१४। आणि सायंप्रातर्मध्याह्नी। जें कां करणीय प्रतिदिनी। परी दृष्टी जैसी लोचनी। अधिक नोहे।१५। कां नापादितां गती। चरणीं जैसी आधी। नातरी तें दिप्ती। दीपबिर्बी।१६। वास नेदिता जैसे। चंदनीं सौरभ्य असे। अधिकारावें तैसे। रूपचि जें।१७। नित्य कर्म ऐसे जनी। पार्था बोलिजे तें मर्नी। एवं नित्य नैमित्तिक दोन्हीं। दाविलीं तुज।१८। हेंचि नित्यनैमित्तिक। अनुष्ठेय आवश्यक। म्हणौनि म्हणों पाहती एक। वांझ ययाते।१९। परी भोजनीं जैसे होये। तृप्ती लाभे भूक जाये। तैसे नित्य नैमित्तिकीं आहे। सर्वांगी फळ।२०। कीड आगिठां पडे। तरी मळ तुटे वानी चढे। जया कर्म तया सांगडे। फळ जाणावे।२१। जे प्रत्यवाय तंव गळे। स्वाधिकार बहुवें उजळे। तेथ हातोफळिया भिळे। सदगतीसी।२२। येवढेवरी ढिसाळ। नित्यनैमित्तिकीं आहे फळ। परी तें त्यजिजे मूळ। नक्षत्रीं जैसे।२३। लता पिके आधवी। तंव चूत बाधे पालवीं। मग हात न लावित माधवीं। सोडूनि घाली।२४। तैसी नोलांडिता कर्मरेखा। चित्त दीजे नित्यनैमित्तिकां। पाठी फळ कीजे अशेखा। वांतिचियेवानी।२५। यया कर्मफळत्यागातें। त्याग म्हणती पैं जाणते। एवं त्यागसंन्यास तूतों। परिसविलें।२६। हा संन्यास जें संभवे। तैं काम्य बाधूं न पावे। निषिद्ध तंव स्वभावे। निषिद्धे गेले।२७। आणि नित्यादिक जें असे। तैं येणे फळत्यागे नासे। शिर लोटालिया जैसे। येर आंग।२८। मग सख्य फळपाकात। तैसे निमालिया कर्मजात। आत्मज्ञान गिंवसित। अपैसे ये।२९। ऐसिया निगुती दोनी। त्यागसंन्यास अनुष्ठानीं। पडले गा आत्मज्ञानीं। बांधती पाट।३०। नातरी हे निगुती चुके। मग त्याग कीजे हाततुके। तें कांहीं न त्यजे अधिकें। गोरींचि पडे।३१। जें औषध व्याधी अनोळख। तें घेतलिया परते विख। का अन्न न मानितां भूक। न मारी काय?।३२। म्हणौनि त्याज्य जें नोहे। तेथ त्यागातें न सुवावें। त्याज्यालागीं नोहावें। लोभपर।३३। चुकलिया त्यागाचें वेळें। केला सर्वत्यागही होय वोझें। निषिद्धे त्या सर्वत्र जुङ्ने। वीतराग तो।३४।

त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः।

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे।३।

एकां फळत्याग न ठाके। ते कर्मातें म्हणती बांधके। जैसे आपण नग्न भांडके। जगातें म्हणें।३५। का जिह्वालंपट रोगिया। अन्ने दूषी धनंजया। आंगा न रुसे कोदिया। मासियां कोपे।३६। तैसे फळकाम दुर्बळ। म्हणती कर्मचि किडाळ। मग निर्णय देती कवळ। त्यजावे ऐसा।३७। एक म्हणती यागादिक। करावेंचि आवश्यक। जे यावांचूनि शोधक। आन नसे।३८। मनशुद्धीच्या मार्गी। जैं विजयी व्हावें वेगी। तैं कर्मसबळालागीं। आळस न कीजे।३९। भांगार आधी शोधावें। तरी आगी जेवीं नुबगावें। का दर्पणालागीं सांचावें। अधिक रज।१४०। नाना वर्खे चोख होआवी। ऐसे आधीं जरी जीवीं। तरी संवदणी न मानावी। मलिन जैसी।४१। तैसीं कर्मे क्लेशकारे। म्हणौनि न न्यावीं अळ्वेरे। कां अन्न लाभे अरुवारे। राधितियेउणे?।४२। इंहीं इंहीं गा शब्दीं। एक कर्मी बांधती बुद्धी। ऐसा त्याग विसंवादी। पडोनि ठेला।४३। तरी विसंवाद तो फिटें। त्यागाचा निश्चय भेटे। तैसे बोलूं गोमटें। अवधान देर्ई।४४।

निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तमः।

त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्तिः।४।

तरी त्याग एथें पांडवा। त्रिविध पैं जाणावा। तया त्रिविधाही बरवा। विभाग करू।४५। त्यागाचे तीन्ही प्रकार। कीजती जरी गोचर। तरी तूं इत्यर्थाचें सार। इतुले जाण।४६। मज सर्वज्ञाचियेही बुद्धी। जें अलोट माने त्रिशुद्धि। निश्चयतत्त्व तें आधीं। अवधारीं पां।४७। तरी आपुलिये सोडवणे। जो मुमुक्षू जागों म्हणे। तया सर्वस्वे करणे। हेंचि एक।४८।

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत्।

यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम्।५।

जिये यज्ञदानतपादिकें। इयें कर्म आवश्यकें। तियें न सांडावीं पांथिकें। पाउकें जैसीं।४६। हरपले न देखिजे। तंव तयाचा मागू न सांडिजे। का तृप्त न होतां न लोटिजे। भाणे जेवीं।४७। नाव थडी न पवतां। न सांडिजे केळी न फळतां। का ठेविले न दिसतां। दीप जैसा।४९। तैसीं आत्मज्ञानविखीं। जव निश्चिती नाहीं निकी। तंव नोहावें यागादिकीं। उदासीन।५२। तरी स्वाधिकारानुरूपे। तियें यज्ञदानें तपें। अनुष्ठावींचि साक्षेपे। अधिकेवर। जें चालणें वेगावत जाये। तो वेग बैसावयाचि होये। तैसा कर्मातिशय आहे। नैष्कर्म्यलागीं। अधिके जंव जंव औषधी। सेवायाची मांडी बांधी। तंव तंव मुकिजे व्याधी। तयाचिये।५५। तैसीं कर्म हातोपातीं। जैं किजती यथानिगुती। तैं रजतमें झडती। झाडा देऊनि।५६। का पाठोवाटीं पुटे। भांगारा खार देणे घटे। तैं कीड झडकरी तुटे। निव्वर्ज होय।५७। तैसे

निष्ठा केले कर्म | तें सांडी करूनि रजतम | सत्त्वशुद्धीचे धाम | डोळां दावी ।५८ | म्हणौनिया धनंजया | सत्त्वशुद्धी गिंवसितया | तीर्थाचिया सावाया | आली कर्मै ।५६ | तीर्थे बाह्यमळ क्षाळे | कर्मे अभ्यंतर उजळे | एवं तीर्थे जाण निर्मळे | सत्कर्मची ।७६० | तृष्णार्ता मरुदेशी | झळे अमृते घोळली जैसी | कीं अंधालागी डोळ्यांसी | सूर्य आला ।६१ | बुडतया नदीच धावित्रली | पडतया पृथ्वीच कलवळिली | निमतया मृत्युने दिधली | आयुष्यवृद्धी ।६२ | कर्मची कर्मबद्धता | मुमुक्षु सोडविले पांडुसुता | जैसा रसरीति मरतां | राखिला विषे ।६३ | तैसीं एके हातवटिया | कर्मे कीजती धनंजया | बंधकंचि सोडवावया | मुख्ये होती ।६४ | आतां तेचि हातवटी | तुज सांगों गोमटी | जया कर्माते किरीटी | कर्मचि रुसे ।६५ |

एतान्यपि तु कर्माणि संगं त्यक्त्वा फलानि च ।

कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ।६ ।

तरी महायागप्रमुखे | कर्मे निफजतांही अचुकें | कर्तेपणाचें न ठाके | फुंजणे आंगी ।६६ | जो मोले तीर्था जाये | तया मी यात्रा करीत आहें | ऐसिये श्लाघ्यतेचा नोहे | तोष जेवी ।६७ | का मुद्रा समर्थाचिया | जो एकवटू झाँबे राया | तो मी जिणतां ऐसिया | न येचि गर्वा ।६८ | जो कासे लागोनि तरे | तया पोहती उर्मी नुरे | पुरोहित नविष्करे | दातेपणे ।६६ | तैसें कर्तृत्व अहंकारे | नेंधेनि यथाअवसरे | कृत्यजातांचे मोहरे | सारीजती ।७७० | केल्या कर्म पांडवा | जो आठी फळाचा यावा | तया मोहरा हो नेदावा | मनोरथ ।७१ | आर्धीचि फळीं आस तुटिया | कर्मे आरंभावी धनंजया | परावें बाळ धाया | पाहिजे जैसें ।७२ | पिंपरुवांचिया आशा | न शिंपिजे पिंपळ जैसा | तैसिया फळनिराशा | कीजती कर्मै ।७३ | सांडूनि दुधाची टकळी | गोंवारी गांवधेनु वेटाळी | किंबहुना कर्मफळीं | तैसें कीजे ।७४ | ऐसी हे हातवटी | घेऊनि जे क्रिया उठी | आपणा आपुलिया गांठी | लाहेचि तो ।७५ | म्हणौनि फळीं लाग | सांडोनि देहसंग | कर्मे करावी हा चांग | निरोप माझा ।७६ | जो जीवबंधे शिणला | सुटके जाचे आपला | तेणे पुढतपुढतीं या बोला | आन न कीजे ।७७ |

नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ।

मोहात्स्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तिः ।७ ।

नातरी आंधाराचेनि रोखें | जैसी डोळां राविजती नखें | तैसा कर्मद्वये अशेखें | कर्मची सांडी ।७८ | तयाचें कर्म सांडणे | तें तामस मी म्हणे | शिसाराचे रागे लावणे | शिसचि जैसें ।७६ | हां गा मार्ग दुवाड होये | तरी निस्तरितील पाये | कीं तेचि खांडणे आहे | मार्गापराधे? ।७० | भुकेलियापुढे अन्न | हो का भलतैसें ऊन्हं | तरी बुद्धी न घेतां लंघन | भाणे पापरां हाल्या ।८१ | तैसा कर्माचा बाध कर्मै | निस्तरिजे करितेनि वर्मै | हें तामस नेणे भ्रमै | माजविला ।८२ | कीं स्वभावें आले विभागा | तें कर्मचि वोसंडी पैं गा | तरी झाणे आताळा त्यागा | तामसा तया ।८३ |

दुःखमित्येव यत्कर्म कायकलेशभयात्यजेत् ।८ ।

स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ।९ ।

अथवा स्वाधिकार बुझे | आपले विहितही सुझे | परी करितया उबजे | निबरणा ।८४ | जे कर्मची ऐलीकड | नावेक दिसे दुवाड | जे वाहतिये वेळे जड | शिदोरी जैसी ।८५ | जैसा निंब जिभे कडवट | हिरडा पहिले तुरट | तैसा कर्म ऐल सेवट | खणुवाळा होय ।८६ | का धेनू दुवाड शिंग | शेवतीये अडव आंग | भोजनसुख माहाग | पाक करितां ।८७ | तैसें पुढतपुढतीं कर्मै | आरंभीच अतिविषम | म्हणोनि तो तें श्रम | करितां मानी ।८८ | येन्हवीं विहितत्वे मांडी | परी घालितां आसुरवाडी | तेथ पोळला ऐसा सांडी | आदरिलेही ।८८ | म्हणे वस्तु देहासारिखी | आली बहुतीं भाग्यविशेखीं | मा जाचूं कां कर्मादिकी | पापिया जैसा? ।७६० | केले कर्मी जें द्यावें | तें झाणे मज होआवे | आजी भोगूं ना बरवे | हातीचे भोग ।८९ | ऐसा शरीराचाचिया क्लेशा | भेणे कर्मै वीरेशा | सांडी तो परियेसा | राजस त्याग ।८२ | येन्हवीं तेथही कर्म सांडे | परी तया त्यागफल न जोडे | जैसें उतले आगी पडे | तें न लगेचि होमा ।८३ | का बुडोनि प्राण गेले | ते अर्धोदकीं निमाले | हें म्हणों नये जाहले | दुर्मरणची ।८४ | तैसें देहाचेनि लोभे | जेणे कर्मा पाणी सुभे | तेणे साच न लभे | त्यागाचें फळ ।८५ | किंबहुना आपुले | जैं ज्ञान होय उदया आले | तें नक्षत्रातें पाहले | गिळी जैसें ।८६ | तैशा सकारण क्रिया | हारपती धनंजया | तो कर्मत्याग ये जया | मोक्षफळासी ।८७ | तें मोक्षफळ अज्ञाना | त्यागिया नाहीं अर्जुना | म्हणोनि तो त्याग न माना | राजस तो ।८८ | तरी कोणे पां एथ त्यागे | तें मोक्षफळ घर रिघे | हेंही आइक प्रसंगे | बोलिजेल ।८९ |

कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ।

संगं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः ।६।

तरी स्वाधिकाराचेनि नावें। जें वांटिया आलें स्वभावें। तें आचरे विधिगौरवें। शुंगारोनि ।२००। परी हें मी करित असे। ऐसा आठव त्यजी मानसें। तैसेचि पाणी दे आशे। फळाचिये ।७। पैं अवज्ञा आणि कामना। मातेच्या ठार्यी अर्जुना। केलिया दोनी पतना। कारण होती ।८। तरी दोनी यें त्यजावी। मग माताचि ते भजावी। वांचूनि मुखालार्गी वाळावी। गायचि सगळी? ।९। आवडतियेही फळीं। असारें साली आंठोळी। त्यासार्टीं अवगळी। फळातें कोण्ही? ।१०। तैसा कर्तृत्वाचा मद। आणि कर्मफळाचा आस्वाद। या दोहींचें नांव बंध। कर्मचा कीं ।११। तरी या दोहींच्याविखीं। जैसा बाप नातळे लेकी। तैसा हों न शके दुःखी। विहिता क्रिया ।१२। हा तों त्यागतरुवर। जो गा मोक्षफळें ये थोर। सात्त्विक ऐसा डगर। यासींच जर्गी ।१३। आतां जाळूनि बीज जैसें। झाडा कीजे निर्वशें। फळ त्यागूनि कर्म तैसें। त्यजिलें जेणे ।१४। तया लागतवेंवो परिसीं। धातूचि गंधकाळिमा जैसी। जाती रजतमें तैसीं। तुटलीं दोर्हीं ।१५। मग सत्वें चोखाळें। उघडती आत्मबोधाचे डोळें। तेथ मृगांबु सांजवेळे। होय जैसे ।१६। तैसा बुद्धयादिकांपुढां। असतचि विश्वाभास येवढा। तो न देखे कवणीकडां। आकाश जैसे ।१७।

न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते ।

त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः ।१०।

आणि प्राचीनचेनि बळें। आलीं कृत्यें कुशलाकुशलें। तियें व्योमआंगीं आभाळें। विराली जैसीं ।११। तैसीं तयाचिये दिठी। कर्म चोखाळलीं किरीटी। म्हणोनि सुखदुःखीं उठी। पडेना तो ।१२। तेणे शुभकर्म जाणावें। मग तें हर्षे करावें। का अशुभालार्गी व्हावें। द्वेषिया ना ।१३। तरी इया विषयींचा काहीं। तया एकही संदेह नाहीं। जैसा स्वज्ञाच्या ठार्यीं। जागिन्निलिया ।१४। म्हणऊनि कर्म आणि कर्ता। या द्वैतभावाची वार्ता। नेणे तो पांडुसुता। सात्त्विक त्याग ।१५। ऐसेनि कर्म पार्था। त्यजिलीं त्यजिती सर्वथा। अधिकें बाधती अन्यथा। सांडिली तरी ।१६।

न हि देहभूता शक्यं त्यक्तुं कर्मण्यशेषतः ।

यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ।१७।

आणि हां गा सव्यसाची। मूर्ति लाहोनि देहावी। खेंती करिती कर्मची। ते गांवढे गा ।१८। मृत्तिकेचा वीट। घेऊनि काय करील घट। केउतें तंतू पट। सांडील तो? ।१९। तेवींचि वहित्व आंगीं। आणि उबे उबगणें आगी?। कीं तो दीप प्रभेलार्गीं। द्वेष करील काई? ।२०। हिंग त्रासला घाणी। तरी कैचें सुगंधत्व आणी?। द्रव सांडूनि पाणी। कें राहे तें? ।२१। तैसा शरीराचेनि आभासें। नांदत जंव असे। तंव कर्मत्यागाचें पिसें। काइसें तरी ।२२। आपण लाविजे टिळा। म्हणोनि पुसों ये अवलीळां। मा घाली फेळी निडळा। कां कर्लं ये गा ।२३। तैसें विहित स्वयें आदरिलें। म्हणोनि त्यजूं ये त्यजिलें। परी कर्मचि देह आतलें। तें का सांडील गा? ।२४। जें श्वासोच्छ्वासवरी। होत निजेलियाही वरी। कांहीं करणेंचि परी। होती जयाची ।२५। या शरीराचेनि मिसकें। कर्मचि लागलें असिकें। जिता मेलया न ठाके। इया रिती ।२६। यया कर्मांतं सांडिती परी। एकीचि ते अवधारीं। जे करितां न जाइजे हारी। फळाशेचिये ।२७। कर्मफल ईश्वरीं अर्पे। तत्प्रसादें बोध उद्दीपे। तेथ रज्जुज्ञान लोपे। व्याळशंका ।२८। तेणे आत्मबोधें तैसें। अविद्येसीं कर्म नाशे। पार्था त्यजिजे जै ऐसें। तैं त्यजिलें होय ।२९। म्हणोनि इयापरी जर्गी। कर्म त्यजी तो महात्यागी। येर मूर्छने नांव रोगी। विश्रांती जैसी ।३०। तैसा कर्मी शिणे एकीं। तो विसांवो पाहे आणिकी। दांडेयाचे घाय बुकी। धाडणे जैसें ।३१। परी हें असो पुढती। तोचि त्यागी त्रिजगतीं। तेणे फलत्यागें निष्कृती। नेले कर्म ।३२।

अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ।

भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु सन्यासिनां क्वचित् ।१२।

येहवीं तरी धनंजया। त्रिविधा कर्मफळा गा यया। समर्थ ते कीं भोगावया। जे न सांडितीचि आशा ।३३। आपणचि विऊनि दुहिता। कीं न मम म्हणे पिता। तो सुटे कीं प्रतिग्रहिता। जांवाई शिरके ।३४। विषाचे आगरही वाहती। ते विकितां सुटले जिती। येर निमाले जे घेती। वेंचोनि मोलें ।३५। तैसें कर्ता कर्म करूं। अकर्ता फळाशा न धरूं। एथ न शके आवरू। दोहींतें कर्म ।३६। वाटे पिकलिया वृक्षाचें। फळ अपेक्षी तयाचें। तेवीं साधारण कर्माचें। फळ घेतया ।३७। परी करूनि फळ नेघे। तो जगाच्या काहीं न रिघे। जे त्रिविध जग आघवें। कर्मफळ हें ।३८। देव मनुष्य सीवर। यया नांव जगडंबर। आणि हे तंव तीन्ही प्रकार। कर्मफळाचे ।३९। तेचि एक गा अनिष्ट। एक तें केवळ इष्ट। आणि एक इष्टानिष्ट। त्रिविध ऐसें ।४०। परी विषयमता बुद्धी। आंगीं सूनि अविधी। प्रवर्तती जे निषिद्धीं। कुव्यापरीं ।४१। तेथ कृमि कीट लोष्ट। हें देह लाहती निकृष्ट। तया नाम तें अनिष्ट। कर्मफळ ।४२। का स्वधर्मा मान देतां। स्वाधिकार पुढां सूतां। सुकृत कीजे पुस्तां। आम्नायातें ।४३। तैं

इंद्रादिक देवांची। देहें लाहिजती सव्यसाची। तया कर्मफळा इष्टाची। प्रसिद्धी गा।४४। आणि गोड आंबट मिळे। तेथ रसांतर फरसाळे। उठी दोहीं वेगळे। दोहीं जिणते।४५। रेचकचि योगवशें। होय स्तंभावयादोषें। तेवीं सत्यासत्य समरसें। सत्यासत्यचि जिणिजे।४६। म्हणोनि समभावें शुभाशुभें। मिळोनि अनुष्ठानाचें उमें। तेणे मनुष्यत्व लाभे। तें मिश्र फळ।४७। ऐसें त्रिविध यया भागीं। कर्मफळ मांडलेसे जगीं। हें न सांडी तयां भोगीं। जे सूदले आशा।४८। जेथ जिह्वेचा हात फांटे। तंव जेवितां वाटे गोमटे। मग परिणामीं शेवटें। अवश्य मरण।४९। संवचोर मैत्री चांग। तंव न पविजे तें दांग। सामान्या भली आंग। न शिवे तंव।५०। तैसी कर्म करितां शरीरीं। लाहती महत्त्वाची फरारी। पाठीं निधन एकसरी। पावती फळे।५१। जैसा समर्थ आणि ऋणिया। मार्गी आला बाइणिया। न लोटे तैसा प्राणिया। पडे तो भोग।५२। मग कणिसौनि कण झडे। तो विरुद्धला कणिसा चढे। पुढती भूमी पडे। पुढती उठी।५३। तैसें भोगीं जें फळ होय। तें फळांतरे वीत जाय। चालतां पायें पाय। जिणिजे जैसा।५४। उताराचिये सांगडी। ठाके ते ऐलीच थडी। तेवीं न मुकीजती वोढी। भोग्याचिये।५५। पैं साध्यसाधनप्रकारे। फळभोग तो पसरे। एवं गोविले संसारे। अत्यागी ते।५६। येरवीं जातिपुष्पांचे विकसणें। त्याचि नाम जैसें सुकरणे। तैसें कर्ममिषें न करणें। केलें जिहीं।५७। बीजचि वरेसि वेंचे। तेथ वाढती कुळवाडी खांचे। तेवीं फळत्यागे कर्माचे। सारिले काम।५८। तें सत्त्वशुद्धी साहाकारे। गुरुकृपामृततुषारे। सासिन्नलेनि वोसरे। द्वैतदैन्य।५९। तेहां जगदाभासामिषें। स्फुरे ते त्रिविध फळ नाशे। एथ भोक्ता भोग्य आपैसे। निमाले हें।२६०। घडे ज्ञानप्रधान ऐसा। संन्यास जया वीरेशा। तेचि फळभोग सोसा। मुकले गा।६०। आणि येणे कीर संन्यासें। जैं आत्मरूपीं दिठी पैसे। तें कर्म एक ऐसे। देखणे आहे?।६१। पडोनि गेलिया भिंती। चित्रांची केवळ होय माती। का पाहालया रातीं। अंधारे उरे?।६२। जैं रूपचि नाहीं उमें। तें छाया काह्याची शोभे। दर्पणेवीण बिबे। वदन कें पां?।६३। फिटलिया निद्राचा ठाव। कैंचा स्वज्ञासी प्रस्ताव। मग सत्य कीं तें वाव। कोण म्हणे?।६४। तेंसे गा संन्यासें येणे। तंव अविद्येसीचि नाहीं जिणें। मा तियेचें कार्य कोणे। घेपेदिपे।६५। म्हणौनि संन्यासिये पाहीं। कर्माची गोठी कीजेल काई?। परी अविद्या आपुल्या देहीं। आहे जैं का।६६। कर्तेपणाचेनि थांवें। आत्मा शुभाशुभीं धांवे। दृष्टि भेदाचिये राणिवे। रचलीसे जैं।६६। तें तरी गा सुवर्मा। बिजावळी आत्मया कर्मा। अपाडे जैसी पश्चिमा। पूर्वेसि कां।६७। ना तरी आकाशा का आभाळा। सूर्या आणि मुगजळा। बिजावळी भूतळां। वायूसि जैसीं।२७०। पांघरोनि नईचे उदक। असे नईमाजी खडक। परी जाणिजे का वेगळिक। कोडीची ते।७१। हो का उदकाजवळी। परी सिनीचि ते बाबुळी। का संगास्तव काजळी। दीप म्हणो ये?।७२। जरी चंद्रीं जाला कलंक। तरी चंद्रेसीं नहें एक। आहे दृष्टी डोळ्यां विवेक। अपाड जेतुला।७३। नाना वाटा—वाटे जातया। वोद्या वोधीं वाहतया। आरसां आरसां पाहातया। अपाड जेतुला।७४। पार्था गा तेतुलेनि मानें। आत्मेनिसीं कर्म सिनें। परी घेविजे अज्ञानें। तें कीर ऐसे।७५। विकाशें रवीते उपजवी। द्रुती अलीकरवी भोगवी। ते सरोवरी का बरवी। अब्जिणी जैसी।७६। पुढतपुढती आत्मक्रिया। अन्यकारणकाचि तैशिया। करूं पांचांही तया। कारणां रूप।७७।

पंचैतानि महाबाहो कारणानि निवोध मे।

सांख्ये कृतांते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्माम्।७३।

आणि पांचांही कारणे तिये। तूहीं जाणसी विपायें। जे शास्त्रे उभजनि बाहे। बोलती जयाते।७८। वेदरायाचिया राजधानी। सांख्यवेदांताच्या भवनीं। निरूपणाच्या निशाणधनीं। गर्जती जियें।७९। जे सर्वकर्मसिद्धीलागीं। इयेंचि मुदलें हो जगीं। तेथ न सुवावा अभंगी। आत्मराज।२८०। इया बोलाचे डांगुरटी। तियें प्रसिद्धी आली किरीटी। म्हणौनि तुझ्या हन कर्णपुटीं। वसोत का जे।८०। आणि मुखांतरी आइकिजे। तैसें कायसें हें ओझों। मी चिद्रल्त तुझे। असतां हातीं।८१। दर्पण पुढां मांडलेया। कां लोकांचिया डोळ्यां। मान द्यावा पहावया। आपुले निकें?।८२। भक्त जैसेनि जेथ पाहे। तेथ तें तेचि होत जाये। तो मी तुझे जाहालो आहे। खेळणे आजी।८३। ऐसें हें प्रीतीचेनि वेगें। देव बोलता से नेघे। तंव आनंदामार्जी आंगें। विरत पार्थ।८४। चांदिणियाचा पडिभर। होतां सोमकांताचा डोंगर। विघरोनि सरोवर। हो पाहे जैसा।८५। तैसें सुख आणि अनुभूती। या भावांची मोळूनि भिंती। आतलें अर्जुनाकृती। सुखचि जेथ।८६। तेथचि समर्थ म्हणौनि देवा। अवकाश जाहाला आठवा। मग बुडतयाचा धांवा। जीवें केला।८८। अर्जुना येसां धेंडे। प्रज्ञापसरेसीं बुडे। आलें भरतें एवढें। तें सावरूनि।८६। देव म्हणे हां गा पार्था। तूं आपणें देख सर्वथा। तंव सांवरूनि येरें माथा। तुकियेला।२८०। म्हणे जाणसी दातारा। मी तुजसी व्यक्ति शेजारा। उबगला आदीं एकाहारा। येवों पाहें।८७। तयाही हा ऐसा। लोभें देतसां जरी लालसा। तरी कां जी घालीतसा। आड आड जीवा?।८८। तेथ श्रीकृष्ण म्हणती निकें। अद्यापि नाहीं मा ठाउके। वेड्या वंद्रा आणि चंद्रिके। न मिळें आहे?।८९। आणि हाही बोलोनि भावो। तुज दाऊं आम्ही भिवो। जे रुसतां बांधे थावो। तें प्रेम गा हें।९०। एथ एकमेकांचिये खुणें। विसंवाद तंवचि जिणें। म्हणौनि असो हे बोलणें। इयेविषयीचे।९१। मग कसकसें तें आतां। बोलत होतो पांडुसुता। सर्व कर्मा भिन्नता। आत्मेनिसीं।९२। तंव अर्जुन म्हणे देवें। माङ्गिये मनीचेंचि स्वभावें। प्रस्ताविले बरवें। प्रमेय तें जी।९३। जें सकळ कर्माचे बीज। कारणपंचक तुज। सांगेन ऐसी पैज। घेतली कां।९४। आणि आत्मया एथ कांहीं। सर्वथा लाग

नाहीं। हें पुढारलासि तें देई। लाहाणे माझें।६६। यया बोला विश्वेशो। म्हणितले तोषे बहुवसें। इयेविषयीं धरणे वैसे। ऐसें कें जोडे?।३००। तरी अर्जुना निरुपिजेल। तें कीर भाषेआंतूल। परी मेचू ये होइजेल। ऋणिया तुज।।१। तंव अर्जुन म्हणे देवो। काई विसरले मागील भावो। इये गोठी कीं राखत आहों। मीतूंपण जी ?।२। एथ श्रीकृष्ण म्हणती हो का। आतां अवधानाचा पसर निका। करुनियां आइका। पुढारलों तें।३। तरी सत्यचि गा धनुर्धरा। सर्व कर्माचा उभारा। होतसे बाहीरबाहिरा। करणे पांचे।४। आणि पंजकारण दळवाडे। जिहीं कर्माकार माडे। ते हेतु तंव उघडे। पांच आथी।५। एर आत्मतत्त्व उदासीन। तें ना हेतु ना उपादान। ना तें अंगे करी संवाहन। कर्मसिद्धिंचें।६। तेथ शुभाशुभीं अशीं। निफजती कर्म ऐसीं। राती देवो आकाशीं। जियापरी।७। तोय तेज धूम। यया वायूसीं संगम। जालिया होय अभ्रागम। व्योम तें नेणे।८। नाना काढीं नाव मिळे। ते नावाडेनि चळे। चालविजे अनिलें। उदक ते साक्षी।९। कां कवणे एकं पिंडे। वैचितां अवतरे भांडें। मग भंवडिजे दंडे। भ्रमे चक्र।३१०। आणि कर्तृत्व कुलालाचे। तेथ काय तें पृथ्वीयेचे। आधारावांचूनि वेंचे। विचारीं पां ?।११। हेही असो लोकांचिया। राहाटी होतां आघविया। कोण काम सवितया। आंगा आले ?।१२। तैसें पांच हेतु मिळणी। पांचेचि इंहीं कारणीं। किजे कर्मलतांची लावणी। आत्मा सिना।१३। आतां तेंचि वेगळाली। पांचही विवर्चूं गा भली। तुकोनि घेतलीं। मोतियें जैसीं।१४।

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम्।

विविधा च पृथक् चेष्टा दैवं चैवात्र पंचमम्।१४।

तैसीं यथालक्षणें। आइकें पांच कारणे। तरी देह हें मी म्हणें। पहिलें एथ।१५। ययातें अधिष्ठान ऐसें। म्हणिजे तें याचि दोषें। जे स्वभोग्येसीं वसे। भोक्ता येथ।१६। इंद्रियांच्या दाहें हातीं। जाचोनि देवोराती। सुखदुःखे प्रकृती। जोडिजती जियें।१७। तियें भोगावया पुरुखा। आन ठावोचि नाहीं देखा। म्हणोनि अधिष्ठानभाखा। बोलिजे देह।१८। हें चोविसाही तत्त्वाचे। कुटुंबघरवस्तीचे। तुटे बंधमोक्षाचे। गुंथाडे एथ।१९। किंबंहना अवस्थात्रया। हें अधिष्ठान धनंजया। म्हणोनि देहा यया। हेचि नाम।३२०। आणि कर्ता हें दुजें। कर्मचे कारण जाणिजे। प्रतिबिं म्हणिजे। चैतन्याचे जें।२१। आकाशाचि वर्ष नीर। तें तळवर्टीं बांधे नाडर। मग बिंबोनि तदाकार। होय जेवी।२२। कां निद्राभरै बहुवें। राया रायपण ठाउवें नव्हे। मग स्वर्जीचिये सामावे। रंकपणी।२३। तैसें आपुलेनि विसरें। चैतन्यचि देहाकारें। आभासोनि आविष्करें। देहपणे जें।२४। जया विचाराच्या देशीं। प्रसिद्धि गा जीव ऐसी। जेणे भाष केली देहेसी। आघवाविषयीं।२५। प्रकृती करी कर्म। तो म्यां केली म्हणे भ्रमें। येथ कर्ता येणे नामें। बोलिजे जीव।२६। मग पातेयांच्या केशीं। एकीच उठती दिठी जैसी। मोकळीच वरी ऐसी। चिरीव गमे।२७। का घराआंतूल एक। दीपाचा अवलोक। गवाक्षभेदे अनेक। आवडे जेवी।२८। का एकचि पुरुष जैसा। अनुसरत नवां रसां। नवविध ऐसा। आवडों लागे।२९। तेवीं बुद्धीचे एक जाणणे। श्रोत्रादिभेदे येणे। बाहेरी इंद्रियपणे। फांके जें का।३३०। तें पृथग्विध करण। कर्मचे इया कारण। तिसरे गा जाण। नृपनंदना।३१। आणि पूर्वपरिच्यमवाहणी। निधालिया वोधाचिया मिळणी। होय नदी नद पाणी। एकचि जेवी।३२। तैसीं क्रियाशक्ति पवर्नीं। असे जे अनपायिनी। ते पडिली नाना स्थानीं। नाना होय। जैं वाचे करी येणे। तैं तेचि होय बोलणे। हाता आली तरी घेणे—। देणे होय।४। अगा चरणाच्या ठारीं। तरी गती तेचि पार्ही। अधोद्वारीं दोहीं क्षारणे तेची।।३५। कंदोनि हृदयवरी। प्रणवाची उजरी। करितां तेचि शरीरी। प्राण म्हणिजे।३६। मग उर्ध्वचिया रिगानिगा। पुढती तेचि शक्ति पैं गा। उदान ऐसिया लिंगा। पात्र जाहाली।३७। अधोरुद्धाचेनि वाहें। अपान हे नाम लाहे। व्यापकपणे होये। व्यान तेची।३८। आरोगिलेनि रसें। शरीर भरी सरिसें। आणि न सांडितां असें। सर्वसंधी।३६। ऐसिया इया राहटी। मग तेचि क्रिया पाठीं। समान ऐसी किरीटी। बोलिजे गा।३४०। आणि जांभई शिंक ढेकर। ऐसैसा होतसे व्यापार। नाग कूम कूकर। इत्यादि होय।४१। एवं वायूची हे चेष्टा। एकीचि परी सुभटा। वर्तनास्तव पालटां। येतसे जे।४२। ते भेदली वृत्तिपंथे। वायुशक्ती गा एथें। कर्मकारण चौथे। ऐसें जाण।४३। आणि ऋतु बरवा शारदू। शारदीं पुढती चांदू। चंद्री जैसा संबंधू। पूर्णिमेचा।४४। का वसंती बरवा आराम। आरामीं प्रियासंगम। संगर्मीं आगम। उपचारांचा।४५। नाना कमळीं पांडवा। विकास जैसा बरवा। विकासीहि यावा। परागाचा तो।४६। वाचे बरवें कवित्व। कवित्वीं बरवें रसिकत्व। रसिकत्वीं परतत्त्व—। स्पर्श जैसा।४७। तैसीं सर्ववृत्तिवैभवी। बुद्धीचि एकली बरवी। बुद्धीही बरव नवी। इंद्रियप्रौढी।४८। इंद्रियप्रौढी मंडळा। शृंगार एकचि निर्मळा। जैं अधिष्ठात्रियां का मेळा। दैवतांचा जो।४६। म्हणूनि चक्षुरादिकी दाहें। इंद्रियां पाठीं स्वानुग्रहें। सूर्यादिकां का आहे। सुरांचे वृद।३५०। तें देववृंद बरवें। कर्मकारण पांचवें। अर्जुना एथ जाणावें। देव म्हणे।५१। एवं माये तुझिये आयणी। तैसी कर्मजातांची हे खाणी। पंचविध आकर्णी। निरुपिली।५२। आतां हेचि खाणी वाढे। मग कर्माची सृष्टी घडे। जिहीं ते हेतुही उघडे। दाऊं पांचे।५३।

शरीरवाडमनोभिर्यतकर्म प्रारभते नरः।

न्यायं वा विपरीतं वा पंचैते तस्य हेतवः ।१५।

तरी अवसांत आली माधवी। ते हेतुं होय नवपल्लवी। पल्लव पुष्पकूर्ज दावी। पुष्प फलांते ।५४। का वार्षिये आणिजे मेघ। मेघे वृष्टिप्रसंग। वृष्टिसतव भोग। सस्यसुखाचा ।५५। नातरी प्राची अरुणाते विये। अरुणे सूर्योदय होये। सूर्ये सगळा पाहे। दिवस जैसा ।५६। तैसे मन हेतु पांडवा। होय कर्मसंकल्पभावा। तो संकल्प लावी दिवा। वाचेचा गा ।५७। मग वाचेचा तो दिवटा। दावी कृत्यजाताचिया वाटा। तेव्हां कर्ता रिगे कामठां। कर्तृत्वाच्या ।५८। तेथ शरीरादिक दलवाडे। शरीरादिकां हेतूचि घडे। लोहकाम लोखंडे। निर्वाळिजे जैसे ।५९। का तांथुवांचा ताणा। तांथू घालितां वैरणा। तो तंतूचि विचक्षणा। होय पट ।३६०। तैसे मनवाचादेहांचे। कर्म मनादि हेतुचि रचे। रत्नीं घडे रत्नांचे। दलवाडे जेवीं ।६१। एथ शरीरादिके कारणे। तेचि हेतु केवीं हें कोणे। अपेक्षिजे तरी तेणे। अवधारिजो ।६२। आइका सूर्याचिया प्रकाशा। हेतु कारण सूर्यचि जैसा। का उंसाचे कांडे उंसा। वाढी हेतु ।६३। नाना वागदेवता वानावी। तैं वाचाची लागे कमवावी। का वेदां वेदेचि बोलावी। प्रतिष्ठा जेवीं ।६४। तैसे कर्म शरीरादिके। कारण हें कीर ठाऊके। परि हेचि हेतु न चुके। हेंही एथ ।६५। आणि देहादिकीं करणी। देहादि हेतु मिळणी। होय जया उभारणी। कर्मजातां ।६६। तैं शास्त्रार्थं मानियेला। मार्गा अनुसरे धनंजया। तरी न्याय तो न्याया। हेतु होय ।६७। जैसा पर्जन्योदकाचा लोट। विपाये धरी साळीचा पाट। तो जिरे परी अचाट। उपयोग आथी ।६८। कां रोवें निघाले अवचंटे। पडिले द्वारकेचिये वाटे। तैं शिणे परी सुनाटे। न वचती पदे ।६९। तैसे हेतुकारणमेळे। उठी कर्म जे आंधळे। तैं शास्त्राचे लाहे डोळे। तैं न्याय म्हणिषे ।३७०। ना वूध वाढितां ठावो पावे। तंव उतोनि जाय स्वभावे। तोही वेंच परी नव्हे। वेंचिले तैं ।७१। तैसे शास्त्रसाहंवीण। केले नोहे जरी अकारण। तरी लागो कां नागवण। दानलेखी ? ।७२। अगा बावना वर्णापरता। कोण मंत्र आहे पांडुसुता। का बावनही नुच्छारितां। जीव आथी ? ।७३। परी मंत्राची कडसणी। जंव नेणिजे कोदंडपाणी। तंव उच्चारफळ वाणी। न पवे जेवीं ।७४। तेवीं कारणहेतुयोगे। जें बिसाट कर्म निगे। तैं शास्त्राचिये न लगें। कांसे जंव ।७५। कर्म होतचि असे तेव्हांही। परी तैं होणे नव्हे पाहीं। ता अन्याय गा अन्यायीं। हेतु होय ।७६।

तत्रैव सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः ।

पश्यत्यकृतुद्वित्वात्र स पश्यति दुर्मतिः ।१६।

एवं पंचकारण कर्मा। पांचवी हेतु हे सुमहिमा। आतां एथे पाहे पां आत्मा। सांपडला असे ।७७। भातु न होनि रूपे जैसीं। चक्षु रूपाते का प्रकाशी। आत्मा न होनि कर्मै तैसी। प्रकटित असे गा ।७८। पैं प्रतिबिंब आरिसा। दोन्हीं न होनि वीरेशा। दोहींते प्रकाशी जैसा। न्याहाळितां तो ।७९। का अहोरात्र सविता। न होनि करी पांडुसुता। तैसा आत्मा कर्म कर्ता। न होनि दावी ।३८०। परी देहाहंभानभुली। जयाची बुद्धी देहींच आतली। तया आत्मविषयीं जाली मध्यरात्रीं गा ।८१। जेणे चैतन्या ईश्वरा ब्रह्मा। देहचि केले परमसीमा। तया आत्मा कर्ता हे प्रमा। अलोट उपजे ।८२। आत्माचि कर्मकर्ता। हाही निश्चय नाहीं तत्त्वातां। देहचि मी कर्मकर्ता। मानितो साच ।८३। जे आत्मा मी कर्मातीत। सर्वकर्मसाक्षीभूत। हे अपुली कंहीं मात। नायकेचि कानीं ।८४। म्हणोनि उपमा आत्मयातें। देहचिवरी मविजे एथे। विचित्र काई रात्रि दिवसातें। दुडुळ न करी? ।८५। पैं जेणे आकाशींचा कंहीं। सत्य सूर्य देखिला नाहीं। तो थिल्लरीवे बिंब काई। मानू न लाहे? ।८६। थिल्लराचेनि जालेपणे। सूर्यासि आणी होणे। त्याच्या नाशीं नाशणे। कंपे कंप ।८७। आणि निद्रिस्ता चेवो न ये। तंव स्वप्न साच हों लाहे। रज्जू नेणतां सर्पा बिहे। विस्मो कवण? ।८८। जंव कवळ आथी डोळां। तंव चंद्र देखावा कीं पिंवळा। काय मृगींही मृगजळा। भाळावे नाही? ।८९। तैसा शास्त्रगुरुंचेनि नाहीं। जो वाराही टेकों नेदी सिंवे। केवळ मौळच्याचेनि जीवे। जियाला जो? ।३६०। तेणे देहात्मदृष्टीमुळे। आत्मया धावे देहाचे जाळे। जैसा अप्राचा वेग कोलहें। चंद्रीं मानीं ।८१। मग तया मानणयासाठीं। देहबंदीशाळे किरीटी। कर्माच्या वज्रगांठी। कळासे तो ।८२। पाहे पां बंधभावना दृढा। नलियेवरी तो बापुडां। काय मोकळेयाही चवडा। न ठकेचि पुंसा? ।८३। म्हणोनि निर्मळे आत्मस्वरुपी। जो प्रकृतीचे केले आरोपी। तो कल्पकोडीच्या मार्पी। मवीचि कर्मै ।८४। आतां कर्मामाजीं असे। परी तयाते कर्म न स्पर्शै। वडवानळाते जैसे। समुद्रोदक ।८५। तैसेनि वेगळेपणे। जयाचे कर्मै असणे। तो कीर वोळखावा। कवणे। तरी सांगो ।८६। जे मुक्ताते निर्धारितां। लाभे आपलीच मुक्तता। जैसी दीपे दिसे पाहतां। आपली वस्तु ।८७। नातरी दर्पण जंव उटिजे। तंव आपणपयां आपण भेटिजे। का तोय पावतां तोय होइजे। लवणे जेवीं ।८८। हे असो परतोनि मागुतें। प्रतिबिंब पाहे बिंवातं। तंव पाहणे जाउनी आयिते। बिंबचि होय ।८९। तैसे हारपलें आपणपये पावे। तैं सत्ताते पाहतां गिंवसावे। म्हणोनि वानावे ऐकावे। तेवि सदा ।४००। परी कर्मै असोनि कर्मै। जो नागवे समविषमे। चर्मचक्षूचेनि चामें। दृष्टी जैसी ।१। तैसा सोऱवला जो आहे। तयाचे रूप आतां पाहें। उपपत्तीची बाहे। उभऊनि सांगो ।२।

यस्य नाहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ।

हत्वाऽपि स इमाल्लोकान्न हंति न निबध्यते ।१७।

तरी अविद्येचिया निदा । विश्वस्वप्नाचा हा धांदा । भोगित होता प्रबुद्धा । अनादि जो ।३ । तो महावाक्याचेनि नावें । गुरुकृपेचनि थावें । माथां हात ठेवणें नव्हे । थापटिला जैसा ।४ । तैसा विश्वस्वप्नैर्सी माया । नीद सांडूनि धनंजया । सहजेचि चेइला अद्भया— । नंदपणे जो ।५ । तेव्हां मृगजळाचें पूर । दिसते एक निरंतर । हारपती कां चंद्रकर । फांकतां जैसें ।६ । का बाळत्व निधोनि जाय । तैं बागुला नाहीं त्राय । पैं जळालिया इंधन न होय । रंधन जेवी ।७ । नाना चेवो आलिया पाठी । तैं स्वप्न न दिसे दिठी । तैसी अहंमता गा किरीटी । नुरेचि तया ।८ । मग सूर्य अंधारालागी । रिघो का भलते सुरंगीं । परी तो तयाच्या भागीं । नाहीचि जैसा ।९ । तैसा आत्मत्वे वेष्टिला होये । तो जया तया दृश्याते पाहें । तैं दृश्य द्रष्टेपणेंसी होत जाये । तयाचेचि रूप ।१० । जैसा वहिं जया लागे । तैं वहीची जालिया आंगें । दाह्यदाहकविभागें । सांडिजे तैं ।१ । तैसा कर्मकारा दुजेया । तो कर्तपणाचा आत्मयां । आळ आला तो गेलिया । कांहीं बाहीं जे उरे ।१२ । तिये आत्मस्थितीचा जो रावो । मग तो देहीं इये जाणेल ठावो । काय प्रलयांबूचा उत्राहो । वोघ मानी? ।१३ । तैसीं ते पूर्ण अहंता । काई देहपणे पांडुसुता । आवरे काई सविता । बिबे धरिला? ।१४ । पैं मथुनि लोणी घेपे । तैं मागुती ताकीं घापे । तरी तैं लिप्तपणे सिपे । तेंगेंसी काई? ।१५ । नाना काष्ठोनि वीरेशा । वेगळाविलिया हुताशा । राहे काष्ठाचिया मांदुसा । कौऱ्लेपणे? ।१६ । का रात्रीचिया उदरांत । रिगाला जो हा भास्वत । तो रात्री ऐसी मात । ऐके काई? ।१७ । तैसे वेद्य वेदकपणेंसी । पडिले का जयाच्या ग्रासीं । तया देह मी ऐसी । अहंता कैची? ।१८ । आणि आकाशें जेथें जेथुनी । जाइजे तेथ असे भरोनी । म्हणोनि ठेलें कोंदोनी । आपेअप ।१९ । तैसे जें तेणे करावें । तो तेंचि आहे स्वभावें । मा कोणे कर्मी वेष्टावें । कर्तपणे? ।२० । नुरेचि गगनावीण ठावो । नोहेचि समुद्रा प्रवाहो । नुठीचि ध्रुवा जावों । तैसैं जाहालें ।२१ । ऐसेनि अहंकृतिभावो । जयाचा बोधीं जाहाला वावो । तन्ही देहा जंव निर्वाहो । तंव आथी कर्म ।२२ । वारा जरी वाजोनि वोसरे । तरी तो डोल रुखीं उरे । का सेंदें द्रुति राहे कापुरे । वेंचलेनी ।२३ । का सरलेया गीताचा समारंभू । न वचे वाहवलेयाचा क्षोभू । भूमी लोळोनि गेलिया अंबू । वोल थारे ।२४ । अगा मावळलेनि अकें । संध्याचिया भूमिके । ज्योतिदीप्ती कौतुकें । दिसे जैसी ।२५ । पैं लक्ष भेदिलियाहीवरी । बाण धावेचि तंववरी । जंव भरली आथी उरी । बळाची तया ।२६ । नाना चळीं भांडे जालें । तैं कुलालें परतें नेलें । परी भ्रमेचि ते मागिले । भोंवडिलेपणे ।२७ । तैसा देहाभिमान गेलिया । देह जणे स्वभावें धनंजया । जालें ते अपैसया । चेष्टवीच तैं ।२८ । संकल्पेवीण स्वप्न । न लावितां दांगीचे बन । न रचितां गंधर्वभूवन । उठी जैसे ।२९ । आत्मयाचेनि उद्यमेवीण । तैसे देहादिपंचकारण । होय आपणयां आपण । क्रियाजात ।३० । पैं प्राचीनसंस्कारशर्षें । पांचही कारणे सहेतुकें । कामविजती गा अनेके । कर्मकारे ।३१ । तया कर्मामाजीं मग । संहरो आधवे जग । अथवा नवे चांग । अनुकरो ।३२ । परी कुमुद कैसेनि सुके । तैं कमळ कैसें फांके । हीं दोन्ही रवी न देखे । जयापरी ।३३ । का वीजू वर्षोनि आभाळ । ठिकरिया आतो भूतळ । अथवा करूं शाडळ । प्रसत्रा वृष्टी ।३४ । तरी तया दोहीतें जैसें । नेणिजेचि का आकाशें । तैसा देहींच जो असे । विदेहदृष्टी ।३५ । तो देहादिकीं चेष्टीं । घडतां मोडतां हे सृष्टीं । न देखे स्वप्न दृष्टी । चेइला जैसा ।३६ । येहवी चामाचे डोळेवरी । जे देखती देहचिवरी । ते कीर तो व्यापारी । ऐसेंचि मानिती ।३७ । का तृपाचा बाहुला । जो आगरामेरे ठेविला । तो सत्य राखता कोल्हा । न मनी काई ।३८ । पिसें नेसलें का नागवें । हें लोकीं येऊनि जाणावें । ठाणोरियांचे मवावे । आणिकीं घाय ।३९ । का महासतीचे भोग । देखे कीर सकळ जग । परी ते आगी ना आंग । ना लोक देखे ।४० । तैसा स्वस्वरूपे उठिला । जो दृश्येंसी द्रष्टा आटला । तो नेणे काय राहटला । इंद्रियग्राम ।४१ । अगा थोरीं कल्लोळीं कल्लोळ साने । लोपतां तिरींचेनि जनें । एका एकीं गिळिले हे मने । मानिजे जन्ही ।४२ । तन्ही उदकाप्रति पाहीं । कोण ग्रसितसे काई । तैसें पूर्णा दुजें नाहीं । जें तो मारी ।४३ । सुवर्णाचिया चंडिका । सुवर्णशूळेचि देखा । सुवर्णाचिया महिखा । नाश केला ।४४ । तो देवलसिया कडा । व्यवहार गमला फुडा । वांचूनि महिष शूळ चामुंडा । सुवर्णचि तैं ।४५ । पैं चित्रीचे जळ हुताश । तो दृष्टीचाचि आभास । पटीं अग्नि वोलांश । दोन्ही नाहीं ।४६ । मुक्ताचे देह तैसें । हाले चाले संस्कारवशें । तैं देखोनि लोक पिसे । तो कर्ता म्हणती ।४७ । आणि तया करणेया आंत । घडो त्रैलोक्या धात । परी तेणे केला हे मात । बोलों नये ।४८ । अगा अधकार देखावा तेजे । मग तो फेडिजे हें कैं बोलिजे । तैसें ज्ञानिया नाहीं दुजें । तो मारील काई? ।४९ । म्हणोनि तयाची बुद्धी । नेणे पापपुण्यांची गंधी । गंगा मिनिलिया नदी । विटाळ जैसा ।५० । अग्नीसि अग्नि झागटलिया । काय पोळे तो धनंजया । कीं शस्त्र रुपे आपणया । आपणची? ।५१ । तैसें आपणपयापरतें । जो नेणे क्रियाजातातें । तेथ काय लिंपवी बुद्धीतें । तयाचिये? ।५२ । म्हणोनि कार्य कर्ता क्रिया । हें स्वरूपविं जाहलें जया । नाहीं शरीरादिकीं तया । कर्मबंध ।५३ । जे कर्ता जीव विंदाणी । काढूनि पाचही खाणी । घडित आहे करणी । आउतीं दाहें ।५४ । तेथ न्यावो आणि अन्यावो । हा द्विविध साधुनि आवो । उभारितां न लवी खेंवो । कर्म भुवने ।५५ । या थोराडा कीर कामा । विरजा नोहें आत्मा । परी म्हणसी हन उपक्रमा । हात लावी ।५६ । तो साक्षी चिद्रूप । कर्मप्रवृत्तीहीलागीं । तया आयास नाहीं आंगीं । जे प्रवृत्तीचेही उढ़ीगीं ।

लोकचि आथी ।५८ । म्हणोनि आत्मयाचें केवळ | जो रुपचि जाहाला निखळ | तया नाहीं बंदिशाळ | कर्माची हे ।५९ । परी अज्ञानाच्या पटीं | अन्यथा ज्ञानाचें चित्र उठी | तेथ चितारणी हे त्रिपुटी | प्रसिद्ध जे का ।५० ।

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ।

कारणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः ।१८ ।

जें ज्ञान ज्ञाता ज्ञेय | हें जगाचें बीजत्रय | तें कर्माची निःसंदेह | प्रवृत्ती जाण ।६१ । आतां ययाचि गा त्रया | व्यक्ती वेगळालिया | आइके धनंजया | करुं रुप ।६२ । तरी जीवसूर्यबिंबाचे | रशमी श्रोत्रादिकें पांचें | धांवोनि विषयपचाचे | फोडित मढ ।६३ । कीं जीवनृपाचे वारु उपलाणे | घेऊनि इंद्रियांची केंकाणे | विषयदेशीचें नागवणे | आणीत जे ।६४ । हें असो इहीं इंद्रियी राहाटे | जें सुखदुःखेसीं जीवा भेटे | ते सुषुप्तिकाळीं वोहटे | जेथ ज्ञान ।६५ । तया जीवा नांव ज्ञाता | आणि जे हें सागितलें आतां | तेंचि एथ पांडुसुता | ज्ञान जाण ।६६ । जें अविद्येचिये पोटीं | उपजतखेवों किरीटी | आपणयांते वाटी | तिहीं ठायीं ।६७ । आपुलिये धांवेपुढा | घालूनि ज्ञेयाचा गुंडा | उभारी मागिली कडां | ज्ञातुत्वानें ।६८ । मग ज्ञातया ज्ञेया दोघां | तो नांदणुकेचा बगा | माझीं जालेनि पैं गा | वाहे जेणे ।६९ । ठाकूनि ज्ञेयाची शीव | पुरे जयाची धांव | सकळ पदार्था नांव | सूतसे जें ।७० । तें गा सामान्य ज्ञान | या बोला नाहीं आन | ज्ञेयाचेही चिह्न | आईक आतां ।७१ । तरी शब्द र्खर्श | रुप रस गंध | हा पंचविध आभास | ज्ञेयाचा तो ।७२ । जैसें एकेचि चूतफळे | इंद्रियां वेगळवेगळे | रसें वर्णं परिमळे | भेटिजे स्पर्शे ।७३ । तैसें ज्ञेय तरी एकसरें | परी ज्ञान इंद्रियद्वारे | घे म्हणोनि प्रकारे | पांचें जालें ।७४ । आणि समुद्री वोधाचे जाणे | सरे लाणीपासीं धांवणे | का फळीं सरे वाढणे | सस्याचे जेवीं ।७५ । तैसें इंद्रियांच्या वाहवर्टीं | धांवतया ज्ञाना जेथ ठी | होय तें गा किरीटी | विषय ज्ञेय ।७६ । एवं ज्ञातया ज्ञाना ज्ञेया | तिहीं रुप केले धनंजया | हें त्रिविध सर्व क्रिया— | प्रवृत्ति जाण ।७७ । जे शब्दादि विषय | हें पंचविध जें ज्ञेय | तेंचि प्रिय का अप्रिय | एके परीचे ।७८ । ज्ञान मोटकें ज्ञातया | दावीना जंव धनंजया | तव स्वीकारा कीं त्यजावया | प्रवर्तेचि तो ।७९ । परी मीनातें देखोनि बक | जैसा निधानातें रंक | का रुग्दी देखोनि कामुक | प्रवृत्ति धरी ।८० । जैसे खालारा धांवे पाणी | भ्रमर पुष्पाचिये घार्णी | नाना सुटला सांजवणी | वत्सचि पां ।८१ । अगा स्वर्गांची उर्वशी | ऐकोनि जेवीं माणुसीं | वराता लाविजती आकाशीं | यागांचिया ।८२ । पैं पारीवा जैसा किरीटी | चढला नभाविये पोटीं | पारवी देखोनि लोटी | आंगचि सगळे ।८३ । हें ना घनगर्जनासरिसा | मयूर वोवांडे आकाशा | ज्ञाता ज्ञेया देखोनि तैसा | धांवचि घे ।८४ । म्हणोनि ज्ञान ज्ञेय ज्ञाता | हे त्रिविध गा पांडुसुता | होयचि कर्मा समस्तां | प्रवृत्ति येथ ।८५ । परी तेंचि ज्ञेय विपायें | जरी ज्ञातयाचें प्रिय होये | तरी भोगावया न साहे | क्षणही विलंब ।८६ । नातरी अवचटे | तेंचि विरुद्ध होऊनि भेटे | तरी युगांत वाटे | सांडावया ।८७ । व्याडा का हारा | वरपडा जालेया नरा | हर्ष आणि दरारा | सरसाचि उठी ।८८ । तैसें झेंय प्रियाप्रियें | देखिलेनि ज्ञातया होये | मग त्यागस्वीकारी वाहे | व्यापारातें ।८९ । तेथ रागी प्रतिमल्लाचा | गोसांवी सर्वदलाचा | रथ सांडूनि पायांचा | होय जैसा ।१०० । तैसें ज्ञातेपणे जें असे | तें ये कर्ता ऐसिये दशे | जेवितें बैसलें जैसें | रंघन करुं ।११ । कां भवरेचि केला मळा | वरकल जाला अंकसळां | नाना देव रिगाला देउळा— | चिया कामा ।१२ । तैसा ज्ञेयाचि हांवा | ज्ञाता इंद्रियांचा मेळावा | राहाटवी तेथ पांडवा | कर्ता होय ।१३ । आणि आपण होऊनि कर्ता | ज्ञाना आणी करणता | तेंचे ज्ञेयचि स्वभावतां | कार्य होय ।१४ । ऐसा ज्ञानाचिये निजगती | पालट पडे गा सुमती | नेत्रांची शोभा रातीं | पालटे जैसीं ।१५ । का अदृष्ट जालिया उदासू | पालटे श्रीमंतांचा विलासू | पूर्णमेपाठीं शीतांशू | पालटे जैसा ।१६ । तैसा चाळिता करणे | ज्ञाता वेष्टिजे कर्तेपणे | तेथीचीं तियें लक्षणे | ऐक आतां ।१७ । तरी बुद्धि आणि मन | चित्त अहंकार हनं | हें चतुर्विध चिह्न | अंतःकरणाचें ।१८ । बाह्य त्वचा श्रवण | चक्षु रसना घाण | हें पंचविध जाण | इंद्रिय गा ।१९ । तेथ आंतुलें तंव करणे | कर्ता कर्तव्या घे उमाणे | मग तैं जरी जाणे | सुखा येतें ।१०० । तरी बाहेरिलें तियेही | चक्षुरादिकें दाहाहीं | उठौनि लवलाही | व्यापारा सुये ।११ । मग फिटे दुःखाचा ठावो | तव राहाटवी रात्रिदिवो | विकण वातें वाहावों | जयापरी ।१२ । तैसेनि त्यागस्वीकारीं | वाहातां इंद्रियांची धुरी | ज्ञातयातें अवधारी | कर्ता म्हणिये ।१३ । आणि कर्तयाच्या सर्व कर्मे | आउतांचिया परी क्षमी | म्हणोनि इंद्रियातें आम्ही | करणे म्हणो ।१४ । आणि हेचि करणेवरी | कर्ता क्रिया ज्या उभारी | तिया व्यापे तें अवधारी | कर्म एथ ।१५ । सोनाराचिया बुद्धी लेणे | व्यापे चंद्रकरीं चांदिणे | का व्यापे वेल्हाळपणे | वेली जैसी ।१६ । नाना प्रभा व्यापे प्रकाशू | गोडिया इक्षुरसू | हें असे अवकाशू | आकाशीं जैसा ।१७ । तैसें कर्तयाचिया क्रिया | व्यापले जें धनंजया | तें कर्म गा बोलावया | आन नाही ।१८ । एवं कर्ता कर्म करण | या तिहींचेही लक्षण | सांगितलें तुज विचक्षण— | शिरोमणी ।१९ । एथ ज्ञाता ज्ञान ज्ञेय | हें कर्मचिं प्रवृत्तित्रय | तैसेचि कर्ता करण कार्य | हा कर्मसंचय ।२० । वळी ठेविला असे धूम | आथी बीजीं जेवी दुम | का मनीं जोडे

काम। सदा जैसा। १३। तैसा कर्ता क्रिया करणी। कर्माचे आहे जिंतवणी। सोनें जैसें खाणी। सुवर्णाचिये। १४। म्हणौनि हे कार्य मी कर्ता। ऐसें आथी जेथ पांडुसुता। तेथ आत्मा दूरी समस्तां। क्रियांपासी। १५। यालागीं पुढतपुढती। आत्मा वेगळाचि सुमती। आतां असो हैं किती। जाणतासि तू। १६।

ज्ञानं कर्मं च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः।

प्रोच्यते गुणसंख्याने यथावच्छृणु तान्यपि। १६।

परी सांगितले जें ज्ञान। कर्म कर्ता हन। ते तिन्हीं तिन्हीं ठायीं भिन्न। गुणीं आहाती। १७। म्हणौनि ज्ञाना कर्मा कर्तव्या। पातेजों नये धनंजया। जे दोनी बांधती सोडावया। एकचि प्रौढ। १८। तें सात्त्विक ठाउवें होये। तो गुणभेद सांगों पाहें। जो सांख्यशास्त्रीं आहे। उवाइला। १९। जें विचारक्षीरसमुद्र। स्वबोधकुमुदिनीचंद्र। ज्ञानडोळसा नरेंद्र। शास्त्रांचा जें। २०। कीं प्रकृतिपुरुष दोनी। मिसळलीं दिवोरजनी। तियें निवडिता त्रिभुवनीं। मार्तड जे। २१। जेथ अपारा मोहराशी। तत्त्वाच्या मार्पीं चोविसी। उमाणे घेऊनि परेशी। सुरवाडिजे। २२। अर्जुना जे सांख्यशास्त्र। पढे जयाचे स्तोत्र। तें गुणभेदचरित्र। ऐसें आहे। २३। जे आपुलेनि आंगिके। त्रिविधपणाचेनि अकें। दृश्यजात तितकें। अंकित केलें। २४। एवं सत्त्वरजतमां। तिन्हींची एवढी असे महिमा। जे त्रैविध्य आदि ब्रह्मा। अंतीं कृपि। २५। परी विश्वींची आघवी मांदी। जेणे भेदलेनि गुणभेदी। पडिली तें तंव आदी। ज्ञान सांगों। २६। जे दिठी जरी चोख कीजे। तरी भलतेंही चोख सुजे। तैसें ज्ञाने शुद्धे लाहिजे। सर्वही शुद्ध। २७। म्हणौनि तें सात्त्विक ज्ञान। आतां सांगों दे अवधान। कैवल्यगुणनिधान। श्रीकृष्ण म्हणे। २८।

सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते।

अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम्। २०।

तरी अर्जुना गा तें फुडे। सात्त्विक ज्ञान चोखडे। जयाच्या उदयीं झेय बुडे। ज्ञातेनिसीं। २६। जैसा सूर्य न देखे आंधारे। सरिता नेणिजती सागरें। का कवळिलिया न धरे। आत्मच्छाया। २३०। तयापरी जया ज्ञाना। शिवादि तृणावसाना। इया भूतव्यक्ति भिन्ना। नाडळती। २१। जैसें हातें चित्र पाहातां। होय पाणियें मीठ धुतां। का चेवोनि स्वज्ञां येतां। जैसें होय। २२। तैसें ज्ञाने जेणें। करितां ज्ञातव्यातें पाहाणें। जाणता न जाणेण। जाणावें उरें। २३। पैं सोनें आटूनि लेणीं। न काढिती आपुलिया आयणी। कां तरंग न घेपती पाणी। गाळूनि जैसें। २४। तैसी जया ज्ञानाचिया हाता। न लगेचि दृष्यकथा। तें ज्ञान सर्वथा। सात्त्विक गा। २५। आरिसा पाहों जातां कोडें। जैसें पाहातेंचि कां रिगे पुढें। तैसें झेय लोटोनि पडे। ज्ञाताचि जें। २६। पुढती तेंचि सात्त्विक ज्ञान। जें मोक्षलक्ष्मीचे भुवन। हैं असो ऐक चिह्न। राजसाचें। २७।

पृथक्त्वेन तु यज्ञानं नानाभावान्यृथिविधान।

वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम्। २१।

तरी पार्था परियेस। तें ज्ञान गा राजस। जें भेदाची कांस। धरूनि चाले। २८। विचित्रता भूतांचिया। आपण आतोनि ठिकरिया। बहु चकै ज्ञातया। आणिली जेणें। २६। जैसे साचा रूपा आड। घालूनि विसराचे कवाड। मग स्वज्ञाचे कबाड। वोइरी निद्रा। २४०। तैसें स्वज्ञानाचिये पौळी। बाहेरी मिथ्यामोहाचे खळी। तिन्हीं अवस्थांची वह्याळी। दावी जें जीवा। २१। अळकारपणे झांकलें। बाळका सोनें कां वायां गेलें। तैसें नार्मीं रूपीं दुरावलें। अद्वैत जया। २२। अवतरलीं गाडग्यां घडां। पृथ्यी अनोळख जाली मूढां। वह्य जाला कानडा। दीपत्वासाठीं। २३। का वस्त्रपणाचेनि आरोपें। मूर्खाप्रति तंतू हारपे। नाना मुग्धा पट लोपें। दाऊनि चित्र। २४। तैसी जया ज्ञाना। जाणोनि भूतव्यक्ती भिन्ना। ऐक्यबोधाची भावना। निमोनि गेली। २५। मग इंधर्नीं भेदला अनळ। फुलांवरी परिमळ। का जळभेदे सकळ। चंद्र जैसा। २६। तैसे पदार्थभेद बहुवस। जाणोनि लहान थोर वेष। आतलें ते राजस। ज्ञान येथ। २७। आतां तामसाचेंही लिंग। सांगेन तें वोळख चांग। डावलावया मातंग। सदन जैसें। २८।

यत्तु कृत्स्नवदेकरिमन्कार्यं सक्तमहैतुकम्।

अतत्त्वार्थवदल्पं च तत्त्वामसमुदाहृतम्। २२।

तरी किरीटी जे ज्ञान। हिंडे विधीचेनि वर्षें हीन। श्रुति पाठमोरी नग्न। म्हणौनि तया। २६। येरीही शास्त्रबटिकरीं। जें निंदेचे विटाळवरी। बोळविलेसे डोंगरी। म्लेंच्छधर्माच्या। २५०। जें गा ज्ञान ऐसें। गुणग्रहे तामसें। घेतलें भोंवे पिसें। होजनियां। २१। जें सोयरिके बाध नेणे। पदार्थी निषेध न म्हणें। निरोपिलें जैसें सुणें। शून्यग्रामी। २२। तया तोळीं जें नाडळें। का खातां जेणें पोळे। तेंचि येक वाळे। येर घेचि तें। २३। पैं सोनें चोरितां उंदिर। न म्हणे थरविथर। नेणे मांसखाइर। काळे गारे। २४। नाना वनामार्जीं बोहरी। कडसणी जेवीं न करीं। का जीत मेलें न विचारी। बैसतां मासी। २५। अगा वांता कां वाढिलेया। साजुका का सडलिया। विवेक

कावळिया। नाहीं जैसा। ५६। तैसें निषिद्ध सांडूनि द्यावें। का विहित आदरें घ्यावें। हें विषयांचेनि नावें। नेणेचि जें। ५७। जेतुले आड पडे दिठी। तेतुले घेचि विषयांसाठी। मग तें ऊद्रांव्य वांटी। शिश्नोदरां। ५८। तीर्थातीर्थ हे भाख। उदकीं नाहीं सनोळख। तृषा वोळे तेंचि सुख। वांचूनियां। ५९। तयाचिपरी खाद्याखाद्य। न म्हणे निंद्यानिंद्य। तोंडा आवडे तें मेध्य। ऐसाचि बोध। ५६०। आणि ऊजात तितुके। त्वचेंद्रियेंचि वोळखे। तियेविषयीं सोयरिके। सादरचि बहू। ६१। पैं स्वार्थी जें उपकरे। तयाचि नाम सोयिरे। देहसंबंध न सरे। जिये ज्ञानी। ६२। मृत्यूचे आघवेचि अन्न। आगी आघवेचि इंधन। तैसें जगवि आपले धन। तामसज्ञाना। ६३। ऐसेनि विश्व सकळ। जेणे विषयचि मानिले केवळ। तया एक जाण फळ। देहभरण। ६४। आकाशपतिता नीरा। जैसा सिंधुचि एक थारा। तैसें कृत्यजात उदरा—। लागीचि बुझे। ६५। वांचूनि स्वर्ग नरक आधी। तया हेतु प्रवृत्ति निवृत्ती। इये आघवीयेचि राती। जाणिवेची जें। ६६। जें देहखंडा नाम आत्मा। ईश्वर पाषाणप्रतिमा। ययापराती प्रमा। ढाळे नेणे। ६७। म्हणे पडिलेनि शरीरे। केलेनिसीं आत्मा सरे। मा भोगावया उरे। कोण वेषें?। ६८। ना ईश्वर पाहतां आहें। तो भोगवी जरी हें होये। तरी देवचि खाये। विकूनियां। ६९। गांवींचे देवळेश्वर। नियामकचि होती साचार। तरी देशींचे डोंगर। उगे कां असती?। ५७०। ऐसा विपायें देव मानिजे। तरी पाषाणमात्रचि जाणिजे। आणि आत्मा तंव म्हणिजे। देहातेचि। ७१। येऱें पापपुण्यादिकें। तें आघवेचि करोनि लटिकें। हित मानी अग्निमुखें। चरणें जें का। ७२। जे चामाचे डोळे दाविती। जें इंद्रिये गोडी लाविती। तेंचि साच हेप्रतीती। फुडी जया। ७३। किंबहुना ऐसी प्रथा। वाढती देखसी पार्था। धूमाची वेली वृथा। आकाशीं जैसी। ७४। कोरडा ना वोला। उपयोगा आधी गेला। तो वाढोनि मोडला। भेंड जैसा। ७५। नाना उसांची कणसें। का नपुंसके माणुसें। वन लागले जैसे। साबरीचें। ७६। नातरी बाळकाचे मन। का चोराघरीचे धन। अथवा गळस्तन। शेळ्येचे। ७७। तैसें जें वायाणे। वोसाळ दिसे जाणणे। तयातें मी म्हणें। तामस ज्ञान। ७८। तेंही ज्ञान इया भाषा। बोलिजे तो भाव ऐसा। जात्यंधाचा का जैसा। डोळा वाडा। ७९। का बधिराचे नीट कान। अपेया नाम पान। तैसें आडनांव ज्ञान। तामसा तया। ५८०। हें असो किती बोलावें। तरी ऐसें जे देखावें। तें ज्ञान नोहे जाणावें। डोळस तम। ८१। एवं तिहीं गुर्णी। भेदलें यथालक्षणीं। ज्ञान श्रोतृशिरोमणी। दाविले तुज। ८२। आतां याचि त्रिप्रकारा। ज्ञानाचेनि धनुर्धरा। प्रकाशे होती गोचरा। कर्तयाच्या क्रिया। ८३। म्हणौनि कर्म पैं गा। अनुसरे तिहीं भागां। मोहरें जालिया वोघा। तोय जैसे। ८४। तेंचि ज्ञानत्रयवशें। त्रिविध कर्म जे असे। तेथ सात्त्विक तंव ऐसे। परिस आधी। ८५।

नियंतं संगरहितमरागद्वेषतः कृतम् ।२३।

अफलप्रेष्टुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते ।२४।

तरी स्वाधिकाराचेनि मार्गे। आले जें मानिले आंगें। पतिव्रतेचेनि परिष्वंगें। प्रियातें जैसें। ८६। सांवळ्या आंगा चंदन। प्रमदालोचनां अंजन। तैसें अधिकारासी मंडण। नित्यपणें जें। ८७। तें नित्य कर्म भलें। होय नैमित्तिकीं सावाइलें। सोनयासि जोडलें। सौरश्य जैसे। ८८। आणि आंगा जीवाची संपत्ति। वेंचूनि करी बाळाची पाळती। परी जीवें उभगणें हे रिस्थिती। न पाहे माय। ८९। तैसें सर्वस्वें कर्म अनुष्ठी। परी फल न सूये दिठी। उखिती क्रिया पैठी। ब्रह्मींचि करी। ५६०। आणि प्रिय आलिया स्वभावे। शबळ उरे वेंचे ठाउवें नव्हे। तैसें सत्प्रसंगें करावें। पारुषे जरी। ६१। तरी अकरणाचेनि खेदें। द्वेषातें जीवीं न बाधें। जालियाचेनि आनंदे। फुंजो नेणे। ६२। ऐसाएसिया हातवटिया। कर्म निफजे जें धनंजया। जाण सात्त्विक हें तया। गुणनाम गा। ६३। ययावरी राजसाचें। लक्षण सांगिजेल साचें। न करीं अवधानाचें। वाणेपण। ६४।

यत्तु कामेष्टुना कर्म साहंकारेण वा पुनः ।

क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम् ।२४।

तरी घरी मातापितरां। धड बोली नाहीं संसारा। येर विश्वभरी आदरा। मूर्ख जैसा। ६५। का तुळशीचिया झाडा। दुरुनि न घापे सिंतोडा। द्राक्षीचेया बुडा। दूधचि लाविजे। ६६। तैसीं नित्यनैमित्तिकें। कर्म जिये आवश्यकें। तयांचेविषी न शके। बैसला उर्दू। ६७। येरां काम्याचेनि तरी नावें। देह सर्वस्व आघवें। वेंचितांही न मनवे। बहु ऐसें। ६८। अगा देवढी वाढी लाहिजे। तेथ मोल देतां न धाइजे। पेरितां पुरे न म्हणिजे। बीज जेवी। ६९। का परिस जालिया हातीं। लोहालागीं सर्वसंपत्ती। वेंचितां ये उन्नति। साधक जैसा। ६०। तैसीं फळे देखोनि पुढें। काम्य कर्म दुवाडें। करी परी तें थोडें। कलेही मानी। ७। तेणे फहकामुकें। यथाविधि नेटके। काम्य किजे तितुकें। क्रियाजात। ७। आणि तयाही केलियाचें। तोंडीं लावी दौडीचे। कर्मीं या नामपाटाचें। वाणे सारी। ३। तैसा भरे कर्महंकारु। मग पिता अथवा गुरु। ते न मनीं काळज्वरु। औषध जैसे। ४। तैसेनि साहंकारें। फळभिलाषियें नरें। किजे गा आदरें। जें जें काहीं। ५। परी तेंही करणें बहुवसा। वळघोनि करी सायासा। जीवनोपाय का जैसा। कोल्हाटियाचा। ६। एका कणालागीं उंदिर। अवघा उपसे डोंगर। का सेवाळादोषें दर्दुर। समुद्र डहुळी। ७। पैं भिकेपरतें न लाहे। तळ्ही गारुडी साप वाहे।

काय किजे शीणचि होये । गोड येकां ।८ । हें असो परमाणूचेनि लाभें । पाताळ लंघिती वोळबे । तैसें स्वर्गसुखलोभें । विचंबणें जें ।६ । तें काम्यकर्म सकलेष । जाणावे येथ राजस । आतां चिह्न परीस । तामसाचें ।६१० ।

अनुबंधं क्षयं हिंसामनपेक्ष्य च पौरुषम् ।

मोहादारस्यते कर्म यत्तामसमुच्यते ।२५ ।

तरी तें गा तामस कर्म । जें निंदेचे काळे धाम । निषेधाचें जन्म । साच जेणें ।११ । जें निपजविल्यापाठीं । कांहींच न दिसे दिठी । रेघ काढिलिया पोटीं । तोयाचे जेवीं ।१२ । का कांजी घुसळलिया । का राख फुंकिलिया । कांहीं न दिसे गाळिलिया । वाळू घाणां ।१३ । नाना उपणिलिया भूस । का विंधिलिया आकाश । नाना मांडिलिया पाश । वारयासी ।१४ । हें अवघेंचि जैसें । वांझे होऊनि नासे । जे केलिया पाठीं तैसें । वायांचि जाय ।१५ । येन्हवीं नरदेहाहीयेवढे । धन आटणीये पडे । तें निफजवितां मोडे । जगाचें सुख ।१६ । जैसा कमळवनीं फांस । काढिलिया कांटस । आपण झिजे नाश । कमळां करी ।१७ । का आपण आंगें जळे । आणि नागवी जगाचे डोळे । पतंग जैसा सळे । दीपाचेनी ।१८ । तैसें सर्वस्व वायां जावो । वरी स्वदेहहाही होय घावो । परी पुढिलां अपावो । निफजविजे जेणें ।१९ । माशी आपणयाते गिळवी । परी पुढिलां वांती शिणवी । तें कश्मळ आठवी । आचरण जें ।६२० । तेंही करावया दोषें । मज सामर्थ्य असे कीं नसे । हेंही पुढील तैसें । न पाहतां करी ।२१ । केवढा माझा उपावो । करितां कोण प्रस्तावो । केलियाही आवो । काय येथ ।२२ । इये जाणिवेचि सोये । अविवेकाचेनि पायें । पुसोनियां होये । साटोप कर्मी ।२३ । आपला वसौटा जाळुनि । बिसाटे जैसा वही । का स्वमर्यादा गिळोनी । सिंधु उठी ।२४ । मग नेणे बहु थोडे । न पाह मागे पुढें । मार्गामार्ग येकवढे । करीत चाले ।२५ । तैसे कृत्याकृत्य सरकटित । आपपर नुरवित । कर्म होय तें निश्चित । तामस जाण ।२६ । ऐसी गुणत्रयभिन्ना । कर्माची गा अर्जुना । हे केली विवंचना । उपपत्तीर्सी ।२७ । आतां इयाचि कर्मा भजतां । कर्माभिमानिया कर्ता । तो जीवही त्रिविधता । पातला असे ।२८ । चतुराश्रमवशें । एक पुरुष चतुर्था दिसे । कर्तया त्रैविध्य तैसे । कर्मभेदे ।२९ । परी तयां तिहींआत । सात्त्विक तंव प्रस्तुत । सांगेन दत्तचित्त । आकर्णे तू ।६३० ।

मुक्तसंगोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः ।

सिद्ध्यसिद्ध्यार्निर्विकारः कर्ता सात्त्विक उच्यते ।२६ ।

तरी फळोदेशें सांडिलिया । वाढती जेवीं सरळिया । शाखा का चंदनाचिया । बावनया ।३१ । का न फळतांही साथर्का । जैसिया नागलतिका । तैसिया करी नित्यादिका । क्रिया जो का ।३२ । परी फळशून्यता । नाहीं तया विफळता । पैं फळासिचि पांडुसुता । फळे कायिसीं? ।३३ । आणि आदरें करी बहुवसें । परी मी कर्ता हें नुमसे । वर्षाकाळींचे जैसे । मेघवृद ।३४ । तेवीचि परमात्मलिंगा । समर्पवयाजोगा । कर्मकलाप यैं गा । निपजावया ।३५ । तया काळातें नुलंघणें । देशशुद्धीही साधणें । का शास्त्रांच्या वाती पाहणें । क्रियानिर्णय ।३६ । वृत्तीकरणा येकवळा । चित्त जावों नेदणें फळा । नियमाचियां सांखळा । वाहे सदा ।३७ । हा निरोध साहावयालागीं । धैर्याचिया चांगाचांगी । वितवणी जिती आंगी । वाहे जो का ।३८ । आणि आत्माचिये आवडी । कर्मे करिता वरपडी । देहसुखाचिये परवडी । येवों न लाहे ।३९ । ऐसा निद्रा दुङ्हावे । क्षुधा न बाणवें । सुरवाड न पावे । आंगाचा ठावो ।६४० । तंव अधिकाधिक । उत्साह धरी आगळीक । सोने जैसे पुटीं तुक । तुटलिया कर्सी ।४१ । जरी आवडी आथी साच । तरी जीवितहीं सलच । आगी घालितां रोमांच । देखिजती सतियें ।४२ । मा आत्मया येवडिया प्रिया । वालभेला जो धनंजया । देहही सिदता तया । काय खेद होईल? ।४३ । म्हणौनि विषय सुरवाड तुटे । जंव जंव देहबुद्धि आटे । तंव तंव आनंद दुणवटे । कर्मे जया ।४४ । ऐसोनि जो कर्म करी । आणि कोणे एके अवसरीं । तें ठाके ऐसी सरी । वाहे जरी ।४५ । तरी कडाडी मोडे गाडा । तो आपणें न मनी अवघडा । तैसा ठाकलेनीही थोडा । नोहे जो का ।४६ । नातरी आदरिलें । अव्यंग सिद्धी गेले । तरी तेही जिंतिलें । मिरवू नेणे ।४७ । इया खुणा कर्म करितां । देखिजे जो पांडुसुता । तयाते म्हणिये तत्त्वतां । सात्त्विक कर्ता ।४८ । आता राजसा कर्तेया । वोळखणे हें धनंजया । जे अभिलाषा जगाचिया । वसौटा तो ।४९ ।

रागी कर्मफलप्रेप्तुर्लब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः ।

हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तिः ।२७ ।

जैसा गांवीचिया कश्मळा । उकरडा होय येकवळा । का स्मशानीं अमंगळा । आघवयाची ।६५० । तयापरी जो अशेखा । विश्वाचिया अभिलाखा । पायपाखाळणियां देखा । घरटा जाला ।५१ । म्हणौनि फळाचा लाग । देखे जिये असलग । तिये कर्मी चांग । राहो मांडी ।५२ । आणि आपण जालिये जोडी । उपखों नदी कवडी । क्षणक्षणां कुरोंडी । जीवाची करी ।५३ । कृपण चित्ती ठेवा आपुला । तैसा दक्ष पराविया माला । बक जैसा खुतला । मासेयासी ।५४ । आणि गोंवी गेलिया जवळी । झगटलिया आंग

फाळी। फळे जरी आंत पोकळी। बोरांटी जैसी। ५५। तैसें मने वाचा कायें। भलतया दुःख देत जाये। स्वार्थ साधितां न पाहे। पराचे हित। ५६। तेवींच आंगें कर्मी। आचरणे नोहे क्षमी। न निघे मनोधर्मी। अरोचक। ५७। कनकाचिया फळां। आंत माज बाहेरी मौळा। तैसा सबाह्य दुबळा। शुचित्वे जो। ५८। आणि कर्मजात केलिया। फळ लाहे जरी धनंजया। तरी हरिखें जगा यया। वांकुलिया वाये। ५९। अथवा जें आदरिले। हिनफळ होय केले। तरी शोके तेणे जिंतले। धिक्कारों लागे। ६०। कर्मी राहाटी ऐसी। जयाते होती देखसी। तोचि जाण त्रिशुद्धीसी। राजस कर्ता। ६१। आतां ययापाठी येर। जो कुकर्माचा आगर। तोही करुं गोचर। तामस कर्ता। ६२।

अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्ठृतिकोऽलसः।

विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते। २८।

तरी मियां लागलिया कैसे। पुढील जळत असे। हैं नेणिजे हुताशें। जियापरी। ६३। पैं शर्षे मियां तिखटे। नेणिजे कैसेनि निवटे। का नेणिजे काळकूटे। आपले केले। ६४। तैसा पुढिलया आपुलिया। घात करीत धनंजया। आदरी वोखटिया। क्रिया जो का। ६५। तिया करिताही वेळीं। काय जाले हैं न सांभाळी। चळला वायू वाहटुळी। चेष्टे तैसा। ६६। पैं करणिया आणि जया। मेळ नाहीं धनंजया। तो पाहूनि पिसेया। कैची त्राय?। ६७। आणि इद्रियांचे वैरिले। चरोनि राखे जो जियाले। बैलातळीं लागले। गोचिड जैसे। ६८। हांसया रुदना वेळ। नेणतां आदरी बाळ। राहटे उच्छृंखळ। तयापरी। ६९। जो प्रकृती आतलेपणे। कृत्याकृत्यस्वाद नेणे। फुगे केरें धालेपणे। उकरडा जैसा। ६७०। म्हणौनि मान्याचेनि नांये। ईश्वराही परी न खालवे। स्तब्धपणे न मनवे। डोंगरासी। ६१। आणि मन जयाचे कलाली। राहाटी फुडी चोरिली। दिठी कीर ते वोतली। पण्यांगनेची। ६२। किंबहुना कपटाचे। देहविं वळिले तयाचें। तें जिणे कीं जुवाराचे। टिटघर। ६३। नोहे तयाचा प्रादुर्भावो। तो साभिलाष भिलांचा गांवो। म्हणौनि नये येवोंजावों। तया ठाया। ६४। आणि आणिकाचे निकं केले। विरु होय जया आले। जैसे अपेय पया मिनले। लवण करी। ६५। कां हिंव ऐसा पदार्थ। घातलिया आगीआंत। तेचि क्षणीं धडाडित। अग्नि होय। ६६। नाना सुद्रव्यं गोमटी। जालिया शरीरीं पैठीं। होऊन ठाती किरीटी। मळचि जेवीं। ६७। तैसे पुढिलाचे बरवे। जयाच्या भीतरीं पावे। आणि विरुद्धचि आघवे। होऊनि निगे। ६८। जो गुण घे दे दोख। अमुताचे करी विख। दूध पाजिलिया देख। व्याळ जैसा। ६९। आणि ऐहिकीं जियावे। जोंगे परवा साच द्यावे। तें उचित कृत्य पावे। अवसरीं जिये। ६०। तेहां जया आपैसी। निद्रा ये ठेविली ऐसी। दुर्ववहारीं जैसी। विटाळे लोटे। ६१। पैं द्राक्षरसा आम्ररसा। वेळे तोंड सडे वायसा। का डोळे फुटटी दिवसा। डुडुळाचे। ६२। तैसा कल्याणकाळ पाहे। तें तयांते आळस खाये। ना प्रमादीं तरी होये। तो म्हणे तैसे। ६३। जेवीचि सागराच्या पोटीं। जळे अखंड आगिठी। तैसा विषाद वाहे गांठीं। जीवाचिये जो। ६४। लेंडोराअंआं धूमावधी। का अपाना आंगीं दुर्गधी। तैसा जो जीवितावधी। विषादे केला। ६५। आणि कल्यांताचिया पारा। वेगळेही जो वीरा। सूत्र धरी व्यापारा। साभिलाषा। ६६। अगा जगाही परौती। शुचा वाहे पै चिरीं। करिताविरीं हाती। तुणही न लागे। ६७। ऐसा जो लोकांआंत। पापंज मूर्त। देखसी तो अव्याहत। तामस कर्ता। ६८। एवं कर्म कर्ता ज्ञान। या तिहीचे त्रिधा चिह्न। दाविले तुज सुजन—। चक्रवर्ती। ६९।

बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु।

प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनंजय। २६।

आतां अविद्येच्या गांवीं। मोहाची वेढूनि पदवी। संदेहाचीं आघवीं। लेऊनि लेणी। ६०। आत्मनिश्चयाची बरव। जया आरिसा पाहे साववय। तिये बुद्धीचिह्नी धाव। त्रिधा असे। ६१। अगा सत्त्वादि गुणीं इंहीं। काई एक तिहीं ठायीं। न किजेचि येथ पाहीं। जगामार्जीं?। ६२। आगी न वसतां पोटीं। कवण काष्ठ असे सृष्टी। तैसे तें कैचें दृश्यकोटी। त्रिविध जें नोहे?। ६३। म्हणौनि तिहीं गुणीं। बुद्धी केली त्रिगुणी। धृतीसिही वांटणी। तैसीचि असे। ६४। तेंचि येक वेगळाले। यथाचिह्नीं अळकारले। सांगिजेल उपाइले। भेदलेपणे। ६५। परी बुद्धि धृति इया। दोहीं भागांमार्जीं धनंजया। आधी रूप बुद्धीचिया। भेदासि करूं। ६६। तरी उत्तम मध्यम निकृष्टा। संसारासि गा सुभटां। प्राणियां येतिया वाटा। तिनी आथी। ६७। जे करणीय काम्य निषिद्ध। ते हे मार्ग तिन्ही प्रसिद्ध। संसार भयसंबंध। जीवां ययां। ६८।

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये।

बर्धं मोक्षं च या वेति बुद्धिः सा पार्थ सातिवकी। ३०।

म्हणौनि अधिकारे मानिले। जें विधीचेनि वोधे आले। ते येकचि येथ भले। नित्य कर्म। ६६। तेंचि आत्मप्राप्तिफळ। दिठी सूनि केवळ। किजे जैसे का जळ। सेविजे ताहने। ६००। येतुलेनि तें कर्म। सांडी जन्मभय विषम। करूनि दे सुगम। मोक्षसिद्धि। ६१। ऐसे करी तो भला। संसारभये सांडिला। करणीयत्वे आला। मुमुक्षुभागा। ६२। तेथ जे बुद्धि ऐसा। बळिया बाधे भरवंसा। मोक्ष ठेविला ऐसा। जोडेल येथ। ६३। म्हणौनि निवृत्तिचि मांडली। सूनि प्रवृत्तितळी। इये कर्मी बुडकुळी। द्यावी कीं ना। ६४।

तृष्णार्ता उदक जिणे। कां पूरीं पडलिया पळणे। अंधकूपीं गति किरणे। सूर्याचेनि |५। नाना पथ्येसीं औषध लाहे। तरी रोगे दाटलाही जिये। का मीना जिव्हाळा होये। जळाचा जरी |६। तरी तयाच्या जीविता। नाहीं जेवीं अन्यथा। तैसें कर्मी इये वर्ततां। जोडेचि मोक्ष |७। हे करणीयाचिया कडे। जे ज्ञान आधी चोखडे। आणि करणीय हें फुडे। ऐसें जाण |८। जी तियें काम्यादिके। संसारभयदायके। अकृत्यपणाचे आंबुखें। पडिले जयां |९। तिये कर्मीं अकार्यीं। जन्मरणसमयीं। प्रवृत्ति पळवी पार्यीं। मागिलीची |१०। पैं आगीमार्जी न रिघवे। अथावी न घलवे। धगधगीत नागवे। शूल जेवीं |११। का काळियाणा धुंधुवात। देखोनि न घालवे हात। न वचवे खोपेआंत। व्याघ्राचिये |१२। तैसें कर्म अकरणीय। देखोनि महाभय। उपजे निःसंदेह। बुद्धी जिये |१३। वाढिले रांधुहि विखें। तथ जाणिजे मृत्यु न चुके। तेवीं निषिद्धी का देखे। बंधातें जो |१४। मग बंधभयभरितां। तिये निषिद्धीं प्राप्तीं। विनियोग जाणे निवृत्ती। कर्माचिये |१५। ऐसेनि कार्याकार्यविवेकी। जे प्रवृत्तिनिवृत्ति मापकी। खरा कुडा पारखी। जिया परी |१६। तैसी कृत्याकृत्यशुद्धी। बुझे जे निरवधी। सांत्विक म्हणिपे बुद्धी। तेचि तूं जाण |१७।

यया धर्मधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च।

अयथावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थं राजसी |२१।

आणि बकाच्या गांवीं। घेपे क्षीरनीर सकलवी। का अहोरात्रींची गोंवी। आंधळे नेणे |१८। जया फुलाचा मकरंद फावे। तो काष्ठे कोरुं धांवे। परी भ्रमरपणा नव्हे। आळांटा जेवीं |१९। तैसी इये कार्याकार्ये। धर्माधर्मसंरूपे जियें। तिये न चोजवितां जाये। जाणती जे का |२०। अगा डोळांवीण मोतियें। घेतां पाड मिळे विपायें। न मिळणे तें आहे। ठेविले तेथें |२१। तैसें अकरणीय अवचटे। नोडवे तरी लोटे। येरवीं जाणें एकवटे। दोन्ही जे का |२२। ते गा बुद्धि चोखविरीं। जाण येथ राजसी। अक्षत टाकिली जैसी। मांदियेवरी |२३।

अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसाऽऽवृत्ता।

सर्वार्थान्विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थं तामसी |२२।

आणि राजा जिया वाटा जाये। ते चोरांसि आडव होये। का राक्षसां दिवो पाहे। राति होउनी |२४। नाना निधानचि निदैवा। होये कोळसयाचा उडवा। पैं असते आपणें जीवा। नाहीं जालें |२५। तैसें धर्मजात तितके। जिये बुद्धीसी पातके। साच ते लटिके। ऐसेचि बुद्धी |२६। ते आघवेचि अर्थ। करूनि घाली अनर्थ। गुण ते ते व्यवस्थित। दोषचि मानी |२७। किंबहुना श्रुतिजातें। अधिष्ठूनि केले सरतें। तेतुलेही उपरतें। जाणे जे बुद्धी |२८। कोणातेही न पुसतां। तामसी जाणावी पांडुसुता। रात्री काय धर्मर्था। साच करावी? |२९। एवं बुद्धीचे भेद। तिन्ही तुज विशद। सागितले स्वबोध—। कुमुदचंद्रा |२३०। आतां ययाचि बुद्धिवृत्ती। निष्टंकिलां कर्मजातीं। खांद माडिजे धृती। त्रिविधा जया |३१। तिये धृतीचेही विभाग। तिन्ही यथालिंग। सांगिजती चांग। अवधान दे |३२।

धृत्या यया धारयते मनःप्राणेऽद्रियक्रियाः।

योगेनाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थं सांत्विकी |३३।

तरी उदेलिया दिनकर। चोरीसिं थोके अंधकार। का राजाज्ञा अव्यवहार। कुंठवी जेवीं |३३। नाना पवनाचा साट। वाजिनलिया नीट। आंगेसी बोभाट। सांडिती मेघ |३४। का अगस्तीचेनि दर्शने। सिंधु घेउनी ठाती मौनें। चंद्रोदयीं कमळवने। मिठी देती |३५। हें असो पावो उचलिला। मदमुख न ठेविती खालां। गर्जोनि पुढां जाला। सिंह जरी |३६। तैसा जो धीर। उठलिया अंतर। मनादिके व्यापार। सांडिती उभी |३७। इंद्रियाविषयांचिया गांठी। अपैसया सुट्टी किरीटी। मन मायेच्या पोटीं। रिगती दाही |३८। अधोधर्व गुडे काढी। प्राण नवांची पेंडी। बांधोनि घाली उडी। मध्यमेमार्जी |३९। संकल्पविकल्पांचे लुगडे। सांडूनि मन उघडे। बुद्धि मागिलेकडे। उर्गीचि बैसे |३३०। ऐसी धैयेराजें जेणे। मन प्राण करणे। स्वचेष्टांचीं संभाषणे। सांडविजती |३१। मग आघवीचि सडीं। ध्यानाच्या आंतुल्या मढीं। कौऱ्डिजती निरवडी। योगाचिये |३२। परी परमात्मया चक्रवर्ती। उगाणिती जंव हातीं। तंव लांच न घेतां धृती। धरिजती जियां |३३। तें गा धृति येथें। सांत्विक हें निरुतें। आईक अर्जुनातें। श्रीकांत म्हणे |३४।

यया तु धर्मकामार्थान् धृत्या धारयतेऽर्जुनं।

प्रसंगेन फलाकांक्षी धृतिः सा पार्थं राजसी |३४।

आणि होऊनियां शरीरी | स्वर्गसंसाराच्या दोही घरी | नांदे जो पोटभरी | त्रिवर्गोपायें |४५| तो मनोरथांच्या सागरीं | धर्मार्थकामांच्या तारुवावरी | जेणे धैर्यबळे करी | क्रियावाणिज्ज्य |४६| जे कर्म भांडवला सुये | तयाची चौगुणी येती पाहे | येवढे साहस वाहे | जया धृती |४७| ते गा धृती राजस | पार्था येथ परियेस | आतां आइक तामस | तिसरी जे का |४८|

यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च।
न विमुचति दुर्मधा धृतिः सा पार्थं तामसी |३५|

तरी सर्वाधमे गुणे | जयाचे का रूपा येणे | कोळसा काळेपणे | घडला जैसा |४६| अहो प्राकृत आणि हीन | तयाही कीं गुणत्वाचा मान | परी न म्हणिजे पुण्यजन | राक्षस काई? |४५०| पैं ग्रहांमार्जी इंगळ | तयाते म्हणिजे मंगळ | तैसा तमीं धसाळ | गुणशब्द हा |५१| जे सर्व दोषांचा वसौटा | तमचि कामऊनि सुभटा | उभारिला आंगवठा | जया नराचा |५२| तो आळस सूनि असे कांखे | म्हणौनि निंद्रे कंहीं न मुके | पापे पोशितां दुःखे | न सांडिजे जेवीं |५३| आणि देहा धनाचिया आवडी | सदा भय तयाते न सांडी | विसंबूं न सके धोंडी | काठिण्य जैसे |५४| आणि पदार्थजातीं स्नेहो | बाधे म्हणौनि तो शोकें ठावो | केला न शके पाप जावों | कृतज्ञौनि जैसे |५५| आणि असंतोष जीवेसी | धरूनि ठेला अहर्निर्शीं | म्हणौनि मैत्री तेंरेंसीं | विषादे केली |५६| लसणाते न सांडी गंधी | का अपथ्यशीळाते व्याधी | तैसी केली मरणावधी | विषादे तया |५७| आणि वयसा वित्त काम | ययांचा वाढवी संभ्रम | म्हणौनि मदे आश्रम | तोचि केला |५८| आगीते न सांडी ताप | सळाते जातीचा साप | का जगाचा वैरी वासिप | अखंड जैसा |५९| नातरी शरीराते काळ | न विसंबे कवणे वेळ | तैसा आर्थी अढळ | तामसीं मद |५०| एवं पांचही हे निद्रादिक | तामसाच्या ठाई दोख | जिया धृती देख | धरिले आहाती |५१| तिये या धृती नांवे | तामसी येथ हें जाणावे | म्हणितले तेणे देवे | जगाचेनि |५२| एवं त्रिविध जे बुद्धी | किजे कर्मनिश्चयो आधी | तो धृती या सिद्धी | नेझो येथ |५३| सूर्यै मार्ग गोचर होये | आणि तो चालती कीर पाये | परी चालणे तें आहे | धैर्यै जेवीं |५४| तैसी बुद्धि कर्माते दावी | तें करणसामग्री निफजवी | परी निफजावया होआवी | धीरता जे |५५| ते हे गा तुजप्रती | सागितली त्रिविध धृती | जया कर्मत्रया निष्पत्ती | जालिया मग |५६| येथ फळ जें एक निफजे | सुख जयाते म्हणिजे | तेही त्रिविध जाणिजे | कर्मवशें |५७| तरी फळरूप तें सुख | त्रिगुणीं भेदलें देख | विवंचूं आतां चोख | चोखीं बोलीं |५८| परी चोखीं तें कैसी सांगे | पैं घेवों जातां बोलबगें | कानीचियेही लागे | हातींचा मळ |५९| म्हणौनि जयाचेनि अळ्हेरें | अवधानही होय बहिरें | तेणे आईक हो आदरें | जीवाचेनी |७०| ऐसे म्हणौनि देवो | त्रिविधा सुखाचा प्रस्तावो | मांडला तो निर्वाहो | निरूपित असे |७१|

सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभं।
अभ्यासाद्रमते यत्र दुर्खांतं च निगच्छति |३६|

म्हणे सुखत्रयसंज्ञा | सांगों म्हणौनि प्रतिज्ञा | बोलिलों तें प्राज्ञा | ऐक आतां |७२| तरी सुख ते गा किरीटी | दाविजेल तुज दिठीं | जे आत्मयाचिये भेटी | जीवासि होय |७३| परी मात्रेचेनि मापें | दिव्योषध जैसे घेपे | का कथिलाचें किजे रुपें | रसभावर्नी |७४| नाना लवणाचें जळ | होआवया दोनीचार वेळ | देऊनि सांडिजती ढाळ | तोयाचे जेवीं |७५| तेवीं जालेनि सुखलेशें | जीव भाविलिया अभ्यासें | जीवपणाचें नासे | दुःख जेथें |७६| तें येथ आत्मसुख | जाले असे त्रिगुणात्मक | तेही सांगे एकैक | रूप आतां |७७|

यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम्।
तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् |३७|

आतां चंदनाचें बुड | सर्पीं जैसें दुवाड | का निधानाचे तोड | विवसिया जेवीं |७८| अगा स्वर्गाचे गोमटे | आडव यागसंकटे | का बाळपण दासटे | त्रासकाळे |७९| हें असो दीपाचिये सिद्धी | अवघड धूम आधीं | नातरी तो औषधीं | जिभेचा ठावो |७०| तयापरी पांडवा | जया सुखाचा रिगावा | विषम तेथ मेलावा | यमदमांचा |८०| देत सर्वस्नेहा मिठी | आंगी ऐसे वैराग्य उठी | स्वर्गसंसारा काटी | काढितची |८१| विवेक श्रवणे खरपुसें | जेथ व्रताचरणे करक्शें | करितां जाती भोकसे | बुद्ध्यादिकांचे |८२| सुषुभेचेनि तोडे | गिळिजे प्राणापानाचे लोंडे | बाहणियेसीचि येवढे | भारी जेथ |८३| जें सारसांही विघडतां | होय वोहाहूनि वत्स कढितां | ना भणग दवडितां | भाणयावरुनी |८४| पैं मायेपुढौनि बाळक | काळे नेतां एकुलते एक | होय का उदक | तुटतां मीना |८५| तेसे विषयांचे घर | इंद्रियां सांडितां थोर | युगांत होय ते वीर | विराग साहाती |८६| ऐसा जया सुखाचा आरंभ | दावी काठिण्याचा क्षोभ | मग क्षीराब्धी लाभ | अमृताचा जैसा |८७| पहिलया वैराग्यगरळा | धैर्यशभु वोडवी गळा | तरी ज्ञानामुते सोहळा | पाहे जेथें |८८| पैं कोलिताही कोपे ऐसे | द्राक्षांचे हिरवेण असे | तें परिपाकीं का जैसे | माधुर्य आतें |८९| तें वैराग्यादिक तैसे |

पिकलिया आत्मप्रकाशें। मग वैराग्येसीही नाशे। अविद्याजात ॥६१। तेहां सागरीं गंगा जैसी। आत्मीं मिनल्या बुद्धि तैसी। अद्वयानंदाची आपेसी। खाणी उघडे ॥६२। ऐसे स्वानुभवविश्रामें। वैराग्यमूळ जें परिणमे। तें सात्त्विक येणे नामें। बोलिजे सुख ॥६३।

विषयेंद्रियसंयोगाद्यतदग्रेऽमृतोपमम् ।

परिणामे विषमित तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥३८॥

आणि विषयेंद्रिया। मेळ होता धनंजया। जें सुख जाय थडिया। सांडूनि दोन्हीं ॥६४। अधिकारिया रिगतां गांवो। होय जैसा उत्साहो। का रिणावरी विवाहो। विस्तारिला ॥६५। नाना रोगिया जिभेपासीं। केळें गोड साखरेसीं। का बचनागाची जैसी। मधुरता पहिली ॥६६। पहिलें संवचोराचें मैत्र। हाटभेटीचे कलत्र। का लाघवियाचे विचित्र। विनोद ते ॥६७। तैसें विषयेंद्रियदोखी। जें सुख जीवातें पोखी। मग उपडिला खडकीं। हंस जैसा ॥६८। तैसी जोडी आघवी आटे। जीविताचा ठाय फिटे। सुकृताचियाही सुटे। धनाची गांठी ॥६९। आणिक भोगिले जें कांहीं। तें स्वप्न तैसें होय नाहीं। मग हानिचाचि घाई। लोळावें उरे ॥७०। ऐशा आपतीं जें सुख। ऐहिकीं परिणमे देख। परत्रीं कीर विख। होउनि परते ॥७१। जे इंद्रियजातां लळा। दिधलिया धर्माचा मळा। जाळूनि भोगिजे सोहळा। विषयांचा जेथ ॥७२। तेथ पातके बांधिती थावो। तिये नरकीं देती ठावो। जेणे सुखें हा अपावो। परत्रीं ऐसा ॥७३। पैं नामें विष मधुरें। परी मारूनि अंतीं खरें। तैसें आदि जें गोडिरें। अंती कळू ॥७४। पार्था तें सुख साचें। वळिले आहे रजाचें। स्फॄणौनि न शिवे तयाचें। अंग कांहीं ॥७५।

यदग्रे चानुबंधे च सुखं मोहनमात्मनः ।

निद्रालस्प्रभादेत्यं तत्त्वामसमुदाहृतम् ॥३९॥

आणि अपेयाचेनि पाने। अखाद्याचेनि भोजने। स्वैरस्त्रीसंनिधाने। होय जे सुख ॥६। का पुढिलांचेनि मारें। नातरी परस्वापहारें। जें सुख अवतरे। भाटाच्या बोलीं ॥७। जें आलस्यावरी पोखिजे। निद्रेमार्जीं जें देखिजे। जयाच्या आद्यांती भुलिजे। आपुली वाट ॥८। तें गा सुख पार्था। तामस जाण सर्वथा। हें बहु न सांगोचि जें कथा। असंभाव्य हें ॥९। ऐसें कर्मभेदें मुदरें। फळसुखीं त्रिधा जालें। तें हें यथागमें केले। गोचर तुज ॥१०। तें कर्ता कर्म फळ। हे त्रिपुटी येकीं केवळ। वांचूनि कांहींचि नसे स्थूळ—। सूक्ष्मीं इये ॥११। आणि हे तंत्रं त्रिपुटी। तिहीं गुणीं इंहीं किरीटी। गुंफिली असे पटी। तांतुवीं जैसी ॥१२।

न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ।

सत्त्वं प्रकृतिर्जैर्मुक्तं यदेभिः स्यात्प्रिभिर्गुणेः ॥४०॥

स्फॄणौनि प्रकृतिच्या आलोकी। न बंधिजे इंहीं सत्त्वादिकीं। तैसी स्वर्गीं ना मृत्युलोकीं। आथी वस्तु ॥१३। कैचा लोवेवीण कांबळा। मातियेवीण मोदळा। का जळेवीण कल्लोळा। होणे आहे? ॥१४। तैसें नहोनि गुणाच। सृष्टीच्या रचना रचे। ऐसें नाहींच गा साचें। प्राणिजात ॥१५। यालागीं हें सकळ। तिहीं गुणांचेचि केवळ। घडलें आहे निखिळ। ऐसें जाण ॥१६। गुणीं देवां त्रयी लाविली। गुणीं लोकीं त्रिपुटी पाडिली। चतुर्वर्णा घातली। सिनार्नी उळिगें ॥१७।

ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परंतपः ।

कर्मणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैगुणैः ॥४१॥

तेचि चारी वर्ण। पुसरी जरी कोण कोण। तरी जयां मुख्य ब्राह्मण। धुरेचे का ॥१८। येर क्षत्रिय वैश्य दोन्ही। तेही ब्राह्मणाच्याचि मानिजे मानीं। जे ते वैदिकविधानीं। योग्य स्फॄणौनी ॥१९। चौथा शूद्र जो धनंजया। वेदीं लाग कीर नाहीं तया। तन्ही वृत्ति वर्णत्रया—। अधीन तयाची ॥२०। तिये वृत्तीचिया जवळिका। वर्णत्रयां ब्राह्मणादिकां। अहो शूद्रही की देखा। चौथा जाला ॥२१। जैसा फुलाचेनि सागरातें। तातु तुरबिजे श्रीमते। तैसें द्विजसंगे शूद्रातें। स्वीकारी श्रुति ॥२२। ऐसेंसी गा पार्था। हे चतुर्वर्णव्यवस्था। करुं आता कर्मपथा। यांचिया रूप ॥२३। जिहीं गुणीं ते वर्ण चारी। जन्ममृत्यूंचिये कातरी। चुर्कनियां ईश्वरीं। पैठे होती ॥२४। तिये आत्मप्रकृतीचे इंहीं। गुणीं सत्त्वादिकीं तिहीं। कर्म चौधाच चहूं ठाई। वांटिली वर्णा ॥२५। जैसें बापें जोडिलें लेकां। वांटिले सूर्ये मार्ग पांथिका। नाना व्यापार सेवकां। स्वामीने जैसे ॥२६। तैसी प्रकृतीच्या गुणीं। जया कर्माची वेळ्हावणी। कली आहे वर्णी। चहूं इंहीं ॥२७। तेथ सत्त्वे आपल्या आर्गी। समीननिमीन भार्गी। दोधे केले नियोगी। ब्राह्मण क्षत्रिय ॥२८। आणि रज परी सात्त्विक। तेथ ठेविले वैश्य लोक। रजचि तमभेसक। तेथ शूद्र ते गा ॥२९। ऐसा एकाचि प्राणीवृदा। भेद चतुर्वर्णधा। गुणीचि इंहीं प्रबुद्धा। केला जाण ॥२३०। मग आपले ठेविले जैसें। आइतेचि दीपें दिसे। गुणभिन्न कर्म तैसें। शास्त्र दावी ॥३१। तेंचि आतां कोण कोण। वर्णविहिताचे लक्षण। हें सांगों ऐक श्रवण—। सौभाग्यनिधी ॥३२।

शमो दमस्तपः शौचं क्षांतिराज्यमेव च।
ज्ञानं विज्ञानमारित्कर्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥४२॥

तरी सर्वेद्रियांचिया वृत्ती । घेऊनि आपुल्या हातीं । बुद्धि आत्मया मिळे येकांती । प्रिया जैसी ॥३३ । ऐसा बुद्धीचा उपरम । तया नाम म्हणिपे शम । तो गुण गा उपक्रम । जया कर्मचा ॥३४ । आणि बाह्येद्रियांचे धेंडे । पिटूनि विधीचेनि दंडे । नेदिजे अर्धमार्कडे । कर्हीचि जावों ॥३५ । तो पैं गा शमा विरजा । दम गुण जेथ दुजा । आणि स्वधर्माचिया वोजा । जिणे जें का ॥३६ । तेवीचि सटवीचिये राती । न विसंबिजे जेवीं वाती । तैसा ईश्वरनिर्णय चित्तीं । वाहणे सदा ॥३७ । तया नाम तप । हें तिजया गुणांचे रूप । आणि शौचही निष्पाप । द्विविध जेथ ॥३८ । मन भावशुद्धी भरलें । आंग क्रिया अळंकारिले । ऐसें सबाहच जियालें । साजिऱे जें का ॥३९ । तया नाम शौच पार्था । तो कर्मी गुण जये चौथा । आणि पृथ्वीचिया परी सर्वथा । सर्व जें साहाणे ॥४० । ते गा क्षमा पांडवा । गुण जेथ पांचवा । स्वरांमार्जीं सुहावा । पंचम जैसा ॥४१ । आणि वांकडेनि वाडेंसीं । गंगा वाह उजूचि जैसी । का पृष्ठीं वळला उसीं । गोडी जैसी ॥४२ । तैसा विषमांही जीवां— । लार्गी उजुकार बरवा । तें आर्जव गा साहावा । जेथीचा गुण ॥४३ । आणि प्राणियें प्रयत्ने माळी । अखंड जये झाडामुळीं । परी तें आघवेचि फळीं । जाणे जेवी ॥४४ । तैसें शास्त्राचारें तेणे । ईश्वरच येक पावणे । हें फुडे जें का जाणणे । तें तेथ ज्ञान ॥४५ । तें गा कर्मी जिये । सातवा गुण होये । आणि विज्ञान हें पाहें । एवंरूप ॥४६ । तरी सत्त्वशुद्धीचिये वेळे । शाळे का ध्यानबळे । ईश्वरतत्त्वीचि मिळे । निष्टकबुद्धी ॥४७ । हें विज्ञान बरवे । तें गुणरत्न जेथ आठवे । आणि आस्तिक्य जाणावे । नववा गुण ॥४८ । पैं राजमुद्रा आथिलिया । प्रजा भजे भलतयां । तेवीं शास्त्रे स्वीकारिलिया । मार्गमात्राते ॥४९ । आदरें जें का मानणे । तें आस्तिक्य मी म्हणे । तो नववा गुण जेणे । कर्म ते साच ॥५० । एवं नवही शमादिक । गुण जेथ निर्दोख । तें कर्म जाण स्वाभाविक । ब्राह्मणांचे ॥५१ । तो नवगुणरत्नाकर । यया नवरत्नांचा हार । न फेडीत ले दिनकर । प्रकाश जैसा ॥५२ । नाना चांपा चांपौळी पूजिला । चंद्र चंद्रिका धवळला । का चदन निजें अर्चिला । सौरभ्ये जेवी ॥५३ । तेवीं नवगुणटीकलग । लेणे ब्राह्मणांचे अव्यंग । कंहीचि न संडी आंग । ब्राह्मणांचे ॥५४ । आतां उचित तें क्षत्रिया । तेही कर्म धनंजया । सांगे ऐक प्रज्ञेचिया । भरोवरी ॥५५ ।

शौर्य तेजो धृतिराक्षयं युद्धे चाप्यपलायनम् ।
दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम् ॥५६॥

तरी भानु हा तेजे । नापेक्षी जेवीं विरजे । का सिंहें न पाहिजे । जावळिया ॥५६ । ऐसा स्वयंभ जो जीवें लाठ । सावायेवीण उद्भट । तें शौर्य गा जेथ श्रेष्ठ । पहिला गुण ॥५७ । आणि सूर्याचेनि प्रतापे । कोडिही नक्षत्र हारपे । ना तो तरी न लोपे । सचंद्रीं तिहीं ॥५८ । तैसेनि आपुले प्रौढिगुणे । जगा या विस्मय देणे । आपण तरी न क्षोभणे । कायसेनही ॥५९ । तें प्रागम्भ्यरूप तेजा । जिये कर्मी गुण दुजा । आणि धीर तो तिजा । जेथीचा गुण ॥५६० । वरिष्ठलिया आकाश । बुद्धीचे डोळे मानस । झांकी ना तें परियेस । धैर्य जेथें ॥६१ । आणि पाणी हो का भलतेतुके । परी तें जिणौनि पद्ध फांके । का आकाश उंचिया जिंके । आवडे तयाते ॥६२ । तेवीं विविधा अवस्था । पातलिया जिणौनि पार्था । प्रज्ञा फळतया अर्था । वेङ्ग देणे जें ॥६३ । तें दक्षत्व गा चोख । जेथ चौथा गुण देख । आणि जुंझ अलौकिक । पांचवा गुण ॥६४ । आदित्याची झाडे । सदा सन्मुख सूर्याकडे । तेवीं समोर शत्रूपुढे । होणे जें का ॥६५ । माहेवणी प्रयत्नेंसीं । चुकविजे सेजे जैसी । रिपू पाठी नेदिजे तैसी । समरांगणी ॥६६ । हा क्षत्रियाचेया आचारीं । पांचवा गुणेंद्र अवधारीं । चहूं पुरुषार्था शिरीं । भक्ति जैसी ॥६७ । आणि जालेनि फुले फळे । शाखिया जैसीं मोकळे । का उदार परिमळे । पद्धाकर ॥६८ । नाना आवडीचेनि मापे । चांदिणे भलतेणे धेपे । पुढिलांचेनि संकल्पे । तैसें जें देणे ॥६९ । तें उमप गा दान । जेथ सहावे गुणरत्न । आणि आज्ञे एकायतन । होणे जें का ॥७० । पोषूनि अवयव आपुले । करविजती मानविले । तेवीं पालणे लोभविले । जग जें भोगणे ॥७१ । तया नाम ईश्वरभावो । जो सर्वसामर्थ्याचा ठावो । तो गुणांमार्जीं रावो । सातवा जेथ ॥७२ । ऐसें जे शौर्यादिकीं । इहीं सात गुणविशेखीं । अळकृत सप्तऋखीं । आकाश जेसे ॥७३ । तैसें सप्तगुणीं विचित्र । कर्म जें जगीं पवित्र । तें सहज जाण क्षात्र । क्षत्रियांचे ॥७४ । नाना क्षत्रिय नव्हे नर । तो सत्त्वसोनयाचा मेरु । म्हणौनि गुणस्वर्गा आधारू । सातां यियां ॥७५ । नातरी सप्तगुणार्णवीं । परिवारली बरवी । हे क्रिया नव्हे पृथ्वी । भोगितसे तो ॥७६ । का गुणांचे सातांही ओघीं । हे क्रिया ते गंगा जगीं । तया महोदधीचिया आंगीं । विलसे जैसी ॥७७ । परी हें बहु असो देख । शौर्यादि गुणात्मक । कर्म गा नैसर्गिक । क्षत्रजारीसी ॥७८ । आतां वैश्याविये जाती । उचित जे महामती । ते ऐके निरुती । क्रिया सांगो ॥७९ ।

कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ॥४४ ।
परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥४५ ।

तरी भूमि बीज नांगर। यया भांडवलाचा आधार। घेऊनि लाभ अपार। मेळवणे जें।८०। किंबहुना कृषीजिंगे। गोधने राखोनि वर्तणे। का समर्धाची विकणे। महार्घ वस्तू।८१। येतुलालाचि पांडवा। वैश्याते कर्माचा भेळावा। हा वैश्यजातिस्वभावा—। आंतुला जाण।८२। आणि वैश्य क्षत्रिय ब्राह्मण। हे द्विजन्मे तीन्ही वर्ण। ययांचे जे शुश्रूषण। तें शूद्रकर्म।८३। पैं द्विजसेवेपरौतें। धांवणे नाहीं शूद्रातें। एवं चतुर्वर्णाचितें। दाविली कर्म।८४।

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः सिद्धिं लभते नरः।

स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विंदति तत्त्वृण्।८५।

आतां इयेचि विचक्षणा। वेगळालिया वर्णा। उचित जैसे करणां। शब्दादिक।८५। नातरी जळदच्युता। पाणिया उचित सरिता। सरितेसी पांडुसुता। सिंधु उचित।८६। तैसे वर्णाश्रमवर्णें। जे करणीय आले असे। गोरेया आंगा जैसे। गोरेपण।८७। तया स्वभावविहिता कर्मा। शास्त्राचेनि मुखें वीरोत्तमा। प्रवर्तावयालार्गी प्रमा। अढळ किजे।८८। पैं आपुलेंचि रत्न थितें। घेपे पारखियाचेनि हातें। तैसे स्वकर्म आपैतें। शास्त्रे करावे।८९। जैसी दिठी असे आपुलिया ठाईं। परी दीपेंवीण भोग नाहीं। मार्गू न लाहता काई। पाय असतां होय?।९०। म्हणौनि ज्ञातिवर्णे साचार। सहज असे जो अधिकार। तो आपुलालिया शास्त्रे गोचर। आपण किजे।९१। मग घरीचाचि ठेवा। जेवीं डोळ्यां दावी दिवा। तरी घेतां काय पांडवा। आडळ असे?।९२। तैसे स्वभावे भागा आले। वरी शास्त्रे खरें केले। तें विहित जो आपुले। आचरे गा।९३। परी आळस सांडुनि। फळकाम दवडुनि। गांगे जीवं मांडुनि। तेथेंचि भरु।९४। वोधीं पडिले पाणी। नेणे आनानी वाहणी। तैसा जाय आचरणीं। व्यवस्थौनि।९५। अर्जुना जो यापरी। तें विहित कर्म स्वयं करी। तो मोक्षाच्या ऐलतीरीं। पैठा होय।९६। जे अकरणा आणि निषिद्धा। न वचेचि कांहीं संबंधा। म्हणौनि भवा विरुद्धा। मुकला तो।९७। आणि काम्यकर्माकडे। न परतेचि जेथ कोडे। तेथे चंदनाचेही खोडे। न लेचि तो।९८। येर नित्य कर्म तंव। फळत्यागे वेंचिले सर्व। म्हणौनि मोक्षाची शींव। ठाकूं लाहे।९९। ऐसेनि शुभाशुभीं संसारीं। सांडिला तो अवधारी। वैराग्य मोक्षद्वारीं। उभा ठाके।१००। जे सकळभाग्याची सीमा। मोक्षलाभाची जे प्रमा। नाना कर्ममार्गश्रमा। शेवटू जेथ।१। मोक्षफळे दिधलीं वोल। जे सुकृततरुचे फूल। तयें वैराग्यीं ठेवी पाउल। भंवरु जैसा।२। पाहीं आत्मज्ञानसुदिनाचा। वाधावा सांगतया अरुणाचा। उदय त्या वैराग्याचा। ठावो पावे।३। किंबहुना आत्मज्ञान। जेणे हातां ये निधान। तें वैराग्य दिव्यांजन। जीवं ले तो।४। ऐसी मोक्षाची योग्यता। सिद्धी जाय तया पांडुसुता। अनुसरेनि विहिता। कर्मा यया।५। हे विहित कर्म पांडवा। आपुला अनन्य वोलावा। आणि हेचि परमसेवा। मज सर्वात्मकाची।६। पैं आधवाची भोगेंसी। पतिग्रता क्रीडे प्रियेंसीं। कीं तयाचि नामे जींसीं। तपें तियां केली।७। का बाल्का एकी माये—। वांचोनि जिंगे काय आहे?। म्हणौनि सेविजे कीं तो होये। पाटाचा धर्म।८। नाना पाणी म्हणौनि मासा। गंगा न सांडिला जैसा। सर्वतीर्थ सहवासा। वरपडा जाला।९। तैसे आपलिया विहिता। उपाय असे न विसंबतां। ऐसा किजे कीं जगत्राथा। आभार पडे।१०। अगा जयाचे विहित। तें ईश्वराचे मनोगत। म्हणौनि केलिया निप्रांत। सांपडेचि तो।११। पैं जीवाचे कसी उतरली। ते दासी कीं गोसांवीण जाली। तैसी सेवेची तया मवली। वही जेवीं।१२। तैसे स्वामीचिया मनोभावा। न चुकिजे हेचि परमसेवा। येर तें गा पांडवा। वाणिज्य करणे।१३।

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं तत्मः।

स्वकर्मणा तमभ्यर्च सिद्धिं विंदति मानवः।१४।

म्हणौनि विहित क्रिया केली। नव्हे तयाची खूण पाळिली। जयापासूनि का आलीं। आकारा भूतें।१४। जो अविद्येचिया चिंधिया। गुंडूनि जीव बाहुलिया। खेळवितसे तिगुणिया। अहंकाररज्जू।१५। जेणे जग हे समस्त। आंतबाहेरी पूर्ण भरित। जालें आहे दीपजात। तेजें जैसे।१६। तया सर्वात्मका ईश्वरा। स्वकर्मकुसुमांची वीरा। पूजा केली होय अपारा। तोशालार्गी।१७। म्हणौनि तिये पूजे। रिझलेनि आत्मराजे। वैराग्यसिद्धी देयिजे। पसाय तया।१८। जिये वैराग्यदशें। ईश्वराचेनि वेधवशें। हे सर्वही नावडे जैसे। वांत होत।१९। प्राणनाथाचिया आधी। विरहिणीते जिणेही बाधी। तैसे सुखजात त्रिशुद्धीं। दुःखचि लागे।२०। सम्यक्ज्ञान नुदेजतां। वेधेचि तन्मयता। उपजे ऐसी योग्यता। बोधाची लाहे।२१। म्हणौनि मोक्षलाभालार्गी। जो ब्रतें वाहतसे आंगों। तेणे स्वधर्म आस्था चांगी। अनुष्ठावा।२२।

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात्।

स्वभावनियतं कर्म कुरुत्वाज्ञोति किल्बिषम।१५।

अगा आपला हा स्वधर्म। आचरणीं जरी विषम। तरी पाहावा तो परिणाम। फळेल जेणे।२३। जे सुखालार्गी आपणपयां। निबंधि आधी धनंजया। तें कडुवटपणा तयाचिया। उबगिजेना।२४। फळणया ऐलीकडे। केळीते पाहातां आस मोडे। ऐसी त्यजिली तरी जोडे। तैसे के गोमटे।२५। तेवीं स्वधर्मसांकडू। देखोनि केला जरी कडू। तरि मोक्षसुरवाढू। अंतरला कीं।२६। आणि आपली माये। कुब्ज जरी आहे। तरी जिये तें नाहे। स्नेह कुन्हें कीं।२७। येरी जिया पराविया। रंभेहनि बरविया।

तिया काय कराविया। बाळकें तेणे? |२८। अगा पाणियाहूनि बहुवें। तुपीं गुण कीर आहे। परी मीना काय होये। असणे तेथ? |२६। पैं आघविया जगा जें विख। तें विखकीडिया पीयूख। आणि जगा गूळ तें देख। मरण दें तया |६३०। म्हणौनि जे विहित जया जेणे। फिटे संसाराचे धरणे। क्रिया कठोर तऱ्ही तेणे। तेचि करावी |२१। येरा पराचारा बरविया। ऐसे होईल टेकलेया। पायांचे चालणे डोइया। केले जैसे |३२। यालागीं कर्म आपले। जें जातिस्वभावे असे आले। तें करी तेणे जिंतिले। कर्मबंधाते |३३। आणि स्वधमचि पाळावा। परधर्म तो गाळावा। हा नेमही पांडवा। न किजेचि पैं? |३४। तरी आत्मा दृष्ट नोहे। तंव कर्म करणे कां ठाये। आणि करणे तेथ आहे। आयास आधीं |३५।

सहजं कर्म कौतेय सदोषमपि न त्यजेत्।

सर्वरंभा हि दोषेण धूमेनानिरिवावृताः |४८।

म्हणौनि भलतिये कर्मी। आयास ज-हीं उपकर्मी। तरी काय स्वधर्मी। दोष सांगे? |३६। अगा उजू वाटा चालावे। तऱ्ही पायचि शिणवावे। ना आडराने धांवावे। तऱ्ही तेंची |३७। पैं शिळा का सिदोरिया। दाटणे एक धनंजया। परी जें वाहतां विसावया। मिलिजे तें घेपे |३८। येरहीं कणा आणि भुसा। कांडिताही सोस सरिसा। जेंचि रंघन श्वानमांसा। तेंचि हवी |३९। दधी जळाचिया घुसळणा। व्यापार सारिखेचि विचक्षणा। वाळुवे टिळा घाणा। गाळणे एक |६४०। पैं नित्यहोम देयावया। का सैरा आगी सुवावया। फुंकितां धूम धनंजया। साहणे तेंचि |४१। परी धर्मपत्नी धांगडी। पोसितां जरी एकी वोढी। तरी का अपरवडी। आणावी आंगा? |४२। हां गा पाठीं लागला घाई। मरण न चुकेचि पाहीं। तरी समोरली काई। आगळे न किजे? |४३। कुळस्त्री दांडयाचे घाये। परघर रिगालीही जरी साहे। तरी स्वपतीते वायें। त्यजिले कीं? |४४। तैसें आवडतेही करणे। न निपजे शिणल्याविणे। तरी विहित बा रे कोणे। बोले भारी? |४५। वरी थोडेचि अमृत घेतां। सर्वस्व वेंचो का पांडुसुता। जेणे जोडे जीविता। अक्षयत्व |४६। येर कांहचा मोले वेंचूनी। विष पियावे घेउनी। आत्महत्येसि निमानी। जायिजे जेणे |४७। तैसें जाचूनियां इंद्रिये। वेंचूनि आयुष्याचेनि दियें। सांचले पापी आन आहे। दुःखावांचूनी? |४८। म्हणौनि करावा स्वधर्म। जो करितां हिरेनि घे श्रम। उचित देर्इल परम। पुरुषार्थराज |४६। याकारणे किरीटी। स्वधर्माचिये राहटी। न विसंबिजे संकटीं। सिद्धमंत्र जैसा |६५०। का नाव जैसी उदधीं। महरोगीं दिव्योषधी। न विसंबिजे तया बुद्धी। स्वकर्म येथ |५९। मग ययाचि गा कपिधजा। स्वकर्माचिया महापूजा। तोषला ईश तम रजा। झाडा करूनि |५२। शुद्ध सत्त्वाचिया वाटा। आणी आपुली उत्कंठा। भव स्वर्ग काळकूटा। ऐसे दावी |५३। जियें वैराग्य येणे बोलें। मागां संसिद्धी रूप केलें। किंबहुना तें आपुलें। मेळवी खागें |५४। मग जिंतिलिया हे भोये। पुरुष सर्वत्र जैसा होये। का जालाही जें लाहे। तें आतां सांगों |५५।

असक्तबृद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः।

नैक्षम्यसिद्धिं परसां संन्यासेनाऽधिगच्छति |४६।

तरी देहादिक हें संसारें। सर्वही मांडलेंसे जे गुफिरे। तेथ नातुरु तो वागुरे। वारा जैसा |५६। पैं परिपाकाचिये वेळे। फळ देठें ना देठ फळे। न धरे तैसे स्नेह खुळें। सर्वत्र होय |५७। पुत्र वित्त कलत्र। हे जालियाही स्वतंत्र। माझे न म्हणे पात्र। विषाचे जैसे |५८। हें असो विषयजातीं। बुद्धि पोळली ऐसी माघौती। पाउले घेउनि एकातीं। हृदयाच्या रिघ। ऐसया अंतःकरण। बाह्य येतां तयाची आण। न मोडी समर्था भेण। दासी जैसी |६६०। तैसें ऐक्याचिये मुठी-। माजिवडे चित्त किरीटी। करूनि वेधी नेहटी। आत्मयाच्या |६९। तेव्हां दृष्टादृष्ट स्पृहे। निमणे जालेचि आहे। आगीं दडपलिया धुयें। राहिजे जैसे |६२। म्हणौनि नियमिलिया मानसीं। स्पृहा नासोनि जाय आपैसी। किंबहुना तो ऐसी। भूमिका पावे |६३। पैं अन्यथाबोध आघवा। मावळोनि तया पांडवा। बोधमात्रीचि जीवा। ठाव होय |६४। धरवणी वेंचे सरे। तैसे भोगे प्राचीन पुरे। नवे तंव नुपकरे। काहीचि करूं |६५। ऐसी कर्म साम्यदशा। होय तेथ वीरेशा। मग श्रीगुरु आपैसा। भेटेचि गा |६६। रात्रीचि चौपाहारी। वेंचलिया अवधारीं। डोळ्यां तमारी। मिळे जैसा |६७। का येऊनि फळाचा घड। पारुषवी केळीची वाढ। श्रीगुरु भेटोनि करी पाढ। मुमुक्षु तैसा |६८। मग आलिंगिला पूर्णिमा। जैसा उणीव सांडी चंद्रमा। तैसे होय वीरोत्तमा। गुरुकृपा तया |६६। तेव्हां अबोधमात्र असे। तो तंव तया कृपा नाशे। तेथ निशिसरवे जैसे। आंधारे जाय |६७०। तैसी अबोधचिये कुशी। कर्म कर्ता कार्य एशी। त्रिपुरी असे ते जैसी। गाभिणी मारिली |७१। तैसेंवि अबोधनाशासवे। नाशे क्रियाजात आघवे। ऐसा समूळ संभवे। संन्यास हा |७२। येणे मूळज्ञानसंन्यासे। दृश्याचा जेथ ठावे पुसे। तेथ बुझावे तें आपैसे। तोचि आहे |७३। चेङ्गलियावरी पाही। स्वर्णीचिया तिये डोहीं। आपणयाते काई। काढूं जाइजे? |७४। तैं मी नेणे आतां जाणेन। हें सरले तया दुःस्वप्न। जाला ज्ञातज्ञेयाविहीन। चिदाकार |७५। मुखाभासेंसीं आरिसा। परता नेलिया वीरेशा। पहातेपणेंवीण जैसा। पाहता ठाके |७६। तैसे नेणे जें गेले। तेणे जाणणेही नेले। मग निष्क्रिय उरले। चिन्मात्रची |७७। तेथ स्वभावे धनंजया। नाहीं कोणीचि क्रिया।

म्हणौनि प्रवाद तया । नैषकर्म्य ऐसा |७८ । तें आपुले आपणें । असतचि होऊनि हारपे । तरंग का वायुलोपें । समुद्र जैसा |७६ । तैसें न होणें निपजे । ते नैषकर्म्यसिद्धि जाणिजे । सर्वसिद्धीत सहजे । परम हेची |६८० । देउळाचिया कामा कळस । परम गंगेसी सिंधुप्रवेश । का सुवर्णशुद्धी कस । सोळावा जैसा |८१ । तैसें आपुले नेणणे । फेडिजे का जाणणे । तेही गिळूनि असणे । ऐशी जे दशा |८२ । तियेपरतें कांहीं । निपजणे येथ नाहीं । म्हणौनि म्हणिपे पाहीं । परमसिद्धि ते |८३ । परी हेचि आत्मसिद्धि । जो कोणी भाग्यनिधि । श्रीगुरुकृपालब्धि— । काढीं पावे |८४ ।

सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाऽऽनोति निबोध मे ।

समासेनैव कौतेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा |८० ।

उदयजतांचि दिनकर । प्रकाशचि आते आंधार । का दीपसंगे कर्पूर । दीपचि होय |८५ । तया लवणाची कणिका । मिळतखेंवो उदका । उदकचि होऊनि देखा । ठाके जेवीं |८६ । का निद्रित चेवविलिया । स्वप्नेंसी नीद वायां । जाऊनि आपणपायां । मिळे जैसा |८७ । तैसें जया कोण्हासि दैवे । गुरुवाक्यश्रवणाचिसवे । द्वैत गिळोनि विसंबे । आपणया वृत्ती |८८ । तयासी मग कर्म करणे । हें बोलिजेलचि कवणे? । आकाशा येणेंजाणे । आहे काई? |८९ । म्हणौनि तयासि कांहीं । त्रिशुद्धि करणे नाहीं । परी ऐसे जरी हें कांहीं । नव्हे जया |८१० । कानांवचनाचिये भेटी— । सरिसाचि पै किरीटी । वस्तु होऊनि उठी । कवणी एक जो |८१ । येहवीं स्वकर्माचेनि वहीं । काम्यानिषिद्धाचिया इंधनीं । रज तम कीर दोन्हीं । जाळिलीं आधीं |८२ । पुत्र वित्त परलोक । यया तिहींचा अभिलाख । घरीं होय पाइक । हेंही जालें |८३ । इंद्रिये सैरा पदार्थी । रिगतां विटाळली होती । तिये प्रत्याहारतीर्थी । न्हाणिलीं कीर |८४ । आणि स्वधर्माचे फळ । ईश्वरीं अर्पणि सकळ । घेऊनि केलें अढळ । वैराग्यपद |८५ । ऐसी आत्मसाक्षात्कारी । लाभे ज्ञानाची उजरी । ते सामग्री कीर पुरी । मेळविली |८६ । आणि तेचि समर्थी । सदगुरु भेटलै पाही । तेवीचि तिंहीं कांहीं । वंचिजेना |८७ । परी वोखद घेतखेंवो । काय लाभे आपला ठावो? । का उदयजतांचि दिवो । मध्याह्न होय? |८८ । सुक्षेत्रीं आणि वोलटें । बीजही पेरिले गोमटे । तरीं आलोट फळ भेटे । परी वेळे कीं गा |८९ । जोडला मार्ग प्रांजळ । मिनला सुसंगाचाही मेळ । तरी पाविजे वांचूनि वेळ । लागेचि कीं |१००० । तसा वैराग्यलाभ जाला । वरी सदगुरुही भेटला । जीवीं अंकुर फुटला । विवेकाचा |१ । तेणे ब्रह्म एक आधी । येर आधवीचि भ्रांती । हेंही कीर प्रतीती । गाढ केली |२ । परी तेचि जें परब्रह्म । सर्वात्मक सर्वोत्तम । मोक्षाचेंही काम । सरे जेथ |३ । यया तिन्हीं अवस्था पोटीं । जिरवी जें गा किरीटी । तया ज्ञानासिही मिटी । दे जें वस्तु |४ । ऐक्याचें एकपण सरे । जेथ आनंदकणही विरे । कांहीचि नुरोनि उरे । जें कांहीं गा |५ । तिये ब्रह्मी ऐक्यपणे । ब्रह्माचि होऊनि असणे । तें क्रमेचि करून तेणे । पाविजे पै |६ । भुक्तेलियापासीं । वोगरिले षड्हसीं । तो तृप्ती प्रतिग्रासीं । लाहे जेवी |७ । तैसा वैराग्याचा वोलावा । विवेकाचा तो दिवा । आंबुधितां आत्मठेवा । काढीचि तो |८ । तरी भोगिजे आत्मऋद्धी । येवढी योग्यतेचि सिद्धी । जयाच्या आंगीं निरवधी । लेणे जाली |९ । तो जेणे क्रमे ब्रह्म । होणे करी गा सुगम । तया क्रमाचें आतां वर्म । आईक सांगों |१०१० ।

बुद्ध्या विशुद्ध्या युक्तो धृत्याऽऽत्मानं नियम्य च ।

शब्दादीच्छियांस्त्यकत्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च |५१ ।

तरी गुरु दाविलिया वाटा । येऊन विवेकतीर्थतटा । धुऊनियां मळकटा । बुद्धीचा तेणे |११ । मग राहूने उगळिली । प्रभा चंद्रे आलिंगिली । तैसी शुद्धत्वे जडली । आपणां बुद्धि |१२ । सांडूनि कुळे दोन्हीं । प्रियासी अनुसरे कामिनी । द्वांद्वत्यागे स्वचित्तनीं । पडली तैसी |१३ । आणि ज्ञानारेसे जिव्हार । नेवों नेवों निरंतर । इंद्रियीं केले थोर । शब्दादिक जे |१४ । तें रशिमजाळ काढलेया । मृगजळ जाय लाय । तैसें वृत्तिरोधें तयां । पांचांहीं केलें |१५ । नेणतां अधमाचिया अन्ना । खादलिया किजे वमना । तैसीं वोकविलीं सवासना । इंद्रिये विषर्णीं |१६ । मग प्रत्यगावृत्ती चोखटें । लाविलीं गंगेचेनि तटें । ऐसीं प्रायश्चित्तें धुवटें । केलीं येणे |१७ । पाठीं सात्त्विकें धीरें तेणे । शोधारलीं तिये करणे । मग मनेसीं योगधारणे । मेळविली |१८ । तेवीचि प्राचीने इष्टानिष्ठें । भोगेसीं येऊनि भेटे । तेथ देखिलियाही वोखटे । द्वेष न करी |१९ । ना गोमटेचि विपायें । तें आणूनि पुढां सूयें । तयालागीं न होये । सामिलाष |१०२० । यापरी इष्टानिष्ठीं । रागद्वेष किरीटी । त्यजूनि गिरिकपाठीं । निकुंजीं वसे |२१ ।

विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्यायमानसः ।

ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपात्रितः |५२ ।

गजबजा सांडिलिया । वसवी वनस्थळिया । अंगाचिया मांदिया । एकलेया |२२ । शमदमादिकीं खेळे । न बोलणेचि चावळे । गुरुवाक्याचेनि मेळें । नेणे वेळ |२३ । आणि आंगा बळ यावें । ना तरी क्षुधा जावें । का जिभेचे पुरावे । मनोरथ |२४ । भोजन करिताविखीं । यया तिहींतें न लेखी । आहारीं मिती संतोषीं । माप न सूये |२५ । अनशनाचेनि पावकें । हारपतां प्राण पोखे । इतुकियाचि भाग मोटके । अशन करी |२६ । आणि परपुरुषे कामिली । कुळवधू आंग न घाली । निद्रालस्यां न मोकली । आसन

तैसें। २७। दंडवताचेनि प्रसंगे। भुई हन अंग लागे। वांचूनि येर नेघे। राभस्य तेथ। २८। देहनिर्वाहापुरते। राहाटवी हातापायांते। किंबहुना आपैते। सबाह्य केलें। २६। आणि मनाचा उंबरा। वृत्तीसी देखो नेदी वीरा। तेथ कें वाग्व्यापारा। अवकाश असे? १९०३०। ऐसेनि देह वाचा मानस। हैं जिणोनि बाहचप्रदेश। आकळिले आकाश। ध्यानाचें तेणे। ३१। गुरुवाक्ये उठविला। बोधी निश्चय आपला। न्याहाळी हातीं घेतला। आरिसा जैसा। ३२। पैं ध्यातां आपणपेंचि परी। ध्यानरूप वृत्तिमाझारीं। ध्येयत्वे घे हे अवधारी। ध्यानरूपीं गा। ३३। तेथ ध्येय ध्यान ध्याता। ययां तिहीं एकरूपता। होय तंव पांडुसुता। किजे तें गा। ३४। म्हणौनि तो मुमुक्षु। आत्मज्ञानीं जाला दक्षू। परी पुढा सूनि पक्षू। योगाभ्यासाचा। ३५। अपानरंध्रद्वया—। माझारीं धनंजया। पार्षी पिडूनियां। कांवरुमूळ। ३६। आकुंचूनि अध्य। देऊनि तिन्ही बंध। करूनि एकवद। वायुभेदा। ३७। कुंडलिनी जागज्ञानी। मध्यमा विकाशूनी। आधारादि भेदूनी। अग्नीवरी। ३८। सहस्रदलांचा मेघ। पीयुषें वर्षोनि चांग। तो मूळवरी वोघ। आणूनियां। ३६। नाचतया पुण्यगिरी। चिदभैरवाच्या खापरी। मनपवनाची खीच पुरी। वाढूनियां। १९०४०। जालिया योगाचा गाढा। मेळावा सूनि हा पुढां। ध्यान मागिलीकडा। स्वयंभ केलें। ४१। आणि ध्यान योग दोनी। इयें आत्मतत्त्वज्ञानीं। पैठीं होआवया निर्विंधीं। आधींचि तेणे। ४२। वीतरागतेसारिखा। जोडूनि ठेविला सखा। तो आधवियाचि भूमिकां—। सर्वे चाले। ४३। पहावें दिसे तंववरी। दिठीतें न संडी दीप जरी। तरीं कें अवसरी। देखावया? ४४। तैसें मोक्षीं पवर्तलया। वृत्ती ब्रह्मीं जाय लया। तंव वैराग्य आथी तया। भंग कैचा? ४५। म्हणौनि सवैराग्य। ज्ञानाभ्यास तो सभाग्य। करूनि जाला योग्य। आत्मलाभा। ४६। ऐसी वैराग्याची आंगी। बाणूनियां वजांगी। राजयोगतुरुंगी। आरुदला। ४७। वरी आड पडिलें दिठी। सानें थोर निवटी। ते बळी विवेकमुष्टीं। ध्यानाचे खांडे। ४८। ऐसेनि संसाररणाआंत। आंधारीं सूर्य तैसा असे जात। मोक्ष विजयश्रिये वरैत। होआवयालार्गी। ४६।

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम्।

विमुच्य निर्ममः शांतो ब्रह्मभूया कल्पते। ५३।

तेथ आडवावया आले। दोषवैरी जे धापटिले। तयांमार्जीं पहिले। देहाहंकार। १९०५०। जो न मोकली मारूनी। जीवों नेदी उपजवोनी। विचंबवी खोडां घालुनी। हाडांचिया। ५१। तयाचा देहदुर्ग हा थारा। मोडोनि घेतला तो वीरा। आणि बळ हा दुसरा। मारिला वैरी। ५२। जो विषयाचेनि नावें। चौगुणेंही वरी थांवे। जेणे मृतावस्था धांवे। सर्वत्र जगा। ५३। तो विषयविषाचा ठावो। आधविया दोषांचा रावो। परी ध्यानखड्गाचा घावो। साहेल कैंचा? ५४। आणि प्रिय विषयप्राप्ती। करी जया सुखाची व्यक्ती। तेचि घालूनि बुंधी। आंगीं जो वाजे। ५५। जो सन्मार्गा भुलवी। मग अधर्माच्या आडवी। सूनि वाघां सांपडवी। नरकादिकां। ५६। तो विश्वासें मारिता रिपू। निवटूनि घालता दर्पू। आणि जयाचा अहा कंपू। तापसांसी! ५७। क्रोधा ऐसा महादोख। जयाचा देख परिपाक। भरिजे तंव अधिक। रिता होय जो। ५८। तो काम कोणेचठारीं। नसे ऐसे केले पाहीं। कीं तेंचि क्रोधाही। सहजे आले। ५६। मूळाचे तोडणे जैसे। होय का शाखोद्देशं। काम नाशलेनि नाशे। तैसा क्रोध। १९०६०। म्हणौनि काम वैरी। जाल जेथ ठाणोरी। तेथ सरली वारी। क्रोधाचीही। ६१। आणि समर्थ आपुला खोडा। शिसें वाहवी जैसा होडा। तैसा भुंजानि जो गाढा। परिग्रहो। ६२। जो माथांची पालाणवी। अंगा अवगुण घालवी। जीवें दांडी घेववी। ममत्वाची। ६३। शिष्यशाखादिविलासें। मठादि मुद्रेचवनि मिसें। घातले आहाती फांसे। निःसंगा जेणे। ६४। घरीं कुटुंबपणे सरे। तरी वर्नीं वन्य होउनी अवतरे। नागवीयाही शरीरे। लागला आहे। ६५। ऐसा दुर्जय जो परिग्रहो। तयाचा फेडूनि ठावो। भवविजयाचा उत्साहो। भोगितसे जो। ६६। तेथ अमानित्वादि आघवे। ज्ञानगुणाचे जे मेळावे। ते कैवल्यदेशीचे आघवे। राव जैसे आले। ६७। तेव्हां सम्यक्ज्ञानाचिया। राणिवा उगाणूनि तया। परिवार होऊनियां। राहत आंगे। ६८। प्रवृत्तीचिये राजबिदी। अवस्थामेदप्रमदीं। कीजत आहे प्रतिपदीं। सुखाचें लोण। ६६। पुढां बोधाचिये कांबीवरी। विवेक दृश्याची मांदी सारी। योगभूमिका आरती करी। येती जैसिया। १९०७०। तेथ ऋद्धिसिद्धींची अनेगें। वृंदे मिळती प्रसंगें। तिये पुष्पवर्षी आंगें। नाहातसे तो। ७१। ऐसेनि ब्रह्मैक्यासारिखे। स्वराज्य येतां जवळिके। झळवित आहे हरीखें। तिन्ही लोक। ७२। तेव्हां वैरिया का मैत्रिया। तयासि माझे म्हणावया। समानता धनंजया। उरेचिही ना। ७३। हैं ना भलतेणे व्याजें। तो जयाते म्हणे माझें। नोडवेचि कां दुजें। अद्वितीय जाला। ७४। पैं आपुलिया एकी सत्ता। सर्वही कवळूनियां पांडुसुता। कंहीं न लगती ममता। धाडिली तेणे। ७५। ऐसा जिंतिलिया रिपुर्व। अपमानिलिया हे जग। अपैसा योगतुरुंग। स्थिर जाला। ७६। वैराग्याचे गाढले। अंगत्राण होतें भलें। तेही नावेक ढिलें। तेव्ही करी। ७७। आणि निवटी ध्यानाचे खांडे। तें दुजें नाहींचि पुढें। म्हणूनि हात आसुडे। वृत्तीचाही। ७८। जैसें रसोष्य खरे। आपुले काज करूनि पुरे। आपणही नुरे। तैसें होतसे। ७६। देखोनि ठाकिताठावो। धांवता शिरावे पावो। तैसा ब्रह्मसामीप्ये थावो। अभ्यास सांडी। १९०८०। घडतां महोदधीसी। गंगा वेग सांडी जैसी। का कामिनी कांतापार्सी। स्थिर होय। ८१। नाना फळतिये वेळे। केळीची वाढी मांटुळे। का गांवापुढे वेळे। मार्ग जैसा। ८२। तैसा आत्मसाक्षात्कार। होईल देखोनि गोचर। ऐसा साधनहतियेर। हळूचि ठेवी। ८३। म्हणौनि ब्रह्मेंसी तया। ऐक्याचा समो धनंजया। होतसे तैं उपाया। वोहट पडे। ८४। मग वैराग्याची गोंधळूक। जे

ज्ञानाभ्यासाचे वार्धक्य। योगफलाचाही परिपाक। दशा जे का।८५। ते शांति पैं गा सुभगा। संपूर्ण ये तयाचिया आंगा। तैं ब्रह्म होआवयाजोग। होय तो पुरुष।८६। पुनवेहुनि चतुर्दशी। जेतुले उणेपण शशी। का सोळेया ऊनी जैसी। पंधरावी वानी।८७। सागरीही पाणी वेगे। संचरे तें रूप गंगे। येर निश्चल जें उर्गे। तें समुद्र जैसा।८८। ब्रह्म आणि ब्रह्महोतिये। योग्यते तैसा पाड आहे। तेचि शांतीचेनि लाहे। हातें तो गा।८९। पैं तेंचि होणेनवीण। प्रतीती आलें जें ब्रह्मपण। ते ब्रह्म होती जाण। योग्यता येथ।१०६०।

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न कांक्षति ।

समः सर्वेषु भूतेषु मद्विक्तिं लभते पराम् ।५४।

ते ब्रह्मभावयोग्यता। तो मग पांडुसुता। आत्मबोध प्रसन्नता। पर्दी बैसे।६९। जेणे निपजे रससोय। तो तापही जैं जाय। तैं ते का होये। प्रसन्न जैसी।६२। नाना भरतिया लगाबगा। शरत्काळीं सांडिजे गंगा। कां गीत राहतां उपांगा। वोहट पडे।६३। तैसा आत्मबोधीं उद्यम। करितां होय जो श्रम। तोही जेथें शम। होउनि जाय।६४। आत्मबोधप्रशस्ती। हे तिये दशेची ख्याती। ते भोगितसे महामती। योग्य तो गा।६५। तेव्हां आत्मत्वं शोचावें। काहीं पावावया कामावें। हे सरलें समभावें। भरितें तया।६६। उदया येता गमस्ती। नाना नक्षत्रव्यक्ती। हारविजती दीप्ती। आंगिका जेवी।६७। तेवीं उठतिया आत्मप्रथा। हे भूतभेदव्यवस्था। मोडीत मोडीत पार्था। वास पाहे तो।६८। पाटियेवरील अक्षरे। जैसीं पुसतां येती करें। तेवीं हारपती भेदांतरें। तयाचिये दृष्टी।६९। तैसेनि अन्यथाज्ञानें। जिये घेपती जागरस्वर्जें। तिये दोन्हीं केलीं लीने। अव्यक्तामार्जी।११००। मग तेहीं अव्यक्त। बोध वाढतां ज्ञिजत। पुरलां बोधी समस्त। बुडोनि जाय।१। जैसीं भोजनाच्या व्यापारीं। क्षुधा जिरत जाय अवधारीं। मग तृप्तीच्या अवसरीं। नाहींच होय।२। नाना चालीचिया वाढी। वाट होत जाय थोडी। मग पातलाठायीं बुडी। देऊनि निमे।३। कां जागृती जंव उद्दीपे। तंव तंव निद्रा हारपे। मग जागिनलिया स्वरूपे। नाहींच होय।४। हें ना आपुलें पूर्णत्व भेटे। जेथ चंद्रमा वाढी खुंटे। तेथ शुक्लपक्ष आटे। निःशेष जैसा।५। तैसा बोध्यजात गिळित। बोधबोधं ये मजांत। मिसळ्ला तेथ साद्यांत। अबोध गेला।६। तेव्हां कल्पांताचिये वेळे। नदी सिंधूचौं पेंडवळे। मोडूनि भरिलें जळें। आब्रह्म जैसे।७। नाना गेलिया घटमठ। आकाश ठाके एकवट। कां जळोनि काढें काढ। वहीची होय।८। नातरी लेणियाचे ठसे। आटोनि गेलिया मुसे। नामरूपभेदें जैसें। सांडिजे सोनें।९। हेही असो चेइलया। हें स्वज्ञ नाहीं जालया। मग आपणचि आपणयां। उरिजे जैसे।१११०। तैसा मी एकवांचूनि काहीं। तया तयाहीसकट नाहीं। हे चौथी भक्ती पाहीं। माझी तो लाहे।११। येर आर्त जिज्ञासु अर्थार्थी। हे भजती जिये पंथीं। ते तिन्हीं पावोनि चौथी। म्हणिपत आहे।१२। येन्हीं तिजी ना चौथी। हे पहिली ना सरती। पैं माझिये सहजस्थिति। भक्ति नाम।१३। जे नेणें माझें प्रकाशूनि। अन्यथात्वं मातें दाऊनि। सर्वही सर्वीं भजौनि। बुझावीतसे।१४। जो जेथ जैसे पाहों बसे। तया तेथ तैसेचि असे। हें उजियेडे का दिसे। अखंडे जेणे।१५। स्वज्ञांचे दिसणें न दिसणे। जैसें आपलेनि असलेपणे। विश्वाचे आहे नाहीं जेणे। प्रकाशे तैसे।१६। तैसा हा सहज माझा। प्रकाश जो कपिध्यजा। तो भक्ति या वोजा। बोलिजे गा।१७। म्हणौनि आर्ताच्या ठायीं। हे आर्त होउनि पाही। अपेक्षणीय जें काहीं। तें मीचि केला।१८। जिज्ञासुपुढां वीरेशा। हेचि होऊनि जिज्ञासा। मी जिज्ञास्यु ऐसा। दाखविला।१९। हेचि होऊनि अर्थना। मीचि माझ्या अर्थीं अर्जुना। करूनि अर्थाभिधाना। आणी मातें।११२०। एवं घेऊनि अज्ञानातें। माझी भक्ति जे हे वर्ते। ते दावी मज दृष्ट्यातें। दृश्य करूनि।२१। येथें मुख्यचि दिसे मुखें। या बोला काहीं न चुके। परी दुजेपण हें लिटिके। आरिसा करी।२२। दिठी चंद्रचिंघे साचें। परी येतुलें हें तिमिराचें। जे एकचि असे तयाचे। दोनी दावी।२३। तैसा सर्वत्र मीचि मियां। घेपतसे धनंजया। परी दृश्यत्व हें वायां। अज्ञानवशें।२४। तें अज्ञान आतां फिटलें। माझें द्रष्टृत्व मज भेटलें। निजबिंबीं एकवटलें। प्रतिबिंब जैसे।२५। पैं जेव्हांही असे किडाळ। तेव्हांही सोनेचि अढळ। परी तें कीड गेलिया केवळ। उरे जैसे।२६। हां गा पूर्णिमे आर्धीं कायी। चंद्र सावयव नाहीं? परी तिये दिवसीं भेटे पाहीं। पूर्णता तया।२७। तैसा मीचि अज्ञानद्वारे। दिसे परी हस्तांतरे। मग द्रष्टृत्वीं तें सरे। मियांचि मी लाभ।२८। म्हणौनि दृश्यपथा। अतीत माझा पार्था। भक्तियोग चवथा। म्हणितला गा।२९।

भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चार्मि तत्त्वतः ।

ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनन्तरम् ।५५।

इया ज्ञानभक्ती सहज। भक्त एकवटला मज। तो मीचि केवळ हें तुज। श्रुतही आहे।११३०। जे उभजनियां भुजा। ज्ञानिया तो आत्मा माझा। हें बोलिलो कपिध्यजा। सप्तमाध्यार्थी।३१। ते हे कल्पादि भक्ति मियां। श्रीभागवतमिषें ब्रह्मया। उत्तम म्हणौनि धनंजया। उपदेशिली।३२। ज्ञानी इयेतें स्वसंविति। शैव म्हणती शक्ति। आम्ही परम भक्ति। आपली म्हणो।३३। हे मज मिळतिये वेळें। तयां कर्मयोगियां फळें। मग समस्तही निखळें। मियांचि भरे।३४। तेथ वैराग्य विवेकोंसीं। आटे बंध मोक्षसीं। वृत्ती तये अवृत्तीसीं। बुडोनि जाय।३५। घेऊनि ऐलपणातें। परत्व हारपे जेथें। गिळूनि चाहीं भूतें। आकाश जैसे।३६। तया परी थडथाद।

साध्यसाधनातीत शुद्ध । तें मी होऊनि एकवद । भोगितो मातें ।३७ । घडोनि सिंधूचिया आंगा । सिंधूवरी तळपे गंगा । तैसा पाड तया भोगा । अवधारिजो ।३८ । का अरिसयासी आरिसा । उटूनि दाविलिया जैसा । देखणा अतिशय तैसा । भोगणा तिये ।३९ । हें असो दर्पण नेलिया । तो मुखबोधही गेलिया । देखलेपण एकलेयां । आस्वादिजे जेवीं ।११४० । चेहलया स्वप्न नाशे । आपलें एकयचि दिसे । तें दुजेनवीण जैसें । भोगिजे का ।४१ । तेंचि जालिया भोग तयाचा । न घडे' हा भाव जयांचा । तिंहीं बोलें केवीं बोलाचा । उच्चार कीजे? ।४२ । तयांच्या नेणों गांवीं । रवी प्रकाश हन दिवीं! । कीं व्योमालागी मांडवी । उभिली तिंहीं? ।४३ । हां गा राजन्यत्व नव्हतां आंगी । रावो रायपण काय भोगी । का आंधार हन आलिंगी । दिनकरातें? ।४४ । आणि आकाश जें नव्हे । तया आकाश काय जाणावे? । रत्नाच्या रूपां मिरवे । गुंजांचे लेणे ।४५ । म्हणौनि मी होणे नाहीं । तया मीचि आहें केंहीं? । मग भजेल हें कायी । बोलों कीर? ।४६ । यालागीं तो क्रमयोगी । मी जालाचि मातें भोगीं । तारुण्य का तरुणांगी । जियापरी ।४७ । तरंग सर्वांगी तोय चुबी । प्रभा सर्वत्र विलसे बिंबी । नाना अवकाश नभीं । लुंठत जैसा ।४८ । तैसा रूप होऊनि माझे । मातें क्रियावीण तो भजे । घनाकार कां सहजें । सोनयातें जेवीं ।४९ । का चंदनाची दुती तैसी । चंदनीं भजे अपैसी । का अकृत्रिम शशीं । चंद्रिका ते ।११५० । जैसी क्रिया कीर न साहे । तन्ही अद्वैतीं भक्ति आहें । हें अनुभवाचिजों नव्हे । बोलाऐसे! ।५१ । तेव्हां पूर्वसंस्कारच्छेदें । जें काहीं तो अनुवादे । तेणे आळविलेनि वोदें । बोलता मीची ।५२ । बोलतया बोलताचि भेटे । तेणे बोलेल हें न घटे । तें मौन तंव गोमटे । स्तवन माझे ।५३ । म्हणौनि तया बोलता । बोली बोलता मी भेटां । मौन होय तेणे तत्त्वतां । स्तवितो मातें ।५४ । तैसेंचि बुद्धी का दिठी । जें तो देखों जाय किरीटी । तें देखणे दृश्य लोटी । देखतेंचि दावी ।५५ । आरिसया आधीं जैसे । देखतेंचि मुख दिसे । तयाचें देखणे तैसे । मेळवी द्रष्टे ।५६ । दृश्य जाउनिया द्रष्टे । द्रष्ट्यासीचि जें भेटे । तें एकलेपणे न घटे । द्रष्टेपणही ।५७ । तेथ स्वर्णीचिया प्रिया । चेवोनि झांबों गेलिया । ठाविजे दोन्हीं न होनियां । आपणचि जैसे ।५८ । का दोही काष्ठांचिये घृष्टी— । मार्जी वाहि एक उठी । तो दोन्हीं हे भाष आटी । आपणचि होय ।५९ । नाना प्रतिबिंब हातीं । घेऊं गेलिया गभर्स्ती । बिंबताही असती । जाय जैसी ।११६० । तैसा मी होऊनि देखतें । तो घेऊं जाय दृश्यतें । तेथ दृश्य ने थितें । द्रष्ट्यत्वेसीं ।६० । रवि आंधार प्रकाशिता । नुरेचि जेवीं प्रकाशयता । तेवीं दृश्यीं नाहीं द्रष्ट्याता । मी जालिया ।६१ । मग देखिजे ना न देखिजे । ऐसी जे दशा निपजे । तें तें दर्शन माझे । साचोकारे ।६२ । तें भलतयाही किरीटी । पदार्थाचिया भेटी । द्रष्ट्यदृश्यातीता दृष्टी । भोगितो सदा ।६३ । आणि आकाश हें आकाशो । दाटले न ढळे जैसे । मियां आत्मेन आपणपै तैसे । जाले तया ।६४ । कल्यांतीं उदक उदकें । रुधिलिया वाहो ठाके । तैसा आत्मनि मियां येके । कोंदला तो ।६५ । पावो आपणपयां वोलघे? । केवीं वाहि आपणपयां लागे । आपणपां पाणी रिघे । स्नाना कैसे? ।६६ । म्हणौनि सर्व मी जालेपणे । ठेले तया येणेजाणे । तेंचि गा यात्रा करणे । अद्वया मज ।६६ । पैं जळावरील तरंग । जरी धाविन्ना सवेग । तरी नाहीं भूमिभाग । क्रमिला तेणे ।६७ । जेवीं ।६८ । जें सांडावें का मांडावें । जें चालणे जेणे चालावें । तें तोयचि येक आधवें । म्हणोनियां ।११७० । गेलियाही भलतेउता । उदकपणे पांडुसुता । तरंगाची एकात्मता । न मोडेचि जेवीं ।७१ । तैसा मीपणे हा लोटला । तो आधवेयाचि मज आला । या यात्रा होय भला । कापडी माझा ।७२ । आणि शरीर स्वाभाववशें । कांहीं येक करूं जरी बैसे । तरी मीचि तो तेणे मिषें । भेटें तया ।७३ । तेथ कर्म आणि कर्ता । हे जाऊनि पांडुसुता । मियां आत्मेनि मज पाहतां । मीचि होय ।७४ । पैं दर्पणातें दर्पणे । पाहिलिया होय न पाहाणे । सोनें झाकिलिया सुवर्णे । न झाके जेवीं ।७५ । दीपातें दीपें प्रकाशिजे । तें न प्रकाशणेंचि निपजे । तैसे कर्म मियां किजे । तें करणे कैचें? ।७६ । कर्मही करितचि आहे । जैं करावे हें भाष जाये । तें न करणेचि होये । तयाचें केले ।७७ । क्रियाजात मी जालेपणे । घडे कांहींचि न करणे । तयाचि नाव पूजणे । खुणेचे माझे ।७८ । म्हणौनि करितयाही वोजा । तें न करणे हेंचि कपिधजा । निपजे तिया महापूजा । पूजी तो मातें ।७९ । एवं तो बोले ते स्तवन । तो देखे तें दर्शन । अद्वया मज गमन । तो चाले तेंची ।११८० । तो करी तेतुली पूजा । तो कल्पी तो जप माझा । तो निजे तेचि कपिधजा । समाधी माझी ।८० । जैसे कनकेसीं कांकणे । असिजे अनन्यपणे । तो भक्तियोगें येणे । मजसीं तैसा ।८१ । उदकीं कल्लोळ । कापुरी परिमळ । रत्नीं उजाळ । अनन्य जैसा ।८२ । किंबहुना तत्त्वसीं पट । का मृत्तिकेसीं घट । तैसा तो येकवट । मजसीं माझा ।८३ । इया अनन्यसिद्धा भक्ती । या आधवाची दृश्यजाती । मज आपणपेया सुमती । द्रष्ट्यातें जाणे ।८४ । तिंहीं अवस्थांचेनि द्वारें । उपाध्युपहिताकारे । भावाभावरूप स्फुरे । दृश्य जें हें ।८५ । तें हें आधवेचि मी द्रष्टा । ऐसिया बोधाचा माजिवटां । अनुभवाचा सुभटा । धेंडा तो नाचे ।८६ । रज्जु जालिया गोचर । आभासतां तो व्याळाकार । रज्जुच ऐसा निर्धार । होय जेवीं ।८७ । भांगारापरतें कांहीं । लेणे गुंजहीभरी नाहीं । हें आटुनियां ठायीं । किजे जैसे ।८८ । उदका येकापरते । तरंग नाहीचि हें निरुते । जाणोनि तया आकारां । न धेपे जेवीं ।११६० । नातरी स्वप्नविकारां समस्तां । चेउनियां उमारें धेतां । तो आपणयापरौता । न दिसे जैसा ।८९ । तेंसे जें कांहीं आधीं नाथी । तेणे होय ज्ञेयस्फूर्ती । तें ज्ञाताचि मी हे प्रतीती । होऊनि भोगी ।९० । जाणे अज मी अजर । अक्षय मी अक्षर । अपूर्व मी अपार । आनंद मी ।९१ । अचळ मी अच्युत । अनंत मी अद्वैत । आद्य मी अव्यक्त । व्यक्तही मी ।९२ । ईश्य मी ईश्वर । अनादि मी अमर । अभय मी आधार । आधेय मी ।९३ । स्वामी मी सदोदित । सहज मी सतत । सर्व मी सर्वगत । सर्वातीत मी ।९४ । नवा मी पुराणू । शून्य मी संपूर्णू । अस्थूल मी अननू । जें कांहीं तें

मी।६७। अक्रिय मी एक। असंग मी अशोक। व्याप्त मी व्यापक। पुरुषोत्तम मी।६८। अशब्द मी अश्रोत्र। अरूप मी अगोत्र। सम मी स्वतंत्र। ब्रह्म मी पर।६९। ऐसे आत्मत्वे मज एकाते। इया अद्वयभक्ती जाणोनि निरुते। आणि याहि बोधा जाणते। तेही मीचि जाणे।१२००। पैं चेझलेयानंतरे। आपुले एकपण उरे। तेही तयावरी स्फुरे। तयाशीचि जैसे।१। का प्रकाशतां अर्क। तोचि होय प्रकाशक। तयाही अभेदा घोतक। तोचि जैसा।२। तैसा वेद्यांच्या विलयी। केवळ वेदक उरे पाही। तेणे जाणवे तयातेही। हेही जो जाणे।३। तया अद्वयपणा आपुलिया। जाणती ज्ञपती जे धनंजया। ते ईश्वरचि मी हे तया। बोधासि ये।४। मग द्वैताद्वैतातीत। मीचि आत्मा एक निभ्रांत। हें जाणोनि जाणणे जेथ। अनुभवीं रिघे।५। तेथ चेझलया येकपण। दिसे जे आपुलया आपण। तेही जातां नेणों कोण। होइजे जेवी।६। का डोळा देखतियेक्षणी। स्वरूपण सुवर्णी। नाठितां होय आटणी। अळंकाराचीही।७। नाना लवण तोय होये। मग क्षारता तोयत्वे राहे। तेही जिरतां जेवीं जाये। जालेपण ते।८। तैसा मी तो हें जें असे। तें स्वानंदानुभवसमरसे। कालवूनिया प्रवेशे। मजचिमाजीं।९। आणि तो हे भाष जेथ जाये। तेणे मी हे कोण्हासी आहे?। ऐसा मी ना तो तिये सामाये। माझ्याचि रुपी।१२९०। तेहां कापुरु जळों सरे। तयाचि नाम अग्नि पुरे। मग उभयातीत उरे। आकाश जेवी।११। कां धाडिलिया एकां एक। वाढे तो शून्य विशेष। तैसा आहेनाहीचा शेख। मीचि मग आथी।१२। तेथ ब्रह्म आत्मा ईश। यया बोला मोडे सौरस। न बोलणे याही पैस। नाहीं तेथ।१३। न बोलणेही न बोलोनी। तें बोलिजे तोड भरुनी। जाणिजे तें।१४। तेथ बुझिजे बोध बोधे। आनंद घेपे आनंदे। सुखवरी नुसधे। सुखचि भोगिजे।१५। तेथ लाभ जोडला लाभा। प्रभा आलिंगिली प्रभा। विस्मय बुडाला उभा। विस्मयामाजीं।१६। शम तेथ सामावला। विश्राम विश्रांती आला। अनुभव वेडावला। अनुभूतिपणे।१७। किंबंहुना ऐसे निखळ। मीपणा जोडे तया फळ। सेवूनि वेली वेल्हाळ। क्रमयोगाची ते।१८। पैं क्रमयोगिया किरीटी। चक्रवर्तीच्या मुकुटीं। मी चिद्रत्न ते साटोवाटीं। होय तो माझा।१९। कीं क्रमयोगप्रासादाचा। कळस जो हा मोक्षाचा। तया वरील अवकाशाचा। उवावो जाला तो।१२२०। नाना संसारआडवीं। क्रमयोगवाट बरवी। जोडली ते मदैक्यगंवीं। पैठी जालीसे।२१। हें असो क्रमयोगवोधे। तेणे भक्तिचिदगंगें। मी स्वानंदोदधि वेगे। ठाकिला कीं गा।२२। हा ठायवरी सुवर्मा। क्रमयोगीं आहे महिमा। म्हणौनि वेळोवेळां तुम्हां। सांगतो आम्ही।२३। पैं देशें काळे पदार्थे। सोधूनि घेर्इजे मातें। तैसा नव्हे ती आथतें। सर्वाचं सर्वही।२४। म्हणौनि माझ्या ठारीं। जाचावे न लगे कांहीं। मी लाभे इये उपायीं। साचचि गा।२५। एक शिष्य एक गुरु। हा रुद्धला साच व्यवहारु। तो मतप्राप्तिप्रकारु। जाणावया।२६। अगा वसुधेच्या पोटीं। निधान सिद्ध किरीटी। वहिं सिद्ध कार्षीं। वोहां दूध।२७। परी लाभे तें असते। ता कीजे उपायातें। येर सिद्धचि तैसा तेथें। उपायीं मी।२८। हा फळवरी उपावो। कां पां प्रस्तावीतसे देवों। हें पुसतां तरी अभिप्रावो। यर्थीचा ऐसा।२९। जे गीतार्थाचे चांगावे। मोक्षोपायपर आघवे। आन शास्त्रोपाय कीं नव्हे। प्रमाणसिद्ध।१२३०। वारा आभाळचि फेडी। वांचून सूर्यातें न घडी। का हात बाबुळी घाडी। तोय न करी।३१। तैसा आत्मदर्शनीं आडळ। असे अविद्येचा जो मळ। तो शास्त्र नाशी येर निर्मळ। मी प्रकाशे ख्यां।३२। म्हणौनि आधवींचि शास्त्रे। अविद्याविनाशाची पात्रे। वांचेनि न होती स्वतंत्रे। आत्मबोर्धी।३३। तया अध्यात्मशास्त्रांसों। जे साचपणाची ये पुसी। तें येइजे जया ठायासी। ते हे गीता।३४। भानुभूषिता प्राचिया। सतेजा दिशा आधविया। तैसी शास्त्रेश्वरा गीता या। सनाथें शास्त्रे।३५। हें असो येणे शास्त्रेश्वरे। मागां उपाय बहुवे विस्तारे। सांगितला जैसा करें। घेवों ये आत्मा।३६। परी प्रथमश्रवणासरें। अर्जुना विपायें हें फावें। हा भाव सकणवे। धरूनि श्रीहरी।३७। तेचि प्रमेय एक वेळ। शिष्यी होआवया अढळ। सांगतसे मुकुळ—। मुदां आतां।३८। आणि प्रसंगे गीता—। ठावही हा संपता। म्हणौनि दावी आद्यांता। एकार्थत्व।३९। जे ग्रंथाच्या मध्यभागी। नाना अधिकारप्रसंगी। निरुपणा अनेगी। सिद्धांतीं कलें।१२४०। तरी तेतुलेही सिद्धांत। इये शास्त्रीं प्रस्तुत। हें पूर्वापार नेणत। कोण्ही जैं मानी।४१। तें महासिद्धांताचा आवांका। सिद्धांतकक्षा अनेका। भिडउनी आरंभ देखा। संपवीत असे।४२। एथ अविद्यानाश हें रथूळ। तेणे मोक्षापादन फळ। या दोहीं केवळ। साधन ज्ञान।४३। हें इतुलेंचि नानापरी। निरुपिलें ग्रंथविस्तारीं। तें आतां दोहीं अक्षरीं। अनुवादावें।४४। म्हणौनि उपेयही हातीं। जालया उपायस्थिति। देव प्रवर्तले तें पुढती। येणेचि भावे।४५।

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः।

मत्प्रसादादवाज्ञोति शाश्वतं पदमव्ययम्।५६।

मग म्हणे गा सुभटां। तो कर्मयोगिया निष्ठा। मी होउनी होय पैठा। माझ्या रुपी।४६। स्वरकर्माच्या चौखोली। मज पूजा करूनि भली। तेणे प्रसादे आकळी। ज्ञाननिष्ठेते।४७। ते ज्ञाननिष्ठा जेथ हातवसे। तेथ भक्ति माझी उल्लासे। तिया मजसीं समरसे। सुखिया होय।४८। आणि विश्वप्रकाशितया। आत्मया मज आपुलिया। अनुसरे जो करूनिया। सर्वत्रता हे।४९। सांडूनि आपला आडळ। लवण आश्रयी जळ। का हिंडोनि राहे निश्चळ। वायु व्योमी।१२५०। तैसा बुद्धी वाचा कायें। जो मातें आश्रुजनि ठाये। तो निषिद्धेंही विपायें। कर्म करूळ।५१। परी गंगेच्या संबंधी। बिदी आणि महानदी। ऐक्य तेवीं माझ्या बोधीं। शुभशुभांसी।५२। का बावने आणि घुरें। हा

निवाड तंवचि सरे। जंव न घेपती वैश्वानरे। कवळूनि दोन्ही।^{५३} नाना पांचिके आणि सोळे। हें सोनया तंवचि आळे। जंव परिसे आंगमेळे। येकवटीना।^{५४} तैसे शुभाशुभ ऐसे। हें तंवचिवरी आभासे। जंव येक न प्रकाशे। सर्वत्र मी।^{५५} अगा रात्रि आणि दिवो। हा तंवचि द्वैतभावो। जंव न रिगिजे गांवो। गभर्स्तीचा।^{५६} म्हणौनि माझिया भेटी। तयाचीं सर्व कर्म किरीठी। जाऊनि बैसे तो पाठीं। सायुज्याच्या।^{५७} देशें काळे स्वभावे। वेंच जया न संभवे। तें पद माझे पावे। अविनाश तो।^{५८} किंबहुना पांडुसुता। मज आत्मयाची प्रसन्नता। लाहे तेणे न पविजता। लाभ कवण असे?।^{५९}

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः।

बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चितः सततं भव ।^{६०}

याकारणे गा तुवां इया। सर्व कर्मा आपुलिया। माझ्या स्वरूपीं धनंजया। संन्यास कीजे।^{६१} परी तोचि संन्यास वीरा। करणीयाचा झाणे करा। आत्मविवेकी धरा। चित्तवृत्ति हे।^{६२} मग तेणे विवेकबळे। आपणें कर्मविगळे। माझ्या स्वरूपीं निर्मळे। देखिजेल सर्व।^{६३} आणि कर्माची जन्मभोये। प्रकृति जे का आहे। ते आपणयाहूनि बहुवे। देखसी दूरी।^{६४} तेथ प्रकृति आपणयां—। वेगळी नुरे धनंजया। रूपेवीण का छाया। जयापरी।^{६५} ऐसेनि प्रकृतिनाश। जालया कर्मसंन्यास। निफजेल अनायास। सकारण।^{६६} मग कर्मजात गेलया। मी आत्मा उरे आपणपयां। तेथ बुद्धि घाषे करूनियां। पतिव्रता।^{६७} बुद्धि अनन्य येणे योगे। मजमार्जी जै रिगे। तैं चित्त चैत्यत्यागे। मातोंचि भजे।^{६८} ऐसे चैत्यजाते सांडिले। चित्त माझ्या ठारीं जडले। ठाके तैसे वहिले। सर्वदा करी।^{६९}

मच्चितः सर्वदुगणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि।

अथ चेत्त्वमहंकारात्र श्रोष्यसि विनंक्ष्यसि ।^{७०}

मग अभिन्ना इया सेवा। चित्त मियाचि भरेल जेव्हां। माझा प्रसाद जाण तेव्हां। संपूर्ण जाहाला।^{७१} तेथ सकळ दुःखधारें। भुजिजती जियें मृत्युजन्में। तियें दुर्गमेचि सुगरें। होती तुज।^{७२} सूर्याचेनि सावायें। डोळा सावाइला होये। तैं अंधाराचा आहे। पाड तया?।^{७३} तैसा माझेनि प्रसादें। जीवकण जयाचा उपमर्दे। तो संसाराचेनि बाधे। बागुले केवी?।^{७४} म्हणौनि धनंजया। तूं संसारदुर्गती यया। तरशील माझिया। प्रसादास्तव।^{७५} अथवा हन अहंभावे। माझे बोलणे हे आघवे। कानामनाविये शिवे। नेदिसी टेंकों।^{७६} तरी नित्यमुक्त अव्यय। तूं आहासि तैं होवूनि वाय। देहसंबंधाचा घाय। वाजेल आर्गी।^{७७} जया देहसंबंधाआंत। प्रतिपदी आत्मधात। भुजता उसंत। कांहीच नाही।^{७८} येवढेनि दारुणे। निमणेनवीण निमणे। पडेल जरी बोलणे। नेघसी माझे।^{७९}

यदहंकारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे।

मिथ्यैष व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ।^{८०}

पथ्यद्वेषिया पोषी ज्वर। कां दीपद्वेषिया अंधकार। विवेकद्वेषे अहंकार। पोषूनि तैसा।^{८१} स्वदेहा नाम अर्जुन। परदेहा नाम स्वजन। संग्रामा नाम मलिन। पापाचार।^{८२} इया मती आपुलिया। तिघां तीन नामे याया। डेऊनियां धनंजया। न जुँझे ऐसा।^{८३} जीवामार्जी निष्टक। करिसी जो आत्यंतिक। तो वाया धाडील नैसर्गिक। स्वभावचि तुझा।^{८४} आणि मी अर्जुन हे आत्मिक। याया वध करणे हें पातक। हें मायावंचनि तात्त्विक। कांहीं आहे?।^{८५} आधीं जुँझार तुवां होआवे। मग जुँझावया शस्त्र घेयावे। कां न जुँझावया करावे। देवांगण?।^{८६} म्हणौनि न जुँझाणे। म्हणसी तैं वायाणे। ना मानूं लोकपणे। लोकदृष्टीही।^{८७} तन्ही न जुँझे ऐसे। निष्टकिसी जे मानसे। तें प्रकृति अनारिसे। करवीलची।^{८८}

स्वभावजेन कौतेय निबद्धः स्वेन कर्मणा।

कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्करिष्यस्यवशोऽपि तत् ।^{८९}

पैं पूर्वे वाहतां पाणी। पद्धिजे पश्चिमेचे वाहणी। तरी आग्रहचि उरे तें आणी। आपुलिया लेखा।^{९०} का साळीचा कण म्हणे। मी नुगवें साळीपणे। तरी आहे आन करणे। स्वभावासी?।^{९१} तैसा क्षात्रसंस्कारसिद्धा। प्रकृती घडिलासी प्रबुद्धा। आतां नुठी म्हणसी हा धांदा। परी उठविजसीचि तूं।^{९२} पैं शौर्य तेज दक्षता। एवमादिक पांडुसुता। गुण दिघले जन्मतां। प्रकृती तुज।^{९३} तरी तयाविया समवाया—। अनुरूप धनंजया। न करितां उगलिया। न येल असो।^{९४} म्हणौनियां तिहीं गुरीं। बांधलासि तूं कोदंडपाणी। त्रिशुद्धि निघसी वाहाणी। क्षात्राचिया।^{९५} ना हें आपुले जन्ममूळ। न विचारितचि केवळ। न जुँझे ऐसे अडळ। व्रत जरी घेसी।^{९६} तरी बांधोन हात पाये। जो रथी घातला होये। तो न चले तरी जाये। दिगंता जेवी।^{९७} तैसा तूं आपुलियाकडूनी। मी कांहीच न करी म्हणौनी। ठारी परी भरवसेनी। तूंचि करिसी।^{९८} उत्तर वैरटींचा राजा। पळतां तूं कां निघालासी जुँझा?। हा क्षात्रस्वभाव तुझा। जुँझवील तुज।^{९९} महावीर अकरा अक्षौहिणी। तुवा येके नागविले

रणांगणीं। तो स्वभाव कोदंडपाणी। जुङवील तूतें।६६। हां गा रोग कायी रोगिया। आवडे? दरिद्र दरिद्रिया?। परी भोगविजे बळिया। अदृष्टे जेणे।६७। तें अदृष्ट अनारिसें। न करील ईश्वरवशें। तो ईश्वरही असे। हृदयीं तुझ्या।६८।

ईश्वरः सर्वभूतानां हृदयेऽर्जुन तिष्ठति ।

भ्रामयन्त्सर्वभूतानि यंत्रारुढानि मायया ।६९।

सर्व भूतांच्या अंतरी। हृदय महाअंबरी। चिदवृत्तीच्या सहस्रकरी। उदयला असे जो।६६। अवस्थात्रय तिन्ही लोक। प्रकाशूनि अशेख। अन्यथादृष्टि पांधिक। चेवविले।१३००। वेदोदकाच्या सरोवरी। फांकतां विषयकल्हारी। इंद्रियषट्पदा चारी। जीवप्रमरातें।।। असो रूपक हे तो ईश्वर। सकळ भूतांचा अहंकार। पांघरोनि निरंतर। उल्हासत असे।२। स्वमायेचें आडवळ। लावूनि एकला खेळवी सूत्र। बाहेरी नटी छायाचित्र। चौन्यासीं लक्ष।३। तया ब्रह्मादिकीटांता। अषेशांही भूतजातां। देहाकार योग्यता। पाहोनी दावी।४। तेथ जे देह जयापुढें। अनुरूपपणे मांडे। तें भूत तया आरूढे। हें मी म्हणौनि।५। सूत सूतें गुंतलें। तृण तृणेंचि बांधिलें। का आत्मविबा घेतलें। बाळकें जळीं।६। तयापरीं देहाकारें। आपणपेंचि दुसरें। देखोनि जीव आविष्करे। आत्मबुद्धी।७। ऐसेनि शरीराकारीं। यंत्रीं भूते अवधारी। वाहोनी हालवी दोरी। प्राचीनाची।८। तेथ जया जे कर्मसूत्र। मांडूनि ठेविलें ख्वतंत्र। तें तिये गती पात्र। हॉंचि लागे।९। किंबहुना धनुर्धरा। भूतांते रखर्गसंसारा—। मार्जी भौंवडी तृणें वारा। आकाशीं जैसी।१३१०। भ्रामकाचेनि संगें। जैसें लोहो वेढा रिगे। तैसीं ईश्वरसत्तायोगें। चेष्टती भूतें।११। जैसे चेष्टा आपुलालिया। समुद्रादिक धनंजया। चेष्टती चंद्राचिया। सन्त्रिधी येकी।१२। तया सिंधू भरितें दाटे। सोमकांता पाझर फुटे। कुमुदाचकोरांचा फिटे। संकोच तो।१३। तैसीं बीजप्रकृतिवशें। अनेकं भूते येके ईशें। चेष्टाविजती तो असे। तुझ्या हृदयीं।१४। अर्जुनपण न घेतां। मी ऐसें जें पांडुसुता। उठतसे तें तत्त्वतां। तयाचें रूप।१५। यालागीं तो प्रकृतीतें। प्रवर्तवील हें निरुतें। आणि ते जुङवील तूते। न जुङसी जन्ही।१६। म्हणौनि ईश्वर गोसांवी। तेणे प्रकृति हे नेमावी। तिया सुखें राबवावी। इंद्रिये आपुली।१७। तूं करणे न करणे दोन्ही। लावूनि प्रकृतीच्या मारीं। प्रकृतीही का अधीनी। हृदयस्था जया।१८।

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।

तत्प्रसादात्परां शांतिं स्थानं प्राप्यसि शाश्वतम् ।६२।

तया अहं वाचा चित्त आंग। देऊनियां शरण रिग। महोदधी का गांग। रिगालें जैसे।१६। मग तयाचेनि प्रसादें। सर्वोपशांतिप्रमदे। कांत होऊनियां स्वानंदे। स्वरूपींच रमसी।१३२०। संभूति जेणे संभवे। विश्रांति जेथें विसंबे। अनुभूतिही अनुभवे। अनुभवा जया।२१। तिये निजात्मपर्दीचा रावो। होऊनि ठाकसी अव्ययो। म्हणे लक्ष्मीनाहो। पार्था तूं।२२।

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्यादगुह्यतरं मया ।

विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ।६३।

हें गीतानाम विख्यात। सर्ववाङ्मयाचें मथित। आत्मा जेणे हस्तगत। रत्न होय।२३। ज्ञान ऐसिया रुढी। वेदांतें जयाची प्रौढी। वानितां कीर्तीं चोखडी। पातली जगी।२४। बुद्ध्यादिकें डोळसें। हे जयाचे का कडवसे। मी सर्वद्रष्टाहि दिसें। पाहला जया।२५। तें हें गा आत्मज्ञान। मज गोप्याचेंही गुप्त धन। परी तूं म्हणूनि आन। केवीं करुं?।२६। याकारणे गा पांडवा। आम्ही आपला हा गुप्त ठेवा। तुज दिघला कणवा। जाकळिलेपणे।२७। जैसी भुलली वोरसें। माय बोले बालादोषें। प्रीति ही परी तैसें। न करुंचि हो?।२८। येथ आकाश आणि गाळिजे। अमृताही साली फेडिजे। का दिव्याकररीं करविजे। दिव्य जैसे।२६। जयाचेनि अंगप्रकाशें। पाताळींचा परमाणु दिसे। तया सूर्याही का जैसे। अंजन सुदलें।१३३०। तैसें सर्वज्ञाही मियां। सर्वही निर्धारुनियां। निके होय तें धनजया। सांगितले तुज।३१। आतां तूं ययावरी। निके हें निर्धारीं। निर्धारुनि करीं। आवडे तैसे।३२। यया देवाचिया बोला। अर्जुन उगाचि ठेला। तेथ देवो म्हणती भला। अवंचक होसी।३३। वाढितया पुढें भुकेला। उपरोधें म्हणे धाला। तें तोचि पीडे आपला। आणि दोषही तया।३४। तैसा सर्वज्ञ श्रीगुरु। भेटलिया आत्मनिर्धारु। न पुसिजे जें आभारु। धरूनियां।३५। तें आपणपेंच वंचे। आणि पापही वंचनाचें। आपणयाचि साचे। चुकविले तेणे।३६। पैं उगेपणा तुझ्या। हा अभिप्रायों कीं धनंजया। जें एकवेळ आवार्कुनियां। सांगावें ज्ञान।३७। तेथ पार्थ म्हणे दातारा। भलें जाणसी माझिया अंतरा। हें म्हणो तरी दुसरा। जाणता असे काई?।३८। येर झेय हें जी आघवें। तूं ज्ञाता येकचि स्वभावें। मा सूर्य म्हणौनि वानावें। सूर्यातें काई?।३६। या बोला श्रीकृष्ण। म्हणितले काय येणे। हेंचि थोडे गा वानणे। जें बुझतासि तूं।१३४०।

सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ।
इष्टोऽसि मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम् ॥६४॥

तरी अवधान पघळ । करुनियां आणीक एक वेळ । वाक्य माझें निर्मळ । अवधारीं पां ॥१॥ हें वाच्य म्हणौनि बोलिजे । का श्राव्य मग आयिकिजे । तैसें नव्हे परी तुझें । भाग्य बरवें ॥२॥ कूर्माचिया पिलियां । दिठी पान्हा ये धनंजया । आकाश वाहे बापिया । घरीचे पाणी ॥३॥ जो व्यवहार जेथ न घडे । तयाचें फळ तेथ जोडे । काय दैवें न सांपडे । सानुकूळे? ॥४॥ येरवीं द्वैताची वारी । सारुनि ऐक्याच्या परिवरीं । भोगिजे तें अवधारीं । रहस्य हें ॥५॥ आणि निरुपचारा प्रेमा । विषय होय जे प्रियोत्तमा । तें दुजें नव्हे कीं आत्मा । ऐसेंचि जाणावें ॥६॥ आरिसाचिया देखिलया । गोमटे किजे धनंजया । तें तया नोहे आपण्यां— । लागीं जैसें ॥७॥ तैसें पार्था तुझेनि मिषें । मी बोलें आपण्याचि दोषें । माझ्या तुझ्या ठाई असे । मीतूंपणा गा? ॥८॥ म्हणौनि जिह्वार्हिंचे गुज । सांगतसें जीवार्सीं तुज । हें अनन्यगतीचें मज । आधी व्यसन ॥९॥ पैं जळा आपणें देतां । लवण भुललें पांडुसुता । कीं आघवें तयाचें होतां । न लजेचि तें ॥१०॥ तैसा तूं माझ्या ठाई । राखों नेणसीचि कांहीं । तरी आतां तुज काई । गोप्य मी करी? ॥१॥ म्हणौनि आघवींचि गूढे । जे पाऊनि अतिउघडे । तें गोप्य माझें चोखडे । वाक्य आईक ॥१२॥

मन्नना भव मद्रको मद्याजी मां नमस्करु ।
मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥६५॥

तरी बाह्य आणि अंतरा । आपुलिया सर्व व्यापारा । मज व्यापकातें वीरा । विषय करी? ॥३॥ अघवा आंगीं जैसा । वायू मिळोनि आहे आकाशा । तूं सर्व कर्मी तैसा । मजसीचि अस ॥४॥ किंबऱ्हुना आपुले मन । करीं माझें एकायतन । माझेनि श्रवणे कान । भरूनि घालीं ॥५॥ आत्मज्ञानें चोखडीं । संत जे माझी रूपडीं । तेथ दृष्टी पडो आवडी । कामिनी जैसी ॥६॥ मी सर्ववर्स्तीचें वसौटे । माझीं नामें जियें चोखटे । तियें जीवा यावया वाटे । वाचेचिये लावी ॥७॥ हाताचें करणे । का पायांचे चालणे । तें होय मजकारणे । तैसें करी? ॥८॥ आपुला अथवा परावा । ठारीं उपकरसी पांडवा । तेणे यज्ञे होरीं बरवा । याज्ञिक माझा ॥९॥ हें एकैक शिकउं काई? । पैं सेवकै आपल्या ठाई । उरजानि येर सर्वही । मी सेव्यचि करी? ॥१०॥ तेथ जाऊनि भूतद्वेष । सर्वत्र नमवैन मीचि येक । ऐसेनि आश्रय आत्यंतिक । लाहसी तूं माझा ॥१॥ मग भरलेया जगाआंत । जाऊनि तिजयाची मात । होऊनि ठायील एकांत । आम्हांतुम्हां ॥१२॥ तेहां भलतिये अवरस्थे । मी तूते तूं तूं माते । भोगिसी ऐसे आइते । वाढेल सुख ॥१३॥ आणि तिजे आडळ करिते । निमालें अर्जुन जेथें । तैं मीचि म्हणौनि तूं तूं माते । पावसी शेखीं ॥१४॥ जैसी जर्णीची प्रतिभा । जळनाशीं बिंबा । येतां गाभागोभा । कांहीं आहे? ॥१५॥ पैं पवन अंबरा । का कल्लोळ सागरा । मिळतां आडवारा । कोणाचा गा? ॥१६॥ म्हणौनि तूं आणि आम्ही । हें दिसताहे देहधर्मी । मग ययाच्या विरासीं । मीचि होसी ॥१७॥ यया बोलामाझारीं । होय नव्हे झाणे करी । येथ आन आधी तरी । तुझीच आण ॥१८॥ पैं तुझी आण वाहणे । हें आत्मलिंगातें शिवणे । प्रीतीची जाति लाजणे । आठवों नेदी ॥१९॥ येन्हवीं वेढूनि प्रपंच । जेणे विश्वाभास हा साच । आज्ञेचा नटनाच । काळातें जिये ॥२०॥ तो देव मी सत्यसंकल्प । आणि जगाच्या हितीं बाप । मा आणेचा आक्षेप । का करावा? ॥२१॥ परी अर्जुना तुझेनि वेधे । मियां देवपणाचीं बिरुदें । साडिलीं गा मी हें आधे । सगळेनि तुवां ॥२२॥ पैं काजा आपुलिया । रावो आपली आपण्या । आण वाहे धनंजया । तैसे हें कीं ॥२३॥ तेथ अर्जुन म्हणे देवे । अचाट हे न बोलावे । जें आमचें काज नावे । तुझेनि एके ॥२४॥ यावरी सांगो बैससी । का सांगतां भाशही देसी । या तुझ्या विनोदासी । पार आहे जी? ॥२५॥ कमळवना विकाशू । करी रवीचा एक अंशू । तेथ आघवाचि प्रकाशू । नित्य देतो ॥२६॥ पृथ्वी निवऱ्हनि सागर । भरिजती येवढे थोर । वर्षे तेथ मिषांतर । चातक कीं ॥२७॥ म्हणौनि औदार्या तुझेया । मज निमित्त ना म्हणावया । प्राप्ति असे दानीराया । कृपानिधी ॥२८॥ तंव देव म्हणती राहे । या बोलाचा प्रस्ताव नोहे । पैं माते पावसी उपायें । साचची येणे ॥२९॥ सैंधव सिंधू पडिलिया । जो क्षण धनंजया । तेणे विरचि कीं उरावया । कारण कायी? ॥३०॥ तैसें सर्वत्र मातें भजतां । सर्व मी होतां अहता । निःशेष जाऊनि तत्त्वतां । मिचि होसी ॥३१॥ एवं माझिये प्राप्तीवरी । कर्मालागोनि अवधारीं । दाविली तुज उजरी । उपायांची ॥३२॥ जें आधी तंव पांडुसुता । सर्व कर्मे मज अर्पितां । सर्वत्र प्रसन्नता । लाहिजे माझी ॥३३॥ पाठीं माझ्या इये प्रसादीं । माझें ज्ञान जाय सिद्धी । तेणे मिसळिजे त्रिशुद्धी । स्वरूपीं माझ्या ॥३४॥ मग पार्था तियें ठाई । साध्य साधन होय नाहीं । किंबऱ्हुना तुज कांहीं । उरेचिना ॥३५॥ तरी सर्व कर्मे आपली । तुवां सर्वदा मज अर्पिलीं । तेणे प्रसन्नता लाघली । आजी हे माझी ॥३६॥ म्हणौनि येणे प्रसादबऱ्हे । नवे जुळाचेनि आडळे । न ठकेवि एकवेळे । भाळलों तुज ॥३७॥ जें सप्रपंच अज्ञान जाये । जेणे येक मी गोचर होयें । तें उपपत्तीचेनि उपायें । गीतारूप हें ॥३८॥ मियां ज्ञान तुज आपुले । नानापरी उपदेशिले । येणे अज्ञानजात सांडवले । धर्माधर्म जें ॥३९॥

सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।

अहं त्वां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥६६ ।

आशा जैसी दुःखाते । व्याली निंदा दुरिते । हैं असो जैसे दैन्याते । दुर्भगत्व ॥३६० । तैसे स्वर्गनरकसूचक । अज्ञान व्याले धर्मादिक । ते सांडूनि घाली अशेख । ज्ञाने येणे ॥६१ । हातीं धेऊनि तो दोर । सांडिज जैसा सर्पकार । का निद्रात्यागे घराचार । स्वर्णीचा जैसा ॥६२ । नाना सांडिलेनि कवळे । चंद्रींचे धुपे पिवळे । व्याधित्यागे कडु वाळे— । पण मुखाचे ॥६३ । अगा दिवसा पाठी देउनी । मृगजळ घापे त्यजूनी । का काष्ठत्यागे वही । त्यजिजे जैसा ॥६४ । तैसे धर्माधर्माचे टवाळ । दावी अज्ञान जे का मूळ । ते त्यजूनि त्यजीं सकळ । धर्मजात ॥६५ । मग अज्ञान निमालिया । मीचि एक असे अपैसया । सनिद्र स्वप्न गेलया । आपणे जैसे ॥६६ । तैसा मी एकवांचूनि कांहीं । मग भिन्नभिन्न आन नाहीं । सोऽहंबोधे तयाच्या ठार्यी । अनन्य होय ॥६७ । यैं आपलेनि भेदेवीण । माझे जाणिजे जे एकपण । तयाचि नांव शरण । मज येणे गा ॥६८ । जैसे घटाचेनि नाशे । गगनीं गगन प्रवेशे । मज शरण येणे तैसे । ऐक्य करी ॥६९ । सुर्वर्णमणि सोनया । ये कल्लोळ जैसा पाणिया । तैसा मज धनंजया । शरण ये तू ॥६९० । वाचूनि सागराच्या पोटी । वडवानळ शरण आला किरीटी । जाळूनि ठाके तया गोठी । वाळूनि दे पां ॥१ । मजही शरण रिधिजे । आणि जीवत्वेचि असिजे । धिग् बोलीं यिया न लजे । प्रजा केरी? ॥२ । अगा प्राकृताही राया । आंगी पडे जे धनंजया । ते दासिरुंही कीं तया । समान होय ॥३ । मा मी विश्वेश्वर भेटे । आणि जीवर्गंथी न सुटे । हे बोल नको वोखटे । कार्णीं लाऊ ॥४ । म्हणौनि मी होऊनि मातों । सेवणे आहे आयिते । तैसे करीं हाता ये ते । ज्ञाने येणे ॥५ । मग ताकौनिया काढिलें । लोणीं माघौते ताकीं घातले । परी न धेपेचि कांहीं केले । तेणे जेरी ॥६ । तैसे अद्वयत्वे मज । शरण रिधालिया तुज । धर्माधर्म हे सहज । लागतीलना ॥७ । लोहे उमे खाय माती । ते परिसाचिये संगती । सोने जालिया पुढती । न शिविजे मळे ॥८ । हैं असो काष्ठापासोनि । मथूनी धेतलया वही । मग काढेही कोंडोनी । न ठके जैसा ॥९ । अर्जुना काय दिनकर । देखत आहे अंधार? । कीं प्रबोधीं होय गोचर । स्वप्नभ्रम? ॥९१० । तैसे मजसी येकवटलेया । मी सर्वरूप वांचूनियां । आन कांहीं उरावया । कारण असे? ॥९१ । म्हणौनि तयाचे कांहीं । चिंतीना आपुल्या ठाई । तुझे पापपुण्य पाहीं । मीचि होईन ॥९२ । तेथ सर्वबंधलक्षणे । पापे उरावे दुजेपणे । ते माझ्या बोधी वायां । होऊनि जाईल ॥९३ । जळीं पडिलिया लवणा । सर्वही जळ होय विचक्षणा । तुज मी अनन्यशरणा । होईन तैसा ॥९४ । येतुलेनि अपैसया । सुटलाचि आहासि धनंजया । धेई मज प्रकाशोनियां । सोऽडवीन तूर्ते ॥९५ । याकारणे पुढती । हे आधी न वाहे चिर्तीं । मज एकसि ये सुमती । जाणोनि शरण ॥९६ । ऐसे सर्वरूपरूपरसे । सर्वदृष्टिजोळसे । सर्वदेशनिवासे । बोलिले श्रीकृष्णे ॥९७ । मग सांवळ सकंकण । बाहु पसरोनि दक्षिण । आलिंगिला स्वशरण । भक्तराज तो ॥९८ । न पवतां जयाते । काखे सूनि बुद्धीते । बोलणे मागौते । वोसरले ॥९९ । ऐसे जे कांहीं येक । बोला बुद्धीसिही अटक । ते द्यावया मिख । खेंवाचे केले ॥९१० । हृदया हृदय येक जाले । ये हृदयीं ते हृदयीं घातले । द्वैत न मोडिता केले । आपणारेसे अर्जुना ॥११ । दीपे दीप लाविला । तैसा परिष्वंग तो जाला । द्वैत न मोडिता केला । आपणे पार्थ ॥१२ । तेळां सुखाचा मग तया । पूर आला जो धनंजया । तेथ वाड तळ्हीं बुडोनियां । ठेला देव ॥१३ । सिंधु सिंधुते पावों जाये । ते पावणे ठाके दुणा होये । वरी रिगे पुरवणिये । आकाशही ॥१४ । तैसे तया दोघांचे मिळणे । दोघां नावरे, जाणावे कवणे? । किंबहुना श्रीनारायणे । विश्व कोंदले ॥१५ । एवं वेदाचे मूळसूत्र । सर्वाधिकारैकपवित्र । श्रीकृष्णे गीताशास्त्र । प्रकट केले ॥१६ । 'एथ गीता मूळ वेदां । ऐसे केरीं पां आले बोधा?' । हैं म्हणाल तरी प्रसिद्धा । उपपत्ति सांगो ॥१७ । तरी जयाच्या निश्वासीं । जन्म ज्ञाले वेदराशीं । तो सत्यप्रतिज्ञा पैजेसीं । बोलिला स्वमुखे ॥१८ । म्हणौनि वेदां मूळभूत । गीता म्हणों हे होय उचित । आणिकही येकी येथ । उपपत्ति असे ॥१९ । जे न नशत स्वरूपे । जयाचा विस्तार जेथ लपे । ते तयाचे म्हणिये । बीज जगी ॥१४३० । तरी कांडत्रयात्मक । शब्दराशी अशेख । गीतेमाजीं असे रुख । बीजीं जैसा ॥१९ । म्हणौनि वेदांचे बीज । श्रीगीता होय हैं मज । गमे आणि सहज । दिसतही आहे ॥१२ । जे वेदांचे तिन्हीं भाग । गीते उमटले असती चांग । भूषणरत्नीं सर्वांग । शोभले जैसे ॥१३ । तियेंचि कर्मादिके तिन्हीं । काडे कोणेकोणे सीरीं । गीते आहाति ते नयनी । दाखजं आईक ॥१४ । तरी पहिला जो अध्याय । तो शास्त्रप्रवृत्तिप्रस्ताव । द्वितीयी सांख्यसद्वाव । प्रकाशिला ॥१५ । मोक्षदार्नीं स्वतंत्र । ज्ञानप्रधान हे शास्त्र । येतुलाले दुजीं सूत्र । उभारिले ॥१६ । मग अज्ञाने बांधलेयां । मोक्षपदीं बैसावया । साधनारंभ तो तृतीया— । ध्यायीं बोलिला ॥१७ । जे देहाभिमानबंधे । सांडूनि काश्यनिषिद्धे । विहित परी अप्रमादे । अनुष्ठावे ॥१८ । ऐसेनि सद्वावे कर्म करावे । हा तिजा अध्यायीं देवे । निर्णय केला ते जाणावे । कर्मकांड येथ ॥१९ । आणि तेंचि नित्यादिक । अज्ञानावे आवश्यक । आचरतां मोचक । केंद्री होय पां ॥१४४० । ऐसी अपेक्षा जालिया । देवे ब्रह्मार्पणत्वे क्रिया । सांगितली ॥११ । जे देहवाचामानसे । विहित निपजे जे जैसे । ते एक ईश्वरोदेशे । कीजे म्हणितले ॥१२ । हेंचि ईश्वरीं कर्मयोगे । भजनकथनाचे खागे । आदरिले शोषभागे । चतुर्थाचेनी ॥१३ । ते विश्वरूप अकरावा । अध्याय सपे जंव आघवा । तंव कर्मे ईश भजावा । हे जे बोलिले ॥१४ । ते अष्टाध्यायीं उघड । जाण येथे देवताकांड । शास्त्र सांगतसे आड । मोडूनि बोले ॥१५ । आणि तेणेचि ईशप्रसादे । श्रीगुरुसंप्रदायलब्धे । कोंवळे जे ॥१६ । ते 'अद्वेष्टा' दिप्रभृतीकीं । अथवा

‘अमानित्वा’दिकीं। वाढविजे म्हणौनि लेखीं। बारावा गर्णु ।४७। तो बारावा अध्याय आदी। आणि पंधरावा अवधी। ज्ञानफळपाकसिद्धी। निरूपणासी ।४८। म्हणौनि चहुंही इहीं। ऊर्ध्वमूळांतीं अध्यायीं। ज्ञानकांड ये ठायीं। निरूपिजे ।४९। एवं कांडत्रयरूपिणी। श्रुतीच हे कोडिसवाणी। गीतापद्यरत्नांची लेणी। लेयिली आहे ।१४५०। हे असो कांडत्रयात्मक। श्रुति सोक्षरूप फळ येक। बोभावे जें आवश्यक। ठाकावे म्हणौनि ।५१। तयाचेनि साधन ज्ञानेसीं। वैर करी जो प्रतिदिवशी। तो अज्ञानवर्ग षोडशी। प्रतिपादिजे ।५२। तोचि शास्त्राचा बोलावा। घेवोनि वैरी जिणावा। हा निरोप तो सतरावा। अध्याय येथ ।५३। ऐसा प्रथमालागोनी। सतरावा लाणी करूनि। आत्मनिश्वास विवरुनी। दाविला देवे ।५४। तया अर्थजातां अशेषां। केला तात्पर्याचा अवांका। तो हा अठरावा देखा। कलशाध्याय ।५५। एवं सकळ सांख्यसिद्धू। श्रीभगवद्गीता प्रबंधू। हा औदार्ये आगळा वेदू। मूर्त जाण ।५६। वेद संपन्न होय ठाई। परी कृपण ऐसा आन नाहीं। जे कानीं लागला तिहीं। वर्णाच्याची! ।५७। येरां भवव्यया ठेलियां। खीशूद्रादिकां प्राणिया। अनवसर मांडूनियां। राहिला आहे ।५८। तरी मज पाहतां तें मागील उणे। फेडावया गीतापणे। वेद वेठला भलतेणे। सेव्य होआवया ।५९। ना हें अर्थे रिगोनि मनीं। श्रवणे लागेनी कानीं। जपमिषे वदनीं। वसोनियां ।१४६०। ये गीतेचा पाठ जो जाणे। तयाचेनी सांगातीपणे। गीता लिहोनि वाहणे। पुस्तकमिषे ।६०। ऐसेसा मिसकटा। संसाराचा चोटाटा। गवादि घालित चोखटा। मोक्षसुखाची ।६१। परी आकाशी वसावया। पृथ्वीवरी बैसावया। रविदीसी राहाटावया। आवार नभ ।६२। तेवीं उत्तम अधम ऐसे। सेवितां कवणातेही न पुसे। कैवल्यदानें सरिसे। निवीत जगा ।६४। यालार्गी मागिली कुटी। भ्याला वेद गीतेच्या पोटीं। रिगाला, आतां गोमटी। कीर्ति पातला ।६५। म्हणौनि वेदाची सुसव्यता। ते हे मूर्त जाण श्रीगीता। श्रीकृष्णे पांडुसुता। उपदेशिली ।६६। परी वत्साचेनि वोरसें। दुभते होय घरोदेशें। जाले पांडवाचेनि मिषे। जगदुद्धरण ।६७। चातकाचिये कणवे। मेघ पाणियेसीं धांवे। तेथ चराचर आघवे। निवाले जेवीं ।६८। का अनन्यगतिकमळा। लार्गी सूर्य ये वेळोवेळां। कीं सुखिया होइजे डोळा। त्रिभुवनीचा ।६८। तैसे अर्जुनाचेनि व्याजे। गीता प्रकाशूनि श्रीराजे। संसारायेवढे थोर ओझें। फेडिले जगाचे ।१४७०। सर्वशाखारत्नदीसी। उजळिता हा त्रिजगतीं। सूर्य नव्हे लक्ष्मीपती। वक्त्राकाशीचा? ।७१। बाप कुळ तें पवित्र। जेथीचा पार्थ या ज्ञाना पात्र। जेणे गीता केलें स्वतंत्र। आवार जगा ।७२। हें असो मग तेणे। सद्गुरुश्रीकृष्णे। पार्थचं मिसळणे। आणिले द्वैता ।७३। पाठीं म्हणतसे पांडवा। शास्त्र हें मानले कीं जीवा?। तेथ येरु म्हणे देवा। आपुलिया कृपा ।७४। तरी निधान जोडावया। भाग्य घडे गा धनंजया। परी जोडिले भोगावया। विपायें होय ।७५। पैं क्षीरसागरायेवढे। अविरजी दुधाचें भांडे। सुरांअसुरां कवढे। मथितां जालें? ।७६। तें साहसही फळा आलें। जें अमृतही डोळां देखितें। परी वरिचिल चुकले। जतनेते ।७७। तेथ अमरत्वा वोगरिलें। तें मरणाचिलार्गी जालें। भोगों नेणतां जोडलें। ऐसे आहे ।७८। नहुष स्वर्गाधिपति जाला। परी राहाटीं भांबावला। तो भुजंगत्व पावला। नेणसी कायी? ।७९। म्हणौनि बहुत पुण्य तुवां। केले तेणे धनंजया। आजी शास्त्रराजा इया। जालासि विषय ।१४८०। तरी ययाचि शास्त्राचेनी। संप्रदायें पांघुराँनी। शास्त्रार्थ हा निकेनी। अनुष्ठीं हो ।८०। येहवीं अमृतमथना—। सारिखे होइल अर्जुना। जरी रिघसी अनुष्ठाना। संप्रदायेवीण ।८१। गाय घड जोडे गोमटी। ते तैचि पय दे किरीटी। जैं जाणिजे हातवटी। साजवणीची ।८२। तैसा श्रीगुरु प्रसन्न होये। शिष्य विद्याही कीर लाहे। परी ते फळे संप्रदायें। उपासिलिया ।८३। म्हणौनि शास्त्रीं जो इये। उचित संप्रदाय आहे। तो ऐक आतां बहवें। आदरेसी ।८४।

इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ।

न चाशुश्रूषये वाच्यं न च मां योऽन्यसूयति ।६९।

तरी तुवां हें जें पार्था। गीताशास्त्र लाधले आस्था। तें तपोहीना सर्वथा। सांगावेना हो ।८६। अथवा तापसही जाला। परी गुरुभक्तीं जो ढिला। तो वेदीं अंत्यज वाळिला। तैसा वार्णी ।८७। नातरी पुरोडाशू जैसा। न घापे वृद्ध तरी वायसा। गीता नेदी तैसी तापसा। गुरुभक्तिहीना ।८८। का तापही जोडे देहीं। भजे गुरुदेवांच्या ठाई। परी आकर्णनीं नाहीं। चाड जरी ।८९। तरी मागील दोहीं आंगीं। उत्तम होय कीर जर्गीं। परी या श्रवणालागीं। योग्य नोहे ।१४६०। मुक्ताफळ भलतैसे। हों परी मुख्य नसे। तंव गुण प्रवेशे। तेथ कायी? ।६१। सागर गंभीर होये। हें कोण ना म्हणत आहे?। परी वृष्टी वाया जाये। जाली तेथ ।८२। धालिया दिव्यान्न सुवावें। मग जें वायां धाडावें। तें आर्तीं कां न करावें। उदारपण? ।६३। म्हणौनि योग्य भलतैसे। होत परी चाड नसे। तरी झणे वानिवसें। देसी हें तयां ।८४। रूपाचा सुजाण डोळा। वोडवूं ये कायी परिमळ?। जेथ जें माने तें फळा। तेथविये गा ।८५। म्हणौनि तपी भक्ति। पहावे ते सुभद्रापति। परी शास्त्रश्रवणीं अनासति। वाळावेचि ते ।८६। नातरी तपभक्ति। होऊनि श्रवणीं आति। आधी ऐसी ही आयती। देखसी जरी ।८७। तरी गीताशास्त्रनिर्मिता। जों मी सकळलोकशास्ता। तया मातें सामान्यता। बोलेल जो ।८८। माझ्या सज्जनेसीं मातें। पैशुन्याचेनि आव्हाते। एक आहाती तयांतें। योग्य न म्हण ।८९। तयांची येर आघवी। सामग्री ऐसी जाणावी। दीपेवीण ठाणदिवी। रात्रीची जैसी ।१५००। अंग गोरे आणि तरुणे। वरी लेयिले आहे लेणे। परी येकलेनि प्राणे। सांडिले जेवीं ।१। सोनयाचे सुंदर। निर्वाळिले होय घर। परी सर्पागना द्वार। रुंधले

आहे।२ | निपजे दिव्यान्न चोखट | परी मार्जी काळकूट | असो मैत्री कपट— | गर्भिणी जैसी।३ | तैसी तपभक्तिमेधा | तयाची जाण प्रबुद्धा | जो माझयांची का निंदा | माझीचि करी।४ | याकारणे धनंजया | तो भक्त मेधावी तपिया | तरी नको बापा इया | शास्त्रा आतळो देवो।५ | काय बहु बोलो निंदका | योग्य स्थित्याहीसारिखा | गीता हे कवतिका— | लागीही नेदी।६ | म्हणौनि तपाचा धनुर्धरा | तळी दाटोनि गाडोरा | वरी गुरुभक्तीचा पुरा | प्रासाद जो जाला।७ | आणि श्रवणेच्छेचा पुढां | दारवंठा सदा उघडां | वरी कलश चोखडा | अनिंदारत्नांचा।८ |

य इदं परमं गुह्यं मद्रक्षेष्वभिधास्यति ।

भक्तिं मयि परा कृत्वा मामेवैष्ट्यसंशयः।६८ ।

ऐशा भक्तालयीं चोखटीं | गीतारत्नेश्वर हा प्रतिष्ठी | मग माझिया संवासार्टीं | तुकसी जर्गी।६ | का जें एकाक्षरणेसीं | त्रिमात्रकेचिया कुशी | प्रवण होता गर्भवासीं | सांकडला।७९० | तो गीतेचिया बाहाळीं | वेदबीज गेले पाल्हाळीं | कीं गायत्री फुलीं फळीं | श्लोकांच्या आली।७९ | ते हे मंत्ररहस्य गीता | मेळवी जो माझिया भक्ता | अनन्यजीवना माता | बाळका जैसी।१२ | तैसी भक्तांगीतेसीं | भेटी करी जो आदरेसीं | तो देहापाठी मजसीं | येकचि होय।१३ |

न च तस्मान्मनुष्येषु कर्षिच्यन्मे प्रियकृतमः ।

भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि।६६ ।

आणि देहाचेही लेणे | लेऊनि वेगलेपणे | असे तंव जीवेप्राणे | तोचि पढिये।१४ | ज्ञानियां कर्मठां तापसां | यया खुणेचिया माणुसां— | मार्जी तो एक गा जैसा | पढिये मज।१५ | तैसा भूतळीं आघवा | आन न देखें पांडवा | जो गीता सांगे मेळावा | भक्तजनांचा।१६ | मज ईश्वराचेनि लोभें | हे गीता पढतां अक्षोभें | जो मंडन होय सभे | संतांचिये।१७ | नवपल्लवी रोमांचित | मंदानिळे कापवित | आमोदजळे वोरांडत | फुलांचे डोळे।१८ | कोकिळा कलरवाचेनि मिषें | सदगद बोलवीत जैसें | वसंत का प्रवेश | मद्रक्तआरामी।१९ | का जन्माचे फळ चकोरां | होत जै चंद्र ये अंबरा | नाना नवघन मधूरां | वा देत पावे।२० | तैसा सज्जनांच्या मेळांपीं | गीतापद्यरत्नीं उमर्पीं | वर्षे जो माझिया रुपीं | हेतु ठेऊनी।२१ | मग तयाचेनि पाडें | पढियांते मज फुडें | नाहींचि गा मागेफुडें | न्याहाळितां।२२ | अर्जुना हा ठायवरी | मी तयाते सूर्ये जिब्हारी | जो गीतार्थाचें करी | परगुणे संता।२३ |

अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः ।

ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः।७० ।

ऐं माझिया तुझिया मिळीं | वाढीनली जे डे काहाणी | मोक्षधर्म का जिर्णी | आलासे जेथें।२४ | तो हा सकलार्थप्रद | आम्हां दोघांचा संवाद | न करितां पदभेद | पाठेंचि जो पढे।२५ | तेणे ज्ञानानळीं प्रदीप्तीं | मूळ अविद्येचिया आहुर्तीं | तोषविला होय सुमती | परमात्मा मी।२६ | घेऊनि गीतार्थ उगाणा | ज्ञानिये जे विचक्षणा | ठाकिती ते गाणावाणा | गीतेचा तो लाहे।२७ | गीतापाठकासि असे | फळ अर्थज्ञाविसरिसे | गीता माउलिये कीं नसे | जाणेतान्हे।२८ |

श्रद्धावाननसूयैच्च श्रुणुयादपि यो नः ।

सोऽपि मुक्तः शुभाल्लोकान्प्रान्तुयात्पुण्यकर्मणाम्।७१ ।

आणि सर्वमार्गी निंदा | सांबूनि आस्था पै शुद्धा | गीताश्रवणीं श्रद्धा | उभारी जो।२६ | तयाच्या श्रवणपुटीं | गीतेची अक्षरें जंव पैठीं | होतीना तंव उठाउठी | पळेचि पाप।७३० | अटवियेमार्जीं जैसा | वही रिघतां सहसा | लंघिती का दिशा | वनौके तियें।३१ | का उदयाचळकुळीं | झाळकतां अंशुमाळी | तिमिरें अंतराळीं | हारपती।३२ | तैसा कानाच्या महाद्वारी | गीता गजर जेथ करी | तेथ सृष्टीचिये आदिवरी | जायचि पाप।३३ | ऐसि जन्मवल्ली धुवट | होय पुण्यरूप चोखट | याहीवरी अचाट | लाहे फळ।३४ | जे इये गीतेची अक्षरें | जेतुली का कर्णद्वारे | रिघती तेतुले होती पुरे | अश्वमेध कीं।३५ | म्हणौनि श्रवणे पापें जाती | आणि धर्म धरी उत्त्रती | तेणे स्वर्गराज्य संपत्ती | लाहेचि शेखी।३६ | तो पैं मज याव्यालागी | पहिलें पेणे करी स्वर्गीं | मग आवडे तंव भोगी | पाठीं मजचि मिळे।३७ | ऐसी गीता धनंजया | ऐकतया आणि पढतया | फळ महानंदे मियां | बहु काय बोलो।३८ | याकारणे हे असो | परी जयालागी शास्त्रातिसो | केला तंव तुज पुसों | काज तुझें।३९ |

कच्चिदेतच्छृतं पार्थं त्वयैकाग्रेण चेतसा ।

कच्चिदज्ञानसंमोहः प्रनष्टस्ते धनंजय।७२ ।

तरी सांग पां पांडवा | हा शास्त्रसिद्धांत आधवा | तुज एकचित्ते फावा | गेला आहे? ।१५४० | आम्ही जैसे जया रीती | उगाणिले कानांच्या हातीं | येरी तैसेचि तुझ्या चित्तीं | पैठे केले कीं? ।४१ | अथवा माझारीं | गेले सांडीविखुरी? | किंवा उपेक्षेवरी | वाळुनी सांडिले? ।४२ | जैसे आम्ही सांगितले | तैसेचि हृदयीं फावले? | तरी सांग पां वहिले | पुसेन तें मी ।४३ | तरी स्वाज्ञानजनिते | मागिले मोहे तूते | भुलविले तो येथे | असे कीं नाहीं? ।४४ | हें बहु पुसों काई | सांगे तू आपुल्या ठाई | कर्माकर्म काहीं | देखतासी? ।४५ | पार्थ स्वानंदैकरसे | विरेल ऐसा भेददशे | आणिला येणे मिषेणे | प्रश्नाचेनी ।४६ | पूर्णब्रह्म जाला पार्थ | तरी पुढील साधावया कार्यार्थ | मर्यादा श्रीकृष्णानाथ | उल्लंघो नेदी ।४७ | येन्हवीं आपुले करणे | सर्वज्ञ काय तो नेणे | परी केले पुसणे | याचिलागी ।४८ | एवं करोनिया प्रश्न | नसतेचि अर्जुनपण | आणूनियां जाले पूर्णपण | तें बोलवी स्वयं ।४९ | मग क्षीराब्धीते सांडित | गगर्नीं पुंज मंडित | निवडे जैसा न निवडित | पूर्णचंद्र ।१५५० | तैसा ब्रह्म मी हें विसरे | तेथ जगचि ब्रह्मत्वे भरे | हेंही सांडी तरी विरे | ब्रह्मपणही ।५१ | ऐसा मोडत मांडत ब्रह्में | तो दुःखें देहाजिये सीमे | मी अर्जुन येणे नामें | उभा ठेला ।५२ | मग कांपतां करताऱीं | दडपूनि रोमावळी | पुलकू स्वेदजालीं | जिरजनियां ।५३ | प्राणक्षोभे डोलतया | आंगा आंगचि टेंकया | सूनि स्तंभ चाळया | भूलौनियां ।५४ | नेत्रयुगलाचेनि वोतें | आनंदामृताचे भरितें | वोसंडत तें मागुतें | काढूनियां ।५५ | विविधा औत्सुक्यांची दाटी | चीप दाटत होती कंठीं | तें करूनियां पैठी | हृदयामार्जीं ।५६ | वाचेचे वितुळणे | सांवरुनि प्राणे | अक्रमाचे श्वसणे | ठेऊनि ठारीं ।५७ |

अर्जुन उवाचः— नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्रसादान्मयाऽव्युत् ।

स्थितोऽस्मि गतसंदेहः करिष्ये वचनं तव ।७३ ।

मग अर्जुन म्हणे काय देवो | पुसताति 'आवडे मोहो?' | तरी तो सकुटुंबे गेला जी ठावो | घेऊनि आपला ।५८ | पासीं येऊनि दिनकरे | डोळ्यांते आंधारे | पुसिजे हें कायी सरे | कोणे गांवीं? ।५९ | तैसा तू श्रीकृष्णाराया | आमुचिया डोळ्यां | गोचर हेंचि कायिसया | न पुरे तव? ।१५६० | वरी लोमें मायेपासूनी | तें सांगसी तौड भरूनी | जें कायिसेनिही करूनी | जाणू नये ।६० | आतां मोह असे कीं नाहीं | हें ऐसे जी पुससी काई | कृतकृत्य जाहलों पाहीं | तुझेपणे ।६२ | गुंतलो होतो अर्जुनगुणे | तो मुक्त झालो तुझेपणे | आतां पुसणे सांगणे | दोन्ही नाहीं ।६३ | मी तुझेनि प्रसादें | लाधलेनि आत्मबोधे | मोहाचे तया कांदे | नेदीच उरों ।६४ | आतां करणे का न करणे | हें जेणे उठी दुजेपणे | तें तूं वांचूनि नेणे | सर्वत्र गा ।६५ | येविष्यर्णी माझ्या ठारीं | संदेहाचे नुरेचि कांहीं | त्रिशूद्धि कर्म जेथ नाहीं | तें मी जालों ।६६ | तुझेनि मज मी पावोनी | कर्तव्य गेले निपटूनी | परी आज्ञा तुझी वांचोनी | आन नाहीं प्रभो ।६७ | कां जें दृश्य दृश्यातें नाशीं | जें दुजें द्वैतातें ग्रासी | जें एक परी सर्वदेशीं | वसवी सदा ।६८ | जयाचेनि संबंधे बंद फिटे | जयाचिया आशा आन तुटे | जें भेटलयां सर्व भेटे | आपणांची ।६९ | तें तूं गुरुलिंग जी माझें | जें येकलेपणीचे विरजें | जयालारीं वोलांडिजे | अद्वैतबोध ।१५७० | आपणचि होऊनि ब्रह्म | सारिजे कृत्याकृत्यांचे काम | मग कीजे का निःसीम | सेवा जयाची ।७१ | गंगा सिंधु सेवूं गेली | पावतांचि समुद्र जाली | तेवीं भक्तां सेल दिधली | निजपदाची ।७२ | तो तूं माझा जी निरुपचारू | श्रीकृष्णा सेव्य सद्गुरु | मा ब्रह्मतेचा उपकारू | हाची मार्जी ।७३ | जें मजतुम्हांआड | होतें भेदाचें कवाढ | तें फेडोन केले गोड | सेवासुख ।७४ | तरी आतां तुझी आज्ञा | सकळ देवाधिदेवराज्ञा | करीन देयी अनुज्ञा | भलतियेविषर्णी ।७५ | यया अर्जुनाचिया बोला | देव नाचे सुखें भुलला | म्हणे विश्वफला जाला | फळ हा मज ।७६ | उणेनि उमचला सुधाकर | देखुनी आपला कुमर | मर्यादा क्षीरसागर | विसरेचिना? ।७७ | ऐसे संवादाचा बहुलां | लग्न दोघांचियां आंतुला | लागले देखोनि जाला | निर्भर संचय ।७८ | तेणे म्हणतसे संजयो | बाप कृपानिधी रावो | तो आपुला मनोभावो | अर्जुनेसीं केला ।७९ | तेणे उचंबळलेपणे | संजय धृतराष्ट्रातें म्हणे | जी कैसे बादरायणे | रक्षिलों दोघे ।१५८० | आजी तुमते अवधारा | नाहीं चर्मचक्षुही संसारा | कीं ज्ञानदृष्टी व्यवहारा | आणिलेति ।८० | आणि रथीचिये राहाटी | घेऊ जो घोडेयासाठीं | तया आम्हां या गोष्टी | गोचरा हाती! ।८१ | वरी जुंझाचें निर्वाण | माडले असे दारूण | दोही हरीं आपण | हारपिजे जैसे ।८२ | येवढा जिये सांकडा | कैसा अनुग्रहो पैं गाढा | जे ब्रह्मानंद उघडा | भोगवितसे ।८३ | ऐसे संजया बोलिला | परी न द्रवे येऊ उगला | चंद्रकिरणीं शिवतला | पाषाण जैसा ।८४ | हें देखोनि तयाची दशा | मग करीचिना सरिसा | परी सुखे जाला पिसा | बोलतसे ।८४ | भुलविला हर्षवेगे | म्हणौनि धृतराष्ट्रा सांगे | येन्हवीं नव्हे तयाजोगे | हें कीर जाणे ।८५ |

संजय उवाचः— इत्यह वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।

संवादमिममशौषमद्वृतं रोमहर्षणम् ।७४ ।

मग म्हणे पैं कुरुराजा | ऐसा भ्रातृपुत्र जो तुझा | बोलिला तें अधोक्षजा | गोड जाले ।८८ | अगा पूर्वापर सागर | यया नामासीचि सिनार | येर आधवे तें नीर | एक जैसे ।८९ | तैसा श्रीकृष्ण पार्थ ऐसे | हें आंगाचिपासीं दिसे | मग संवादीं जी नसे | कांहीचि भेद ।१५६० | पैं दर्पणाहूनि चोखे | दोन्ही होती सन्मुखे | तेथ येरी येर देखे |

आपणें जैसे । ६१। तैसा देवेसीं पांडुसुत । आपणें देवीं देखत । पांडवेसीं देखे अनंत । आपणें पार्थी । ६२। देवदेवा भक्तालागीं । जिये विवर देखे आंगीं । येरु तियेचिही भागीं । दोन्ही देखे । ६३। आणिक कांहीचि नाहीं । म्हणौनि करिती काई । दोघे येकपणे पाहीं । नांदताती । ६४। आतां भेद जरी मोडे । तरी प्रश्नोत्तर कां घडे? । ना भेदचि तरी जोडे । संवादसुख कां? । ६५। ऐसे बोलतां दुजेपणे । संवादीं द्वैत गिळणे । तें ऐकिलें बोलणे । दोघांचे मिया । ६६। उटूनि दोन्ही आरसे । वोडविलिया सरिसे । कोण कोणा पाहातसे । कल्पावें पां? । ६७। का दीपासन्मुख । ठेविलया दीपक । कोण कोणा आर्थिक । कोण जाणें? । ६८। नाना अर्कापुढे अर्क । उदयलिया आणिक । कोण म्हणे प्रकाशक । प्रकाश्य कवण? । ६९। हें निर्धारूं जातां फुडे । निर्धारासि ठक पडे । ते दोघे जाले येवडे । संवादे सरिसे । ७०। जी मिळतां दोन्ही उदके— । माझीं लवण वारूं ठाके । कीं तयासींहीं निमिखें । तेंचि होय । १। तैसे श्रीकृष्ण अर्जुन दोन्ही । संवादले तें मर्नीं । धरितां मजही वानी । तेंचि होतसे । २। ऐसे म्हणे ना मोटके । तंव हिरोनि सात्त्विके । आठव नेला नेणों कें । संजयपणाचा । ३। रोमांच जंव फरके । तंव तंव आंग सुरके । स्तंभस्वेदांते जिंके । एकला कंप । ४। अद्वयानंदस्पर्श । दिठी रसमय जाली असे । ते अशु नव्हती जैसे । द्रवत्वची । ५। नेणों काय न माय पोटीं । काय नेणों गुफे कंठी । वागर्था पडत मिठी । उससांचिया । ६। किंबहुना सात्त्विकां आठां । चाचर मांडतां उमेठा । संजय जाहालासे चोहटां । संवादसुखाचा । ७। तया सुखाची ऐसी जाती । जें आपणचि धरी शांती । मग पुढती देहस्मृती । लाधली तेणे । ८।

व्यासप्रसादाच्छुतवानेतद्गुह्यमं परम् ।

योगं योगेश्वरात्कृष्णात्सक्षात्कथयतः स्वयम् । ७१ ।

तेहां बैसतेनि आनंदे । म्हणे जी जें उपनिषदें । नेणती तें व्यासप्रसादें । ऐकिलें मियां । ६। ऐकताचि तें गोठी । ब्रह्मत्वाची पडिली मिठी । मीतूंपणेंसीं दिठी । विसेनि गेली । ७०। हें आघवेचि का योग । जया ठाया येते मार्ग । तयाचें वाक्य सवंग । केलें मज व्यासे । ७१। अहो अर्जुनाचेनि मिषे । आपणेंचि दुजें ऐसे । नटोनि आपणया उद्देशें । बोलिले जें देव । ७२। तेथ कीं माझें श्रोत्र । पाटाचें जालें जी पात्र । काय वानूं स्वतंत्र । सामर्थ्य श्रीगुरुंचे? । ७३।

राजन्संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिदमद्वृतम् ।

केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः । ७६ ।

राया हे बोलतां विस्मित होये । तेणेचि मोडावला ठाये । रत्नीं कीं रत्नकिळा ये । झांकोळित जैसी । ७४। हिमवंतीचीं सरोवरे । चंद्रोदयीं होती काशमीरे । मग सूर्यागमीं माघारे । द्रवत्व ये । ७५। तैसा शरीराचिया स्मृति । तो संवाद संजय चिर्तीं । धरी आणि पुढती । तेंचि होय । ७६।

तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्वृतं हरे: ।

विस्मये मे महान् राजन् हृष्यामि च पुनः पुनः । ७७ ।

मग उठोनि म्हणे नृपा । श्रीहरीचिया विश्वरूपा । देखिलया उगा कां पां । असों लाहसी? । ७७। न देखणेनि जें दिसे । नाहींपणेंचि जें असे । विसरें आठवे तें कैसे । चुकवूं आतां? । ७८। देखोनि चमत्कार । कीजे तो नाहीं पैसार । मजहीसकट महापूर । नेत आहे । ७९। ऐसा श्रीकृष्णार्जुन— । संवादसंगमीं स्नान । करूनि देतसे तिळदान । अहंतेचे । ८०। तेथ असवरे आनंदे । अलौकिकही कांहीं उंदे । 'श्रीकृष्ण' म्हणे सदगदें । वेळोवेळा । ८१। या अवस्थांची कांहीं । कौरवातें परी नाहीं । म्हणौनि रायें तें कांहीं । कल्पावें जंव । ८२। तंव जाला सुखलाभ । आपणां करूनि स्वयंभ । बुझविला अवप्तंभ । संजयें ऐणे । ८३। तेथ कोणी एकी अवसरीं । होआवी ते करूनि दुरी । रावो म्हणे संजया परी । कैसी तुळी गा । ८४। तेणे तूंते येथे व्यासे । बैसाविलें कासया उद्देशे । अप्रसंगामाजीं ऐसे । बोलसी काई? । ८५। रानींचे राउळा नेलिया । दाही दिशा मानी सुनिया । का रात्रि होय पाहलया । निशाचरा । ८६। जो जेठींचे गौरव नेणे । तयासि तें भिंगुळवाणे । म्हणौनि अप्रसंग तेणे । म्हणवा कीं तो । ८७। मग म्हणे सांगे प्रस्तुत । उदयलेसे जें उत्कळित । तें कोणासि बा रे जैत । देईल शेखी? । ८८। येहवीं विशेषे बहुतेक । आमुचे ऐसे मानसिक । जे दुर्योधनाचे अधिक । प्रताप सदा । ८९। आणि येरांचेनि पाडे । दळही याचें देव्हडें । म्हणौनि जैत फुडे । आणील ना तें । ९०। आम्हां तंव गमे ऐसे । मा तुळीं जोतीष कैसे । तें नेणों संजया असे । तैसे सांग पां । ९१।

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।

तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्धुवा नीतिर्मतिर्म । ७८ ।

इति श्रीमद्भगवगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसंन्यासयोगो नाम अष्टादशोऽध्यायः । ७८।

यया बोला संजयो म्हणे। जी येरयेरांचे मी नेणे। परी आयुष्य तेथें जिणे। हें फुडे कीं गा।३२। चंद्र तेथें चंद्रिका। शंभु तेथें अंबिका। संत तेथें विवेका। असणे कीं जी।३३। रावो तेथें कटक। सौजन्य तेथें सोइरीक। वहि तेथें दाहक। सामर्थ्य कीं।३४। दया तेथें धर्म। धर्म तेथें सुखागम। सुखीं पुरुषोत्तम। असे जैसा।३५। वसंत तेथें वने। वन तेथ सुमने। सुमनीं पालिंगने। सारंगाची।३६। गुरु तेथ ज्ञान। ज्ञानीं आत्मदर्शन। दर्शनीं समाधान। आथी जैसे।३७। भाग्य तेथ विलास। सुख तेथें उल्लास। हें असो तेथ प्रकाश। सूर्य जेथें।३८। तैसे सकळ पुरुषार्थ। जेणे स्वामी का सनाथ। तो श्रीकृष्ण रावो जेथ। तेथ लक्ष्मी।३९। आणि आपलेनि कांतेसीं। ते जगदंबा जयापासीं। अणिमादिकी काय दासी। नव्हती तयातें?।१६४०। कृष्ण विजयस्वरूप निजांगे। तो राहिला असे जेणे भागें। तैं जय लागवेगे। तेथेचि आहे।४१। विजयी नामे अर्जुन विख्यात। विजयस्वरूप श्रीकृष्णनाथ। श्रियेसीं विजय निश्चित। तेथेचि असे।४२। तयाचिये देशींच्या झाडीं। कल्पतरुते होडी। न जिणावें कां येवढीं। मायबापे असतां?।४३। ते पाषाणही आधवे। चिंतारल्ने कां नोहावे?। तिये भूमिके कां न यावे। सुवर्णत्व?।४४। तयाचिया गांवींचिया। नदी अमृते वाहाविया। नवल काय राया। विचारीं पां?।४५। तयाचे बिसाट शब्द। सुखें म्हणो येती वेद। सदेह सच्चिदानन्द। कां नोहावे ते?।४६। पैं स्वर्गापवर्ग दोन्हीं। इयें पदे तया अधीनीं। श्रीकृष्ण बाप जननी। कमळा जया।४७। म्हणौनि जिया बाहीं उभा। तो लक्ष्मियेचा वलभा। तेथ स्वयंसिद्धि स्वयंभा। येर मी नेणे।४८। आणि समुद्राचा मेघ। उपयोगे तयाहूनि चांग। तैसा पार्थी आजी लाग। आहे तये।४९। कनकत्वदीक्षागुरु। लोहा परीस होय कीरु। परी जगा पोसिता व्यवहारू। तेंचि जाणे।१६५०। येथ गुरुत्वा येतसे उणे। ऐसे झाणे कोणही म्हणे। वहि प्रकाश दीपपणे। प्रकाशी आपला।५१। तैसा देवाचिया शक्ती। पार्थ देवासीच बहुती। परी माने इये स्तुती। गौरव असे।५२। आणि पुत्रे मी सर्व गुणी। जिणावा हे बापा शिराणी। तरी ते शार्डगपाणी। फळा आली।५३। किंबहुना ऐसा नृप। पार्थ जालासे कृष्णकृपा। तो जयाकडे साक्षेपा। रीती आहे।५४। तोचि गा विजयासि ठावो। येथ तुज कोण संदेहो। तेथ न ये तरी वावो। विजयोचि होय।५५। म्हणौनि जेथ श्री तेथ श्रीमंत। जेथ तो पांडुचा सुत। तेथ विजय समस्त। अभ्युदय तेथ।५६। जरी व्यासाचेनि साचे। धिरे मन तुमचे। तरी या बोलाचे। ध्रुवचि माना।५७। जेथ तो श्रीवल्लभ। जेथ भक्तकदंब। तेथ सुख आणि लाभ। मंगळाचा।५८। या बोला आन होये। तरी व्यासाचा अंक न वाहें। ऐसे गाजोनि बाहे। उभिली तेणे।५९। एवं भारताचा आवांका। आणूनि श्लोका येका। संजये कुरुनायका। दिधला हातीं।१६६०। जैसा नेणे केवढा वही। परी गुणाग्रीं ठेऊनी। आणिजे सूर्याची हानी। निस्तरावया।६१। तैसे शब्दब्रह्म अनंत। जाले सवालक्ष भारत। भारताचें शतें सात। सर्वस्व गीता।६२। तयाही सातां शतांचा। इत्यर्थ हा श्लोक शेपीचा। व्यासशिष्य संजयाचा। पूर्णोदगार जो।६३। येणे एकंचि श्लोके। राहे तेणे असके। अविद्याजाताचें निके। जिंतिले होय।६४। ऐसे श्लोक शतें सात। गीतेची पदे आंगे वाहत। पदे म्हणों कीं परमामृत। गीताकार्शीचे।६५। कीं आत्मराजाचिये सभे। गीते वोडवले हे खांबे। मज श्लोक प्रतिभे। ऐसे येत।६६। कीं गीता हे सप्तशती। मंत्रप्रतिपाद्य भगवती। मोहमहिषा मुक्ति। आनंदली असे।६७। म्हणौनि मने कायें वाचा। जो सेवक होईल इयेचा। तो स्वानंदसाम्राज्याचा। चक्रवर्ती करी।६८। कीं अविद्यातिमिररोखे। श्लोक सूर्याते पैजा जिंके। ऐसे प्रकाशिले गीतामिखे। रायें श्रीकृष्णे।६६। कीं श्लोकाक्षरद्राक्षलता। मांडव ज्ञाली आहे गीता। संसारपथश्रांता। विसंवावया।१६७०। कीं सभाग्यसंती भ्रमरीं। सेविली ते श्लोककल्हारी। श्रीकृष्णसख्यसरोवरी। सासिन्नली हे।७१। कीं श्लोक नव्हती आन। गमे गीतेचे महिमान। वाखाणिते बदिजन। उदंड जैसे।७२। कीं श्लोकाचिया आवारा। सात शते करूनि सुंदरा। सर्वागम गीतापुरा। वसों आले।७३। कीं निजकांता आत्मया। आवडी गीता मिळावया। श्लोक नव्हती बाह्या—। पसर का जो।७४। कीं गीताकमळीचे भूंग। कीं हे गीतासागरतरंग। कीं हरीचे हे तुरंग। गीतारथींचे।७५। कीं श्लोक सर्वतीर्थसंघात। आला श्रीगीतेगंगेआंत। जे अर्जुन सिंहरथ। जाला म्हणौनि।७६। कीं नोहे श्लोकश्रेणी। अचिंतचित्तचिंतामणी। कीं निर्विकल्पां लावणी। कल्पतरुंची।७७। ऐसिया शतें सात श्लोका। परी आगळा येकयेका। आतां कोण वेगळिका। वानावा पां?।७८। तान्ही आणि पारठी। ह्या कामधेनूते दिठी। सूनि जैसिया गोठी। कीजतीना।७८। दीपा आगिल मागिल। सूर्य धाकुटा वडील। अमृतसिंधू खोल। उथळ कायसा?।१६८०। तैसे पहिले सरते। श्लोक न म्हणावे गीते। जुनीं नवीं पारिजाते। आहाती काई?।८१। आणि श्लोका पाड नाहीं। हें कीर समर्थू काई। येथ वाच्य वाचकही। भाग न धरी।८२। जे इये शास्त्रीं येक। श्रीकृष्णचि वाच्यवाचक। हें प्रसिद्ध जाणे लोक। भलताहीं।८३। येथें अर्थ तेचि पाठें। जोडे येवढेनि घटें। वाच्यवाचक येकवटें। साधिते शास्त्र।८४। म्हणौनि मज काहीं। समर्थनीं आतां विषय नाहीं। गीता जाणा हे वाढमयी। श्रीमूर्ति प्रभूची।८५। शास्त्र वाच्यें अर्थे फळें। मग आपण मावळे। तैसे नव्हे, हे सगळे। परब्रह्मची।८६। कैसा विश्वाचिया कृपा। करूनि महानंद सोपा। अर्जुनव्याजें रुपा। आणिला देवे।८७। चकोराचेनि निमित्तें। तिन्ही भुवने संतप्तें। निवविलीं कलावंते। चंद्रें जेवीं।८८। कां गौतमाचेनि मिषं। कळिकाळज्वरितोद्देशें। पाणीढाळ गिरीशें। गंगेचा केला।८९। तैसे गीतेचे हें दुभतें। वत्स करूनि पार्थातें। दुभीनली जगापुरतें। श्रीकृष्ण गाय।१६६०। येथें जीवें जरी नाहाल। तरी हेंच कीर होआल। नातरी पाठमिषें तिंबाल। जीभचि जरी।९१। तरी लोह एकं अंशें। झागटलिया परिसें। येरीकडे आपैसें। सुवर्ण होय।९२। तैसी पाठाची जे वाटी। श्लोकपाद लावा ना जंव वोठीं। तंव ब्रह्मतेचि पुष्टी। येर्इल आंगा।९३। ना येणेसीं मुख

वाकडें। करुनि ठाकाल कानवडें। तरी कानींही घेतां पडे। तेचि लेख।६४। जें हें श्रवणे पाठें अर्थे। गीता नेदी मोक्षाआरौते। जैसा समर्थ दाता कोणाते। नास्ती न म्हणे।६५। म्हणौनि जाणतया सवा। गीताचि येकी सेवा। काय कराल आघवां। शाळी येरी?।६६। आणि कृष्णार्जुनी मोकळी। गोठी चावळिली जे निराळीं। ते श्रीव्यासे केली करतळी। घेवों ये ऐसी।६७। बाळकातें वोरसें। माय जें जेवूं बैसे। तैं तया ठाकती तैसे। घांस करी।६८। का अफाटा समीरणा। आपैतेपण शाहाणा। केलें जैसे विंजणा। निर्मूनियां।६९। तैसें शब्दे जें न लभे। तैं घडूनियां अनुष्टुमें। खीशूदादिप्रतिभे सामाविले।१७००। स्वातीचेनि पाणियें। न होतीं जरी मोतियें। तरी आंगीं सुंदराचिये। कां शोभति तियें?।१०। नाद वाद्या न येतां। तरी गोचर कां होता। फुले न होतां घेपता। आमोद केवी?।११। गोडी न होती पकवानें। तरी कां फावती रसने?। दर्पणावीण नयने। नयन का दिसे?।१२। द्रष्टा श्रीगुरुमूर्ती। न रिगतां दृश्यपंथीं। तरी काह्या उपास्ती। आकळती तो?।१३। तैसें वस्तु जे असंख्यात। तया संख्या शते सात। न होती तरी कोणा येथ। फावों शकतें?।१४। मेघ सिंधूचे पाणी वाहे। तरी जग तयातेचि पाहे। कां जे उमप तें नोहे। ठाकतें कोण्हा।१५। आणि वाचा जे न पवे। तें हे श्लोक होते न बरवे। तरी कानें मुखें फावे। ऐसें कां होतें?।१६। म्हणौनि श्रीव्यासाचा हा थोर। विश्वासि जाला उपकार। जे श्रीकृष्णाउत्ती आकार। ग्रंथाचा केला।१७। आणि तोचि हा मी आतां। श्रीव्यासाचीं पदे पाहातां पाहातां। आणिला श्रवणपथा। म-हाठिया।१८। व्यासादिकाचे उन्मेख। राहाटती जेथ साशंक। तेथ मीही रंक एक। वाचाळी करी।१७१०। परी गीता ईश्वर भोळा। ले व्यासोक्तिकुसुममाळा। तरी माङिया दूर्वादळा। ना न म्हणे कीं!।१९। आणि क्षीरसिंधूचिया तटा। पाणिया येती गजघटा। तेथ काय मुरकुटा। वारिजत असे?।२०। पांखफुंटे पांखिरु। नुडे तरी नभीच स्थिरु। गगन आक्रमी सत्वरु। तो गरुडही तेथ।२१। राजहंसाचे चालणे। भूतळीं जालिया शहाणे। आणिका काय कोणे। चालावेचिना?। जी आपुलेनि अवकाशें। अगाध जळ घेपे कलशें। चुळीं चूळपणारेसें। भर्लनि न निघे?।२२। दिवटीच्या आंगीं थोरी। तरी ते बहुत तेज धरी। वाती आपुलिया परी। आणीचि कीं ना?।२३। जी समुद्राचेनि पैसें। समुद्रीं आकाश आभासे। थिल्लरीं थिल्लराएसें। बिबेचि पैं।२४। तेवी व्यासादिक महामती। वावरों येती इये ग्रंथीं। मा आम्ही ठाकों हे युक्ती। न मिळे कीर।२५। जिये सागरीं जळचरें। संचरती मंदराकारें। तेथ देखेनि शफरें येऱें। पोहों न लाहती?।२६। अरुण आंगाजवळिके। म्हणौनि सूर्याते देखे। मा भूतळींची न देखें। मुंगी काई?।२७। यालागं आम्हां प्राकृतां। देशिकारें बधें गीता। म्हणणे हें अनुचिता। कारण नोहे।२८। आणि बाप पुढां जायेपे। ते घेत पाऊलाची सोये। बाळ ये तरी न लाहे। पावों कायी?।२९। तैसा व्यासाचा मागोवा घेत। भाष्यकारातं वाट पुसत। अयोग्यही मी न पवत। कें जाईन।२३। आणि पृथ्यी जयाचिया क्षमा। नुवगे स्थावरजंगमा। जयाचेनि अमृते चंद्रमा। निववी जग।२४। जयाचे आंगिक असिके। तेज लाहोनि अर्के। आंधाराचे सावाइळें। लोटिजत आहे।२५। समुद्रा जयाचें तोय। तोया जयाचे माधुर्य। माधुर्या सौंदर्य। जयाचेनि।२६। पवना जयाचे बळ। आकाश जेणे पघळ। ज्ञान जेणे उज्जळ। चक्रवर्ती।२७। वेद जेणे सुभास। सुख जेणे सोल्लास। हें असो रूपस। विश्व जेणे।२८। तो सर्वोपकारी समर्थ। सदगुरु श्रीनिवृत्तिनाथ। राहटत असे मजहीआंत। रिंघीनियां।२९। आतां आयती गीता जरीं। मी सागें म-हाठिया भंगी। येथ कें विस्मयालागीं। ठाव आहे?।२३०। श्रीगुरुर्चेनि नांवे माती। डोंगरी जयापासीं होती। तेणे कोळियें त्रिजगती। येकवद केली।२३। चंदनें वेधलीं झाडें। जालीं चंदनाचेनि पाडें। वसिष्ठे मांडली की भांडे। भानूसीं शाटी।२४। मा मी तंव चित्ताचिला। आणि श्रीगुरु ऐसा दादुला। जो दिठीवेनि आपुला। बैसवी पदी।२५। आर्धीचि देखणी दिठी। वरी सूर्य पुरवी पाठी। तैं न दिसे ऐसी गोठी। केंही आहे?।२६। म्हणौनि माझे नित्य नवे। श्वासोच्छ्वासही प्रबंध होआवे। श्रीगुरुकृपा काय नोहे। ज्ञानदेव म्हणे।२६। याकारणे मियां। श्रीगीतार्थ म-हाठिया। केला लोका यया। दिठीचा विषो।२७। परी म-हाठे बोल रंगे। कवळितां पैं गीतांगें। तैं गातयाचेनि पांगे। येकाढ्यता नोहे।२७। म्हणौनि गीता गावों म्हणे। तैं गाणिवे होती लेणे। ना मोकळे तरी उणे। गीताही आणित।२८। सुंदर आंगीं लेणे न सूये। तैं तो मोकळा शृंगार होये। ना लेइले तरी आहे। तैसें कें उचित?।२९। कां मोतियांची जैसी जाती। सोनयाही मान देतीं। नातरी मानवती। अंगेचि सर्डी।१७४०। नाना गुंफिलीं कां मोकळीं। उणीं न होती परिमळीं। वसतागमींची वाटोळीं। मोगरीं जेसीं।१३। तैसा गाणीवेने मिरवी। गीतेवीणही रंग दावी। तो लाभाचा प्रबंध वोवीं। केला मिया।१४। तेणे आबाळसुबोधें। वोवियेचेनि प्रबंधे। ब्रह्मरससुस्वारें। अक्षरें गुंथिलीं।१४। आतां चंदनाच्या तरुवरीं। परिमळालागीं फुलवरी। पाऊखणे जियापरी। लागेना कीं।१५। तैसा प्रबंध हा श्रवणी। लागतखेंवो समाधि आणी। ऐकिलियाही वाखाणी। काय व्यसन न लावी?।१६। पाठ करितां व्याजें। पांडित्यें येती वेषजें। तैं अमृतातें नेणिजे। फावलिया।१६। तैसेनि आइतेपणे। कविता जालें हें उपेणे। मनन निदिध्यास श्रवणे। जिंतिले आतां।१७। हे स्यानंदभोगाची सेल। भलतयासीची देर्ल। सर्वेन्द्रिया पोषवील। श्रवणाकरवी।१८। चंद्रातो आंगवणे। भोगूनि चकोर शाहाणे। परी फावे जैसें चांदिणे। भलतयाही।१९। तैसें आध्यात्मशाळीं यिये। अंतरंगचि अधिकारिये। परी लोक वाक्चातुर्ये। होइल सुखिया।१७५०। ऐसें श्रीनिवृत्तिनाथाचें। गौरव आहे जी साचें। ग्रंथ नोहे हें कृपेचें। वैभव तिये।१९। क्षीरसिंधुपरीसरीं। शक्तीच्या कर्णकुहरीं। नेणों कैं श्रीत्रिपुरारी। सांगितलें जें।१२। ते क्षीरकल्लोळाआंत। मकरोदरी गुप्त। होता तयाचा हात। पैठें जालें।१३। तो मत्स्येन्द्र सप्तशृंगी। भग्नावयवा चौरंगी। भेटला कीं तो सर्वांगीं।

संपूर्ण जाला ।५४ । मग समाधी अव्यत्यया । भोगाची वासना या । ते मुद्रा श्रीगोरक्षराया । दिघली मीनी ।५५ । तेणे योगाब्जिनीसरोवर । विषयविध्वंसैकवीर । तिये पदीं का सर्वश्वर । अभिषेकिले ।५६ । मग तिहीं तें शांभव । अद्वयानन्दवैभव । संपादिलें सप्रभव । श्रीगहिनीनाथा ।५७ । तेणे कलि कलित भूतां । आला देखोनि निरुता । ते आज्ञा श्रीनिवृत्तिनाथा । दिघली ऐसी ।५८ । मा आदिगुरु शंकरा । लागोनि शिष्यपरंपरा । बोधाचा हा संसरा । जाला जो आमुते ।५९ । तो हा तूं घेऊनि आघवा । कळीं गिळितयां जीवां । सर्व प्रकारीं धांवा । करीं पां वेगी ।१७६० । आधीच तंव तो कृपाळू । वरी गुरुआज्ञेचा बोलू । जाला जैसा वर्षाकाळू । खवळणे मेघां ।६१ । मग आर्ताचेनि वोरसें । गीतार्थग्रंथमिसें । वर्षला शांतरसें । तो हा गंथ ।६२ । तेथ पुढां मी बापिया । मांडला आर्ती आपुलिया । कीं यासाठीं येवढिया । आणिलों यशा ।६३ । एवं गुरुक्रमे लाधले । समाधिधन जें आपुले । तें ग्रंथ बोधौनि दिघलें । गोसांवी मज ।६४ । वांचूनि पढे ना वाची । ना सेवाही जाणे स्वामीची । ऐसिया मज ग्रंथाची । योग्यता कें असे? ।६५ । परी साचाची गुरुनाथें । निमित्त करूनि मातें । प्रबंधव्याजें जगातें । रक्षिलें जाणा ।६६ । त-ही पुरोहितगुणें । मी बोलिलों पुरेउणें । तें तुम्ही माउलीपणें । उपसाहिजो जी ।६७ । शब्द कैसा घडिजे । प्रमेयीं कैसें पां चढिजे । अळंकार म्हणिजे । काय तें नेणे ।६८ । सायिखडेयाचें बाहुलें । चालवित्या सूत्राचेनि चाले । तैसा मातें दावीत बोले । स्वामी तो माझा ।६९ । यालागीं मी गुणदोष । विषीं क्षमावीना विशेष । जे मी संजात ग्रंथलों देख । आचार्यीं कीं ।१७७० । आणि तुम्हां संतांचिये सभे । जें उणिवेसी ठाके उमें । तें पूर्ण नोहे तै लोर्में । तुम्हांसीची कोपों! ।७१ । सिवतलियाही परिसें । लोहत्वाचिये अवदसे । न मूकिजे आयसें । तै कवणा बोल ।७२ । वोहळे हॉचि करावें । जें गंगेचे अंग ठाकावें । मगही गंगा जरी नोहावें । तैं तो काय करी? ।७३ । म्हणौनि भाग्ययोगे बहुवे पां हें । तुम्हां संतांचे मी पाये । पातलों आतां कें लाहें । उणें जर्गीं? ।७४ । अहो जी माझेनि स्वामी । मज संत जोडूनि तुम्ही । दिघलेति तेणे सर्वकार्मीं । परिपूर्ण जालों ।७५ । पाहा पां मातें तुम्हांसी गडें । माहेर तेणे सुरवाडें । ग्रंथाचें आल्याडें । सिद्धी गेलें ।७६ । जी कनकाचें निखळ । वोतूं येईल भूतळ । चिंतारत्नीं कुळाचळ । निमूं येती ।७७ । सातांही हो सागरांतें । सोरें भरितां अमृतें । दुवाड नोहे तारांतें । चंद्र करितां ।७८ । कल्पतरुचें आराम । लावितां नाहीं विषम । परी गीतार्थाचें वर्म । निवङूं न ये ।७९ । तो मी येक सर्व मुका । बोलोनि म-हाटिया भाखा । करीं डोळेवरी लोकां । घेवों ये ऐसें जें ।१७८० । हा ग्रंथसागर येहळा । उतरोनि पैलीकडा । कीर्तिविजयाचा धेंडा । नाचे जो का ।८१ । गीतार्थाचा आवारू । कलशेंसीं महामेरू- । रचूनि माजीं श्रीगुरु- । लिंग जें पूजीं ।८२ । गीता निष्कपट माय । चुकोनि तान्हें हिंडे जे वाय । ते मायपूतां भेटी होय । हा धर्म तुमचा ।८३ । तुम्हां सज्जनाचें कलें । आकळूनि जी मी बोलें । ज्ञानदेव थेंकुलें । तैसैं नोहे ।८४ । काय बहु बोलों सकला । मळविलों जन्मफळा । ग्रंथसिद्धीचा सोहळा । दाविला जो हा ।८५ । मियां जैसजैसिया आशा । केला तुमचा भरंवसा । ते पुरजनि जी बहुवसा । आणिलों सुखा ।८६ । मजलागीं ग्रंथाची स्वामी । दुजी सृष्टी जे हे केली तुम्ही । ते पाहोनि हांसो आम्ही । विश्वामित्रातेंही! ।८७ । जे असोनि त्रिशंकुदोषें । धातयाही जाणावें वोसे । तें नासतें कीजे कीं ऐसें । निर्मावें नाहीं ।८८ । शंभू उपमन्त्र्यूचेनि मोहें । क्षीरसागराही केला आहे । येथ तोही उपमे सरी नोहे । जे विषगर्म कीं ।८९ । अंधकारनिशाचरा । गिळितां सूर्यै चराचरां । धांगा केला तरी खरा । ताउनी कीं तो ।१७६० । तातलिया जगाकारणें । चंद्रे वेंचिले चांदिणें । तया सदोषा केवीं म्हणे । सारिखे हें? ।९० । म्हणौनि तुम्हीं मज संतीं । ग्रंथरूप जो हा त्रिजगतीं । उपयोग केला तो पुढती । निरुपम जी ।९१ । किंबहुना तुमचें कलें । धर्मकीर्तन हे सिद्धी नेलें । येथ माझें जी उरलें । पाईकपण ।९२ । आतां विश्वात्मकें देवें । येणे वाग्यज्ञें तोषावें । तोषानि मज द्यावें । पसायदान हें ।९३ । जे खळाची व्यंकटी सांडो । तया सत्कर्मीं रती वाढो । भूतां परस्परें पडो । मैत्र जीवाचें ।९४ । दुरिताचें तिमिर जावो । विश्व स्वधर्मसूर्यै पाहो । जो जे वांछील तो तें लाहो । प्राणिजात ।९५ । वर्षत सकळमंगलीं । ईश्वरनिष्ठांची मांदियाळी । अनवरत भूतीं । भेटो तयां भूतां ।९६ । चलां कल्पतरुचे अरव । चेतना चिंतामणीचे गांव । बोलते जे अर्णव । पीयूषाचे ।९७ । चंद्रमे जे अलांचन । मार्तड जे तापहीन । जे सर्वाही सदा सज्जन । सोयरे होतू ।९८ । किंबहुना सर्वसुखीं । पूर्ण होजनि तिहीं लोकीं । भजिजो आदिपुरुखीं । अखंडित ।१८०० । आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं इये । दृष्टादृष्टविजयें । होआवें जी ।९९ । येथ म्हणे श्रीविश्वेशरावो । हा होईल दानपसावो । येणे वरें ज्ञानदेवो । सुखिया जाला ।१ । ऐसें युरीं परी कळीं । आणि महाराष्ट्रमळी । श्रीगोदावरीच्या कूलीं । दक्षिणिली ।३ । त्रिभुवनेकपवित्र । अनादि पंचक्रोशक्षेत्र । जेथ जगाचें जीवनसूत्र । श्रीमहालया असे ।४ । तेथ यदुवंशविलास । जो सकळकळानिवास । न्यायातें पोषी क्षितीश । श्रीरामचंद्र ।५ । तेथ महेशान्वयसंभूतें । श्रीनिवृत्तिनाथसुतें । केले ज्ञानदेवें गीते । देशीकारलेणे ।६ । एवं भारताच्या गांवी । भीष्मनाम प्रसिद्ध पर्वी । श्रीकृष्णार्जुनीं बरवी । गोठी जे केली ।७ । जें उपनिषदांचें सार । सर्वशास्त्रांचे माहेर । परमहंसीं सरोवर । सेविजे जें ।८ । तिये गीतेचा कलश । संपूर्ण हा अष्टादश । म्हणे निवृतिदास । ज्ञानदेव ।९ । पुढती पुढती पुढती । इया ग्रंथपुण्यसंपत्ती । सर्वसुखीं सर्वभूतीं । संपूर्ण होइजे ।१८१० । शके बाराशतें बारोत्तरें । तैं टीका केली ज्ञानेश्वरे । सच्चिदानंदबाबा आदरें । लेखकू जाहाला ।१८११ ।

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायामष्टादशोऽध्यायः ।१८ ।

| श्रीकृष्णार्पणमस्तु ।

श्लोक ७८, ओव्या १८११.

श्रीशकेपंधराशे बारोत्तरीं। तारणनामसंवत्सरीं। एकाजनार्दनें अत्यादरीं। गीता ज्ञानेश्वरीप्रति शुद्ध केली।१। ग्रंथ पूर्वीच अतिशुद्ध। तरी पाठांतरीं शुद्ध अबद्ध। तो शोधूनियां एवंविध। प्रतिशुद्ध सिद्धज्ञानेश्वरी।२। नमो ज्ञानेश्वरा निष्कलंका। जयाची गीतेची वाचितां टीका। ज्ञान होय लोकां। अतिभाविका ग्रंथाधियां।३। बहुकाळपर्वणी गोमटी। भाद्रमासकपिलाषष्ठी। प्रतिष्ठानीं गोदातटीं। लेखनकामाठी संपूर्ण जाली।४। ज्ञानेश्वरीपाठीं। जो वोवी करील मङ्हाटी। तेणे अमृताचे ताटीं। जाण नरोटी ठेविली।५।

ज्ञानेश्वरीभावार्थदीपिकागीताटीका समाप्ता। श्रीकृष्णार्पणमस्तु।

